

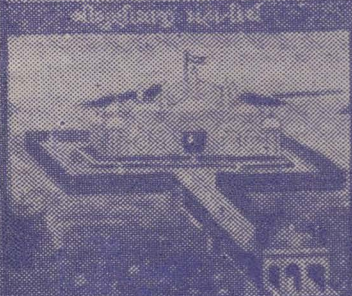
श्रीलंका नदी

श्रीलंका नदी

श्रीलंका नदी

श्रीलंका नदी

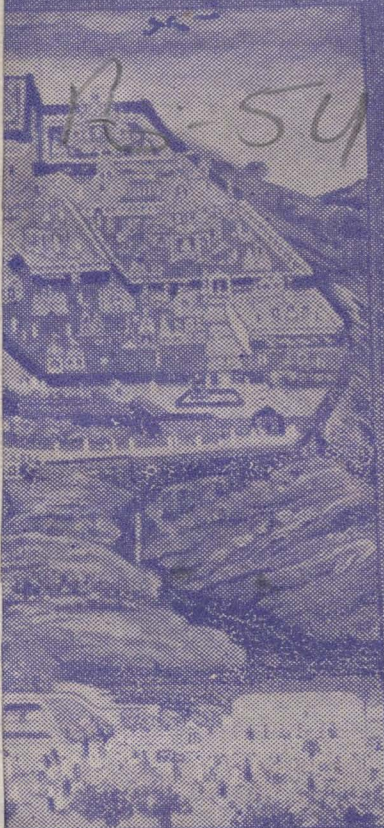

श्रीलंका नदी

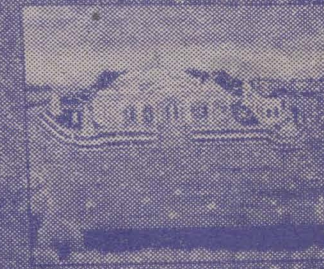
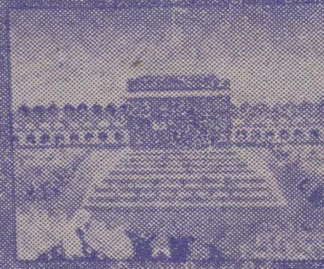

7-20-55

R-5473

ભારત જૈન તીર્થોનો ઈતિહાસ

જેમાં :

મહારાષ્ટ્ર, પૂર્વબંગાળ, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, ગુજરાત
મારવાડ, મેવાડ, માળવા, પંજાબ વિગેરે તીર્થોનો
સંક્ષેપમાં ઈતિહાસ લખવામાં આવ્યો છે.

તેમજ

સ્નાત્રપૂજનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

: પ્રકાશક :

શાહ ચંદુલાલ જેઠાલાલ અંભાતવાળા

મુંબઈ

૫

આવૃત્તિ ૨૬ મી] પ્રત : ૧૦૦૦ [સંવત ૨૦૧૮

અજ્ઞાનરૂપી અધકારનો નાશ કરી જ્ઞાનરૂપી અમૃતનું પાન કરો.

: પ્રકાશક :

અંદુલાલ જે. ખંભાતવાળા

૭૧/૭૩ ચકલા સ્ટ્રીટ, ગાંધીભૂવન ૫ મે માળે

મુંબઈ

ફોન નં. ૩૨૧૪૭૮

શ્રી તીર્થપાંથ રજસા વિરજો ભવન્તિ,
તીર્થેષુ વમ્ભ્રમણતો ન ભવે ભ્રમન્તિ ।
દ્રવ્યવ્યયાદિહ નરા સ્થિર સંપદઃસ્યુઃ,
પૂજ્યા ભવન્તિ જગદીશ મથાર્ચયન્તિ॥

અદ્ભુત કળાસર્જન

સ્થાપત્ય કળાના વિષયમાં જૈનોની ખરાખરી કોઈ ભારતીય ધર્મી કરી શકે નહિ. ઔદ્યોતી અજંતાની ચિત્રકળા જેમ અપૂર્વ છે તેમ જૈનોની સ્થાપત્ય કળા અદ્વિતીય છે. કેંચ કલાકાર જ્યુટિનો કહે છે કે 'સ્થાપત્ય કળાના પ્રદેશમાં જૈનોએ એવી પૂર્ણતા સાધી છે કે બીજો કોઈ તેની સરખામણીમાં ઉભો રહી શકે નહિ. અન્ય ધર્મીઓનાં વિશાળ અને સુંદર મંદિરો છે ખરાં પણ જૈનોએ મંદિરોના નગરોની પ્રતિષ્ઠા કરીને તો હદ કરી છે. તે તો એક અદ્ભુત કળાસર્જન છે.'

: મુદ્રક :

શાહ મણીલાલ જગનલાલ
ધી નવપ્રભાત પ્રી. પ્રેસ.
કે. ઘીકાંટા - અમદાવાદ.

શ્રી મુંબઈ જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક

* ધર્મશાળા *

કમીટીના ટ્રસ્ટીઓ ; -શેઠશ્રી માણેકલાલ ચુનીલાલ જે. પી.

- ,, કા-તીલાલ ધર્ધરલાલ
- ,, મણીલાલ મોહનલાલ ઝવેરી
- ,, વાડીલાલ ચત્રભુજ ગાંધી
- ,, કે. કે. મોદી

ત્રમઝ હિંદુનું વ્યાપાર ઉદ્યોગનું મોટું મથક તથા દરીયાપાર દેશોનો વ્યાપાર વ્યવહાર, વિગેરે સાધનોથી સાધનાર શહેર એટલે ચોરાશી બંદરનો વાવટો. જેમાં ચાલોસ લાખ ઉપરાંત વસ્તી તે એક લાખ લગભગ જૈનો તેમજ ગગનચુંબી વિશાળ જૈન મંદિરો લગભગ ૫૦ ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનમંદિરો, શ્રી વર્ધમાન તપ આયંધિત ખાતા, જૈન સંસ્થાઓ, વિદ્યાલયો, સ્કુલો, જૈન કન્યાશાળાઓ વિગેરે હોવા છતાં ફક્ત એક ધર્મશાળા તથા ભોજનશાળાની ઉપલુ દેખાતી હતી. તે પરમપૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતશ્રી વિજયધર્મસૂરીધરજી મહારાજશ્રીના ઉપદેશથી, સાધનસંપન્ન દાનસમૃદ્ધ જૈન સમાજના ઉદાર ગૃહસ્થોના સહકારથી તેમજ શક્તિશાળી કાર્યકર્તાઓના સહકારથી આજે ધર્મશાળા માટે લગભગ રૂપિયા સાડાપાંચ લાખ ઉપરાંત રકમ ચયું છે.

મુંબઈના જૈનોની પ્રતિષ્ઠા, ગૌરવ કે મોભાસમાન છે ને તે કાર્યમાં દરેકને સહકાર આપવા વિનંતી છે. આ નગરી એવી છે કે જ્યાં દરેક ગામના જૈનોને ધર્મધર્મ, જ્ઞાનધર્મ, કર્મધર્મ આવવું પડે છે, આવનારને કાંઈપણ સગવડ ન મળે તે, મુંબઈના નાગરિકોને યોગ્ય ન લાગવાથી આ કાર્ય શ્રીમંતોએજ ઉપાડેલ છે ને તેઓની યોજના પ્રમાણે દરેક ઉદાર શ્રીમંતોએ ઉપરોક્ત કમીટીને સહકાર આપવા વિનંતિ છે.

લી. સંઘસેવક ચંદુલાલ ખંભાતવાળા

સમાજની એકની એક સ્ત્રી-શિક્ષણ સંસ્થા

શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર શ્રાવિકાશ્રમ-પાલીતાણા

છત્રીસ છત્રીસ વર્ષથી પવિત્ર તીર્થોધિરાજ શ્રી સિદ્ધાચળજીની પૂનિત ભૂમિમાં જૈન સમાજની વિધવા, સધવા અને કુમારિકા બહેનોને ધાર્મિક, વ્યવહારિક, ઔદ્યોગિક શિક્ષણ આપી સ્વાવલંબી અને સંસ્કારી બનાવી ઉપરોક્ત સંસ્થા ભારતભરમાં જૈન સમાજની મહાન સેવા બજાવી રહી છે.

સંસ્થામાં રહી શિક્ષણ અને સંસ્કાર મેળવી ધણી બહેનો આજે દેશભરમાં ધાર્મિક પાઠશાળાઓ ચલાવી રહેલ છે. કુટુંબીક બહેનોએ શ્રી ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. કુમારિકા બહેનો છાત્રોની જેમ છુટા થઈ આદર્શ ગૃહિણીઓ બની સંસ્કારી જીવન ગાળી રહેલ છે, આ રીતે સંસ્થા સ્ત્રી-સમાજના ઉત્કર્ષ માટે અનેકવિધ પ્રયત્નો કરી રહેલ છે.

આજના ભીષણ મોંઘવારીના સમયમાં સંસ્થાને પ્રતિ વર્ષ તૂટો પડે છે, જે જૈન સમાજના સખી ગૃહસ્થો પૂરો પાડી સંસ્થાને સહાય-ભૂત થતા રહ્યા છે. એજ આશા અને શ્રદ્ધા સાથે આવી સ્ત્રી ઉપયોગી સંસ્થાને સ્વાશ્રયો ને નિશ્ચિત બનાવવા માટે પ્રસંગે સહાય કરવા પૂજ્ય આચાર્યદેવો, મુનિમહારાજો, સાધ્વીજી મહારાજો, પ્રત્યેક શ્રી સધો, દાનવીર ગૃહસ્થો તેમ સમાજ-સેવકોને નમ્ર વિનંતિ કરીએ છીએ. ગિરિરાજની યાત્રાએ પધારતા યાત્રિક ભાઈ-બહેનોને સંસ્થાની મુલાકાતે પધારવા નમ્ર વિનંતિ છે.

હેડ ઓફિસ : શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપશી

૯૭, સ્ટોક એક્સચેન્જ બીલ્ડીંગ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧

પ્રકાશકની પ્રાર્થના

સુવિચારને શુદ્ધ ભાવથી
 યાત્રા પ્રવાસ સુપુરુષ જેવા
 ઇતિહાસ કેરી કઈક વાતો
 પણ જે લખી છે બુકમાં
 યાત્રા કરનાર ભાવિકજન
 શાન્ત તીર્થ વાતાવરણમાં
 ગુણ ગ્રાહકો ને ચાહકો
 જે દોષ નજરે જણાય તે
 વાંચક જનોને વિનય પુસ્તક
 સહુ બુકમાં જોસો જરૂર
 માનવતાથી કલ્યાણ
 સહુ સજ્જનોની આગળે

તીર્થ માળા મેં રચી
 વીષય લીધા મહેવીણી, ... ૧
 રરી ગઈ ઝીણીઝીણી
 એમાં નથી જરા કમી, ... ૨
 ભકિત માર્ગે ચાલશે
 શુભ વખત તેમાં ગાળશે, ... ૩
 સદગુણ દૃષ્ટી રાખજો
 ઉપકાર સાથે ભાળશે ... ૪
 વિનંતી મારી એક છે,
 મારા વિચારો એક છે ... ૫
 અંતિમ મહારો ટેક છે
 એ ચંદુનો વિવેક છે ... ૬

ત્રધ્વા ધર ધરણી તન્ને, ઘટ ઘટ રાખો પ્યાર; ૧૧
કુટુંબ સહુ સ્વાસ્થ લગે, જિણસેંતિ વ્યવહાર.

અંદ્ર વિશાળ, રવી રાતો ધ્વજ મહોટો, પૂરણુ કળશ નહીં
છોટો. ૨. દશમે પદ્મ સરોવર, અગિયારમે રતનાકર; ભુવન
વિમાન રત્નગંજી, અગ્નિશિખા ધુમવર્ણ. ૩. સ્વપ્ન લહી
જઈ રાયને ભાષે, રાજ્ય અર્થ પ્રકાશે; પુત્ર તીર્થકર ત્રિભ-
વન નમશે, સકલ મનોરથ ફલશે. ૪.

વસ્તુ છંદ

અવિધ નાણે અવિધ નાણે, ઉપના જિનરાજ, જગત
જસ પરમાણુઆ; વિસ્તર્યા વિશ્વજંતુ સુખકાર, મિથ્યાત્વ
તારા નિર્ભલા, ધર્મ ઉદય પરભાત સુંદર. માતા પણુ
આનંદિયા; જગતી ધર્મ વિધાન, જાણુંતિ જગતિલક સમે;
હાંશે પુત્ર પ્રધાન. ૧.

દોહા

શુભ લગ્ને જિન જનમીયા, નારકીમાં સુખ જ્યોત;
સુખ પામ્યા ત્રિભુવન જના, હુઓ જગત ઉદ્યોત. ૧

ઠાળ કડખાની દેશી

સાંભળો કળશ, જિન મહોત્સવનો ઇહાં.
છપ્પન કુમરી દિશિ, વિદિશિ આવે તિહાં;
માતા યુત નમીય, આણુંદ અધિકો ધરે.
અષ્ટ સંવર્ત વાયુથી કચરો હરે. ૧
વૃષ્ટિ ગંધોદકે, અષ્ટ કુમરી કરે,
અષ્ટ કલશા, ભરી, અષ્ટરૂપણુ ધરે;

તતા નમણુ કરૈ સદા, નમતાં નવનિધિ હોય;
દેવ-ગુરુ માતા-પિતા. દિત ધરીને સહુ કોય.

અષ્ટ ચામર ધરે, અષ્ટ પંખા લહી.
ચાર રક્ષા કરી, ચાર દીપક ગ્રહી. ૨
ઘર કરી કેળના, માત સુત લાવતી,
કરણુ શુચિ કર્મ જળ, કળશે નહવરાવતી;
કુંસુમ પૂજી અલંકાર પહેરાવતી;
રાખડી બાધી જઈ શયન પધરાવતી. ૩
નમીય કહે માયા તુજ, બાળ લીલાવતી,
મેરુ રવિ ચંદ્ર લગે, જીવજ્ઞે જગપતિ;
સ્વામીગુણુ ગાવતી, નિજ ઘર બાવતી,
તેણે સમે ઈંદ્ર સિંહાસન કંપતી. ૪

ઠાળ એકવીશાની દેશી

જિન જન્મ્યાજી, જિણુ વેળા જનની ઘરે.
તિણુ વેળાજી, ઈંદ્ર સિંહાસન થરહરે;
દાહિણોત્તરજી, જેતા જિન જનમે યદા,
દિશિનાયકજી, સોહમ ધશાન બેહું તદા. ૪

ત્રોટક છંદ

તદા ચિંતે ઈંદ્ર મનમાં, કોણુ અવસર એ બન્યો
જિન જન્મ અવધિનાણે બાણી. હૃષી આનંદ ઉપન્યો, ૧
સુઘોષ આદે ઘંટનાદે, ઘોષણા સુરમે કરે;
સવિ દેવી દેવા જન્મ મહોત્સવે, આવજે સુરગિરિવરે. ૨

(અહિં ઘંટ વગાડવો.)

એમ સાંભળીજી, સુરવર કોડી આવી મળે,
જન્મ મહોત્સવજી, કરવા મેરુ ઉપર ચલે,

અચ્ચા ચોરી પરિહરો, ચોરી કર્મ ચંડાળ; ૧૩
વિજ્ય ચોર ચોરી થકી, નરક ગયો તત્કાળ.

સોહમપતિજી, બહુ પરિવારે આવીયા,
માય જિનનેજી, વાંદી પ્રભુને વધાવીયા. ૩
(પ્રભુને ચોખા-અક્ષતર્થો વધાવવા.)

ત્રોટક

વધાવી બોલે હે રત્નકુક્ષી, ધારિણી તુજ સુતતણે,
હું શક સોહમનામે કરશું, જન્મ મહોત્સવ અતિ ઘણે,
એમ કહી જિન પ્રતિબિંબ સ્થાપી, પંચરૂપે પ્રભુ થકી,
દેવ દેવી નાચે હર્ષ સાથે, સુરગિરિ આવ્યા વહી. ૪

ઢાળ

મેરુ ઉપરજી, પાંડુક વનમેં ચિહું દિશે,
શિલા ઉપરજી, સિંહાસન મન ઉલ્લસે;
તિહાં બેસીજી, શકે જિન બોળે ધર્યા,
હરિ ત્રેસઠજી, બીજ તિહાં આવી મળ્યા.

ત્રોટક

મળ્યા ચોસઠ સુરપતિ તિહાં, કરે કળશ અડ બતિના,
માગધાદિ જળતીર્થ ઔષધિ, ધુપ વળી બહુ ભાતિના.
અચ્યુતપતિએ હુકમ કીનો, સાંભળો દેવા સવે;
ક્ષીરજલધિ ગંગાનીર લાવો, ઝટિતિ જિન મહોત્સવે.

ઢાળ વિવાહલાની: દેશી

સુર સાંભળીને સંચરીઆ. માગધ વરદામે ચક્ષીયા;
પદ્મદ્રહ ગંગા આવે, નિર્મળ જળ કળશ ભરાવે. ૧
તીરથ જળ ઔષધિ લેતા, વળી ખીર સમુદ્રે બતા;
જળકળશા બહુલ ભરાવે, ફૂલ ચંગેરી થાળ લાવે. ૨

સિંહાસન ચામર ધારી, ધુપધાણું રકેખી સારી;
સિદ્ધાંતે ભાખ્યાં જોહ, ઉપકરણુ મિલાવે તેહ. ૩
તે દેવા સુરગિરિ આવે, પ્રભુ દોખી આનંદ પાવે;
કળશાદિક સહુ તિહાં ઠાવે, ભકતે પ્રભુના ગુણુ ગાવે. ૪
હાગ રાગ ધન્યાશ્રી

આતમભક્તિ મળ્યા કેઈ દેવા, કેતા મિત્તનુઝઈ;
નારી પ્રેર્યા વળી નિજ કુલવટ, ધર્મી ધર્મ સખાઈ,
જોઈ સ વ્યંતર ભુવનપતિના, પૈમાનિક સુર આવે,
અચ્યુતપતિ હુકમે ધરી કળશા, અરિહાને નહવરાવે. આ૦ ૧
અહ બતિ કળશા પ્રત્યેકે, આઠ આઠ સહસ પ્રમાણો;
અહ સહુ સહસ હુવા અભિષેકે, અઢીસેં ગુણુ કરી બાણો,
સાઠ લાખ ઉપર એક કોડિ, કળશાનો અધિકાર,
ખાસઠ ઇંદ્રતણુ તિહાં ખાસઠ, લોકપાલના ચાર. આ૦ ૨
અંદ્રની પંક્તિ છાસઠ છાસઠ, રવિસેણી નરલોકો,
ગુરુ સ્થાનક સુર કેરો એક જ, સામાનિકનો એકો;
સોહમપતિ ઇશાનપતિની, ઇંદ્રાણીના સોલ,
અસુરની દશ ઇંદ્રાણી નાગની, ખાર કરે કલ્હોલ. આ૦ ૩
બ્યોતિષ વ્યંતર ઇંદ્રાની અહિચહ, પર્ષદા ત્રણુનો એકો,
કટકપતિ અંગરક્ષકકેરો, એક એક સુવિવેકો;
પરચુરણુ સુરનો એક છેલ્લો. એ અઢીસેં અભિષેકો,
ઇશાનઇંદ્ર કહે મુજ આપો, પ્રભુને ક્ષણુ અતિરેકો, આ૦ ૪
તવ તસ ખોળે ઠવી અરિહાને, સોહમપતિ મનરંગે,
વૃષભરૂપ કરી શંગ જળે ભરી, નહવણુ કરે પ્રભુ અંગે;

જન્મ જોર ન કીજ્યે, જોર કરે જશ હાણુ;
જોર ક્રિયા જુગતો નહિ, આખે દુનિયા જાણુ.

૧૫

પુષ્પાદિક પૂજાને છાંટે, કરી કેસર રંગ રોલે;
મંગળ દીવો આરતી કરતાં, સુરવર જ્ય જ્ય ખોલે. આ ૦ ૫
ભેરી ભુંગલ તાલ બજવત, વળિયા જિન કર ધારી,
જનની ઘર માતાને સોંપી, એણી પેરે વચન ઉચ્ચારી;
પુત્ર તમારો સ્વામી હમારો, અમ સેવક આધાર.
પંચધાવી રંભાદિક થાપી, પ્રભુ ખેલાવન હાર. આ ૦ ૬
બત્રીશ કોડી કનકમણિ માણિક, વસ્ત્રની વૃષ્ટિ કરાવે.
પૂરણ હર્ષ કરેવા કારણ, દ્વીપ નાંદીશ્વર જાવે;
કરીય અઠ્ઠાઈ ઉત્સવ દેવા, નિજ નિજ કલ્પ સધાવે,
દીક્ષા કેવલને અલિલાખે, નિત નિત જિન ગુણુ ગાવે. આ ૦ ૭
તપગચ્છ ઇસર સિંહ સુરીસર-કેરા શિષ્ય વડેરા,
સત્યવિજય પંચાસતણે પદ, કર્પૂરવિજય ગંભીરા;
પિમાવિજય તસ સુજસવિજયના, શ્રીશુભ વિજય સવાયા,
પંડિત વીરવિજય શિષ્યે જિન, જન્મ મહોત્સવ ગાયા. આ ૦ ૮
ઉત્કૃષ્ટા એકસોને સિત્તેર, સંપ્રતિ વિચરે વીશ.
અતીત અનાગત કાળે અનંતા, તીર્થંકર જગદીશ;
સાધારણ એ કળશ જે ગાવે, શ્રી શુભવીર સવાઈ,
મંગળલીલા સુખભર પાવે, ઘર ઘર હર્ષ વધાઈ. આ ૦ ૯
(સૂચના શાંતિ જિન કળશ ન લણાવવો હોય તે)

અહીં કળશાલિષેક કરીયે, પછી દૂધ દહીં તક, જળ
અને શર્કરા આ પંચામૃતનો પક્ષાલ કરીને પછી પૂજા કરીને
કુલ ચડાવીએ, પછી લૂણુ ઉતારી આરતી ઉતારવી. પછી પ્રતિમા-
જીને આડો પરદો રાખી સ્નાત્રીઓએ પોતાના નવ અંગે કંકુના
ચાંદલા કરવા પછી પડદો નાંખી મંગળદીવો ઉતારવો.

સ્નાત્રનો મહિમા

ભાવાર્થ :- સાધારણ કળશ એટલે સ્નાત્ર મહોત્સવ જે માણસ હંમેશા સ્નાત્ર લાણાવે છે તે માણસને સવાયો લાલ મળે છે એટલે કે તેમને અપૂર્વ લાલ મળે છે, તેને મંગળના જ શુભ સમાચાર મળે છે અને સંસારના અજોડ સુખો ભોગવી અનુક્રમે મોક્ષ સુખને મેળવે છે. પ્રભુ અમારા શ્રીસંઘને હંમેશા સ્નાત્ર લાણાવવા માટે સદ્બુદ્ધિ અર્પો. એજ શુભેચ્છા.

—સંઘ સેવક ચંદુ ખંભાતી

શ્રી શાંતિજિન કલશ

કાવ્ય—શ્રેયઃ શ્રી જયમંગલા—ભ્યુદયતા—વલ્લીપ્રરોહાં—
ભુંદો, દારિદ્રચદ્રમકાનનૈકદલને મત્તોદ્ધુરઃ સિંધુરઃ;
વિચ્છેસ્મિન્ પ્રગટપ્રભાવમહિમાસૌભાગ્યભાગ્યોદયઃ;
સઃ શ્રી શાંતિજિનેશ્વરૈઃભિમતદો જ્યાત્ સુવર્ણચ્છવિઃ.

ગદ્ય પાઠ

અહો ભગ્યા ! શાશ્વત તાવત્ સકલ મંગલકમલાકેલિ કલનલસત્કમલ લીલાસકલકરોલ્લગ્નિતાંચિત્તવૃત્તયો વિહિત શ્રી જિનેન્દ્રભક્તિપ્રવૃત્તયઃ સાંપ્રતં શ્રીમચ્છાંતિજિનેન્દ્ર જન્માભિષેકકલશો ગીયતો.

(ઠઃળા—રાગ વસંત આરામમંદરભાવ—એ દેશી)

શ્રી શાંતિ જિનવર સયલ સુખકર કળશ ભણીએ તાસ, જીમ ભવિકજનને સર્વ સંપતિ બહુલ લીલવિલાસ; કુરુનામે જનપદ તિલક સમોવડ હથિણાઉર સાર, જિનનયરી કંચણ રચણ ધણકણ સુગુણજન આધાર. ૧. તિહાં રાયરાજે બહુ દિવાજે વિશ્વસેન નરીદ. નિજ પ્રકૃતિ સોમહ તેજે તપનહ

માનું ચંદ દિણુંદ; તસ પણુચખાણી પટ્ટરાણી નામે અચિરા
નાર, સુખ સેજ સુતાં ચૌદ પેખે સુપને સાર ઉદાર. ૩. શ્રી
શાંતિકરણુ જિન શાંતિજિનેશ્વરદેવ, જે યોગ ક્ષેમંકર જગ-
હિતકર નિતમેવ; વિશ્વસેન નરેશ્વર વંશમહોદધિ ચંદ; સૃગ-
લંછન કંચનવાને શમસુખકંદ. ૩. જે પંચમચક્રી સોલસમે
જિનરાય; જસનામે સઘલા ઇતિ ઉપદ્રવ બાય; આવી ઉપન્યા
અચિરાદેવી કુખે; નિજ મુખ ઉતરતાં ચૌદસ સુહણાં દેખે. ૪.

હુહા

લાવારથ જેહવા હુંસ્યે, દ્રવ્ય લાવથી જેહ;

જિનગુણુ દાખું દેશથી, મતિમંદે કહું તેહ.

દાળ--તેહીજ સામેરી તથા નદુગાઇ રે.

ઉન્નતસિત ગજવર ચઉવિધ ધર્મ કહંત, માનું મોહ
મહાગઢ તસ શિર દોટ દિયંત એરાવણુ પતિતતિ સેવિત
ચઉગતિઅંત, તિણુ હેતે પ્રથમ ગજ સુપને શુભ ચઉદંત. ૧.
સંચમ ભાર વહેવા ધોરીવૃષભ કહાવે, ભરતે ભવિ ક્ષેત્રે ખોધિ
ખીજ વર વાવે; જસ ઉન્નત કકુદ ઉન્નત ગોત્ર ને વંશ, સિત
અમૃત મંગલ મુખ, ખીજે વૃષભ અવતંસ. ૨, પરતીર્થિક
શ્વાપદ પીડિત ભવિવન રાખે, એકલમલ દુર્દાર સિંહ પરાકમ
દાખે, પરિસહ ગજ ભેદી નહીં સહાય અખીહ, એહવો એ
હોસ્યે ત્રીજે આવી ઇમ કહે સિંહ. ૩. દેઈ વાર્ષિક દાને
જિન પદ લચ્છી લહેશે, મુજ આપલ દુષણુ એહને સંગે
મીટશે, જડકંટક સંગી નિજકજ છંડીવાસ, કહે લક્ષ્મી ચોથે
સુપને અર્થ વિલાસ. ૪. ત્રિભુવન શિર ધરશે જસ આણુ

સુરધામ; નિજ જસલર સુરભિત જગન હોસ્યે ઉદ્દામ; એ પંચમ સુહણે છોકું શશધર દેખે, નિઃકલંક હું થાઉ તુજ સુત સંગ વિશેષે. ૫. કુવલયે મુજ દેશે શમ ચંદ્રાતપ સુક્રા. હવે સપ્તમે દિનકર મિથ્યા તિમિર વિમુક્રા, ભવિ કમલ વિકાસે માનું કહે પુષ્પદંત, તુમ સુત પરે અમચો નિત્ય ઉદય પલણુંત. ૬, કુલધ્વજ તુમ નંદન ધર્મધ્વજે સોહંત, સવિ ત્રિભુવન માંહે એહી જ એક મહંત; ઇમ અદમ સુહણે ભવિકને ભાવ જણાવે; હવે નવમે કુલો સુપને એમ કહાવે. ૭. જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ધર્મ મહાપ્રસાદ, તસ શિખરે ઠવશે આતમ નહિં વિખવાદ, દશમે પદમ સરોવર સુકૃત કજ પદ ઠાવે, એ પાવન કરશે જ્ઞાનાંજલિ મંગલ ભાવે. ૮. તુજ સુતગુણરથણે ગંભીરો સુગુણ મરેઠો; થયો જાણી સેવે ખીર સમુદ્ર જ મીઠો, તેહ ભણી મુજનીરે હોજ્યો તતુ પરિભોગ, એકાદશ સુહણે માનું એ વિનતિ યોગ. ૯. વળી ભુવન વિમાનાદિક ચઉ દેવનિકાય. સેવિત એ હોશે પાસે સુર સમુ. દાંચ; આરમે એ જાણો, તેરમે રચણનો રાશિ, ધન કંચન દેઈ કરશે ત્રિગહેવાસી. ૧૦. જ્ઞાનાદિક ગુણમણિ દેશે ભવિને એહ, વરવરિકા ઘોષિ પૂરવ પરે ગુણગેહ, નિજકર્મઈંધણુને ધ્યાના નલસ્યું જવાલી, નિજ આતમ નિર્મળ કંચનપરે અજીવાળી. ૧૧. નિર્ધૂમ અગ્નિસમ ભવિસોવન કરી શુદ્ધ, ચૌદસમે સુહણે અષ્ટ કર્મક્ષયે સિદ્ધ; ચૌદરાજની ઉપર કરશે જે અહિંઠાણુ. તેહ ભણિ સંપૂરણુ ચૌદ સુપન મંડા. ૧૨. ગુણલક્ષણુ લક્ષિત અતિ સુંદર આકાર. જિન માતા ચૌદે દેખે સુપન ઉદાર;

ક્રીડા ઠીક માંહે રહો, ઠીક વિણ દામ ન હોય; ૧૯
ઠીકથી ચૂક્યા જીવડા, શિવપુર કલ્પિય ન હોય.

પણ ચક્રી માતા કાંઈક તેજે હિણુ, દેખે દોઈ પદધર દોય વાર
ગુણુપીણુ. ૧૩. કુલકીર્તિ થંભો કુલાધાર કુલમેર, કુલ સુર-
તરુ-પાદપ જેહને નહીં ભવકેર, કુલમંડણુ દીપક જીપક
દુશ્મન કોડી, ત્રિભુવન જસ ભગતે નમશે પદ કર જોડી; ૧૪.
વળી હોડ ન એહની કરતા ભુવન મઝાર, લોકોત્તર ચરિત્તે
ધન્ય હોશે અવતાર; વળી જ્ઞાનવિમલ ગુણુ જેહના કહેતાં
પાર, ન લહે મુખ કહેતાં જો સુરગુરુ અવતાર. ૧૫.

ઇતિ શાંતિજિન ચૌદ મુપનાર્થ સ્તવન

ઢાળ

સંવદ્ધ સિદ્ધ વિમાનથી, તવ ચવિયો ઉર ઉપન્ન, બહુ ભદ
ભદ્વ કરીણુ સત્તમી દિવસ ગુણુસંપન્ન, તવ રોગ સોગ વિયોગ
વિહુર મારી ઇતિ શમંત, વર સયલ મંગલ કેલિકમલા ઘર-
ઘર વિલસંત. ૧. વર અંદ યોગે જ્યેષ્ઠ તેરસ વદિ દિને થયો
જન્મ; તવ મધ્ય રચણીએ દિશિકુમરી કરે સુધકન્મ; તવ
ચલીય આસન મુણિય સવિ હરિ ઘંટનાદે મેલી, સુરવિંદ
સત્યે મેરુમાથે રચે મન્જનકેલી. ૨.

ઢાળ—નાભિરાયા ઘરે નંદન જનમીયા એ—એ દેશી.

વિશ્વસેન નૃપ ઘરે, નંદન જનમીયા એ,
તિહુઅણુ ભવિયણુ પ્રેમશુ પ્રણુમીયા એ.

નુટક—હારે પ્રણુમીયા ચોસઠ ઇંદ્ર, લેઈ ઠવે મેરુ ગિરીંદ,
સુરનદીય નીર સમીર, તિહાં ક્ષીરજલનિધિ નીર. ૧ સિંહા-

સને સુરરાજ, જિહાં મલ્યા દેવ સમાજ, સર્વ ઔષધિની
જાત, વર સરસ કમલ વિખ્યાત. ૨.

તાલ—વિખ્યાત વિવિધ પરિકર્મના એ,
તિહાં હરખભર સુરભી વરદામના એ.

ચુટક—હારે વરદામ માગધ નામ, જે તીર્થ ઉત્તમ
ઠામ; તેહતણી માટી સર્વ, કર ગ્રહે સર્વ સુપર્વ ૩. ખાવના-
ચંદન સાર, અભિયોગ સુર અધિકાર; મન ધરી અધિક
આણુંદ, અવલોકતા જિનચંદ. ૪.

તાલ—શ્રી જિનચંદને સુરપતિ સવિ ન્હવરાવતાએ,
નિજ નિજ જન્મ સુકૃતાર્થ ભાવતાએ.

ચુટક—હારે ભાવતા જન્મ પ્રમાણુ, અભિષેક કળશ
મંડાણુ; સાઠ લાખ ને એક કોડિ, શત દોય ને પચાસ
જેડી. ૫. આઠ જાતિના તે હોય, ચઉસઠિં સહસા જોય;
ધણિપરે ભક્તિ ઉદાર, કરે પૂજા વિવિધ પ્રકાર. ૬.

તાલ—વિવિધ પ્રકારના કરીય શિણુગારસુંએ,
ભરિય જલ વિમલના વિપુર ભૂંગારસુંએ.

ચુટક—હારે ભૂંગાર થાલ ચંગેરી, સુપ્રતિષ્ઠ પ્રમુખ
સુભેરી, સવિ કલશપરિમંડાણુ, તે વિવિધ વસ્તુ પ્રમાણુ. ૭.
આરતિ ને મંગલ દીપ, જિનરાજને સમીપ; ભગવતિ ચૂર્ણિ
માંહિ, અધિકાર એહ ઉત્સાહિ.

તાલ—અધિક ઉત્સાહશું હર્ષ ભરી જલ ભીજતાએ,
નવનવ ભાંતિશ્યું ભક્તિભર કીજતાએ.

ચુટક—હારે કિજતા નાટિક રંગ, ગાજત ગુહિર મૃદંગ,
કેટકિટતિ તિહાં કડતાલ, ચઉતાલ તાલ કંસાલ હ. શંખ-
ભુવ ભુંગલ ભેરી, ઝલ્લરી વિણા નકેરી; એક કરે હયહયકાર,
મેક કરે ગંજ ગુલકાર. ૧૦.

તાલ—ગુલકાર ગર્જના રવ કરે એ,
પાય હુર હુર સુર ધુર ધરે એ.

ચુટક—હારે સુર ધરે અધિક બહુમાન, તિહાં કરે નવ-
નવ તાન; વર વિવિધ જાતિ છંદ, જિનભક્તિ સુરતરુ કંદ.
૧૧. વલી કરે મંગલ આઠ, એ જંબૂપન્નતિ પાઠ; થય શુધ્ધ-
મંગલ એમ, મનધરે અતિ બહુ પ્રેમ. ૧૨.

તાલ—પ્રેમ સુધોષણા પુન્યની સુરાસુર સહુએ,
સમકિત પોષણા, શિષ્ટ સંતોષણા ઈમ બહુએ.

ચુટક—હારે બહુ પ્રેમશું સુખક્ષેમ, ઘર આવિયા નિધિ
જેમ; અત્રીશ કોડિ સુવન્ન, કરે વૃષ્ટિ રચણુની ધન્ન. ૧૩.
જિનજનની પાસે મેલી, કરે અકાઈની કેલી; નંદીશ્વરે જિન
ગેહ, કરે મહોત્સવ સસનેહ ૧૪.

ઢાળ—હવે રાય મહોત્સવ કરે રંગભર, હુએ જબ
પરભાત, સુર પૂજીત સુત નયણે નિરખી, હરખીયો તવ
તાત; વર ધવલ મંગલ ગીત ગાને, ગંધર્વ ગાવે રાસ, બહુ-

૨૨   ભુવણા નિત નવકાર ગણ, ચૌદ પૂરવનો સાર;
સુદર્શન નવકારથી.   શેઠ   કુને   અવતાર.

દાને માને સુખીયાં કીધાં, સયલ પૂગી આશ. ૧. તિહાં પંચ વરણી કુસુમ વાસિત, ભૂમિકા સંલિત, વર અગર કુદરું, ધુપ ધુપણા છાંટયાં કુંકુમદિત; શિર મુકુટ મંડલ, કાને કુંકલ, હૈથે નવસર હાર, ઈમ સયલ ભૂવણ ભુપિતાંબર, જગત્ જન પરિવાર. ૨. જિન જન્મ કલ્યાણક મહોત્સવે, હુએ ચૌદ ભુવન ઉદ્યોત, નારકી થાવર પ્રમુખ સુખીયા, સકલ મંગળ હોત, દુઃખ દુરિત ઈતિ શમિત સઘળાં; જિનરાજ જન્મ પરતાપ, તેણે હેતે શાંતિકુમાર ઈવીયું, નામ ઈતિ આલાપ. ૩. એમ શાંતિ-જિનનો કલશ લણતાં, હોવે મંગલમાલ, કલ્યાણ કમલા કેલી કરતાં, લહીએ લીલ વિલાસ. જિન સ્નાત્ર કરીએ, સહેજે તરીએ, લવસમુદ્રનો પાર. એમ જ્ઞાનવિમલસૂરીંદ જાપે, શ્રી શાંતિજિન જ્યકાર. ૪.

કળશ કરતી વખતની ઠાળ

મેરુશિખર નહવરાવે હો સુરપતિ, મેરુશિખર નહવરાવે. જન્મકાળ જિનવરણકો જાણી, પંચરૂપ કરી આવે. હો સુર૦ રત્ન પ્રમુખ અડ જાતિના કળશા, ઔષધિ ચૂરણ મિલાવે હો સુર૦ એણિપરે જિનપ્રતિમાકો નહવણ કરી, ઔષધીજ માતું વાવે હો સુઃ અનુક્રમે ગુણરત્નાકર ફરસી, જિન ઉત્તમ પદ પાવે. હો સુર૦

૧. જલપૂજા

પંડિત શ્રી વીરવિજયજી કૃત
સંક્ષિપ્ત અષ્ટપ્રકારી પુજના દુહા

જલપૂજા જુગતે કરો, મેલ અનાદિ વિનાશ;
જલપૂજા ફલ મુજ હોને, માગો એમ પ્રભુપાસ. ૧

मन्त्रः—ॐ ह्रीं श्रीं परम पुरुषाय परमेश्वराय जन्मजरा-
 मृत्यु निवारणाय श्रीमते जिनेन्द्राय जलं यन्मण्डे स्वाहा. १

२. अंजन पूजा

शीतल गुणु जेडमां रह्यो, शीतल प्रलु मुण रंग;
 आत्म शीतल करवा लण्णी, पूजे अरिडा अंग. २

मन्त्रः—ॐ ह्रीं श्रीं परम पुरुषाय परमेश्वराय जन्मजरा-
 मृत्यु निवारणाय श्रीमते जिनेन्द्राय अंजनं यन्मण्डे स्वाहा. २

३. पुष्पपूजा

सुरलि अण्ड कुसुम अडी, पूजे गत संताप;
 सुमजंतु लव्यजपरे, करये समकित छाप. ३

मन्त्रः—ॐ ह्रीं श्रीं परमपुरुषाय परमेश्वराय जन्मजरा मृत्यु
 निवारणाय श्रीमते जिनेन्द्राय पुष्पाणि यन्मण्डे स्वाहा. ३

४. धूपपूजा

ध्यानघटा प्रगटावीजे, वाम नयन जिन धूप;
 मिच्छत्त दुर्गंध इरे टणे, प्रगटे आत्म-स्वइप. ४

मन्त्रः—ॐ ह्रीं श्रीं परमपुरुषाय परमेश्वराय जन्मजरा मृत्यु
 निवारणाय श्रीमते जिनेन्द्राय धूपं यन्मण्डे स्वाहा. ४

५. दीपकपूजा

दिव्यदीप सुविवेकथी, करतां दुःख डोय शेक,
 लावप्रदीप प्रगट हुवे, लासित लोकालोक. ५

मन्त्रः—ॐ ह्रीं श्रीं परमपुरुषाय परमेश्वराय जन्मजरा मृत्यु
 निवारणाय श्रीमते जिनेन्द्राय दीपमाला यन्मण्डे स्वाहा. ५

૬. અક્ષતપૂજા

શુદ્ધ અખંડ અક્ષત ગ્રહી, નન્દાવર્ત વિશાળ;
પૂરી પ્રભુ સન્મુખ રહો, ટાળી સકલ જન્મજા. ૬

મન્ત્ર:-ૐ હ્રીં શ્રીં પરમપુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મજરામૃત્યુ
નિવારણાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય અક્ષતં યજ્ઞમહે સ્વાહા. ૬

સાથીયો કરતી વખતે બોલવાના હુહા

દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રના, આરાધનથી સાર;
સિદ્ધશિલાની ઉપરે, હો મુજ વાસ શ્રીકાર. ૧

અક્ષત પૂજા કરતાં થકાં, સફલ કડં અવતાર,

ફળ માગું પ્રભુ આગળે, તાર તાર મુજ તાર. ૨

સંસારિક ફળ માગીને, રવડયો બહુ સંસાર;

અષ્ટ કર્મ નિવારવા, માગું મોક્ષફળ સાર. ૩

ચિહુંગતિ ભ્રમણ સંસારમાં, જન્મ મરણ જન્મજા;

અષ્ટ કર્મ નિવારવા, માગું મોક્ષ-ફલ સાર. ૪

૭. નૈવેદ્યપૂજા

અણાહારીપદ મેં કર્યાં, વિગ્ગહ ગદ્યિ અનંત,
હર કરી તે દીજીએ, અણાહારી શિવસંત. ૧

મન્ત્ર:-ૐ હ્રીં શ્રીં પરમપુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મજરામૃત્યુ

નિવારણાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય નૈવેદ્યં યજ્ઞમહે સ્વાહા. ૧

૮. ફળપૂજા

ધન્દ્રાદિક પૂજા ભણી, ફળ લાવે ધરી રાગ;

પુરુષોત્તમ પૂજી કરી, માગે શિવફળ ત્યાગ.

મન્ત્ર:—ૐ હ્રીં શ્રી પરમપુરુષાય પરમેશ્વરાય જન્મજરામૃત્યુ
નિવારણાય શ્રીમતે જિનેન્દ્રાય ફલાનિ ચન્તમહે સ્વાહા. ૮

સ્નાત્ર પૂર્ણ થયા પછીનો વિધિ

૧ આરતી અને મંગળદીવો પ્રથમ પ્રગટાવવા અને પછી
બેસીને લુણ ઉતારવું.

૨ લુણ ઉતારવાનો વિધિ —

૧ પહેલી બે ગાથા બોલતાં લુણ અગ્નિમાં નાંખવું.

૨ લુણ, માટી અને પાણી હાથમાં લઈ, પછીની બે ગાથા
બોલીને એ ત્રણેય નાની વાટકીમાં નાંખવાં.

૩ હાથમાં ધૂપ લઈને ત્રીજી વાર એકલું પાણી હાથમાં
લઈને આરતી કરતું ઉતારવું.

૪ છેલ્લી એક ગાથા કહી અગ્નિ ઉપર ધૂપ નાખવો.

૫ અથવા લુણ અને માટી પાણી સાથે ત્રણ ત્રણ વાર
આરતીને પ્રદક્ષિણા દઈ, સાત વખત એમ કરી દરેક
વખતે તેને પાણીની જુદી કુંડીમાં નાંખવા. પછી સ્નાત્રના
જળમાં ન નાંખવા. પછી હાથ ધોઈ આરતી ઉતારવી.

૩ આરતી ઉતારવાનો વિધિ—

૧ એક થાળીમાં સ્વસ્તિક ઉપર પૈસો મૂકી તેને ચાંલો
કરી ત્રણ પ્રદક્ષિણાથી જલધારા કરી ઉભા થઈ આરતી
બોલતાં બોલતાં ઘંટાદિકના ધ્વનિ સાથે, નાકથી ઉપર

નહીં અને કુંટીથી નીચે નહીં એવી રીતે ત્રણ ત્રણ ઉપર તથા નીચેના આવર્તપૂર્વક ઉતારવી.

૨ પછી—તે પાટલા ઉપર મૂકી, મંગળ દીવો તે જ થાળીમાં મૂકીને ઉતારવાની તૈયારી કરવી. તે વખતે તેની સામે કપૂર પ્રગટાવીને મૂકવું.

૩ પછી—પ્રભુ સામે પડદો કરી સ્નાત્રીઆઓએ પોતાના નવ અંગે કેશરના ચાંદલા કરવા, પછી પડદો કાઢી નાંખી મંગળદીવો ઉતારવો.

અથ લુણ ઉતારણુ વિધિ

લુણ ઉતારો જિનવર અંગે, નિર્મળ જલધારા મન રંગે.
લુણ૦ ૧. જીમ જીમ તડ તડ લુણુ જ કુટે, તિમ તિમ અશુભ કર્મ બંધ ત્રુટે. લુણુ૦ ૨. નયન સલુણાં શ્રી જિન-જીનાં, અનુપમ રૂપ દયારસ ભીનાં. લુણુ૦ ૩. રૂપ સલુણું જિનજીનું દિસે, લાજ્યું લુણુ તે જલમાં પેસે. લુણુ૦ ૪. ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ જલધારા, જલણુ જેપવીયે લુણુ ઉદારા. લુણુ૦ ૫. જે જિન ઉપર દુમણો પ્રાણી, તે એમ થાજે લુણુ જ્યું પાણી. લુણુ૦ ૬. અગર કૃણ્યાગર કુંદરૂં સુગંધે, ધૂપ કરીજે વિવિધ પ્રબંધે. લુણુ૦ ૭. ઇતિ.

આરતી

અથ શ્રી આદિજિન આરતી

જ્ય જ્ય આરતી આદિ જિણુંદા, નાભિરાયા મારુદેવીકા નંદા.જ્ય.૧
પહેલી આરતી પૂજા કીજે, નરભવ પામીને લહાવો લીજે.જ્ય.૨

નન્ના નરલવ તેં લલ્લો, વળી ઝે, આરજ ખેત; ૨૭
માનવ લવ તે દોહિલો, ચેતી શકે તો ચેત.

દુસરી આરતી દીન દયાળા, ધુળેવ મંડપમાં જગ અન્નુવાળા. જ્ય. ૩
તીસરી આરતી ત્રિભુવન દેવા, સુરનર ઈંદ્ર કરે તોરી સેવા. જ્ય. ૪
ચોથી આરતી ચઠગતિ ચૂરે, મનવાંછિત ફળ શિવસુખ પૂરે. જ્ય. ૫
પાંચમી આરતી પુણ્ય ઉપાયો, મૂળચંદે રિખવ ગુણ ગાયો. જ્ય. ૬

મંગળ દીવો

દીવો રે દીવો મંગલિક દીવો, આરતી ઉતારીને બહુ ચિરં-
જીવો. સોહામણું ઘર પર્વ દીવાળી, અંબર ખેલે અમરા બાળી.
દીવાળ લણે એણે કુળ અન્નુવાળી, ભાવે ભગતે વિઘન નિવારી.
દીવાળ લણે એણે કળી કાળે આરતી ઉતારી રાજા કુમારપાળે
અમ ઘેર મંગલિક, તમ ઘેર મંગલિક, મંગલિક ચતુર્વિધ
સંઘને હોજે. દીવો રે દીવો મંગલિક દીવો, આરતી ઉતારી
ને બહુ ચિરંજીવો.

[મંગળ પ્રાર્થના]

નિઠ્ઠૂમ-વર્તિર—પવન્નિર્જત—તૈલપૂરઃ,
કૃત્સ્નં જગત્રયમિદં પ્રકટીકરૌષિ;
ગમ્યો ન જતુ મરુતાં ચલિતાચલાનાં,
દીપોઽપરસ્ત્વમસિ નાથ ! :જગત્રપ્રકાશઃ. ૧

શાન્તિ કળશનો વિધિ

૧. પ્રભુજીના નહવણતું પાણી કુંડીમાં હોય તે ગાળી લઈ
તેનાથી કળશ ભરવો. ૨. એક જણ કળશના નાળચા વાટે
કુંડીમાં જલ ધારા કરે અને મોટી શાંતિ બોલે. પરંતુ ધારા

તૂટવા ન હેતાં જલધારા અખંડ રાખ્યે જ જવી; તેથી કળ-શમાં પાણી ન ખૂટે માટે ખીજીએ તેમાં પેલું ગળી લીધેલું જલ રેડયે જ જવું જોઈએ. ૩. મોટી શાંતિ પૂર્ણ થયા બાદ એ શાંતિ જલથી સૌએ નહવણ વંદન કરી (મસ્તકે ચઢાવી) શાંતિ કલશનો વિધિ પૂર્ણ કરવો. સ્નાત્ર નહવણના એ શાંતિ જલની આશાતના ન થાય તે માટે તે અમુક ખાડ કે અમુક જગ્યાએ કે અમુક ઝાડોની બાજુમાં તેને રેડી દેવું. શાંતિ માટે તેનો છંટકાવ, તેને મસ્તકે ચઢાવી વંદન કરવું. વગેરેમાં તેનો ઉપયોગ કરવાથી શાંતિ-મંગળ થશે.

શ્રી મોટી શાંતિ

ભો ભો ભવ્યા: ! શુભ્રુત વચનં પ્રસ્તુતં સર્વમેતદ્, યે
યાત્રાયાં ત્રિ-ભુવન-ગુરો-રાહંતા ! ભક્તિ-ભાજ: !; તેષાં શાંતિ-
ભવતુ ભવતા-મહંદાદિ-પ્રભાવા-દારોગ્ય-શ્રી ધૃતિમતિ-કરી
ક્લેશ-વિધ્વંસ-હંતુ: ૧. ભો ભો ભવ્ય-લોકા ! ઈહ હિ-ભરતૈ-
રાવત-વિદેહ-સંભવાનાં સમસ્ત-તીર્થકૃતાં જન્મ-ન્યાસન-
પ્રકમ્પાનન્તરમવધિના વિજ્ઞાય સૌધર્માધિપતિ: સુઘોષા-ઘણ્ટા-
ચાલનાનન્તરં સકલ-સુરાસુરેન્દ્રૈ: ! સહ સમાગત્ય, સવિનય-
મહંદ્ભટ્ટારકં ગૃહીત્વા, ગત્વા કનકાદ્રિશૃંગે વિહિતજન્માભિ-
ષેક: શાંતિમુદ્ઘોષયતિ યથા તતોડહમ્-“કૃતાનુકારામિતિ” કૃત્વા,
મહાજનો યેન ગત:; સપન્થા” ઇતિ ભવ્યજનૈ: સહ સમેત્ય

इक्ष्वा इर न दीजिये, आन पान धन धाम; २६
 इर डियो इक्ष्वा पडे, सांजे न कोरि काम.

स्नात्रपीठे स्नात्रं विधाय, शांतिमुद्घोषयामि-तत्पूज-यात्रा-
 स्नात्रादि-महोत्सवानन्तरमिति कृत्वा, कर्णुं हत्वा निशम्यतां
 निशम्यतां स्वाहा. ॐ पुण्याडं पुण्याडम् प्रीयन्तां प्रीयन्ताम्-
 लगवन्तोऽर्हन्तः सर्वज्ञाः सर्वदर्शिनस्त्रिलोकनाथास्त्रिलोकमहि-
 तास्त्रिलोक पूज्यास्त्रिलोकेश्वरा स्त्रिलोकोद्योतकराः.

ॐ ऋषल-अजित-संलव-अलिनंदन-सुमति-यज्ञप्रल-
 सुपार्थ-अन्द्रप्रल-सुविधि-शीतल-श्रेयांअ-वासुपूज्य-विमल-
 अनंत-धर्म-शांति-कुंथु-अर-मद्वि-मुनिसुव्रत-नमि-नेमि-
 पार्थ-वर्धमानान्ता जिनाः शान्ताः शान्तिकरा लवन्तु स्वाहा.

ॐ मुनयो मुनिप्रवरा रिपुनिज्य-दुर्लक्ष-कान्तारेषु दुर्ग-
 मार्गेषु रक्षन्तु वो नित्यं स्वाहा.

ॐ ह्रीं श्रीं धृति-मति-कीर्त्ति-कान्ति-पुद्धि-लक्ष्मी-मेधा-
 विद्यासाधन-प्रवेश-निवेशनेषु सुगृहीतनामानो ज्यन्तु ते
 जिनेन्द्राः.

ॐ रेडिणी-प्रज्ञप्ति-वज्रशुभला-वज्रकुशी-अप्रतिचका-
 पुरुषदत्ता-काली-महाकाली-गौरी-गांधारी-सर्वास्त्रा-महान्वाला-
 मानवी-वैरोट्या-अच्छुभता-मानसी-महामानसी षोडश-विद्या-
 देव्यो रक्षन्तु वो नित्यं स्वाहा.

ॐ आचार्योपाध्यायप्रभृतियातुर्वर्णस्य श्री श्रमणसंघस्य
 शांतिर्लवतु तुष्टिर्लवतु पुष्टिर्लवतु.

ॐ अडाश्वन्द्र-सूर्यांगारक-पुध-पृष्ठस्पति-शुक-शनैश्वर-
 राहु-केतु-सर्दिताः सलोकपालाः सोम-यम-वरुण-कुभेर-

वासवाहित्य-स्कन्द-विनायकोपेता, ये यान्येऽपि ग्राम-नगर
 क्षेत्र-देवताऽऽहयस्ने सर्वे प्रीयंतां प्रीयन्ताम अक्षीणु-डोश-
 डोण्डागारा नरपतयश्च लवंतु स्वाहा,

ॐ पुत्र-मित्र-भ्रातृ-कलत्र-सुहृत्-स्वजन-संभन्धि-अन्धु-
 वर्गसङ्घिताः, नित्यं यामोहप्रमोहकारिणुः; अस्मिंश्च लू-मण्ड-
 लायतननिवासी-साधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकाणां रोगो-पसर्ग-
 व्याधि-दुःख-दुर्लिक्ष-दौर्मनस्योपशमनाय शान्तिर्लवतु.

ॐ तुंष्टि-पुष्टि-ऋद्धि-वृद्धि-मांगल्योत्सवाः । सदा प्रादुर्भू-
 तानि पापानि शाम्यन्तु हरितानि; शत्रवः पराङ्मुखा लवन्तु
 स्वाहा.

श्रीभते शांतिनाथाय, नमः शांतिविधायिने त्रैलोक्यस्या-
 मराधीश-मुकुटाभ्यर्चितांघ्रये. १. शांतिः शांतिकरः श्रीमान्
 शांतिं द्दिशतु मे गुरुः; शांतिरेव सदा तेषां येषां शांतिगृहे
 गृहे. २. उन्मृष्ट-रिष्ट-दुष्टग्रह-गति-दुःस्वप्न-दुर्निमित्तादि,
 संपाहित-हितसंपन्नामग्रहणुं जयति शांतेः. ३. श्री संघ-
 जगज्जनपद राजधिप-राजसन्निवेशानाम्; गौण्डिक-पुरमुष्याणां,
 व्याडरणैर्व्याडरैश्छांतिम्. ४.

श्री श्रमणुसंघस्य शांतिर्लवतु, श्री जनपदानां शांतिर्लवतु,
 श्री राजधिपानां शांतिर्लवतु, श्री राजसन्निवेशानां शांति-
 र्लवतु, श्री गौण्डिकानां शांतिर्लवतु, श्री पौरमुष्याणां शांति-
 र्लवतु, श्री पौरजनस्य शांतिर्लवतु, श्री ब्रह्मलोकस्य शांति-
 र्लवतु. ॐ स्वाहा ॐ स्वाहा ॐ श्री पार्श्वनाथाय स्वाहा.

ओषा शांतिः प्रतिष्ठायात्रास्नात्राद्यवसानेषु शांतिकलशः

ગૃહીત્વા કુંકુમ-ચંદન-કપૂરાગરુ-ધૂપ-વાસ-કુસુમાન્જલિસમેતઃ
સ્નાત્રચતષ્ઠિકયાં શ્રી સંઘસમેતઃ શુચિશુચિવપુઃ પુષ્પ-વસ્ત્ર-
ચંદનાભરણાલંકૃતઃ પુષ્પમાલાં કપ્પે કૃત્વા, શાંતિમુદ્ધોષયિત્વા
શાંતિપાનીયં મસ્તકે દ્વાતવ્યમિતિ.

નૃત્યંતિ નૃત્યં મણિ-પુષ્પ-વર્ષં, સૃજંતિ ગાયંતિ ચ મંગ-
લાનિ; સ્તોત્રાણિ ગોત્રાણિ પઠંતિ મંત્રાન્, કલ્યાણભાજ્જે હિ
જિનાભિષેકે. ૧. શિવમસ્તુ સર્વાન્જગતઃ, પરિહનનિરતા ભવંતુ
ભૂતગણાઃ, દોષાઃ પ્રયાંતુ નાશં, સર્વાંત્ર સુખીભવંતુ લોકાઃ. ૨.
અહં તિત્થયરમાયા, સિવાદેવી તુમ્હ નયરનિવાસિની, અમ્હ
સિવં તુમ્હ સિવં, અસિવોવસમં સિવં ભવતુ સ્વાહા. ૩. ઉપ-
સર્ગાઃ ક્ષયં યાન્તિ, છિદ્યંતે વિઘ્નવહ્ણયઃ, મનઃ પ્રસન્નતામેતિ,
પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે. ૪. સર્વમંગલમંગલ્યં, સર્વકલ્યાણ-
કારણમ, પ્રધાનં સર્વધર્માણાં, જ્જૈનં જ્યતિ શાસનમ. ૫.

પુરુષાર્થ અને સિદ્ધિ

આપણું ભાગ્ય આપણાજ હાથમાં છે, ઇશ્વરના હાથમાં નથી.
આપણું ભાગ્ય આપણે પોતે આપણા કર્મથી જ નિર્માણ કરીએ
છીએ. ભાગ્ય પાસડું ન હોય તો નિરાશ થવાની કે ઉદ્વિગ્ન બન-
વાની જરૂર નથી. કેમકે ઉદ્યમદ્વારા ભાગ્યને પલટાવી શકાય છે.

મનુષ્ય પોતાના પુરુષાર્થથી પ્રાયઃ અશુભ કર્મને ઉચ્છેદી શકે
છે અથવા એને શુભ રૂપમાં પણ પલટાવી શકે છે. ઉદ્યમમાં
સમતા, સહનશીલતા, સંયમ અને તપનો સમાવેશ થવો જરૂરનો છે.

શ્રી સંઘસેવક

મણિલાલ રામચંદ (પ્રભાસપાટણવાળા)

ચૈત્યવંદન કરવાનો વિધિ.

ધરિયામિ ખમાસમણો વંદિઉં જાવણિજ્જાએ નિસીહિઆએ
મત્થએણુ વંદામિ.

(આ પ્રમાણે ત્રણ વખત યોલી ત્રણ ખમાસમણુ દેવાં.)
પછી ધરિયાકારેણુ સંદિસહ ભગવન્ ! ચૈત્યવંદન કરું ? ધરિયં
કહી ડાબો ઢીંચણુ ઉભો કરી—

(આ સૂત્રથી દેવગુરુને વંદન થાય છે દેવ એટલે જિનેશ્વર
ભગવાન, ગુરુ એટલે પૈસા અને સ્ત્રી ન રાખે એવા
મહારાજ સાહેબ. ભગવાનને ત્રણ ખમાસમણુ દેવાય અને
ગુરુમહારાજને બે ખમાસમણુ દેવાય. બે હાથ બે પગ અને
માથું એ પાંચે અંગ નમાવી વંદન થાય.)

સકલકુશલવલ્લી,   પુષ્કરાવર્તમેઘો,
દુરિતતિમિરભાનુ,   કલ્પવૃક્ષોપમાનઃ;
લવજલનિધિપોતઃ,   સર્વસંપત્તિહેતુઃ
સ ભવતુ સતતં વઃ શ્રેયસે શાંતિનાથઃ

શ્રેયસે પાર્શ્વનાથઃ— ॥ ૧ ॥

(‘સકલ-કુશલ-વલ્લી’ની સ્તુતિ યોલીએ છીએ. તેનો
ટુંકો ભાવાર્થ આ પ્રકારે છે ‘હે પ્રભુ ! આપ કેવા છો ? તો
સકળનું કુશળ કરનાર વેલી જેવા છો ‘પુષ્કરાવર્તમેઘો’ એટલે
સાત જાતના મેઘ કહ્યા છે તેમાં પુષ્કરાવર્ત નામનો મેઘ જો
વરસે તો દસ હજાર વર્ષ સુધી જમીન ફળદ્રુપ રહે. ‘દુરિત
તિમિર-ભાનુઃ’ હે ભગવાન આપ મારા ખરાબ પાપરૂપી

અંધકારને નસાડનાર સૂર્ય સમાન છે. ચોથી ઉપમા 'કલ્પ-વૃક્ષોપમાનઃ' પ્રભુ મારે તો આપ કલ્પવૃક્ષ જેવા છે, પાંચમી ઉપમા 'ભવ-જલ-નિધિ-પોતઃ'લગવાન આપ ભવજલનિધિથી પાર પમાડનાર છે. છઠ્ઠી ઉપમા 'સર્વ સંપત્તિ હેતુઃ' એટલે સર્વ સંપત્તિના સારભૂત છે. આ સ્તુતિ રોજ છોકરા અને મોટા બધાય બોલે છે. પણ તેનો ભાવાર્થ તો કોઈક જ બાણુતા હશે, કેટલો બધો સરસ ભાવાર્થ છે.

તુજ મુરતિને નિરખવા, મુજ નયણા તરસે;
તુજ ગુણુ ગણુને બોલવા, રસના મુજ હરખે. ૧

કાયા અતિ આનંદ મુજ, તુમ યુગપદ ફરસે;
તો સેવક તાર્યા વિના કહો, કિમ હવે સરસે. ૨

એમ બાણીને સાહિબાએ, નેક નજર મોહિ જોય;
જ્ઞાનવિમલ પ્રભુ સુનજરથી, તે શું જે નવિ હોય. ૩

જંકિંચિ નામતિથં, સગ્ગે પાયાલિ માણુસે લેએ;
બંધં જિણુબિબાઈ, તાઈં સંવાઈં વંદામિ. ૧

(આ સૂત્રથી ત્રણે લોકમાં રહેલાં નામરૂપ તીર્થોની જિન-પ્રતિમાઓને વંદન થાય છે.)

નમ્સ્તુણું અરિહંતાણું ભગવંતાણું. ૧ આઈગિરાણું તિથ
રાયણું સયંસંબુદ્ધાણું. ૨ પુરિસુત્તમાણું પુરિસસીહાણું પુરિસ-
વરપુંડરીઆણું પુરિસવરગંધહૃત્થીણું. ૩ લોગુત્તમાણું લોગના-
હાણું લોગહિઆણું લોગપઈવાણું લોગપજ્જેઅગરાણું. ૪

દિશા કરે તે કોઈ નવ કરે, મુરખ કરે અભિમાન;
માનવ મગતરું શું કરે, જ્યાં દેવ દશા બગવાન.

અભયદયાણું ચક્રબુદ્ધયાણું મગ્ગદયાણું સરણુદયાણું બોહિદયા-
ણું. ૫ ધમ્મદયાણું ધમ્મદેસયાણું ધમ્મનાયગાણું ધમ્મસારહીણું
ધમ્મવરચાઉરંતચક્કવટ્ટીણું. ૬ અપ્પહિલયવરનાણુદંસણુધરાણું
વિચ્છદ્ધઉમાણું. ૭ જિણુણું જાવયાણું, તિન્નાણું તારયાણું,
બુદ્ધાણું બોહિયાણું, મુત્તાણું મોચ્ચગાણું. ૮ સંવવન્નૂણું સંવવરિ-
સિણું સિવમયલમરુચ્ચમણું તમ્મદ્રઅયમંવાબાહમપુણરાવિત્તિ-
સિદ્ધિગઈનામધેયંઠાણું સંપત્તાણું નમો જિણુણું જિચ્ચલયાણું
૯ જે અ અઈઆ સિદ્ધા, જે અ ભવિસ્સંતિણુગચ્ચે કાલે,
સંપઈચ્ચ વટ્ટમાણા, સંવે તિવિહેણુ વંદામિ. ૧૦

(આ સૂત્રમાં અરિહંત લગવાનના ગુણો આવે છે અને
ઈન્દ્રમહારાજ પ્રભુના પાંચે કલ્યાણકોમાં આ સૂત્રથી પ્રભુની
સ્તુતિ કરે છે.)

જાવંતિ ચેઈઆઈ, ઉરૂદ્ધે અ અહે અ તિરિચ્ચલોચ્ચે અ;
સંવાઈ તાઈ વંદે, ઈહિ સંતો તત્થ સંતાઈ. ૧

ઈચ્છામિ ખમાસમણો વંદિઉં જાવણિજ્જાચ્ચે નિસીહિઆચ્ચે
મત્થચ્ચેણુ વંદામિ.

આ સૂત્રથી સ્વર્ગ મનુષ્ય અને પાતાલ લોકમાં રહેલી
જિનપ્રતિમાઓએ વંદન થાય છે.

જાવંત કેવિ સાહુ, ભરહૈરવયમહાવિદ્દેહે અ,
સંવેસિં તેસિં પણુઓ, તિવિહેણુ તિદંડવિરયાણું. ૧

માળા ફેરત હાથમે, જીમ હલત મુખ માંડી; ૩૫
મનુવા ફેરત ખમ્મરમે, યે ભી સમરન નાંડી.

આ સૂત્રથી ભરત, ઐરવત અને મહાવિદેહની અંદર
રહેલા સર્વ સાધુ સાધ્વીજી મહારાજોને વંદન થાય છે.

નમોઽર્હત સિદ્ધાચાર્યોપાધ્યાય-સર્વ-સાધુભ્યઃ ॥

(શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર સૂરિએ આ ટુંકા સૂત્રને રચી પાંચ
પરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરેલ છે.)

(પછી સ્તવન કહેલું, ન આવડે તો ઉવસગ્ગહરં કહેલું.)

ઉવસગ્ગહરં પાસં, પાસં વંદામિ કમ્મઘણુમુક્કં,
વિસહરવિસનિન્નાસં, મંગલકલ્લાણુઆવાસં. ૧

વિસહરકૂલિંગમંતં, કંઠે ધારેઈ જો સયા મણુઓ,
તસ્સ ગહ-રોગ મારી, હુક જરા જંતિ ઉવસામં. ૨

ચિક્કઉ ફૂરે મંતો, તુન્જ પણામો વિ ખહુકલો હોઈ,
નરતિરિએસુ વિ જીવા, પાવંતિ ન હુક્ખ-દોગચ્ચં. ૩

તુહ સમ્મત્તે લધ્ધે, ચિંતામણિકખપાયવખ્લહિએ,
પાવંતિ અવિગ્ઘેણું, જીવા અચરામરં ઠાણું. ૪

ઈઅ સંથુઓ મહાયસ, ભત્તિખ્લર નિખ્લરેણુ હિયએણુ,
તા દેવ દિન્જ ઝોહિં, ભવે ભવે પાસ જિણુચંદ. ૫

(આ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું સ્તવન છે. એનાથી સર્વ
વિધનો ફૂર થાય છે અને પાર્શ્વનાથ પ્રભુની સ્તુતિ કરી સમ-
કિતની માગણી કરવામાં આવી છે. આ સૂત્ર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિ
નામના આચાર્ય મહારાજે બનાવ્યું છે.)

જય વીયરાય ! જગગુરૂ ! હોઉ મમં તુહ પલાવઓ ભયવં,
ભવનિન્વેઓ મગ્ગાણુસારિઆ ઈદ્દિહલસિદ્ધિ. ૧

૩૬ કાયા ખંગલો ઇવ મુસાફીર. ઘાટ ભવે કરતો;
એક દિન એવો આવશે, નરકે જઈ પડતો.

લોગવિરુદ્ધચાઓ, ગુરુજણપૂઆ પરત્યકરણું ચ,
સુહગુરુભેગો તવ્વયણુ-સેવણા આલવમખંડા ર
વારિજજઈ જઈવિ નિયાણુ-ખંધણું વીયરાય તુહ સમયે;
તહવિ મમ હુજજ સેવા, ભવે ભવે તુમહ ચલણાણું. ૩
દુશ્ખદ્ખઓ, કમ્મકખખઓ, સમાહિમરણું ચ યોહિલાલોચ;
સંપજજઉ મહ એચ, તુહ નાહ પણામકરણેણું, ૪
સર્વ-મંગલ-માંગલ્યં, સર્વ-કલ્યાણુ-કારણું,
પ્રધાનં સર્વધર્માણું, જૈનં જયતિ શાસનં, ૫
(પછી ઉભા થઈ ને)

આ સૂત્રથી પ્રભુની પાસે ઉત્તમ ગુણોની માગણી થાય છે અને દુઃખનો ક્ષય, કર્મનો ક્ષય, સમાધિમરણુ, અને સમ-ક્રિત એ ચાર વસ્તુ માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે.)

અરિહંત ચેઈઆણું કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં વંદણુવત્તિયાએ,
પૂઆણુવત્તિયાએ, સક્કારવત્તિયાએ, સમ્માણુવત્તિયાએ, યોહિ-
લાલવત્તિયાએ નિરુવસગ્ગવત્તિયાએ. ૨ સધ્ધાએ. મેહાએ
ધીઈએ, ધારણાએ, અણુપ્પેહાએ, વર્હમાણીએ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં. ૩

(આ સૂત્રથી અરિહંત ભગવાનને વંદન થાય છે અને વંદન પૂજન સતકાર-સન્માન યોધિખીજ અને મોક્ષ માટે કાઉસ્સગ્ગમાં રહેવા જણાવ્યું છે.)

અન્નતથ ઉસસિએણું નીસસિએણું ખાસિએણું ધીએણું.
જંભાઈએણું ઉરુદુએણું, વાયનિસગ્ગેણું, ભમલીએ, પિત્તમુરછાએ

૧ સુહુમેહિં અંગસંચાલેહિં, સુહુમેહિં ખેલસંચાલેહિં, સુહુ-
 મેહિ. દ્વિદ્વિસંચાલેહિં ૨ એવમાઈએહિં આગારેહિં, અલગ્ગો
 અવિરાહિઓ. હુબ્બ મે કાઉસ્સગ્ગો, ૩ જાવ અરિહંતાણું
 ભગવંતાણું નમુક્કારેણું, ન પારેમિં ૪ તાવ કાયં, ઠાણેણું
 મોણેણું, ઝાણેણું અપ્પાણું વોસિરામિ.

પછી એક નવકારનો કાઉસ્સગ્ગ કરી, “ નમોહંત સિદ્ધા-
 ચાર્યોપાધ્યાયસર્વસાધુભ્યઃ ” કહી નીચે પ્રમાણે થાય કહેવી.

(કાઉસ્સગ્ગના ૧૬ આગારો (છુટો) આવે છે, અને
 કાઉસ્સગ્ગમાં કેવી રીતે રહેવું તે બતાવ્યું છે.)

કલ્લાણુકંઠં પઠમં જિણિંદં, સંતિંતઓ નેમિજિણુંમુણિહં,
 પાસંપયાસં સુગુણિક્કઠાણું, ભત્તિઈવંદે સિરિવઘ્ઘમાણું ૧

(પહેલી ગાથાથી શ્રી ઋષભદેવ શાન્તિનાથ નેમિનાથ
 પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર સ્વામિ એમ પાંચ જિનની સ્તુતિ
 થાય છે)

શ્રી જગચિંતામણિ ચૈત્યવંદન

જગચિંતામણિ જગ-નાહ, જગગુરુ જગ-રૂપણુ;
 જગ-બંધવ-જગ-સત્યવાહ, જગ-ભાવ-વિઅકૂખણુ,
 અઠ્ઠાવયસંઠવિયરૂવ, કમ્મકુવિણાસણુ;
 ચઉવીસંપિ જિણુવર જયંતુ, અપ્પડિહય સાસણુ, ૧
 કમ્મભૂમિહિં, કમ્મભૂમિહિં, પઠમ સંઘયણિ;
 ઉક્કોસય સત્તરિસય, જિણુવરાણુ વિહરંત લખ્ખમ્મ;

નવકોડિહિ કેવલીણુ, કોડિ-સહસ્સ નવ સાહુ ગમ્મઈ;
સંપઈ જિણુવર વીસ મુણિ, બિહું કોડિહિં વરનાણુ,
સમણુહ કોડિ સહસ્સ દુઅ, થુણિજ્જઈ નિચ્ચ વિહાણિ. ૨
જ્યઉ સામિય, જ્યઉ સામિય, રિસહ સત્તુંજિ;
ઉન્નિજ્જંતિ પહુ નેનિજિણુ, જ્યઉ વીર સચ્ચઉરિમંડણુ;
ભરૂઅચ્છહિં મુણિમુવ્વય મુહરિપાસ દુહદુરિઅખંડણુ;
અવરવિદેહિં તિત્થયરા, ચિહું દિસિ વિદિસિ જિંકેવિ;
તીઆણુગયસંપઈઅ, વંદું જિણુ સંવેવિ ૩

સત્તાણુવઈ સહસ્સા, લખ્ખા છપ્પન અદ્ધ કોડિઓ;
ખત્તિસય ખાસિઆઈ, તિઅલોએ ચેઈએ વંદે. ૪
પનરસ કોડિ સયાઈ, કોડિ ખાયાલ લદ્ધખ અડવન્ના;
છત્તીસ સહસ અસિઈ; સાસયખિંખાઈ પણુમામિ. ૫

(આ સૂત્ર ગૌતમસ્વામિએ બનાવેલું ચૈત્યવંદન છે. ગૌતમસ્વામિ મહારાજ અષ્ટાપદ તીર્થે જત્રા કરવા ગયા હતા ત્યારે બનાવ્યું હતું. પહેલી ગાથામાં અષ્ટાપદ ઉપર રહેલા ચોવીશ તીર્થકરો. બીજી ગાથામાં મહાવિદેહ વિગેરેમાં રહેલાં તીર્થકરો, કેવલજ્ઞાનીઓ તેમજ સાધુઓ અને ત્રીજી ગાથામાં શત્રુજ્યાદિ તીર્થોમાં રહેલા જિનેશ્વરો તેમજ ચોથી ગાથામાં ત્રણ લોકમાં રહેલા ૮૫૭૦૦૨૮૨ શાશ્વત જિન ચેત્યો અને પાંચમી ગાથાથી ૧૫૪૨૫૮૩૬૦૮૦ શાશ્વતી જિન પ્રતિમાઓને વંદન થાય છે.)

કહાં જન્મે કહાં ઉપને, કહાં લગવે લાડ;
તુલસી ઈણુ શરોરકા, કહાં પડેગા લાડ.

૩૯

આ પુરતક સ્થાપનાચાર્ય તરીકે કામમાં આવે તે માટે અહીં શ્રી નવકાર-પંચિદિય આપેલ છે.

(૧) નમો અરિહંતાણુ', (૨) નમો સિદ્ધાણુ', (૩) નમો આયરિયાણુ', (૪) નમો ઉવજ્જાયાણુ'. (૫) નમો લોએ સંવસાહૂણુ'. (૬) એસો પંચ નમુક્કારો. (૭) સંવપાવપ્પણુસણો. (૮) મંગલાણુ'ચ સંવેસિં (૯) પઠમં હવઈ મંગલં.

પંચિદિય સંવરણો, તહનવવિહ ણંભચેર ગુત્તિધરો; ચઉવિહ કસાય મુક્કો, ઈઅઅકારસ ગુણેહિ સંબુત્તો, પંચ મહવ્યન્બુત્તો; પંચવિહાચારપાલણુ સમત્થો, પંચસમિઓ તિગુત્તો, છત્તીસ ગુણો ગુરૂ મજ્જ.

શ્રી નવકાર મંત્રના પહેલા પાંચ પદો તથા
અનાનુપૂર્વી ગણવાની સમજ.

- (૧) નમો અરિહંતાણુ', (૨) નમો સિદ્ધાણુ'.
(૩) નમો આયરિયાણુ', (૪) નમો ઉવજ્જાયાણુ'.
(૫) નમો લોએ સંવસાહૂણુ',

ઉપરના પાંચ પદો એકાગ્ર ધ્યાને શાંતિપૂર્વક ગણી શકાય તે માટે અનાનુપૂર્વીની યોજના પૂર્વાચાર્યોએ કરી છે. દરરોજ સવારમાં શરીરની શુદ્ધી કરી, શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરી, શુદ્ધ આસન પર બેસી શાંત ચિત્તે જ્યાં ખાનામાં ૧ છે ત્યાં નમો અરિહંતાણુ', જ્યાં ૨ છે ત્યાં નમો સિદ્ધાણુ' વિગેરે ઉપરના પદો ખાનામાં ઉલટ સુલટ ગોઠવેલા છે, તે પ્રમાણે ગણવા.

ધર્મપ્રેમી બંધુઓ !

આ ભયંકર અને પારાવાર સંસારબ્રમણમાં ભમતાં થકાં, જીવને મનુષ્ય જન્માદિ ઉત્તમ સામગ્રી મળવી અતિ દુર્લભ છે, કદાચ તે મળે તો શુદ્ધ ધર્મની ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત થવી બહુ જ મુશ્કેલ છે. તો પછી શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિની દુર્લભતાનું તો કહેવું શું? માટે જ્ઞાની મહારાજે આવી ક્રિયાની મહત્તા બતાવી છે.

આ મહાન ઉત્કૃષ્ટી અનાનુપુવી ગણવાથી મનુષ્ય છ માસી તપનું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. અથવા પાંચ સો સાગર જેટલું પાપ ધોઈ શકે છે. એ શાસ્ત્રસિદ્ધ વાત છે. તો સર્વે ભાઈ-બહેનોએ આ અનાનુપુવી અવશ્ય ગણવી જોઈએ.

પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય પ્રેમસૂરિદેવજી મહારાજ
 શિષ્ય રત્ન શ્રી ચંદ્રશેખર વિજયજી મહારાજ

બા શ્રી કે. જી. મવાળા, ગુણિ... દિવ
 શ્રી મતી... કોલા,
 ... ૧૯૧૯.

❀ સાધ્વી શ્રી મહાનંદાશ્રીજી ❀

મુંબઈ નિવાસી ધર્માનુરાગી શ્રેષ્ઠિવર્ષ શ્રીયુત જીવતલાલ પ્રતાપશીન્દ્ર
 કથુબન્ધુ સ્વ. કાંતિલાલ લાખોપતિની સુપુત્રી મંજુલાખેન સંસારના
 સુખોને તુચ્છ માની, ઉઘાડે પગે ચાલવાનું, ગામોગામ વિહાર કરવાનું,
 લોચ કરવાનું પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરવાનું પસંદ કરે છે. સાધ્વી
 શ્રી મહાનંદાશ્રીજી સાધ્વી શ્રી સમરસા શ્રીજીના શિષ્યા સંસારના મોહ
 અને વ્યવહારથી પર અન્યા છે તેમનું જીવન તેમના ગુરૂને સમર્પણ કયું
 છે ધન્ય હો આ જહેતને.

ધન્ય હો મહાનંદાશ્રીજીને ધન્ય હો તેમના માતાપીતાને

વીર પ્રભુના કાને ખીલા, કર્મ લીલા એ કહી; ૪૧
ચંડાલને ત્યાં હરિશ્ચંદ્રે, કર્મથી પાણી વળી.

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૧	૨	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

૧ નવકાર મંત્રના ક્ષણથી શ્રીપાળરાજ રાજ્ય ઝાઝી પામ્યા. માટે નવકાર મંત્રનું ક્ષણ મહાન છે. માટે હરરાજ નવકાર મંત્ર ગણવા.

૧	૨	૪	૩	૫
૨	૧	૪	૩	૫
૧	૪	૨	૩	૫
૪	૧	૨	૩	૫
૨	૪	૧	૩	૫
૪	૨	૧	૩	૫

૨ જ્ઞાન કરવાથી જેના હાથ શોભે છે, તેવા સોનાના કડાં પહેરવાથી શોભતા નથી અને મીઠા વચન બોલવાથી જેવું મુખ શોભે છે. તેવું પાન ચાવ્યાથી શોભતું નથી.

૧	૩	૪	૨	૫
૩	૧	૪	૨	૫
૧	૪	૩	૨	૫
૪	૧	૩	૨	૫
૩	૪	૧	૨	૫
૪	૩	૧	૨	૫

૩ દયા પાળવી, પ્રીતિકારક વચન બોલવું. વિનય કરવો, જ્ઞાન દેવું અને પરગણનું ગ્રહણ કરવું એ અમૂલ્ય વશીકરણ મંત્ર છે.

૨	૩	૪	૧	૫
૩	૨	૪	૧	૫
૨	૪	૩	૧	૫
૪	૨	૩	૧	૫
૩	૪	૨	૧	૫
૪	૩	૨	૧	૫

૪ નિરંતર જીવદયામાં રમણ કરવું, શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસ અને સ્પર્શ એ પાંચ ધ્વજિયો દમવી અને સત્ય વચન બોલવું, એજ ખરેખર ધર્મનું રહસ્ય છે.

૧	૨	૩	૫	૪
૨	૧	૩	૫	૪
૧	૩	૨	૫	૪
૩	૧	૨	૫	૪
૨	૩	૧	૫	૪
૩	૨	૧	૫	૪

૫. અભ્યર્ચનું ખંડન ન કરવું, કુશીલિયાની સાથે ન રહેવું અને ગુરુના વચનનું ઉલ્લંઘન ન કરવું, એ ત્રણમાં જૈન ધર્મના યતિ ધર્મનો પરમાર્થ છે.

૧	૩	૨	૫	૪
૩	૧	૫	૨	૪
૧	૫	૩	૨	૪
૫	૧	૩	૨	૪
૩	૫	૧	૨	૪
૫	૩	૧	૨	૪

૭ સંસારમાંથી સર્વે દેવતા થાય છે, સર્વે મનુષ્યો અને તિર્થંચો થાય છે, અને સર્વે અનંતીવાર નરકની જ્વાલામાં ઉત્પન્ન થાય છે, બહેન થાય છે. એવો સંસાર સ્વભાવ છે.

૧	૨	૫	૩	૪
૨	૧	૫	૩	૪
૧	૫	૨	૩	૪
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૫	૧	૩	૪
૫	૨	૧	૩	૪

૬. જિવિતવ્ય જલના પરપોટા જેવું છે. દેહ ક્ષણ સંગુર છે, તેમજ કામલોગ તુચ્છ અને ઘણા દુઃખનું કારણ છે.

૨	૩	૫	૧	૪
૩	૨	૫	૧	૪
૨	૫	૩	૧	૪
૫	૨	૩	૧	૪
૩	૫	૨	૧	૪
૫	૩	૨	૧	૪

૮ માતા મરીને સ્ત્રી થાય છે

સ્ત્રી મરીને માતા થાય છે. બહેન મરીને દીકરી થાય છે, અને દીકરી મરીને નરકની જ્વાલામાં ઉત્પન્ન થાય છે, બહેન થાય છે. એવો સંસાર સ્વભાવ છે.

૧	૩	૪	૫	૨
૩	૧	૪	૫	૨
૧	૪	૩	૫	૨
૪	૧	૩	૫	૨
૩	૪	૧	૫	૨
૪	૩	૧	૫	૨

૯ ધન ધરેજ રહી જાય છે.
 પાંધવોનો સમૂહ સ્મશાનભૂમિથી
 પાછો ફરે છે. માત્ર જીવ એકલો
 પોતાનાં કરેલાં કર્મ પોતે એકલો
 જ ભોગવે છે.

૧	૨	૫	૪	૩
૨	૧	૫	૪	૩
૧	૫	૨	૪	૩
૫	૧	૨	૪	૩
૨	૫	૧	૪	૩
૫	૨	૧	૪	૩

૧૦ શાંતિ જેવું તપ નથી,
 સંતોષ જેવું સુખ નથી. તૃષ્ણા
 જેવી વ્યાધિ નથી, અને દયા
 જેવો ખીજો કોઈ ધર્મ નથી.

૧	૪	૫	૨	૩
૪	૧	૫	૨	૩
૧	૫	૪	૨	૩
૫	૧	૪	૨	૩
૪	૫	૧	૨	૩
૫	૪	૧	૨	૩

૧૧ સુખ, દુઃખ, ચડતી
 પડતી, લાભઅલાભ અને જીવવું
 મરવું એ સર્વ કર્મો કરીને પ્રાપ્ત
 થાય છે. એ બાબત ધૈર્યવાન
 પુરૂષો હર્ષ કે શોક કરતા નથી.

૨	૪	૫	૧	૩
૪	૨	૫	૧	૩
૨	૫	૪	૧	૩
૫	૨	૪	૧	૩
૪	૫	૨	૧	૩
૫	૪	૨	૧	૩

૧૨ દાન, શિયલ, તપ અને
 ભાવ એ ચાર પોતાના હિતાર્થે
 ફરી ફરીને કરવા; કારણ કે તે
 પરભવમાં જવાબદેવારી પોતાની
 ખાસ ઉપયોગી મુકી છે.

૪૪ સજ્જન દુર્જન કેમ જાણીએ, જ્યાં મુખે એલે એ વેણ;
સજ્જન મુખ અમૃત લવે, દુર્જન વીપની ખાણ.

૧	૨	૪	૫	૩
૨	૧	૪	૫	૩
૧	૪	૨	૫	૩
૪	૧	૨	૫	૩
૨	૪	૧	૫	૩
૪	૨	૧	૫	૩

૧૩ અતિ ધન પ્યારું લાગતું
હોય પણ અનીતિ કરી લેવું નહિ;
કારણ કે સોનાની છરી કાંઈ પેટમાં
મરાતી નથી.

૧	૪	૫	૩	૨
૪	૧	૫	૩	૨
૧	૫	૪	૩	૨
૫	૧	૪	૩	૨
૪	૫	૧	૩	૨
૫	૪	૧	૩	૨

૧૫ સુગુરુના વચન
પ્રમાણે ચાલવાથી જન્મ-મરણ
૩૫ ભવ વ્યાધિનો નાશ થાય છે.

૧	૩	૫	૪	૨
૩	૧	૫	૪	૨
૧	૫	૩	૪	૨
૫	૧	૩	૪	૨
૩	૫	૧	૪	૨
૫	૩	૧	૪	૨

૧૪ કટુ વાક્યો, કટુ મતિ,
કૃપણતા, અને કટિલતા એ ચાર
મોટા દુર્ગુણો જ્યાંને દુર થશે ત્યારે
જ તમને ધર્મની પ્રાપ્તિ થશે.

૩	૪	૫	૧	૨
૪	૩	૫	૧	૨
૩	૫	૪	૧	૨
૫	૩	૪	૧	૨
૪	૫	૩	૧	૨
૫	૪	૩	૧	૨

૧૬ હા ! હા ! આ સંસાર
અતિ કષ્ટ ભરેલો છે ! ! કર્મ
શત્રુ અતિ બલવાન છે, જેનાથી
વિચક્ષણ માણસો મરીને એક-
ન્દ્રિય થાય છે.

દાન, શીયળ, તપ, ભાવના, ધર્મના ચાર પ્રકાર; ૪૫
ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એ વિનાશ સર્જનહાર.

૨	૩	૪	૫	૧
૩	૨	૪	૫	૧
૨	૪	૩	૫	૧
૪	૨	૩	૫	૧
૩	૪	૨	૫	૧
૪	૩	૨	૫	૧

૧૭ એવો અપૂર્વ જન્મ કે દેહ કાંઈ નથી કે જેને ભવ પરિ-પાટીમાં ભમતા જીવે નિઃચેય પ્રહણ કરીને પાછો મુક્યો નથી.

૨	૩	૫	૪	૧
૩	૨	૫	૪	૧
૨	૫	૩	૪	૧
૫	૨	૩	૪	૧
૩	૫	૨	૪	૧
૫	૩	૨	૪	૧

૧૮ અજ્ઞાન એ જ ખરેખર કષ્ટ છે. તેથી વધારે કષ્ટ કાંઈ નથી. જેનાથી (આવરેલા) ઢંકા-ચેલા જીવો અપાર ભવસાગરમાં ભમે છે.

૨	૪	૫	૩	૧
૪	૨	૫	૩	૧
૨	૫	૪	૩	૧
૫	૨	૪	૩	૧
૪	૫	૨	૩	૧
૫	૪	૨	૩	૧

૧૯ સંસારમાં જન્મ, જરા મરણ રોગ અને શોકને લીધે સુખ નથી, તેમ છતાં મિથ્યાત્વી આંધળા થયેલા જીવો શ્રી જિનેશ્વરના ઉત્તમ ધર્મને નથી કરતા.

૩	૪	૫	૨	૧
૪	૩	૫	૨	૧
૩	૪	૫	૨	૧
૫	૩	૪	૨	૧
૪	૫	૩	૨	૧
૫	૪	૩	૨	૧

૨૦ જે પ્રાણી વેશ્યામાં આસ-કત હોય તે પ્રાણીના કુળનો નાશ થાય અર્થાત તેનું કુળ વૃદ્ધિ પામે નહિ.

૪૬ દાન શીયળ તપ ભાવના, ધર્મના ચાર પ્રકાર;
ક્રોધ માના માયા લોભ, એ વિનાશ સર્જનહાર.

શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વજિન સ્તવન

અંતરજામી સુણુ અલવેસર મહિમા ત્રિજગ તમારો;

સાંભળીને હું આઠ્યો તીરે, જન્મ મરણુ દુઃખ વારો.

સેવક અરજ કરે છે રાજ ! અમને શિવસુખ આપો. સેવક૦૧

સહુકોના મનવાંછિત પૂરો, ચિંતા સહુની ચૂરો;

એહવું બિરૂદ છે રાજ તુમારું, કેમ રાખો છો ફરે ? સેવક૦૨

સેવકને વલવલતો દેખી, મનમાં મહેર ન ધરશો;

કરૂણાસાગર કેમ કહેવાશો ? જો ઉપગાર ન કરશો. સેવક૦૩

લટપટનું હવે કામ નહીં છે, પ્રત્યક્ષ દર્શન દીજો,

ધુન્નાડે ધીજીનું નહિ સાહિબ, પેટ પડ્યા પતીજો. સેવક૦૪

શ્રી શંખેશ્વર મંડળુ સાહિબ, વિનતડી અવધારો;

કહે જિનહર્ષ મયા કરી મુજને, ભવસાગરથી તારો. સેવક૦૫

વધાઈ

ઝોરૂછવ રંગ વધામણાં, પ્રભુ પાર્શ્વને નામે, કલ્યાણુક
ઉત્સવ કીયો, ચઢતે પરીણામે, ઝોરૂછવ (૧) શત્ વર્ષાયુ
જીવીને, અક્ષય સુખ સ્વામી, તુમપદ સેવા ભક્તિમાં નવી,
રાખું રે ખામી ઝોરૂછવ (૨) સાચી ભક્તિ સાહિબા, રીઝો
એક વેળા, શ્રી શુભવીર હુવે સદા, મનવાંછિત મેળા,
ઝોરૂછવ. (૩)

જો તુજ મન નિર્ગ્રંથ છે, તો તું છે નિર્ગ્રંથઃ ૪૭
તેથી રાગાદિ તજે, તો પામે શિવપંથ.

નવપદજી.

ઈમિ નવપદ ધ્યાવે પર્મ આનંદ પાવે, નવમે ભવશિવ
જાવે, દેવનર ભવ પાવે, જ્ઞાન વિમળ ગુણુ ગાવે, સિદ્ધચક્ર
પ્રભાવે, સર્વ દુરિત શમાવે વિશ્વ જ્યકાર પાવે.

પ્રભુ તારો મુલક મારે જોવો છે, જોવો છે ભવ ખોવો
છે પ્રભુ તારો મુલક મારે જોવો છે, તારા મુલકમાં સુખ
અનંતુ, દુઃખ નહીં ભવલેશ રે પ્રભુ તારો મુલક મારે જોવો છે.

॥ દોહા ॥

શ્રી તીરથપદ ધ્યાવો પદ ગુણીજન, જોડથી તરીએ તે તીરથરે;
આવા થાળ ભરી ભરી મોતીકે વધાવો, ગુણુ અનંત જન ગાવોરે.૧

અંતિમ પ્રાર્થના.

આપણી સાથે આ ભવમાં કે આ પહેલાના ભવમાં કેઈ
પણુ ભવમાં વૈર વિરોધ થયો હોય તો મિચ્છામિ દુક્કડં
માગું છું.

હું આપણને ખમાવું છું. આપ મને ખમાવજો.
મોટું તપ સમતા છે. સહન કરો, વચનના બાણુ ઝીલતા
શીખો. પાછો ઉત્તર ન આપો એ પ્રાર્થના.

લી. સંઘસેવક ચંદુલાલ ખંભાતવાળા

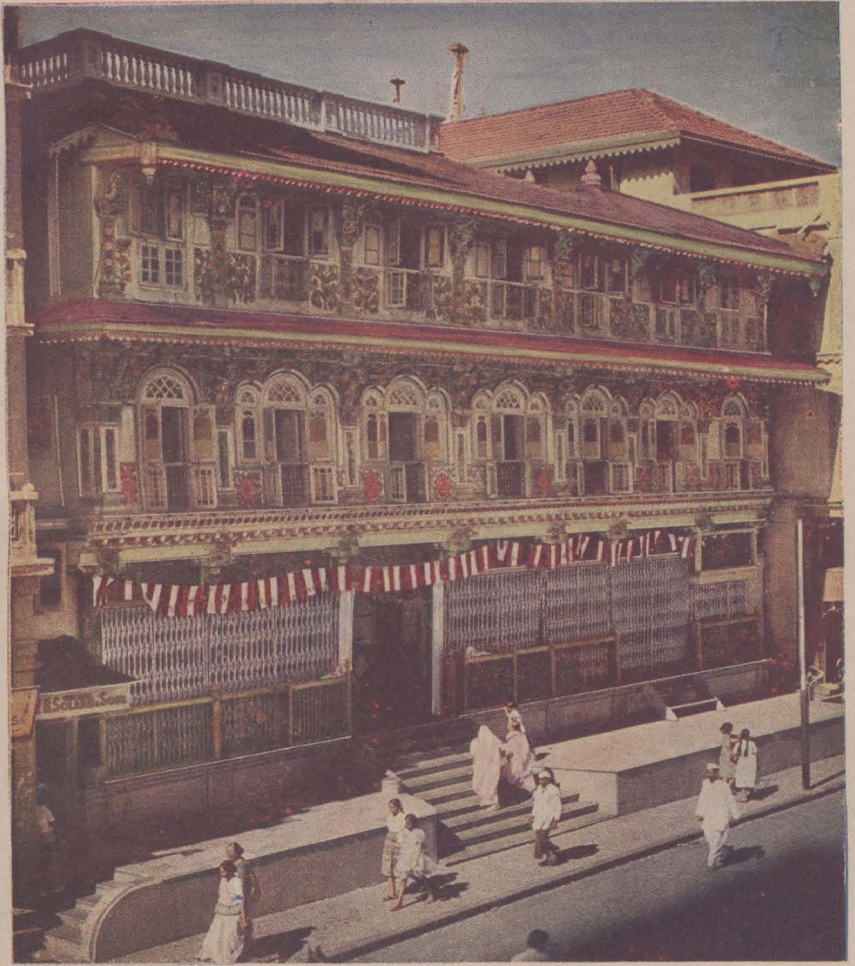
x સવિ, જીવ, કર્મ શાસનરસી x

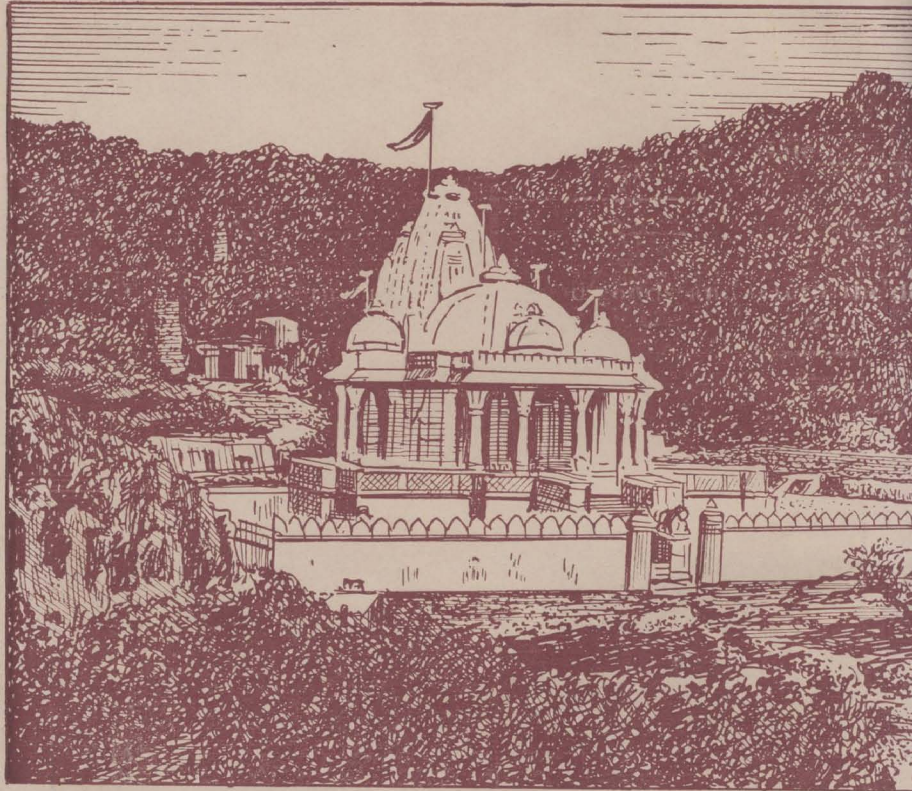
मुद्रक : मण्डीलाल छगनलाल शाह, धी. नवप्रलात प्रिन्टींग प्रेस.
धुर्काटा रोड अमदावाद.

શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજી જૈન દેરાસર : મુંબઈ

દર્શનાર્થે મુકનાર :
હીરાલાલ ગોપાલજી ભાવનગરવાળા

આ મંદિર જગતશેઠ ખુશાવચંદે બંધાવેલું છે.

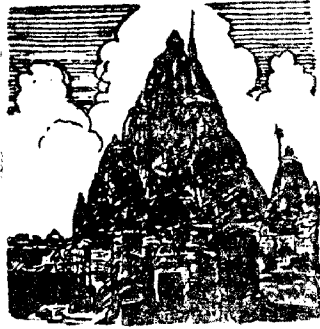

શ્રી સમેત શિકરજી નૂતન જાન-મંદિર

દર્શનાર્થે મુકનાર :

હીરાલાલ ગોપાલજી ભાવનગરવાળા

શ્રી ગાઘારી જૈન મિત્રમંડળના સૌજન્યથી

કિરણ ૧ લું

卐 મુંબઈ બંદર 卐

卐 મંગળાચરણ 卐

મંગળ કરી છે સદા, ગોડીપાર્થનાથજી મહારાજ
સ્તવન કરું હું સર્વદા, પુરણ કરશે કાજ

મુંબઈ:—સમગ્ર હિંદનું આદિતીય વ્યાપાર ઉદ્યોગનું મથક તથા દરિયાપારના દેશોને વ્યવહાર સાધનોથી સાધનાઈ શહેર એટલે મુંબઈ. ચૌરાશી બંદરનો વાવટો આટલા જ કારણે મુંબઈ ગણાય છે. દુનિયાની બધીયે પ્રજા મુંબઈ શહેરમાં જોવા મળે છે, એમ કહીએ તો કદાચ અતિશયોક્તિ નહિ લેખાય. અનેકવિધ રાજકીય, સામાજિક કે ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓનાં આંદોલનો અહિં જ આરંભ પામીને પ્રાયઃ દેશો-દેશ, ગામે-ગામ ફેલાઈ શકે છે. દિલ્હી. કલકત્તા રાજધાની કે વસતિના મહત્વવાળાં શહેરો હિંદમાં ગણાતા હોય. છતાં મુંબઈનું મહત્ત્વ અનેક દષ્ટિએ વધી જાય છે. જૈનાની વસ્તી છેલ્લી ગણતરી મુજબ મુંબઈમાં લગભગ ૫૦-૭૫ હજાર આશરે કદાચ

હશે ? મારવાડ, મેવાડ, માલવા, ગુજરાત, સૌરાષ્ટ્ર, કચ્છ, મહારાષ્ટ્ર, અંગાલ, યુ. પી, સી, પી, આદિ બધાયે પ્રદેશોના જૈનો વ્યાપાર-વ્યવસાયના કારણે અહિં સ્થાનિક વહવાટ કરીને રહેલા છે. મુંબઈ શહેરનો ઇતિહાસ દશ કે નવ દાયકાથી જૂનો નથી. આજથી ૧૦૦-૧૫૦ વર્ષ પહેલાં નહાતું માછીમારોની વસ્તીવાળું આ ગામડું; આજે તે દરેક રીતે સમૃદ્ધ બની ચૂક્યું છે. અંગ્રેજો હિંદમાં આવ્યા પછી તેમણે પોતાના વ્યવહાર આદિને ખીલવવા તથા દેશ-પરદેશનો દરિયાઈ વ્યવહાર જાગવવા આ શહેરને ખીલવવા માંડ્યું, આ મુંબઈને ઘડવામાં જૈન સમાજનો પણ ફાળો નહાતોસૂતો નથી. મુલકમશહુર દાનવીર મોતીશા શેઠ, સોદાગર શેઠ પ્રેમચંદ્ર રાયચંદ્ર આદિ નરરત્નોની પુરૂષાર્થ સાધનાએ અલખેલી મુંબઈ જગરીની પ્રતિષ્ઠાના પાયા પૂર્ણ છે. જો કે આજે હવે મુંબઈમાં જૈનોને કે વ્યાપારી સમાજને વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં પહેલી જેટલી અનુકુલ તકો રહી નથી. છતાંયે મુંબઈના જનરોમાં જૈન વ્યાપારીઓના હજુયે વચસ્વ, લાગવગ તેમજ પ્રતિષ્ઠા છે. તેમાં આજે શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલનું નામ અગ્રીયસ્થાને છે

જૈન દેરાસરો—અહી શહેરના મધ્ય ભાગમાં પાયધુની પર શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથનું મંદીર પ્રાચીન ભવ્ય તથા રમણાય છે ઉપરના મજલે તથા ત્રીજે માળે પ્રતીમાજી છે નીચે પેટી છે મંદિરના મૂળ નાયક વી ગોડીપાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા ભવ્ય તથા પ્રાચીન છે (અત્રે દેરાસરમાં ઈલેક્ટ્રીક વપરાતી નથી.

મુંબઈ શહેરના તીર્થાધિપતિ ગોડીપાર્શ્વનાથજી ગણાય છે. શહેરના બધા જૈનો ભક્તિ ભાવ પૂર્વક ગોડીજી દર્શન આવતા હોય છે, પાછળ પાંચ મજલાવાળો નૂતન ઉપાશ્રય લગભગ રૂપિયા

દેવ જપો અરિહંતને, ગુરુ સેવો નિર્ગ્રંથ;
દયા ધર્મ પાળો સદા, એ મુક્તિ હો પંથ.

૩

સાત લાખ ખર્ચી હમણા જ બંધાવેલ છે આવો ભવ્ય ઉપાશ્રો કોઈ સ્થાને નથી ખરેખર તે માટે ફંડ એકત્ર કરવામાં ઉપદેસ આપનાર આચાર્ય શ્રી ધર્મસૂરિધંધજી મહારાજ તથા શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને આભારી છે. ને દેરાસરની પણ ચાલુ વર્ષમાં જ વૈ. સુ. ૧૦ (૨૦૧૮) દોઢસો વર્ષ પૂરા થતા હોવાથી, અપૂર્વ, ઉત્સવ ઉજવાયો છે. હમરોની મેદની આકર્ષતું ગોડીજી તીર્થનો મહીમા અપરંપાર છે દેરાસર મોતીશા શેઠનું બંધાવેલ છે હાલતો દેવસૂર સંઘની પેઠી વહીવટ કરે છે તેના ટ્રસ્ટી શેઠ કેશવલાલ યુલાખીદાસ શા. તથા કાલીદાસ હરજીવન વીગેરે છે બાબુમાં શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર છે નીચેના ભાગમાં શ્રી જનદત્તસૂરિ મંદીર છે તેમજ જૈન શાશન પ્રભાવશાળી શ્રી ઘંટાકરજી મહાવીરની ચમત્કારી મૂર્તિ છે તે હમેશા આંગી થાય છે ને આસ્તીકાને પણ અપૂર્વ શદ્દા છે ને હમેશા દર્શન કરવા આવે છે ખીજા માળ પર શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર છે ત્યાં હમેશાં સ્નાત્ર પૂજા સંગીત સાથે ભણાવવામાં આવે છે તેમાં ચંદુલાલ ખંભાતવાલા શ્રીયુત નાનુભાઈ ઝવેરી તેમજ મણીલાલભાઈ ને મંડળના મેમ્બરો લાલ લે છે. તેમજ દેરાસરના મુખ્ય ટ્રસ્ટી શ્રીયુત ઝવેરચંદ કેસરીચંદ મુખ્ય છે તેની બાબુમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર છે. જે ખીજા તથા ત્રીજા માળ પર છે આ દેરાસરમાં વધારે મારવાડી ભાઈઓ પૂજા સેવા કરવા આવે છે ત્યાંથી આગળ ચાલતા બીંડીબખરમાં શ્રી શાંતીનાથજીનું દેરાસર છે, આ દેરાસર વિશાળ તેમજ ભવ્ય છે. પાછળના ભાગમાં ઉપાશ્રય છે શ્રી સાગર સંઘના જમણુવારો પર્યુષણમાં આ સ્થળે જ થાય છે તેમજ રાધનપુરી ભાઈઓ તરફથી હાલમાં અત્રે ભોજનશાળા ચાલે છે. ટ્રસ્ટીઓ શેઠ રમણુલાલ દલસુખભાઈ તમા શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસીંહ છે બાબુમાં શ્રીનેમીનામજીનું દેરાસર આવેલ છે અત્રે દેરાસરમાં ખીજા દેરાસરો કરતા ન્હાવા ધોવાનું વધુ અનુકુલતા છે દેરાસરના મુખ્ય ટ્રસ્ટીઓ ઝાલાવાડના છે તેમજ

કાર્યકર્તાઓ શેઠ જેઠાલાલભાઈ તેમજ શા. જમનાદાસ મોનજી વીગેરે મીલનસાર સ્વભાવના છે પાછળના ભાગમાં રમણીય નૂતન ઉપાશ્રય છે ને ચાર્તુમાસ માટે મુનિ મહારાજો પધારે છે, ગુલાલવાડીના નાકા પર શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું રમણીય નાજુક દેરાસર છે બાજુમાં દીગંધરોનું દેરાસર છે તેમજ ઝવેરી બજારમાં શેઠ નગીનદાસ કુલચંદ ઉસ્તાદનું નાજુક નાનકડું રમણીય શ્રી મહાવીર સ્વામીનું દેરાસર છે, આ દેરાસરજીના મૂળ નાયક શ્રી સંપ્રતી મહારાજના પ્રાચીન વખતના છે, ખીજુ દેરાસર શ્રી મહાજન એસોસીએનમાં ગણેશમળ શોભાગમળનું શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું દેરાસર છે.

સેન્ડસરોડ પર શ્રી ચંદ્ર પ્રભુ સ્વામીનું દેરાસર અતી રમણીય દેવવિમાન જેવું છે. અત્રે દેરાસરમાં હંમેશા શ્રી ચંદ્રદીપક સ્નાત્ર મંડળ તરફથી સ્નાત્ર પૂજા ભણાવવામાં આવે છે તેમાં શ્રીયુત રતીલાલ બાલાભાઈ તથા શેઠ સોમચંદ ચુનીલાલનો સારો સહકાર છે. મંડળ દર વર્ષે યાત્રાના પ્રોગ્રામ ગોઠવે છે. ભૂલેશ્વર લાલબાગમાં મધ્ય ચોકમાં મોતીશા ચેરીટીટ્રસ્ટનું શ્રી મરાવીર સ્વામીનું મંદીર હમણા વિ. સં. ૧૯૯૫ ની સાલમાં બંધાવેલું હતું તથા રમણીય છે મૂળનાયક શ્રી મહાવીર સ્વામીજીના ખીબ સુપ્રસન્ન તેવા જ તેજસ્વી છે ગુજરાતના પાટણ બાજુના ગાભૂ ગામમાંથી પ્રતિમાજી અહીં લાવવામાં આવ્યા છે જ્ઞમનગરવાળા શેઠ લાલજી હરજીએ આ દેરાસર બંધાવેલ છે લાલબાગની અંદર સુંદર નાજુક ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું મંદીર છે.

આ ઉપરાંત ભાત બજારમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું હમણું જીર્ણોદ્ધાર થવાથી સુંદર શોભતું દેરાસર આવેલું છે. આ બંને દેરાસરોમાં ખીબ-તેમજ ત્રીજા મળલે પ્રભુજી બિરાજમાન છે. મુંબઈ મહોટે ભાગે દેરાસરોમાં પહેલા મળલે-(ગૂજરાતના રિવાજ મુજબ ખીબ મળલે) તથા ખીબ મળલે પ્રભુજી બિરાજમાન છે. લાલબાગ

—ભૂલેશ્વરનું દેરાસર નીચે છે. આ રીતે વાલકેશ્વર મલવારહીલ પર ત્રણ બત્તી આગળ શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું સુંદર એ મજલાનું દેરાસર છે. દેરાસર તીર્થભૂમિ જેવું રમણીય છે. તેમજ વચ્ચે સુપાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ સુંદર છે. ભાયખલાનું મોતીશા ટ્રસ્ટનું જૈન દેરાસર ભવ્ય તથા આલિશાન છે મૂલનાયક શ્રી ભગવાન બિરાજમાન છે. સ્હામે શ્રી અગ્નિતનાથ ભ૦ બિરાજમાન છે. દેરાસરની બહાર વિશાળ મંડપ હમણાં તૈયાર કર્યો છે. જેમાં હજારો માણસો બેસી શકે છે. આટ-આટલા લાંબા પહોળા મંડપને વચ્ચે કોઈ સ્થાને થાંભલાઓ નથી. કાર્તિક પૂર્ણિમાએ તથા ચૈત્રી પૂર્ણિમાના દિવસે શ્રી લિહ્વાયજીનો પટ અહિં બંધાય છે. મુબઈમાં વસતાં હજારો જૈનો આ પ્રસંગે અહિં મેળાની જેમ ભેગા થાય છે આમેય અડવાડિયામાં રવિવાર કે સોમવારના તથા પૂર્ણિમાના દિવસે પણ ભાયખલાનાં દર્શનપૂજન કરવા ઘણા લોકો આવે છે. દીક્ષા આદિના પ્રસંગો, જાહેર વ્યાખ્યાન આદિ તેમજ ધાર્મિક શમારભો આ ભવ્ય મંડપમાં ઉજવાય છે.

ક્રાંત ખાતે બેરાબજારમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું દેરાસર ત્રણ મજલાનું છે. બીજે મજલે અને ત્રીજે મજલે પ્રભુ બિરાજમાન છે. ત્યાંથી આગળ ચર્ચગેટ સ્ટેશન પાસે જ્યંત મહાત્તમાં રમણીય ઘર દેરાસર છે ત્યાંથી આગળ કોલાબામાં પણ શ્રી શાંતિનાથજીનું ન્હાનું દેરાસર છે. મુબઈની ઉત્તરે લાલવાડી પરેલમા સુવિધિનાથજીનું શિખર-બધી દેરાસર છે. આમ મુબઈમાં જ્યાં જ્યાં જૈનોની વસ્તી બંધા-બંધ છે ત્યાં સામુદાયિક પ્રભુ ભક્તિ, દર્શન, પૂજન આદિ માટે સંખ્યા-બંધ મંદિરો વિવિધ સ્થળોએ છે. છેલ્લા ૨૫ વર્ષના ગાળામાં બીજે બીજે સ્થાનો એ પણ ઘર મંદિર જેવા દેરાસરો થઈ ગયા છે. પ્રીન્સે-સ્ટ્રીટમાં દેવકગણુ મેન્શનમાં, મુળચદ યુજાખીદાસ ઘર દેરાસર તેમજ પારસી ગલીમાં શ્રીયુત રમણુલાલ દલસુખભાઈ ઘર દેરાસર મનહર

૬ સાહેબકે દરબારમે, સચને જ શીરપાવ મળે છે;
બૂઠ તમાચા ખાયગા, કયા રંક કયા રાય

ખિટ્ટીગમાં શા. રસીકલાલ યુનીલાલ મુળચંદ કાપડીયા તેમજ મરીનકા-
ઈવર પાટણ જૈન મંડળની આલીમાં ચોપાટીપર, વાત્રકેશ્વરમાં દરિયા
કિનારે બાચુ જીવણલાલના યંગલામાં શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથજીનું દેરાસર-
હેગીન ગાર્ડન પર શેઠ માણેકલાલ યુનીલાલનું દેવ વિમાન જેવું ધર
દેરાસર વોતાના યંગલામાં આ રીતે અનેક ધર દેરાસરો છે. જે મુંબઈ
જેવી અલવેલી નગરીમાં પણ ધર્મારાધક આત્માઓને પ્રભુ ભક્તિનાં
આલંબન રૂપ છે.

ઉપાશ્રયો : જ્ઞાનભંડારો : મુંબઈ શહેર એ મોહમયી
નગરી કહેવાય છે. છતાં અહિં પણ ધર્મની આરાધના રસપૂરક
કરનારા પુણ્યવાનો છે. આવા આત્માઓને આલંબનરૂપ ઉપાશ્રયો
અહિં સંખ્યાબંધ છે. પાર્યુધુનીના મધ્યભાગમાં શ્રીગોડીજીનો ઉપાશ્રય
મહાવીર સ્વામીનો ઉપાશ્રય, આદીશ્વરજીની ચાલનો ઉપાશ્રય, તેમજ
ભીંડા બજારના નાકે શાંતિનાથજીનો ભવ્ત તથા આલિશામ ઉપાશ્રય
આવેલો છે. આ બધા ઉપાશ્રયોમાં સહુથી પ્રાચીન તેમજ પૂ. આચાર્ય
દેવાદિના ચાતુર્યમાસથી પ્રખ્યાત શ્રી ગોડીજીનો ઉપાશ્રય છે. જ્યાં
ચાતુર્યમાસમાં દરરોજ હજારો માણસો ધર્મક્રિયાઓ આચરે છે. તેમજ
પર્યુષણપર્વના પવિત્ર દિવસોમાં જોતોની વસતિથી આખો ઉપાશ્રય,
તેના બધા મજલાઓ અને ગેલેરીનો ભાગપણ ચિત્કર થઈ જાય છે.
લાલબાગ-ભૂલેશ્વર ખાતેના જૈન ઉપાશ્રય, મુંબઈ ખાતે વિશિષ્ટ સ્થાન
શોભાવી રહ્યો છે. છેલ્લા લગભગ ૨૫ વર્ષથી આ ઉપાશ્રય અનેક-
વિધ ધર્મપ્રવૃત્તિઓથી ગાજતો-વાજતો રહ્યો છે. પૂ. પાદ આચાર્ય
આદિ સુવિહિત મુનિવરોના ચાતુર્યમાસથી સુંદર પ્રકારની ધર્મારાધના
લાલબાગ ખાતે વર્ષોથી થાય છે ધર્મક્રિયાઓ, તપ, જપ, પ્રતિક્રમણ,
પૌષધ આદિ ધર્માનુષ્ઠાનોનો તથા વ્યાખ્યાન શ્રવણ આદિ અનુપમ
લાલ અહિં લેવાય છે. સેન્ડહર્સ્ટ રોડ પર શ્રી અંદ્રપ્રભસ્વામીના દેરા-

બહુત પસારા મત કરો, કર જોડી આશ; ૭
 બહુત પસારા જિણુ ક્રિયા, વહભી ગયે નિરાશ.

સરનો ઉપાશ્રય, લાયખવાનો માંડવીખંદર, તથા વાલકેશ્વરનો ઉપાશ્રય આદિ ઉપાશ્રયો છે.

મુંબઈ ખાતે જ્ઞાનભંડારોમાં લાલબાગ-માધવબાગમાં 'મોહન-લાલજી જૈન લાયબ્રેરીમાં પુસ્તક-પ્રતોનો સારો સંગ્રહ છે. તેમજ ગોડીજીમાં જ્ઞાનભંડાર છે. શાંતિનાથજીના ઉપાશ્રયે સાગરગચ્છ દ્વારા સંચાલિત પ્રવચને પૂજક જૈન સભાનો જ્ઞાનભંડાર છે. તેમજ કોટમાં જુના મોદીખાનામાં શેઠ સોમચંદ ઓતમચંદનો જ્ઞાનભંડાર પણ સારો છે. જેની વ્યવસ્થા તેઓના સુપુત્ર સુશ્રાવકભાઈ હીરાલાલ સોમચંદ, લાગણીપૂર્વક કરે છે. ગોડીજીના જ્ઞાન ખાતા તરફથી જૈન સાહિત્યનાં પ્રકાશનો પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ સિવાય લાલબાગ ઉપાશ્રયમાં, મહાવીર સ્વામીના ઉપાશ્રયમાં, તથા કોટના ઉપાશ્રયમાં ન્હાના ન્હાના જ્ઞાન-ભંડારો છે.

જન સંસ્થાઓ—મુંબઈ શહેર એકંદર પ્રવૃત્તિઓમાં રાષ્ટ્રીય-માષ્ટ્રીય રહેતું શહેર છે. ગામડાઓમાં કે દેશમાં જે માણસો એદી બનીને નિષ્ક્રિયતામાં દિવસો ગાળતા હોય, એજ માણસો અહિં આવતાં પરાયણ બની જાય છે. વાત એ છે કે પ્રવૃત્તિઓનું વિવેકપૂર્વક સંચાલન જે થાય તે એ દ્વારા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. ધાર્મિક કે સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ અહિં વ્યક્તિઓના સહકારથી સંસ્થા દ્વારા ચાલે છે. આવી સંસ્થાઓમાં જૈન શ્વેતાંબર કોન્ફરન્સ, જૈન એસો-સિએશન ઓફ ઇન્ડિયા, જૈન શ્વેત એજ્યુકેશન બોર્ડ આદિ સંસ્થાઓ, કે જેની પ્રવૃત્તિથી હિંદુભરના જૈનો પરિચિત છે તે સંસ્થાઓની મુખ્ય શાખાઓ મુંબઈ શહેરમાં છે. તદુપરાંત સામાજિક શિક્ષણની જૈન સંસ્થાઓ બાપુ પન્નાલાલ જૈન સ્કૂલ, મહાવીર જૈન વિદ્યાલય, માંગરોલ જૈન કન્યાશાળા, શંકુતલા ગર્લ્સ જૈન હાઈસ્કૂલ, શેઠ મણિલાલગોકલદાસ જૈન હોસ્ટેલ, ઈત્યાદિ

૨ તનકી ભૂખ તો તનકી હે, તીન પાવ ઝોર શેર;
મનકી ભૂખ અનંત હે, નિગલત મેર સુમેર.

સમાજની કેળવણી વિષયક સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ અહિં આજે છે. તેમજ જૈન સમાજના કેળવણી લેતા વિદ્યાર્થીઓને સ્કોલરશીપો આપતી સંસ્થાઓ પણ મુંબઈમાં સક્રિય કામ કરી રહી છે.

જૈન પાઠશાળાઓ પણ અહિં સંગીન પ્રગતે સાધી રહી છે. ગાડીજીની જૈન પાઠશાળા લાલબાગ પાઠશાળા, ચંદ્રપ્રભ-સ્વામીના ઉપાશ્રયની પાઠશાળા, તથા સ્વ૦ શ્રી જસુદ્યાધ પાઠશાળા-જે શેઠ જીવાભાઈ દ્વારા સંચાલિત છે. તેમજ ભાય-ખલા જૈન પાઠશાળા આ બધી સ્થાનિક તેમજ પરાઓની પાઠ-શાળાઓનાં શિક્ષણ તથા અભ્યાસક્રમ વગેરેનું વ્યવસ્થિત સંચાલન કરતી સંસ્થા હમણાં તાજેતરમાં સ્થપાઈ છે. આ સંસ્થા 'જૈન ધાર્મિક શિક્ષક સંઘ'ના નામથી જૈન પાઠશાળાઓ, શિક્ષકો, તથા ધાર્મિકક્ષેત્રમાં સેવા આપતી જૈન સંસ્થા 'શ્રી મુંબઈ જૈન સ્વયંસેવક મંડળ,' પણ મુંબઈ શહેરની સેવા ભાવી સંસ્થા છે. તેમજ પાલીતાણા ખાતેના જૈન ગુરૂકૂલ તથા બાલાશ્રમની પણ મુખ્ય ઓફીસો અહિં છે. મેઘજી હીરજી તેમજ સેવંતીલાલ વી. જૈન તથા ભીમશી માણેક આદિ જૈન બુકસેલરોની પુસ્તક પ્રકાશન પેઠીઓ પણ શહેરના મધ્યલતા પાણુની પર છે.

જાહેર સ્થાનો—મુંબઈ શહેરમાં વસતિ લાખોની છે જનતાના વ્યવહાર માટે ઈલેક્ટ્રીક ટ્રામો શહેરના રસ્તાઓ પર પાટા પર ચાલી જતી આપણને નજરે પડે છે. બે માળની મોટર બસો, ટેક્ષીઓ, વિક્ટોરીયા આદિ સાધનો શહેરના રસ્તાઓ પર પાણીના પરપેટાની જેમ દોડા-દોડ કરતા હોય છે. અગ્નિચક્ર માણસને મુંબઈનો આ વાહનવ્યવહાર ધડિભર આશ્ચર્યમાં નાંખી દે તેવો છે. મુંબઈમાં જાહેર સ્થળો તરીકે રાણીબાગ, વાલકેશ્વર પરનો હેન્ગીંગગાર્ડન, મ્યુઝીયમ, રાજાપાઈ ટાવર, ટાઉન હોલ, રીઝર્વ બેન્કનું નવું મકાન, બેન્ગાઈપીયર

ખરનો દરિયાઈ બંદરનો વ્યવહાર, ચોપાટી, કોટના સરકારી મકાનો, યુરોપીયન વ્યાપારી પેઢીઓ, તાજમહાલ ઇત્યાદિ સ્થળો મુંબઈના જાહેર જગતના જોવા લાયક સ્થાનો ગણાય છે. તદ્દુપરાંત બોરીબંડર સ્ટેશન, બોમ્બે સેન્ટ્રલ સ્ટેશન, ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા પ્રેસનું મકાન, પણ ગણી શકાય. અહિંથી સંખ્યાબંધ દૈનિક, અર્ધસાપ્તાહિક, માસિક છાપાઓ પ્રગટ થાય છે. જેમાં ઈંગ્લિશમાં ' ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા ' 'બોમ્બે કોનીકલ' ફ્રી પ્રેસ વગેરે ગૂજરાતીમાં મુંબઈ સમાચાર, જન્મ-ભૂમિ, હિંદુસ્તાન, વંદેમાતરમ્ આદિ ગણાય છે.

એકંદરે મોહમચી-મુંબઈ નગરીમાં વિલાસ, વૈભવ, બેકામ ખાપાચાર તથા સ્વછંદાચાર જેમ કાલ્યો ફૂલ્યો છે, તેમ ધર્મની આરાધના, ધાર્મિક વાતાવરણ, તથા ધર્મભાવનાનાં સુંદર તત્ત્વોનાં પણ અહિં દર્શાન થાય છે. મુંબઈ શહેરમાં જૈનોની આટ-આટલી વિપુલ વસતિ હોવા છતાં, સાધનસંપન્ન ધનસમૃદ્ધ જૈન આગેવાનો અહિં હોવા છતાં, એક સુંદર સાધન સામગ્રીયુક્ત જૈન ધર્મશાળા તથા જૈન સોજનશાળાની મુંબઈમાં મહોટી ખામી છે. તે માટે સાત લાખ રૂપીયા ફંડ થયેલ છે આચાર્ય શ્રી ધર્મસૂરિશ્વરજી ત્યા શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ પ્રયાસથી જે મુંબઈના જૈનોની પ્રતિષ્ઠા, ગૌરવ કે મોક્ષા માટે યોગ્ય ગણાય. પણ હવે તે હવે થઈ જશે તેનું ફંડ પણ થઈ ગયું છે તે ખાત મહુરત ૨૦૧૭ શ્રાવણ વદ ૮ શેઠ માણુકલાલ ચુનીલાલે કરેલ છે.

મુંબઈના આંગણે આજે વર્ષોથી કાલી-ફૂલીને સમૃદ્ધ બનેલ 'શ્રી વર્ધમાન તપ આયંબીલ ખાતુ' સુંદર પ્રગતિ સાધી રહ્યું છે અને એ દ્વારા સેંકડો દળરો ધર્મોત્સાહો મહામંગલકારી આયંબીલ તપની આરાધના કરી રહ્યા છે. એમાં કેટલાક તપસ્વીઓએ તો ૧૦૦ એલી પૂરી પણ કરી છે. ખરેખર મુંબઈના આંગણે આ સંસ્થા ખૂબ જ ઉપકારક બની રહી છે.

૧૦ ક્રોધી લોભી કૃપણ નર, માનીને મન અંધ;
ચોર જુગારી યુગલનર, આઠે દેખત અંધ.

મુંબઈના પરાઓ—‘દિન-પ્રતિદિન મુંબઈનો વિસ્તાર, ક્ષેત્રફળ, તથા વસતિ વધતી જાય છે. આજે ઉત્તરમાં મુંબઈ છેક ખોરીવલી સુધી ગણાય છે. પૂર્વમાં છેક થાણા સુધી મુંબઈની હદ આજે લંબાઈ છે. સંખ્યાઅંધ મીત્રો, કારખાનાઓ, ઔદ્યોગિક વ્યવસાયો, ૭-૭ માળના સંખ્યાઅંધ મકાનો, રેલ્વે કારખાનાઓ, રેલ્વે વ્યવહાર આદિથી મુંબઈ ભરચક ભરાઈ ગયું છે. જેથી મુંબઈનો વિસ્તાર એક છેડાથી ખીજા છેડા સુધી ગણતા લગભગ ૩૬ માઈલનો થાય છે. અને અહીં પહોંચવા માટે ઇલેક્ટ્રીક રેલ્વે ટ્રેનો ૫૦-૧૦ મિનિટે દોડતી હોય છે. આ બધા પરાઓમાં જૈનોની વસતિ, દેરાસરો, ઉપાશ્રય આદિ બધું છે. જે યાત્રા કરવા માટે તથા દર્શન-પૂજનના લાભ લેવા જેવું છે. ખોરીવલીમાં નવું દેરાસર શિખરઅંધી બંધાઈ ગયું છે. ખીજા દેરાસર દોલતનગરમાં આચાર્ય શ્રી ભગવંત શ્રી અમૃતસૂરિશ્વરજી ઉપદેશથી બંધાયેલ છે. કદીવાલીમાં એક દેરાસર હમણાં જ તૈયર થયું છે. મલાડમાં શેઠ દેવકરણ મુજજીની સેનેટેરીમમાં સુંદર શિખરઅંધી દેરાસર છે, જેનું કાચકામ બહુ જ મનોહર છે. ખીજા બે દેરાસરો મલાડમાં છે. અંધેરી ગામમાં ખેમાલ પર શ્રીસંઘનું દેરાસર છે. તેમજ બંગલાઓમાં ટેકરી પર, તથા મજબાન રોડ પર ઉદારચરિત શેઠ નગીનદાસ કરમચંદ સંઘનીનું સુંદર ઘર દેરાસર, તેમજ ઇલીપુલ પર શેઠ અમૃતલાલ દોશીના બંગલામાં, સંઘવી યુનીલાલ લક્ષ્મીચંદવાળું ભવ્ય ઘર દેરાસર આવેલું છે. વીત્રેપાલીમાં પૂર્વ તથા પશ્ચિમમાં એક-એક દેરાસર છે. પાલીમાં સેનેટેરીયમ શેઠ ઘેનાભાઈ કરમચંદનું છે અને વીત્રીમાં વિશાલ ચોકમાં ભવ્ય શિખરઅંધી દેરાસર શેઠ હીરાલાલ બંદારદાસનું બંધાવેલું છે. શાંતાકૃષ્ણ, માહિમ, વાંદરામાં પણ સુંદર દેરાસર છે. ખી, ખી. દાદદમાં સ્ટેશનથી ઉતરી બે મિનિટના રસ્તામાં જ રહામે ભવ્ય દેરાસર છે. તથા ચર્ચસ્ટ્રીટમાં (શ્રી આત્મકમલ લખ્વિસુરિ ‘જૈન જ્ઞાનમંદિર’માં ન્હાતું ઘર દેરાસર છે. જી. આઈ. પી માંડુંગામાં શેઠ રવજી સોજપાલનું તથા મનસુખલાલ

સુખલાલ તારવાળાનું ભવ્ય દેરાસર છે. કુર્લામાં ચુનાભટ્ટી આગળ એક દેરાસર છે તથા કુર્લા-આગ્રારોડ પર એક દેરાસર છે. ઘાટકો પરમાં ભવ્ય કથા રમણીય શ્રી જીરાવાળા પાર્શ્વનાથનું દેરાસર છે. ભાડુપમાં પણ શિખરબંધી દેરાસર છે. જેનો જીર્ણોદ્ધાર હમણાં થયો છે. મુલુંડમાં દેરાસર તેમજ ત્યાંના આગેવાન શેઠ વાડીલાલ ચત્રભુજ ચાલુ વર્ષમાં ધારાસભામાં ચુંટાઈ આવ્યા છે. આ બધાંયે સ્થળોમાં ઉપાશ્રયો તથા કચ્છી, ગૂજરાતી, મારવાડી અને સૌરાષ્ટ્રવાસી જૈનભાઈઓની વસતિ સારા પ્રમાણમાં છે. મુબઈથી આગ્રારોડ તથા પુના મદ્રાસરોડના કેન્દ્ર પર હાલનું થાણા વસેલું છે. મુબઈથી ૨૪ માઈલ પર થાણા ગણાય છે. આ થાણા ભૃગુ શ્રી મુનિસુત્રતસ્વામીના શાસનકાલ દરમ્યાન કોંકણ દેશની મુખ્ય રાજધાનીનું શહેર ગણાતું હતું. શ્રીપાલ મહારાજનું મોસાલ અહિં હતું. અહિંના વસુપાલ રાજની મદનમંજરી નામની પુત્રી સાથે તેઓએ પાણિગ્રહણ કર્યું હતું. ધવલશેઠ અહિંજ મૃત્યુ પામ્યા હતા. આ શહેરમાં મુખ્યત્વે મારવાડી ભાઈઓની વસતિ છે. બજારમાં માલ પર શ્રી આંદીશ્વર ભગવાનનું સુંદર મંદિર છે. ત્રીજે મજલે પણ પ્રભુજી બિરાજમાન છે, પાછળ ધર્મશાળા છે. હમણાં આ સ્થાન પર શ્રી સિદ્ધચક્રનું સુંદર મંદિર લાખોના ખર્ચે તૈયાર થયું છે. ભૃગુ શ્રી મુનિસુત્રતસ્વામીના ભવ્ય પ્રતિમાજીની-પ્રતિષ્ઠા ચાર વર્ષ પર જ અહિં થઈ છે. મંદિરમાં શ્રીપાલ રાજ, તથા મયનાસુંદરીની પણ જીભી ભવ્ય પ્રતિમાજી અત્રે મૂકવામાં આવી છે. રંગમંડપની ખહારના મંડપમાં જૈન ઇતિહાસના ભવ્ય પ્રસંગોને કલાકૃતિ દ્વારા અહિં રજૂ કરવામાં આવ્યા છે. મંદિર ભવ્ય વિશાલ તેમજ મનોહર બન્યું છે. યાત્રા સ્થળ તરીકે આ સ્થાનનું મહત્ત્વ આથી એટલે વધી ગયું છે. મુબઈની યાત્રાએ આવનારે આ બધા પરાઓનાં જૈન મંદિરોની સ્પર્શના અવસ્ય કરવા જેવી છે. તેમાંયે થાણાનાં આ મંદિરની યાત્રા અવસ્ય કરવા જેવી છે.

૧૨ સંપત્તી સંપત્તિ સંપન્ને, સંપત્તી જ્ય કન્નેશ;
 નેના ધરમાં સંપ નહિ, ત્યાં સુખ નહિ લવલેશ.

કલ્યાણી—મુંબઈ શહેરના પરાનું જી. આઈ. પી. (ઇલેક્ટ્રેનનું) છેલ્લું સ્ટેશન છે અસલ સોલંકી વંશના ભુઅડોની રાજધાની શહેર હતું અહીંયા મારવાડીભાઈઓ ત્યા વીસા ઓસવાલ કચ્છીઓ છે દેરાસર ૧ વ્યવસ્થાવાળું છે તેની પ્રતિષ્ઠા આચાર્ય ભગવંત શ્રી લાવણ્ય સુરિશ્વરજી ત્યા તેમના શીષ્ય શ્રી દક્ષવિજયજી મહારાજે કરાવેલ છે છે દેરાસર સામે ઉપાશ્રય છે, તેમજ વેપારનું કેન્દ્ર છે, અત્રેથી ચેમ્બુર જવાય છે ત્યાં પણ હાલ દેરાસર છે, જ્યારે હીન્દુસ્તાનમાં ભાગલા પડ્યા ત્યાં આપણી સરકારે ચેમ્બુર ગામ વસાવ્યું છે અત્રે મુંબાઈની હદ પુરી થાય છે.

અગાસી—મુંબઈ ઇલેક્ટ્રીકટ્રેનના નાકારૂપ વિરાર સ્ટેશનથી ૩ માઈલ પર અગાસીતીર્થ આવેલું છે. આ બધો પ્રદેશ કોંકણ દેશનો ગણાય છે. શ્રીપાલ મહારાજના સમયમાં કોંકણદેશ અતિશય સમૃદ્ધ દેશ તરીકે ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ હતો. જૈનધર્મની જાહેરાતલાલી તે કાલે અહિં ઉતરેઉતર વધતી રહી છે. સોપારાક શહેર આ ભૂમિની આસપાસ તે સમયે વસેલું હતું. આજે પણ વિરાર સ્ટેશન પછી મુંબઈ જતાં પહેલું સ્ટેશન નાળા સોપારા છે. અગાસીમાં ઉદારચરિત ધર્મ પ્રભાવક પુણ્યવાન શેઠશ્રી મોતીશાના સમયનું સુંદર જિનમંદિર છે. મોતીશાશેઠના વહાણો દરિયાના તોફાનમાં તે સ્થાને ફસાયા હતા. આથી તે પુણ્યશાલી શેઠે સંકલ્પ કર્યો હતો કે, 'જે વહાણો સહિસલામત પાર ઉતરી જાય, તે મારે તે સ્થાને શ્રી જિનેશ્વરદેવનું સુંદર મંદિર બંધાવવું', વહાણો આ બાજુના સમુદ્ર કિનારે ક્ષેમપૂર્વક આવ્યા. એટલે મોતીશા શેઠે અહિં સુંદર મંદિર બંધાવ્યું. મંદિરમાં મૂલનાયક શ્રીમુનિવ્રતસ્વામીના ભજ્ય પ્રતિમાજી ઘિરાજમાન છે. આ પ્રતિમાજી, નાલા સોપારાના તલાવમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રતિમાશ્રી અતિશય પ્રાચીન અને પ્રભાવિક છે. પ્રતિમાજી શ્રીપાલ મહારાજના સમયના, અને ભ૦ શ્રી મુનિવ્રતસ્વામીના શાસન-

અગન પલિતા રાજ દંડ, ચોર મુશક લે જાય; ૧૩૧
 ઇતના દંડ દુનિયા સહે, ધર્મ દંડ સહો ન જાય.

કાળના છે. આજે અહિં અનેક સુંદર ધર્મશાળાઓ છે. દેરાસરનો પણ શ્રીસંઘે જીર્ણોદ્ધાર કરાવી લવ્ય અને રમણીય બનાવ્યું છે મુંબઈના વતનીઓ યાત્રા માટે અવાર-નવાર સેંકડોની સંખ્યામાં અહિં આવે છે. ભોજનશાળા પણ છે. ગામમાં કાઠીઆવાડ તથા ગૂજરાત-મારવાડના વતની જૈનો, વ્યાપાર માટે રહેલા છે. આજુબાજુનો બધો પ્રદેશ કેળા નાનીચેલી, પપૈયા આદિની વાડીઓથી લીલોછમ અને દેરાસર તથા ધર્મશાળા આદિ સ્થળો સગવડભર્યા છે. મુંબઈ શહેરના પ્રવૃત્તિમય વાતાવરણમાં ગળાડુબ ડુબેલા આત્માઓને આવાં નજીકનાં તીર્થસ્થળો શારીરિક તથા માનસિક આરામ સાથે આત્મારામ આપનારાં અનુપમ સ્થાનો છે. તેમજ ગાંધી હરખચંદ. વીરચંદ સેનેટરીયમ ત્યાં સ્વ. ચંદુલાલ વજ્રરાજ તથા મોતીના ધરમના કાંટા તરફથી બધાવેલી ધર્મશાળા ઓઝે ઉપરાંત આવનાર યાત્રિકોને હંમેશા પેઢી તરફથી ભાતુ અપાય છે.

શ્રી મહાવીર જૈન સ્નાત્ર મંડળ-મુંબઈ

X સ્નાત્ર-મહોત્સવ X

મુંબઈમાં પાયધુની પર આવેલ શ્રી મહાવીર સ્વામીના દેરાસરજીમાં હંમેશા સંગીત સાથે સવારના સાડા સાત વાગે સામુદાયિક સ્નાત્રપૂજા ભણાવવામાં આવે છે, તો દરેક ભાઈઓને લાલ લેવા વિનંતિ છે.

લી. સંઘસેવકો

મણિલાલ રામચંદ
 પ્રભાસપાટણવાળા

*

ચંદુલાલ જેઠાલાલ
 ખંભાતવાળા

કિરણ ૨ જી

પેશ્વાની રાજધાની પુના

પોશ વદ ૧૦ ને શનિવારની અધારી રાત્રિયે મોહમયીને છેલ્લા પ્રણામ કર્યા. સગા સનેહીઓને ભેટી લેવાનું આ છેલ્લું મથક હતું. રાત્રિની બીષણ કાલિમા પથરાઈ રહી હતી. ટ્રેન પૂર વેગે બી. બી. સી. ને ત્યજ દઈ જ; આઈ. પી. ના પાટે ચઢી, માર્ગ કાપી રહી હતી. દિવસના થાક પછી યાત્રિકો નિરાંતે નિદ્રા દેવીના ઉત્સંગમાં આરામ લઈ રહ્યા હતા. તેથી અંડાલાના બોગદા ને ઘાટના દ્રશ્ય અણુદેખ્યાંજ વહી ગયાં, આંખ ચોળી ઉઠતાં વેંત તો પુનાનું વિશાળ સ્ટેશન દ્રષ્ટીએ ચઢ્યું. ઉત્સાહી સ્વામીભાઈએ સ્વાગત કરવા તૈયારજ હતા. ભારતવર્ષમાં મહાત્માજીના આગમન પછી જનતામાં સેવાવ્રતિનો જુસ્સો ડીક પ્રગટ્યો છે.

મોટરબસમાંથી પુના શહેરના વાંકાચુકા રસ્તાને જ્નેતાં, દક્ષિણી પ્રબળતા ધરોની જુદા પ્રકારની આંધણી અને જુદા પ્રકારનો પહેરવેશ વિલોકતા શુક્રવાર પેંઠ પહોંચ્યા, વેતાલ પેંઠની ધર્મશાળા વધુ અનુકુળ છે.

નજદિકમાંજ ત્રણ દેવાલયો છે. પ્રભુના નામ પરથી ચોકના નામ આદિનાથ ચોક અને પાર્શ્વનાથ ચોક રખાયા છે.

૧. શ્રી આદિશ્વરજી-વિશાળ દેવાલય-ઉપર ચંદ્ર પ્રભુ જમણી આજુ પદ્માવતી ને ડાબી આજુ સંભવનાથના જુદા મંદીરો, કમ્પા-ઉન્ડના બહારના ભાગે દક્ષિણે એક મોટું દહેરું. જ્યાં ઉપર નીચે તથા મોંયરામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ મુગ નાયક તરિકે છે. પાછળ ધર્મશાળા

કાતર સમ દુર્જન કહ્યા, સજ્જન સેય સમાન; ૧૫
કાતર કાપી જુદા કરે, સેય કરે સંધાન

તથા ન્હાવાની સગવડ દક્ષીણી બાંધણીનો ડીક ખ્યાલ આવે તેમ છે. સામે દિગંબર મંદીર છે. પાછળના ભાગે જૈન પાઠશાળા તેમજ શ્રાવિકાશાળા છે. દરવાજા બંધાર શ્રી આત્માનંદ જૈન પુસ્તકાલય લાયબ્રેરી સામે જૈન સુવાવડખાનું છે. વહીવટ જૈનોનો છે; દેખરેખ એક સેવાલાલો વિધવા જીવેન રાખે છે.

૨. શ્રી આદિશ્વરજી એ મજલાના આ દહેરામાં ભીંતે પટ ચિત્રો છે.

૩. શ્રી ચિંતામણીજી છતમાં રંગીન ચિત્રામણવાળું આ પાર્શ્વ-જીનનું દહેરું તાજુંજ સુધરેલું છે. મોટર બસમાં બેસી પ્રથમ સોલાપુર બજારમાં.

૪. શ્રી શાંતિનાથ અને ત્યાંથી વાનવડીમાં ૫ શ્રી આદિશ્વરજીના દર્શન કર્યા. માર્ગમાં મહાદેવ સીંધીયાની છત્રીવાળું સુંદર સ્થાન નીહાળ્યું. એમાં સીંધીયાની મરાઠી વેશમાં શોભીતી પ્રતિકૃતિ છે. ત્યાંથી અમારી બસ કેમ્પના માર્ગે વળી. નવી બાંધણીના મકાનો અને અને માપસરના રસ્તા જોતાં (૬) શ્રી વાસુપુજ્યજીના મંદીરમાં પહોંચ્યા. સામે નાની ધર્મશાળા છે, માર્ગપરના વિવિધ દેખાવા બિહાણતા, ‘ખડકી’માં દાખલ થયા. (૭) મુનીસુવ્રત સ્વામીને વંદન કરી પાછા ફર્યા જુધવાર પેંદનો બજાર વટાવી શાક મારકીટ આવ્યા, અહીં શ્રીમાળી આશવાળની ધર્મશાળાએ છે ઉમંગી યુવક મંડળો છે. વેપાર ધંધા સારા છે. મોટા રસ્તાનું નામ લક્ષ્મી રોડ છે.

પાર્વતી, બંડગાર્ડન, શીવાજી મહારાજનું બાવલું, પેશ્વાની કચેરીનો જુનોવાડો જોવા લાયક સ્થાનો ગણાય. અહીં લીલા અંજીર, મોશંખી, સંતરા વીગેરે ફળો બહુ સસ્તા મળે છે.

શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલયની શાખા, શેઠ કીકલાલ પ્રેમચંદ સેનેદેરીયમ અને કસ્તુરબા તથા મહાદેવ દેશાઈની સમાધીવાળો આગાખાન મહેલ પણ શહેરથી થોડા અંતરે આવેલ છે.

આખો દિવસ પુનામાં પસાર કરી રાતના ટ્રેનમાં દાખલ થયા. મનમાં જશન આવ્યું ત્યારે તો સૂર્ય તપવા માંડ્યો હતો. શહેરના નાનું છતાં રોજગાર ઠીક ગણાય. ઘર દહેરામાં શ્રી શીતલનાથજી જીહાર્યાં. કુદરતનું દક્ષ્ય જોતાં આગળ વધ્યા. એકવાર ડુંગરની નાનીક હારે તો ખીજવાર સપાટ મેદાન દૂર સુધી પથરાયેલું હોય. સીનેમાના ચિત્રપટની માફક એ દેખાવ ફેરવાઈ જાય ને નાની મોટી સરિતાએક દષ્ટિએ ચહે. જાત જાતની વૃક્ષરાજી નિરખતાં આંખમાં ટાલક વળે. આમ માઈલોના માઈલો વહી ગયા. મધ્યાહ્ન થતાં ભુસાવળ જંકશન આવ્યા. દિવસની આ પ્રથમ મુસાફરાંએ ઠીક આનંદ આપ્યો. આ તરફના જલગાંવ, ખામગામ, મલકાપુર આદિ શહેરો ૩ આદિના જખરા વેપારી મથકો છે. સફેદ બરફના પડાડ જેવક કપાસ પીલીક તૈયાર કરેલા રૂના મોટા ઢગોના ગદો જોયા. પિત્તળની દીવીમાં થતક દીપકો આ પ્રદેશમાં ઠેર ઠેર જોવા મળ્યા. સાંજના ચાર વાગતા આકોલક આવ્યું. સંઘના વાજ વાગ્યા, લલનાઓએ કોમળ કંઠે ગીતો લલકાર્યા અને આનંદમાં સર્વે દેવાલય પહોંચ્યા.

આકોલા જીની બાંધણીનું ધંધાદારી શહેર છે. વચમાં સરિતા વહે છે એટલો જીનું અને નવું એવા ભાગ પાડ્યા છે. જીના આકોલનેક મજબુત કિલ્લો સરિતા તટ પર સુંદર ખેખાય છે, એ જોતાં પૂર્વ કાલીન મહત્વનું ભાન થાય છે. આજે તો ને ખંડીએર દશામાં પરિવર્તન પામી રહ્યો છે.

નવમા આલોકમાં બખર વચ્ચે સડકપર શ્રીઆદિશ્વરજીનું નાનકડું છતાં મનોહર દહેરું છે. ફરતી વિશાળ ધર્મશાળા છે, અંતરિક્ષજીનું તીર્થ અહીંથી ૪૦ માઈલ પર આવેલું છે. જવા સાઈ મોટર બસ મળે છે. રેલવેની ટીકીટ મુજબ, એક જણના જવા આવવાનક રૂ. ૧-૧૨-૦ લાગે છે.

ગેરીતા (વિજાપુર તાલુકા) નિવાસી ધર્માનુરાગી

શેઠ શ્રી વાડીલાલ દેવચંદ

卐 જીવન ઝરમર 卐

ગુજરાત તેમજ મહાગુજરાતનો પ્રદેશ ધર્મ, કલા, વિજ્ઞાન, સાહિત્ય, સંસ્કાર, સેવાલાવ, તથા પરોપકાર માટે ભારતવર્ષમાં મોખરે રહ્યો છે. વ્યાપાર, ઉદ્યોગ સાહસ તથા ક્ષ-તેહ માટે ગુજરાતીઓ જાણીતા છે. ગુજરાતની ધર્મલાવના ગામડે ગામડે મંદીરો, ધર્મશાળા કે પાંજરાપોળ જેવી સાર્વજનિક ધર્માદા સંસ્થાઓ, તેની ભવ્ય ઈમારત દ્વારા ઓળખી શકાય છે. ગરવી ગુજરાતની ભૂમિ પર અનેક મહાન વિભુતોઓએ જન્મ ધારણકરી પરોપકાર, પરમાર્થ તથા ધર્મ જીવન જીવી જગત પર મહાન ઉપકાર કર્યા છે. આ ભૂમિ જીવંત તીર્થ ભૂમી છે, ને તેમાં વિજાપુર તાલુકામાં આવેલા ગેરીતા ગામના વતની શ્રીચુત દેવચંદલાલ ધંધાર્થે મુંબઈ આવેલા તે પ્રસંગે, પુણ્યયોગે, મુંબઈ શહેરમા શ્રીચુત વાડીલાલલાલને જન્મ સંવત ૧૯૪૧ મુંબઈમાં થયેલો, પણ સંજોગોઆધીન નાની બાલ્યવયમાં તેમને તેમના પિતાશ્રીની તપીયત નરમ રહેવાથી, તેઓશ્રીને તેમના વતન (ગેરીતા) પાછું જવું પડ્યું અને તે પણ કુદરતને ન ગમ્યું ને કર્મની પ્રબળ સત્તાને વશ થઈ નાની બાલ્યવયમાં તેઓશ્રીના પિતાશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થવાથી તેઓના માથે સંસાર વ્યવહારને, આખા કુટુંબની જવાબદારી આવી પડી, આથી તેઓશ્રીએ ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા સખી પરદેશગમન કર્યું.

સં. ૧૯૬૦ ની સાલને એટલે ફક્ત ઝોગણીસ વર્ષની વયે નોકરીથી શરૂઆત કરી ત્યાર બાદ અનેક તડકા છાયડાં સહન કરી અનુભવ મેળવી સં. ૧૯૬૮ના વર્ષમાં અમદાવાદમાં નાનકડી વાસણની દુકાન કરી, તેઓશ્રી સરલ સ્વભાવી, માયાળુ, તેમજ ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા હોવાથી અનેક ચડતી, પડતીના ચક્કરમાંથી પસાર થતા પુન્યયોગે, સં. ૧૯૮૨ની સાલ સુધીમાં ચાર દુકાનો કરી અને ત્યારબાદ અમદાવાદમાં ન્યુ વાસણ મારકીટ બંધાઈ અને આખી મારકીટ ભાડે રાખી તેમાં ખીજી ચાર દુકાનો કરી, અને તે ઉપરાંત લાગ્યોદયથી મુંબઈમાં જવેરી બજારમાં શા. નાનાલાલ વાડીલાલ નામની દુકાન કરી, પુન્યયોગે ધંધામાં જેમ વૃદ્ધી થવા લાગી તેમ તેમ લક્ષ્મી શુભ માર્ગે વાપરવા લાગ્યા, એટલેથીજ સંતોષ ન થતાં, ધંધામાંથી નીવૃત્તી લઈ વીતરાગ પ્રભુએ બતાવેલ ધર્મ માર્ગમાં આગળ વધતા ગયા, શ્રાવકના વ્રત અંગીકાર કરવા તે પૂર્વ ભવનો પુન્યોદય હોય તેજ બની શકે છે તેઓશ્રી છેલ્લા ત્રીસ (૩૦) વર્ષથી છુટા મોઢે જમતા નથી એકાસણા, બેસણા, આંબળીલ ઉપવાસ, વીગેરે યથા શક્તી વ્રત કરે છે, ઉપરાંત, (ક્રીયાઓ) રાઈ, ત્યા દેવસી પ્રતિક્રમણુ, તેમજ બે સામાયક તો અવશ્ય કરવાના, આ ક્રીયાઓ તો આવશ્યક છે.

ઉપરાંત, ઉપધાન તપની આરાધના કરી (પાલીતાણામાં) અનેક ભવ્ય આત્માઓની સાથે શાશનની પ્રભાવનાના કાર્યો કર્યા હતા તેમજ લક્ષ્મીનો સદવ્યય કર્યો હતો. ઉપરાંત તેઓશ્રીએ શ્રી નવપદની શ્રાદ્ધાતીઓળી (૫૦) પચાસ કરી મુંબઈમાં સારે ઉત્સવ કર્યો હતો.

જેઓશ્રીએ તાલધ્વજગિરિ, સિદ્ધાચળજી શેરીસામાં તેમજ પોતાના
વતન (ગેરીતા) માં અને જૈન સમાજમાં સાતે ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીને
સહઉપયોગ કર્યો છે ને હાલમાં પણ દાન, શીયળ, તપ, અને
ભાવપૂર્વક ધર્મધ્યાન કરી રહ્યા છે. પ્રભુ તેઓશ્રીને વધુ ને વધુ
શુભ કાર્યો કરવા શક્તિ અર્પે એજ પ્રાર્થના.

સં. ૧૯૯૬ શ્રી સિદ્ધાસળજીમાં નવાણ્યુ યાત્રા તેમજ ચાર્તુમાસ રહી સાતે ક્ષેત્રમાં લક્ષ્મીનો સદઉપયોગ કર્યો હતો તેમજ પોતાના વતનમાં આયંબીલની ઓળી કરાવી, તેમજ દેરાસરજીનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી પોતે ઉભા રહી તન, મન, અને ધનનો લોગ આપી સુંદર દેદીખ્યાન, જીન મંદિર બનાવ્યું તેમજ તેના નીલાવ માટે રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજાર સાધારણખાતામાં ત્યા રૂ. ૫૦૦૦) પાંચ હજાર કેસર સુખડ ખાતામાં આપી સારો લાલ લીધો હતો ત્યારબાદ રોહીશખાતામાં મુંબઈથી શ્રીનવપદ આરાધક સમાજને શ્રાશ્ચીઓળી પ્રસંગે આમંત્રણ આપી રૂ. ૩૩૦૦૦) લગભગ તેત્રીશ હજાર ખર્ચ કરી સારો લાલ મેળવ્યો હતો. તેમજ શ્રી તાલધ્વજ ગિરિ તીર્થમાં લોજન શાળાની સ્થાપના કરી આજે લગભગ અઠાર વર્ષ થવા આવ્યા ને આવનાર યાત્રીકને પ્રથમ દિવસે બે ટ્રંક ફ્રી જમાડવામાં આવે છે ઉપરાંત લોજન શાળાનું નવું મકાન બંધાવી તેમાં રૂ. ૧૩૦૦૦) તેર હજાર આપી આલીશાન લોજનાલય બનાવ્યું છે, ઉપરાંત આપણે ઘેર પણ સ્ટીલ વાસણો નહી હોય તેવા વાસણો તેઓશ્રી તરફથી લોજન શાળામાં ભેટ આપવામાં આવ્યા છે, આ નૂતન લોજન શાળાનું ઉદ્ઘાટન શેઠ ભોગીલાલ મગનલાલના શુભ હસ્તે સં. ૨૦૧૮ ફાગણ સુદ ૭ કરવામાં આવેલ છે, આ પ્રસંગે આચાર્ય શ્રીમદ્ રામચંદ્ર મુરિશ્વરજી મહારાજ પણ યાત્રાર્થે પધાર્યા હતા.

સં. ૨૦૧૪માં પાનસરમાં ભવ્ય ઉજવાણુ કરી રૂ. ૩૦૦૦૦) લગભગ ત્રીસ હજાર ખર્ચ કરી સારો લાલ લીધો હતો.

શ્રી શેરીસામાં લોજન શાળાના મકાન માટે રૂ. ૮૦૦૦) આઠ હજાર આપ્યા હતા. સં. ૨૦૧૭ માં અને તે અગાઉ સ્થાપના કરી ત્યારે ૫૦૦૦) આપી પોતે ઉદ્ઘાટન કરેલું.

ધાર્મિક શિક્ષણમાં તથા કેળવણીમાં પોતાથી બનતી મદદ આપતા આવ્યા છે અને તેમાં પણ લક્ષ્મીનો સારો સહઉપયોગ કરી લાભ લીધો છે.

આ ઉપરાંત અનેક જગ્યાએ તેઓશ્રીએ સખાવતો કરેલ છે. આજે આપણા તીર્થોમાં લોજનશાળા થવાથી આવનાર યાત્રીકોને યાત્રામાં અપૂર્વ આનંદ આવે છે, નીશ્ચિતપણે યાત્રા થાય છે, કારણ કે આપણને પછી આરંભ સમારંભ કે રસોઈ કરવાની માથાકુટ રહેતી નથી તે માટે આવા શુભ માર્ગે લક્ષ્મીનો સહવ્યય કરનાર પુન્યશાળી આત્માઓને અમારા લાખ લાખ વંદન હો જૈન શાસન જયવંતુ છે.

એવા અનેક પુન્યશાળીઓ અમર રહો જેમના સિદ્ધાંતો એજ કે:—

સર્વત્ર સુખી ભવન્તુ: લોકા

જગતના બધા પ્રાણીઓને સુખ હો આપણી સંસ્કૃતીને વક્ષાદાર રહીને આપણી ફરજનું પાલન કરીશું તો જરૂર આત્મસંતોષ અનુભવશું. આવા જેઓશ્રીના વીચારો છે તો આજે પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આવા મહાનુભાવોને અનેક શુભ કાર્યો કરી જૈન શાસન દીપાવવા શક્તિઓ આપે એજ પ્રાર્થના.

લી. સંઘ સેવક,

ચંદુલાલ જે. ખંભાતવાળા

કિરણ ૩ જી

શ્રી અંતરિક્ષજના ધામમાં

ગામનું નામ સીરપુર છે. આકાશથી માલેગામ જતી શડકે ૨૭ માઉ જવાનું છે, પછીના ત્રણ માઉનો રસ્તો ખાડા ખચરાવાળો ને ખરાબ છે. ગાડા ઘોડાગાડી તેમજ મોટર બસોના સાધન આલોકમાં મળે છે. મોટર બસનું સાધન અનુકુળ છે, પણ ઠેક પહોંચાડવાની શરત કરવી. આ નાનકડા સીરપુરમાંજ ચમત્કારી એવા શ્રી અંતરિક્ષ પાર્શ્વનાથ વિરાજમાન છે. વરાડ દેશમાંનું આ તીર્થધામ જૈન જનતામાં સુપ્રસિદ્ધ છે. માર્ગમાં પાતુર ગામ આવે છે. અગાઉ ત્યાં દહેરૂં નથી. માત્ર ધર્મશાળા છે.

લોક વાયકા મુજબ રાગ રાવણે પોતાનો પુજવ સંબંધી નિયમ

પાળવા સારું વેલુંની આ મૂર્તિ બનાવી હતી. પૂજન બાદ સરોવરમાં પધરાવી સમય જતા ખીંગલપુરના શ્રીપાળ રાજના હાથમાં આવી ગાડામાં મૂર્તિને અદ્ધર લાવતાં શંકાથી રાગએ પાછું વળી જોયું કે તરતજ મૂર્તિ થંભી ગઈ ને આકાશમાં અદ્ધર રહી તેથી અંતરિક્ષજ નામ પડ્યું. પૂર્વે લાલાવાળો અશ્વાર નીચે થઈ પસાર થઈ શકતો. સમય જતાં પ્રભાત ન્યુન થવા માંડ્યો. એકું ભરી પનિહારી હેડળ થઈ પસાર થતી તે પણ બંધ થયું. આજે તો માત્ર તળેથી અંગલુહાર નીકળી શકે છે? અગિયો અને જુના મંદિરના ખંડિયેર છે તે જગાએ પૂર્વ વિશાળ મંદિરમાંનું આ બિંબ હોવાનું નાથ છે. હાલતો તુરંતો કોટ. વચમાં ચાર જોડ પગલાં અને જીર્ણ મંદિરમાં દિંગબર મૂર્તિઓ પધરાવેલી છે. એ તરફ વિશાળ જગા છે, જેમાં

૧૮ સંપ ગયો લક્ષ્મી ગર્ભ, ગયું આર્ય અભિમાન;
કુસુમ ને કંકાસમાં, કુમ્બુ હિન્દુસ્તાન.

ઝાડ, પાન ઉગ્યા છે. તથા પાક ઉતરે છે. ઉપજ શ્વેતાંબર સિંગંબર કોડીઓ સરખે ભાગે લે છે.

શ્રી અંતરિક્ષણનો પ્રભાવ શ્વેતાંબર દિગંબર સંપ્રદાયમાં એક સરખો પ્રચલિ હોવાથી પુજા પ્રક્ષાલનના નિયમો આધેલા છે. શુકલ પક્ષમાં પહેલા ત્રણ કલાકનો વારો સવારમાં શ્વેતાંબરનો છે. તેઓ એ વેળા શ્રક્ષાલનને પૂજા કરે છે એ વેળા બિંબને ચક્ષુતિલક ચઢાવાય છે. કૃણુ પક્ષમાં પહેલો ત્રણ કલાકનો વારો દિગંબરો છે. પખાત તે વેળાજ થઈ શકે છે. દર ત્રણ કલાકે વારા બદલાય છે.

લાલનું દહેરું પણ ધણા જુના સમયનું જણાય છે. નીચા કમાડમાં માથું નમાવીનેજ દાખલ થવાય છે. વચમાં એક નાનો ચોક ને આજુપર ઉંચા ઓડલા નજરે ચંદ્ર છે. ઉભય સંપ્રદાયના કારખાના (કોડી) જોડા જોડ છે. ચોકમાંથી નીચેના ભોયરામાં જવાન જે માર્ગ છે. મુખ્ય માર્ગના ઉંબરમાં રૂપિયા ઓટલા છે. ઝીડીના ભાગમાં અધકાર વધુ રહે છે. ગોખલામાં કોડીયામાં બળી રહેલા દિપકોથી જે પ્રકાશ પડે છે એથી યાત્રાળુ પગથી આ ઉતરી ભૂમિગૃહમાં આવી વાળી શ્રી અંતરિક્ષણની શ્મા પ્રતિમા ચક્ષુ સામે શોભી રહેલ દષ્ટિ ગોચર થાય છે. ભાવભીના હૃદયોમાં કંઈ અનેરા તરંગો ઉછળી રહે છે. અને અકથ્ય ભાવોનું મંથન જમે છે. ઉભય આજુ ઉંચી દીવીઓ પર અનેક વાટોવળા દીપકો બળી રહ્યા હોય છે. પ્રતિમાજીની દક્ષિણે કેટલીક દિગંબરી મૂર્તિઓ અને પ્રાંત ભાગે પદ્માવતી દેવીના આસન વાળી શ્વેતાંબર મુર્તિ આવી રહેલ છે.

ભક્તોના આલાપો ને વિવિધવર્ણી નાદોથી સાડ્યે ભૂમિગૃહ ગાજી રહે છે. એ બિંબ માટે મીટ માંડતા કોઈ અવર્ણનીય આનંદ અનુભવાય છે. આત્માશાંતિ ઉતેજક આ અપૂર્વ સાધનના કેટલા વર્ણન કરી શકાય !

મન મેલા તન ઉજલા, બગલા કપટી અંગ; ૧૯
તાસે તો કૌઆ ભલા, તન મન એક હિ રંગ.

બહાર નીકળવાનો ખીન્ને માગુ સામેજ છે. થોડા પગમાંથી ચઢતાં જમણા હાથે ખીજા એક નાના ભૂમિગૃહમાં જવાનો માર્ગ કુટે છે. એમાં દાદાજીના પગલાંને મણીભદ્ર યક્ષનું સ્થાનક છે. પાછા આવી પૂરા પગથીએ આવતાં બારી આવે છે, ને ચોકમાં અવાય છે. ભૂમિ-ગૃહમાં હવા ઉબ્બશ જઈ શકે તેમજ બહારથી દર્શન થઈ શકે એ સારૂ દિવાલમાં બુદ્ધિ પૂર્વક બાકાર રાખેલા છે. દેવાલયને ફરતી ધર્મશાળા છે. ચોરડીએ જો કે ગણીગાંડીજ છે, છતાં જગાની છુટ સારી છે. ખીજી ધર્મશાળા પણ છે.

રસ્ત,ની ઉભાત બાબુએ આંબા, લીમડા, પીપળા, આદિ વૃક્ષો શીતળ છાંયે આપી તાપનું નામ ભૂલાવી દેતાં, કેટલાક ભાભોમાં તો જાણે મહેમાનના સ્વાગત સારૂ આર્કા-કમાનો ન ઉભી કરી હોય તેવો ભાસ કરાવતા. વચમાં કુંગરના ચક્રાવાવાળો ભાગ આવ્યો, તે વેળાની ક્ષાટર ઝડપ દરમાંથી ધસમસ બહાર નીકળતી નાગિણી જેવી હતી, એ વાંક વટાવતાં ગિરિવર આણુનો માર્ગ યાદ આવતો. એ ઉતાર વેળાજ સાવચેતી રાખવાની. એકનો અંકુશ જરા ઢીલો પડતાંજ મોટર ઉઘલી પડવાની ધારતી. લાલાશ રંગની રજ ગુલાબ માફક ઉડતી ને કંઈ જુદાજ ભાવોને જન્મ આપતી કુદરતના વિવિધવર્ણી દ્રશ્યો નિરખવામાં કલાકો ક્યાં વહીં ગયા તેનો ખ્યાલ પણ ન રહ્યો. એ વાગતાં તો મોટર અલોમાં પ્રવેશી ચુકી. પુનઃ એકવાર સંઘના મેમાન બન્યા. જમણમાં જમ્યા. બજારોમાં ભમ્યા. નદીના પટ પર વિચાર્યા અને નિશાનો અંધકાર પથરાતાં ભાડુતી ઘરમાં (ટ્રેન) પાછા ફર્યા

કિરણ ૪ થું

પ્રાચીન પુરી ભદ્રવતી

ઉંઘમાંથી જાગ્યા સારે બી. એના રેલવેનું વર્ધા સ્ટેશન ચક્ષુસાભે આવી ખડું થયું હતું, નજીકમાં જ બનનજ શેઠની વિશાળ વાડી બંગલા સહિત આવેલી છે. જમણની ત્યાં વ્યવસ્થા હોવાથી ખપ પૂરતા સાધન સાથે ત્યાં પહોંચ્યા. વાડીમાંથી બહાર નીકળી થોડે દૂર ડાબે હાથે આગળ વધતાં કપાસ પીલવાના જીનને ૩ ના ઢગ નજરે પડતા. એ છોડી થોડું ચાલતાં જ બનરના નાકાપર શેઠ જમનાલાલનું વિશાળ મકાનને લગોલગ તેઓશ્રીએ બંધાવેલ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણનું મોટું મંદિર આવે છે. એમાં ઉભય મૂર્તિઓ ખાદીના કપડામાં શોભી રહી છે. થાંભલા પર દેશનેતાઓના ફોટા તેમજ બહારની બાજુ મહાત્માજીની રેટિયો કાંતતી પ્રતિકૃતિ એ આ સ્થળની વિશિષ્ટતા હતી. અન્યજે પણ મંદિરમાં જઈ શકે છે. ગુજરાત કરતાં આ તરફના મંદિરોની બાંધણી કેટલેક અંશે નૂદા પ્રકારની છે. તેનું સ્પષ્ટ લાન થતું. એજ માર્ગે આગળ વધતાં જમણા હાથે એક મોટા કમ્પાઉન્ડ વચ્ચે તાજે જીર્ણોદ્ધાર થયા છતાં કેટલીક આખતમાં અસલી સ્વાંગ રજુ કરતું શ્રી ચંદ્રપ્રભુજીનું દેવાલય આવ્યું. આરસની છત્રી હેઠળ ત્રણ સુંદર મૂર્તિઓ શોભી રહી હતી. દિવાલો જુના સમયની ચિત્રકળા રજુ કરતી હતી. બનરમાર્ગે આગળ ડગ ભરતાં ડાબા હાથની એક ગલીમાં પાર્શ્વનાથનું દિગંબરી મંદિર જેવા જેવું છે. માળપર તથા ભૂમિગૃહમાં બિંબો છે. મુદ્રાલેખોથી રંગમંડપ શોભે છે. ભાગ્યે જ કોઈ દેવાલય આરસની છત્રી વિહિન દેખાતુ. વળી કારીગરીને ચિત્રામણમાં પણ ખાસ પ્રેક્ષણીય! આ તરફ જામણનો પાક સવિશેષ છે સ્ટેશન નજીક વાડીની

સામી બાબુએ મી બાપુલાલના બગીચામાં હમણાં જ નીકળેલી શ્રી ખાર્શ્વનાથ તથા શ્રી અભિવંદનપ્રભુની મૂર્તિઓ છે.

વર્ધાથી ધ્રાંચ લાઈતમાં ભાંડકજી ગયા. પોણા માઈલની કાસલ ખર જીની નગરી ભદ્રાવતી આવેલી છે. પ્રાતઃકાળના ઠંડા સમયમાં ભીની સડક પર વનરાજી નિરખતાંને શ્લીતળી વાયુની લહેરી અનુભવતાં, વળી અંતરાજે ગ્રામ જનોના ઝુપડાઓ અવધોકતાં, ઠીક આનંદથી ચાહ્યા. જીણે સાર્થવાહનો સથવારો રહી રહ્યો !

ધામ સહકથી થોડી ઉંચાઈ એ જતાં, દક્ષીણ હાથે અતિ વિશાળ ચોગાનમાં, જ્યાં દરવાજા આગળ પાષાણના હાથીઓ ખડા છે, ત્યાં અંદરના ભાગમાં મોટું દેવાલય છે. દુરથી જ એનું રમ્ય શિખર પ્રદીપ્ત પડે છે. મુગનાયક તરીકે શ્યામવર્ણી શ્રી કેશરીયાનાથજીની સામાન્ય રીતે મોટી ગણાય તેવી મૂર્તિ છે.

લોક વાયકા પ્રમાણે પૂર્વે અહીં ભદ્રાવતી નામની અતિ સમૃદ્ધ-શાલિની નગરી હતી. સાતસો તો જીનમંદિર હતાં. વાપિકાઓ ને કુવાઓથી આ પુરી શોભી રહી હતી. જૈનોની વસ્તી વિપુલ હતી. એ વેળાના વૈભવ અને જાહોજલાલીના વર્ણન સાંભળતાં દિલ થડકતું. દેવળની પાછળના જંગલમાં ને સમિપના સુકા સરોવરમાં આજે પણ પથરાનો ઢગ દેખાય છે. એમાં કારીગરીવાળા થાંભલા, આરશાખ-તોરણ અને ચોંદ્રી આદિના છુટા છવાયા અવશેષો જણાય છે, તેમજ ભગ્ન મૂર્તિઓના અવયવો માલુમ પડે છે, જે ઉપરોક્ત વાતને પુષ્ટિ આપે છે. ધુમટ કમાનોના ટુકડાઓ જમીન ખોદતા ધણીવાર નીકળે છે. ગામમાં અંડીયેર દરવાજો છે, એ પરની કરામત જોતા પૂર્વે આ સ્થાને કોઈ મોટી નગરી હશે એમ અનુમાની શકાય છે.

મંદિરના પાછલા ભાગમાં ઘણા સંતરાના વૃક્ષો ઉગાડેલા છે. આરે આગલા ભાગમાં ચોતરફ ફરતી ધર્મશાળા ને વચમાં બાગ છે.

૨૨ ઠાંતે લુણુ જે વખરે, કવળે ઉનું ખાયઃ
 ડાણુ પડખું ઢાખી ન સૂવે, તે ઘેર વૈઘ ન જાય.

મુખ્ય મંદિરમાં સ્કટિક પ્રતિમા ત્રણ તેમજ ખીજ નાની મૂર્તિઓ છે. ઉપરના માળે સુંદર ચોમુખજી છે. ધર્મશાળાનાં એક ભાગ પર શ્રી આદિજીનનું ખીજું દહેજ છે સામેજ દાદાસાહેબના પગલાની સુંદર લહેરી છે વળી ઢાર સામે દહેજ અંધાવનાર શેકનું ખવલું છે. આ સ્થળના હવા પાણી સારા હોવાથી એકાદ સેનીટરીયમની ગરજ સારે તેવું છે સ્થળ એકાંત પ્રદેશમાં ને ઉચી જગાએ આવેલું હોવાથી રમણીય છે.

અહીંથી સામે દેખાતી માઇલ દૂરની ટેકરી એ જ ઈગ્નસનની ગુફા, ત્યાં પથ્થરમાં કારેલી ત્રણ સ્થલકાય મૂર્તિઓ છે. એક વચલા ખંડમાં બે આજુ બાજુના ખંડમાં. ટેકરી પર થોડું ચઢતાં સામ સામે ગુફા જેવા કારેલા આ ખંડ છે. વચલી મૂર્તિના માથાવાળા ભાગ પોલો થયેલો છે જ્યારે સામે સામેની મૂર્તિઓ પર આડો ચીરાડો પડ્યો છે. ગુફાની સ્વચ્છતા ઠીક છે, ગ્રામ્ય જનતા સીંદૂર ચઢાવે છે અને શ્રીફળ વધેરે છે પ્રાચીન શોધ ખોળના રસિકને આમાંથી અવસ્ય જાણવાનું પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. મુંબઈ નજીકની હાથીની ગુફાને અમુક અંશે મળતું આ કારણ ગણી શકાય. માર્ગમાં કળના ક્ષેત્રા પુષ્કળ આવે છે. ધર્મશાળાની થોડી ઓરડીઓમાં મોતીલાલજી મહારાજ સ્થાપિત ગુરૂકળના વિદ્યાર્થીઓ રહે છે. તેમનાં સેવાવૃત્તિને શિક્ષણના સંસ્કાર સારા પ્રમાણમાં દેખાય છે.

આ મનોરમ સ્થળને-એક સમયની પ્રાચીન લુમિને નજીક આવતી સંઘા વેલા સલામી ભરી, અમોએ સ્ટેશન તરફ કદમ કર્યાં. સી. પી. (સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્સીઝ) ની આ નગરી હાલ તો ભાંડક તરીકે ઓળખાતાં નાના ગામમાં સમાઈ જાય છે. ગાડીમાં રહ્યા મોટા કિલ્લાથી શોભતા ને ફરતા તળાવથી અલંકૃત થયેલ ચાંદા શહેરને નિરખી સંતોષ માન્યો. અમારી ટ્રેન ત્વરિત ગતિએ દક્ષિણ દિશામાં આગળ વધતી હતી. નિઝામના હૈદરાબાદને સિકંદરાબાદથી થોડા માઇલ પર આવેલ અલીરનામક સ્ટેશને અમારે જવાનું હતું. સવાર પહેલાં તે આવવાનું ન હોવાથી નિરાંતે ઘિછાનામાં લેટી ગયા.

કિરણ પ મું.

કુલ્પાકલ્પ યાને જંગલમાં મંગળ

ચોતરફ વિસ્તરેલા અદ્વૈત પ્રદેશમાં કુલ્પાકલ્પનું ધામ આવેલું છે. દૂર દૂરથી એના શિખર નજરે પડે છે. નિઝામશાહી બાંધણીનો એ જોતાં ખ્યાલ આવે છે. ચોખ્ખા ઘાટના શિખરો અને રગમંડપ પણ જોળને બદલે ચોખ્ખાં તથા વિશાળ જોઈ મન ઘડી ભર પ્રસન્ન બની જાય છે. મૂળ નાયકના ગભારાની સમ દિશામાં ડાભા-જમણી બે ગભારા છે. એ ત્રણેમાં કંઈક સંકડાસ ને અધકાર વધુ ગણાય મૂળ નાયક શ્રી આદિજીની મૂર્તિ છે જે આ તરફના પ્રદેશમાં શ્રી માણિક્ય પ્રભુ' તરિકે સુપ્રસિદ્ધ છે તેમની દક્ષિણે ઉભડક આસનવાળા ને કોઈ અનેઈ હાસ્ય કરતાં શ્રી મહાવીર સ્વામીના બિંબ છે, જ્યારે ડાબી બાજુએ ઔદાસિન્ય ભાવ ધારણ કરી રહેલ શ્રી અરિષ્ટ નેમીની મૂર્તિ છે રંગ મંડપમાં ફરતાં મોટા ગોખલાઓમાં ઉક્ત બિંબો જેવા જ બીજા બિંબો છે. વળી એક તરફ શ્રી પાર્શ્વજીનની કાયોત્સર્ગી કરતી સુંદર મૂર્તિ વ. આ મૂર્તિઓ આકૃતિમાં તદ્દન નવિન ભાત પાડે છે. પગના પંજના ઝાગ સમદિશામાં તે આવતાં ઉપર નીચે રહે છે. અર્થાત અર્ધ પદ્માસનવાળા બિંબ છે, જ્યારે દાઢી આગલાનો ભાગ તરી આવે છે. દેવાલયમાં પગ મૂકતાં જ પ્રેક્ષક કે ઉપાસકના મન ઉપર એવી તો અપૂર્વ છાપ પડે છે કે જેથી આત્મા ઉચ્ચ પ્રદેશમાં ઉડ્યન કરવાં માંડે છે. લોકવાયકા મુજબ આ દેવાલય તેમજ શ્રી માણિક્યસ્વામીની પ્રતિમા બે હજાર વર્ષથી પણ અધિક પુરાણી છે. એ પાછળ લાંબો ઇતિહાસ છે. જડા ચોખ્ખા યાંભલા નેવિશાળ ઓટલા તથા ત્રણદ્વારાળું, ઉપર મિનારા ઘાટના નાનાં મોટા શૃંગોવાળું, આ દેવાલય અતિ રમ્ય ને મનોહર હોઈ, સાચેજ જંગલમાં મંગળ રૂપ છે.

ચોતરફ ફરતી ધર્મશાળા છે, નાનો બગીચો પણ નજીકમાંજ છે. સામે “હીરાબાગ” તરીકે ઓળખાતો મોટો બાગ છે કે જ્યાં સંથરા, નાળિયેરી આદિના પુષ્કળ વૃક્ષો ને ત્રણ પગથીઆવાળી જીનું વાત પણ છે. નજીકમાં થોડા છુટા છવાયા આવેલાં છે આહીં કઈ જાણસલાવ મળતી નથી તેથી સિધુ સામાન સાથે લેતા આવવું લાભદાયી છે.

હીરાબાગની બાજુના માર્ગે થઈ આગળ વધતાં બે માઇલ પર એક ટેકરી આવે છે. જે “સિદ્ધાંગુલુદા” તરીકે ઓળખાય છે. શ્યામ પથ્થરની મોટી કરાડ પર ફણાવાળી શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની એક ઊભી મૂર્તિ, તેમજ બે બેડેલી મૂર્તિઓ કારેલી છે. પાસે એક દેવીની મૂર્તિ પણ છે. જોકે એ પર ધસારો લાગ્યો છે છતાં ધારીને જોનારને સુંદર તથા સ્પષ્ટ જણાય છે. પથ્થરો પર પગ ટેકાવી કરાડ સમિપ પુગી શકાય છે ઉક્ત મૂર્તિઓનાં શિરોભાગે એક વૃક્ષની છાયા પડે છે.

આ બે માઇલનો માર્ગ પથરીયાળ હોઈ, એવો તો ગહન છે. કે ચોતરફ નજર ફરતાં બધે લીલા ખેતરોને છુટા છવાયા કુવાઓ જ નજરે ચડે છે. થોડા ઝૂપડાં પણ અંતરાળે જણાય છે. એક વાર રસ્તો ભૂલ્યા કે જરૂર અથડાઈ પડાય! વળ વસ્તીની ભાષા કાનડી છે. વાથી કાઈપણ પ્રકારની માહિતી મેળવતાં બહુ મુશ્કેલી પડે છે. તે લોકો ગુજરાતી કે હિંદુસ્તાની સમજી શકતા નથી. જોવા જનારે ગાડા સાથે કિંવા ભોમીઓ લઈ આવવું સલાહ લયું છે.

‘બાર ગાઉએ બોલી બદલાય’ એ ન્યાયે માત્ર ભાષામાં જ નહિ પણ નરનારીઓના પોશાકમાં, ઘરોની બાંધણીમાં ને વાહનના આકારમાં પણ ભિન્નતા જણાય છે.

અહીંર સ્ટેશનથી કુદપાકજી ચારેક માઈલ છે. જવા સાર મોટર બસ તેમજ ગાડા મળી શકે છે.

કિરણ ૬૬

નાગપુર માર્ગે ગિરિડી

વસંત પંચમીની મોહક સવારે નાગપુર સ્ટેશને પગ મૂક્યા. ઇતિવારીપેઠમાં જ્યાં સારૂ બસ તથા ટાંગા તયારજ હોય છે. પાંચડી પણ લંબાયેલા આ નાગપુર શહેરમાં શ્વેતાંબરી મંદિરો માત્ર જોઈ છે. ઇતિવામાં શ્રી અજીતનાથનું મોટું દેવાલય જ્યાં બાબુમાં નેમનાથ તથા ભમતી તરફ વૃક્ષાકારે મણિભદ્ર સુંદરાકૃતિમાં વિસ્તરેલા છે. સ્ક્રિપ્કના બિંબને દાદાજીની પાદુકા પણ ખરી જ. મજલા પર પણ બિંબ પધરાવેલાં છે.

પાછળની ગડીમાં થઈ બગ્ગર જતાં જતિના દહેરા તરીકે ઝોળખાતું બીજું દહેરું આવે છે, જ્યાં આરસની સુંદર છત્રીમાં શ્રી આદિજીનની શ્યામળ પ્રતિમા શોભે છે. દિગંબરી દેરાસરો પણ દશ ઉપરાંત છે,

શહેરની બાંધણી જુની ઢાળની છતાં વેપારનું જબર મથક હોવાથી દુકાનોનો પાર નથી. જ્યારે સોના ચાંદીના વેપારીઓની સંખ્યા લગભગ સો થવા જાય છે ત્યારે બીજાનું શું કહેવું? સંથારાની આવક એટલી હદ વગરની છે કે જેથી સ્ટેશન નજીક એક વિશાલ જગા રોકવામાં આવી છે. જે “સંથરા બગ્ગર તરીકે ઝોળખાય છે તે સંથરા ત્યાં સોંધા મળે છે.

જેવા લાયક સ્થળમાં “સેન્ટ્રલ મ્યુઝીયમ” તથા “મહારાજ બાગ” ખાસ ગણાય છે. જે શહેરની સામી બાબુએ સ્ટેશન સામેના ગવરમેન્ટ હાઉસની પાછળ જ છે. ‘સંગ્રહસ્થાન’ માં પ્રાચીન કારીગરી સુચવતી ઘણી ચીજો છે. ચાંદા, ધુરહાનપુર હોસંગાબાદ આદિ સ્થળોથી લાવવામાં આવેલી આખી તેમજ ખંડિત એવી ઘણી જૈન મૂર્તિઓ

છે એ જોતાં કયા કૃતિમાં જૈન સમાજ કેવી રસવતા ધરાવતો તેને કીક ખ્યાલ આવે છે વળી બુદ્ધિકાગિન મૂર્તિઓ તેમજ જુના શિલા-લેખો પણ વિપુલ સંખ્યામાં છે. “અકાશી તારો” ને “સાબર-સીંગાની ખુરશી” ધ્યાન ખેંચે તેવી વસ્તુઓ છે. મહારાજા આગમં જીવતા જાનવરો છે.

રાત્રિના આગમન સાથે ખાલી પડેલી સ્પેશીયલ ભરાવા લાગી, આરના ટકોરા થતાં તો તે પંથે પળી પ્રભાત સમયના અડે તો રાય-પુર જંકશન આવ્યું. પૂજના વસ્ત્રો લઈ પોણા માઈલ પર આવેલા “દાદાવાડી” તરીકે ઓળખાતા સ્થળમાં આવી પહેચ્યા.

ચાર બિંબો સાથે એડેલા શ્રી ધર્મનાથજીને એક સુંદર દેવાલયમાં જુકાર્યા. દાદાજીની પાદુકાવાળી દહેરા પણ ફરી વળ્યા; અને અરધા માઈલ પર રહેલ શહેરમાં પહોંચ્યા, સદર ખખર અને શાક મારકીટ ઓળંગતા જ મોટા દહેરાવાળી ગલી આવી પુગ્યા.

શ્રી રીખવદેવ તો મૂળ નાયક છે. આજુમાં શ્રી વીર પ્રભુ એ ઉપરાંત સંખ્યાબંધ બિંબોવાળા ત્રણ ગભારા છે. વચમાં એક ને દિવાલ પર મધ્યપ્રાંતની ચિત્રકળા સૌ કોઈનું ધ્યાન ખેંચે છે. દેવક સામે જ યતિ જતનવિજયના પ્રયાસથી ચાલતું મકાનીર પુતકાલય ને ત્રાયબેરી છે. સિદ્ધચક્રજના મંડળમાં પંચપરમેષ્ટિ કોતરેલા નકિં પણ ધડીને બેસાડેલા અહીં પહેલ વહેલા જોયા. આ પણ વેપારનું મથક છે. વટાણા, કોથમીર આદિ કેટલીક શાકભાજી તો અહીં પણ ખરી જ. સ્વામીભાઈની ભક્તિ પણ આ તરફના મારવાડી ગ્રહ-થોમાં જીવતી જાગતી દષ્ટિગોચર થાય છે.

‘બે’ના ટકોરે ટ્રેન ચાલી નીકળી, સમેતશિખરજી પહોંચવાનો ઉત્સાહ સવિશેષ એટલે ગતિમાં પણ કીક વેગ આવ્યો. મિલાસપુર ને રાયગઢ જંકશન પાંચ વાગતા પૂર્વે આવી ચુક્યા ઉભય સ્થળે

અતિ લલા નહિ બોલના, અતિ લલા નહિ લૂપ; ૨૭
 અતિ લલા નહિ બરસના, અતિ લલા નહિ ધૂપ.

સ્નેહી ને સાધર્મી અંધુઓ તરફથી ચા પાણી દ્વારા સંઘના બહુમાન સચવાયા. કુદરતનું દ્રશ્ય નિહાળતાં, ગિરિરાજ સંબંધી વિવિધ સ્વપ્ના સેવતા, સંધ્યાનો સોનેરી સમય વ્યતીત કરી રહ્યા. વખતના વધવા સાથે માનવ દેહ ઝોકા ને નેત્ર મીંચામણીની છે. મરતીએ ચઢયા, પણ અમારી ગાડીને આડી થવાપણું આજે હતું જ નહિ. એ તો સારી દોડયા કરી બહુ થાકતી તો થોડી મીનીટ આરામ લેતી એ માફ અમેદા ચાલતી ગાડીમાં દંતધાવન વિધિથી પરવાર્યો સંખ્યાબંધ લાઈનો વાળા આસસોલ પર આવી ત્યારે જ ટ્રેન તો થોભી. માંડ કલાકની નિવૃત્તિ ભોગવી. દરમિયાન નાસ્તા પાણી થયા. અમારી સફર ઉંચા નીચા પ્રદેશ વચ્ચે શરૂ થઈ. અંગાળી બાબુઓના અંગલા દૂર નજરે પડતાં. પણ જ્યાં ટ્રેન વાંક લેતી કે સામે આવી ઉભતાં વાડ વગરના ખેતરો એમાં ઉંચી આવેલી ડાંગર, પહાડી ધરતી વાળી ચઢ ઊતર જમીન, અંતરાળે ઉગેલા વૃક્ષો ટોષ જુદોજ ચિતાર રજુ કરતાં. આ પ્રદેશમાં નાની મોટી લાઈનો ચકાવા લઈ કુદી નીકળતી અદ્રશ્ય થતી. બાબુ યાને શ્રીમંતાઈના દર્શન થતાં તેમ તદ્દન ગરીબીના દેહાર પણ અહીં દેખાયા. ઉત્કાંઠું મસ્તક એ તો આ તરફ સહજ છે. આમ વિવિધ દ્રશ્ય નિહાળતાં માધુપુર જંકશને આવી પુગ્યા. અહીંથી જ અમારી ટ્રેન ગિરીડીની શાખા લાઈન પર વળી. પહાડી પ્રદેશ વચમાં આવતી નાની મોટી નદીઓ. કેટલીકમાં છીછરાં પાણી, પાંચ પંદર ઝુંપડા-વાળા ગામો, એ બધાનું એકીકરણ વાતાવરણને મનોરમ બનાવવામાં ઠીક સાથ પુરે છે. સાંજના ચારના ટકોરે ગિરીડી સ્ટેશન પર આવી ચુક્યા. પહેલી જ વાર ટ્રેનમાંથી સર્વ સામાન ઉતારી લઈ, ટ્રેનને અઠવાડીક રજ આપવામાં આવી. સ્ટેશનથી શ્વેતાંબરી સરા (ધર્મ-શાળા) સામે જ છે. બહુ ઓરડીઓ નથી. છતાં, સ્થાન વિશાળ છે. પ્રવેશતાં ડાબા હાથે એક સુંદર દેહર છે. જેમાં નાગફળાવાળાને

-૨૮ મુરખ જાણે મુજ વિના, ચાલે નહિ વ્યવહાર;
ગયા યુધિષ્ઠિર રામ નળ, પણ ચાલે સંસાર.

સ્વસ્તિક લંછન યુક્ત શ્રી સુપાર્શ્વનાથ આસન છત્રીમાં વિરાજમાન છે. ધીપોલી કે કોડી જેવા ચક્ષુ છતાં શોભામાં ન્યૂનતા નથી. દિગંબર દેહરૂં ને ધર્મશાળા પણ અહીં છે.

જે કે આ ગામ મોટું નથી, છતાં નજીકમાં કોલસા ને અબ્રિકની ખાણો હોવાથી તેમજ અહીં અબ્રિકના મોટા કારખાના હોવાથી ઉદ્યોગમાં ઠીક ગણાય. તે કેવી રીતે કપાઈ, સાફ થઈ તૈયાર થાય છે. તે કારખાનામાં નજરે જોયું લગભગ પોણોસો આદમી કામે લાગેલા. ખાણમાંથી નીકળેલા વનરપતિ ને કચરા સાથ મળેલા કાચા માલના ઢગ પડ્યા હતા. મકાન પણ એવું વિશાળ ને સંખ્યાબંધ અવર જવરના માર્ગો વાળું કે “ભૂતવખાર”ની ઉપમા સ્ફોજે આપી શકાય.” સફેદ ઉપરાંત અબ્રિકની લાલ ને કાળી જાતો પણ આવે છે.

મધુવન અહીંથી ૧૮ માઈલ છે. જવા સાડે ગાડા તથા મોટરો મળે છે. સડક પાકી હોવાથી મોટર ખસ કલાકમાં એટલો પંથ કાપી દે છે. ઉપર સામાન રાખવાની અને વીસ પેસેન્જરો એસી શકે તેવી સગવડ હોય છે. સામાન ગિરીડીની ધર્મશાળામાં પણ રાખી શકાય છે. મધુવનથી પાર્શ્વનાથ સ્ટેશને થઈ કલકત્તા તરફ જવું હોય તો સામાન સાથે લઈ જવો અને જતાં ઋગ્નુવાલિકા કાઠે દર્શન કરતાં જવા. જમી પરવારી ને નિકળતાં અંધારૂં તો થયું જ, એટલે જ્યારે મધુવન પહોંચ્યા ત્યારે લગભગ સાડા આઠ થયા હતા. ઠંડીનું ભાન પ્રથમ અહીં જ થયું. દિવાલ પર હાથ મૂકા તો જાણે બરફનો સ્પર્શ કર્યો સરખો અનુભવ થાય. વચલી કોડી શ્વેતબરીની છે જ્યારે એની ડાબી બાજુએ દિગંબરી (વીસપંથી) અને જમણી બાજુ ચાને જતાં પહેલી આવે છે તે દિગંબરી તેરાપંથીની છે. દરેકમાં એક કરતાં વધુ ને વિશાળ ધર્મશાળાઓ છે. સાથે સાથ સુંદર દેવાલયો પણ છે. આપણી કોઠીને વહીવટ કલકત્તાવાળા બાણુ સાહેબ મહાદુરસિંહજી હસ્તક છે.

કહ્યું કામ પણ આવડે, કરતા નિત્ય અભ્યાસ; ૨૬
 નટ ચાલે છે દોરડે, શીખે વરસ ૭ માસ.

કુદરતના આ રમ્ય સ્થળમાં જાત જાતની વનસ્પતિઓ થાય છે. દિ' ઉગ્યે ગ્રામ્ય જનતા હરડ હરડા વરાધના પત્તા, આંબળા, બીલામાં, વત્સનાગ, ઘોળી મુસલી અને માથા તથા ખસના દરદ પર ચોપડવાનક મૂળીયાના ટોપલા ભરી વેચવા આવે છે. આ બધી ઔષધિઓનો પાક અહિં વિપુળ પ્રમાણમાં થતો હોવાથી સસ્તી પણ મળે છે.

શ્વેતાંબરી દશ દહેરાંનો મુખ્ય દરવાજો પેઢી આગળ પડે છે. સામે બગીચો છે. શિખર બંધી દહેરાંમાંના ત્રણમાં બીજો મળે ચોમુખજ તથા બિંબો છે પ્રત્યેકમાં મૂર્તિના મુખાર્ચિંદ તેજસ્વી છે. (૧) શામલીઆપાર્શ્વનાથ, જગત શેઠે બંધાવેલું આ દેહરૂં પ્રવેશતાં સામે હોઈ મોટું છે. આરસની દીવાલો પર તીર્થના નકશા તેમજ કમાનો પર ચાંદીના પતરામાં વિવિધ રંગી વેલણુડાઓ ઝખકી રહ્યા છે. શામયાજી (૩) જશરૂપજી નવલખાતું ચંદ્ર પ્રભુ (૪) ભેરૂદાનજીનું પાર્શ્વનાથ (૫) કાનપુરવાળાનું પાર્શ્વનાથ (૬) ગોડીપાર્શ્વનાથ (૭) ચિંતામણજી (૮) સુપાર્શ્વનાથ (૯) શુભ સ્વામી અને (૧૦) ગોડીપાર્શ્વનાથનું મળી દશ મનોહર ધવળરંગીજીનાલયો. ઉપરાંત ૨૪ જીનની સ્યામપાદુકાઓને દાદાજીના પગલાં પણ છે. ગોખલામાં સ્કટિકના બિંબ પણ છે. ધર્મશાળાની બહાર પાછલી બાજુ ડાબા હાથે દાદાજીની છત્રી તેમજ થોડે દૂર જીનપગલાની દહેરી છે. રથયાત્રાનો વરધોડો ત્યાં થોભે છે. આ તરફની વસ્તી રાંકડી ને કંગાળ છે. આમ છતાં શામળીયાજી પ્રત્યે અપૂર્વ ભક્તિ ધરાવે છે. યાત્રાળુઓએ તેમને અન્નવસ્ત્રની સહાય આપવી જરૂરી છે. એકું અન્ન યાને બાફેલો ખોરક અહીં જુઠો યાને ન ખાવા લાયક ગણાય છે. તેરાપંથીના બે તેમજ દિગંબરીતું મંદિરે પણ જોવા લાયક છે. મૂર્તિઓ જાણે ગાઢ ધ્યાનમાં લીન ન હોય એવો ખ્યાલ આવે છે. વળી ચોતરફ આલેખેલા આગમવચનો વાંચી આનંદ થાય છે. ધાતુ બિંબો પરતું તેજ પણ ઝળહળતું હોય છે.

અહીંથી પગદંડી માર્ગે ૧૧ માઈલ પર ઈશિરી યાને પાર્શ્વનાથ સ્ટેશન છે સામે સુંદરે ધર્મશાળા છે. વહીવટ શેઠ આણુદજી કલ્યાણજીનો છે. દિગંબર બંધુઓ સાથે પહાડ સંબંધી તકરાર ઉભી થતાં અહીં આ પેઢીની સ્થાપના થયેલી છે. ડુંગરનો માલિકી હક્ક શ્વેતાંબરોનો કાયમ રહ્યો છે. આ શિખરજીનો પહાડ સમ્રાટ અકબરે કર મુક્ત કરી જગદ્ગુરૂશ્રી હીરવિજયજીને અર્પણ કર્યો હતો. વળી અહમદશાહે ઈ. સ. ૧૭૫૨ માં મધુવન કોટી, જ્યપારીયાનાળુ, પ્રાચીનનાળુ, જળહરીકુંડ, પારસનાથ તલાટી, વચ્ચેનો ૩૦૧ વીધા વાળો આ પહાડ જગત શેઠ મલતાબરાયને ભેટ આપ્યો હતો.

અહીં યાત્રા આસોથી ફાગણ સુદ ૧૫ સુધીની ગણાય છે. પક્ષી ભીલામાને લઈ પાણી બગડવાથી યાત્રાળુ આ તરફ આવતા નથી શિખરજી પહાડની ઉંચાઈ ૪૪૮૮ ફુટની છે. મથાળા સુંધી સડક ને કેટલાક ભાગમાં પગથીઆ છે. વળી વચમાં રસ્તો ટુંકાવવાની કેડીયો પણ આવે છે. ઉપર ચઢવા સારું ડોળીઓ મળે છે. જે જતાં આવતાના વ્યક્તિ દીઠ રૂ. ૩૦ લે છે. કંતાનના મોજા વાપનારે ગીરીડીયામાંથી જ ખીદી લેવાં. કોઠીમાં રમરના શુભ મળે છે જે માફક આવતાં નથી. પગ ચાલનારે હાથમાં લાકડી રાખવી જરૂરની છે. કેમકે ઉંચાઈ ચઢવામાં એ ટેકા રૂપ છે. આ પવિત્ર પહાડ પર તીર્થંકર શ્રી પુરૂષોદ્ધાની પાર્શ્વનાથ ઉપરથી પહાડ પારસનાથ હીલ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે. સ્થાન બહુ જ પવિત્ર ને શાન્તિજનક છે.

કિરણ ૭ મું

‘ મહાતીર્થ સમેતશિખર યાને સર્વોત્કૃષ્ટ

નિર્વાણભૂમિ

શિખરજી પહાડનો ચઢાવ શ્વે. કાડીના દરવાજાની વામ બાજુથી શરૂ થાય છે. દક્ષિણે ભોમિયાજીનું મંદિર છે. લગભગ બે માઈલ સુધી આડઅવળા વાંક લઈ સામાન્ય ચઢાવવાળી સડકે આગળ વધતાં ભાતા તળાટીના છાપરાં દેખાય છે. યાત્રા કરી પાછા ફરતાં અહીં ભાતું મળે છે. ગરમ પાણીની સગવડ છે. નજીકમાં જ ગાંધીવ નાણુ વહે છે.

કડીણુ ચઢાવનો પ્રારંભ હવે જ થયો. થોડુંક ચાલતાં બે માર્ગ આવ્યા. જતાં ડાબે હાથે જે પાટિયું છે તે ગૌકમગણુધરની દહેરી આગળ થઈને જળમંદિર જવાનો માર્ગ સૂચવે છે, જ્યારે બીજો ડાક બંગલા આગળ થઈ પાર્શ્વનાથની ટુંક તરફનો છે. ઉભય બાજુના માર્ગો કહણાશમાં ને લંબાઈમાં સમાનતા ધરાવે છે, જળમંદિરના માર્ગે જઈ, ઉતરતાં ડાક બંગલાવાળો માર્ગ લેવો અનુકૂળ છે. ચાહું તો સીધાજળમંદિર જવ કિંવા પાર્શ્વપ્રભુની ટુંક તરફ ચઢો, ચઢાવ ૬ માઈલનો છે. બંગલા સુધી તો માઈલ સ્ટોન પણ છે. ટુંકા જુહારતાં ચઢાવો લઈ જે ચઢ-ઉતર કરવી પડે છે એ પણ છ માઈલ જેટલી જ એટલે શિખરજી જુહારી પાછાં ફરતાં કુલ ૧૭ માઈલ ગણાય.

જળમંદિર જતાં માંડ અર્ધો માઈલ કાપ્યો ને ખળખળ અવાજ કરતું સીતા નાણું દષ્ટિએ પડ્યું. ઝરામાંનાં વહેતાં જળથી ને વનરાજીના

કર તન પવિત્ર તિર્થ ગયે, ધન પવિત્ર કર દાન;
 મન પવિત્ર હોત તખ, ઉદય હોત ઉર જ્ઞાન

શુંબરથી મનોહર સંગીત જ્ઞમતું. આ માર્ગ વૃક્ષો ને અમાપ વન-
 રાજીની મધ્યમાં હોવાથી તાપતું નામ પણ નહોતું વળી ઠંડક પણ
 સરસ કે જેથી એ ઘડી થોભવાનું મન થાય. મારી ને કાંકરા પણ
 એટલા ટાઢા હોય છે કે ઉઘાડા પગવાળાને જરૂર કળતર થાય.

કુદરતના દૃશ્યને નિરખતાં, લાકડીના ટેકાથી ચડાવને વટાવતાં,
 રમ્ય પ્રદેશની નિરવતાને જ્ઞેતાં આગળ વધ્યા. ચઢાવની કહણુઈ ટાંગવા
 સારુ લગભગ પાંચસો પગથિયાં ગિરનારની જેમ બાંધ્યા છે. આમ છતાં
 છાતીપુરના ચઢવા એટલે શ્વાસ તો ચઢે જ. ત્યારપછીના ચઢાવોએ
 માનવીના બળ માપતા. 'હિંગળાજનો હડો' કે 'માનમોડીઓ' સ્મૃતિ-
 પટમાં ચિતરાઈ જતો. શત્રુંજયના પંથ કરતાં આ તો ઘણી વાતે
 કપરો ! પૂર્ણ જિંચાઈએ પહોંચ્યા સિવાય મરચિમાલીના કિરણ મળવાં
 પણ દુર્લભ હતાં. ઠંડા વાયરામાં ડોક આગળ ગરમ કપડું વીંટવું
 કાયદાકારક છે. વારવાર દેવને સંભારતાં. તેઓશ્રીના ભારી ઉપસગીને
 તીવ્રતપો યાદ કરતાં, આવા સ્થળમાં રહેલી ચમકૃતિને સાનુકૂળતા
 વિચારતાં, આત્મા અને દેહની પૂર્ણ શક્તિ સચિત કરી ઠેક જિંચાઈએ
 આવતાં જ સામસામી દહેરીની હારમાળા જ્ઞેતાં જે ઉલાસ પ્રગટયો
 એ અવર્ણનીય હતો.

થાક ઉતરાવા એકાડ એટલા પર કાયા લાંબાવી કે ચક્ષુ સામે
 એક અલૌકિક ચિત્ર ખડું થયું. જાણે નાના સરખાં હાટ-હવેલીવાળા
 મૃત્યુલોકને અતિ નીચુ મૂકિ કેઈ દિવ્ય પ્રદેશમાં-કોઈ ઉચ્ચ ભૂમિકાએ
 આવ્યા હોઈએ તેવો ભાસ થયો, જળમંદિરના સામે દેખતાં શિખર
 પર ધ્વજ પવનમાં નાચી રહી હતી. નીચે ઉતરી એકાદ વાંક લઈએ
 કે સામે જ જળમંદિરની પછીત ડાબા-જમણી નાની મોટી ટેકરીઓ
 પર મનોહર પાદુકાઓ શોભી રહી અનશન આદરી સદાને સારુ કર્મ-
 ક્ષય કરી વાળ્યો. આત્મસાક્ષાત્કાર એ પૂનિત સ્થળે જ કર્યો એ જ

લેને કેા સત્ત નામ હે, દેને કેા અન્ન દાન; ૩૩
તરન કેા હે દિનતા, ડુખને કેા અભિમાન.

નિર્વાણભૂમિકાઓ. ચોથા આરામાં એના મહત્ત્વ કેવાં હશે એ તો કહી જ લેવાનું!

આ તેજ પવિત્ર પહાડ છે કે જ્યાં જુદા જુદા સમયે ચાલુ અવસર્પિણીના, શ્રી રૂપલદેવ, વાસુપૂજ્યસ્વામી, અરિષ્ટનેમી અને વર્ધા-માન સિવાયના તીર્થકરો. સંખ્યાબંધ મુનિઓના પરિવાર સહિત, અનશન સ્વીકારી મુક્તિ પદને વર્ષો છે. એ શલાકા પુરુષોએ જીવનના અંતિમ દિવસોમાં આ ભૂમિ પર જ શુક્લધ્યાનના પાયા ચિંતવ્યા છે! તેથી વાતાવરણમાં પણ એટલી હદે શુદ્ધતા પથરાયેલી છે કે આજે એ સંભારતાં ભૂતકાળ ચક્ષુ સામે ખડો થાય છે.

આ સ્થાનની નૈસર્ગિક સુંદરતા અનુભવી જ જાણી શકે કાઈ વાર હિંસક પશુઓ દેખા દેખ છે છતાં ભય જેવું નથી. આ સ્થળમાં પદસંચાર કરતાં પ્રત્યે અણુઓમાં જે ચેતના સ્ફૂરે છે. ગતકાળના ક્રેટલાય પડેલા ચીરી દષ્ટિ જાંડી ઉડારાવવા માંડે છે. ચોથા આરાનો સુર્વાણ યુગ સામે જણાય છે. ભાવુક આત્મા પકુલિત હૃદયે અને બીન આંખે, સનાતન નિયમને વધાવી લઈ, મસ્તક નમાવી જાણે ભક્તિના કુંભો ઠાલવી રહી હોય એવો અપૂર્વ ભાવ સ્ફૂરે છે? પગલે-પગલે દરેક દહેરીમાં અને પ્રત્યેક પાદુકાએ “નમો જિણાણુ” વા “નમો જિનાય” ના જ્વન જાડે છે. મસ્તક નીચું નમે છે, શ્વાસસ્પર્શિ દેહ છતાં ખમા-સમણા થતાં જ રહે છે. અંતર્ગત બહુણાનની અસ્મીતા છૂપી નથી રહી શકતી “ચિત્તપ્રસન્નાતા” નો “અમૃત ક્રિયા”નો યોગ અહીં જ મપાય છે.

અહીં ગરમ તથા ઠંડા પાણીની પરબ એસે છે. ટુકો જુહારવાનું અહીંથી જ શરૂ થાય છે.

ટુકોની સંખ્યા ત્રીશની છે, જેમાં ડાબા હાથની ચંદ્ર પ્રભુની અને જમણા હાથની પાર્શ્વનાથની ચઢાવવામાં કઠીણ, ખીજી નિરાળી

૩૪ મધુર વચન હૈ ઔષધિ, કટુક વચન હૈ તીર;
શ્રવણ દ્વાર હોય સંચરે, સાલે સકલ શરીર.

પડ્યા જેવી અને છેડા પર સામસામે આવેલી છે. પ્રદક્ષિણાનો પ્રારંભ શ્રી ગૌતમ સ્વીમીની દહેરીથી કરવો ને પછી ક્રમસર ડાબી બાજુ આગળ વધવું. (૧) શ્રી ગૌતમ (૨) શ્રી કુંથુનાથ (૩) રૂપલાનન (૪) ચંદ્રાનન (૫) નમિનાથ (૬) ચરનાથ (૭) મલિનાથ (૮) શ્રેયાંસનાથ (૯) સુત્રિધિનાથ (૧૦) પદ્મપ્રભુ (૧૧) મુનિસુવતળ (...)
જિનકુશળદાદા (૧૨ ચંદ્રપ્રભુ (૧૩) રૂપલદેવ (૧૪) અનંતનાથ (૧૫) શીતળનાથ (૧૬) સંભવનાથ (૧૭) વાસુપૂજ્યળ (૧૮) અભિનંદા આ રીતે ભુહારી, પાછા ફરી, વાસુપૂજ્યળની દહેરી આગળ આવી થોડું

ઉતરી સામેના જળમંદિરમાં જવું જગતશેર ખુશાલચંદે આ મંદિર બંધાવેલું છે. એ વેળા રેલ્વેના સાધનો નહોવાથી હાથીઓની પીઠ પર લાદીને સામાન લાવવામાં આવેલું મૂળનાયક શામળા વર્ણના હોવાથી શ્રી શામળીયા પાશ્વનાથ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. પ્રતિષ્ઠા કર્યાના લેખનો સ. ૧૮૨૨ છે. આખા પહાડ પર માત્ર અહીં જ મૂર્તિઓ છે. સંપ્રદાયિક કલહથી મુક્ત ને રગિયામણું મંદિર આ છે. નજીકમાં કુંડ, ધર્મશાળા બગીચો છે. “ધુરમટનું મંદિર” પણ આને જ કહેવાય છે. મૂળનાયકની ઉભય બાજુએ નાની શ્યામલ મૂર્તિઓ તેમજ મોટી શ્વેત મૂર્તિઓ સુંદર રીતે બેસાડેલી છે. એમાં એક સહસ્ત્રકૃણા પાશ્વનાથની જામળાળખ મૂર્તિ જોતાં અંતર ભક્તિથી ઉભરાય છે. ચિરકાળથી જેમના દર્શન માટે સ્વપ્ના સેવાયેલા, તેમને ચક્ષુ સામે વિરાજમાન જોતાં કોઈ અનેરો આનંદ છૂટે છે.

તુમે તો ભલે બિરાજોજ, શામલીઆ મહરાજ...વાળી લીંટી યાદ આવે છે. પૂજન કરી ભાવસ્તવમાં એકતાન થવાનું અહીં ઠીક અની આવે તેમ છે. સ્થળ પણ નિવર અને નિવૃત્તિજનક છે. આમ ભક્તિનો અનુપમ લ્હાવો લીધા બાદ મંદિરના પાછળના ભાગેથી ઉપર અહીં પુનઃ દેરીઓનો ક્રમ શરૂ કરવો.

જીવન જ્યેષ્ઠન રાજમદ, અવિચલ રહે ન કોય; ૩૫
જે દિન જ્ય સત્ સંગમે, જીવનકા ફલ સોય.

(૧૯) શુભ ગણધર (૨૦) ધર્મનાથ (૨૧) વારિષેણુ (૨૨)
વર્ધમાન (૨૩) સુમનિનાથ (૨૪) શાંતિનાથ (૨૫) મહાવીરપ્રભુ
(૨૬) સુપાશ્વનાથ (૨૭) વિમળનાથ (૨૮) અન્જિતનાથ (૨૯) નેમનાથ
(૩૦) પાર્શ્વનાથ

છેલ્લી ટુંક જળમંદિરથી ૧૧ માઇલ દૂર છે. ચઢા ઉપરાંત
લગભગ ૭૫ પગથિયા આદ દરવાજે આવે છે, કિલ્લાવાળુ આ મંદિર
ને એ ઉપરાંતનું આ મંદિર કેટલાક માઈલ દૂરથી દષ્ટિગોચર થાય છે.
સર્વથી આ સ્થળ જાંચું છે, તેમજ શ્રી પાર્શ્વપ્રભુનું નિવાણું આ
સ્થાને જ થયું છે. આરસની સુંદર કમાન નીચે પ્રભુશ્રીની મનોહર
પાદુકા છે. આકાશની સાથે વાતો કરવું મંદિરનું ઉજ્જવળ શંગ
અડુ જ હૃદયાકર્ષક લાગે છે. આ જગ્યાએ ઊભા રહી ચોતરફ નજર
ફેંકતા જે દૃશ્ય જણાય છે તે કોઈ જુદી જ જાપ પાડે છે. અહીં
ઊભા રહી સઘળી દેરીઓના દર્શન થાય છે, નીચણમાં ચોતરફ
લીલીજમ હરીયાળી ભૂમિને દૂર દૂર ચાના બગીચા દેખાય છે, અનેક
સુંદર ગુફાઓ આ પહાડમાં છે, એમાં ચંદ્રપ્રભુવાળી બધાથી મોટી ને
ધ્યાન માટે સાનુકૂળ છે. તેની તદ્દન નીચે જ સુંદર બગીચો છે. આ
આ પહાડ અનેક ઔષધિઓનો ભંડાર છે, સાક્ષત્ અમરવન જ હોય
તેવું આ સ્થળ છે દીસે છે, આવા પવિત્રને શાંતિજનક સ્થાનોમાં
જ વીશ તીર્થનાયકો અને સંખ્યા બંધ ત્યાગમૂર્તિ સંતો શુક્લધ્યાન
ધરી કેવલશ્રીને વર્ષો છે. આ ટુંકેથી થોડું ઉતરી નીચે જતાં ડાક
બંગલો આવે છે. ત્યાં આગળ નીમીયા ઘાટનો રસ્તો કુટે છે. તે
સીધો ઇશિરીયાને પાર્શ્વનાથ તરફ જાય છે. યાત્રાળુએ તો મધુવન જતાં
માર્ગે ઉતરવું. વચનમાં એક “ટેમ્પેટ” આવે છે. તે પર આ પહાડનો
ઉપયોગ કરવા સંબંધી અંગ્રેજીમાંનોટિસ છે. તેવો જ બીજો “ટેમ્પેટ”
ધર્મશાળામાં પેટ્રી સામે દિવાલમાં બેસાડેલો છે એની પ્રથમ સ્થાપના
સ. ૧૮૭૦ ના માર્ચની ૨૫ મી તારીખે થયેલી.

આમ મધુવનની મીઠી મોજમાં સાત દિન વહી ગયા તે જણાવ્યું પણ નહીં- મહા શુદ્ધિ ૧૨ નો ઉષાકાળ પથરાતા પૂર્વે તો અમારી મોટર બસે ગિડડીનો માર્ગ લીધો. ચઢાવ ઉતાર તો સિનેમાના ચિત્રપટ સમ દેખાવા ને અદૃશ્ય થવા લાગ્યાં. પથરિયા ભૂમિ પરના વૃક્ષો નિહાળતાં, દૂર દૂર નજર ફેંકતાં, સવારની ઠંડીનો અનુભવ લેતાં, આઠ માઈલનો પંથ કાપી બરાકડ નદીના મુલ પર આવી પહોંચ્યા. આ જ સ્થળે પ્રભુશ્રી વીરને કેવલજ્ઞાન થયેલું. આજની આ બરાકડ કે બ્રાકર નદી તે જ આપણી કલ્પસૂત્રમાં વર્ણવેલી સરિતા પૂર્વે અહીં જૂંલક ગામને શ્યામાક પટેલનું ખેતર હશે. એ સુવર્ણ કાળે ચરમ જિનને ગોદોહાસને ધ્યાન કરતાં કેવલ્ય પ્રાપ્તિ થઈ હતી. એ પ્રસંગ નેત્ર સામે તરવરવા માંડ્યો. જો કે આજે તો અહીં માત્ર થોડા ઝુંપડા છે ને ત્રણેક માઈલ પર જમકયાને જમગામ છે. ધર્મ-શાળા મધ્યે ચોદારવાળું નાનકડું મંદિર, શ્રી મહાવીર દેવના ચરણે અને એક બાબુ બગીચો એટલી જ હાલની સામગ્રી છે, છતાં વાતાવરણ પરમ શાન્તિજનક છે, જેથી અહીં પગ મૂકતાં જ પ્રભુશ્રીનું સારું ચે છદ્મસ્થ જીવન સ્મૃતિપટમાં તાબુ થાય છે. સાડાબાર વર્ષ પર્થત તપશ્ર્ચાં સેવીને આકરા ઉપસર્ગોનો સામનો સામનો કરનાર એ મહાત્માને આ પવિત્ર સ્થાનમાં જ વિજયપ્રાપ્તિ થઈ. એ ભૂમિની રજકણ પણ પાવનકારી બની. આ પૂનિત ભૂમિથી સ્પર્શથી પગને પાવન કર્તા, દર્શનથી ચક્ષુઓને અહલાદ અર્પતા, અને સ્તવનોથી જિવાને પવિત્ર બનાવતાં અમોએ બાકીના દશ માઈલ જેતજેતામાં વટાવી દીધા. પૂર્વકાળની ગાડાની મુસાફરીને વીસમી સદીની આ ભોં ભોં કરતી મોટર સાથે શી રીતે સરખાવી શકાય? પણ નિવૃત્તિ, શાન્તિ અને ભાવવૃદ્ધિ તથા સ્થિરતાના માપે જો માણસી કરવાની હોય તો અવશ્ય એ શકટની મોજ ચઢી જાય; પણ એ તો કલ્પનાને વિષય ગણાય. જેવો યુગ એવા સાધન! માનવી હૃદય! સગવડ ને શીઘ્રતાં શોધે ત્યાં પછી ગતકાળનાં સંભારણાનો શો હેતુ!

કિરણ ૮ મું.

કલકત્તા યાને બંગલૂમિનું પાટનગર.

પહેા ફાટતાં જ હાઉરાના ધમધમાટલયાં પ્લેટફોર્મો નજરે પડયા. સંઘના સ્વાગત માટે ગુજરાતી ગૃહસ્થો તૈયાર હતા. કલકત્તામાં કેતીંગ સ્ટ્રીરનો ઉપાશ્રય એ ગુજરાતી મંડળનું ઠાણું. અમારે, ઉતારે પલુ ત્યાં જ રખાયો હતો. સ્ટેશન બહાર પગ મૂકતાં જ પ્હોળા રસ્તા પર હજારો પ્રવાસીઓ. સમુદ્ર જેવા વિશાળ ગંતા યાને હુગલીના પ્રવાહમાં સહેલ કરતી સ્ટીમરો ને હોડીઓ, નદી પરનો પ્રચંડ હાવરા પૂલ અને શહેરની ઊંચી ઇમારતો આદિ અનેકવિધ વૈભવશાળી દૃષ્યો આગંતુકને ધડીભર હેરત પમાડે છે. હુગલીના જળ પર લંચો ને નાનકડી ખોટો, મછવા ને વહાણો માછલાની નાફક ગમનાગમન કરતાં નજરે પડે છે. ટ્રામ, મોટર, બસ, ઘોડાગાડી ને રીક્ષારૂપ વાહનોની દોડધામ અહીં અસાધારણ પ્રમાણમાં રહેતી હોવાથી સાવચેતી રાખવાની અગત્ય છે. મુંબઈમાંની બેન્કો આફ્રિસોમાંથી ઘણીખરીખ અહીં શાખાઓ છે. ટ્રામો મુંબઈ જેમ સળગ દોડતી નથી પણ અમુક સ્થળ વચ્ચે દોડે છે. મોટર બસોનું પલુ આવું જ છે. એ પરના બોર્ડ વાંચવાથી સમજાય તેવું છે. અહીંની ટ્રામોમાં આગળનો ડબ્બો પહેલા વર્ગનો ને પાછળનો ખીજ વર્ગનો ગણાય છે. ચાર્જમાં પલુ થોડો ફેર હોય છે. ત્રાન્સફર-ચેઈન્જ ટીકીટ જવડલેજ લેવી પડે છે. કાલીઘાટથી એસપ્લેનેડ, હેરીસન રોડ યાને મડા બજાર, લોઅર કથા અપર ચિત્તપોર રોડ. જેમાં લોઅરના નાકાને ધર્મતલ્લા જ્યારે અપરના નાકાને બાગ બજાર તરીકે ઓળખાય છે. આ ટ્રામો માટે અણીતા રસ્તાઓના નામ છે.

એસાલેનેડ તરફ આગળ વધતાં મ્યુઝીમવાળું લવ્ય મકાન આવે છે. એ મૂકી થોડું વધારે આગળ જતાં જે ટ્રામ લાઈન અલીપોર જાય છે ત્યાં જ 'ચીડીયાખાના' છે. વચમા ડાખા હાથ પર, લાખનનીથી થોડે દૂર વિક્ટોરીયા મેમોરીઅલ આવે છે. કાલીઘાટ જવાની પણ ટ્રામો હોય છે. અહીં પણ રસ્તાના એકથી વધુ નામો છે.

(૧) મંદિરોમાં બહારની વાડીના ત્રણ અગ્રપદે છે. સ્વ. રાય-બહાદુર બદ્રિદાસ મુકીમનું મીનાકારી કાચનું દેવાલય પ્રથમ પંકિતનું છે. હિંદીની અદ્ભુત કળાકૃતિઓમાંનું આ પણ એક છે. મંદિરની બાંધણી સાથે બાબુસાહેબની આવક વધતી જવાથી પ્રવ્યવ્યયમાં કંઈ પણ કમીના નથી રખાઈ. આગ્રાના ભોંયરામાંથી દૈવી રીતે પ્રાપ્ત થયેલ શ્રી શીતળનાથની પ્રભાવિક પ્રતિમાને સં. ૧૯૨૩ માં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. આરસનો વિશાળ એક, ફરસબંધી તળાવ, સુરમ્ય બગીચો અને પંચરંગી મીનાકારી કાચની વિવિધ કારીગરીથી ઝળકી રહેલ આ મનોહર મંદિર Beauty of Bengal અર્થાત્ 'બંગાલનું સૌન્દર્ય' એ નામ સાથે જ સાર્થક કરે છે. વાડીમાં પગલાં પડતાં જ આ સુંદર દ્રશ્ય નિરખી આત્મા થનગમી ઉઠે છે. મંદિરમાં પ્રવેશતાં ડાખા હાથ પરના ગોખલામાં એક પાનાની ને એ સ્કટિકની મૂર્તિઓ છે. ખીજી બાબુ જ્ઞાનભંડાર તથા ગણધરના પિંખો છે. ઉપરની છતમાં જૈન સાહિત્યમાંનાં જુદા જુદા કથા પ્રસંગો ચિત્રરૂપે આલેખ્યા છે. વચમાં એક વિક્ષાલ ઝુમર ટાંગેલું છે મુખ્ય દ્વાર સામે જ બાબુજીનું પુતળ અને પાછળ હોજ છે બાબોડે આદિ સાધનો પણ આરસના જ બનાવેલાં છે. હોજના આઠ ખૂણા પર આરસના આઠ પુતળાં બેસાડી દરેકને અકેક ચંગળિક હાથમાં આપી, અષ્ટ મંગળિકના ભાવની ઠીક જમાવટ કરી છે. આ ઉપરાંત લીલા

કુવા ઢાંકણ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણ વાડ; ૩૯
 આપનો ઢાંકણ છોકરો, ધરતું ઢાંકણ નાર.

વૃક્ષો. જળપૂર્ણ તળાવ અને નજીકમાં વિરામસ્થાનો જોઈ, મન કુદરતી શાંતિ અનુભવે એમાં શી નવાઈ? દેવાલય સાથેનો આ બધો યોગ એ અદ્વિતીયતારૂપ લેખી શકાય.

(૩) મહાવીરસ્વામીની આજીવનમાં શ્રેયાંસનાથ છે. આ દેહરું બીજા અગીયામાં છે. બહારના ભાગે કુંડ છે. કાંઠા પર દાદાજીના પગલાની છત્રી છે. શ્વેત આરસના સુંદર દેહરામાં જિનકુશળસૂરિ ને જિનદત્તસૂરિનાં ચરણો છે. (૩) ચંદ્રપ્રભુજી, જાંચા પગથિયાવાળું અને કાચના આરણવાળું આ દેહરું પણ નજીકમાં જ છે. ગર્ભદ્વારની આજીવનમાં તેમજ ઉપર દેવ-દેવી ને યજ્ઞોના ચિત્રો શોભે છે. આરસની બે શૃંગવાળી છત્રીઓને આનંદ વેળા કુંકવા સારુ શાંતી એ આ તરફની વિશેષતા છે. દાદાજીના પગલા વિહોણું સ્થાન જવહ્લે જ જોયું! અહીં ટ્રામ કે મોટર બસમાં બેસીને આવી શકાય છે. હવે શહેરના દેવાલયોની વાત કરીએ. (૪) ઈન્ડીયન મીરર સ્ટ્રીમાં આવેલું આજીવન પુરણચંદ્ર નહાથનું આદિજિનનુ આજીવન સ્ફટિકના ત્રણ બિંબો વચમાં શાંતિનાથ. આજીવનમાં થઈ નીચે ઉતરતાં સંગ્રહસ્થાન જોવાનો જે લાભ સાંપડે છે, તે અપૂર્વ છે જૂના લેખો, તાડપત્રો, ચિત્રપટ્ટો અને પુરાતત્ત્વના અભ્યાસીઓને તેમજ પ્રાચીન સંશોધકોને જ્ઞાત જ્ઞાતની માહિતીઓ પૂરી પાડતું તેમજ જૂનકાળને આજેખવામાં સહાયક બનતું ધણુ સાહિત્ય નજરે ચડે છે. જુના સીકા જુઓ કે પુરાતત્ત્વ કાળની ચિત્રકળા નિકાળો, બનાવટ ને રંગપુરણી જોડીને આંખે વળગે તેવાં જ આખી તેમજ ખંડિત મૂર્તિઓ પણ વિપુળ સંખ્યામાં છે જેમાં શ્રી વર્ધમાન, ચિત્ત આકર્ષે છે. જૂના કાળના બખ્તર હથિયાર આદિ સાધનો પણ દર્શનીય છે.

ચિત્રોમાં સમ્રાટ અક્ષયરત્ની મરિચમ નામા રાણીનું પણ ચિત્ર છે. રાગરાગિણી પરના ચિત્રો ખાસ જોવા લાયક છે સંગ્રહસ્થાનવાળા

મકાનનો નં. ૪૬ છે. સાંભળવવા પ્રમાણે સંગ્રહસ્થાન કોઈ અન્ય સ્થળે સોંપી દેવામાં આવેલ છે. ત્યાંથી પાછળના માર્ગે થઈ, પાન-ખાન પુલીસ હોસ્પિટાલ રોડ પર આવેલા નં. ૧૨ વાળા શેઠ લાલચંદ મોતીચંદના મકાનમાં જવું. (૫) ધાતુના પાર્શ્વનાથ, એક સ્કેટિકના નાના બિંબ ઘરદહેરામાં જુદારવા. પાછા મુખ્ય સડક પર આવી હેરીસન રોડ જતી ટ્રામ પકડવી. શહેરના લિન્નલિન્ન માર્ગોને નાના મોટા લતા પર આંખ દોડાવતા, બડા બખરનું ઝડપથી અવલોકન કરતાં, 'ચિત્તરંજન એવન્યુ' નામા દેશબંધુ દાશના સ્મારક પ્રતિ ઉડતી નગર ફેંકતાં માલીક સ્ટ્રીટ આગળ ઉતરી, સામેની ગલીમાં પસાર થઈ તોલપટીમાં આવેલ શ્રી શાન્તિનાથના વિશાળને શિખરબંધી દેવાલકમાં પ્રવેશ કરવો. મનોહર મૂર્તિના દર્શન કરી ઉપરના માળ પર સ્કેટિક બિંબ ત્રણ, નાના ગોખલાઓમાંના અન્ય બિંબો, અષ્ટાપદજીનું દહેરું ને વીશ સ્થાનક પટ, આરસની છત્રીવાળા રૂપલ-પ્રજ્જના દર્શન કરવા. બાંધણી આદિ સર્વ શોભનિક છે. કાર્તિકી પૂર્ણિમાનો વરઘોડો, જે ઘણા ઠાઠથી ઉજવાય છે. તે અહિંથીજ ચઢે છે. (૭) નજીકની બરનજ સ્ટ્રીટના છેડા પર, નં. ૪૮ વાળા મકાનમાં ચુનીબાબુનું શ્રી કેશરીયાજીનું ઘર દહેરું. (૮) કેનીંગ સ્ટ્રીટમાં ગુજ્જરાતી ઉપાશ્રયમાં પાછા ફરી શ્રી વીરજિનને જુદારવા ત્રીજે મહેલે દહેરું, બીજે મજલે ઉપાશ્રય, સુંદર ગ્રંથસંગ્રહ. સાદાઈ એને સુંદર વ્યવસ્થા. આ રીતે ચૈત્યપરિપાટી પૂર્ણ કરી જોવા લાયક સ્થાનો પ્રતિ દષ્ટિ ફેંકવી.

(૧) શ્રી જગરીશચંદ્ર બોઝની લેબોરેટર-સરકયુરલ રોડ. (૨) મ્યુઝીયમ યાને અખયમ ઘર, દુનિયાભરની એનેક વસ્તુઓનો તેમાં વિપુલ પ્રમાણમાં સંગ્રહ છે. કિંદના તમામ સંગ્રહાલયોમાં આ અગ્ર-પદે છે. એમાં શ્રી વીરજિનની મૂર્તિ, સ્કેટિક બિંબ ૨, સુખનું ઘર દેરાસર, વિજળી તરીકે ઓળખાતો પથ્થર, ફેલેક્ષો ટોન, ફાયરરૂપ

ઈચ્છે જેવું અવરતું, તેવું પોતાનું થાય ૪૧
માનો નહિ તો કરી જીઓ, જેથી અનુભવ થાય.

રેસાનું વૃક્ષ, ચાર હજાર વર્ષ પૂર્વેનું ઇજિપ્શીયન મમી યાને મિસર દેશનું મડકું, આદિ અજ્ઞયખી ઉપજીવે તેવાં છે. પ્રાચીન કારીગરીની નાની મોટી પહેરવા ઓઢવાની તે વાપરવાની ઘણી ઘણી ચીજો તે અનેક જાતના કરિયાણા, સંખ્યાબંધ મૂર્તિઓને પથરાની વિવિધ જાતનો સંગ્રહ છે. ઊડતી નજર ફેરવતાં પણ એ કલાક લાગી જાય છે. (૪) જીઓસોલોકલ ગર્નડ (ચીડીયાખાનું) અક્ષીપોરના પુલ પાસે કીડરપોર જતી ટ્રામમાં એસી ઉતરવું. જેવાની ફી વ્યક્તિ દીક ૦-૧-૦ છે. દેશપરદેશના જીવના જાનવરોનું મોટું સંગ્રહસ્થાન છે. પક્ષીઓની સંખ્યા અતિઘણી છે. (૪) વીક્ટોરીયા મેમોરીયલ-તાજમહાલના આકારનું, વિશાળ જગ્યા રોકી બાંધેલું આ મકાન સૌ કોઈનું ચિત્ત આકર્ષે છે. એમાં મહારાણી વિક્ટોરીયાના વંશજોના ચિત્રો તેમજ ગત લડાઈ ના દ્રવ્યો આદિ છે. જેવાની ફી રૂ. ૦ થી ૦૫ સુધીની છે. દેખાવ ભવ્ય છે. (૫) ત્રણ માઇલ દૂર ગંગાકિનારે વડમાંથી અનેક વડ ફેટ્યાં છે અને તે કપોર વડ માફક વિસ્તર્યાં છે.

આ ઉપરાંત કાલીઘાનું કાલિકા મંદિર એક ધામ તરીકે ઓળખાય છે જતાં દેવીભોગને નામે બકરા જેવા પ્રાણિના બગિદાનથી તેના ગૌરવમાં મશીનના ડાઘ લાગે છે. પુનિત ધામ પાપાલયમાં ફેરવાઈ જાય છે માતાનું મુખ અધકારમાં પૂરું જણાતું નથી. એમ પૈસામૂખ્યા ભૂદેવનો ત્રાસ તો ખરો જ. મૂંગ પ્રાણીના રક્તમાંસના સામે પડેલા લોચાથી વાતાવરણુ ભયંકર બને છે તે ચોતરફ બદબો ફેલાય છે. આનું મહત્ત્વ જૈનો ક્યાંથી સ્વીકારે? જૈનો માટે એ જોવાલાયક ન જ ગણાય.

ડાકાપટ્ટી-એ કલકત્તાની સુંદર સાંડીઓ માટેનો પ્રખ્યાત બજાર છે. જગત મશહૂર શાંતિનિકેતન જેવા જવાનું અહીંથી અનુકૂળ પડે છે.

કિરણ ૯ મું.

લક્ષિતવંત આબુ સાહેબના ગામો

અહમગંજ સ્ટેશન પાસે એ ધર્મશાળાઓ છે, સામે જ ગંગાનદી પાણી કાચ સમાં નિર્મળ વહી રહ્યાં છે એની પેલી પાર આબુચર અપરનામ જ્યાગંજ શહેરના દિદાર દેખાય છે. આ સ્થળોમાં સ્ફટિક પાનાં આદિના બિંબો સારી સંખ્યામાં હોવાથી યાત્રાળુઓ દર્શનાર્થે આવે છે. ડુગડ ને દુધેડીયા કુટુંબના આબુઓનું સ્વામીવાત્સલ્ય પણ પ્રશંસનીય છે. એમના જમણે રસગુસ્લા કે ખુંદીની મિષ્ટતા માટેજ નહિ પણ તેથી વધુ એ વેળાની ગોંડવણુ-જમવાના સાધન અને શાંતિ માટે અવશ્ય યાદ રહી જાય છે. ગુજરાત માટે એ ઘડાંપ છે. સ્વધર્મી અધુની લક્ષિત શું ચીજ છે. એ અહીં જોવાય છે. જાગીર દારી છતાં વિવેક ને ભાષાની મીઠાસ અનુકરણીય છે આર્થિક શુસ્કેલીનો વા અહીં પણ વાયો છે, છતાં ધનપતિ-લખપતિ આબુના નામો તો ચિરંજીવ રહેવાના આબુચરનું એ ગૌરવ ગણાય.

સાક્રનો પાટો ઓગંગી અહમગંજના અગરમાં આગળ જતાં (૧) શ્રી નેમનાથ, ઉપર તથા આબુમાં પણ મૂર્તિઓ છે. સ્ફટિકની ૧૦ છે. (૨) શ્રી ચીતામણીજી આબુના નાના દહેરામાં. (૩) સીતાપચંદ નહારવાળું સુમતિનાથનું દહેરું. (૪) પદ્મપ્રભુ ઉપરાંત પગલાં તથા પાશ્વનાથ. (૫) ધાતુબિંબવાળું દુધેડીઆનું ઘર દહેરું. (૬) હરખચંદજીની ગુણેશવાળું શાંતિનાથનું મંદિર અહારના ભાગમાં તથા કમાટમાં મળી સ્ફટિક બિંબ ૧૫, તરા મંડળના ૩, નિલમના ૩, ગોમીદત્ત પીરોજી વીં ના ૫, કસોડીના ૩, તથા પગલા પલુ છે. (૭) ધનપતિ આબુનું આ દહેરું મોટું છે. સંલવનાથના મોટા બિંબ મૂળનાથ

નિંદા અમારી જે કરે, મિત્ર અમારા હોય; ૪૩
સાચુ લેવે ગાંઠકા, મેલ અમારા ધોય.

છે. વિશાળ જગ્યા શેકેલી છે. ઉપર નીચે ત્રણ માળ સુધી ખિંખો છે. ચોદિશ પ્રતિમાઓ છે તેમાં અષ્ટપદ તથા શિખરજીની તીર્થરચના છે. સ્કટિક ૨૫, નિલમની ૧ અને રજતની લગલગ ૨૫ અને દિવાલ પરના લેખોમૂર્તિઓ તથા દાદજીની છત્રી પણ છે. નહાવા માટે સુંદર સગવડો છે. (૮) શન્તિનાથ ધર્મશાળાની પાછળના લાગમાં (૯) ગોડી પાશ્વનાથનું ઘરદેરાસર. (૧૦) શામળીયાજીબગીચામાં—ગામ બહાર છે. જીર્ણ દહેરું રીપેર થઈ રહ્યું છે. ત્યાં કેટલાક ખિંબ છે. પાછળ કુંડ, પછીના બગીચામાં વચમાં દાદાની છત્રી જેમા સ્કટિકના ૪ બેડી પગલાં કાચમાં જડેલાં છે. સામેના એક ચોરડામાં પરોણા દાખલ ખેસાડેલા કેટલાક ખિંબો છે, જેમાં પાશ્વનાથની સુંદર મૂર્તિ છે.

વ્યક્તિ દીઠ ૦—૦-૬ આખી હોડીદ્વારા સામે કાંઠે ઉતરી, થોડે દૂર આવેલ કીર્તિબાગમાં જવું. બગીચામાં એક 'મોટું' દહેરું છે જેમાં જગત શેકની બહેને ભરાવેલી શામળાજી તથા વાસુપૂજ્યજીનો કસોટીની પ્રતિમાઓ મૂળનાયક તરીકે છે તે જુહારવી. ઉપર ચોમુખજીને સામે દાદાની છત્રી છે. પાછા નદીકિનારે આવી ડાબા હાથે માઈલ સુધી જતાં બાણુચર આવે છે.

મહિમાપુર જવા સારુ મહવામાં જે દોઢ કલાકની મુશાકરી કરીએ તો જીવનભર યાદ રહેવાની, સવારનો સમય અને ગંગાના નિર્મળ પાણી પર અમારી હોડી નાયતી કુદતી ચાલે વચમાં પસન મંદ પડતાં દોરીના ખેંચાણથી દોરવાય. એક જ માણસ નવામાંના લગલગ દોડી માનવીઓને તાણી જાય. માત્ર માથાદીઠ ૦-૨-૦ જતાં આવતાં. મહિમાપુરમાં બંગાળના ભાગ્યવિધાતા જગનશેઠે નદીકાંઠે કસોટીના પથ્થરનું મનોહર મંદિર બંધાવેલુંએ તો પ્રવાહમાં તણાઈ ગયું છે. સાક્ષી પૂરતા કેટલાંક અવશેષો પડેલાં છે. બાકી રહ્યા સભ્ય

દીન વિના ન રજની નવી કીટત; જ્ઞાન વિના ન દાતાર કહાવે;
દાન વિના ન લહે શીવ મારગ, ધ્યાન વિના ન મન હાથ આવે.

પથરોથી શેકળનો વારસોએ પોતાના બગીચામાં એક સુંદર ખેટકવાળું
દહેરું બંધાવ્યું છે, મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ છે. કુચુનાથની એક
ચરતની મૂર્તિ પણ છે.

કટગોવા-જમીન માર્ગે થોડું ચાલ્યા બાદ લક્ષ્મીપતિ બાબુ
આ ગામ આવે છે. વિશાળ બાગમાં પ્રવેશતાં સુંદર અશ્વો સાથના
આવલા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. વાવડીને વિધવિધ દયનાથી સમૃદ્ધિનો
ખ્યાલ આવે છે. બાબુના બંગલાથી આગળ જતાં દાદાજીના પગલાંની
દહેરી અને એક વિશાળ કબ્રપાઉન્ડમાં સુંદરાકૃતિ દેવાલય આવેલ છે.
શ્રી આદિજિન ઉપરાંત બાબુના ગભારામાં ૩ સ્કટિકના મિંબો, મિલમની
પાદુકા તથા પંચ પરસેષ્ટીમાં એક સુવર્ણના મિંબ ખાસ દર્શનીય છે.
સ્થાથી પાછા ફરી પુન નાવામાં ખેસી બાબુચર ઉતર્યાં. નદી કિનારે અવેલ
(૧) સંભવનાથ (૨) ચરનાથ (૩) વિમળનાથ, ઉપર ચોમુખજી જુહારી
(૪) ધનપતિ બાબુનું શ્રી આદિજિનનું ઘરદેરાસર તથા (૫) બજાર-
માં કીર્તિચંદ શેકના મકાનમાં પાર્શ્વનાથને જુહાર્યાં. કાચના ગભારામાં
સ્કટિકના મિંબ શોભે છે. મોટા બજાર ને શાક મારકેટ નજીકમાં જ
છે. ભૂતકાલની મહત્વ ઘસાતુ ચાલ્યું છે. ઉપરાંત અજીમગંજથી
કાસીમ બજાર જળમાર્ગે જવાય છે. કિનારાથી માઈલ દૂર દહેરામાં
શ્રી નેમનાથ પ્રભુની કસોટીની પ્રતિમા છે. આ બધા સ્થાનો મુશીબાદ
જીલ્લામાં ગણાય છે. આ સર્વ હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ બંગાળા પ્રાંતમાં જ છે.

કિરણ ૧૦ મું.

કલ્યાણકભૂમિઓ.

ચંપાપુરી—

ભાગપુરમાં પગ ભૂકતાં જ પુન એક વાર વર્ષોના દર્શન થયાં. સ્ટેશન સામેની ધર્મશાળામાં એક સુંદર દહેરું છે. આરસની છત્રી નીચે વિરાજનાન વાસુપૂજ્ય સ્વામીના મનોહર બિંબની તેમજ મિથિલા નગરીથી આણેલ શ્રી મલ્લિનાથ તથા નમિનાથની શ્યામવર્ણી પાદુકાઓની વિધિ સહિત પૂજા કરી. અંદરના ખૂણામાં તેમજ બહારની દેહરીમાં શ્રી ગૌતમની પાદુકા, શ્રી પાર્શ્વનાથ ને દાદાજીના ચરણ છે. આજ સ્થાન સુન્નગંજ તરિકે પ્રસિદ્ધ છે. ડાબે હાથે થોડો વાંક લેતાં શહેરનો બજાર શરૂ થાય છે. રેશમી અબોટીયા, ખાયલો, શેતંજીઓ આદિ ચીજો અહીંની પ્રસિદ્ધ છે. જમણા હાથની સડક ઠેક ચંપાનાળા જાય છે. વાહનમાં રેકડા તથા બગીચો મળે છે. રેકડામાં ત્રણ ને બગીમાં છ સવારી બેસે છે. રેલ રસ્તે પણ જવાય છે. લગભગ ૧૧૧ માઈલે નાથનગર આવે છે, જ્યાં સુખરાજરાયનું મીનાકારી કાચનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામી છે. બાણુ સાહેબ સ્વામી-લક્ષ્મી ચૂકે તેવા નથી. બજાર માર્ગે થઈ આગળ વધતાં માઈલેક બાદ ચંપા નગરનો બજાર આવે છે. ત્યાંથી થોડે દૂર ચંપાનાળા છે. એ જ આપણી ચંપાપુરી મોટા કઠપાઉન્ડમાં એક તરફ ધર્મશાળા તથા લગભગ જીર્ણોદ્ધાર થવાથી મનોહરતા ધરતાં બે વિશાળ જિનાલય આવેલા છે. ઉભયમાં તેમજ વચલી નાની મોટી દેરીઓમાં તથા પ્રથમ મંદિરના ઉપલા ભાગે વાસુપૂજ્યજીની મૂર્તિઓ જ છે. બીજા મંદિરના ઉપર ભાગે દિગંબરી મૂર્તિઓ છે. વહીવટ બહાદુર સિંહજીના

૪૬ એહ શરીર નહિ માહરૂં, એ તો પુદ્ગલ ખંધ;
હું તો ચેતન દ્રવ્ય છું, ચિદાનંદ સુખકંદ

હાથમાં છે. જંગલમાં મંગળરૂપ આ સ્થાનમાં પૂર્વે શ્રીપાત્રરાજ,
કુમારદેવ શ્રાવક, સુલદ્રા સતી, કુમારનંદી આદી કથાનક પ્રસિદ્ધ
વ્યક્તિઓ થયેલી છે. આ પવિત્ર ભૂમિમાં-ખારમાં તીર્થપતિશ્રી
વાસુપૂજ્યજીના પાંચે કલ્યાણક થયા છે. પરમાત્મા મરાવીરે દેવે ત્રણ
ચાતુર્માસ કરી ગૌરવ-વૃદ્ધિ કરી છે દધિવાહન મૂપતી ચંપા તે આજ
સ્થળે એ પ્રત્યેકબુદ્ધ કરકુંડ ને ચંદનખાળાની જન્મભૂમિ તે આ
જ શયંભવસૂરિએ દશવૈકાલિક સૂત્રની રચના અહીં કરેલી. એ વેલા
ચંપા-પૃષ્ઠચંપા-ઉત્તરચંપા આદિ તેના નામે ગણાતા. એ કાળના
વિસ્તારની આજે શું વાત થાય ? ચારણીએ તીર નીકળ્યા હશે તે કાળ
કેવો રમ્ય હશે. ભૂતકાળને યાદ કરતાં ચેત્રસ્પર્શના કરી પાછા ફર્યા.

અહીંથી મંદારગિરિની ટેકરી થોડી દૂર છે. ભાગલપુરથી નાની
લાઈનમાં ત્યાં સીધું જવાય છે. ગામતું નામ બંસી છે. દિગંબર
ધર્મશાળાઓ છે. પહાડ ગામથી ૨-૨૧૧ મીટર અને સ્ટેશનથી ૧૧૧
મીટર દૂર છે. આ ગિરિ પર વાસુપૂજ્યજીનું નિર્વાણ થયું છે. ચંપાને
પ્રાચીન વિસ્તાર અહીં સુધી હતો. ચઢાવ માઇલથી ઝોછો છે. ઉપર
એ મંદિરો તથા પાદુકા છે. સર્વત્ર જીર્ણતા જણાય છે. સાંભળ્યા
મુજબ પહાડ દિગંબર બંધુઓએ વેચાતો લીધો છે. વધુ માટે વાંચો
શ્રી સૌભાગ્યવિજયજીકૃત પ્રાચીન તીર્થમાળા પૃ ૮૨.

મિથિલા નગરી નામરૂપે છે, પણ હાલ ત્યાં શ્રાવકતું ધર નથી.
એટલે પાદુકાઓ ભાગલપુરના મંદિરમાં આણેલી છે જિનમંદિરની
જગ્યા પર આજે શિવલિંગ છે. મેથિલી બ્રાહ્મણો-કદર માંસભોજનું
જ્નેર વધારે છે બાણુ રાયબદ્રિસજીએ લીધેલી જમીન માત્ર વિદ્યામાન
છે. કોઈ ધર્મવીર નિકળે તો પુનઃ તીર્થ સ્થાપના થાય.

૨ ક્ષત્રિયકુંડ—

સવારે આંખ ઉઘાડતાં જ ચેતારક ગાંઠ ધુમસ વરસેલો જોયો.

કોઈ વસ્તુ સ્પષ્ટ જણાય જ નહિં. ઠંડી પણુ લાગવા માંડી. ક્યાં સુધી
તો સૂર્યદેવ દેખાયા જ નહિ. પ્રહર દિન ચઢતાં જ પ્રકાશ પથરાવા
લાગ્યો. હવે સમગ્ગયું કે આ તો મોટી લાઇનોના સંગમ સમું લખે-
શ્ચરાઈ સીટી નામા સ્ટેશન છે. વચમાં મોટો પુલ ને ખીજ બાજુ એ
જ નામતું જંકશન. ટ્રેનોની દોડાદોડ બહુ જબરી. પુલ નીચે પૂર્વ
પશ્ચિમ બજાર લંબાયેલો છે. અહીં દહેરું કે ધર્મશાળા નથી ક્ષત્રિય-
કુંડને કંકદી અહીંથી જ જવું પડે છે. ભાગલપુર માફક અહીંનો
સ્તલ સો રૂપિયા ભારનો નહિં પણુ ૮૪ નો છે. લજવાડ કે જે ૧૮
માઈલ દૂર છે, ત્યાં જવા સાઈ બેલગાડાનો ચાર્જ માથા દીઠ ૦-૧૦-
૦ ને મોટર બસતો ૦-૧૩-૦ છે. ઠેક સુધી સારી સડક ન હોવાથી
મોટર બસમાં પંકચર પડતાં વિલંબ થવા સંભવ છે વળી જનર-
સેના મ્હો પર લૂણ ન હોવાથી રહેજે ૬-૭ કલાક લાગે છે. પ્રજા
પણુ રાંકડી છે. પ્રાતઃકાળના દશ પગી બસમાં બેઠેલાં તે માંડ એક
વાગે સીકંદરા ગામ પહોંચ્યા ત્યાંથી થોડું આગળ જતાં જ છીછરા
પાણીવાળી “બહવાર-હવા” નદી ને એના કાંઠા પર આવેલા
લજવાડ ગામના ઝુંપડા દેખાય છે. ધર્મશાળા અને શ્રીવીરપ્રભુનું
વચમાં આવેલું મનોહર દેવાલય દૂરથી જુદું તરી આવે છે. ગાડા
આદિ માટેનો બહારનો વડો વટાવતાં જ પાંચ સો ઉતારુ સમાય
તેવી સરાય છે સરિતાની રેતમાં ઊંઝા રહી જોતાં કે સામેના ટેકરા
પરની માતાની દેરીથી નિરખતા મંદિરની મનોહરતા ને શિખર પરના
સોનેરી કળશ એર દીપી નિકળે છે. કોઈ મનોહર દ્રવ્ય ચક્ષુ સન્મુખ
દોરાય છે. શ્રીવીરપ્રભુના ધ્વિંચ નાના છતાં મનોહર છે. ચોતરફ ફરતી
દેરીએમાં પાદુકા છે. વંડા બહાર નિકળી જમણે હાથે જતાં ક્ષત્રિય-
કુંડ પહાડનો ને ડાબા હાથે ગામનો માર્ગ છે. લગલગ બે માઈલ ના
ગાળામાં “બ્રાહ્મણકુંડ” ને પ્રભુએ જ્યાં પહેલું પારણું કરેલું તે
“કુમારગામ” આદિ સ્થાનો છે. લજવાડના જાગીરદારનું મકાન

માતાની દેરી સામે છે. ત્યાં વાઘના શિકારનું એક ચિત્ર જોતાં ને રખેવાળાની વાત સાંભળતાં આ પ્રદેશમાં વાઘ-ચિતાની વસ્તી છે. એમ લાગે છે. ધર્મશાળાથી તલાટી એ માઈલ દૂર છે. પગે ચાલતાં જવાય તેવી સડક છે. ખટારા ૦-૧-૦ માથા દીઠ ચાર્જથી મજૂ છે. માર્ગ હરિયાળો ને કૌન્દર્યપૂર્ણ છે. તલાટી પાસેની સામસામે આવેલી એ દેહરીઓ ઘિહારીને પહાડ ચઢવાનો પ્રારંભ કરવો.

દેરીઓને જુદી પાડનાર સરિતા છે, જે વાંક લેતી ઉપર પણ વારંવાર આવે છે. ઉભય દેરીમાં શ્યામલ મૂર્તિઓ શ્રી વીરજનની દિવાલમાં ઉપસાવેલી છે. તેમાં પણ જતાં ડાબા હાથે આવેલી ટેકરી પરની દેરી રમ્ય છે. ચઢવાનું સામેની દેરી યાને તલાટીના મકાનથી આરંભાય છે. પથરા ચળકતા લાગે છે ને શરમાં સરળતા અનુભવાય છે. પણ આગળ કઠીનતા આવે છે ને એ કપરાશ અધુ પહોંચ્યા પછી તો અતિશય વધી જાય છે. મોટી શિલાઓ પર પગ ટેકવી ચઢવું પડે છે. લાકડી ટેકા દેવા કામ આવે છે. દિંસક પશુનો વસવાટ હોવાથી પ્રકાશ થયા પછી જ ચઢવું અને સલાહભર્યું છે. રાત્રી ૩ માઈલનો ચઢાવ અને પ્રાંત ભાગે થોડો ઉતાર ઉતાર્યા બાદ સપાટ મેદાન મધ્યે કિલ્લાવાળું ને શિખરથી શોભતું શ્રી વીરપ્રભુનું દેવાલય અઢગ યોદ્ધા સૈ જીભું છે. આ સ્થળ શાંતિજનક ને નિરવ છે. શિખર હેઠળનો ભાગ ખાલી છે, પણ આગળના ભાગમાં પ્રવેશતા ડાબા હાથે દિવાલમાં સુંદર શ્યામવર્ણી બિંબ એસાડેલાં છે.

ક્ષત્રિયકુંડ નગર પૂર્વે અહીં હતું એમ કહેવાય છે ને લગભગ એ માઈલ પર સિદ્ધર્થ રાજના પ્રાસાદના ખંડિયેર પણ છે. વનસ્પતિથી ઘેરાયેલાં ને ઘણા વૃક્ષોના ઝુંડવાળા એક પ્રદેશને “ જાતવન ખંડ ઉદ્યાન ” તરીકે ઓળખવામાં આવે છે એ દીક્ષા લીધાની જગ્યા છે. આ પ્રદેશમાં નજીક આંખા, લીમડા, પીપળ આદિના ઝાડે

તેણે કારણ અરિહંતના, દ્રવ્ય ગુણ પર્ચાય; ૪૯
ધ્યાન કરતાં તેહનું, આતમ નિર્મળ થાય.

ભગેલા હોવાથી આંખાવાડિયા જેવા વિશાળ છાંયાઓ રહેજે તૈયાર થયા હોય છે. ફેટલાકના મતે આ જગા તો જન્મ કલ્યાણ સૂચક છે, જ્યારે તલાટી આગળ પ્રવ્રજ્યા સ્થળ છે. ખીજો મત એમ પણ છે કે તલાટીની એ દેરી, ચ્યવન ને જન્મ-કલ્યાણકદર્શક છે ને ઉપરનું મંદિર દીક્ષારથળ છે. એટલું શોધખોળ ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે આ માત્ર સ્થાપના તીર્થ છે. ભગવંતની જન્મભૂમિ તો વૈશાલી યાને આજના બસાડમાં હતી.

આ પુણ્યશાલી પૃથ્વી પર જે કાળે પ્રભુશ્રીવીર જન્મ્યા હશે, તે વેળા કેવો આનંદમગ્ન વર્તાયો હશે! શ્રી કલ્પસૂત્રમાં એના વર્ણન રાજવી સિદ્ધાર્થ અને માતા ત્રિશલાના એ નિમિત્તના મહોત્સવ આજે પણ સાંભળતાં આનંદ આવે છે તો નગરે જોયાના હર્ષનું શું કહેવું! બાળકીડા, શાળાગમન અને શ્રીમતી યશોદા સહ પાણિ-પ્રહણરૂપ પ્રસંગો, વડિલ બ્રાતા નંદીવર્ધનનની આજ્ઞા શિરેકૂધાર્થ કરી પ્રભુનું એ વર્ષ વધુ રોકાવું, વર્ષ પર્વત સુવંલુની વર્ષા કરવી ઇત્યાદિ પ્રસંગો યાદ આવ્યા, આ ધરતી પર પમ મૂકતાં જ દિલકું કોઈગત-કાળના મનોરમ પ્રદેશમાં ઉડ્ડપન કરવા માંડે છે. સાત હાથની કાયા-વાળા એ ત્રીસ વર્ષના યુવાને આ પ્રકારની રિદ્ધિ-સિદ્ધિને તૃણવત ગણી કોઈ અપૂર્વ ધ્યેય સારુ ક્ષીરી લીધી તે વેળાના “ જ્ય જ્ય નંદા-જ્ય જ્ય ભદ્રા ” ના દિવ્ય સૂરો આજે પણ કોઈ અતેરો ભાવ પ્રગટાવે છે. ધન્ય છે એ સમયને! ધન્ય છે એ દિવ્ય ક્ષણોની અંખી ને!

૩. કાકંદી—

વહેલી સવારમાં મોટર બસમા કાકંદીના માર્ગે, સીકંદરા આગળ વાંક લઈ નીકળ્યા. વચમાં નાના ગામો, ખજુરા કથા તાડના છૂટાછવાયા વૃક્ષો ને ચોતરફ અક્ષાટ મેદાન એ કુદરતનાં સુર પૂરતી

સામગ્રી. “ તલ સાંકળી ” એ આ તરફની જાણીતી ચીજ, શેલડીનો પાક સવિશેષ હોવાથી દેશી ખાંડના કારખાના પણ ખરાં જ, આમ છતાં કાકંદી એ તો ઘોડા ઝુંપડાનું ગામડું છે. જરૂરી જાણુસ લાવ ન મળે, વીરશિષ્ય ધન્નાની કાંકદિ તે આજ કે ? કાળની કરાળતાનું લાન અહીં જ થાય. નાનકડી ધર્મશાળા ને વચમાં અટુલી દેહરી, મૂળનાયક તો દિવાલમાં ઉપસાવેલા શ્રી પાર્શ્વજિન છે, પણ સમીપમાં શ્રી સુવિધિજિનની ચાર કલ્યાણુક અત્રે થયેલ, તેથી તેમની પાદુકા છે. ક્ષેત્ર સ્પર્શના કરી દેવ જુહારી, પુનઃ મુસાફરી આરંભી પ્રથરીઆળ ધરતી પર ધમકારાખંધ દોડતી ખસને લચ્છવાડના માઉ કાપતાં વિલંબ ન લાગ્યો તો લખીસરાઈ અહીંથી છ માઉ એટલે શો હિસાબ !

૪ બિહાર શરીફ યાને વૈશાલી—

રાતના નિંદ્રાના સમયમાં પોદ્યા ત્યારે લખીસરાઈ હતું પણ ચક્ષુ ઉધાડી તો સામે બખ્તતીયારપુર જંકશન જોયું ! અહીંથી “ લુપ લાઈન ” યાને ટ્રામ જેવી નાની ગાડીમાં એસી બિહાર જવાનું નગરીઓમાં ખપ લાંગે તેટલો બોળે સાથે રાખી અમારા ચાલુ ધરને અઠવાડીક રજા આપી. આ લાઈન નાના ગામેની વચમાં થઈને જાય છે. કેટલીક વાર તો ધરના એટલા ને છાપરાને લગોલગ થઈ પસાર થવાનું નાની સાઈઝના ધરો ને ગરીબાઈ પણ ખરી જ. પાણીના નાના તળાવડાં, પાંદડાથી એવા ઢંકેલા હોય કે પહેલી દષ્ટિ જમીન જવાં લાગે. કૂવા પર જળ ખેંચવાના ઉંટડા તો ખરાં જ. આમ બિહારને પ્રદેશ અનોખી છાપ પાડે છે. આ લાઈન ઠેક “ રાજગિર કુંડ ” સુધી જાય છે. ગાડા ને મોટર માટેની સડક રેલ્વેના પાટાની આબુમાં જ છે. આમ છતાં ટેવાયલા જનવરો કે જનતા લાગ્યે જ સંઘર્ષણુ જન્માવે છે. બાળકો પણ છૂટથી ફરતાં હોય છે. ધરતી

સ્સાળ છે તે બિહારમાં મુસ્લીમ વસ્તી વિશેષ છે, જે વાત ધરોતી આંધણી તે પડદાના રિવાજથી સહજ દષ્ટિગોચર થાય છે. આજનું “બિહારની શરીફ” એ પૂર્વકાળની “વૈશાલી નગરી” પરમાત્મ શ્રી વીરે અહીં કેટલાય ચાતુર્ભાસ કરેલાં, તે એમનું મોસાળ પણ અહીં જ. મહારાજ એટક યાને બાર વ્રતધારી છતાં વ્રતાપી એકારાજ આ નગરીના રાજવી. ગણ-રાજ્યના સ્થાપક પણ તેઓ શ્રી જ. અહીં તો જ પ્રાચીન સ્તૂપ કોકિણે ઉખેડાવ્યો હતો. (૧) શ્રી વીરજિન મંદિર (મેથીઆન મહોલ્લામાં) બહારના ભાગમાં જીર્ણુ સરાઈ મૂળનાયકની બાલુમાં જુદા કમરામાં દિગંબર મૂર્તિઓ. માળ પર શાન્તિનાથ વી. (૨) શ્રી રિષભદેવ (લાલબાગમાં) ચોતરની ચોરડીમાં ચંદ્રપ્રભુ પાર્શ્વનાથની સ્યામલ મૂર્તિ, સુંદર ફણાવાળી મૂર્તિ અને પાદુકાઓ. ન્હાવાની સગવડ થઈ શકે છે. અહીંથી નિકળી જમણા હાથની ગલીમાં થોડું ચાલ્યા બાદ વનના ભાગમાં દાદાજીની દેહરી બગીચામાં આવેલી છે. પાછા ખીજા નંબરના દેહરા આગળ આવવું. સામે ધનુલાલજી બાલુનું મકાન છે. સીધા જતાં બજાર આવે છે, જે સામાન્ય રીતે મોટા છે આંધણી નૂની દબની છે. સ્ટેશન સામે યાત્રાળુ ઉતરી શકે તેવી સરાઈ છે. અહીંથી થોડું દૂર “તુંગી” ગામ છે જે અસલ તુંગીઆ નગરી તરીકે વિખ્યાત હતું. અહીંથી પાવાપુરી ૮ માઈલ છે તે ગુણીઆજી ૧૯ માઈલ છે. જ્યાં સારુ મોટરબસ મળી શકે છે. ગાડા તેમજ ગાડીઓમાં પણ જઈ શકાય છે.

૫ ગુણશીલવન—ચૈત્ય ધાને ગુણીયાજી—

સારો સડક પર પંથ કાપતાં માંડ કલાક લાગ્યો. આખો રસ્તો આસપાસના ભરાવદાર વૃક્ષોથી શોભીતો છે. વળી પ્રાતઃકાળ સમય એટલે શીતળતા તે રમ્યતા માટે શું કહેવું? વચમાં આજા પાતળા કુંપડાવાળા ગામો આવતાં, તેમાં વસતા વિવિધ પ્રકારના ગ્રામ્યવા-

૫૨   પાય નારી પર વસ્તુને, છેટેથી તજનાર;
 પાય ન મૂકે પાપમાં, તે સજ્જન શીરતાર.

સીઓને જોવામાં ઠીક આનંદ પડતો. ચૈત્ય નજીક પહોંચતાં જ દક્ષિણ આબુએ એક સુંદર આશ્રવન દેખાય છે. પછી નવું બંધાતું દિગંબર મંદિર અને વાંક લેતાં જ મોટર ધર્મશાળાની સામે ખડી થાય છે. સરાઈમાં સગવડ સારી છે. એમાંની ડાબી આબુની બારીએથી નિકળતાં સામે જ મનોહર સરોવર મધ્યે સુંદરાકૃતિ દેવાલય શોભી રહેલું દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. સરોવરમાં વિહરતી ને કલ્લોલ કરતી સંખ્યાબંધ બતકો અને પાછળ ભાગે દૂર દેખાતો રાજગિરી પહાડ કોઈ અનુપમ દેખાવ રજૂ કરે છે. મંદિરમાં જવાના પગથાર પર ઉભા રહી જોતાં કોઈ અનેરું દૃષ્ય ભાશે છે! શિખરબંધી આ ચૈત્યમાં પૂર્વાભિમુખે મૂળનાયક શ્રી મહાવીર દેવ બિરાજે છે. ચોતરફના ખૂણાઓમાં તેમજ પાછળના ભાગમાં શ્યામવર્ણી પાદુકાઓ ઠીક સંખ્યામાં છે. મંદિર નાનું છતાં બાંધણી શોભનિક છે. અખૂટ જળ વચ્ચે આવેલ આ સ્થાન આહલાદનક છે.

આ તે જ પવિત્ર ભૂમિ છે કે જ્યાં ચરમ જિનપતિ મહા-વીર દેવે ચૌદ ચોમાસા કર્યા હતા શ્રી ગૌતમની તો આ કેવલ-ભૂમિ કહેવાય છે, પાદુકાઓમાં ગૌતમગણુધટ ઉપરાંત વીસ જિન અગ્નિખૂણે, અદીશ્વરજી નૈરત્યમાં, નેમનાથ વાલ્યમાં અને વાયુપૂજ્યજી ઈશાન ખૂણામાં છે. આ રમ્યને નિવૃત્તિજનક સ્થળ રાજગૃહીથી ૧૨, તથા પાવાપુરીથી સીધા માર્ગે ૧૪ માઈલ પર છે. દક્ષિણઅગ્નિમા કોઝાર, ગિરિડી યાને શિખરજી ૧૩૦ માઈલ છે. પૂર્વમાં રત્રિયકુંડ ૩૬ માઈલ દૂર છે. વળી દોઢેક માઈલ દૂર નવાદા સ્ટેશન છે. ત્યાં ચીજ-વસ્તુઓ મળે છે. વહીવટ ધનલાલજી બાપુ કરે છે.

૬. પાવાપુરી—

આ તરફની બસોમા ત્રીસ પેસેન્જરો એસે તેવી સગવડ હોય છે. ઉપર સામાન પણ રાખી શકાય છે. ગુણ્ડીયાજીમાં પૂજા કરી

રાગદ્વેષ કરે નહિ, નીચ કૃત્યથી ડરનાર;
અસહ્ય વચન બોલે નહિ, તે સન્નન શીરદાર.

૫૩

એ જ માર્ગે પાછા ફરી, પાવાપુરીના સીમાડામાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાંથી જ જળમંદિરનું ન ભૂલાય તેવું દ્રશ્ય નજરે પડ્યું. જે જળમંદિરનો માત્ર ફોટો જ આહલાદ ઉપભવે તેવો છે તેના સાક્ષાત્ દર્શન થતાં હૃદય હર્ષથી નાચવા લાગ્યું. પ્રાતઃકાળના મધુર કલાકોમાં પરમાત્માશ્રી વીરની આ નિર્મોહભૂમિ કોઈ અનોખો સ્વાંગ ધરે છે. કોઈ દક્ષ ચિત્રકારની પિંછી કિંવા કોઈ કવિનું કાવ્ય જ એનું સ્પષ્ટ આલેખન કરી શકે. મધ્યાહ્ન થતા વિમાન જેવા પ્રાસાદના સુર્વર્ણકુંભો તેજથી જળહણી ઉઠે છે. ચોકરફ કમળના દાંડા, પાંદડાને તેવી જ વેલ-લતાઓથી અલંકૃત સરાવર મધ્યેનું આ દેવાલય, પાવાપુરીમાં પ્રવેશતાં પથિકને પ્રથમ દર્શને જ ચમત્કૃતિમાં તરબોળ બનાવી દે છે અહીંથી ગામ ધર્મશાળાઓ (૨) થોડા અંતર પર છે. એકાદ એ વાંક લીધા કે ઝુંપડાઓનો સમૂહ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પ્રજ્ઞપતિના ચક્રો ન્યાં આગળ દીક સંખ્યામાં ચઢાવા લઈ પ્રભુશ્રી રૂપલદેવદર્શિત પ્રથમ શિલ્પનો સાક્ષાત્કાર કરાવી રહ્યાં હોય છે ત્યાં જ બેડાબેડ વિશાળ ધર્મશાળાઓ, વચમાં સુંદર બગીચાઓ, ફૂવા તેમજ સુંદર ચોતરાઓ અને પ્રવેશતાં દક્ષિણ હાથવાળી સરાઈમાં ઊંચી ઉભમીવાળો સુંદર પ્રાસાદ મનોહરતામાં પૂર્તિ કરે છે. જીર્ણોદ્ધાર થવાથી આ વિમાન સદૃશ પ્રાસાદ દીક વિશાળતા ધારે છે. આ તે જ છે કે જ્યાં પ્રભુશ્રી મહાવીરે સ્વજીવનની અંતિમ ઘટિકાઓ ગાળી હતી, અને મરુદેવા અખ્યન વર્ણવતાં નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. એ કાળે “હરિતપાળ ભૂપતી લેખશાળા” આ અપાપા નગરીમાં જ હતી. પગથીયાં ચઢતાં જ ગમ સમયની એ સોનેરી ક્ષણો અંતરપટ પર નૃત્ય કરવા લાગી ગઈ. સંસારના ત્રિવિધ તાપને ઘડીભર વીસરી જઈ મનકું શ્લેષસૂત્રના એ પ્રસંગમાં મુગ્ધ બન્યું. જેના રજકણોમાં વર્ષોના શતક પીતી ચૂક્યાં છતાં આવી અપૂર્વ શક્તિ ભરેલી છે એવી આ પૂનિત ભૂમિને મસ્તક નમી પડ્યું.

“ તાર હો, તાર પ્રભુ, મુજ સેવક ભણી ” એ લીંટી જીભ પર રમવા માંડી. વચમાં શ્રી વીર પ્રભુ, જમણી બાબુ અર્ષદનાથ ને વીર પાદુકા, ડાબી બાબુ શાંતિનાથ ને એકાદશ ગણધરના પગલા વળી દેવદિગ્ગણિની મૂર્તિ છે, મૂળનાયકની સન્મુખ સુંદર છત્રી હેડળ સ્યામલ શ્રી વીર પાદુકા કમળમાં સ્થાપિત છે. ચાર ખૂણા પરના કમરારાં કમથી દાદાજીના ચરણુ, સ્થૂલભદ્રજી, ચંદનબાળા ને પાર્શ્વ-જિનખ મૂર્તિઓ, તેમજ ચરમજિનની સુંદરાકૃતિ ઉભી મૂર્તિ છે. અહીંના બગીચામાં ગુલાબના પુષ્પો પુષ્કળ થાય છે. આ પુરી ગામની વાત કરી. માઈલ પર પાવાગામ છે. ઉજ્યના જોડાણથી થતી પાવા-પુરી એ જ ભૂતકાળની અપાપા ને પાછળથી પાપા. મધ્યમ પાપ, મહસેન વન, ઇદ્રભૂતિ આદિનું આગમન. “ વિજ્ઞાનધન ” ના ગંભીર ધ્વનિદ્વારા પ્રભુશ્રીની સમગ્રવટ ઈત્યાદિ આ પ્રદેશમાં જ ઉદ્ભવેલું. પણ આજે એ બધો કિષય સ્મૃતિપટનો ગણાય. ગાંવમંદિરથી પૂર્વ દિશામાં વોણા માઈલ પર આંબાદિના ત્રણ વૃક્ષોની સમીપના શાલિ સેત્રમાં સમવસરણુ રચાયેલું તેખ યાદગીરીમાં મંદિર, સ્તૂપ ને પાદુકા હતાં. આજે નાનકડો સ્તૂપ છે. નજીકમાં મીડા પાણીની કૂંઠ છે. બહુ ઊંડી નથી છતાં કહેવાય છે કે ભર ઉનાળામાં એનું પાણી સુકાતું નથી. કેવલ્ય પ્રસંગ ધરવાતું માન પણ આને જ ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત, રિષભ-પુર, કુશાગ્રપુર, કુજ-સ્થળ ને દાજગૃહી આદિ નામો આ નગરીના સંભળાય છે.

ધર્મશાળાથી સીંધી સડકે થોડું ચાલી, નાની પગથીવાળો માર્ગ અહીંથી કરી લગભગ માઈલેક ચાલતાં ડાબા હાથે સામાન્ય ઉના પાણીના પાંચ કુંડ આવે છે. વિપુલગિરિનો ચઢાવ અહીંથી શરૂ થાય છે. અહીં શ્વે. દિગં. પક્ષો વચ્ચે સમજીતી થયેલ હોવાથી દેરીઓ પર જુદા જુદા નામો લખેલ છે. વળી તૂટેલી દેરીઓની સમારકામ હવે પછી

જામે જેસી શુદ્ધિ છે, વૈસા કહે ખતાય; ૫૫
 વાકો શુરો ન માનીએ, જાદ કહાસે લાય.

થનાર છે. પ્રથમના ત્રણ પહાડની મરામત દિગંબર પક્ષના શીરે છે જ્યારે પાછળના બેની શ્વેતાંબર પક્ષના શીરે છે. આ પાંચે ટેકરીઓનો ચઢાવ તો જે કે માઈલ દોઢ માઈલથી વધારે ન ગણાય છતાં ચઢવું ને પાછળ ઉતરવું, વળી પુના ; ચઢવું તેમજ કપરા પથ્થરોમાંનો માર્ગ એટલે જરૂર સખ્ત ગણાય. લાકડી ટેકો દેવા સાથે રાખવી. ડોળીઓ મળી શકે છે. તેનો દર ૩-૯-૦ છે. વહીવટ રાજકુમાર બાબુ કર છે.

(૧) વિપુલગિરિ—ચઢાવ વાકોચૂકો. માર્ગમાં અષ્ટમિત્તા મુનિની તુટેલી દેરી છે. નજીકમાં કમલાસ પર :શ્રીવીર પાદુકાવાળી દેરી છે. આગળ વધી ટોચે પહોંચતાં નજરે પડતી દેરીઓ નીચે પ્રમાણે છે:—

દિગં—ચંદ્રબ્રહ્મ—સમવરણ દેખાવ—રિષભદેવ, શ્વે. વીરબ્રહ્મ, આદિ-જિન, અવંતિસુકુમાળની પાદુકા.

(૨) રત્નગિરિ—ચઢાવ વાકોચૂકો ને કઠીન, દિગં. શાન્તિ-નાથ. શ્વે. શાન્તિનાથ, પાર્શ્વનાથ, વાસુપૂજ્યજી ને નેમનાથ મળી ચૌમુખજી તથા પાદુકાઓ.

ત્રીજી ટેકરીએ જતાં વચમાં રાજગિરિથી આવતી ને ગયા સુધી જવાનો સડકનો માર્ગ આવે છે. પથ્થર ફેાડી માર્ગ ખનાવવાનું કામ ચાલે છે. એ માર્ગે હાલ ટ્રેન ચાલુ થયેલ છે. એ પર થઈ, થોડું વધી ગયા હાથે વાંક લેતાં ભાતા તળેટી આવે છે. ત્રીજીનો ચઢાવ અહીંથી આરંભાય છે, જે કઠીન ને કપરો છે. વળી પાછા ઉતરી ભાતું વાપરી ચોથી તરફ જવાનું છે.

(૩) ઉદયગિરિ—દૂર નજર કરતાં ગુણીઆજી દેખાય છે. દિગં—સ્તૂપવાળી નાની દેરી શ્વે. કમ્પાઉન્ડ મધ્યે શાસ્ત્રીયાજીનું

મંદિર જ્યાં ફેણના શુંકર વળાંકવાળી આસનસ્થ શ્યામલ મૂર્તિ છે. દક્ષિણે આદિનાથ ને સામે પાર્શ્વનાથની પાદુકાઓ છે. બહારના સામેના ભાગમાં ફેણવાળા સુપાર્શ્વજિન, ત્યાંથી પ્રદક્ષિણા કરતાં નેમિનાથ, શાન્તિનાથ ને અભિનંદન જિનના ચરણોવાળી દેરીઓ અનુક્રમે છે. મુનિસુવ્રતજીની દેરી તૂટવાથી મૂર્તિ તથા પગલાં ગામ મંદિરમાં છે.

(૪) સુવર્ણગિરિ—તળેટીથી ગામ ૧૧ માઈલ થાય છે સીધી છે. સીધી સડક છે ચોથી ટેકરી તરફ જતાં એક જૂની વાડીમાં શિલાલેખ છે. આ જગ્યા જરાસંઘના અખાડા તરીકે ઓળખાય છે. આમળ જતાં એક કુંડ દેખાય છે. એના સામેથી ચઢાવ શરૂ થાય છે. મોટી શિલાઓ પર પગલાં માંડી ઉપર પહોંચવાનું છે. ત્યાંથી થોડું જીંચું—નીચું ચાલી, બાજુની મોટી ખીણ જોતા દહેરી સમીપ પહોંચાય છે. દિગં—શાન્તિનાથ, આદિ જિન પાદુકા. એ—રૂપલ પ્રભુનું નાનકડું દહેરું. વંદન નરી પાછળના માર્ગેથી ઉતરવાનું.

(૫) વૈભવગિરિ—પાંચગથી ઉતરતાં કંલ્યાશ વધુ છે. મોટી કરાડો ઠેકવી પડે છે, તેથી ઉના પાણીના કુંડ આમળથી ચઢવું સલાહકાર છે. ચોથી ટેકરી ઉતર્યા બાદ જાપરાવાળી જોળ કોટી જેવું પુરાણું મકાન જણાય છે એ શાલિભદ્ર શેઠની ‘નિર્મોલ્ય કુર્ષ’ કહેવાય છે. ગર્વનમેન્ટે સળીઆનો કમ્પાઉન્ડ છે. એ ટેકરાથી સીધી સડકે જતાં પાંચમી ટેકરીની પછીતમાં ‘શ્રેણિકનો ભંડાર’ મણાતી ગુંજા છે. પ્રવેશ માર્ગે ચૌમુખી મૂર્તિ છે. ખૂણા તરફ પહાડની કરાડમાં એક દરવાજા જેવું છે. સામે બંકારું છે. લોક-વાયકા પ્રમાણે સુરંગ ફાડવાના પ્રયત્નો થયેલા ને તેથી ધૂમાડાની કાળાશ પત્થર પર વળેલી નજીકમાં પાલી લીપીમાં લેખ છે જે વાંચી શકાતો નથી. ચૌમુખીના એક દ્રવ્યમાં આદિજિન પાસે પ્રાર્થના કરતાં નમિ-વિનમી

કાંટયા તુંટયા લુગડાં, સોય દોરે સંધાય;
પણ મન જ્યાં જુદા પડ્યા, તે નવ બેળા થાય.

૫૭

નજરે પડે છે. ત્યાં આગળ એક વહેલો છે જેની નજીકમાં પાછળથી ઉપર ચઢવાનો માર્ગ છે. ચઢવું સરળ થઈ પડે એ સારુ પથરા પર ત્રિશુળની આકૃતિ છે. દિગં ધન્યશાલિભદ્રની દેરી, વીરપ્રભુનું મંદિર એ (૧) ધન્ય શાલિભદ્રની દેરી, નવી મૂર્તિઓ હવે બેસાડવાની છે. (૨) મુનિસુવ્રતજીનું જગતશેકકૃત મંદિર, બહારના ભાગે મૂર્તિ તથા પગલા છે. (૩) વીરજિન પાદુકા ફરતી ચોતરફ પગલાવાળી દેરીઓ. (૪) નેમનાથ ને શાન્તિનાથની પાદુકાઓવાળું મંદિર નોટ નં.-૩ માં હાલ પાદુકાઓ છે. (૫) એક માઈલ જાગે ચઢતાં, ટેકરીની ટોચે સુંદર દેહરી આવેલી છે. રસ્તો ઠીક છે. સ્થળ પણ રમ્ય છે. અહીં શ્યામવર્ણી બે શિલાઓમાં ૧૧ ગણધરના પગલા છે. પાદપોપગમન અનશનની આ જગ્યા કહેવાય છે. ધ્યાન માટે પ્રદેશ એકાંત ને નિવૃત્તિજનક છે. પાછા ઉતરતાં વીરજિન પાદુકાવાળા મંદિર નજીક જુની ટેકરી ખોદાવતાં સંખ્યાખંધ મૂર્તિઓના અવશેષ નજરે પડે છે. કેટલીક આખી પણ છે, એમાં પાર્શ્વજિનની મૂર્તિઓ-ફેણના આસનનીચે આડી પડેલ યક્ષ મૂર્તિ આદિની વિલક્ષણતા પ્રેક્ષનીય છે. નાના મહારાવાળું મંદિર દટાયાનું અનુમાન થઈ શકે છે. જુદા ખડો માલમ પડે છે. થોડે દૂર મહાદેવની દેરી છે. ઉતરતાં કરાડો હોવા છતાં કડીનતા ન ગણાય. કમરવાળું કૃત્રિમ ગુફા જેવું સ્થાન છોડતાં જ ટાઢા ઉના પાણીના તેર કુડો ને માતા આદિના દહેરાં આવે છે. એકમાં તો ન્હવાય તેવું ગરમ પાણી છે. બહારના કુડમાં ચારેક નળમાંથી ઉના ઘોંધ પડ્યા જ કરે છે. કેટલાકમાં પાણી નથી. ન્હાવાથી થાક ઉતરી જાય છે. પંડ્યાઓએ વૈશ્ણવો માટે તીર્થધામ અહીં કરી મૂક્યું છે. એક છીછરા પાણીની નદી છે. સામી બાજુ જવા સારુ પુલ છે. આ ભાગમાં શેહણીય ચોરની ગુફા, નંદ મણિકારની વાવ જેવા જુના સ્થાનોની સ્મૃતિ તાજ થાય છે છતાં કંઈ જણાતું નથી.

સ્ટેશન તરફ જતાં માર્ગે એક વિશાળ કિલ્લા જેવું ખંડિયેર છે. એ ઐતિહાસિક ભૂપત્તા કોટ તરીકે ઓળખાય છે. આમ એક સમયની સ્મૃત્તિ-શાલિની વિશાળ નગરીની વિદ્યમાન સ્થિતિ નિહાળી, અસ્તોદ્યનક પ્રભુના નિયમનું સ્મરણ કરતાં, યાત્રાથી જીવન પાવન બનાવતાં, ખીજ સવારે ઉપડ્યા.

૮. કુંડલપુર

રાજગિરિ કુંડલી ખીજું સ્ટેશન નાલંદા ત્યાંથી ૧૧૧ માઈલ પર આ નગર છે. ખીજુ નામ ગોખર ગામ, હાલ તો થોડા ઝુંપડા ને ગ્રામ વસ્તી જ છે! ધર્મશાળા, વચમાંની દેરીમાં શ્રીવીર, શ્રીગૌતમ અને દાદાની પાદુકાઓ છે. ખૂણા પરના નાના પ્રવેશદ્વારવાળા ને નેવી જ ગુફા જેવા ગભરાવાળા મંદિરમાં પ્રભુશ્રી ઋષભની શ્યામળ મૂર્તિ, ખીજ સાતેક પ્રતિમાઓ ને પાદુકા છે. “અધકાર વિશેષ રહે છે ને પ્રકાશ કે હવા સારુ મુખ્ય દ્વાર વિના અન્ય સાધન નથી. ઇદ્રભૂતિ આદિ ત્રણ લાઈઓની આ જન્મભૂમિ. કોઈકે એને વડગામ પણ કહે છે.

૯. નાલંદાનાં વિહાર

પાછા ફરતાં માર્ગમાંજ સુપ્રસિદ્ધ બૌદ્ધ વિહારોના ખંડિયેરો દષ્ટિગોચર થાય છે. સંગ્રહસ્થાન ને વિહારો સામસામે છે. ઉભય સ્થાન જેવાવી ફી વ્યક્તિ દીઠ ૦-૨-૦ છે. આ પ્રાચીન સ્થળનું મહત્વ અતિશય છે. એ સંબંધી જૈન તથા બૌદ્ધ સાહિત્યમાં ઘણું લખાણ મળી આવે છે. શ્રીવીર ત્રણ તેમજ શ્રીગૌતમ બુદ્ધ વારંવાર અહીં પધારેલાં છે. પૂર્વે અહીં જખરદસ્ત વિદ્યાપીઠો હતી અને નમીચા અધ્યાપકો વસતા હતા, જેઓ સંખ્યાબંધ વિદ્યાર્થીઓને

સંગત બિચારી શું કરે, હૃદય ભયા કડોર; પહ
 નવ નેજા પાણી ચડે, પથ્થર ન ભિંજે કાચ.

જુદા જુદા દર્શનોતું તેમજ ન્યાય, વ્યાકરણ આદિ વિષયોતું અધ્યયન કરાવતાં, ચીની મુસાફર હુંગ્ઝેન્સંગ અને સીનયન પોતાના અહેવાલમાં લખે છે કે-અમે નાલાંદા પાડો પણ જોયાં. તેમાં લહોટા મહોટા પંડિતો અને શાહુકાર લોકો રહેતાં હતાં દૂર દેશોથી ધર્મતત્ત્વનઃ જિજ્ઞાસુઓ આવતાં અને વિદ્વાનો-દ્વારા પોતાના સંશયના સમાધાન કરતાં. આજે ખોદાયેલાં મકાનોના અવશેષો જોનાં ઉપરોક્ત પ્રાચીન ગૌરવની ઝાંખી થાય છે. એની મહત્તાનો ને એ સુવર્ણ સમયની દિવ્યપ્રભાનો ખ્યાલ આવે છે. પ્રભુ શ્રી વીરે ચૌદ ચોમાસા આ સ્થળમાં કરેલા એ ઉપરથી આ વિદ્યાપીઠતું મહત્ત્વ સહજ સમજાય તેમ છે.

સંગ્રહમાં, નૂના કાળની નાની મોટી બુદ્ધ વિગેરેની મૂર્તિઓ, તે પણ પાષાણુ તેમજ ધાતુની, માટીના ભાંખાતૂટયા કામ, ઓળરો, મુગટ અને શિલાલેખો આદિ ઘણી જાતની ચીજો છે જે ખોદકામ કરતાં મળી આવેલી છે. વિહારોતું ખોદકામ ચાલુ છે. પ્રવેશતાં જમણાં હાથે હારખુંધ વિદ્યાપીઠો છે જેમાં નજર કરતાં અધ્યયન માટે ખેસવાની સુદર વ્યવસ્થા હતી તેનો સહજ ખ્યાલ આવે છે. પ્રાર્થનો-પૂજા સારુ મંદિર પણ નજીકમાં જ છે. આવા ત્રણેક મંદિરના પંડિ-યેરો હાલ ચોકખા જણાય છે. એમાં જૃહકાય સૌગત મિંખો જીર્ણુ દશામાં છે. ચોતરફ સ્તુપો ને ચારકાકમાનો-વાળી નાની દેરીઓ આવેલી છે. ડાખા હાથ પર વિદ્યાર્થીગણુને રહેવાના વિશાળ ગૃહ; ન્યાં માપસરના નાના નાના કમરા, જળ માટે કૂવો અને પાણી જવાની નીકા આદિની વ્યવસ્થિત ગોઠવણુ જોતાં 'એના સ્થપકાની બુદ્ધિમતા માટે બહુ માન ઉપજે છે, જહોજલાલી યાદ આવે છે, શીર નીચુ' નખે છે. આ છાત્રાલયની બાજુ પર ઊંચી ભૂમિકાની અગાસીમાં

લક્ષ્મી કોઈની યજ્ઞ નથી, થાશે નહિ કે દીન;
ધર્મ મારગે વાપર્યું, તે થાશે તુજ ધન.

થયાસન છે જેથી ધારી શકીએ કે પૂર્વે ત્યાં મંદિર હશે. એવા જ એક ખીબા મંદિરમાં બુદ્ધદેવની મનોહર મૂર્તિ શાન્તિ પાથરી રહી છે ! આ વિશાળ પ્રદેશ પર દષ્ટિ ફેરવતાં એ સમયની જ્ઞાનપિપાસા અને એ અર્થેના આવા સન્માત હૃદયમાં અંકિત થઈ જાય છે ! પુરાતત્ત્વ વેતાએ સારુ અહીં પુસ્કળ સામગ્રી ભરી છે. આજનું નાસંદા પણ માનવહૃદયને મંત્રમુગ્ધ કરે છે.

પાછું વળી પુનઃ પુનઃ આ પવિત્ર સરસ્વતી-ધામને જોતાં શ્ટેશને આંગાં. અગ્નિરથમાં આરૂઢ થયાં. પુત્રી માતાને મળવા જાય છે તેવા ઉમંગથી આ નાની ગાડી ખાસ ટ્રેનને મળવા બખ્તીયાર-પુરના પંથે મળી.

કિરણ ૧૧ મું

પાટલીપુત્ર અને વાણારસી.

૧. પટણા

આજનું પટણા એ પૂર્વનું પાટલીપુત્ર. એની સ્થાપના કૌલિક પુત્ર ઉદયીદ્વારા થયેલી. પાટલવૃક્ષ નિમિત્તભૂત થવાથી નામ પડ્યું પાટલીપુત્ર. પાળ્ળથી પુરનું ગુપ્ત થયું. પાટલવૃક્ષ સાથે અર્ણિકાપુત્ર આચાર્યનો ઇતિહાસ જોડાયેલો છે. અહીંના જ સંઘે વીસરાતું પૂર્વ જ્ઞાન રક્ષવા યોજના કરી. એ વેળા ચૌદપૂર્વી ભદ્રબ, હુસ્વામી ક્રુત-કેવલીને 'સંઘખહાર'રૂપ અંતિમ આજ્ઞા ફરમાવી. એ સંઘનું ગૌરવ અને એ ભવભીરૂ મહાત્માએ કરેલું સંઘ બહુમાન આજે ક્યાં છે? અહીં જૈનવસ્તી છે છતાં અદ્ય. આજનું પટણા પાધડીને વિસ્તરેલું છે. ગંગા નદીના કાંઠેથી શરૂ થતું ગુલખર બાગ, મુરાદપુર બજાર અને બાંકીપુર તરફ પથરાયલું છે. પટણા જંકશન-સીટી સ્ટેશનથી ૭ માઈલ દૂર છે. હાઈકોર્ટે ઉપરાંત કોલેજો ઠીક સંખ્યામાં છે. વિશાળ યોગાનો પણ વચમાં આવેલા છે. ધોડાના એકા ને મોટરબસો રસ્તે દરે મળે છે.

સીટી સ્ટેશનથી મંગલરોડ થઈ ચોક્કબજાર જતાં ૧૧ માઈલ થાય છે. નજીકની ગલીમાં નાની ધર્મશાળા ને દહેરું છે. નવું એ માળનું દહેરું બંધાઈ જવા આવ્યું છે. હાલ જૂના દહેરામાં એક ભાગમાં પાર્શ્વનાથ ને બીજામાં આદિજિન છે. પ્રથમ જતાં ડાબા હાથે પાપાણુમાં કોતરેલ વસ્ત્રનો આકાર દર્શાવતી સુંદર શ્યામવર્ણી અભિનંદન પ્રભુની મૂર્તિ તેમજ સામે સ્કલ્ટિક બિંબ છે. એક કમરામાં દિગંબર બિંબો છે. આ ઉપરાંત સીટી સ્ટેશનની સામે બેગમપુરામાં- દાદાજી તથા સાધ્વીજીના પગલાની દેરીઓવાળો બગીચો છે. ગુલબજાર

બાગ સ્ટેશન સામે તુલસી મંડીમાં સામ સામે આવેલી એ દહેરીઓ છે. એક તરફ નાનકડું તળાવ, બીજી બાજુ બગીચો, વચમાં જવાનો કુટપાથ, જમણા હાથે આવેલ “કમળદ્રહ”માં ભૂંચી એક પરની દેરીમાં સ્થૂલભદ્રની પાદુકા છે. શકડાલ મંત્રીના જ્યેષ્ઠ પુત્ર અને પ્રેયસી ક્રાશ્યાને ત્યાં વર્ષોના વર્ષો વ્યતીત કરનાર, વળી ચારિત્ર લીધા પછી ચોમાસું રહેનાર આ મહાત્માના નામથી ભાગ્યે જ જૈન સંતાન અન્નણ્યો હોય. એમનું નામ ૮૪ ચોવીસી સુધી ગવવાનું. શ્રીયક અને યજ્ઞાદિ સાત ભગિનીઓના એ ભાઈ, તેમજ છેલ્લા ચૌદપૂર્વી. કમળદ્રહ સામે “સુદર્શન શેઠ”ની પાદુકા છે. આ તે જ શ્રેષ્ઠ કે જેમના પર રાણી અલયાના ભંભેર્યાથી રાજ્યએ ગુસ્સો કરી શુળીઓ અદાવવાનો હુકમ કરેલો. એમની પત્ની મનોરમાએ પતિ પરથી કલંક ન ઉતરે ત્યાં લગી અનશન આદરેલું. શીયલવ્રતના મૂતિમંત સ્વરૂપસમા માનવીઓના તેજ આગળ શુળી સિંહાસનરૂપે પરિભ્રમી અને સત્યનો જય થયો. આ દેરીઓ તેની કીર્તિગાથારૂપે છે. નજીકમાં મીડા જળનો કૂવો છે. તળાવમાં શિંગોડા થાય છે. બહાર સામે દિગંબરી મંદિર પણ છે.

૨ બનારસ

સનાતનધર્મીઓ જેને પતિતપાવનીના મિરુદથી ઓળખે છે, એવી પવિત્ર સરિતા ગંગાના કાંઠે આ શહેર આવેલું છે. કાશી, વાણારસી એ એના અપરનામો છે. એક સમયની આ પ્રાચીન નગરીની મહત્તા આજે પણ દષ્ટિગોચર થાય છે. હિંદુઓનું મોટું ધામ હોવાથી મંદિરો, તે પરના સોનેરી કળશો તેમજ ભૂદેવો વિપુલ પ્રમાણમાં નજરે આવે છે. બાજુએ પણ ઠીક સંખ્યામાં છે. મોટર, બસ, ટમટમ, આદિ વાહનો દોડતાં જ હોય છે. એક બજારના નાકેની ગલીમાં ડામે હાથે જતાં વાસણ, રમકડાં અને રેશમી વસ્ત્રોથી અલંકૃત ચણેલ દુકાનોની હાર મધ્યે ઈર્ષ અન્નપૂર્ણા, કાશી વિશ્વનાથ આદિના

મંદિરોમાં જવાય છે. વિશ્વેશ્વરતું શિખર સુવર્ણ કળશમણિત હોઈ શૈલનિક છે. વેદિકા મધ્યે નાનાશા શિવલિંગ ફરતાં સંખ્યાખંધ આહારો એકાં જ હોય છે. અહીં સખત ભીડ રહે છે. પાછળના ભાગે મસીદ છે. લોકવાયકા એવી છે કે મસીદ ઔરંગઝેબે ને મંદિર અહલ્યાખાઇએ બંધાવેલ છે. ગલી બહાર થઈ ખીજા મંદિરમાં જતાં એક ભોંયરા જેવો ભાગ આવે છે. અસલ એ જગ્યા કરવત મૂકાવાની હતી. ત્યાંથી સરિયામ માર્ગ પર આવતાં ઠેરો બજાર આવે છે. ગલીમાંના રસ્તા ઘણાખરા પથરખંધી છે. ભદૈની ઘાટથી સીધી સડકે ત્રણેક માઈલ જતાં રક્તવર્ણી પ્રાચીન બાંધણીનો ભાવ સૂચવતા સુંદર મકાનો હારખંધ જણાય છે. એ સ્થાન તે જ ભારતભૂષણ માલવીયાજી સ્થાપિત હિંદુ યુનિવર્સિટી. દેશ દેશના યુવક યુવતીઓ અધ્યયન નિમિત્તે અહીં વસેલાં છે. વિવિધવર્ણીં રહેરવેશથી સારાય હિંદુ પ્રનિનિધિત્વ અહીં જણાય છે. જગ્યાની વિશાળતામાં થોડા થોડા અંતરે કીમેલ હોસ્ટેલ, કુલપતિગૃહ, આચાર્યનિવાસ, જોડાજોડ એ વિદ્યાર્થીનિવાસો, લેકચરહોલ અને ફિલોસોફી, આર્ટ અને સાયન્સ આદિના ત્રણ મજલાની ઊંચાઈવાળા વિદ્યાપીઠો ખાસ દર્શનીય છે. આ નગરી તાંબા પિત્તળના વાસણોની કારીગરી માટે તેમજ રેશમી સાડીઓ તથા ખંડો માટે પ્રસિદ્ધ છે. એ બધા ઠાઠ ઠેરો બજાર આગળ સવિશેષ છે.

જૈન તેમજ બૌદ્ધધર્મીઓનું પણ આ યાત્રારથળ છે. પુરુષાદાની પાર્શ્વનાથ તથા સુપાર્શ્વનાથના કલ્યાણુકો આ પુરીમાં જ થયાં છે. કમઠ જોગી સમક્ષ લાકડામાંથી બળતો સર્પ પાર્શ્વકુમારે આ ગંગા-નદીના કાંઠે કાઢી બતાવેલો. પ્રભાવતી રાણી સાથે વસંત કીડાને આનંદ પણ આ ભૂમિ પર જ લૂટેલો. વળી ચંદ્રપુરી ને સિંહપુરી જેવી કલ્યાણુકભૂમિઓ તેમજ બુદ્ધવિહાર સારનાથ જવા સારુ આ તો નાકું ગણાય. આમ કાશી, બનારસનું મહત્ત્વ તો આજે પણ અનેકું જ છે.

(અ) ભદૈનીઘાટ,

દેરાસરો ઘણાખરા શિખરબંધી હોવા છતાં બીજે ત્રીજે માળે હોવાથી, તેમજ બહારનો દેખાવ સાદા ઘરો જેવો હોવાથી, પૂજારીની મદદથી જુહારવા ઠીક પડે છે. બેલુપુરની ધર્મશાળામાં ઉતરનારને નજીકના ભદૈની ઘાટથી નાવમાં ખેસી, રામઘાટ આગળ ઉતરી ત્યાંથી ક્રમસર દહેરાં જુહારતાં જવાનું સગવડભર્યું છે. નાની નાવનો માથા દીઠ ૦-૧-૦, મોટીનો ૦-૧-૬ ચાર્જ છે. ભદૈની યાને વચ્ચરાજ ઘાટથી ગંગામાં નાવ હંકારતાં સામે કાંઠે દૂર દેખાતો કિલ્લો કાશી-રાજનો છે. નાવની દિશામાં અનુક્રમે દિગંબર સ્વાહવાદવિદ્યાલય, કાશી-રાજનો મહેલ, ત્રણ અખાડા, હનુમાન, હરિશ્ચંદ્ર, કેદાર, નારદ નામના ઘાટો, પેશ્વાનું મકાન, ચોશદ્વીઘાટ, ઉદેપુર તથા દરભંગાઘાટ, અહલયા-બાઇ હોલકરનું ઘડીઆળવાળું મકાન, દશાશ્વમેઘઘાટ, ખીરલા મેન્શન, લાલમંદિર, નજીકમાં મણિકર્ણિકા ઘાટ, જ્વાલિયરઘાટ તે રામઘાટ. આગળ બીજા પણ ઘાટો છે. નદીના પાણીએ કેટલાય મહાનક દેવાલયોને ભૂશાયી બનાવ્યા છે. નાવમાં ખેસી એ દસ્ય નિરખવામાં આનંદ આવે છે. થોડા પગથીઆ ચઢતાં (૧) નાગપુર યાને નયાઘાટ આગળના મંદિરમાં શાન્તિજિન, પાર્શ્વપ્રભુ, સુપાર્શ્વજિન જુહારવા (૨) નજીકમાં શ્રી કેશરીયાજીનું મંદિર એમાં સ્ક્રટિકબિંબર, પાદુકાના દર્શન કરવા. (૩) યજ્ઞેશ્વર ઘાટ-શામળીયા પાર્શ્વનાથ, ઉપર પીતવણી ચોમુખજી. વચમાં વૃક્ષનો આકાર, બાજુમાં પાર્શ્વનાથ ધાતુના તથા દાદાજીનાં પગલાં (૪) નજીકમાં શ્રી આદિજિન મંદિર (૫) સુતતોલક ઘાટ. શ્રી ત્રોડીપાર્શ્વનાથ, પિત્તળના બે (પૂજા) મોટા બિંબ પણ છે. (૬) બાલુજીકા ફરસ. આદીશ્વરજી, ઉપર માળે મહાવીર પ્રભુ. (૭) રામઘાટ-ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથનું ચાંદીની છત્રીવણું મોટું દહેરું, ઉપર સુપાર્શ્વનાથ, નીચે શામળીયાજી. એ સિવાય પાર્શ્વનાથ આદિના

કોડપતિ મુકી ગયા, કોડી ન ગઈ તે સાથ; ૬૫
હાથે તે સાથે થશે, મિથ્યા ખીજું જાંત.

ખિંબો. ચોવીશી, ત્રણ ચોવીશીનો પટ, ગૌતમસ્વામીની મૂર્તિ, સુંદર દેરાસર, ચાંલલા પરની કોરણી જેવા લાયક છે. વહીવટ યતિ હીરા-ચંદ્રસૂરિ કરે છે. આગળના ઉપાશ્રયમાં જ રહે છે. (૮) નંદનસાર મહોલ્લો-પાર્શ્વનાથજી પાંચમે માળે, મુનિરાજની મૂર્તિઓ પણ છે. યશોવિજયજી પાઠશાળા યાને અંગ્રેજી કોડીવાળું મકાન તે આ જ. (૯) ઠંડેરી બજાર-ધર દેરાસરમાં ધાતુના આદીશ્વરજી. આમ ઉપર મુજબ સંખ્યાઅંધ મનોહર મૂર્તિઓવાળા દેવાલયો છે, છતાં ગોડી પ્રાદાણો હોય છે અને જવાના માર્ગ અધારા વાંકવાળા છે. એ પરથી જ અહીં જૈન સમાજનું ગૌરવ કેવું હશે તેનું ભાન થાય છે. ખીજા વિજયધર્મસૂરિ પાકવાની જરૂર છે. તે વિના ભાવિમાં ઉભા રહેવાનું સ્થાન રહે તેમ નથી.

(ખ) ભેલુપુર-ભદૈની (કલ્યાણક સ્થળો)

ભેલુપુરમાં શહેરના 'ચોકબજાર'થી માઈલ દૂર વિશાળ ધર્મ-શાળા વચ્ચે એક સુંદર દેવાલય છે; જેમાં જાંચી એકક પર મનોહર છત્રી નીચે શ્રી પાર્શ્વનાથ વિરાજમાન છે. આસપાસ ખીજા ખિંબો છે. જેમાં ત્રણ દિગંબરી પણ છે. લગોલગ જુદું દિગં મંદિર છે. આ સ્થળ એ પ્રભુશ્રીના ચાર કલ્યાણકના સ્મારકરૂપ છે. બગીચો તથા દાદાજીની દેરી પણ છે. દેખાવ મનોહર છે. નહાવાની સર્વ સગવડ અહીં સારી છે. ભદૈની, ભેલુપુરથી ૦૧ માઈલ જતાં જમણા હાથે વચ્છરાજધાટના મથાળે સરિતાથી ૨૫૦ ફુટ જાંચાઈએ એ રમ્ય મંદિર ને આજળ વિશાળ ચોક આવેલાં છે. અહીં સુપાર્શ્વજિનના ચાર કલ્યાણકની યાદગિરીરૂપ તેમનું મંદિર ને ખીજા ખિંબો તથા પાદુકા પણ છે. શિખરબંધી ને સુવર્ણકળશ મંડિત તથા આરસની છત્રીવાળું આ દેવાલય સૌ કોઈનું મન આકર્ષે છે. અહિંથી ગંગાનો જળપ્રવાહ તથા સૃષ્ટિસૌન્દર્ય ને જુદા જુદા ધાટ જેવાનું ઠીક પડે છે.

૬૬ એરણુકી ચેરી કરે, દીઝે સોયકા દાન;
ઉપર ચક્કર દેખતો, કયું ન આવે વિમાન.

બેલુપુર પાછા ફરી ખસદ્વારા નીચે પ્રમાણે સ્થળે જવું. માથા દીઠ
૦-૧૨-૦ ચાન્ડ છે.

(ક) ચંદ્રપુરી—

કાશીથી ૧૪ માઈલ દૂર ગંગાના તટ પર ઊંચી ભૂમિકાએ આ
સુંદર સ્થાન આવેલું છે. નાનકડા ગામ વચ્ચેથી જતાં પ્રથમ જે
શિખરખંધી મંદિર તથા ધર્મશાળા દેખાય છે. ત્યાંથી થોડુંકે આગળ
વધતાં વિશાળ યોગાનના એક ભાગ પર નાનકડા છતાં સુંદર દેવા-
લયમાં ચંદ્રપ્રભુજી બિરાજમાન છે. નજીકમાં પગલાની દેરી છે. પ્રભુ-
શ્રીના ચાર કલ્યાણુકસૂચક આ સ્થાન ધણું રમણીય છે.

(ડ) સિંહપુરી—

પાછા ફરી દશ માઈલ વટાવતાં, રેલ્વે સડક સામેના કમ્પાઉન્ડમાં
એક તરફ નાનકડી ધર્મશાળા ને બીજી તરફ ફરતાં કોટવાળું મનોહર
દેવાલય યાત્રાળુને જરૂર અકથિત હર્ષ ઉપજાવે છે. વચલા ભાગમાં
જે સમવસરણુ આકારનું દહેરું છે. તેમાં શ્રેયાંસનાથ બિરાજે છે.
આબુમાં શાન્તિનાથ વિ. છે. કોટના ચાર ખૂણે ઉપર નીચે ગોળાકાર
દેરીઓ છે, જેમાં પગલા તેમજ પ્રભુજીવનના બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રસંગો
દર્શાવાયલા છે. એકમાં કુશળચંદ્ર દાદાની મૂર્તિ છે. શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુના
ચાર કલ્યાણુકા આ મનોરમ ભૂમિમાં થયેલાં. આને આ એકાંત
સ્થળમાં અન્ય કંઈ નથી, છતાં અનુપમ શાંતિ મેળવી, આત્મ
વિચારણા કરવી હોય તો સુલભ છે. રેલ રસ્તે પણ કાશીથી અહીં
અવાય છે. સડકનો પાટો ઓળંગી સારનાથ મહાદેવની દહેરી વટાવી
આગળ જતાં બુદ્ધ સંપ્રદાયનો એક જીર્ણ સ્તૂપ છે. ત્યાં એક સુંદર
ને ભવ્ય બાંધણીવાળો 'મૂળમંધકુટિવિહાર' આવેલો છે એમાં સોનેરી

ચાર ઘડી રાત્રી પાછલી, સૂર્ય ઉદય પર્યંત; ૬૭
આહ્લ મૂર્હર્ત તે જાણવું, ભજન ધ્યાન બલવંત.

રંગની સુંદર બુદ્ધમૂર્તિ છે. દિવાલ પર સુંદર જીવનપ્રસંગોનું આલેખન છે. પ્રવેશમાર્ગે મોટો ઘંટ છે. એના રવમાં જણાવ્યાટ નહિ પણ અમાપ શાંતિ છે. સમીપમાં ખોદતાં મળી આવેલ ચીજોનું સંગ્રહસ્થાન પુસ્તકાલય આદિ છે. સ્થાન જોવા લાયક છે. એટલું જ નહિં પણ સિંહપુરીમાં અહીંનો લાવ આણવા સારું ધડો લેવા જેવું છે. શ્રી વીરના સંતાનોએ હવે તે શાંતિના મૂલ્ય આંકવા ઘટે. દાનવીરોએ ધર્મશાળા, મંદિરો અને અન્નક્ષેત્રો સ્થાપનમાં અહીં દીક ધન ખરચ્યું છે. સ્ટેશનથી શહેર રાા માર્ગલ છે.

કિરણ ૧૨ મું અયોધ્યા અને રત્નપુરી.

૧. અયોધ્યા—કૈલ્યાણ જીલ્લામાં 'ધાગરા-સયુઈ' નદીના તીરે વસેલી નગરી આજે પણ અયોધ્યા તરીકે જ ઓળખાય છે. આ પ્રાચીન નગરી પાછળ જૈન તેમ જ હિંદુ ધર્મની કેટલીયે ઐતિહાસિક શૃંગ્ખલાઓ વળગેલી છે. ત્રીજા આરાના છેડા સુધી આ ભૂમિ પર યુગલિક માનવીઓએ નિર્દોષ જીવનની મેળ માણેલી. એ કાળની પૂર્ણાહુતિ ટાણે સાતમા કુલકરના પનોતા પુત્ર શ્રીક્રમણે યુગલિક નર-નારીઓને સાચા માનવીઓ બનાવી શિષ્યકળા આદિના જ્ઞાન-દાન દીધા. રાજ પ્રબળતા સંબંધ સમજાવ્યા. કથા-સાહિત્યમાં આ ભૂમિ વિનીતા આદિ નામોથી સુપ્રસિદ્ધ છે. પુરિમતાલ નામના પરામ્ શ્રીક્રમણદેવને કેવલ્યની પ્રાપ્તિ અને માતા મરૂદેવાનું હસ્તિપીઠ પર મુકિતગમન એ આહીં જ બનેલા છ બંડ સાધી ચક્રી ભરતરિદ્ધિ સિદ્ધિ સહિત આ નગરીમાં જ પાછા ફરેલા તે વેળા સાકલ્લભ આયમિલથી જેણે કાયા ગાળી, વડિલ શ્રાતાની આસા પાળી, ત્યાગનો નિશ્ચય થું વસ્તુ છે એનો ખ્યાલ આપવાની બુદ્ધિ દાખવી હતી એવી સુંદરીના દિદાર દર્શન અહીં જ કરેલાં! આમ તો કેટકેટલુંયે ગણાવી સાર શકાય. રામચંદ્રની અયોધ્યા પણ આહીં જ, એના સંપૂર્ણ વર્ણન તો કથાનુયોગના પાના ધીરજથી ફેરવવા ઘટે. તીર્થપતિ શ્રી રૂપલ-દેવના ચ્યવન, જન્મ ને દીક્ષા કલ્યાણકો, શ્રી અજિતનાથ, શ્રી અલિ-નંદનસ્વામી, શ્રી સુમતિનાથ અને શ્રી અનંતજિનના પ્રથમથી ચાર કલ્યાણકો આ પ્રદેશમાં જ થયેલાં. આમ આ પૂનિત ધામ ૧૯ કલ્યાણકોનું સ્મરણચિહ્ન છે. આ નગરીની ફરસના એ પુરાણા કાળમાં પદસંચારરૂપ હોઈ આત્મશ્રેયના અનુપમ નિમિત્તરૂપ છે. અહીં શ્વે.

નિંદત ઘોષી બે જણા, ઘોવત હે સખ મેલ; ૬૯
 ઘોષી કમાઈ કરત હે, નિંદક ઠેલમ ઠેલ.

દિગં ધર્મશાળાઓ છે. કટરા મહોલ્લામાં વિશાળ કોટની મધ્યમાં એક દેવાલય ખડું છે. જીર્ણોદ્ધારથી નવીન સ્વાંગ સજી રહ્યું છે. શિખરથી શોભતું ને ભૂમિગૃહથી યુક્ત મંદિર છે, તે શ્રી અન્વિતન્વિનનું. એમાં ખીજ પણ બિંબો છે. સામે સમવસરણુ આકાર પરની દહેરીમાં શ્યામવર્ણી ચંદ્રપ્રભુ તેમજ શ્રી અભિનંદનસ્વામી છે. ખૂણા પરની દેરીઓમાંથી પાદુકાઓ લાવી હાલ અહીં તેમજ પ્રથમના દહેરામાં મૂકેલી છે. કેટલાકમાં ચાર જોડી તો કોઈમાં પાંચ જોડી પગલાં આલેખેલાં અને શ્યામવર્ણી પાપાણુના છે. ચાર દેવીઓની સુંદર મૂર્તિઓ, બોંયરામાં પચાસન તથા દાદાજીની પાદુકા પણ છે. વીર-પ્રભુના ગણધર અચળબ્રાતા આ ભૂમિના જ વતની હતા. જિનાલયથી અર્ધી માઈલ ઉપરાંત ચાલતાં બગ્ગર આવે છે. ત્યાંથી સ્ટેશન ૦૧ માઈલ છે. સ્ટેશનથી બગ્ગર જતાં જમણા હાથે વિશાળ બાગ, મંદિર ને આઉધ નરેશનો મહેલ છે. આજે પણ હિંદુઓના નાના મોટા સેંકડો મંદિરો-કુંડો આદિ નજરે પડે છે. બગ્ગરમાં જમણે હાથની સડકે જતાં સરિતાતટ પર પહોંચાય છે. કાંઠા પર મંદિરોની હારમાળા છે. ૦-૧-૦ ટોલ (ટિક્ક) ભરી, પૂલ પર થઈ સામેની નાની લાઈનના સ્ટેશન પર જવાય છે. ડાબા હાથે જતાં એક ગલી માર્ગે 'હનુમાન ગાદી' આવે છે. ત્યાંથી આગળ જતાં કનક ભુવન, રત્ન સિંહાસન ને સીતાજીની રસોઈ આદિ નામોથી પંકાતા વિશાળ હિંદુ મંદિરો ને ફરતી પુષ્કળ જગાઓ છે. આ બધા સ્થાનોમાં મોટે ભાગે શંગાર-પ્રધાન દશ્ય નજરે પડે છે.

૨. ફૈજાબાદ—અહીંથી ત્રણ માઈલ દૂર છે. રેલ માર્ગે જવાય છે. અમો સ્વારી દીઠ ૦-૪-૦ કરી ઘોડાના ટાંગામાં ગયા. માર્ગે આવતાં મકાનો, દૂર ખેતરમાંના ખંડિયેરો અને દરવાજા પરના ભુરજો તથા જાંચા મિનારા જેતાં મુસ્લીમ રાજ્યકાળ યાદ આવે છે. બગ્ગર પણ મોટો છે. નજદીકની એક ગલીમાં શ્રી શાન્તિનાથનું દહેરું છે.

દાદાજીના ચરણ પલ્લુ છે, પાછળ નાની સરાઈ છે. વિશાળ દહેર હાલ તે પૂજારી સાચવે છે, આજેઠ પરતું દ્રવ્ય તેતું જ ગણાય છે. જૈનોની ઘટતી વસ્તીની આ ઝાંખી છે !

૩. રત્નપુરી—સોહાવલ સ્ટેશનથી દોઢ માઈલ દૂર નવસહી કે નવરોહી નામા ગામ તે જ આપણી ભૂતકાળની રત્નપુરી. માઈલ સુધીની સડક વટાવી, જમણાં હાથે વળવું. પહેલું ગામ તે પછી સુંદર કિલ્લાવાળું ધામ દેખાય છે, સમીપમાં સુંદર વૃક્ષોની શીતળ છાયા ને આંખાવાડિયું છે. પ્રવેશતાં પહેલી ધર્મશાળા આવે છે. એમાંની એક ખારી વાટે દેવાલયના યોગાનમાં જવાનું. વચમાં સમ-વસરણના ત્રણ ગઢ માફક ત્રણ પગથાર પર તાનકડું છતાં મનોહર દહેરું. એમાં શ્યામળ પાર્શ્વજિન મૂળનાયક છે. સામે રમ્ય વેદિકા પરં શ્યામવર્ણી પાદુકા છે; જે તેમના ચાર કલ્યાણક અહીં થયાનું સ્મરણ કરાવે છે. દક્ષિણ દ્વાર સામે આરસની સુંદર છત્રીવાળું દેવાલય છે. શ્રી રૂપલદેવ ઉપરાંત સાતેક બિંબો છે જે તેજસ્વી હોઈ રાજવી સંપ્રતિકારિત કહેવાય છે. ચોખ્ખું પાદુકાઓની દહેરીઓ છે. સ્થાન રમ્ય છે. મંદિરનો વહિવટ મહતાપચંદ કુશળચંદ લખનૌવાળા ને પગલા તથા દહેરી આદિનો મીરજાપુરવાળા મીશ્રીલાલ રૈદાની હસ્તક છે.

કિરણ ૧૩ મું

લખનૌ, કાનપુર અને નમરી કંપિલા

૧. લખનૌ—એ અવધદેશનું પુરાણું નગર. મુગલાઈ રાજ્યની જાહેજલાલી તાજી કરાવતાં મસજીદ-મકબરા આદિના ખંડિયેરો આજે પણ દેખાય છે. ચાલુ રાજ્યમાં પણ એનું સ્થાન આગળ પડતું છે. સ્ટેશનની માઈલેક જતાં “અમીનાબાદ બજાર” આવે છે, જ્યાં વચમાં સુંદર બાગ અને ઘંટાઘર (ટાવર) છે. એને ફરતી દુકાનોની હારમાળા છે. મોટી ઓફિસો પણ છે. મકાનો નવી બાંધણીના ને ઠંઠેરા પણ ભારી છે. ત્યાંથી એક માઈલ આગળ જતાં “ચોક બજાર” ને દરવાજો આવે છે. અહીં પણ બજાર છે. બાંધણી જૂની હોવાથી અસલનું લખનૌ આ કહેવાય છે. અમીનાબાદ ને ચોકના વચગાળે હાઈસ્કૂલ, હેસ્પીટાલ આદિ સંસ્થાઓ ને નાની લાઈનની સડક છે. મોટર બસ, ટાંગા આદિ સુપ્રમાણમાં મળે છે. ટેક્ષી કે બસ કરતાં ટાંગા સસ્તા પડે છે. ૧ શાહદત્તગંજ-શ્રી સંભવનાથનું સુંદર દેવાલય છે. ખીજી ગલીમાં દિગંબર મંદિર પણ છે. ૨ હાકોરગંજ-ઝવેરીબાગ યાને દાદાવાડી તરીકે પ્રસિદ્ધ સ્થાન અહીં જ છે, જે કે બાગ અસ્ત-વ્યસ્ત સ્થિતિમાં છે ને કેટલાક ભાગમાં ભાડુતો વસ્યા છે, છતાં પૂર્વે આ સ્થાન ધણું જ રમ્ય હતું. મોટા સંઘો અહીં જ ઉતરતા. પણ સમયે બાજી પલટાવી છે; છતાં પાંચ શિખરબંધી મંદિરો આજે પણ જામાં છે. (૧) રિખવદેવ-સુંદર છત્રી, બાણુમાં પાશ્વજિન, ઉપર ચોમુખજી, વળી ડાબા હાથે “કલ્લાણકુંદ”ની પ્રથમ થોયમાં સ્તુતિ કરાતાં પાંચ જિનની મૂર્તિઓ છે. (૨) પાશ્વનાથ-નીચે તેમ જ સામે દાદાજીના પગલાં પણ છે. નહાવાની સગવડ છે. (૩) શાન્તિનાથ.

આસપાસ ખીજા બિંબો સહિત. (૪) સીમંધરસ્વામી, આગળ પાછળ મળી પાદુકાઓની દહેરીઓ ત્રણ. પાછા ફરતાં ડાબા હાથના મકાનમાં માળ પર દાદાજીનાં ચરણ. (૫) વાસુપૂજ્યજી, પાછા ફરતાં જમણા હાથ પર સુંદર મંદિર છે. ઉપરોક્ત બંને મંજ શહેરની છેવાડાના ભાગ પર પરા જેવાં છે. શહેરનાં દહેરાં “ચોક” બજાર આગળ છે, જેમાં સ્ફટિકના બિંબો છે. તથા સ્થાન પણ ઠીક ને નજીકમાં છે, છતાં લક્ષી કુંચીઓના માર્ગ ને બહારથી એકદમ નજરે ન પડે તેવો દેખાવ હોવાથી પૂજારીને સાથે રાખવો. નાણું પાટલા પર ન મૂકતાં ભંડારમાં જ નાંખવું. ચુડીવાલી ગલી. (૧) રીખવદેવની ચાંદીની છત્રી ને સ્ફટિક બિંબ ૧, (૨) શાંતિજિન-મોટું દહેરું, સીતેર જિનનો પટ, બંને ગભારામાં મૂર્તિઓ, ગોખલામાં પાર્શ્વનાથ. (૩) મહાવીર પ્રભુ, જેડમાં કુંચુનાથ, ધાતુબિંબ ૩, શ્રી ગૌતમના પગલા છે. જેહરન મહોલ્લા યાને સોનીતેલા (૪) પદ્મપ્રભુ, જમણી બાજુ મુનિસુવતજી, ડાબી બાજુ ચૌમુખજી. (૫) આદીશ્વરજી તથા ચંદ્રપ્રભુ, સ્ફટિક બિંબ ૩, સાર્વજનિક પુસ્તકાલય, (૬) પદ્મપ્રભુ, આદીશ્વર ને અજિતનાથનું ત્રિગદું. સ્ફટિક બિંબ ૨, ઉપર વીરપ્રભુ, ત્રણ ગઢ પર પાર્શ્વજિન, અજિતનાથ, ચૌમુખજી ને પગલા. (૭) કેશરીયાજી, ગોખલામાં શામળીયાજી.

સીંધી તોલા (૮) મહાવીરજી, બાજુમાં બિંબો છે, ઉપર શામળીયાજી, આરસની છત્રી, ફલાવર પોટ વીગેરે. (૯) ધરદેરાસર) ધાતુના બિંબ, બાજુસાહેબ ખીમચંદજીના મકાનમાં. દાદાવાડીમાં પાર્શ્વજિનનું દહેરું તેમણે કરાવેલું છે. (૧૦) પાર્શ્વનાથ, સ્ફટિકના મોટા બિંબ પાંચ પરિગ્રહયુક્ત છે: ચાંદીના ત્રણ ચૌમુખજી છે. ઉપરાંત ખીજા પણ ઘણા બિંબો તાકા તથા કમરામાં છે. (૧૧) પાર્શ્વજિન ધાતુના છે. (ધરદેરાસર) ખીજા બિંબ ૭.

હીંગ મરચું ને આંબલી, સોપારી ને તેલ;
જો ગાવાનો ખપ કરે, તો પાંચ વસ્તુ મેલ.

૭૩

ફૂલવાલી ગલી (૧૨) સંભવનાથ-સ્કટિક ખિંબ ૧, પન્ના ૧ (૧૩) મુનિસુવત-પાનાની મૂર્તિ ૧ (ધરદેરાસર (૧૪) અરનાથ, ગોખલામાં છે. (ધરદેરાસર) અહીં નાની ધર્મશાળા છે જેનું શીરનામું ઈન્દરચંદ લખમીચંદ, C/o રાય ખીસંભરનાથ લેઈન, ચોક દરવાજે-એ પ્રમાણે છે. શ્વે. જૈનોના લગભગ ૫૦ ઘર છે, વ્યવસ્થા સામાન્ય રીતે ઠીક છે. જોવા લાયક સ્થળોમાં નાનો મોટો ઇમામવાડો-એમાંના મોટામાં ભુલભુલેયા તરીકેનું સ્થાન, કેશરબાગ, ચીડીયાખાનું, અખ્તયખ ઘર આદિ છે. ઇમામવાડા દિવસના સમયમાં જ જોઈ શકાય છે. ખન્ને સ્થળે સરકારી પહેરો છે. એ સ્થાનોમાં શેકાયેલી વિશાળ જગ્યા, એના કારીગરીવાળા સંખ્યાબંધ નાના મોટા દરવાજા, વચમાં હોજ ને સામે દેખાતાં તાજા આકારના શ્વેતવર્ણી મકાનો અવશ્ય જોવાં જોવાં ગણાય. એમાં પ્રવેશતાં ભૂતકાળ એના ગૌરવ સહિત નાચવા લાગે છે. માટીના રમકડા, ચાંદીનું નકશીકામ અને અત્તર તેમજ સુગંધી તેલ, કનકવા આદિની કારીગરી માટે આ શહેર પ્રસિદ્ધ છે.

૨ કાનપુર—સ્ટેશનથી સામે દેખાતાં દાણાખજરમાં થઈ ૧૧૧ ચાલ્યા બાદ ડાબા હાથે વળતાં જ એક જ જગહળનું સુશોભિત મંદિર નજરે પડે છે. તે જ આપણું ધર્મનાથજીનું દેવાલય શીશાકા (કાચનું) મંદિર તરીકે એની ખ્યાતિ સારાથે કાનપુરમાં છે. પીળા કાઠીમાંનું આ દહેરુ બગીચાસજ્જતા મંદિરથી ખીજે નંબરે છે, મીનાકારી કામને રંગબેરંગી કરામતોવાળું આ સ્થાન વિજ્ઞાનીની શેશનીમાં કોઈ ઓર રીતે પ્રકાશી ઉઠે છે. પ્રવેશતાં દક્ષિણે નામકડો બાગ છે. એમાંનાં પુતળા, હોજ અને નાનું શું સંગ્રહસ્થાન એ જોયો વિના ન જ શમળ્ય. દેવાલયની કમાનો, છતાં અને ચાંલલા તથા દિવાલો મકપણે યાત્રાળું સમક્ષ જૈન સાહિત્યનો કથાનુયોગ રજૂ કરે છે. તીર્થસ્થળને નરમાંનાં દુઃખ ચિત્રો સાથે ધ્યાન સંબંધી જુદા જુદા આસનો પણ આજેખાયલા

દુધ સાકર ને એલચી, વરીયાળી ને દ્રાક્ષઃ
જો ગાવાનો ખપ કરે, તો પાંચ વસ્તુ રાખ.

છે, એ જોતાં આપણી મનોભૂમિમાં કોઈ અનોખા તરંગો ઉદ્ભવે છે. ખાણમાં દાદાજીના પગલાંમાં છે. બજાર મોટો છે અને અનાજ તથા શાલો તેમજ ગરમ કાપડના વેપારનું તો આ મોટું મથક ગણાય છે. ટ્રામમાં એસી ગંગાઘાટ પર ફરવા જવું ઠીક પડે છે.

૩ કમ્પીલપુર—કુકાબાદથી નાની ગાડીમાં કાયમગંજ પહોંચ્યા. અહીંથી છ માઇલ દૂર, સીધી સડકે જતાં થોડા ઘરોમાં વિસ્તારેલું આજનું કમ્પીલા ગામ છે જ્યાં સારુ ટાંગા ને ગાડા છે. પૂર્વે અહીંયા કમ્પીલપુર નમા મોટું નગર હતું. અહીંજ વિમળ જિનના ચાર કલ્યાણકો થયેલા આજે તેની શી વાત કરવી? સામાન્ય વસ્તી છે ને પરચુરણ જલુશલાવ મળી શકે છે. થોડા ઝુંપડા વટાવ્યા બાદ ઊંચા ટેકરા પર નાનકડી ધર્મશાળા અને અંદરના ભાગમાં જીર્ણોદ્ધાર થવાથી નવીન ભાવ ધરાતું નાનકડું મંદિર છે, વચનમાં વિમળજિન, ડાખા જમણી મહિનાથ ને શાન્તિનાથ તથા મહાવીર પ્રભુને વચલી વેદિકા પર ચાર જોક પગલાં છે, ચાર ખૂણે દોરીઓમાં પણ પાદુકાઓ છે. કમ્પાઉન્ડના પાછલા ભાગમાં જૂના ખંડિયેર છે. કાયમગંજ ગામ પણ ઠીક વસ્તીવાળું છે. ફરકાબાદ સ્ટેશન નજીક એક દહેરું છે. અહીંની રેશમી સાડીઓ વખણાય છે.

કિરણ ૧૪ મું

ભારતવર્ષની નવી-જૂની રાજધાનીઓ

૧ હસ્તિનાપુર—એ તો ભારતની પ્રાચીન રાજધાની એ નામ સાથે પાંચ કૌરવોનો સારો ઈતિહાસ સંકળાયેલો છે. જૈન કથાનક મુજબ એ પૂનિત ભૂમિ પર ત્રણ ચક્રવર્તીઓ ક્રમશઃ થયાં અને પ્રાંતભાગે એ મહાત્મકદ્વિઓને તૃણવત્ સમજી ત્યજી દઈ, અને ગારત્વ સ્વીકારી તીર્થંકરપણાની અનુપમેય સમૃદ્ધિએ પ્રતાપી આત્માઓએ પ્રાપ્ત કરી. અહીં આવવા સારું એક કરતાં થંધુ માર્ગો છે, છતાં મીરતથી અનુકૂળતા વધારે છે.

મીરત એ 'મીલીટરી કેમ્પનું' વડું મથક. સ્ટેસનથી શહેર માઈલ દૂર છે. સ્વેં દહેરું એક પણ નથી, છતાં દિગંબર બંધુઓનું પ્રમાણ સારું હોઈ શહેરમાં એક અને સરદમાં બે દહેરાં છે. વળી સ્ટેશન નજીક તેમજ કેશરગંજમાં સરાઈઓ પણ છે. વેપાર ધંધો અહીં ઠીક છે ને સરદનો માર્ગ બંગલાઓથી શોભાયમાન છે. હસ્તિનાપુર ૨૫ માઈલ થાય છે. જવા સારું મોટરબસો વિપુલ સંખ્યામાં મળી શકે છે. ૧૭ માઈલ સુધી સડક છે, પણ પછીના ૮ માઈલ વાળાનો ખેતરોનો માર્ગ અકોચ ઊભા કરે તેવો કઠીન છે. ત્યાં જવા સારું દરેક મોટરને એક દિવસ માટે રૂ. ૩) ભરી પાસ લેવો પડે છે. માયાદીક ચાર્જ રૂ. ૨) અમોએ ભરેલ. કસતી ૧-૮-૦ થઈ શકે. અકાટ અરણ્ય વચ્ચે પૂર્વકાળના આ મહાન નગરની જેટલી સ્મૃતિ પાનાપુસ્તકોમાં સંગ્રહ કરાયેલી છે એમાંની શતાંશ પણ જોતાં અહીં નજરે પડે તેમ નથી. નજીકમાં થોડાં છટાયવાયા ઝુંપડા પણ નથી કે જેથી ભૂતકાલીન ગૌરવનક

અંકોડા જેડી શકાય. હાલ તો સામસામે શ્વેં દિગં કોડીઓ મંદિર સહિત ઊભી છે તે નજીકમાં એત્રણુ ખીજા મકાનો છે. આ આછી સામગ્રી છતાં પ્રદેશની રમણીયતા ન ભલાય તેવી છે. જતાં જમણા હાથ પર શ્રી ૧૦૦૮ આચાર્યશ્રી આત્મારામજી મહારાજની પ્રેરણાથી જેનો સારી રીતે ઉદ્ધાર થયેલ છે. એવું મનોહર દેવાલયને ફરતાં શ્વર્મશાળા શ્વેતાંબરોનીજ છે. પાછળ ખીજી સરાઈ છે. દેવળ બાંધણી માં કુદપાકજીને મળતું આવે છે વચમાં વિશાળ જાળું છે. મૂળનાયક શાંતિનાથ તથા ડાબા જમણી અરનાથ તેમજ કુંચુનાથના સૌમ્ય મુદ્રાવાળા મિંઓ છે. ત્રણે ગભારા જુદા છે. વળી બહારના બાગે ગોખલાઓમાં વીર પાદુકા, તીર્થઉદ્ધારક શ્રીમદ્ વિજ્ઞાનાંદસૂરિના પગલાં છેમજ દાદાજીના ચરણુ છે. યોગાનમાં ક્યારા કરી ઉમાડવામાં આવેલા છે. સીધું સામાન સાથે લાવ્યા હોય તો રાત રહેવામાં વાંધા જેવું નથી. વહીવટ અંબાલા જૈન મહાસમા હસ્તક છે. સામે તેવી જ રીતે દિગં સંપ્રદાયનું ઠાણું છે. મંદિરમાં એક વિશાળ બાજેક પર સિદ્ધાચલજીનો રંગ પરેડો પટ છે. આ પવિત્ર ભૂમિ પરમાત્મા શ્રીશાંતિનાથ, કુંચુનાથ અને અરનાથના ચ્યવનથી કૈવલ્ય સુધીના ચાર ચાર કલ્યાણુકો અહીં થયા હોવાથી બાર કલ્યાણુકની મહત્તા ધારણુ કરે છે. વળી અહીંથી માઈલ લગભગ ચાલતાં એક નાનકડી ટેકરી પર એક કિસ્લાની અંદર વચગાળે ગોળાકારે શ્રી આદિજિનના પગલાંની દહેરી છે, તેમજ બાજુની એક દિવાલમાં ઉકત ત્રણે તીર્થકરોના કલ્યાણુકસચક પગલાં છે. આ તેજ સ્થાન છે કે જ્યાં પ્રભુશ્રી રૂપલને વર્ષની તપસ્યા અંતે ત્રિયાંસકુમારે ઈક્ષ્વરસ વહેરાવી પારણુ કરાવ્યું હતું. અક્ષયતૃતીતા ઉજવનારે અહીં આવી પારણુ કરવું જોઈએ. આ સ્થાનના ઉદ્ધારમાં ૧૦૦૮ આ વિજ્યવલ્લભસૂરિનો ખાસ ઉપદેશ છે એમ છત્રી પરના લેખથી જણાય છે. વચમાં છૂટીછવાઈ દેરીઓ જેવું જણાય છે. એમાં એક દિગંબર દોરીને અન્ય જૈનેતરની છે. પાછા ફરી કોડી નજીક

તુલસી મીઠે વચન સે, સુખ ઉપજે ચિંહુ ઠોર;
વશીકરણુ યહ મંત્ર હે, તજીએ વચન કઠોર.

૭૭

આવતા ડાખા હાથે જે જાચી ટેકરી દેખાય છે તે માટે કહેવાય છે કે ત્યાં પાંડવેના મહેલના ખડિયેર છે. માત્ર નામસંભરાણા ! આટલા ઝંઝાવાતો ને કાળના કારમા સપાટા પછી તે ડકાવા પામેક્ષેત્રસ્પર્શના ગણાય. પાણીપત યાછે કુરુક્ષેત્રનું મેદાન તો અહીંથી દૂર છે. એ નામનું સ્ટેશન છે, ત્યાં ઉતરી પાણીપત જવું સુલભ પડે છે.

૨. દીલ્હી—જૂની રાજધાની નિરખી હવે અર્વાચીનમાં પગલાં પાડીએ. એનું નામ દિલ્હી એમાં પણ જૂનું અને નવું એવાં બે સ્ટેશન. અમારી ટ્રેન તો એથી આગળ વધી પહાડગંજ આગળ થોભી ત્રણ દિનમાં તો અમારે કેટકેટલું ફરી વળવું અને ઘણું ઘણું જોઈ નાંખવાનું. જે કે આ કોઈ પ્રકારની કલ્યાણુક ભૂમિ નથી છતાં મોગલાઈ તેમજ અંગ્રેજ શાસનકાળના પાટનગર તરીકે આ શહેરનું મહત્વ અવશ્ય ઝાઝેરું છે. જિનાલયો ને જૈનોની સંખ્યા અહીં ઠીક ગણાય. 'નૌધરા' મહોલ્લો એ જૈન વસ્તીનું ખાસ મથક છે.

પહાડગંજથી નિકળી ક્યાં તો પૂલ પર થઈ, ચંદની ચોક વટાવી, ઘંટાધર આગળથી કિંવા જમણા હાથે આવેલી શાક મારકીટમાં થઈ, અથવા તો અજમેરી દરવાજે થઈ, ચાવડી બજારમાં આવી ઘંટાધરનો માર્ગ પકડી 'નૌધરા' માં પ્રવેશવું. જૂના દિલ્હી સ્ટેશનથી ઘંટાધર પાંચ મિનિટના રસ્તે છે. વળી ટ્રામ વ્યવહાર પણ અહીં ચાલુ જ છે. ટાંગા ને મોટરબસ પણ નાકા આગળથી મળી શકે છે. આ મહોલ્લામાં ઉપાશ્રય છે તેમજ ગુજરાતી, કાઠીઆવાડી બંધુઓ પણ વસે છે. વળી અહીંનું દહેરું સર્વમાં અગ્રપદે છે. ખીજા દહેરાં નજીકમાં છે, નહાવાની સગવડ સારી છે. દિલ્હીનો જાણીતો કિનારો બજાર પણ નજીકમાં જ છે.

નૌધરામાં (૧) સુમતિનાથ-મનોહર છત્રી હેઠળ સુંદર મૂર્તિ-

ચુરા દેખનમે ગયો, ચુરો ન મીલીયો કાય;
જો દેખું દીલ ખોલકે, મોસે ચુરા ન હોય.

જમણા ગભારામાં વાસુપૂજ્યજી, ડાખામાં શાન્તિનાથ, જમણી લાઘનિમાં -તાકામાં સુપાર્શ્વનાથ, ધી ગૌતમ તેમજ દાદાજીની પાદુકાઓ, ચક્રે-શ્વરીની મૂર્તિ, ખંડ ૨ ના ગોખલામાં મહાવીરપ્રભુ, અષ્ટાપદજીના ચિત્રામણવાળા ખંડમાં, સ્ક્રટિક બિંબ ૯, શ્યામ ૨, સફેદ ૨, પગલાં જોડી ૧, કુલ ૧૪. પાંચમા ગોખલામાં મોટા સ્ક્રટિકના બિંબ. ત્રીજા ખંડમાં શ્યામવર્ણી પાર્શ્વનાથની મોટી પ્રતિમા, ઉભય બાજુમાં દાદા-સાહેબની છબીઓ, ચોથા ખંડમાં ત્રણ જોડ દાદાજીના ચરણ તથા ચિત્રામણજીનાં જિનદત્તસૂરિજીકૃત ત્રંચાદિની નોંધ તેમજ કરાવેલી શુદ્ધિની નોંધ ને બતાવેલા પરચા. ઉપરના ભાગે પાર્શ્વજીના ચૌમુખ-રંગમંડપનું સોનેરી ચિત્રામણ જેમાં કથાના પ્રસંગો ઉપરાંત ફળ, ફૂલ ને વેલચુદા પણ છે. આરસરથભોની કમળ પાંખડીઓ શેલામાં વધારો કરે છે.

ચેલપુરીમાં (૨) સંભવનાથ-ડાખા જમણી રિખવદેવ તથા મહાવીરપ્રભુ-સુંદર આકૃતિ આરસની છત્રી.

અનારકલીમાં (૩) લાલા હમ્મરીમલનું ધરદહેરું. પહેલા કમરામાં શાન્તિનાથ, સ્ક્રટિક બિંબ ૧૧. સખજરંગ ૧, પાનાના ૧

ચીરાખાનામાં (૪) ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ, ગૌતમસ્વામી વગેરે.

જોગીવાડમાં નવી સડકે (૫) ધાતુના શાન્તિજિન, પાપાણુ બિંબ -આરસની છત્રી. આ સરદારસીંગ ઝવેરીનું ધરદહેરું છે. ચાંદની ચોક તરફ જતાં—

હેદરકુલીમાં (૬) લાકડાના કપાટમાં ધાતુના પાર્શ્વજિન, નીચેના કાચના ગંજમાં નીલવર્ણી બિંબ ૧. કાચની ગોડવણી એવી કે જોતાં ચૌમુખજી ભાગે. સ્ક્રટિક બિંબ ૧, મીનાના બિંબો પણ છે. આ લાલા કનુજી માથુમલનું ધરદહેરું છે. આ સિવાય કુતુબમિનાર જવાની સડકે મોટકી મસીદ આગળ દાદાવાડી આવી છે. સડક છોડી થોડું કાચે

અપને ખોદે કુપ મહે, ગિરે યથા દુખ હોઈ;
તુલસી સુખદ સમજાએ, રચત જગત સખ કોઈ.

૭૬

રસ્તે જતાં આ સ્થાન આવે છે. વિશાળ કિલ્લાવાળું તે નાની મોટી દોરીઓવાળું આ સ્થાન સુંદર છે. પાદુકાની જુદી જુદી એક છત્રી એ દોરીઓ તેમજ માળ ઉપર પણ ચરણ છે. એક મકાનના ઉપલાં કમરામાં આરસની છત્રી હેઠળ ત્રણ પાપાણુ યિંચ છે, જેમાં વચમાં શ્રી નેમનાથ પ્રભુ છે. આવી ઘીજ એક છત્રી કુતુબ મિનારા નજીક અડાદાદાની છે.

અહીં સ્વદેશી પ્રદર્શન જોવાની તક મળી. એ જોતાં દેશી કારીગરીમાં ઠીક પ્રગતિ થઈ રહી છે, એમ કહી શકાય. પીતળ, આરસ ને લાકડાની કારીગરીના વાસણો તેમજ રમકડાં, મશીનરીમાં દોરી બનાવવાના ને શીવવાના સંચા, ફોનોગ્રાફની રેકોર્ડો ને વાજાંત્રો પણ બનાવવા માંડ્યા છે. દેશી કાપડ પણ ઘણી તરેહનું ને ભાતીગળ તૈયાર થાય છે. પરદેશી ચીજોનો મોહ ઘટવા માંડ્યો છે.

નવી દિલ્હીમાં લગભગ બધા મકાનો નવી આંધણીના, ને રસ્તા સડક પણ પહોળા તથા સફાઈદાર છે. જોયેલાં સ્થળો ક્રમવાર નીચે મુજબ છે. બસમાં જોવાનો ચાર્જ ગાથા દીઠ ૦-૧૨-૦ ૧-જંતર મંતર-જયપુરના જયસિંગ રાજવીએ લગભગ ૨૩૦ વર્ષ પૂર્વે, આજના સાધનોનું અસ્તિત્વ પણ નહોતું તે કાળે સૂર્ય ચંદ્રની ગતિ માપવા માટે આ સ્થાન બનાવ્યું હતું. ઊંચા સ્થંભો ને આકાંવાળી આ Observatoryમાં વર્ષાદ માપવાનું યંત્ર-રાશીચક્ર, સૂર્યચંદ્ર-બ્રમણુ સંબંધી માહિતી આપે તેવા ગોળ દિવાલોવાળા કૂવા, ધૂમકેતુ માટે સપ્ટાટ યંત્ર આદિ સાધનો ચણાવેલાં છે. (૨) એસેમ્બલી હોલ-વિશાળ જગ્યા રોકી આ નમૂનેદાર સ્થાન આંધણું છે. ચોતરફ ફરતો બાગ, પાણીથી છત્તબલતા હોળે ને કુવારા, વાંકવાળા સફાઈદાર માર્ગોથી શોભા ઠીક વૃદ્ધિ પામે છે. અકબર, તખલખ, અશોક ને ડેલહાઉસી આદિના નામોવાળા રસ્તાઓ, વળી પાછલી આંબુમાં

અધિકારીઓના તેમજ રાજ્ય મહારાજના મકાનોની હારો છે. પ્રથમ દર્શને ગોળાકાર મકાન જણાય છે એ જ “એસેમ્બલી હોલ” લાગમાં ભોંયરું, ચારે બાજુ મજબૂત લોખંડના સળીઆવાળી ને કાચના આરણાવાળી જાળીઓ છે. મુખ્ય દ્વાર જેવા ફરતાં ત્રણ દ્વારો જુદી જુદી દિશામાં છે. પાંચ વગર ઉપર જેવા જઈ શકાતું નથી. એની પાછળ સેક્રેટરીકટની ઓફિસો ને જમણી તરફ વાઈસરાય સાહેબની કોઠી છે. બાંધણીમાં પૈસા પાણીના મૂલ્યે ખરચ્યા છે આ હોલના એક વેળા વીઠલભાઈ પટેલ સર્વસત્તાધીશ હતા એ વાત અહીં થયે મૂકતાં યાદ આવે છે. આજે રાજ્ય વાઈસરાય તરીકે એમાં વિરાજે છે. પ્રધાન મંડળની કચેરીઓ પણ એમાં જ છે નામદાર નિઝામ તેમજ ગાયકવાડના બંગલાઓ ઊડીને આખે વળગે તેવા છે (૩) કુતુબમિનાર-દિલ્હીથી ૧૧ માઇલ દૂર આ મિનારો જંગલના લાગ તરફ છે. રસ્તે સાંખ્યાખંધ ખંડિયેરો, મુસ્લીમ રાજ્યકાળના દષ્ટિગોચર થાય છે. કમ્પાઉન્ડમાં જીર્ણુ શીર્ણુ દરવાજા ને નાના મોટા કારીગરીવાળા મકબરા છે. તૂટીફૂટી છતાં કળાપૂર્ણ જાળીઓ આજે પણ ભૂતકાળની યશગાથા ઉચ્ચારે છે. એક ભાગ પર લગભગ ચૌદ માળ જેટલો ભીંચો મિનારો કુતુબદીન બદશાહની યાદ કરાવતો ઊભો છે. એના બે મજલા નુકશાન થવાથી ઉતારી નાંખ્યા છે. લગભગ ૩૭૫ પગથીઆ ચઢ્યા બાદ ટોચે પહોંચાય છે. ન્યાંથી દૂર નજર ફેંકી શકાય છે કાલિંદી-ચમુના દૂર વૃક્ષરાજ્યમાં સંતાયેલી દેખાય છે. નજીકમાં મંદિરના જૂના અવશેષો જોતાં પૃથ્વીરાજ યાદ આવે છે. મસીદ જોતાં મુસ્લીમ રાજ્યોની સ્મૃતિ તાજ થાય છે. તૂટેલા ખંડિયેરમાં એક કીર્તિસ્તંભ છે. એ પર કાટ વળતો નથી. સામે જોગમાયાનું મંદિર ને હુલહુલૈયાના જૂના સ્થાનો છે. (૪) સફદરજંગ-દિલ્હીથી ત્રણેક માઇલ પર લાલ પથ્થર ને આરસથી બાંધેલું આ મકાન આવેલું છે. આઉધના પ્રધાનનું આ નિવાસસ્થાન હતું. આજે

—મહુવા તિવાસી—
શ્રી હરખચંદ વીરચંદ ગાંધી

જે એ શ્રી સાદાઈ અને સાંજીયની મૂર્તિ સમાન છે એમણે ધાર્મિક તેમજ અન્ય ક્ષેત્રે ઘણા સારા એવાં દાન કર્યાં છે. ટેકનીકલ હાયસ્કુલ માટે સાર્વજનિક સખાવત એમના જીવનનું ગૌરવવંતુ પાતું છે. સીધા સાદા શ્રી હરખચંદલાઈને જોઈને કોઈને કદપના પણ નહીં આવે કે આ જેતાલીસ વર્ષનાં નવજીવાન ભાઈ દાનના ક્ષેત્રે ઉચ્ચભાવના-શાળી વ્યક્તી હશે. એમની સેવા, ભાવના અને લક્ષ્મીનો સહઉપયોગ સન્માનનાં અધિકારી છે.

ધર્માનુરાગી આદર્શ વૃહિણી
 — અ. શૌ. પ્રભાવતી જૈન —

શ્રીચુત ગાંધી હરખચંદલાઈ ને પુન્ય યોગે સારા સંસ્કાર પામેલા ધર્મપત્ની, સુશીલ વ્યવહાર કુશલ, દયાળુ, તેમજ ધાર્મિક સંસ્કારવાળા મળ્યા છે. હમારા પર તેઓએ રહેવાની સગવડ કરી આપી ઘણોજ ઉપકાર કર્યો છે. તેની યતકાર્યીત સ્મૃતી માં આ ફોટો મુકી અહ્ય સેવા યજ્ઞવું છું.

—ચંદુલાલ ખંભાતી

શ્રી શ્રી. કે. જી. પાંચમી પુસ્તક ગ્રામ્ય સેવા સંસ્થા, વૈદ્ય, કોચા. —
 શ્રી મહાશ્વેતર જૈન આનંદના વૈદ્ય, કોચા.
 પાંચોનગર, વિન-382009.

ધ્યાન રાખી દિલમાં, કર્યો ન પ્રભુ પર નેહ;
પર ઉપકાર કર્યો નહિ, જન્મ ગુમાવ્યો એહ.

૮૬

તેની કચર ત્યાં જ છે. મકાનની પાંધણી સરખી જતના હોજ, ચટારી ને મિનારાવાળી છે. ત્રણ મજલાના આ ધુરજ ને ઝરખાવાળા આલિશાન ભવનમાં જવા આવવાના માર્ગો લુલામણીવાળા છે. આ મોગલાઈ કાળની ને વિલાસમગ્ન જીવનવાળી એગમેની યાદદાસ્ત તાજ થાય છે. (૫) નિઝામુદ્દીન-કોજ મકબરો અને કચરવાળું આ પણ એક જૂનું સ્થાન છે (૬) હુમાયુની કચરસફરજંગ જેવું મકાન છે તો વિશાળ છતાં પાંધણીમાં ઉતરતું: કારીગરીના નમૂનારૂપ નેકસીદાર સંગેમરમરની જાળીઓ મધ્યે હુમાયુની કચર છે. (૭) પુરાણો કિલ્લો-તૂટેલા કોટના આ પાંડિયેર આગળ આજે તો કાગડા ઊડે છે. એ સામે થોડે દૂર નવું દિલ્હી નવી સામગ્રીથી હાસ્ય કરે છે! અહીં પાંડવ દ્રૌપદીના જીવનની યાદી આપતાં સ્થાનો દર્શાવાય છે. એ તો કેવળ સંભારણુ, છતાં અસલ દિલ્લી અહીં હોવા સંભવ છે. (૮) જુમા મરજહ, લાલ પથરતું ને જાંચા પગથિયાવાળું આ સ્થાન અજરના છેડા તરફ છે. જેવા માટે ૦-૧-૦ ફી છે. (૯) લાલ કિલ્લો જુમામસીદથી એક ચકાવો લેતાં જ આ સ્થાનનો કિલ્લો ને દરવાજો દેખાય છે. જેવાની ફી ૦-૨-૦ વ્યક્તિ દીઠ છે. અહારના ભાગમાં મીલીટરી સોલ્જરોનું રહેઠાણ છે. લગભગ ત્રીજે દરવાજેથી અંદર જતાં જે સ્થાનો નજરે ચઢે છે તે મુગલાઈ યુગની યાદ આપે છે ને સુરૂપા રમણીઓ સહ એ પાદશાહોએ માણેલા વિલાસની ઝાંખી કરાવે છે. સંગેમરમરના એ મકાનો આજે પણ પ્રેક્ષકનું મન આકર્ષે છે. દિવાને આમનું મથૂરાસન જે કે આજે તો રહ્યું નથી, છતાં દિવાલમાં મોર, પોપટની કારીગરી, છતમાંના વેલખુદા આદિ રૂપે રજૂ થતું ચિત્ર ભૂતકાળની મહત્તા પૂરી રહ્યું છે. એવી જ રીતે આવણ-ભાદરવો, હમામખાના, યમુના દર્શન ચટારી, હીરામહાલ, દિવાને ખાસ અને અન્ય આરામગૃહો દર્શનીય છે. એમાં દિવાને ખાસની જગ્યામાંથી-પાંદડી ને ફૂલમાં જે મીનાકારી કામ કરવામાં

આવેલું ને જવાહીર જડેલું તે આજે ઉખેડી લઈ જવામાં આવેલું જણાય છે. જન્નાનાગૃહોની જળીઓની કરામત, યુર્જોની કોરણી આજે પણ ગતકાળના સંભારણુરૂપ છે. ખૂણાના ભાગ પર જે સંગ્રહસ્થાન છે એમાં મોગલાઈ કાળ પર પ્રકાશ નાંખતાં ચિત્રો, વસ્ત્રો, ફેટાઓ, શસ્ત્રો અને એ યુગમાં વપરાતી બીજી ચીજોનો ઠીક સંગ્રહ છે. કુતુબમિનારનો અસલી ફેટો તેમજ બીજું ઘણું ઘણું જાણવા જેવું છે. (૧૦) ફીરોજશા કોટલા-ખૂની દરવાજા બહાર આ જગ્યાનું ખંડિયર છે. આ ઉપરાંત ગાર્ડન મોસ્ક, શાહઆલમ મોસ્ક, કરાઉલ મંઝીલ, ને હોજખાસ નામે સ્થાનો અને એ પાછળ મુસ્લીમ રાજ્ય-કાળનો કંઈ ને કંઈ ઇતિહાસ છે.

૩. મથુરા—મામા કંસની નગરી ને શ્રીકૃષ્ણના જન્મની પ્રથમ નગરી તે આ જ. નજીકમાં જ વૃંદાવન છે, જે બાલકૃષ્ણની લીલા-ભૂમિ મનાય છે. આજે પણ ઉભય સ્થાનોમાં મંદિરોનો પાર નથી. વચમાં કાલિંદી યાને યમુના નદી ખળખળ નાદે વહી રહી છે. વૃંદાવનના એક મંદિરમાં બારમણ સોનાનો સ્થંભ છે એમ સાંભળ્યું છે. મથુરા શહેર સ્ટેશનથી ૧૧ માઈલ દૂર છે. બબ્બર પણ મોટો છે. હિંદુઓનું યાત્રાધામ એટલે દારકેશનું મોટું મંદિર તે ખરું જ. પંડ્યાઓ યાત્રાળુ જોતાં જ પૂંઠ પકડે. મથુરાના ચોખ્ખા તે આ જ હશેને ? આ શહેરના પીત્તળના વાસણો તેમજ છીદડીઓ વખણાય છે. જૈનો માટે પણ આ સ્થળનું ગૌરવ ઘણું છે. ‘માથુરી વાંચના’ અહીં જ થયેલી. ચોરાસી ગચ્છનું મંદિર, જે શહેરથી ચાર માઈલ દૂર ને દિગંબર બંધુઓના હાથમાં છે તેની સાથે કંઈ કંઈ ઇતિહાસ જોડાયેલો છે. સુપાર્શ્વજિનનો સ્તૂપ પણ અહીં હતો એમ મુનિશ્રી રુદ્ધનવિજયજી (ત્રિપુટી)નું માનવું છે. ઉક્ત મંદિરથી શહેર તરફ આવતાં

ચિંતા એસી ડાકણી, કાટ કલેબ ખાય;
વૈદ્ય બિચારા કયા કરે, કહાં કહાં દવા લગાય.

૮૩

“કંકાલી દીલો” નામની જગ્યા છે, ત્યાંથી ઘણી મૂર્તિઓ નીકળી છે, જેમાંની કેટલીક અહીંના રક્તરંગી ‘કરઝન મ્યુઝીયમ’ માં છે, જેમાં શ્રી કીરતી આમલકી ક્રીડા, અને ગર્ભાપહરણનું શિલ્પ દર્શનીય છે. હાલ ઘીયામંડીમાં શ્રીપાર્શ્વજિનનું સુંદર દેવાલય છે. છત્રીમાં ખીબ પલ્ એ બિંબો ને જંબુસ્વામી તથા દાદાજીના પગલાં છે. ટાંગા મળી શકે છે. પૂર્વે અહીં લાલ મહેાંના માંકડા બહુ હતાં પણ આજે નથી. હાલ તો અયોધ્યામાં જેવામાં આવ્યાં હતાં.

કરણ ૧૫ મું

આગ્રાથી અજમેર

૧ આગ્રા—

આ ઐતિહાસિક ને જગપ્રસિદ્ધ શહેરને આગ્રા સીટી, આગ્રા ફોર્ટ, ઇલ્ગાહ અને બેલનગંજ નામના જુદા જુદા સ્ટેશનો છે. એ બધામાં આગ્રા ફોર્ટ પરનો મુકામ અનુકૂળ છે. રોશન મહોલ્લો તેમજ ધર્મશાળા નજીકમાં છે. ટ્રેનમાંથી નજરે પડતું લાલરંગી જુમામસ્જીદનું મકાન રોશન મહોલ્લાના નાકા પર છે. જિનાલય પ્રદક્ષિણાનો ક્રમ-રોશન મહોલ્લો-(૧) ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ-વિશાળ દેવાલયમાં ભાંચી વેદિકા પર જગદ્ગુરુ શ્રી હીરવિજયસૂરિના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠિત થયેલ મનોહર મૂર્તિ વિરાજમાન છે. બિંબ પર એ સંબંધી લેખે છે, જેમાં પ્રતિષ્ઠા કરનાર તરીકે શ્રાવકકુળભૂષણ માનસિંહજીનું નામ છે. સ્ફટિક બિંબ ૨ ને ધાતુબિંબ ચાર દર્શનીય છે. સમિપના ચોકમાં ફરતા કમરામાં શાન્તિજિન, મુનિસુવ્રત સ્વામી, ચૌમુખજી તેમજ પાર્શ્વનાથ મૂળનાયક હોઈ બીજા પણ ઘણા બિંબો બાજુમાં તેમજ જોખલાઓમાં છે. વચમાં ભાંચીએકક પર જે શ્યાથવર્ણી ચતુ વગરના મનોહર બિંબ છે તે દશમા શીતલનાથ છે. એ મસીદમાંથી નીકળેલા છે. ચતુ ચક્રાવાતા નથી છતાં મૂર્તિ જેતાં આત્મા ઠરી જાય છે, તે મન પર કોઈ જુદી જ છાપ પડે છે. (૨) સીમંધરજિન નજીકમાં જમણા હાથની ગલીમાં છે.

નમકમંડી, રોશન મહોલ્લામાંથી ત્રણ ફ્લોંગ દૂર બજાર માર્ગે છે. (૩) શાન્તિનાથ-પથ્થરની બાંધણીવાળું આ વિશાળ મંદિર છે. ભમતીમાં એ બાજુ બીજા પણ બિંબો છે.

આચારે અભિમાન વધ્યો, તપથી વધ્યો ક્રોધેશ;
ગર્વ વધ્યો જે જ્ઞાનથી, તે વૃથા ભજવ્યો વેશ.

૮૫

હીંગમંડી (૪) તેમનાથજીનું મંદિર છે.

મોતી કટરા (૫) ગોડીપાશ્વનાથ-કરતાં બિંબો ઉપરાંત ઉપર
લાગે આદીશ્વરજી, દક્ષિણે શાન્તિનાથ તે ચૌમુખજી, નામે તેમનાથ
તથા મુનિસુવ્રત તથા અહારના લગમાં સીમંધરજીને અભિનંદન પ્રભુ
છે, (૬) વાસુપૂજ્યજી-આસપાસ બિંબો તેમજ દાદાજીના ચરણુ, (૭)
કેશરીયાજી-વચમાં નાની નિલમતી પ્રતિમા તેમજ અહાર ગોખલામાં
પણુ બિંબો છે. પાછળ બગીચામાં દાદાજીની તથા રણુધીરવિજયજીની
પાદુકા, (૮) સુરપ્રભુ-ચોરાથી પશ્ચિમની ગલીમાં ૧૦૦ કદમ દૂર મનો-
હર મૂર્તિ ઉપરાંત જિનકુશલસુરિની પાદુકા.

બેલનમંજ, ફેર્ટથી અર્ધો માઈલની સીધી સડક પર. (૯)
સુપાશ્વનાથ-મૂર્તિ કણ્ણવાળી તે રમ્ય છે, બાજુમાં હીરવિજયસુરિ,
તેમજ વિજયધર્મસુરિના ચરણુ છે. આગળના ભાગ પર વિજયલક્ષ્મી
જ્ઞાનમંદિર છે, ૨૨૦૦૦ પુસ્તકોનો સુંદર સંગ્રહ છે જેમાં લગભગ
૮૦૦૦ હસ્તલિખિત પ્રતો છે. નજીકમાં ધર્મશાળા છે, એ અધાના
સ્થાપક કલોધીનિવાસી શેઠ લક્ષ્મીચન્દ્ર બેદ છે, (૧૦) આદીશ્વરજી
ધરદેરાસર-ધાતુના બિંબ-શેઠ તેજકરણુ ચાંદમલજીના મકાનમાં.

(૧૧) દાદાવાડી યાને શેઠનો બગીચો ફેર્ટથી ૨૧ માઈલ છે.
ટાંગાં સ્વારી દીઠ ૦-૨-૦ લે છે. સ્થળ રમણીય છે. સુંદર બાગ
મધ્યે એક તરફ શ્રી વીરજિનપ્રાસાદ છે એના ભોંયરામાં ઘણી પ્રાચીન
જિનમૂર્તિ છે, બગી મંદિરમાં શ્રી મૌતમ તથા સુધર્મા ગણુધરની
પાદુકાઓને આત્મારામજીની મૂર્તિ છે. અહાધના ભાગમાં હીરવિજય-
સુરિના પગલાં છે. અગાંસી ઉપર રણુધીરવિજયજીના તેમજ નજીકના
ખુલ્લા મેદાનમાં દાદાજીના પગલાંની નાનકડી દેરી છે.

મોગલ સલ્તનતનો અપૂર્વ વૈભવને જાહેરલાલીલયાં સ્મરણુચિન્હો

૮૬ મુળ અભિમાન પાશેર હતું, લણુતાં તે થયું અચ્છેર;
ચતુરાઈમાં તોલું થયો, ગુરૂ થયો ત્યાં મણુમાં ગયો.

રણુ કરતી કળાભરી વિવિધ ઈમારતો એ આ શહેરની સૌંદર્યતા છે. દુનિયાભરની અગ્નયખીઓમા અગ્રસ્થાન ભોગવતો, અજોડ તાજમહેલ પણ અહીંજ યમુના તટે શોભે છે. દાદાવાડીથી ૩ માઈલ દૂર પથર આંધણીવાળીવાળું સીકન્દરા નામે સ્થાન છે જ્યાં મહાન્ અકબરશાહની કબર છે. કારીગરી પ્રેક્ષણીય છે, વળી એની નજીકમાં ઔતમઠૌલા (તુરજહાંના પિતા)ની કબર, તેમજ ફતેહપુર સીક્રીમાં આવેલા જુના મકબરા દર્શનીય છે. જર્જરિત દશામાં આવી રહેલ છે. આ જડ વસ્તુઓ કોઈ અનેરા યોધ આવે છે,

ફાટું સ્ટેશન સામે જ અકબર સમ્રાટે બંધાવેલો (સં. ૧૫૩૫ માં) કિલ્લો આવેલો છે. અમરસિંહ દરવાજેથી દાખલ થવાય છે. માથા દીઠ ૦-૨-૦ 'ચાજ' છે. કિલ્લાની આંધણી, ફરતી ખાષ્ટ નિરખતાં એતું ભૂતકાળમાં કેવું મહત્ત્વ હશે એનો ખ્યાલ આવે છે. આ વિશાળ સ્થાનમાં આરસની શ્વેત મસીદ, ને દિવાને આમ તથા દિવાને ખાસ નામના મકાનો જેવા લાયક છે. છત, ખારી, આરણીની કારણી, જળીઓની કરામત અને એક સ્થાનમાંથી ખીજમાં જવાનાં ભેદી માર્ગો, લાલ પથરનો જોધખાઈ મહેલ, વચમાં વિશાળ બગીચા, હોજ અને જનાનાની એગમોને સ્નાન કરવાના હમામખાન, ક્રીડાગૃહો તથા આરામગૃહો આદિ આજે પણ પ્રેક્ષકને મુગ્ધ બનાવે છે. જે કે આજે એના પૂર્વકાલીન તેજ નથી રહ્યાં, છતાં લાંબુ તો યે ભરુચ એ ઉક્તિ અનુસાર ગતકાળની ઝાંખી તો જરૂર થાય છે. એક ભાગ પર સોમનાથના મંદિરના તૂટેલા કમાડો સંરક્ષણ કરાયેલાં છે. આ બધું નિરખતાં મોગલાઈ રાજ્યકાળ ચક્ષુ સામે તરવા માંડે છે.

કિલ્લાથી માઈલ લગભગ ચાલતાં વિશાળ જગ્યા રોકતું ને દૂરથી પણ લગ્યતાનો ભાસ કરાવતું જે મકાન દેખાય છે, એ જ "તાજ મહેલ"—માર્ગમાં વિકટોરીયા રાણીનું આવલું આવે છે.

અલિ-પતંગ-મૃગ-મીન-ગજ, એક એક રસ આંચ; ૮૭
તુલસી તિનકી કોન ગત, જાકુંચ વ્યાપત પાં.

સૌરીપુર જવાની સડક ત્યાંથી જ છે. પ્રવેશદ્વારની ઉભય બાજુ પર મોટી સરાઈઓ છે. ડાબા હાથે જતાં જે જિંચો દરવાજો છે, તે પર ચઢતાં જ નજર સામે સંગેમરમરનું આંધિલું, સુંદર કારીગરીવાળું, સફેદ દૂધ કે રૂની પુણી જેવું જે આલીશાન મકાન, ફરતા જિંચા મિનારા, સામે તેવા જ વર્ણના આરસના હોજ અને એમાંનાં કુવારા, વળી એની બંને બાજુ આડાશ જેડે વાતો કરવા જિંચાં જિગેલાં સરના લીલા-કુંજર વૃક્ષો દેખાય છે, એ આખું જ દૃશ્ય પ્રેક્ષકને ધડીભર મોહિત કરી દે છે. એટલું જ નહિ પણ આદેશાહ શાહજહાનનો રાજ્યકાળ સ્મૃતિપટ પર તાજો કરાવે છે. મુમતાજ એગમ સહના પ્રેમનું આ સ્મારક તેના મૃત્યુ (સં ૧૩૬૧) બાદ જીલું કરાવેલું છે. માનવ હૃદય પર અનેરી છાપ પાડે છે. જાણે એકાદી ભોગભૂમિમાં ન વિહરતા હોઈએ તેવો ખ્યાલ આવે છે. પણ પગથિયા ચઢી કારીગરીવાળી જાળીઓ જેતાં જ્યાં વચમાં પહોંચીએ કે તરત જ ભાવના બદલાય છે. નજર સામે એ પ્રેમી દંપતીની કબરો પડે છે. નીચેના ભૂમિગૃહમાં પણ તેમજ છે. પૂર્વે એ પર હીરા માણેક જડેલાં ને ચાંદીના કમાડ હતાં એમ જનશ્રુતિ સાંભળાય છે પણ આજે તો એમાંનું કંઈ નથી. આમ છતાં જિંચા મિનારા, વચલો ધુમટ ને પાછળની બાજુ પરની લાંબી અગાશી પર એસી સામે વહેતી કાલિંદીના દર્શન એ તો આજે પણ પૂર્વકાળ જેટલાં જ આનંદદાયી છે. ફરતાં ખીજાં પણ મકાનો છે, ને ઝાડ-પાનનો પાર નથી, છતાં આત્મવિહુણા દેહ જેવું શૂન્ય છે. જે મશહૂર સ્મારક, પ્રતિદિન વીસ હજાર કારીગરો રોકી, કરોડો ખર્ચાં ૧૬ વર્ષે પૂર્ણ કરવામાં આવ્યું છે, એ આજે જગતભરના મુસાફરોનું આકર્ષણ અને તેમાં શી નવાઈ? ચાંદનીમાં આની શોભા આર ખીલી જાડે છે. આમ છતાં આની પાછળ કંઈક કાળો ઇતિહાસ છે, એમ શોધકો જણાવે છે. એ હિસાબે દેલવાડા-આબૂનાં મંદિરોનો આંક અવશ્ય વધી જાય, કેમકે એની પાછળનો ઇતિહાસ સુવર્ણાક્ષરે નોંધાયેલો છે.

૮૮ ધડી ધડી કરતાં દિન ગયા, દિન દિન ગણુતાં માસ;
માસે વરસો વડી ગયા, જાગી કરો તપાસ.

૨ સૌરીપુર—આગ્રાથીથી ૪૭ માઈલ દૂર અક્ષત જંગલમાં આવેલું છે. મોટરબસનો ચાર્જ માથાદીઠ ૩. ૨) લાગે છે. છેલ્લા ચાર માઈલનો માર્ગ તદ્દન ખરાબ કોતરેલી વચમાં થઈ જતો હોવાથી બૂલામણીવાળો છે. એ કરતાં આગ્રાથી શીકોહાબાદ (E. I. Ry.) ઉતરી, ત્યાંથી ૧૨ માઈલ ગાડામાં કે પગે ચાલતા જવું સરું છે. વળી આગ્રાથી આહવા સ્ટેશન જઈ ત્યાંથી ૭ માઈલ ચાલી નાખવું ફતેપુર સીકીથી આ સ્થાન ૧૪ માઈલ છે, જવા સારુ વાહન મળે છે. બસના માર્ગે લગલગ અર્ધો ઉપરાંત ગયા બાદ એક ગોળાકાર ટેકરાઓ વચ્ચે થઈને માર્ગ કુટે છે. ત્યાંનું દ્રશ્ય કોઈ જુદા જ તરંગે પ્રગટાવે છે. પછી તો છૂટાછવાયા ઝુંપડાં તેમજ નાની મોટી દોરીઓ એવી રીતે વિખરાયેલાં છે. કે જરૂર ભૂલાચારમાં પડી જવાય. એ જગ્યાએ મોટર લાઈસન્સની તપાસ થાય છે. આખરે અરણ્યમાં મંગળધામ સમું નવીન મંદિર નજરે પડે જૂન. ધર્મશાળા પણ પાસે જ છે. આ ભૂમિ પર પૂર્વે સમુદ્રવિન્ય આદિ દશાણીએ રાજ્ય કરેલું. ભગવાન અરિષ્ટનેમિના ચ્યવન-જનમરૂપ એ કલ્યાણકો અહીં જ થયેલાં. અહીંની કામિનીઓ વસુદેવના રૂપ પાછળ ગાંડી બની ધરકામ ભૂલી જતી. મથુરામાં કંસવધ થયા બાદ પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધના ભયથી જ આ માતૃભૂમિને છેલ્લી વિદાય ઈષ્ટ યાદવોને ગુજરાત તરફ કદમ કરવા પડેલા. મહાભારતના કાળની આ વાતો યાદ તો આવેજ, પણ આજે એમાં શું દેખાય ? 'શહેર હુશે તે ગામડાને ગામ ત્યાં સ્મશાન !' આટલું અવલંબન ન હોત તો આ ધરતી પર પગ મૂકવાનું કોને મન થાત ? જિંયા પ્રાસાદમાં પ્રભુશ્રી નેમનાથની સુંદર પ્રતિમા બિરાજે છે. હીરવિજયસુરિના ને દાદાજીના ચરણ પણ છે. થોડા ચઢાવ ઉપર દેવાલય હોવાથી ડીક રમણિય લાગે છે. વાસણ કુસણ મળી શકે છે. સીધુંસામાન સાથે રાખવું. આગ્રામાં મોતીકટરામાં 'સ્વેતાંબર જૈન' પત્રના સમ્પાદક શ્રી જવાહરલાલ લોઢાને મળવાથી

સર્વ જાતનો પ્રબંધ થઈ શકે છે. આગ્રામાં આરસ તેમજ પથ્થરની ચીજો રમકડાં મોટા પ્રમાણમાં બને છે. વળી શેતરંજી, સુગંધી તેલ આદિ માટે આગ્રા શહેર જાણીતું છે. સતાર્ધ માધુપુર જંકશને અમારી મોટી લાઈનના કેરેજને સલામી ભરી નાની લાઈનના કેરેજમાં પુનઃ એક વાર ધરવખરી ગોઠવી. પણ પેટ્રીમાંની સગવડ આગળ આમાં રહેલી અગવડના કેટલાં રોદણાં રૌવાં ?

૩. જયપુર—હિંદુસ્થાનમાં એકાં જે પારિસનગરનો ખ્યાલ આણવો હોય તો અવશ્ય જયપુર જોવું. પહોળી સડકોવાળું, સામસામે સરખા રંગીન મકાનોવાળું આ શહેર સ્ટેશનથી લગભગ એ માઈલ થાય છે. વાહનો છૂટથી મળી શકે છે. પ્રવેશદ્વાર પર ચોવીસ કલાક પહેરગીરો ખડા હોય છે. મકાનોમાં કોરણી તો ખરી જ. વળી લાલ ગુલાબી રંગ સર્વત્ર એક સરખો દેખાય. માર્ગ એકક કે ચોતરા જેવું હોય, આ બાંધણી અન્યત્ર લાગ્યે જ જોવાય છે. માથા દીક ૦-૧-૦ કે ૦-૧-૬ ખરચી ટાંગામાં “ચોક” પહોંચવું. ચોકખખરમાંથી બધે જવું સુગમ પડે છે. અહીં શ્વે. દિગં. મંદિરો ઠીક સંખ્યામાં હોવાથી માત્ર “જૈન કે શ્રાવકના દહેરા” હોવાથી ચાલી શકે. તેમ નથી શ્વે. મંદિર માટે “આસવાળના દહેરા” કહેવામાં ઝટ માર્ગ દર્શાવાય છે. ધણુખરા તો ચાંદપોર આગળના ઘીવાળાના હાટમાં આવેલા છે. નહાવાની સગવડ તો સ્ટેશન નજીક આવેલ ધર્મશાળામાં મીનાકારી કાચની કારીગરીવાળું જે કેશરીયાજી મંદિર છે ત્યાં અનુકૂળ છે. બાબુમાં દાદાજીના પગલાં છે. શહેરમાં જતાં ડાખા હાથે હાટ આવેલ છે. (૧) સુમતિનાથ આદીશ્વરજી વિ. (૨) સુપાર્શ્વનાથ ડાખા જમણી ગભારામાં તેમજ બહારના કમરામાં ને ગોખલામાં પણ ખિંબો છે, જેમાં સ્કેટિક ૧, પાનાતું ૧. (૩) પાર્શ્વનાથ આગળ ઝરુખો છે. દાદર ચઢી ઉપર જતાં પ્રભુના દર્શન થાય છે. બાબુમાં મૂર્તિ તથા પગલાં

છે. શ્રેયાંસનાથ. આગળના ભાગમાં પાઠશાળા બેસે છે. (૫) આદી-શ્વરજી. અહીં જળીઓની કારણી, મીનાકારી કામ, રંગમંડપમાં ઝરખાવાળી બેડેકા પ્રેક્ષણીય છે. સામેસામે કમરામાં ધિંબો ઉપરાંત શ્રી આત્મારામજીની મૂર્તિ ને દાદાજીની પાદુકા છે. (૬) નેમિનાથ-માળા ઉપર છે. (૭) કેશરીયાજી-ગભારામાં ખીજી મૂર્તિઓ છે, બહાર દાદાજીની પાદુકા. (૮) ધરદેરાસર-ઘાતુધિંબ-સુમતિનાથ કનૈયાલાલજી ઢઢાના મકાનમાં. (૯) ધરદેરાસર-અનિતનાથ શેઠ ગુલાબચંદજી ઢઢાના મકાનમાં મજ્જર માર્ગ ઓળંગી સામેની ગલીમાં છે. સોહનમલ રાજમલ શેઠીઆને ત્યાં મીનાકારી વાસણોનો મોટા સંગ્રહ છે જે જેવા લાયક છે.

દાદાવાડી—સાંગાનેરી દરવાજેથી અર્ધા માઈલ પર બગીચામાં સુંદર દેવાલય છે. પાર્શ્વનાથની મનોહર મૂર્તિ, ડાબા જમણી વીરપ્રભુ ને આદિનાથ છે. રંગમંડપના સોનેરી ચિત્રામણમાં જૈનકથાપ્રસંગોના આલેખન છે. સામે દાદાજીની છત્રી છે.

મોનવાડી—ગલતા દરવાજા બહાર થઈ, ગલતા ટેકરી તરફ જતી સડકે, તળેટીના ભાગ આગળ જમણા હાથ પરના વિશાળ કિલ્લામાં વચમાં મંદિર છે, એમાં શામળીયાજી તથા ત્રિગઢ પર છત્રી નીચે કેશરીયાજીના ચરણ અને બહારની બાજુ દાદાજીના પગલાં તથા હોજ ને ગુરુદેવના પાદુકા છે. ગલતાની ટેકરી પર મહાદેવની દોરી ને બાજુમાં થઈ પાણીનો ધોધ પડે છે. ત્યાંની પાછા ફરી તેની સમઘિશામાં આવેલાં 'ઘાટ' તરફ જવું. બે ટેકરા વચ્ચે થઈ નીચાણ તરફ વળતો માર્ગ, ઉભય બાજુ બેડેકાવાળી છત્રીઓ ને નાના મોટા મંદિરોથી સ્થાન શોભનિક લાગે છે. મોનવાડી ને આ ઘાટ વચ્ચે આરસની બાજુ છે, ઘાટ ઉતરતાં જમણા હાથે ખૂણા પર પદ્મપ્રભુનું દહેરું છે. આરસની છત્રીમાં મૂળનાયક ઉપરાંત ખીજા પણ ધિંબો

મુનિ મહંત તાપસ તપી, ભિક્ષુક ચારિત્ર ધામ;
યતિ તપોધન સંયમી, વ્રતી સાધુ રૂપી નામ.

૯૧

છે. નાનકડું જણાતું છતાં અંદરથી વિશાળ એવું આ દહેરું પહાડ પરના જૂના કિલ્લાની સામે જ છે. નીચે ઉતરી આગળ જતાં દિગં એ મંદિર આવે છે, એમાં મોટાં દહેરાનું સોનેરી કામ, ચારસના ત્રણ ગઠ તેમ જ ખીજ પણુ કારીગરી નેવાલાયક છે. આ બંને સ્થળ એકેક માઈલના ફાસલા પર આવેલાં છે. પગે ચાલતાં જઈ શકાય છે.

સાંગાનેર—શહેરથી આઠ માઈલ દૂરનું આ સ્થાન હાલ તો જીર્ણવિશીર્ણ કિલ્લાવાળી હાલતમાં દેખાય છે. દરવાજા તેમ જ ખંડિયેરા જેતાં પૂર્વકાળે એની જાહેજલાલી ને મહત્વ ઝાઝેરાં હશે એમ જરૂર લાગે છે. દિગં મંદિરો વધુ એ એ દહેરાં જેડાજોડ, કિલ્લાના ખીજા છેડા પર આવેલાં છે (૧) ચંદ્રપ્રભુ (૨) મહાવીર સ્વામી સુંદર કારણી ને નેમનાથની ચોરીનો દેખાવ. અહીંથી માઈલ પર દાદાવાડી છે.

આમેરગઢ—શહેરથી આઠ માઈલ દૂર, સાંગાનેરની સામી દિશાએ આ કિલ્લો પહાડ પર છે. મજબૂતાઈમાં ચિતોડગઢની યાદ આપે છે. પ્રાચીન કાળને યાદ કરાવે તેવું ઘણું ઘણું નેવાનું છે, છતાં ખંડિત દશમાં હૃદય દ્રવીભૂત થાય તેવું સાવ સુમસામ લાસે. છુટોછવાયો માનવી નજરે પડે! અહીં ચંદ્રપ્રભુનું રમણિય દહેરું છે. સોનેરી ચિત્રામણુ, વિશાળ કમાન, ગતકાળની ઝાંખી કરાવે છે. આશવાલોની સમૃદ્ધિની યાદી આપે છે. દિગં મંદિરો પણ છે. કિલ્લો કે જ્યાં જૂના વખતની ચીજોનો સંગ્રહ છે, તે જોવા યોગ્ય છે, પણ પાસની જરૂર પડે છે.

મ્યુઝીયમને ફરતો પાગ છે, જ્યાં જીવતાં જાનવરો રખાયેલા છે, એ નેવાલાયક ગણાય છે. હિંદલરના અન્ય સંગ્રહાલયોમાં જે

દ્વર કપટી મિત્ર ન કીજીએ, પેટ પેસી બુધ લેત; પહિલી પ્રીત, બતાય કે, પીછે ગોથા દેત.

ચીજો નથી, એવી કેટલીકનો આમાં સંગ્રહ છે. મકાનની બાંધણી પણ સુંદર છે. વળી પ્રત્યેક પદાર્થની નોંધ પણ વિસ્તારયુક્ત આપેલી હોય છે. એમાં ઝવેરાતની જે જાતો તથા જુદી જુદી ડીઝાઈનો યાને ધાટ છે, તે અન્યત્ર નથી એમ કહેવાય છે.

ઉપરોક્ત પાંચ સ્થાનો બસમાં બેસી ફરી શકાય છે. એ માટે “મીંટ” (ટંકશાળ) આગળના સ્ટેન્ડ પર જવું. સોળ સવારીની બસના રૂ. ૧૨૫ થી ૧૬૫ બેસે છે. અહીં અમેને ફાગની અધારી બેવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો. એ વેળા રાજા ઉપરાંત જુદા જુદા અધિકારીઓ હાથી પર સ્વાર મઠ્ઠી ગુલાબના કંદુકો પરસ્પર ફેંકતા નીકળે છે. રાવ રંકનો બેઠ રહેતો જ નથી. આસપાસના ગામોમાંથી વિશાળ જન સમુદાય આ ટાણે ઉતરી આવે છે. રાજમહેલ આગળ મોટા બેળા જેવું થઈ પડે છે.

૪ અજમેર—અજ રાજાએ વસાવેલ આ પુરાણું શહેર આજે તો જૂની નવી બને જાતની છાપ પાડે છે. પ્રસિદ્ધ પૃથ્વીરાજ ચૌહાણને મહારાજા વિશાળદેવ અહીં જન્મેલા વૈશ્ણવોનું પ્રસિદ્ધ તીર્થ પુષ્કર-રાજ અહીં નજીકમાં જ છે. સ્ટેશન સામે ગુજાબચંદ શેકની ધર્મશાળાને થોડે દૂર ખીજી પણ એક છે. આ મોટું જંકશન હોવાથી ધંધો ઠીક ચાલે છે. ધર્મશાળાથી જ દુકાનોની હાર શરૂ થાય છે. શાક, ફળની હાર મૂકી, દરવાજામાં પ્રવેશતાં આગળ દરગાહ આવે છે. ત્યાંથી થોડે દૂર જઈ, ડાબા હાથની ગલીમાં થઈ લાખણુ કોટીમાં જવાય છે. દહેરનો ક્રમ (૧) ગોડી પાર્શ્વનાથ-ડાબા જમણી કેશરી-ચાણ ને પાર્શ્વનાથ તેવી જ રીતે માળ ઉપર શ્રી વીરજિન ચૌમુખજી ને પાર્શ્વનાથ પ્રભુ તથા મુનિસુત્રતજી. (૨) સંભવનાથ. આજુબાજુ ખીજી પણ બિંબો તથા આરસ પર શિખરજીનો પટ ફારેલો છે. (૩) શેઠ બુધકરજી મુત્તાના મકાનમાં ત્રીજે માળે કાચમાં સુંદર ચિત્ર-

જે મન પીછે ઉપજે, સો મન પહેલી હોય; ૯૩
કાર્ય ન યિગડે આપણો, લોક હસે નહિ કાય.

કામવાળી ગોળ દહેરીમાં સ્ક્રટિકના ચંદ્રપ્રભુજી છે. અહીંથી અગ્નર માર્ગે આગળ વધતાં, વચમાં મૂળચંદ સોનીતું દિગંબરી મંદિર આવે છે, જેમાં પાછળના ભાગ પર, ખીજે માળે, મેરુપર્વત, અષોધ્યા, દેવ-વિમાનો આદિના આકારો ગોઠવી સુંદર દેખાવ રજૂ કર્યો છે. જૈન સાહિત્યના પ્રસંગોને કળા મારફતે તાદશ ભાગ લખવાતાં દર્શાવનાર આ રચના ખાસ ગ્રેક્ષણીય છે. વળી મંદિર પરતું સોનેરી ચિત્રકામ પણ તેવું જ મનમોહક છે. ત્યાંથી સડક માર્ગે સીધા જતાં જમણા હાથે દોલતભાગમાં જવાની ગલી આવે છે. સુંદર બગીચો ને (૪) રિખવદેવનું મંદિર છે. મીનાકારી કામ ને તીર્થના ચિત્રપટોથી ઠીક શીલા બની રહી છે. નાનકડી ધર્મશાળાના મુદાલેખો મનન કરવા જેવા છે. (૫) સ્ટેશનથી માઈલ દૂર, ચક્રાવો ખાઈ પાછળની બાબુએ દાદાવાડી છે. મૂળનાયક સંલવનાથ-ધાતુના બિંબ છે. ઉપરાંત ભિન્ન ભિન્ન દેરીઓમાં દાદાજીના ચરણો છે. પગે ચાલતાં આવી શકાય તેવા ટૂંકા માર્ગે પણ છે.

અન્ય સ્થાનો-શિલ્પકળા, સોનેરી, રૂપેરી તથા જરીકામથી શોભતી ખાંજહા પીરની દરગાહ જે લાખણુ કોટી જતાં વચમાં આવે છે તે જેવા જેવી ગણાય છે. જ્યાં અનુક્રમે દોહસો ને સો મણુ ચોખા રાંધી શકાય તેવા બે ઝમ બિંચા ચુલા કરી મૂકવામાં આવેલાં છે. એ ઉપરાંત નજીકની અઠી દિનકી ખૂંપડી ને કિલ્લાના જૂના મકાનો પણ છે. અઠી દિનકી ખૂંપડીવાળું શિલ્પયુક્ત સ્થાન એક સમયે જૈન દેવાલય હતું એની નોંધ મળે છે. જુઓ ટોડકૃત રાજસ્થાન.

પ્રવાસક્રમ મુજબ આ અમારો છેલ્લો મુકામ હતો પણ ત્રણ દિન વધુ મળવાથી યાત્રાળુઓના મોટા ભાગે આશુનો, બ્યારે થોડાકે રાણકપુરજીનો અને અમોએ કુંભારીયાજીનો યાત્રાક્રમ યોજ્યો હતો. માત્ર ત્રણ દિનમાં આશુના જેવા દુનિયામાં અજોડ કારીગરીવાળા

દેવાલયો નિરખી લેવા કે અચળગઢના દર્શન કરો વાળવા અને એ ઉપરાંત એ ગિરિ પરના અન્ય પણ દર્શનીય સ્થાનો અવલોકી એ અસંભવિત છે. દેલવાડાના વિમળશા અને વસ્તુપાળ-તેજપાળના દેવાલયોમાં માત્ર શ્રી આદિજિન ને નેમનાથ ભગવાનને બુદ્ધાર્યા એટલે યાત્રાની પુર્ણાહૂતિ થઈ એમ સમજવાનું નથી. એ પ્રાસાદોના પ્રત્યેક સ્થંભ, આરશાખ, દેરીઓના ધ્રુમટ ને દિવાલો એ સારાયે જૈન સાહિત્યના વિધવિધ પ્રસંગોથી ભરેલાં છે. કોરણીઓ કળાકૃતિ સુચવે છે ને સાથે ઐતિહાસિક અકોડા પણ સાંધે છે. એ માટે માત્ર ૭૨ કલાક એ તો તદ્દન અદ્વપ સમય, એના સ્વરૂપ માટે તો ‘આણુ’ કે તેવા બીજા પુરતકો વાંચવા ધો. એ પવિત્ર ધામના પુનિત વાતાવરણમાં ઓછામાં ઓછું અડવાડીયું તો જોઈએ જ. તેવું જ રાણકપુર સંબંધી રાણી સ્ટેશને ઉતરી વરકાણા, નાંડોલ, નાડલાઈ, ધાણેરાવં, મૂહાલા મહાવીર, સાદડી ને રાણકપુરજી જેવા પ્રાચીન ને ઐતિહાસિક પ્રહસ્ત ધરાવનારા સ્થાનો કે જ્યાં આજે પણ બૃહત્ પ્રાસાદો ઝિલા છે ને જ્યાં એક કરતાં વધુ મંદિરો છે તે સ્થાનમાં માત્ર દોડતા ફરી વળવું, એનું નામ યાત્રા ન જ કહી શકાય. નાંડોલના ભૂમિગૃહ સંબંધી વિચારો કે નાડલાઈના શંત્રુજ્ય-ગિરનારનો ભાવ અર્પતા નાનકડા પહાડ ચઢો, વા મૂહાલા મહાવીર જેવા અરણ્યની વચમાં આવેલા મનોહર પ્રાસાદમાં શાન્તિથી ભક્તિ કરો, કિંવા સાદડી-ધાણેરાવના મંદિરો જુહારો અથવા તો મશહૂર એવા ધરણાશા પોરવાડના અલૌકિક ને નલિનીગુહમ વિમાનનો સ્વાગ ધરતા, જંગલમાં મંગળસમા, અંગણિત સ્થંભોવાળા રાણકપુરજીના મહાદેવાલય નિહાળો તો શું શક્ય છે કે એ સર્વ તમો ત્રણ દિનમાં આટોપી શકો ? તારંગાની ઉભણી, રાણકપુરની બાંધણી અને આણુની કોરણી અન્નેડ ગણાય છે, માટે જ આ પવિત્ર સ્થળોમાં પર્યટન કરવા સારુ સમયની વિપુલતા આવશ્યક છે. આવા રમણીય યાત્રાધામોમાં દોડધામ ન કરતાં શાંતિથી યાત્રા કરવી ઉચિત છે.

કિરણ ૧૬ મું.

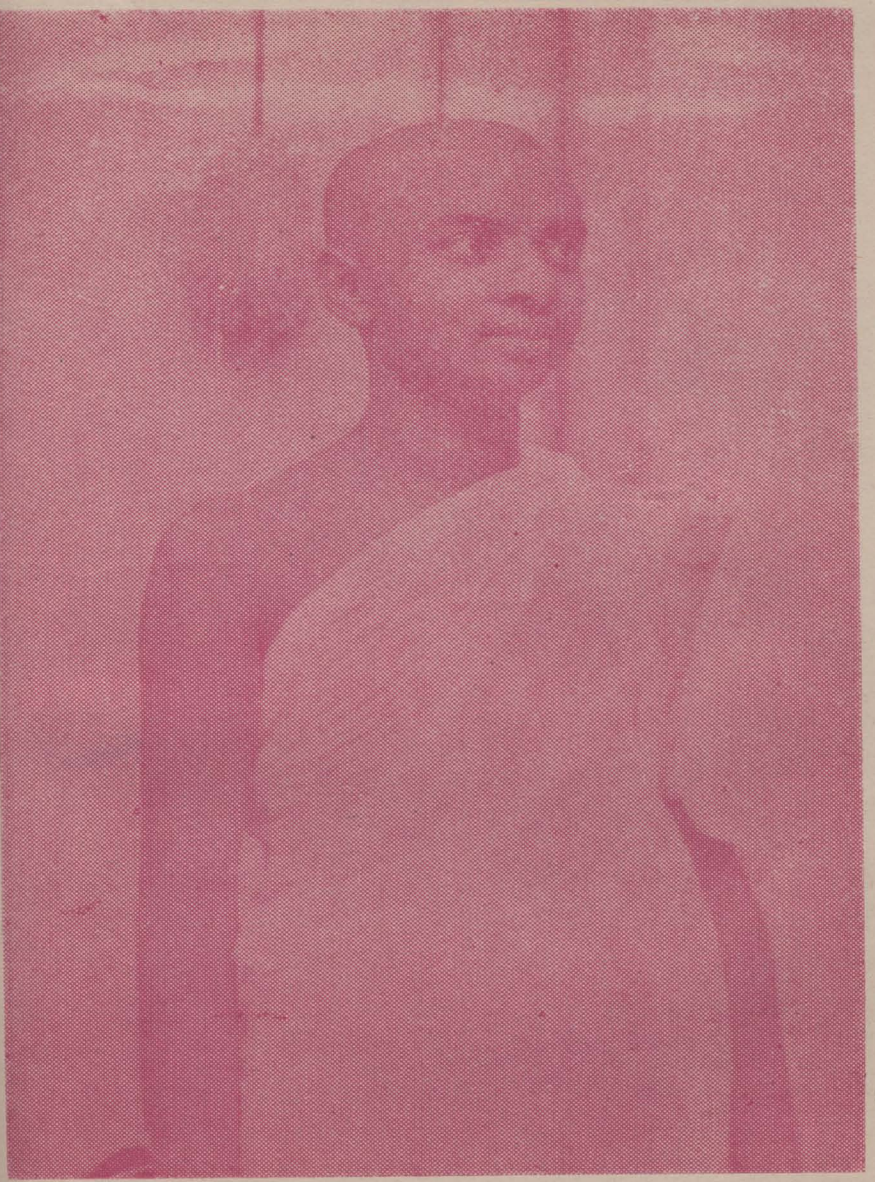
ખરેડીથી કુંભારીયાણ.

કાશ્યપ માસની કૃષ્ણાષ્ટમીએ આખૂરોડ સ્ટેશન પર પગ મૂક્યા. ગામનું નામ તો ખરેડી છે. સારા હવાપાણીને લઈને, તેમજ આખૂ, અંબાણ ને કુંભારીયાણ જેવા પ્રખ્યાત યાત્રાધામોનો માર્ગ અહીં ઘઈને કુટતો હોવાથી પ્રતિદિન ગામનો વિસ્તાર વૃદ્ધિ પામતો જાય છે. વળી સરિતાનું સાનિધ્ય છે. આખૂકેમ્પ એ હવા માટેનું સારું મથક હોવાથી તેમ જ અધિકારી વર્ગનું ત્યાં થાણું હોવાથી અવરજવર વિશેષ રહે એ પણ ખરેડીની પ્રગતિનું એક કારણ છે. સ્ટેશનથી બજારમાર્ગે થોડું ચાલતાં વિશાળ ધર્મશાળાઓ આવે છે. વળી મેડા પર શ્રી આદિજિનનું દહેરું છે. નજીકમાં મોદી વિગેરેની દુકાનો છે. આખૂ માટે મોટર બસ ને અંબાણ આદિ માટેના ગાડા અહીંથી જ અંધાય છે.

આરાસણ પહાડ આખૂ ગિરિની સામી દિશામાં છે. એ પર અંબાણ, કોટેશ્વર, ગબ્બર ને કુંભારીયાણ જેવા ગણાતા પવિત્ર સ્થાનો છે. ત્યાં પહોંચવાનો લગભગ પોણો માર્ગ શિરોહી સ્ટેટની હદનો ને બાકીનો દાંતા સ્ટેટનો છે. ઉભય સ્ટેટ આ યાત્રાધામોને આવકના સાધન બનાવી બેઠા છે. કળિયુગનું આ પણ એક અચ્છેરું જ ને! દેવના દર્શન પણ હવા પાણી માફક મોક્ષના નહિં! ઉભય સ્ટેટના દાંતો વચ્ચે યાત્રિકોને અટવાવાનું હોવાથી, હાડમારીનો પાર નથી રહેતો. પૈસા ખરચતાં પણ એમને સુખ નથી મળતું. ગાડામાં જનારને ખરચ વધુ લાગે છે. પગે ચાલીને પણ જઈ શકાય છે. ખરેડીથી ૧૨ માઈલ અંબાણ ને ત્યાંથી ૦૧ માઈલ નીચાણમાં

કુંભારીયાણ અદ્રાટ મેદાન વચ્ચે છે. જે કે અંબાજીમાં જળશભાવ મળે છે છતાં ખરેડીથી સાથે લેવું સારું છે. મોટરબસ ચાલુ થયાકું સાંભળ્યું છે.

નવનીની પ્રભાતે સાતેક વાગ્યાના સુમારે નિકળ્યા. ખરેડીની ભાગોળે પહેલાં થાણા પર મરદ દીઠ ૦-૪-૦ ને ઓરત દીઠ ૦-૨-૦ તથા ગાડા દીઠ રૂ. ૨-૦-૦ ભર્યાં. ધાવતો બાળક કે બાલિકા પણ ઉક્ત કરમાંથી મુક્ત નથી એ યાદ રાખવું. પથરીયાળી ધરતી છે છતાં બહુ કઠીણ ન ગણાય. નદી ઉતર્યા બાદ, ચોકી નં. ૧ આવે છે ને ખીણ છ માઈલ ગયા પછી આવે છે. એ દરેક જગ્યાએ માથા દીઠ ૦-૧-૦ લાગે છે. વળી પાછા ફરતાં ચોકી નં. ૧ આગળ ગાડાં દીઠ રૂ. ૨-૪-૦ આપવા પડે છે. આ રીતે શીરાહી સ્ટેટને મરદના ૦-૬-૦, ઓરતના ૦-૪-૦ અને ગાડાના ૪-૪-૦ ની આવક થાય છે. નદી ઉતર્યા પછી પહાડમાં ચઢાવા લેતો માર્ગ છે. રસ્તે કંઈ ભય જેવું નથી. અંબાજી જનાર યાત્રાળુઓ અવારનવાર મળે છે. માર્ગે દોઢ માઈલના અંતરાળે પાણીની પરબો આવે છે. આ દૂધની દુકાનો પણ છે, ચઢાવ આવે છે પણ તે કપરો નથી. અંબાજીમાં પ્રવેશતાં દરવાજે ગાડા દીઠ રૂ. ૨-૦-૦, મરદ માટે ૧-૧૫-૯ ને ઓરત માટે ૦-૧૪-૦ મુંડકું છે. આ કરમાંથી માત્ર બ્રાહ્મણ, તરગાળા, બાવા આદિ મુક્ત છે. વલિક માત્રથી કર ભર્યાં વિના આગળ જવાય તેમ નથી. ચાહે તો ઉક્ત ચારે ધામોમાં જાય. વળી કુંભારીયાણ જનાર પાસેથી અંબાજીના પાછલા દરવાજે માથા દીઠ ૦-૦-૬ ને ગાડા દીઠ ૦-૨-૦ લાગો લેવાય છે. આમ છતાં અમ્મ-યજ્ઞી તો એ છે કે કેટલીક વાર ગાડાને સમૂળગા કુંભારીયાણ લઈ જવા દેતા નથી! પાછા આવતાં પ્રવેશ દરવાજે ગાડા દીઠ ૨-૪-૦ લે છે. એ સર્વ આવક ઠાંતા નરેશને થાય છે. આટલું મળવા છતાં

આચાર્યદેવ પ્રેમસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય તપસ્વી મુનીરાજશ્રી મતિધનવિજયજીના

શિષ્ય વિશ્વધન વિજયજીમહારાજ

Jain Etc. etc. International For Events & Personal Services www.jainlibrary.org

દિક્ષા : સંવત ૨૦૧૮ વશાખ વદ ૭ શનીવાર તા. ૨૬-૫-૧૨

श्री सिद्धिसूरीश्वरजी महाराजना संघाडाना पू. देवश्रीजना गुण्णीज पू. डंस-
कृतिश्रीजना शीष्या साध्वीश्री भृगावतीश्रीज

द्विधा : संवत २०१८ना वैशाख वद ७ शनीवार ता. २६-५-६२ पांसनगर.

જહાં રામ ત્યાં કામ નહિ, જ્યાં કામ ત્યાં નહિ રાય; ૬૭
તુલસી કર્યાહિ કોત નહિ, રવી રજની એક ઠામ.

શિરોહીથી લાવેલા ગાડા પાછા વાળી અહીંના ગાડા લઈ જવાનું યાત્રિકોને સમજવવામાં આવે છે. એ માટે દયામણી-સતામણી પણ થાય છે. ગાડીતોને દમ અપાય છે, વગર માંગે ગાડા લાવી રજૂ કરવામાં આવે છે. આમ છતાં યાત્રિક જે મક્કમ રહે છે તો તે લોકોથી કંઈ વળતું નથી. કોઈ વાર ગાડા અંબાજી આગળથી નથી જવા દેતાં ત્યારે સામાન વધુ હોય તો મેંભાગ્યા દામ માત્ર બા માઇલ સારુ આપવા પડે છે. આ હાડમારીઓને લઈને જ કુંભારી-યાજ્ઞના યાત્રાળુ જવલ્લેજ હોય છે ! ગાડાવાળા ચાર એસાર ને બે છોકરાના એક ગાડાના (કરના ૪૫૪૫ જુદા) રૂ. ૬ થી ૭૦ લે છે. કુલ રૂ. ૧૪૦ થી ૧૬ થઈ જાય છે. લાગા એ ઉપરાંત ગણાય. હિંદુ રાજવીઓની આ મનોદશા !! અંબાજી એ હિંદુઓનું મોટું ધામ હોવાથી અહીં ધર્મશાળાઓ તેમજ બ્રાહ્મણાદિની વસ્તી ઠીક છે. ગામમાં થઈ પાછલા નાકેથી ઢોળાવ ઉતરતાં જ મનોહર દેવાલયના શિખરો દષ્ટિએ પડે છે.

કુંભારીયાજી—લોકવાયકા મુજબ પૂર્વે અહીં કુંદનપુર નામે મોટું નગર હતું. આ સ્થાન પહાડ પર હોવાથી જાંચું છે. સંખ્યા-તીત પથરોના ખંડ ને ધીટોનો ઢગ જેતાં ભૂતકાલીન મહત્વનો ખ્યાલ આવે છે, પરંતુ આજે પાંચ દેવાલયો, એકાદ ધર્મશાળા, મહાદેવનું એક દહેરું ને છૂટાછવાયા બે પાંચ ઘરમાં એ સમાઈ જાય છે. આમ છતાં સ્થાન રમ્ય ને મનોહર હોઈ, આત્માને ઉલસિત બનાવે છે. રાત્રિના વાધ ને ચિત્તાના પગલાં થાય છે, આમ છતાં સાવચેતીથી રાત રહેવામાં વાંધા જેવું નથી. વહિવટ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી હસ્તક આવ્યા બાદ, ને જીર્ણોદ્ધાર થયા પછી હાલની વ્યવસ્થા સુધરી છે. આમ છતાં પૂજકના અભાવે મોટા બાવન જિનાલયોમાં માત્ર મૂળનાયક સિવાય બીજી મૂર્તિઓ રહેવા પામી નથી. દેરીઓમાં કેટલીક

તૂટી ગઈ છે, થોડી જર્જરિત દશામાં ઊભી છે અને જે સારી હાલતમાં છે તેની દશા પક્ષીવિહુણા પિંજર જેવી છે. પચાસન સુંદર છતાં એ પર બેસનાર પ્રભુ ક્યાં છે? પાંધણીમાં ને કારીગરીમાં આ દેવાલયો અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. ગર્ભગૃહ ઉપરાંત વિશાળ રંગમંડપો, ફરતી દેરીઓ, કારણીવાળા તોરણો હેઠળની બેઠકો મનોહરતામાં ઝોર ઉમેરે કરે છે. એમાં પણ શ્રી વીરપ્રાસાદ તો કારણીમાં-છતના કથાપ્રસંગોના આલેખનોમાં આબૂજની યાદ આપે છે.

(૧) કારખાનામાં પ્રવેશતાં ગયા હાથે શ્રી પાર્શ્વનાથ-ચાંલલા તથા દહેરીઓની સુંદર કારણી. (૨) કારખાનામાં પ્રવેશતાં જમણા હાથે શ્રી મહાવીરપ્રભુ બે કાઠિસગીઆ-કમળોની કારણીવાળું રમણિય દહેરું. (૩) શ્રી નેમિનાથ-મોટું દહેરું. જતાં ગયા હાથે આદીશ્વરજી, જમણા હાથે પાર્શ્વનાથ. આમ ત્રણ મિંબોથી યુક્ત, જેવા જેવા તોરણ-ધુમટ, ગભારા ને વિશાળ રંગમંડપવાળું દહેરું. (૪) શ્રી જ્ઞાતિનાથ નં. ૩ ની સામે- (૫) શ્રી સંલવનાથ-ધર્મશાળાની સામે. સામાન્ય પ્રકારના છતાં મનોહર. આવા રમણિય પ્રાસાદો ભક્તિ માટે વિશાળ રંગમંડપો, ધ્યાન માટે એકાંત પ્રદેશ છતાં જૈન સમાજના મોટા ભાગથી અણુસ્પર્શીયલાં જ છે. પૂર્વકળનો આ અણુમૂલો વારસો જેવા જેટલી શું સમાજને કુરસદ નથી! જૈન સંતાન પ્રમાદ ખંખેરી આના ઇતિહાસમાં ઊંડો ઉતર એટલે એમાંથી કોઈ નૂતન સત્ય જડી આવશે. આવા સ્થાનોની ભીતરમાં કેટલુંયે છુપાયેલું છુપાયેલું છે. પણ એ શોધવાની સાચી ઉલટ વિના ક્યાંથી તે જડી આવે? એક વાર નજરે તો જરૂર જોઈ લેજે જ, ત્યારે જ ભાન થશે કે અજ્ઞાત અરણ્ય વચ્ચે આ કેવો સુંદર જવાહીરભર્યો ભંડાર પડ્યો છે! આજે તો એના રક્ષણનો ભાર થોડા પૂજારી-મુનિઓ પર જ છે!

કિરણ ૧૭ મું

વિન્ડોદ કલ્યાણકભૂમિ સ્વરૂપ

(૧) પ્રયાગ (પુરિમતાલ ?)—એક મત પ્રમાણે આજનું પ્રયાગ યાને અલાહાબાદ એ જ ત્રીજા આરાનું પુરિમતાલ અને પ્રથમ જિન શ્રી રૂપલનું કેવલ્યસ્થાન છે. પણ ખીજા મત મુજબ માત્ર તેઓશ્રી અહીં સમવસ્યા છે. હાલ નથી તો મંદિર કે નથી શ્રાવકનું ઘર ! કિલ્લામાં માત્ર અશોક સ્તંભ છે. પુરાણું વડનું ઝાડ છે. તે નીચે શ્રી રૂપલદેવનું જન્મ કલ્યાણક કહેવાય છે, પણ વિચારતાં એ બધું અયોધ્યામાં ને એની નજીકમાં સંભવે છે. આમ છતાં જે ભૂમિ પર અર્ષિકા-પુત્ર આચાર્યને કેવલજ્ઞાન થયું છે, તે જ્યાં ચરમ જિનપતિ પણ વિચર્યા છે, એ પૂનિત ધામ વંદનીય તો છે જ. વર્ગમાન યુગનું જ્યાં સ્વરાજ્ય ભુવન છે અમીરી ત્યજી ફકીરી લેનાર સ્વ૦ મોતીલાલ નહેરુનું જે વતન છે એ અવશ્ય દર્શનીય છે.

(૨) કૌસાંખી—અલ્હાબાદથી પશ્ચિમે ઇસ્ટ ઈન્ડીયા મેઈન લાઈનમાં ૨૩ માઈલ દૂર આ પ્રાચીન નગરીના અવશેષ છે. આજે તે સ્થાન કોસમઈ ગામ, કોસમખીરાજ યાને કોસંબપાલી છે. અહિં મંદિર, શ્રાવક કે ધર્મશાળા કંઈજ નથી. આ તે જ ભૂમિ છે કે જ્યાં પ્રભુ શ્રીવીરને વાંદવા સૂર્ય-ચંદ્ર મૂળ વિમાને આવેલા ચંદન સાળાએ પ્રભુશ્રીને અહીં જ પારણું કરાવેલું. ખેડી તુટી ઝાંઝર થયેલા મૃગાવતીની દીક્ષા તેમજ એ ઉચ્ચ ગુરુશિષ્યાને કેવલજ્ઞાન અત્રેજ થયેલું. અનાથી નિર્ગ્રંથ પણ અહીંના જ. શતાનીક ને વત્સ ઉદાયન આ ભૂમિના રાજવીઓ. જિનપ્રજ્ઞસૂરિના સમયમાં અત્રે પદ્મપ્રભુનું મંદિર હતું. તેઓશ્રીના પ્રથમ ચાર કલ્યાણક અહીં થયા છે.

(૩) ભદીલપુર--અલ્હાબાદથી મોગલસરાઈ થઈ આન્ડકોર્ડ લાઈનમાં 'ગયા' જવું. ત્યાંથી ૧૬ કોશ દૂર, એટલે ગયાથી ધારી ૧૦ કોશ, હારગંજ ૧૪ ને હાવરીયા ગામ ૧૬ કોશ છે, તે પૂર્વેનું ભદીલપુર, શ્વે. મંદિર કે શ્રાવકનું ઘર નથી. હાવરીયાથી પહાડનો ચઢાવ એક કોશ છે, ને મૂર્તિ વગરનું મંદિર છે. તે કોલુકા પહાડ તરીકે ઓળખાય છે. શ્રીવીરે ૧૬ મું ચોમાસું અહીં કરેલું. દશમા શીતલનાથના પ્રથમના ચાર કલ્યાણકની આ ભૂમિ છે.

(૫) સાત્વથી--અધ્યોધ્યાથી સરયૂ નદી ઓળંગી, લકડઘાટ સ્ટેશનથી મનકાપુર જંકશન થઈ ગોન્ડા-ગોરખપુર લુપ લાઈનમાં બલરામપુર જવું. ત્યાંથી પગ રસ્તે સાત કોશ પર આ પુરાણું સ્થળ છે. હાલ તેને સહેતમેટનો કિલ્લો કહેવામાં આવે છે. મંદિર છતાં મૂર્તિ નથી. ભૂતકાળમાં આ નગરીમાં પ્રભુશ્રી વીર ને મંખલીપુત્ર ગોશાલાના આગમન સાથે થયેલાં, તે વેળા શ્રાવસ્તીમાં બે જિન છે એવી વાયકા પ્રસરેલી ત્યાર પછી કલ્પસૂત્રવર્ણિત પ્રસંગ બનેલો. ત્રીજા શ્રી સંભવનાથના પહેલાં ચાર કલ્યાણક અહીં થયેલાં.

નોટ--શોધક ખાતાની તપાસ પરથી હાલ જે કાકંદી ને ક્ષત્રિયકુંડના સ્થાનો છે એ ખરા નહિં પણ સ્થાપના કરાયેલાં સ્થાનો માત્ર છે. અસલ જગાઓ નીચે પ્રમાણે છે--(૧) કાકંદી-ગોરખપુરથી પૂર્વમાં ૫૦ માઈલ દૂર છે તે બેન્ગોળ ને નોર્થ વેસ્ટ રેલ્વેના બેન-ખાર સ્ટેશનથી ૧૧ માઈલ દૂર છે. ગામનું નામ હાલ બૂખંદા કહેવાય છે. (૨) ક્ષત્રિયકુંડ-મુજદરપુર જીલ્લામાં બસાડ પટ્ટી છે જે જૂની વૈશાલી છે. આ ગામ (ગંડકીકા) ગંદકા નદીની પાસે જ કાંકા પર છે. બસાડ પટ્ટીની પાસેનું આ ખસુ કુંડ તે જ ક્ષત્રિયકુંડ હોવું જોઈએ, કેમકે ત્યાંથી દક્ષિણ પશ્ચિમમાં લગભગ ૬ માઈલ પર ખાલાણગામ છે.

ધીરજથી જન સર્વને, મળે સર્વદા સુખ; ૧૦૧
જે કેળવતાં આવડે, તે તે કાપે દુખ.

કલ્યાણક નોંધ—અષ્ટાપદજી કે જ્યાં પ્રથમ જિન મોક્ષે ગયેલા છે તે હાલ દષ્ટિગોચર થતું નથી. લખિંધ સંપન્ન આત્મા જ ત્યાં જઈ શકે છે. તેવી જ રીતે પ્રભુ શ્રીનેમનાથના જ્યાં દીક્ષા, કેવળ ને મોક્ષ કલ્યાણક થયાં છે, એવું તીર્થ ગિરનાર કાડીયાવાડમાં જુનાગઢ પાસે છે. બાકીની વિગત આની ગયેલ છે. શિખરજી (૨૦), રૂબુવાણક (૧) ચંપાપુરી (૫) ક્ષત્રિયકુંડ (૩) કાકંદી (૪) પાવાપુરી (૧) રાજગૃહી (૪) બનારસ-કાશી (૮) સિંહપુરી (૪) અયોધ્યા (૧૯) (૪) કંપિલા (૪) હરિતનાપુર (૧૨) સૌરીપુર (૨) પુરિમતાલ (૧) કોશાંબી (૪) ભદિલપુર (૪) મિથિલા (૮) સાત્વથી (૪) ગિરનાર (૩) અષ્ટાપદ (૧). કુલ ૨૪ જિનના ૧૨૦ કલ્યાણકો.

યાત્રાના અંતમાં એટલું ઉમેરવું વાસ્તવિક છે કે જે યાત્રિકો અજમેરથી પાછા ફરતાં મહેસાણા ઉતરવા ઇચ્છતા હોય તે તેઓ મહેસાણાના મંદિરો તે જુહારી શકે, પણ ત્યાંથી એક ટ્રેન તારંગા હીલ જાય છે, તેમાં મુસાફરી કરી તારંગાની ટેકરી પર આવેલ રમણિય પ્રાસાદમાં શ્રી અજિતનાથ ભગવંતની યાત્રાનો અનુષ્ઠાન લાભ મેળવી શકે. પરમાર્હત્ કુમારપાળ મહારાજને સર્જવેલ આ પથુ નાનકડું તીર્થધામ છે. ધર્મશાળાઓ અને ભોજનશાળા છે. પાછા વડનગર અને વીસનગર જેવા મનોવર દેવભુવનોથી શોભતાં શહેરોને લાભ વધી શકે.

મહેસાણાથી ખીજી ટ્રેન જે પાટણ જાય છે તે દ્વારા ગુજરાતની આ પ્રાચીન રાજધાનીના રમણિય જિનાલયોના દર્શન કરે. પાર્શ્વનાથ ને નજિકતા કળિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્દ હેમચંદ્રસુરિજીના જ્ઞાનભંડારને બહુમાનપૂર્વક નિહાળે. પાછા ફરતાં માર્ગમાં મહુદેરાડ સ્ટેશને ઉતરી હારિજ જતી ટ્રેનમાં એસી કમ્પોર્ટ તીર્થમાં થોભે. યાત્રા કરી હારિજ ચહોંચે અને ત્યાંથી બસ માર્ગે પ્રાચીન અને ચમત્કારિક તીર્થ શ્રી

૧૦૨ મિત્ર એસા ક્રીજએ બૈસા શીરકાળા
કાટે કટાવે પીછુ કહે, તોય ન છોડે ખાલ.

શ્રીખેશ્વરજીમાં પહોંચી જાય. આ અદ્ભુત મૂર્તિના દર્શન-પૂજનથી જીવન પાવન કરે. ધીરજ હોય તો બસદ્વારા રાધનપુરના મનોહર દેવાલયો જુહારે. મહેસાણા પાછા આવી ક્યાં તો ભાવનગર જતી ટ્રેનમાં બેસી શાશ્વતગિરિ શ્રી શત્રુંજય તરફ ડગલા ભરે. માર્ગે ઘેલડા ઉતરી સાચા દેવ શ્રી મલિનાથને વંદન કરે. વીરમગામ થોભી ઉપરીયાળા તીર્થે જાય અમદાવાદ જતી ટ્રેન પકડી માર્ગે પાનસર અને સેરીસાતીર્થ જુહારે. મુંબઈના માર્ગે આગળ વધવું હોય તો વચમાં આણંદ જંકશને ઉતરી ત્યાંથી જતી ટ્રેનમાં ખંભાત જાય. ચમત્કારિક એવા શ્રી સ્થંભજી પાર્શ્વનાથ આદિ સંખ્યાબંધ દેવાલયો જુહારે. પુનઃ ટ્રેન પકડી માર્ગે આવતાં વડોદરા, ડભોઈ અને ભરૂચના ઐતિહાસિક દેવાલયોના દર્શન જરૂર કરે. વિશેષમાં ભરૂચથી જ કાવી તીર્થે જવાય છે. અને અંકલેશ્વરથી ઝઘડીઆ તીર્થમાં જવાય છે. ઉતાવળ ન હોય તો આ દરેક સ્થાનોમાં પદસંચાર કરવો એ જીવનને પવિત્ર બનાવવાના નિમિત્તરૂપ છે. આ દરેક વિગતો હુમે (સ્વ) શેઠ મુળચંદ જુલાખીદાસ ખંખાતવાળા જોડે (સ્પેશીઅલ) તીર્થોમાં જઈ મેળવી છે છતાં કંઈ ભૂલ થતી હોય તે ક્ષમા કરશો.

એ પ્રાર્થના,
સંઘસેવક ચંદુલાલ ખંખાતવાળા

કિરણ ૧૮ મું.

તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજય ગિરિ

સમગ્ર ભારતવર્ષમાં સૌરાષ્ટ્રદેશ મહા પવિત્ર ભૂમિ છે, ડૂડી અને રળીયામણી આ ભૂમિમાં અનેકાનેક તીર્થો આવેલાં છે. તે સર્વમાં મહામહિમાવંતું તીર્થ સિદ્ધગિરિજી, સૌરાષ્ટ્ર દેશની શોભારૂપ છે. ત્રણ લોકમાં આના પાવનકારી એકેય તીર્થ નથી. એટલા જ માટે આ તીર્થ, તીર્થાધિરાજ કહેવાય છે. હિંદના પશ્ચિમ સમુદ્ર કિનારા પર સેંકડો માઈલોના વિસ્તારમાં સૌરાષ્ટ્ર દેશ ફેલાયેલો છે, ચામેર નદી, નાળા, ગિરિશૃંગો તથા વિલાસ વનરાજથી લીલો હરિયાળો પ્રદેશ, હિંદનું નંદનવન ગણાય છે. સૌરાષ્ટ્રમાં બે પર્વતો મુખ્ય ગણાય છે, શ્રી ગિરનાર તથા શ્રી શત્રુંજય એ બન્ને જૈન સંઘના યાત્રાધામ તથા મહાતીર્થો છે.

અમથાવાદ કે મહેસાણાથી વિરમગામ સ્ટેશને યા ધંધુકા સ્ટેશને આવ્યા એટલે રેલ્વે લાઈનમાં ગુજરાતનું છેલ્લું નાકું વટાવ્યું. ધંધુકામાં સુંદર મંદિર ઉપાશ્રય તથા શ્રાવકોની વસતિ છે. કલિકાલ-સર્વજ્ઞ સમર્થ જ્યોતિષર આચાર્ય મહારાજ શ્રી હેમચંદ્રસૂરી-શ્વરજી મહારાજશ્રીની જન્મભૂમિનું આ સ્થાન છે. ત્યારબાદ વીરમગામ લાઈન પર લખતર, સુરેન્દ્રનગર, વઢવાણ શહેર, ચૂડા, લીંબડી, રાણપુર, થઈ ખોટાદ અવાય છે. ધંધુકા લાઈન પણ ખોટાદ સ્ટેશને મળે છે. આ બધા ગામો શ્રાવકોની વસતિવાળા, સુંદર જિન મંદિર ઉપાશ્રયો આદિથી સુસમૃદ્ધ સુરમ્ય યાત્રાધામો છે. ધંધુકાથી

૧૨ ગાઉ પર ગૂજરાતનું ઐતિહાસિક અંદર ધોલેરા આવેલું છે, જ્યાં વિશાલ ચોકમાં દેવવિમાન જેવું મંદિર રહામે પણ મંદિર, તેમજ આલિશાન ધર્મશાળા આવેલાં છે. આજે તો અંદર નષ્ટ થતાં, તેમજ ધંધા ભાંગી પડતાં આ ગામમાં વસતિ ઓછી થવા લાગી છે. ખોટાદમાં પણ સુંદર દેરાસરો, ઉપાશ્રય તથા જ્ઞાનભંડારો છે. ત્યાંથી અલાઉમાં પણ નાજુક દેરાસર તથા ધર્મશાળા છે.

તેમજ વર્તમાનકાળના સમર્થ આચાર્ય ભગવંતશ્રીમદ્ (સ્વ.) શ્રી વિજયનેમીસૂરિશ્વરજી ના શિષ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ નંદનસૂરિશ્વરજી મ. તથા પૂ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય લાવણ્યસૂરિશ્વરજી મ. તથા પૂ. આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજયઅમૃતસૂરિશ્વરજી મ. જેવા પ્રભાવશાળી આચાર્ય ભગવંતોની જન્મભૂમિ પણ ખોટાદ છે, શ્રી સિદ્ધગિરિજીના રસ્તે આગળ વધતાં ધોળા જંકશનથી ૬ માઈલ પાચીન વલ્લભીપુરવળા શહેર આવે છે. વિ. સ. ૯૮૦ લગભગમાં શ્રીદેવધર્મગણિ ક્ષમાશ્રમણે સિદ્ધાંત-આગમોને પુસ્તકારૂઠ અહિં ક્યાં હતા. સમસ્ત ભારતવર્ષપના જૈન સંઘની શ્રુતભૂમિ કે પ્રવચન તીર્થભૂમિ તરીકે આ પ્રદેશને ઓળખાવી શકાય. અનેક જિન મંદિરો પૂર્વકાળમાં અહિં હતા. શ્રી ધનેશ્વરસૂરિએ વિ. સં; પાંચમા સૈકામાં રાજ્ય શિલાદિત્યને જૈન ધર્મમાં સ્થાપ્યો હતો અને શત્રુજ્ય મહાત્મ્ય ગ્રંથની તેઓએ અહિં દ્યના કરી હતી. વિ. સં. ૦ ૮૪૫માં વલ્લભીનો ભંગ ગયો અહિં બિરાજમાન ચંદ્રપ્રભ-સ્વામીના પ્રતિમાજી પ્રભસપાટણ આકાશ માર્ગે ગયા. અને શ્રી વીરભગવાનના પ્રતિમાજી મારવાડમાં ભિન્નમાલ-શ્રીમાલમાં ગયા. શત્રુજ્ય ગિરિરાજની પ્રાચીન તલાટી અહિં હતી. બજાર વચ્ચે સુંદર જિનમંદિર, તેમજ ગુરૂમંદિર છે. ગામ બહાર પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રી વિજયનેમીસૂરિશ્વરજી મઠનાં ઉપદેશથી તૈયાર થયેલ ત્રણ મજલાનું દેરાસર, ગુરૂમંદિર તથા ધર્મ-

કાર્ય સરસ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કામ; ૧૦૫
કહો હથોડા શું કરે, જો હાથો નહિ હોય.

શાળાઓ છે. અહિં ગામ બહાર ઐતિહાસિક અવશેષો, ખંડિયેરો
ન્યાં ત્યાં નજરે પડે છે.

વળાથી શિહોર થઈ પાલીતાણા સ્ટેશન પર ટ્રેન
આવીને ઉભી રહે છે, શિહોરમાં જો સુંદર દેરાસરો, તથા
ઉપાશ્રય, આયંબિલ ખાતું, ભોજનશાળા આદિ છે, સ્ટેશન
પર ધર્મશાળા છે. પાલીતાણા સ્ટેશન પર પગ મૂકતાં જ
રહામે ભવ્ય ઉત્તુંગ, તથા રમણીય ઐરાવણ. હાથીનાં જેવા
વિલાસ ગિરિરાજનાં દર્શન થાય છે. આત્મા અનંત સુખસાગરમાં
જણે નિમગ્ન બને છે. જોતા જોતાં ન ધરાઈએ એવો પ્રભાવવંતો આ
ગિરિરાજ છે. સ્ટેશનતી ૦૧ માઈલ પર નદીનો પૂલ ઉલ્લંઘ્યો એટલે
ગામ આવ્યું ત્યાંથી ૦૧ માઈલે ધર્મશાળાઓ એક પછી એક આવતી
રહે છે. એક જોઈને એક ભૂલીએ. આ ગિરિરાજની તલાટી બાજુએ
ગામથી દક્ષિણે લગભગ ૦૧ માઈલ જતાં, સિદ્ધક્ષેત્ર ખાલાશ્રમ જૈન
સોસાયટીના બંગલાઓ વગેરે લંબીનેસડક પર તલાટીનાં મકાનો આવે
છે. વાવ, આગમદિર વગેરે પછી તલાટીનાં પગલા આગળ આવણે
આવી ચહોંચીએ છીએ.

તીર્થાધિરાજની યાત્રાઓ : તલાટીપરના પગલાઓ સન્-સુખ
શ્રી ગિરિરાજનું ચૈત્યવંદન કરી. બાજુનાં દેરાસરજીમાં જવાનું રહે છે.
આ દેરાસર અજીમગંજના રાયબહાદુર બાબુસાહેબ ધનપતસિંહજી
અને લખનપતસિંહે પોતાના માતૃશ્રીના સ્મરણાર્થે લાખો
રૂ. ખર્ચાને બંધાવ્યું છે. મૂલ્યનાયક શ્રી આદીશ્વર ભં છે.
ચોમેર બાવન જિનાલયની દેરીઓ છે. રાયવૃક્ષ તથા ભંના પગલાં
ખાજીના લાગમાં છે. વિ. સ. ૧૯૫૦ના મહા સુદિ ૧૦ના પ્રતિષ્ઠા
અહિં થઈ છે. અહિંથી ઉપર ચળતાં ખીજ વિશાખાની રહામે ભરત-
ચક્રવર્તીના પગલાં છે. આગળ વધતાં ત્રીજ વિસામે ચડતાં જમણી

બાજુની દેરીમાં શ્રી નેમિનાથ લ. તેમના વરદત ગણુધર તથા લ. શ્રી રુપણુલદેવ સ્વામીનાં પગલાં છે. ત્યાંથી ચોથા પછી પાંચમા વિસામાની સ્કામે રૂપલદેવ લ. નાં પગલાં છે. અહીં કુમારપાલ રાજનો કુડ છે. આગળ હિંગલાજના હડા આગળ જુના-નવા રસ્તાના સંગમ પર શ્રી ગોડીપાશ્વનાથજીનાં પગલાં છે. ઉપર જતાં છલાકુડના નાકે દેરીમાં ચાર શાશ્વતા પ્રભુનાં પગલાં છે. અહિંથી નવા રસ્તે શ્રીપૂજ્યનાં પગલાંએ તથા શ્રી પાશ્વનાથ લ. તથા પદમાવતી દેવતું મંદિર આવે છે. નવા રસ્તે આગળ વધતાં એ રસ્તાના સંગમપર દ્રાવિડ-વારિખિલ્લાની દેરી બાંધેલા ચોતારા પર છે. આમાં જ શ્યામ પાષણુના ઉભા પ્રતિમાજી છે. જેમાં દ્રાવિડ, વારિખિલ્લ, અનિમુત્તા તથા નારદજી છે, અહિંથી આગળ વધતાં આગળ એક વિસામે તથા કુડ લંઘ્યા પછી બીજા કુડના સ્કામે ચોતારાપર દેરીમાં પાંચ કાઉરસગ્ગીયાની મૂર્તિ છે. જેમાં રામ, ભરત, થાવાચ્યાપુત્ર, શુકપરિવ્રજક તથા ચેલકસૂરિજી છે. આગળ હનુમાન ધરાપર વડ નીચે શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનાં પગલાં છે. બાદ ડાબી બાજુએ રામપોળ ભણી જવાતું છે. અહિં થોડું ચાલ્યા બાદ રામપોળતું નાકુ આવતા જમણી બાજુ ધારાપર જલ્લી, મયાલી અને ઉવયાલીની મૂર્તિઓ આવે છે. બાદ રામપોલેના નાકે આપણે આવીએ છીએ.

ગિરિરાજનો રસ્તો હમણાં નવા પગથીયાઓ લાખખોના ખર્ચે તૈયાર થવાથી અને રસ્તો પાકો કરાયેલો હોવાથી યાંત્રિકાને ચઢણુ ઓછું લાગે છે. ગિરિરાજપર તથા તલાટી પર બધીયે વ્યવસ્થા શેઠ આણુદંજી કલ્યાણુજી પેઠી દ્વાર થાય છે. જેની મુખ્ય શાખા અમદાવાદમાં છે. અને બીજી શાખા તેમજ પેઠીની ઓફીસ વગેરે પાલીતાણા ગામમાં છે. રામપોળમાં પ્રવેશ કરતાં જ સ્કામે પાંચ શિખરતું ભવ્ય દેરાસર છે. જે આખોયે ગિરિરાજ પર આ એક જ છે. જે ઔરંગાબાદવાળા

જળ લગ પૈસો હાથમે, તળ લગ ઉસકે યાર; ૧૦૭
સાંઈ ઈસ સંસારમે, સ્વારથકા વ્યવહાર.

શેઠ મોહનલાલ વલ્લભદાસે બંધાવેલું છે. મૂલનાયક શ્રી વિમલનાથ લ૦ છે. બાબુમાં મુમલિનાથ લ૦ તું દેરાસર છે, અહિંથી ચોક લંઘીને પગથીઆ ચઢી 'વિમલસહી'માં દાદાના દરબાર ભણી જવાય છે. નાકાપર શેઠ મોતીશાની ટૂંક આવે છે.

વિમલવસહી :—સગાસપોળ, દોલાખાડીવાવ તેમજ વાઘણ-પોળનો દરવાજો લંઘીની ડાબી બાજુએ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનાં દેરાસરમાં જવાય છે. આ દેરાસર દખાણુવાળા હીરા રાયકરણે બંધાવ્યું છે. આગળ વધતાં ચક્રેશ્વરી દેવીનું જુનું તથા નવું દેરાસર આવેલું છે. સ્હામે કવડજક્ષણનું નાનું દેરું છે, ત્યાંપાદ ડાબી બાજુએ ચોરીવાળું દેરાસર, પુણ્ય પાપની બારી, આદિ બંને બાજુએ સુંદર સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો આવેલાં છે. જેમાં ઉચા ભાગમાં જમણી બાજુએ અમીત્રરા પાર્શ્વનાથ, સમવસરણનું, દેરાસર, કપડવણજના મણિકખાઈનું દેરાસર આદિનો સમાવેશ થાય છે. વચ્ચે ધનેશ્વરસુરિણની દેરી છે. ચોકમાં હાથીપોળના નાકે કુમારપાળ મહારાજનું દેરાસર છે. પાદ સુરજકુંડ બાજુ જવાનો રસ્તો આવે છે. અને હાથીપોળમાં દાદાના દર્શન માટે આપણે અંદર પ્રવેશ કરવાનો રહે છે. અહિં ચોકિયાતો તથા ફૂલ વેચનારાઓ ખેસે છે. જમણી બાજુએ ન્હાવાના ધાબા બાજુ જવાય છે. સન્મુખ જતાં પગથીઆ ચઢતાં મહોટા ચોક લંઘી, દાદાના દેરાસરમાં દાખલ થવાય છે.

આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર બહુ જ ભવ્ય. વિશાલ તથા રમણીય છે. મૂલનાયક શ્રીઆદિશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા ખુબજ સુપ્રસન્ન તેજસ્વી તથા આદહાલાક, પ્રભાવક અને મહિમાવંત છે. અહિં સંખ્યાબંધ ઉદ્ધારો થઈ ગયા છે. આમ અનાદિ કાળ પ્રવાહની અપેક્ષારે અસંખ્યાતા છતાં વર્તમાન અવસર્પિણી કાળમાં મહોટા ઉદ્ધારો ૧૬ થયા છે. તેમાં વિ. સ. ૧૨૧૧માં મહાગુજરાતના મંત્રીશ્વર શ્રી વાગ્લદ મંત્રીએ મહારાજ કુમારપાળના સમયમાં કલિકાલ સર્વર્ આ.

૧૦૮ શાહ વચન, સિંહન ગમન, કેળ ફરે એકવાર;
તીરીયા તેજ હમીર હક, ચકે ન દુજ વાર.

મ. શ્રી હેમચંદ્રસુરિજનાં શુભ હસ્તે આગ્નિ મંદિરનેક ૧૪ મેા જીજોદ્ધાર કરાવી. જવડશાહના સમયના પ્રતિમાજી અહિં ખીરાજમાન કર્યાં. પણ તયખાદ મુશક્કમાનકાળમાં તેઓના અત્યાચારથી દેરાસરનેા ભંગ થતાં તથા પ્રતિમાજી ખંડિત થતાં સમરાશાએ વિ. સ. ૧૩૭૧માં નવું દેરાસર કરાવ્યું. અને પ્રતિમાજી નવાં પધરાવ્યાં. અને છેલ્લે વિ. સ. ૧૫૮૭ના વૈશાખ વદિ ૬ ના દિવસે કરમશા શેકે, આ ગિરિરાજ પર નવું ભવ્ય દેરાસર બંધાવી પ્રભુજીને પધરાવ્યા. જે આજે ખિરાજમાન ૧૮૫૭ના વૈશાખ વદિ ૬ના દિવસે કરમશા શેકે, આ ગિરિરાજ પર નવું ભવ્ય દેરાસર બંધાવી પ્રભુજીને પધરાવ્યા. જે આજે ખિરાજમાન છે. આ પાંચમાં આરામાં ૧૩મેા ૧૫મેા તથા ૧૬મેા ઉદ્ધાર એમ ચાર ઉદ્ધાર દુપ્પસહસુરિના ઉદ્દેશથી વિમલવાહમ રાજ કરાવશે.

મૂલ દેરાસરના ગભારાનેા દરવાજે વિશાળ છે. આજુબાજુ સુંદર પ્રતિમાજી અનેક ખસખસમાં ખિરાજમાન છે. ઉપર પણ ચૌમુખજી ખિરાજમાન છે. અત્યારે આ દેરાસરને તથા પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા થયે ૪૨૧ વર્ષ થયા. મૂલનાયકની સામે શ્રીપુંડરીકસ્વામીજીના પ્રતિમાજી પણ કરમાશાહે ૧૫૮૮ની સાલમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવે છે. આ કમરનાહ શેક મેવાડમાં ચિતોડગઢના નિવાસી હતા. આ મોટી ટુંકમાં અન્યાય સંખ્યાબંધ દેરાસરો આવેલ છે. જેમાં મૂલનાયકજીના દેરાસરજીની ડાખી બાજુનાં દેરાસરજે સીમંધરસ્વામીનું દેરાસર લોકામાં પ્રચલિત છે; પણ વાસ્તવિક રીતે મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર છે. અહિંનાં મૂલનાયક આદીશ્વર પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા વિ. સ. ૧૬૭૭ માં પૂ. આ. મ. શ્રી હીરસુરજિનાં પ્રશિષ્ય હસ્તક થયેલી છે. આ દેરાસર સામે નવા આદીશ્વરનું દેરાસર છે, જે વસ્તુપાલ-તેજપાલનું બંધાવેલું છે, મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાનના પ્રતિમાજી, વિ. ના ૧૯ માં સૈકામાં થઈ ગયેલા સુરતના તારાચંદ સંઘવીએ પ્રતિષ્ઠિત કરાવ્યા છે. તીર્થાધિરાજ આદીશ્વર ગદાના પ્રતિમાજીની નાસિક વીજળી

મોત વલુજ બહુ બેટીઓ, દો નારી ભરથાર; ૧૦૯
તીનકું કયા અથ મારના, માર રહ્યા કીરતાર.

પડતાં ગયા સંક્રામાં ખંડિત થયેલા તેમના સ્થાને આ પ્રભુજીને બિરાજમાન કરવાના હતા, પણ અધિષ્ઠાયક દેવનો નિષેધ થતાં આ પ્રભુજીને અહિં બિરાજમાન કર્યાં છે. મૂલ ટુંકમાં અન્યાન્ય દેરાસરોમાં પાંચ ભાષ્ટનું દેરાસર ગંધારીયાનું, સદસ્ત્રહૂટનું, અષ્ટપદજીનું, સમવસરજીનું ગણધર પગલાનું, બાજરીયાનું, ચૌદ રતનનું, ૨૪-૨૦ સંપ્રતિબિન્નનું, સમેતશિખરનું ઈત્યાદિત સંખ્યાબંધ દેરાસરો, દેરીઓ આવેલાં છે. મૂલનાયકજીના પાછલા ભાગમાં રાયણપગલાનું દેરાસર રાયણ વૃક્ષ નીચે આવેલાં છે. આ પગલાની પ્રતિષ્ઠા, વિ. સ. ૧૫૮૭માં શેઠ કરમશાહના હસ્ત થયેલી છે.

આ રીતે શ્રી ગિરિરાજ પર દાદાની ટુંક મોટામાં મોટી અને સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો, પ્રભુ-પ્રતિમાજીઓની ભવ્ય, દર્શનીય તથા પાપપુજનો નાશ કરનારી પરમપૂનીત છે. આ ટુંકમાં એકંદર ૬૦-૬૫ દેરાસરો, ૨૯૫-૩૦૦ લગભગ દેરીઓ, તેમજ કુલ પ્રતિમાજી ૪૮૦૦ આશરે ગણાય અને વહીવટ દેખરેખ શેઠ આ. ક. ની પેઢી કરે છે.

નરશી કેશવજીની ટુંક—વાઘણ પોળમાં શાંતિનાથજીના મંદિરની સામે શ્રી નરશી કેશવજીની ટુંક છે. ઉપરના મળ્લે દેરીઓની વચ્ચે પંચતીર્થી પ્રભુજી બિરાજમાન છે. નીચે પણ દેરીઓમાં પ્રભુજી છે. આ મંદિરની પ્રાત્નિષ્ઠા વિ. સ. ૧૯૨૧માં થઈ છે. આ ટુંકમાં મુખ્ય બે દેરાસરો છે. દેરીઓ કુલ ૭૫ લગભગ અને પ્રતિમાજી ૭૨૫ આસરે કહેવાય છે. આ ટુંકનો હાલિવટ શેઠ નરશી કેશવજી હસ્તક તેઓને ટૂંકીઓ કરે છે.

મોટીશાશેઠની ટુંક—વિ. સવંત ૧૯મા સૈકામાં જૈન સમાજમાં જે જે દાનવીરો, ઉદારચરિત પુણ્યપ્રભાવ સુશ્રાવકો થઈ ગયા છે, તેમાં સુરત નિવાસી મોતીશા શેઠનું નામ સૌમાં મોખરે આવે છે. શ્રી આદિ-શ્વર દાદાની મોટી ટુંક અને હેમાલાઈ શેઠની હેમવસહી ટુંકની વચ્ચે

૧૧૦ ચળ સ્વરૂપ યૌવન સકળ, ચલ વૈલવ ચલ દેહ;
ચક્ષા ચક્રીકે સમયમેં, લલા લલી કર લેહ.

કુંતાસરીની મ્હોટી ખીણ હતી. તે ખીણને લાખખોના ખર્ચે પૂરાવીને એ સ્થાને દેવવિમાન જેવી સુંદર ટૂંક દાનવીર મોતીશા શેઠે બંધાવી છે. આ ટૂંકની ત્રણ માલતું રમણીય તથા અલૌકિક સૌંદર્યયુક્ત જિનમંદિર આવેલું છે. નલિનીગુહમ વિમાનના આકારનું આ લવ્ય મંદિર લાખખોના ખર્ચે તૈયાર કરાવ્યું છે. આ મંદિરની આજુબાજુ અન્ય ૧૬ મંદિરો અન્યાન્ય ધર્મપ્રભાવક શ્રેણીવર્યોએ બંધાવ્યા છે, જેમાં મોતીશા શેઠના દીવાન તગા ખીજાઓ છે. મૂલમંદિરનું ખાતમૂદ્દત વિ. સં. ૧૮૮૨માં થયું અને કામ જોરશોરથી ચાલ્યું. શેઠની ભાવના પોતાના હાથે પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા કરવાની હતી. પણ ભવિતવ્યન બલવાન છે. એટલે એ ન બન્યું. તેઓ સ્વર્ગવાસ પામ્યા ત્યારબાદ તેઓના સુપુત્ર શેઠ ખેમચંદભાઈ સુરતથી સંઘ લઈ આવ્યા. અને ૧૮૯૩ના મહા વદિ ખીજના મંગલ દિવસે શ્રી. ઋષભદેવપ્રભુ આદિ ભગવતોની અહિં અંજશલાક-પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. પ્રભુજીના પ્રતિમાજી ખૂબ જ સ્વચ્છ, તેજસ્વી, અને જાણે હમણાં જ હસીને ખોલશે એવાં કમનીય કાંતિમાન છે. ટૂંકના દેરાસરો, ચોક બધું સ્વચ્છ તથા સુંઘડ રહે છે. આખીયે ટૂંકને ફરતો મ્હોટો કોટ છે. કોટને એ દરવાજા પૂર્વ-પશ્ચિમ છે. અને વિમલ વસહિની સ્હામે ખારી છે. આ ટૂંકમાં એકદરે ૧૬ દેરાસરો અને ૧૨૫ ભગભગ દેરીઓ છે. જેમાં મૂલમંદિરની સ્હામે શ્રી પુંડરી સ્વામીનું, સહસ્રદૂટનું, ૧૪૫૨ ગણધર પગલાનું તેમજ ટૂંકમાં ચાર જગ્યાએ ઉપર દેરાસરો છે. મૂલદેરાસરના ત્રણેય માલ પર પ્રભુજી ખિરાજમાન છે. આ ટૂંકનો વહીવટ શેઠ મોતીશા ચેરીટી ટ્રસ્ટના ટ્રીસ્ટીઓ હસ્તક છે.

શેઠ બાલાભાઈની ટૂંક—ભાવનગરની પાસે ઘોઘા બંદર છે. ત્યાંના નિવાસી શેઠ દીપકચંદ કલ્યાણજી જૂમનું હુમલામણું નામ બાલાભાઈ હતું, તેમણે બાલાભાઈ ની ટૂંક બંધાવી છે. મૂળનાયક શ્રી આશ્વર ભગવાન છે. વિ. સ. ૧૮૯૩માં આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા

નર જન્મ સુંદર પુન્યથી, પામી વૃથા ખોશો નહિ; ૧૧૧
 વીર પુત્રો ધર્મ કરતાં, દુઃખને જોશો નહિ.

શબ્દ છે. સ્થાને પુંડરીનું દેરાસર છે. આ સિવાય અન્ય ચાર દેરાસરો અહિં છે.

અદ્ભુત શ્રી આદિનાથજીનું મંદિર—આખાએ ગિરિરાજ પર આ મૂર્તિ અદ્ભુત છે. આ પ્રતિમાજી ૧૮ ફૂટ ઊંચા ખેઠેલા એક દીવ્યજીથી ઝીમ દીવ્યજી સુધી ૧૪૫ ફૂટ પહોળો છે. આ મૂર્તિ, પહાડના પથ્થરમાંથી કોતરીને જ અહિં ખિરાજમાન કરી છે. વિ. સ. ૧૬૮૬માં ધરમદાસ શેઠે આ પ્રતિમાજીની અંજન શલાકા કરાવેલ છે. આ સ્થાન પરથી દાદાની ટુંક બધા મંદિરોનું નૈસર્ગિક દર્શન થાય છે. આ બાબુથી અહિં જિનમંદિરોને જોતાં ક્ષણભર થઈ જાય છે કે, ખરેખર ભક્તિ, શ્રદ્ધા એ માનવને પણ દેવી બલ સમર્પે છે. કે જેના યોગે આવા સુંદર જિનમંદિરો પહાળની ટોચ પર ઉભાં થઈ શકે છે.

શેઠ પ્રેમચંદ મોદીની ટુંક—અમદાવાદ નિવાસી શેઠ પ્રેમચંદ લવજી મોદીએ અહિં મંદિરો બંધાવ્યા છે. મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભં. ખિરાજે છે. તેઓએ અમદાવાદથી સંઘ સાથે અહિં આવી. વિ. સ. ૧૮૪૩માં મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. આ ટુંકમાં ૭ મંદિરો છે. અને લગભગ ૫૦-૫૨ દેરીઓ છે. આ ટુંકમાં પેસતાં જમણી બાજુ પર સહસ્ત્રકોણ પાર્શ્વનાથજીનાં પ્રતિમાજી અદ્ભુત છે. આ દેરાસર સુરતના શીરચંદ ઝવેરચંદે વિ. સ. ૧૮૬૦માં બંધાવ્યું છે. સ્થાને દેરાણી જેઠાણી ગોખલા સુંદર કોતરણીવાળા છે. આ ટુંકની ખંડાર કુંડ છે. અંદર ખેડીયાર દેવીનું સ્થાનક છે.

હેમાભાઈ શેઠની ટુંક—અમદાવાદના નગરશેઠ કુંડુંબના પુણ્યવાન નખીરા શેઠ હેમાભાઈએ આ ટુંક બંધાવી છે. મૂલનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાન છે. તથા ગચ્છધિપતિ શ્રી હીરસૂરીશ્વરજીના સમયમાં શત્રુંજય પહાડનો કબજો અમદાવાદના નગરશેઠ શાંતિદાસને સોપાયેલો. એનો વહીવટ અમદાવાદનું નગરશેઠ કુંડુંબ કરતું હતું તે

૧૧૨ જન્મ ગાંઠના હર્ષમાં, ખાય બળવે ગાય;
પણ પામર સમજે નહિ, દિવસ ગાંઠનો બ્ય.

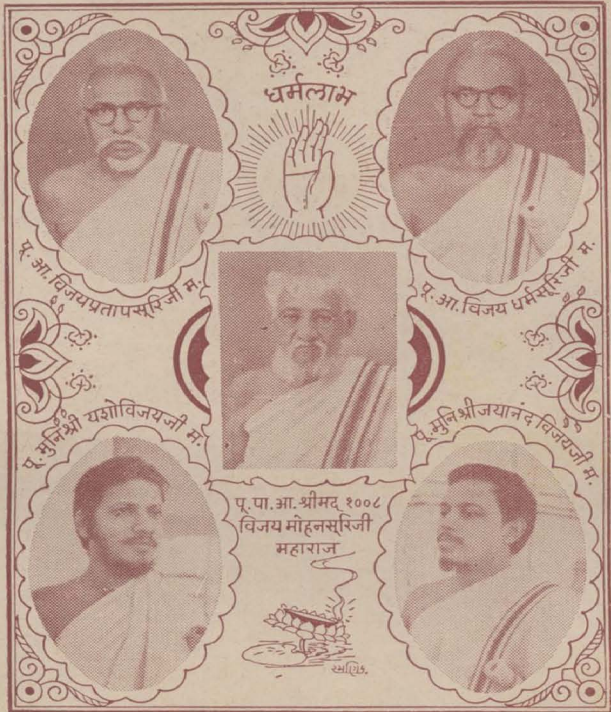
શેઠ શાંતિદાસ ઝવેરીના પૌત્રના શેઠ હેમાભાઈ થાય. તેઓએ આ વિ. સ. ૧૮૮૨માં અંધાવ્યાં. અને વિ. સ. ૧૮૮૬માં મૂલનાયકની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી. નગરશેઠ હેમાભાઈ અહુજ ઉદાર દીલ તથા સખી ગૃહસ્થ હતા. ગિરિરાજની નીચે તલાટી તેમજ ગામમાં વડો એમનાં અંધાવેલાં છે. અમદાવાદ શહેરની પણ એમની સખાવતો સારા પ્રમાણમાં છે. આ ટુંકમાં પુંડરીકજીનું, અને એ ચૈમુખજીનાં દેરાસરો છે.

શેઠાણી ઉજમબાઈની નંદીશ્વરદ્વીપની ટુંક—અમદાવાદના નગર શેઠ વખતચંદ ખુશાલચંદના ભાગ્યશાલી પુત્રી, અને શેઠ હેમાભાઈના પુત્ર પ્રેમાભાઈ શેઠના ક્ષેત્ર થતાં હોવાથી ઉજમ ક્ષેત્ર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે, તેમણે આ ટુંક અંધાવી છે. અહિં ૫૭ ચૌમુખની દેરીઓ નકશીદાર પત્થરની જાળીવાળી અંધાવી છે. નંદીશ્વરદ્વીપની રચના આમાં કરેલી છે. વિ. સ. ૧૮૯૩ માં આ મંદિર તૈયાર કરેલું છે, ખીજ એ દેરાસરો પણ આ ટુંકમાં છે. અમદાવાદમાં ઝવેરીવાડ-વાઘણ પોળમાં ઉજમક્ષેત્રની ધર્મશાળા નામનો ઉપાશ્રમ પણ આ શેઠાણીનો અંધાવેલો છે. આ ટુંકમાં આવેલા ગોખ પરથી ગિરિરાજ પરના મંદિરોનું ભવ્ય દર્શન થાય છે.

શેઠ સાકરચંદ પ્રેમચંદ મોદીની ટુંક—અમદાવાદવાળા શેઠ વખતચંદ પ્રેમચંદ, તથા સાકરચંદ પ્રેમચંદ અહિં ૧૮૮૮માં સંઘ લઈને આવેલા ત્યારે શ્રી ચિંતામણી પાશ્વનાથ પ્રભુને બિરાજમાન કરવામાં આવ્યાં છે. અહિં ખીજ એ દેરાસરો અને ૨૧ દેરીઓ છે.

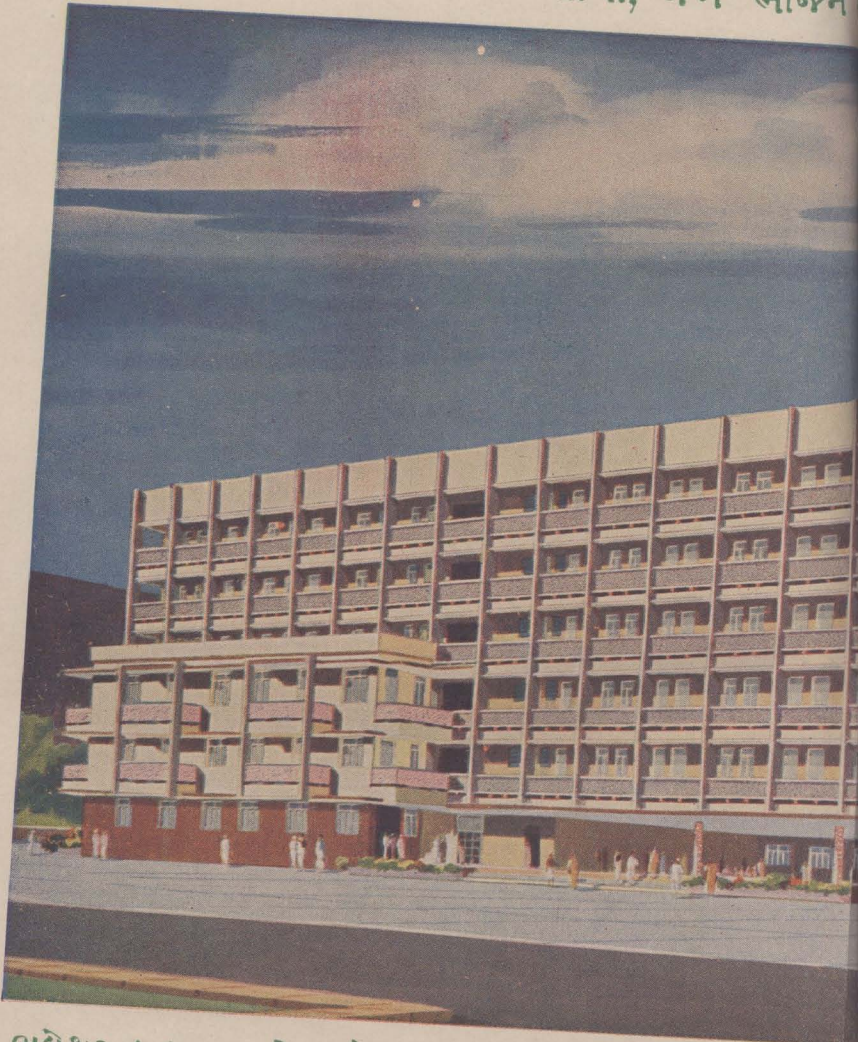
કીપાવસહિ—આ ટુંક છીપા-ભાવસાર જૈનોએ અંધાવી છે. વિ. સં. ૧૭૯૧માં આ ટુંકના દેરાસરો અંધાયા છે. મુખ્ય દેરાસરમાં શ્રીઋષભદેવ ભગવાન બિરાજમાન છે. અન્યાન્ય દેરાસરોમાં શ્રી નેમિનાથ ભ.નું શ્રીશાંતિનાથ ભ.નું શ્રીઅશ્વિતનાથ ભ.નું આદિ દેરાસરો રાયણુનું વૃક્ષ તથા પગલાંઓ છે.

परम पूज्य आचार्य श्रीमद् १००८

श्री विजयमोहनसूरिश्वरं महाराज
तथा तेमनुं विद्वान् शिष्यमंडल

મુંબાઈ-જૈન ધર્મશાળા, જૈન ભોજન

ભૂલેશ્વર લાલબાગ, જેવા જૈનોના બરાબર કેન્દ્ર સ્થળે ધર્મશાળા
 આપેલ છે, તેમજ આચાર્ય શ્રી વિજયધર્મસૂરિશ્ચરણ મહારાજના
 શરૂ થઈ ગયું છે, મુંબઈના જૈન

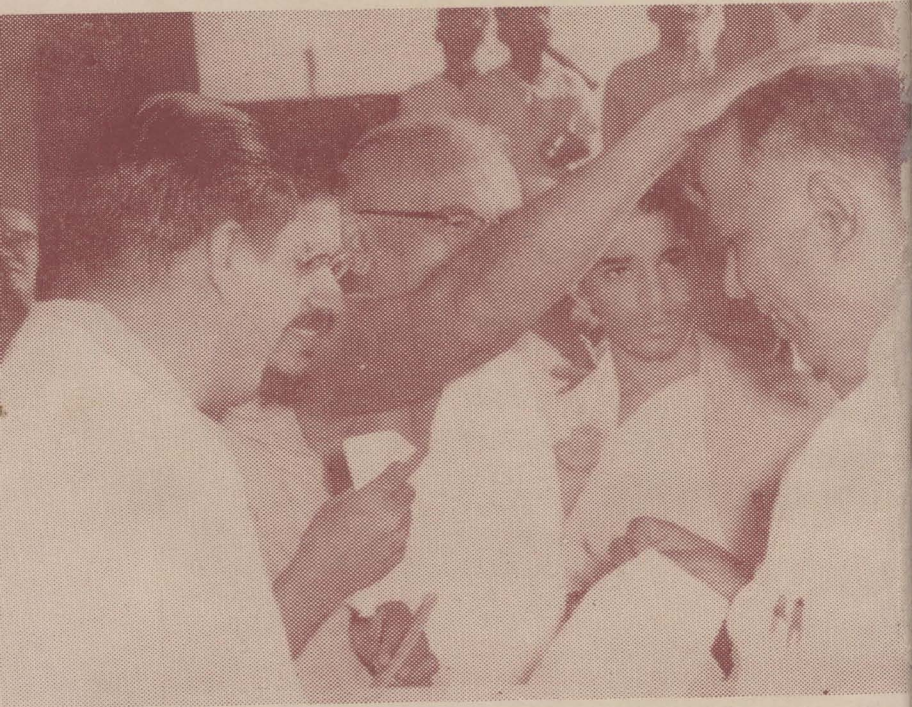

તથા શ્રી મોહનલાલજી જૈન લાયબ્રેરી

ધાવવા માટે શેઠ મોતીશા ટ્રસ્ટના ઉદાર ટ્રસ્ટીઓએ મંજૂરી
દેશથી રૂપિયા પાંચ લાખનું ફંડ થયેલ છે. મકાનનું કામ
એ ગૌરવ લેવા જેવું છે.

卐 आचार्य भगवंत श्री विजयधर्मसूरिस्वरु महाराज 卐

भारतना संरक्षणु प्रधान श्री यवहाणु मुंघर्ध, रीज रोड उपर भीराज
नैनाचार्य श्री विजयधर्मसूरिस्वरु महाराज तथा मुनिवर्य श्री यशोविजयश
दर्शनार्थे पधारता महाराजश्रीये वासक्षेप नाभ्यो ते पछी श्री नव
महामंत्रना मंगण पाठ सांभणता श्री यवहाणु

માત પિતા ગુરુજન તણી, સેવા કરી દિનરાત; ૧૧૩
 સેવાથી મેવા મળે, એ શાસ્ત્રની શાખ.

ચૌમુખજીની ટુંક—શ્રી શત્રુઞ્ચ બિરિરાજ પર ઉંચામાં ઉંચા બિરિશંગ પર આ ટુંક આવેલી છે. દરિયાની સપાટીથી ૧૯૭૭૩૮૮ની ઉંચાઈએ આ ટુંક આવેલી છે. દૂર દૂરથી ચૌમુખજીની ટુંકના મુખ્ય દેરાસરનું લવ્ય ઉત્તુંગ શિખર સહુ કોઈની નજરે ચઢે છે. અમદાવાદના શેઠ સદા-સોમજીએ આ મંદિર, વિ. સં. ૧૬૭૫માં બંધાવીને પ્રભુજીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં છે. શ્રીઋષભદેવ સ્વામીનાં લવ્ય ચાર પ્રતિમાજી અહિં મૂલનાયક તરીકે બિરાજમાન છે. વિલમ વસહિની ટુંક સિવાયની બધીયે ટુંકોમાં, મંદિરોમાં, આ ટુંક પ્રાચીન છે. આ ટુંકમાં સ્હામે પુંડરીક સ્વામીજીનું, અને અન્યાન્ય દેરાસરો મલી કુલ ૧૧ દેરાસરો છે. આ ટુંકની પાછલ પાંડવના દેરાસરમાં પાંચ પાંડવો, માતા કુંભી, સતી દ્રૌપદી આદિની મૂર્તિઓ છે. તેમજ સહસ્ર કૂટ, ચૌદરાજલોક, તથા સિદ્ધચળની આરસ પર રચના છે. સમવસરણી પશુ અહિં રચના છે. આ ટુંકની બહાર પશુ અનેક દેરાસરો છે. જેમાં શ્રીચંદ્ર-પ્રભસ્વામીનું શેઠ નરશીનાથનું બંધાવેલું દેરાસર છે. તદુપરતાંત, દેવજીપુનશીનું શ્રીમરૂદેવામાતાનું ઇત્યાદિ દેરાસરો છે. બધી ટુંકોનો વહિવટ શેઠ આ. ક. પેઠી હસ્તક છે. ફક્ત શેઠ નરશીનાથાનું દેરાસર તેમજ શેઠ દેવજી પુનશીના દેરાસરની વ્યવસ્થા, શેઠ નરશીનાથા ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ હસ્તક છે.

શેઠ કેશવજી નાયકની ટુંક—કચ્છનિવાસી શેઠ કેશવજી નાયકે આ મંદિર તેમજ હરીઓ બંધાવી છે. પાછલ બધું કામ અધુરું છે. મંદિરમાં મૂલનાયક શ્રી અભિનંદન સ્વામીજી છે. ઉપર પશુ દેરાસર છે. આ મંદિરમાં વિ. ૧૯૨૧માં પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. આ ટુંકની વ્યવસ્થા તેમના ટ્રસ્ટ હસ્તક ટ્રસ્ટીઓ કરે છે. આ નવ ટુંકના દરવાજા બહાર જે કુંડ છે. તે વલ્લભ કુંડ કહેવાય છે. અને શેઠ નરશી કેશવજીના મુનિમ વલ્લભ વસ્તાએ બંધાવ્યો છે.

૧૧૪ રાત્રી ગમાઈ સોયકે, દિવસ ગમાયા ખાય;
હીરા જેસા મનુષ્યમવ, કવડી બદલે બય.

આ રીતે શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજ પર સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો પથરાયેલાં છે. આ ગિરિરાજને મંદિરોનું નગર કહીએ તોયે વાસ્તવિક છે. જે કાળમાં એક ન્હાનું સરખું મંદિર બંધાવવામાં કે જૂના મંદિરનાં જીર્ણોદ્ધાર કાર્યમાં માનવોને રસ નથી રહ્યો; તે સમયે આવા સેંકડો ફીટની ઉંચાઈ પર ગગનચુંબી ભવ્ય પ્રભુ મંદિરો બંધાવનાર પુણ્યવાનોનાં પવિત્ર હૃદયોમાં કેટ-કેટલી પ્રભુ ભક્તિ, આત્મશ્રદ્ધા તથા અપૂર્વ ઉદારતાનાં નિર્ભય, વિશુદ્ધ સ્વચ્છ ઝરણાંઓ વહેતાં હશે ? ખરેખર આ બધા મહાભાગ્યશાલી આત્માઓ જીવન જીવી સંપત્તિઓનો સદુપયોગ કરી સંસારમાં અમર બની ગયા. ધન્ય શ્રદ્ધા, ધન્ય ભક્તિ તથા ધન્ય છે તે પુણ્યશક્તિઓની ધર્મભાવનાને !

શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થના મહિમા—શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થ,
પ્રાય: શાશ્વતો છે. આ ગિરિરાજ પહેલા આરામાં ૮૦ યોજન પ્રમાણનો, બીજા આરામાં ૭૨, ત્રીજામાં ૬૦, ચોથામાં ૫૦, પાંચમાં આરામાં ૧૨ યોજન પ્રમાણનો છે. છેવટે છઠ્ઠા આરાના અંતે ૭ હાથ પ્રમાણ રહેશે. અનંત આત્માઓ સિદ્ધિપદ પામ્યા છે. જેઓનાં નામો ગણાય તેવાં નથી જ. છતાં વર્તમાનમાં જે પ્રસિદ્ધ મહાત્માઓ અહિં મોક્ષે ગયા છે, તેની ટુંક નોંધ આ પ્રમાણે છે. શ્રી પુંડરીક સ્વામી ૫ કોડની સાથે ચૈત્ર સુદિ ૧૫ના દિવસે અહિં મોક્ષે ગયા છે. કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિવસે દ્રાવિડ વારિખિલ્લ ૧૦ કોડની સાથે મોક્ષે ગયા છે. તદ્દપરાંત નમિ-વિનમિ ૨ કોડ, સગર મુનિ ૧ કરોડ રામભરત ૩ કોડ, શાંભ-પ્રણમન ૮૧૧ કોડ, શ્રીસાર મુનિ ૧ કોડ, સોમયશા ૧૩ કોડ, નારદજી ૧ લાખ, વસુદેવની સ્ત્રી ૩૫ હજાર, શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના શિષ્યો, દમિતારિ ૧૪ હજાર, પ્રણમનની સ્ત્રી ૪૪૦૦, થાવવ્યાપુત્ર ૧ હજાર, શુકં પરિવ્રાજક ૧ હજાર, ચેકલસૂરિ ૫૦૦, સુમદ્રમુનિ ૭૦૦, જલિ-યાલિ અને ઉવયાલિ, દેવકીના ૬ પુત્રો,

કાલ કરે તે આજ કર, આજ કરે તે અબ; ૧૧૫
અવસર ખીત જાત હે, ફીર કરેગા કબ.

પાંચ પાંડવો ૨૦ કોડ, ઇત્યાદિનાં પરિવારની સાથે આ ગિરિરાજ પર
કર્મોને અપાવી મોકલે ગયા છે.

વર્ષમાં કાર્તિકસુદિ પૂર્ણિમા, ફાગણસુદિ ૮, ફાગણ સુદિ ૧૩,
ચૈત્ર સુદિ પૂર્ણિમા, આ બધા દિવસો વિશેષ મહત્ત્વના છે. ગિરિરાજનો
મહિમા આ કારણે અતિશય અદ્ભુત છે. યાત્રા કરવા આવનાર
યાત્રિકોએ અહિં આવીને વિવેકપૂર્વક વિધિના પાલન સાથે આશાત-
નાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ગિરિરાજ પર થુંકવું, બગખો નાંખવો,
નાક ખખેરવું, ઇત્યાદિ ન જ કરવું. પાસે કપડું રાખીને એવું હોય
તો એમાં ઉપયોગ રાખવો. ચામડાના જોડા, ચંપલ, વગેરે પહેરીને
ચઢવાથી તીર્થની આશાતના થાય છે, તેમ જ આ ગિરિ પર દૂધ,
દહિ કે કોઈ પણ ચીજ ખાવી નહિ જોઈએ. આવા મહાપવિત્ર
તીર્થની આશાતના કરવાથી આત્મા, નિકામીત કર્મોથી બંધાય છે.
એ ભૂલવું જોઈતું નથી.

શ્રી શત્રુંજય તીર્થના ઉદ્ધારો : શ્રી શત્રુંજય તીર્થ પ્રાયઃ
શાશ્વત છે. અસંખ્ય ઉદ્ધારો આ તીર્થ પર થયા છે. પણ મોટા
આવસર્પિણી કાળમાં ૧૬ ઉદ્ધારો થયા છે, (૧) ૭૦ શ્રી ઋષભદેવ
સ્વામીના પુત્ર ભરત ચક્રવર્તીએ પહેલો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (૨) તેમની
આઠમી પાટે દંડવર્ધી ખીજો કરાવ્યો. (૩) પહેલા-ખીજ તીર્થ કરના
વચલા કાળમાં ઇશાનેન્દ્રે કરાવ્યો. (૪) ત્યારબાદ નવ કોડ સાગરોપમ
પછી માહેન્દ્ર ઈંદ્રે કરાવ્યો. (૫) ૧૦ કોડ સાગરોપમ પછી પાંચમા
દેવસોકના ઈંદ્રે કરાવ્યો. (૬) ૧ લાખકોડ વર્ષ બાદ ભવનપતિનિક્રમના
ઈંદ્ર ચમરેંદ્રે કરાવ્યો. (૭) શ્રી અણ્ણતનાથ ભ. ના કાલમાં સગરચક્રીએ
કરાવ્યો. (૮) શ્રી અભિનંદન સ્વામીના કાલમાં વ્યંતરેંદ્રે કરાવ્યો.
(૯) શ્રી ચંદ્રપ્રલ સ્વામીના શાસનમાં ચંદ્રયશા રાજ્યએ કરાવ્યો. (૧૦)
શ્રી શાંતિનાથ ભ. ના પુત્ર ચક્રાયુધે ૧૦ મો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (૧૧)

૧૧૬ સદા ન લક્ષ્મી સ્થિર રહે, સદા ન સુખનો સંભ;
સદા ન કાયમ સખળતા, સદા ન ચઢતો રંગ.

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમાં શ્રી રામચંદ્રજીએ કરાવ્યો. (૧૨) શ્રી નેમિનાથ ભ. ના શાસનમાં પાંચ પાંડવોએ ૧૨ મો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (૧૩) ત્યારબાદ ભ. શ્રી મહાવીર દેવનાં શાસનમાં પાંચમા આરામાં વિ. સં. સં. ૧૦૮ ની સાલમાં શ્રી વજ્રસ્વામીના સદુપદેશથી જ્વડ-શાએ ૧૩ મો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (૧૪) પરમાહીત કુમારપાલ મહારાજના સમયમાં વાઝલદ મંત્રીએ વિ. સં. ૧૨૧૩ માં ૧૪ મો ઉદ્ધાર કરાવ્યો. (૧૫) વિ. સં. ૧૪૪૧ માં સમરાશાહે કરાવ્યો. (૧૬) છેલ્લે ઉદ્ધાર વર્તમાનમાં ચાલુ છે તે વિ. સં. ૧૫૮૭ ના વૈશાખ વદિ ૬ ના ચિત્તોડના કરમાશાહે કરાવ્યો. (૧૭) હવે ૧૭ મો પાંચમા આરાના અંતે દુપ્પહસુરિના ઉપદેશથી વિમલવાહન રાજ કરાવશે.

ત્રણ ગાઉ. છ ગાઉ તથા ૧૨ ગાઉની પ્રદક્ષિણા : શ્રી શત્રુઞ્ચગિરિરાજના બંને શિખરોની આજુબાજુની પ્રદક્ષિણા કરી. હનુવાનધારે અવાય છે. આ દોઢ ગાઉની પ્રદક્ષિણા કહેવાય છે. ત્રણ ગાઉમાં રામપોળથી નીકળી. રાહિશાલાના રસ્તે ઉતરવાનું રહે છે. રાહિશાલાનો રસ્તો કંઈક થોડો ઢાળવાનો છે નીચે શ્રી ઋષભદેવ-સ્વામીનાં પગલાં છે. ગામના નાકે સુંદર દેરાસર તથા ધર્મશાળા છે. પૂ. પાદ આ. મ. શ્રી વિજયનેમિસુરિજી મ. ના સદુપદેશથી આ સ્થાન થયું છે. તેની વ્યવસ્થા શેઠ જિનદાસ ધરમદાસની પેઢી કરે છે. છ ગાઉની પ્રદક્ષિણામાં રામપોળથી દેવકી વટનંદનની દેરીનાં દર્શન કરી, પશ્ચિમ બાજુ જવાય છે. વચ્ચે ઉલખાકુંડ આગળ શ્રી ઋષભદેવ ભ. નાં પગલાંની દેરી આવે છે આગળ ચિલ્લાણુ તલાવડી નજીક શ્રી અજિતનાથ ભ. તથા શ્રી શાંતિનાથ ભ. નાં પગલાં છે. ત્યાંથી ભાડવાના પર્વત પર શાંખ-પદ્મનના સગલાં છે. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના આ પુત્રો, ૮૧ કોડ મુનિઓ સાથે ફાગણ સુદિ ૧૩ ના અહિં મોક્ષે ગયાં છે. અહિંથી નીચે સિદ્ધવડ ઉતરવાનું છે. આ રીતે

મરના મરના કયા કરે, મરી ન જાણે કોય; ૧૧૭
મરના એસા કીજાએ, ફીર મરના ન હોય.

ગિરિરાજની પશ્ચિમ બાજુની બારીચેથી ઘેટીની પાયગે શ્રી ઋષભદેવ-સ્વામીનાં પગલાં છે. નીચે આદિપર ગામ છે. વચ્ચે કુંડ આગળ થઈ તીર્થકરોના પગલાં છે. તેમજ શ્રી સિદ્ધગિરિજની બાર ગાઠિની સ્પર્શનાયે પણ જવાને પાલીતાણાથી રાહીશાળા થઈ લંડારીયાં આવે છે. અહિં એક દેરાસર શિખરબંધી છે, એ માળ પદ પ્રભુજ છે. ત્યાંથી કદંબગિરિ જવાય છે. કદંબગિરિ તીર્થ મહિમાવંતુ છે ગદ્ય ચોવીશીની બીજા તીર્થકર શ્રી નિર્વાણી ભગવંતના કદંબ નામના ગણુધર અહિં કોડાના પરિવારની સાથે મોક્ષે ગયા છે, અહિં ગામમાં આવન જિનાલયનું સુંદર મંદિર, ધર્મશાળા, ભોજનશાળા, તથા જ્ઞાનમંદિર ઈત્યાદિ છે, તેમજ ગિરિરાજ પર શ્રી આદિત્યર ભ.નાં શ્રી નેમિનાથ ભ. નાં સુંદર ભવ્ય મંદિરો છે. સમવસરજીની આરસની રચના છે. તેમજ શત્રુજયની રચના છે, અહિંથી ઉપર અઠાવ ચઢીને જતાં કદંબ ગણુધરનાં તથા નિર્વાણી તીર્થકરનાં પગલાં છે. તીર્થોદ્ધારક આચાર્યશ્રી વિજય નેમિસરીશ્વરજીની પ્રેરણાથી આ તીર્થમાં નવીન જીનાલયો આદી થયા છે અને તીર્થને મહિમા તથા વિશિષ્ટ વધ્યા છે. શ્રી કદંબવિહાર પ્રાસાદ-આ દેરાસર પ્રવેશ દ્વારે એ ભવ્ય હાથીઓ સૌતુ સ્વાગત કરે છે મૂળનાયક શ્રી મલાવીર સ્વામીની મનોહર મુર્તિ છે બહારના ભાગમાં ૭૫ (પંચોતર) જેટલી દહેરીઓ છે,

શેઠ પોપટલાલ ધારસી જમનગરવાળા તરફથી અંધાવેલ ત્રણ માળનો સુંદર ઉપાશ્રય છે એક વિશાળ જ્ઞાનશાળા પણ છે, ત્રણ ધર્મ શાળાઓ છે.

અહીં ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા ધણી જ સુંદર છે આ ભોજન શાળાની શરૂઆત શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાઈ શેઠ ભોગી-

૧૧૮ દુઃખમાં સૌ પ્રભુને ભજો, સુખમાં ભજો ન કાય;
જો સુખમાં પ્રભુને ભજો, તો દુઃખ કહાસે હોય.

લાલ મગનલાલ શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ તેમજ સંઘના સદ્ગૃહસ્થો તરફથી સેવાલાવી ચંદુલાલ ખંભાતવાલાએ આણંદજી કલ્યાણજીના વંડામાં શરૂઆત કરાં હતી આજે તો ભોજન શાળા માટે સ્વતંત્ર મકાન પણ થઈ ગયું છે ને આવનર યાત્રિકો પાસેથી જમવાનો આજે ચાર્જ લેવાતો નથી (યાત્રિકો તરફથી ભેટ સ્વીકારવામાં આવે છે) અને આદીશ્વર જીનાલય તલાટીમાં શેઠ જીવદાસ ધર્મદાસ પેઠી તરફથી ભાતું પણ યાત્રાગુઓને અપાય છે.

પહેલુ શ્રી ઋષભદેવ ભમવાનતું મંદિર આવે છે શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની ભવ્ય મોટી સુંદર પ્રતિમાજી આકર્ષક છે બાબુમાં પણ જે મનોહર પ્રતિમાજી છે બહારના લાગમાં ૨૬ (છવીસ દહેરીઓ છે ઉપર એક દહેરાસરમાં શ્રી નેમનાથ ભગવાનની પ્રતિમાજી છે, ત્યાં શ્રી નમિનાથજી અત્ર શ્રી સીમંધર સ્વામીનું દેરાસર છે.

વાવડી પ્લોટ તરફ જતા સુંદર જીન મંદિર ત્યાં હજારોં વૃત્તન નાની-મોટી પ્રતિમાજીનો ભંડાર છે.

સૌથી ટોચે ગઈ ચોવીશીના નિરવાણી પ્રભુના કદંબ ગણધરના ખખલાં છે. અહીં કમળાદેવીનું સ્થાનક છે, આ કદંબગિરિ તીર્થનો વહીવટ શેઠ જી. ધ. પેઠી કરે છે ને તેના સેવાલાવી ટ્રસ્ટી શેઠ વિરચંદભાઈ વકીલ તથા શેઠ અમરચંદ કામદાર પોતાના ઠાઈમનો ભોગ આપી વ્યવસ્થીત રીતે તીર્થનો વહીવટ કરે છે તે માટે ઘન્યવાદ ધટે છે.

પાલીતાણાથી સીધા ભંડારીયા ૪ ગાઉ થાય છે અને ત્યાંથી કદંબગિરિ ૧૧૧ ગાઉ થાય છે. કદંબગિરિથી જે ગાઉ ચોક છે. ચોકમાં નહાતું સુંદર મંદિર છે. અને ધર્મશાળા છે. અહિંથી નદી ઉતરીને હસ્તગિરિ પર્વત પર જવાય છે. હાલ ઉપર જવાનો રસ્તો તૂટી ગયો

કર ભકિત કીરતારની, કર પરમારથ કામ; ૧૧૯
કર સુકૃત જગમેં સદા, રહે અવિચલ નામ.

છે. આ રસ્તો સુધારો માંગે છે. ભરતચક્રવર્તી આ સ્થાને અન-
શન કરીને મોક્ષે ગયા છે, તેમનો હાથી પણ અહિં અન-
શન કરી સ્વર્ગે ગયેલ છે. ઉપર સુંદર દેરી છે. અહિંથી જળીયા
થઈ પાલીતાણા જવાય છે. શ્રી શત્રુંજયની અનેક પાગો ગણાય છે.
તેમાં ઘેટીની પાગ, રોહિશાળાની પાગ, તથા શત્રુંજય નદીની પાગ
મુખ્ય ગણાય છે. રામપોળથી નીકળતાં ડાબી બાજુનો રસ્તો સીધો જે
પૂર્વ બાજુ જાય છે. તે જીવાપર ગામ થઈ શત્રુંજય નદીની તરફ જાય
છે. નદીના કિનારે પ્રભુજનાં પગલાં છે. હમણાં આ સ્થાનનો જિલ્લો-
દ્વાર થયો છે. દેરીને ફરતો કોટ થયો છે.

પાલીતાણામાં દેરાસરો તથા ધર્મશાળાઓ—હિંદલરના
જેનોતું એક અનુપમ યાત્રા ધામ અહિં હોવાથી પાલીતાણામાં જૈન
ધર્મશાળાઓ સંખ્યાબંધ છે. શહેરમાં પણ શેઠ હેમાલાઈની મોતી-
શાની, વેરા અમરચંદ જસરાજની તથા શેઠ સુરજમલની તેમજ
સાત ઓરડાની ઈત્યાદિ સંખ્યાબંધ ધર્મશાળાઓ છે. તદુપર ત રણુશી
દેવરાજની, મહાજનનો વડો, નરસી નાથાની, કેશવજી નાયકની, મોતી
સુખીઆની, નગીન કપુરની, ઘોઘાવાળી, ચાંદલુવન, ચંપા નીવાસ,
કંકુબાઈની, ખુશાલ લુવન. પુરબાઈની દેવસી પુનસીકી મગન મોદીની,
જીવનનીવાસ બ્રહ્મચર્યાત્રમ, જશકોરની, પનાલાલજીની, કોટાવાળાની,
ખંજખી લુવન. માધવલાલની. પાટણુવાડાની તથા આરીસાલુવન,
નહારખિલ્ડીંગ ઈત્યાદિ સંખ્યાબંધ ધર્મશાળાઓ છે; પણ આ બધી
ધર્મશાળાઓના વહિવટમાં અનેક પ્રકારની ફરિયાદો ઉભી છે. ધર્મશાળા
બંધાવનારાઓ ઉદારતાપૂર્વક વહિવટ કરે અને મુનીમ તથા માણુસોને
ઉદારતાથી નભાવે તો મ્હોટા દિવસોમાં યાત્રાળુઓને જે નિરર્થક
હેરાનગતી ભોગવવી પડે છે. તેમાં જરૂર રાહત મળે. આજે તો આ
બધું કોઈ રીતે ઈષ્ટિ નથી પણ થાય શું ? સગાજમાં સંગઠન, નૈતિક

૧૨૦ દીધે ગાલી એક હે, પલટે ગાલી અનેક;
જો ગાલી દેવે નહિ, તો રહે એકકી એક.

હિંમત, તથા અડગ શ્રદ્ધાની ખામી હોય ત્યાં અન્ય ઉપાય શું હોઈ શકે ?

જૈન મંદિરો પણ આ ભૂમિમાં સંખ્યાબંધ છે. તલાટી પર શ્રી વર્ધમાન જૈન આગમંદિર લવ્ય તથા રમણીય છે. ૨૦ વિહરમાન ૨૪ તીર્થંકરો, આ રીતે ૪૪. ચૌમુખજીની દેરીઓ ચૌમેર અને વચ્ચે ચાર શાશ્વતા પ્રચુજીતું મુખ્ય દેરાસર, અને સાથે ૪૫ આમમેને આરસના પત્થરો પર સુંદર સ્વચ્છ અક્ષરોમાં ચારે બાજુની દીવાલોમાં અંકિત કરવામાં આવ્યાં છે. તેના ઉપર સુંદર કેમથી કાચ મઢવામાં આવ્યાં છે. દેરાસર વિશાલ છે. વિ. સં. ૧૯૯૯ની સાલમાં અહિં પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. બાજુમાં શ્રી સિદ્ધચક્ર લગવાનતું મંદિર છે. અને ચારે બાજુ દીવાલોમાં ચૌવીસે લગવંતની સાથે ગણધરોની મૂર્તિઓને ધિરાજમાન છે. નીચે ભોંયરૂં છે. ઉપર પણ દેરાસર છે. તલાટીમાં જૈન સોસાયટીના અંગણોની વચ્ચે સુંદર નાજુક દેવવિમાન જેવું રમણીય મંદિર છે. મૂલનાયક શ્રી વાસુપુજ્ય સ્વામીજી છે. આ સિવાય ધર્મશાળાઓમાં દેરાસરો છે. બાણ માધવલાલજીની ધર્મશાળાઓમાં સુમતિનાથ લ.તું દેરાસર છે. જશોરાશમાં પાર્શ્વનાથ લ.તું દેરાસર છે. નરસીનાથાની ધર્મશાળામાં હમણાં જોને જીજ્ઞૈશ્વર થયો તે શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું દેરાસર છે વીરબાઈની પાઠશાળામાં મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર છે. કેશવજી નાયકની ધર્મશાળામાં શાશ્વતા ચૌમુખજીનું દેરાસર છે. આ સિવાય આરિસાહુવનની ધર્મશાળામાં તથા પંજાબી હુવનની ધર્મશાળામાં પણ પ્રજુજીને હાલ ધરમંદિરમાં ધિરાજમાન કર્યાં છે. મોતી સુખીઆની ધર્મશાળામાં શ્રી ઋષભદેવનું દેરાસર છે. તેમજ કંઠૂબાઈ તથા શ્રાવિકાશ્રમમાં પણ ધરદેરાસરો છે. ગામમાં શેઠ આણુંદજી કલ્યાણજીની પેઠીની જોડે આદીશ્વર લગવાનતું સુંદર દેરાસર છે. આ દેરાસર દીવમંદરના શેઠ રૂપચંદ બીમશીએ

ધર્મ કરત સંસાર સુખ, ધર્મ કરત નિર્વાણ; ૧૨૧
 ધર્મ પંથ સાધન વિના, નર તિર્થંચ સમાન.

વિ. સ. ૧૮૭૧માં બંધાવીને પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે. બીજું દેરાસર બનરમાં શ્રી ગોડી પાર્શ્વનાથજીનું છે. જેનો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૧૯૯૦ની સાલમાં થયો છે આ મંદિર જમીનથી ઉંચે છે. એ મજલાનું વિશાલ છે. મૂલ સુરત નિવાસી ભણુશાળી હીરાચંદના ધર્મપત્નીએ વિ. સ. ૧૮૫૦ની સાલમાં પોતાનાં મકાનોમાં પ્રભુજીને પધરાવેલાં ત્યારબાદ કમશ : આ દેરાસર વધતું ગયું. ગોરજીના કેલામા એક દેરાસર છે. તેમજ સ્ટેશન પર શ્રી યશોવિજયજી ગુરુકુળમાં દેરાસર છે. મૂલ નાયક શ્રી સુમતિનાથ ભ. બિરાજમાન છે.

જૈન સંસ્થાઓ : તીર્થની યાત્રા માટે હિંદ ભરના જૈનો અહિં આવતા હોવાથી, અનેકવિધ જૈન સંસ્થાઓ, તીર્થોધિરાજની પવિત્ર છાયામાં વિકાસ પામે એ સહજ છે. શિક્ષણ વિષયમાં જૈન સમાજમાં પ્રસિદ્ધ શ્રી યશોવિજયજી ગુરુકુલ સંસ્થા અહિં છે. સ્ટેશન પર વિશાલ ચોકમાં આલિશાન મકાનોમાં સંસ્થાનું કાર્ય તથા પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે. હાઇસ્કુલ તથા કોમર્શીયલ સ્કુલ, સંસ્થા તરફથી ચાલે છે. તલાદીના રસ્તાપર જૈન બાલાશ્રમ છે. આ બંને સંસ્થામાં જૈન વિદ્યાર્થીઓને ભોજનપ્રબંધ તથા રહેવાનો પ્રબંધ છે, તેમ જ જૈન 'બ્રહ્મચર્યાશ્રમ' પણ જીવનનિવાસની બાબુમાં છે. તેમાં પણ વિદ્યાર્થીઓને રહેવાનું તથા જમવાનું હોય છે. આ સિવાય આવિકાશ્રમમાં પણ શ્રાવિકા બહેનોને શિક્ષણ ઉપરાંત આશ્રય મળે છે. જ્ઞાનભંડારો તથા પાઠશાળાઓ પણ અહિં સંખ્યાબંધ છે. શેઠ આ. ક. ની પેઠી તરફથી હેમચંદ્રાચાર્ય પાઠશાળા છે. વીરબાઈ પાઠશાળા પણ છે. તેમજ પેઠી તરફથી ઔષધાલય છે. ગામમાં સેવાસમાજનું દવાખાનું છે. ગામમાં તથા મહાજન વંડામાં ઉપાશ્રયો વગેરે પણ છે. જૈન સમાજમાં સાહિત્ય દ્વારા સુપ્રસિદ્ધ લેખક સોમચંદ ડી. શાહ પુસ્તકાલયની ઓફીસ અહિં છે. તેમજ મહેસાણા શ્રેયસ્કર મંડળ તરફથી દવાખાનું તથા પાઠશાળા પણ ચાલે છે.

૧૨૨ ગુરુ લોભી શિષ્ય લાલચી, દોનોં ખેલે દાવ;
દોનોં કુખે બાપડા, ખેડે પથરકી નાવ.

એકંદરે પવિત્ર ગિરિરાજની છત્રછાયામાં આત્મકલ્યાણના આરાધક શ્રી ચતુર્વિધ સંઘને દરેક પ્રકારની સુવિધા અહિં મલી રહે છે. જે વિવેકપૂર્વક એનો સદુપયોગ થાય તો આત્માનું હિત, આવા કાળમાં પણ અતિ સહેલાઈથી સાધી શકાય છે.

યાત્રિકો માટે ગિરિરાજની તલાટીએ દરરોજ ભાતુ અપાય છે. તેમજ યાત્રિકોની સગવડ માટે ધર્મશાળાઓની નજીકમાં ભોજનશાળા છે, જે કેવલ સંઘની ભક્તિ માટે જ સંઘ દ્વારા ચાલે છે. વર્ષમાન તપ આચળિલ ખાતું પણ વ્યવસ્થિત રીતે પ્રગતિ સાધી રહ્યું છે. સંસ્થાનું હમણાં નવું મકાન તૈયાર થયું છે. ઉકાળેલા પાણીની પણ અહિં વ્યવસ્થા રહે છે.

ભાવનગર : પાંલીતાણાથી શિહોર થઈ ભાવનગર જવાય છે, વચ્ચે વરતેજ ગામમાં સુંદર દેરાસર તથા ઉપાશ્રય છે. વિ. સં. ૧૭૭૯ ના અક્ષય તૃતીયાના દિવસે ભાવસિંહજીએ આ શહેર આ પહેલાં અહીં જીતું ગામ વડવા હતું. ભાવનગર શહેર બંદર છે, ભાવનગર સ્ટેટનું રાજધાનીનું શહેર હતું. જૈન વસતિ દિન-પ્રતિદિન અહિં વધતી રહે છે. આજે લગભગ ૮ થી ૧૦ હજારની સંખ્યામાં જૈનોની વસતિ છે. શહેરના મધ્યભાગમાં વિશાલ ચોકમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું સુંદર દેરાસર છે. આજુબાજુ પણ ન્હાના-ન્હાનાં દેરાસરોને વહિવટ શ્રી સંઘની પેઠી શેઠ ડાસાભાઈ અભેચંદના નામ કરે છે. શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી જૈન સામાયિક શાળા પણ અહિં છે. બાજુમાં વેરા બજારમાં શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથજીનું સુંદર દેરાસર છે. અહિં ત્રણ દેરાસરો ભેગાં છે, વચ્ચે ચોકમાં શ્રી ગૌતમસ્વામીજીનું મંદિર છે. કરચલીયાપરામાં, તથા વડવામાં એક એક દેરાસર છે. શહેર બહાર તખ્તેશ્વર પ્લોટમાં શ્રી દાદાસાહેબ તરીકે ઓળખાતા સ્થાનમાં વિશાલ ચોકમાં ભવ્ય, મનોહર જિનમંદિર છે. મૂલનાયક શ્રી મહાવીર ભગવ

સદ્ગુરૂ અસા કીજીએ, તુરત દિખાવે સાર; ૧૨૩
પાર ઉતારે પલકમેં દર્પણ મેં દાતાર.

નના પ્રતિમાજી અદ્ભૂત તેમજ મહાપ્રભાવિક છે. દેરાસર તીર્થભૂમિ જેવું રમણીય છે, આ દેરાસરને પાકા રંગ-રોગાનથી રંગવામાં આવે તો અતિશય લગ્ન અને તેવું છે. સામે પણ દેરાસર છે. કૃષ્ણનગરમાં હમણાં નવું દેરાસર તૈયાર થઈ ગયું છે. શહેરમાં મારવાડીના વંડા તરીકે ઓળખાતો ઉપાશ્રય છે. જે જુનો તેમજ હાલની વસ્તી માટે ન્હાનો પડે છે.

આ ઉપાશ્રયનાં સ્થાને સુંદર આલિશાન પૌષ્ઠશાળાની અહિં આજે જરૂર છે. વડવામાં તથા કૃષ્ણનગરમાં ઉપાશ્રયો છે. શ્રી જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા તથા શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા અહિં છે. જૈન સમાજમાં સાહિત્યના પ્રચાર દ્વારા આ બંને સંસ્થાઓ સુપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાની સાહિત્ય પ્રવૃત્તિ હજી વલુચંબી પ્રગતિ સાધી રહી છે. જૈન ધર્મ પ્રકાશ, આત્માનંદ પ્રકાશ અહિંથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. આ બંને સંસ્થાઓનાં મકાનોમાં વિશાલ જ્ઞાનમંદિર-લાઈબ્રેરી છે. 'જૈન' અઠવાડિકની ઓફીસ અહિં છે. આ સિવાય શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી જૈન સંગીત મંડળ, શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગ્રંથમાળા, તથા જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ આદિ સંસ્થાઓ અહિં છે. સ્ટેશન પર જો જૈન ધર્મશાળાઓ છે. એક દેરાસર છે. અહિં જૈન ભોજનશાળા છે. તથા વર્ધમાન તપ આયંબીલ ખાતું છે.

ઘોઘા—લાવનગરથી લગભગ ૧૪ માઈલ પર ઘોઘા બંદર છે. અહિં નવખંડા પાર્શ્વનાથજીનું પ્રાચીન ઐતિહાસિક તીર્થધામ છે. વિ. સં. ૧૧૬૮ માં આ. મ. શ્રી મહેન્દ્રસુરિજીએ આ પ્રભુજીની અંજન શલાકા કરાવી છે. આ મહોત્સવમાં પોતાની સંપત્તિનો સદ્વ્યય કરનાર નાણાવટી હીરાશેઠ હતા. બાદ મુસ્લીમોના હાથે આ પ્રતિમાજીનો ભંગ થયો, તેના નવ ટુકડાઓ થયા, બાદ અધિષ્ઠાયક દેવે રૂના પોલમાં અથવા લાવસીમાં ભરીને પ્રતિમાજી રાખવાનું કહ્યું-

૧૨૪ દયા ગરીબી બંદગી, સમતા શીલ સ્વભાવ;
આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે અર માન.

ત્યાંના સંઘે અધીરાઈ કરી, પરિણામે પ્રતિમાજીને નવ સાંધા રહી
ગયા, જે આજે પણ જણાય છે, ત્યારથી આ પ્રતિમાજી 'નવખંડા
પાર્શ્વનાથ'ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. પ્રતિમાજી બહુ જ પ્રાભાવિક તથા
ભવ્ય છે. મંદિર રમણીય છે. અન્ય પણ એક મંદિર છે. શહેર બહુ
જ ઐતિહાસિક છે. જૂના સમયમાં આ બંદર મોટું વ્યાપારિક મથક
હતું જૈનોની વસતિ ઘણી હતી, પણ વ્યાપાર પડી ભાંગતા શહેરનો
પુરાણો વૈભવ આજે નામશેષ થતો જાય છે. 'લાંકાની લાડી ને
ધોધાનો વર' એ જુની કહેવત પણ આ સ્થાનની પ્રાચીનતાની
સાક્ષી પૂરે છે. ગામમાં ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળા છે. યાત્રિકાને ભાથું
અપાય છે. તીર્થની વ્યવસ્થા ધોધાનો સંઘ, શ્રી કાળા મીઠાની પેઢીના
નામે કરે છે. હમણાં ગયા વર્ષે નવખંડા પાર્શ્વનાથજીને પગના અંગુઠે
અમી ઝરતું હતું. અહિં અખંડ દીવો વર્ષોથી ચાલુ છે.

તલાજી— ભાવનગરની નાની રેલ્વે દ્વારા ૨૨ માઈલ પર તલાજી
સ્ટેશન આવે છે. વળી પાલીતાણાથી મોટર રસ્તે ૨૦ માઈલ તલાજી
આય છે. સ્ટેશનથી નજીકમાં જ તલાજીનો નાનો પહાડ છે. જે
તાલધ્વજ ગિરિ કહેવાય છે. પૂર્વકાળમાં શ્રી શત્રુઙ્ગ્ય ગિરિરાજની
આ ટુંક ગણાતી, પહાડનો ચઢાવ સામાન્ય છે. પગથીયાં બાંધેલાં છે.
ગિરિ ઉપર ત્રણ સુંદર જિનમંદિરો છે. પહેલું શ્રી પાર્શ્વનાથનું
ભોંયરાવાળું વિશાળ દેરાસર છે, ઉપર મજલા પર પણ પ્રભુજી બિરા-
જમાન છે. થોડા વર્ષો પહેલાં તલાજી ગામના ખેતરમાંથી પાર્શ્વનાથ
પ્રભુ પ્રગટ થયા હતા. બાદ પૂ. પાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજય-
નિમસૂરિશ્વરજી મહારાજના શુભ ઉપદેશથી અમદાવાદના
લક્ષ્મીબહેન શેઠાણીએ અહિં દેરાસર બંધાવ્યું. આની
પ્રતિષ્ઠા વિ. સ. ૧૯૧૦ ની સાલમાં થઈ છે. આ દેરાસરના
ચોક્કમાં ત્રણ બાજુએ દેરીઓ છે. વચ્ચે શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનું

અધિકાર પામી જગતમાં કરે ન જો ઉપકાર; ૧૨૫
 અધિકારમાંથી અ ગયો, તો પાછળ રહ્યો ધિકાર.

પ્રાચીન મંદિર છે. તલાળ તીર્થના અધિપતિ તેમજ સાચાદેવ-
 તરીકે આ ભગવાન સુપ્રસિદ્ધ છે. મંદિર પ્રાચીન છે. આ
 દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૧૮૭૨ માં બાબુ ધન-
 પતસિંહજીએ કરાવ્યો હતો. પ્રભુના ગભારામાં ધીનો
 અખંડ દીવો બને છે. પણ દીવાની જ્યોત, ગોખલામાં જો
 ભાગને સ્પર્શે છે, તે જગા પીળા રંગવાલી બને છે. મૂલમંદિરની
 જમણી બાજુએ એક ભાગમાં દેરીઓ હતી. ત્યારબાદ ભાવનગરના
 સદ્ગૃહસ્થોની કમિટી હસ્તક જ્યારે આ તીર્થનો વહિવટ આવે: ત્યારે
 અહીં બાવન જિનાલય કરવાનો નિર્ણય થયો. અને બાકીની દેરીઓનું કામ
 તથા બહારના દેખાવમાં ઘણો સુધારો થઈ ગયો છે. મૂલનાયકજીની
 સામે જ દેરાસરનો મુખ્ય દરવાજો થયો છે. જીર્ણોદ્ધારનું તથા દેરી-
 ઓનું કામ ચાલે છે લાખો રૂ. ખરચાયા છે. ભાવનગરનીવાસી
 જીદારચિત શેઠ ભોગીભાઈ (મહાલક્ષ્મી મીલવાળા) તથા ખાંતિભાઈ
 આદિ હસ્તક આ તીર્થના નેહિવટ છે. આ દેરાસરની ઉપર પગથીએ
 ચઢીને ચૌમુખજીની ટુંકમા જવાય છે. અહિં ચૌમુખજી બિરાજમાન
 હતા. વિ.સ. ૨૦૦૧ ની સાલમાં આ પ્રતિમાજીઓનું ખંડન થયું.
 હાલ આ સ્થાને ધાતુના પંચતીર્થો બિરાજમાન છે. ઉપરનું આ
 મંદિર હાલ બહુ જ વિશાલ તથા ચારે બાજુ ચોક વગેરેથી ભવ્ય
 બન્યું છે. અહીં કીર્તિસ્થંભ છે. સામે પશ્ચિમદિશા બાજુ શ્રીશત્રંગ્ય
 ગિરિરાજનાં ગગનચુખી વિશાલ જિનમંદિરો દેખાય છે. જાણે ઈર્ષનાં
 એરાવલુ હાથી પર ખૂલતી અંબાડીઓની જેમ આ જિનમંદિરો જણાય
 છે. પૂર્વમાં દરિયો દેખાય છે, ગામમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું સુંદર
 દેરાસર છે તેમજ હમણાં ખેતરમધ્યે નીકળેલા સંપ્રતિમહારાંજના
 સમયનાં પ્રતિમાજી તથા અન્ય પ્રભુજી બાજુના હોલમાં બિરાજમાન છે
 તલાળ નદીના નાકે બાજુની ધર્મશાળા છે, ઉપાશ્રય છે, જૈન ભોજન
 શાળાની વ્યવસ્થા સારી છે. કોઈપણ યાત્રિકને પહેલા દિવસે અહીં

૧૨૬ ભવ બાળ રમતા કદી, હારે ભલે રમનાર;
છેલ્લી બાળ સુધારશે, તો થાશે એડો પાર.

શ્રી ભોજનની બે ટંક મારેની સગવડ છે. તેમજ વાડીલાલ દેવચંદે ભોજનશાળા માટે નવું મકાન હાલમાં ૨૦૧૮ માં બાંધ્યું. આયંબિલ ખાતુ પણ ચાલે છે. 'જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ' બોર્ડિંગ પણ અહિં છે. ગૃહપતિ ભાઈ શાંતિલાલ માસ્તર સેવાભાવી, વિનમ્ર તથા શાંત છે. આ તીર્થનો ભોજનશાળા તેમજ ધર્મશાળાનો વહિવટ, શ્રી તલાબ તીર્થોદ્ધારક કમિટી કરે છે, ગિરિ પર ચઢતાં પહેલાં ભાવનગરનિવાસી આણુંદળ પુસ્પોત્તમની ધર્મશાળા છે.

મહુવા—પૂર્વકાળમાં મધુમતી તરીકે ઓળખાતું આ શહેર મહુવા ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. શત્રુજય મહાતીર્થનો ૧૩ મો ઉદ્ધાર કરનાર સંઘપતિ જવડશા શેઠ આ પાંચમ કાલનાં પહેલા ઉદ્ધારક-તેઓ અહિંના વતની હતા. વિ. સં. ૧૦૮ માં યુગ-પ્રધાન આ. મ. શ્રીવજ્રસ્વામીના સદુપદેશથી તેઓએ ઉદ્ધાર કરાવ્યો હતો. ગૂર્જરેશ્વર મહારાજ કુમારપાલના સંઘમાં શ્રી સિદ્ધગિરિજી પર સવા કરોડ સૌનેયા બોલી, તીર્થમાળ પોતાના માતાજીને પહેરાવનાર શ્રી જગડસા આ મહુવાના હતા. તીર્થોદ્ધારક આ. મા. શ્રી વિજયનેમિસુરિજી મ., તથા આ. મ. શ્રી. વિજયધર્મસુરિજીશ્રીની જન્મ ભૂમિ અહિં છે. અહિં ચરમ-તીર્થપતિ ભ. શ્રી મહાદેવનું સુંદર, વિશાલ તથા દેવ વિમાન જેવું અલૌકિક મંદિર છે. મૂલનાયક પ્રભુજીનું જિંબ સાક્ષાત ભગવાન મહા-વીરદેવનાં લોકોત્તર સૌંદર્યની ઝાંખી કરાવનાર અનુપમ છે. ભગવાનના ભાઈ નંદિવર્ધને ભગવાનની વિઘ્નમાનતામાં આ જિંબ ભરાયું હોવાનો પ્રઘોષ છે. પ્રતિમાજી, ભગવાનનાં શરીર પ્રમાણુ છે. આ મંદિરની બાજુમાં ત્રણ માળનું ભવ્ય મંદિર પૂ. પાદ સ્વ. આ. મ. શ્રી. વિજયનેમિસુરીશ્વરજી મ. શ્રી.ના સદુપદેશથી તૈયાર થયું છે. આમાં પાંચ મંદિરો છે. આની પ્રતિષ્ઠા પૂ. સ્વર્ગીય આચાર્યદેવશ્રીના

ચાર વેદ ખટ શાસ્ત્રમે, ખાત મીલી હે દોય; ૧૨૭
સુખ દેવે સુખ ઉપજે, દુખ દેવે દુખ હોય.

પદ્મલંકાર શાંતમૂર્તિ આ. મ. વિજયોદયસુરિજીનાં શુભહસ્તે
વિ. સં. ૨૦૦૬ની સાલમાં થઈ છે. આ મંદિરોથી આ ભૂમિ
અની છે. ગામ ખહાર સ્ટેશન પર ધર્મશાળા છે. ગામમાં ભોજનશાળા
તથા આયખીલ ખાતું છે. જૈનોની વસતિ અહિં સારા પ્રમાણમાં
છે. આજુબાજુનો પ્રદેશ પ્રદેશ બગ-બગીચાથી લીસોહમ છે. આખા,
કુળા, નરીયેલી તથા સોપારીઓના બાગો અહિં ધણા છે. હાથીદાંતનું
કામ તથા લાકડાના રંગ-ખેરંગી રમકડાનું કામ અહિં ધણું થાય છે.
શ્રી યશોવૃદ્ધિ ઓડીંગ ગામ ખહાર છે. ત્યાં આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્
વીજયોદયસુરિચંદ્રજી મહારાજ તથા પૂ. આચાર્ય શ્રીમદ્
વિજયનંદનસુરિચંદ્રજી મહારાજ શ્રીના ઉપદેશથી સં ૨૦૧૫ના
મહા સુદ ૮ ના શ્રી નેમિવિહાર જૈન દહેરાસરજી બાલાશ્રમમાં ગાંધી
હરખચંદ વીરચંદે પોતાના હજારો રૂપીયા ખર્ચી પોતાના પીતા-
શ્રીના સ્મરણાર્થે શ્રી શાન્તીનાથ ભગવાતનો નગર પ્રવેશ કરાવ્યા
પછી ભવ્ય ગગન ચુખી શીખર બંધી દેદીખમાન દેરાસાર બંધાવી
પ્રતિષ્ઠા કરાવી શ્રી સંગને સર્મપણુ કરેલ છે તેમ જ પુ. આચાર્ય
મહારાજ શ્રી વિજયનેમીસુરિચંદ્રજી મહારાજ કાળધર્મ પામ્યા તે ભૂમિ
તેમની પાદુકાની આરસપાન પથ્થરની દેરી પણ ગાંધી હરખચંદ
વીરચંદે બંધાવ્યું છે. જેઓ શ્રી સાદાઈ અને સૌજન્યની મૂર્તિ
સમા છે.

એમણે ધાર્મિક તેમજ અન્ય ક્ષેત્રે ધણા સારા એવા કામ કર્યા
છે ટેકનિકલ હાયસ્કુલ માટે સાર્વજનિક સખાવત એમના જીવનનું
ગૌરવવંતુ પાતું છે સીધા સાદા શ્રી હરખચંદભાઈને જ્ઞેષ્ઠને ક્રોષ્ઠને
કલ્પના પણ નહીં આ ચાલીસ વરસના નવજીવાનભાઈ દાનના
ક્ષેત્રે ભાવનાશાળી અદ્ભુત વ્યક્તિ હશે એમની સેવા ભાવના અને
લક્ષ્મીનો સહઉપયોગ સન્માનના અધિકારી છે. વિશ્રી નેમી વીહાર

૧૨૮ પારસમે અરૂ સંતમે યડો અનરો જનન;
વહ લોઢા કંચન કરે, વહ કરે આપ સમાન.

પ્રાસાદમાં શ્રી મહાવીર જૈન સ્નાત્ર મંડળ તરફથી માસ્તર દેવચંદ્ર
છગનલાલ હંમેશા સંગીત સાથે સામુદાયી સ્નાત્ર લખાવાય છે ને
લગભગ પચાસેક બાળકો લાલ લે છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે. મહુવા
સૌરાષ્ટ્રનું કાશ્મીર ગણાય છે.

તીર્થાધિરાજ શ્રી ગિરનારજી-મહુવાથી ઢસા થઈને અને
પાલીતાણાથી શિહોર ધોળા ઢસા થઈને જેતલસરથી જુનાગઢ જવાય
છે. મહુવાથી પગ રસ્તે સાવરકુંડલા થઈ જુનાગઢ જવાય છે. સાવર-
કુંડલામાં શ્રી ધર્મનાથજીનું તથા હમણાં નવું તૈયાર થયેલું શ્રી શાંતિ-
નાથજીનું આમ બે સુંદર દેરાસરો છે. શ્રાવકોની વસતિ ભાવિક છે.
હિપાશ્રયો, આયંબીલ ખાતુ આદિ છે. ખોડીંગ પહુ અહિં છે. ગામ
અહાર ટેકરી પરથી સવારના સૂર્યોદય વેળાએ શ્રી શત્રુજય
ગિરિરાજનાં પવિત્ર દર્શન થાય છે. સાંજના સૂર્યાસ્ત પહેલાં
પશ્ચિમ બાજુએ શ્રી ગિરિનાથજીનાં દર્શન અહીંથી થાય
છે. શ્રી સિદ્ધગિરિજી અહીંથી ૪૦ માઈલ થાય અને શ્રી
ગિરનારજી ૬૦ માઈલ થાય છે.

જુનાગઢશહેર : શ્રી ગિરનારજીની તલાટીનું ગામ જુનાગઢ
છે. જુનાગઢ શહેર ભૂતકાળમાં ધણી લીલી-સૂકી જોઈ છે. સિદ્ધરાજ
જયસિંહના સમયે જુનાગઢ-જીર્ણુદુર્ગનો રાજા રાખેંગાર હતો, અત્યારે
તે સમયના ઐતિહાસિક અવશેષો મલી રહે છે. હિંદુ રાજાઓની પડતી
થતાં આ શહેરમાં બાબીવંશના મુસ્લીમ રાજાઓનું રાજ્ય સ્થપાયું-
અને આજે એ નવાબી સત્તા પહુ અસ્ત પામી ચૂકી છે. કાલળળની
આગળ કોઈનું કશુંયે ચાલતું નથી. જુનાગઢ સ્ટેશનથી જેમ જેમ
જેમ આગળ ધપીએ તેમ તેમ સ્ટેટ વખતના રાજ્યમકાનો, મુસ્જીદો
મકબરા જોવા જોવા મલે છે. જાગરમાં થઈને જતાં ઠેક નાકા પર
આપણું સુંદર જિનમંદિર આવે છે. દેરાસર લગ્ય છે. મૂલનાયક શ્રી
મહાવીરસ્વામીના પ્રતિમાજી સુંદર છે, જે સંપ્રતિ મહારાજના સમયના

સ્વ. શેઠ શ્રી કાન્તીલાલ પ્રતાપસીંહ

શેઠશ્રી જીવતલાલ પ્રતાપસીંહના લઘુ પંથુ થતા હતા તેમનું
આખું કુટુંબ પરમ શ્રદ્ધાળુ દેવ, ગુરૂ વકિત અને દીક્ષા માટે
પાસ પ્રેમ ધરાવનારું હતું. તેઓશ્રીના ઓગણીસ
વર્ષના સુપુત્ર શ્રી ઇન્દ્રવદનલાલ તેમજ સુપુત્રી
મંગુલાબેને દીક્ષા ગ્રહણ કરી આજે જૈન
શાસનની પ્રભાવના કરી રહ્યા છે.
ધન્ય છે તેઓના જીવનને .

शेकश्री छवतवास प्रतापसी'डना धर्मपत्नी
(स्व. नसुदधेन)

જનની જણે તો લકતજન, કાં દાતા કાં સુર; ૧૨૬
 નહિતર રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવે નર.

છે. બાબુમાં શ્રી નેમિનાથ સ્વામીનું નવું મંદિર અંધાઈ રહ્યું છે. યાત્રાળુઓ માટે શેઠ હેમાલાઈની ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય આદિ છે. સ્થામે બાબુની ધર્મશાળા છે. અહિંના દેરાસર આદિનો તથા ઉપર ગિરનારજીનાં મંદિરો આદિનો વહીવટ અમદાવાદની શેઠ આ. ક. પેઠી દેવચંદ લખમીચંદના નામે કરે છે. ગામમાં ભોજનશાળા તથા આયંબીલ ખાાની વ્યવસ્થા છે.

અહિંથી ગિરનારજીની તલાટી ૩ માઈલ થાય છે. રસ્તામાં ઉપરકોટનો રસ્તો આવે છે. ઉપરકોટમાં જૂના જમાનાના ભોંયરાઓ, અનાજના કોદારો, તથા રા' નવધણે અંધાવેલી અડીકડીની વાવ, કૂવો તથા ઈજ્જતમાં બનેલી અને અહિં રાખેલી ઈ. સ. ૧૫૩૩ ના ગાળાની લીલમતોપ, ચૂડાનાલાતોપ રા'ખેગારનો રાજમહેલ જે હાલ મસ્જીદ છે, વગેરે ઐતિહાસિક અવશેષો આવેલા છે. દરવાજા બહાર અશોક, સંપ્રતિ, રૂદાના, તથા સ્કંદગુપ્તના શિલાલેખો આવે છે: અને ૨૭૫ ફીટ ઉંડો કુંડ પણ જોવા મળે છે. અહિંથી તલાટીની સીધી સડક છે.

તલાટી પરનાં દેરાસર ધર્મશાળા શ્રી ગિરનારજીની તલાટીમાં સુરતનીવાસ શેઠ પ્રેમચંદ રાયચંદની ધર્મશાળા છે. સુંદર જૈન મંદિર પણ ધર્મશાળામાં છે, તેની નજીકમાં સંધવી કુલચંદલાઈની ધર્મશાળા છે. ધર્મશાળામાં જૈન ભોજનશાળા છે, આ ધર્મશાળાની તથા લાયાની વ્યવસ્થા પેઠી તરફથી છે. ભોજનશાળા માટે ખાસ કમિટી હસ્તક વહિવટ છે. અહિં ચોમેર વિશાળ વનરાજી પથરાયેલી છે. જમીન લીલીછમ હરિયાળીવાળી છે. વાંસના તથા સાગના વૃક્ષો જોવા મળે છે. અહિં નજીકમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહે અંધાવેલી 'એક ચંડા'ની વાવ છે. પાસે જ ગિરનાર પર જવાનો દરવાજો છે. દરવાજાની જમણી બાજુએ શ્રી નેમિનાથ લ. ના પગલાં છે. જુનાગઢના સુપ્રસિદ્ધ ધર્મોત્તમા ડા. ત્રિભોવનદાસના પરિશ્રમથી અહિં પગથીઓ અંધાઈ ગયાં છે.

૧૩૦ આજ સામે ધર્મ ત્યાં, લોક તણું શું કામ
જનમનરંજન ધર્મતું, મૂલ ન એક બદામ.

ઉપર ચઢતાં વચ્ચે ગરમ પાણી તથા ઠંડા પાણીની પરબો આવે છે. ચોમેર ગીચ ઝાડી છે. ચોમેર પક્ષીઓનો મધુર કલવર સંભળાય છે. આંમ કરતાં લગભગ ચારહજાર પગથીયાં ચઢી રહ્યા બાદ આપણે ઉપર પહોંચીએ છીએ. વચ્ચે કાઉસ્સગીયા તથા પ્રભુમૂર્તિ આવે છે. વિસામાઓ પાણીનાં ટકા તથા ઇતરધર્મી બાવાઓની મઠી આદિ આવે છે. એક જગ્યાએ જુના પગથીયા કરાવ્યાનો લેખ આવે છે સં. ૧૨૨૨ ની સાલનો તેમાં ઉલ્લેખ છે. આગળ ખીજ લેખમાં ૧૬૮૩ કાર્તિક વદિ ૩ સોમવાર ગિરનારની પાજનો ઉદ્ધાર દીવનાં સંધે કરાવ્યો એવો લેખ આવે છે.

શ્રી નેમિનાથની મ્હોટી ટુંક—ગિરનારના મંદિરામાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં કોટ આવે છે. દરવાજામાં ચર્ચને અંદર પેસતાં ડાબી બાજુએ ચઢકલતિલક બાળ બ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની મ્હોટી ટુંક આવે છે. દરવાજામાં પેસતાં ચોકીદારને રહેવાની જગ્યા છે. ડાબી બાજુ ધર્મશાળા છે. ચોક મૂક્યા પછી પૂજારીઓની ઓરડીઓનો મોટો ચોક આવે છે. અહિંથી મૂલનાયકજનાં ચોકમાં જવાય છે. આ ચોક ૧૩૦×૧૯૦ ફીટ પહોળો તેમજ લાંબો છે. આનો રંગમંડપ ૪૪^૧/_૨ ફીટ પહોળો અને ૪૪^૩/_૪ ફીટ લાંબો છે. ગભારામાં શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના શ્યામ, મનહર પ્રતિમાજી બિરાજમાન છે. મૂલ ગભારાની આસપાસ પ્રદિક્ષણ છે. તેમાં તીર્થંકર દેવોની મૂર્તિ, ચક્ષ-ચક્ષિણી, તથા સમ્મેતરશિખર, નંદીશ્વરદ્વીપ આદિ છે, દેરાસરની બહારનો રંગમંડપ પણ પહોળો તથા લાંબો છે. તેના અંતે બાજુના ઓટલાઓ પર પગલાઓ છે.

ધતિહાંસ—આ દેરાસર ખૂબ જ પ્રાચીન છે. કાશ્મીર દેશના રત્નાશા પ્રાવકે વિ. સં. ૬૦૯ માં દેવસાન્નિધ્યથી અહિં પ્રતિમાજી પધરાવી, મંદિર બંધાવીને તેમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી, બાદ સિદ્ધરાજ

જ્યસિંહના સમયમાં સજ્જન મંત્રીએ પણ 'અહિં' જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો છે. આ ઉદ્ધાર તેમણે વિ. સં. ૧૧૮૫ લગભગ કરાવ્યો હતો. જેમાં સોરઠ દેશની ઉપજ ખચી હતી. આદ મહારાજ સિદ્ધરાજે એ ઉપજ પોતાના ભંડારમાંથી ભરી, નૂતન જિનમંદિર બંધાવ્યાનો પુણ્ય લાભ મેળવ્યો હતો. મહારાજ કુમાળપાળના રાજ્યકાળમાં સજ્જન મંત્રીના બંધુ આમ્રભટે, ગિરનાર પર પગથીયા બંધાવ્યાની હકીકત પણ ઇતિહાસમાંથી મળી રહે છે. મૂલનાયકના પ્રતિમાજીનો એક ઇતિહાસ એવો છે કે, ગઈ ચોવીશીના ત્રીજા તીર્થંકરદેવ શ્રી સાગરના ઉપદેશથી પાંચમા દેવલોકના ઇંદ્રે આ પ્રતિમાજી ભરાવ્યા હતા. તે લ૦ નેમિનાથના કાળ સુધી ત્યાં દેવલોકમાં રહ્યા. આદ શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવના ગૃહમંદિરમાં રહ્યા, અને દ્વારિકાદાહ વેળાએ અંબિકા દેવીનાં વિમાનમાં હતા. આદ રત્નશાહ આવકની ભક્તિથી દેવીએ અહિં સ્થાપન કર્યું છે. આજે આ પ્રતિમાજીને અસંખ્યાતા વર્ષો વીતી ગયા છે. મૂલનાયકના મંદિરની પાજળ જગમાલનું દેરાસર છે. તેમાં શ્રી આદીશ્વર મ.નાં પ્રતિમાજી છે. આ ટુંકમાં ભોંયરામાં શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથજીની સુંદર સુપ્રસન્ન, તેજસ્વી પ્રતિમાજી છે. જે સંપ્રતિ મહારાજના સમયના છે. ડાબી બાજુએ યુક્ષમાં નેમિનાથ ભગવાનના પ્રાચીન પ્રતિમાજી છે. ચોકમાં મોટી પ્રદક્ષિણામાં પ્રતિમાજી તથા પગલાઓ છે. તેમાં મૂલનાયકના મોટા પગલાં છે. દરવાજા બહાર જમણી બાજુએ શ્રી અંબિકાદેવીની મૂર્તિ છે. ટુંકમાં ઉત્તર તરફ અદબદજીની શ્રી ઋષભદેવ મ. ની મોટી મૂર્તિ છે. સામે પાંચ મેરૂં મંદિર છે. ચાર બાજુ ચાર મેરૂં, વચમાં એક મેરૂં, આ પાંચેય મેરૂંમાં ચૌમુખજીની પ્રતિમાજી ઘિરાજમાન છે.

માનસંગ ભોજરાજની ટુંક-શ્રી નેમિનાથ દાદાની ટુંકના દરવાજા સામે માનસંગ ભોજરાજની ટુંક છે. તેમાં એક મંદિર છે.

મૂલનાયક શ્રી સંલવનાથ લગવાન બિરાજમાન છે. પહેલાં ચોક આવે છે. ચોકમાં સરજકુંડ આવે છે. આ કુંડ કચ્છ માંડવીના વીશા ઓસવાલ માનસંગે બંધાવ્યો છે. દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર પણ આ માનસંગ શેઠે કરાવેલો છે. તેથી આ ટુંક તેમના નામથી પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

મેરકવશીની ટુંક—અદ્યદ્દેશનાં મંદિરમાંથી ઝખી બાજુના દરવાજામાં થઈ મેરક વશીમાં જવાય છે. આ મંદિરમાં સહસ્ત્રશ્લુ પાર્શ્વનાથજીનાં સુંદર પ્રતિમાજી બિરાજમાન છે. પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૮૫૯ માં થઈ છે. પ્રદક્ષિણા અહિં છે. તેમાં પ્રભુજી બિરાજમાન છે. પ્રદક્ષિણામાં અષ્ટાપદ પર્વતની રચના છે. આ ટુંકનો જીર્ણોદ્ધાર સિદ્ધરાજના મંત્રી સજ્જને કરાવ્યો હતો. કોરણી વગેરે સ્થિતિ આ ટુંકમાં સારું છે. ભીમાંકુંડળીયાએ અહિં કુંડ બંધાવ્યો હતો. અને અઠાર રતનો હાર પ્રભુજીને ભેટ ધર્યો હતો.

સગરામ સોનાની ટુંક—મેરકવશીની ટુંકમાંથી સગરામ સોનીની ટુંકમાં જવાય છે. આ સગરામ સોની પંદરમાં સૈકામાં થયેલા પુણ્યવાન શ્રાવક હતા. વઢીયાર પ્રદેશના—ગૂજરાત બાજુના લોલાડ ગામના તેઓ મૂલ રહેવાશી હતા. તેણે શ્રી સોમસુંદરસૂરિજીના ઉપદેશથી આ ટુંક બંધાવી છે. આ ટુંકમાં મૂલનાવક સહસ્ત્રશ્લુ પાર્શ્વનાથજીનાં પ્રતિમાજી છે. જેની પાછળના અહિં પ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. પ્રદક્ષિણામાં ૩ દેરાસરો છે. આ ટુંક ગિરનારના આ વિભાગમાં સૌથી ઉંચી દેખાય છે.

કુમારપાલ મહારાજની ટુંક—કાલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી. હેમચંદ્ર-સૂરિજી મહારાજના ઉપદેશથી પરમાર્હતકુમારપાલે ૧૧૪૪ લવ્ય જ્વિનમંદિરો બંધાવ્યા હતાં. ગિરનાર તીર્થ પર પણ તેઓએ લવ્ય મંદિર બંધાવ્યું હતું. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર માંગરોલના શેઠ ધરમશી

હેમચંદે કરાવ્યો હતો. હાલ જે મૂલનાયકજી છે, તે પ્રતિમાજી પાછળથી વિ.ના ૧૯મા સૈકામાં પધરાવ્યા છે. આ બધી ટુંકામાં મૂલનાયકજી પાછળથી પ્રતિષ્ઠિત થયેલા મળે છે તેનાં કારણ તરીકે સંભવિત છે કે, મુસ્લીમ સત્તાના સમયે ધર્માંધ રાજવીઓના અત્યાચારથી મૂલનાયકજી ખંડિત થયા હોય. અને એથી ખીજા પ્રતિમાજી પાછળથી પ્રતિષ્ઠિત કર્યા હોય એ બંધ બેસે છે.

વસ્તુપાલ-તેજપાલની ટુંક-ગૂજરાતના મહામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલ તથા તેજપાલ બધું યુગલનું નામ જૈનશાસનમાં અમર બની ગયું છે. તેમણે આ ટુંક બંધાવી છે. આ ટુંકને તથા સંપ્રતિ રાજની અને કુમારપાલ મહારાજની ટુંકને-આ ત્રણેયને ફરતો કિલ્લો વિ. સં. ૧૯૩૫માં કચ્છ દેશના શેઠ નરસી કેશવજીએ બંધાવ્યો છે. આ ત્રણ દેરાસરો છે. મૂલનાયક શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજીની ભવ્ય મૂર્તિ છે. આ પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૩૦૬ ના વૈશાખ સુદિ ૬ શનિવારના થઈ છે. મંદિરમાં પીળાઆરસ તથા સળીના પત્થરો વપરાયા છે. મંદિરનો રંગમંડપ ૨૯ ફીટ પહોળો અને ૫૩ ફીટ લાંબો છે. આ ટુંકમાં વસ્તુપાલ તથા તેજપાલના જીવનને લગતી તથા તેમનાં ધર્મકાર્યો, કુટુંબ વગેરેનો ઇતિહાસ કહેતી હકીકતો શિલાલેખમાં છે. આ ટુંક ખાસ દર્શનીય છે.

સંપ્રતિ મહારાજની ટુંક-શ્રી આર્યસુહસ્તિ આચાર્ય મહારાજના સદુપદેશથી જૈનધર્મ સ્વીકારનાર, મૌર્યવંશી અશોકના પૌત્ર મગધ સમ્રાટ પ્રિયદર્શ શ્રી સંપ્રતિ મહારાજએ સવાલાખ જિન મંદિરો બંધાવ્યાં છે, તથા સવાકોડ જિનબિંબો ભરાવ્યાં છે, તેમણે શ્રી ગિરિનારજી પર પણ ભવ્ય જિનમંદિર બંધાવ્યું છે. આ મંદિર સુંદર તથા પ્રાચીન છે. મંદિરમાં મૂલનાયક શ્રી નેમિનાથ ભ. છે. મંડપમાં ચક્રેશ્વરી દેવીના પ્રતિમાજી છે.

અન્ય જિનમંદિરો—આ બધી ટુંકો ઉપરાંત અન્યાય જિન મંદિરો અહિં આજે પણ વિદ્યમાન છે. સંપ્રતિરાજની ટુંકની ઉત્તરે શ્રી સંભવનાથજીનું મંદિર તેમજ સગરામ સોનીની ટુંક બાબુ શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર, ત્યાંથી આગળ નવા કુંડ આગળ ૨૪ તીર્થ-કરોની દેરીઓ જે અધૂરી છે. આ સિવાય શ્રી શાંતિનાથજીનું દેરાસર છે. આ દેરાસરની પાસે રાજમતીની ગુફા છે. શ્રી શાંતિનાથનું દેરાસર જેનો જોરાવારમલજીએ જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો છે, ત્યાંથી આગળ જતાં ચૌમુખજીનું ચોરીવાળું દેરાસર છે, જેમાં મૂલનાયક શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજી છે. ત્યાંથી દૂર જતાં ગૌમુખી ગંગા આવે છે. ત્યાં ૨૪ તીર્થકરોના પગલા છે. ત્યાંથી જત્રણી બાબુએ ચઢતાં રથનેમિનું મંદિર આવે છે.

અંબાજીની ટુંક:—રથનેમિના દેરાસરથી આગળ ચઢતાં અંબાજીની ટુંક આવે છે. વિ. સં. ૧૮૮૩ ના અષાઠ સુદિ ૨ ના અંબાજીના કમાડ જૈન દેરાસરજીના કારખાના તરફથી કરવામાં આવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. આ મંદિર સંપ્રતિ મહારાજાએ બંધાવેલ છે, એમ ઐતિહાસિક અવશેષોમાંથી જાણી શકાય છે. આ દેવી ભ. શ્રી નેમિનાથ પ્રજુના શાસનના અધિષ્ઠાયિકા છે આ ટુંકથી આગળ વધતાં ઓઘડ શિખર આવે છે. તેને ત્રીજી ટુંક કહે છે. અહિં ભ. શ્રી નેમિનાથજીની પાદુકા છે. આ પાદુકાને બાબુ ધનપતસિંહજીએ સ્થાપ્યાં છે. નીચે ઉતરતાં ચોથી ટુંક આવે છે. તેના પર વિ. સં. શ્રી નેમિનાથ ભ. ની પાદુકા છે. તેના પર વિ. સ. ૧૨૪૭ ની પ્રતિષ્ઠાનો લેખ છે. પાંચમી ટુંક ઉપર દેરીમાં પોટો ઘંટ છે. તેના નીચાણમાં નેમિનાથ ભ. ના પગલાં તથા પ્રતિમાજી છે, અહિંથી ચોથેરે ગીરનું જંગલ દેખાય છે. સૌથી ઉંચામાં ઉંચો ભાગ આ ગણાય છે. શ્રી નેમિનાથ ભ. ના પ્રથમ ગણુધર વરદત્ત અહિં મોક્ષે પધાર્યા છે. વરદત્ત થયું.

ગયું ધન તે સાંપડે, ગયા વળે છે વહાણ;
ગયો અવસર આવે નહિ, ગયા ન આવે પ્રાણ.

૧૩૫

જેના પરથી દત્તાત્રયી તરીકે આ સ્થાન પ્રસિદ્ધ થયું છે. દરિયાઈ સપાટીથી આ સ્થાન ૩૬૬૬ ફીટની ઉંચાઈએ છે.

સહસ્રાવન : ગૌમુખી મૂકીને ડાબા રસ્તે સપાટ રસ્તો નીકળે છે. તે સહસ્રાવનનો રસ્તો છે. ત્યાં શ્રી નેમિનાથ ભ. ની પાદુકા છે. અને દેરી છે. અહિં ભ. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુએ દીક્ષા સ્વીકારેલી છે. પ્રભુના દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન તથા નિર્વાણ કલ્યાણુક આમ ત્રણ કલ્યાણુકો આ પવિત્ર ભૂમિપર થયેલાં છે. આ ગિરનાર મહાતીર્થ પર પૂર્વકાળમાં અનંતા તીર્થકર દેવો આવ્યા છે અને આવશે. અને કેટલાયે સાધુ મહાત્માઓ અહિં મોક્ષે પધાર્યા છે. આગામી ચૌવીશીમા ત્રેવીશ તીર્થકરો અહીં મોક્ષે જશે.

પેઢીની વ્યવસ્થા : આ તીર્થપર અન્ય જૈનેતર ધર્મીઓનાં પણ ધર્મસ્થાનો આવેલાં છે. તેઓ પણ આ સ્થાનને તીર્થ તરીકે માને-પૂજે છે. આપણા તીર્થ માટે પહેલ પહેલાં તેની વ્યવસ્થા આજથી ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં શેઠ દેવચંદલાઈ તથા તેમની જ્ઞેન લક્ષ્મી-આઈ, જેઓ વડનગરના હતા, તેઓએ પોતાનું ધન આ તીર્થમાં ખચ્યું હતું. અને સંઘની અનુગ્રાહી આ તીર્થનો વહિવટ કરવા શેઠ દેવચંદ લક્ષ્મીચંદની પેઢી સ્થાપી હતી. તે નામથી અઘાવધિ વહિવટ ચાલે છે. પણ તેની વ્યવસ્થા હાલ શેઠ આં ૩૦ પેઢી અમદાવાદ કરે છે. તીર્થોદ્ધારક સ્વં આં મં શ્રી વિજયનીતિસૂરીશ્વરજી મંશ્રીના સદ્ગુપ્દેશથી આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર હમણાં થયો છે. આ તીર્થ પ્રાચીન છે. શ્રી શત્રુજયગિરિરાજતું પાંચમું શિખર આ 'રૈવતગિરિ' તરીકે ઓળખાય છે. જુનાગઢ ગામમાં ૨૦૦-૨૫૦ શ્રાવકોના ઘરો છે.

વંથલી : એક કાલે સૌરાષ્ટ્રનું મુખ્ય વ્યાપારી શહેર તરીકે આ 'વામનસ્થલી' ગણાતું હતું. શ્રી શીતલનાથ ભંતું સુંદર મંદિર છે. પ્રતિમાજી ગામકુવામાંથી પ્રગટ થયેલાં છે. પ્રતિમાજી સંપ્રતિ મહા-

૧૩૬ જ્ય તુમ આયે જગતમેં, જગત હસત તુમ રાય;
અય કરણી એસી કરૌ, તુમ હસત જગ રાય.

રાજના સમયના છે. પ્રતિમાજી લવ્ય, શાંત શીતલ મુખમુદ્રાયુક્ત છે. ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાલા છે. જુનાગઢથી ૧૦ માઈલ વંચલી થાય છે.

માંગરોલ : જુનાગઢથી ૪૦ માઈલ પર દરિયાની નજીકમાં માંગરોલ ગામ આવેલું છે. જુનાગઢ-વેરાવલ રેલ્વે લાઈનમાં કેશોદ સ્ટેશનેથી ૧૬ માઈલ પર માંગરોલ છે, એનું પ્રાચીન નામ મંગસપુર હતું. મહારાજા કુમારપાલના સમયનું અહિં પુરાણું જિનમંદિર છે. જેના અવશેષો હાલ મલે છે. હાલ શ્રી નવપલ્લવ પાર્શ્વનાથનું દેરાસર બહુ જ લવ્ય છે. એક જ દેરાસરમાં ઉપર નીચે થઈ ૬ દેરાસરો છે. મૂલનાયકના પ્રતિમાજી બહુ જ લવ્ય તથા રમણીય છે. ચોકમાં એ ઉપાશ્રયો છે. તથા પંચતીર્થીની સુંદર રચનાઓ છે. ગામના નાકે દરવાજા જેડે વંડીમાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભ.નું મનોહર દેરાસર છે. વિશાલ ચોક છે. ધર્મશાળા, આગ ઇત્યાદિથી આ સ્થાન રમણીય છે. અહિં કુમારપાલ મહારાજનો રાજમહેલ છે. જે પહેલાં માંગરોલના શેખ નવાબના કબ્રજમાં હતો અને આજે સૌરાષ્ટ્ર સરકાર હસ્તક છે. તે લગભગ ૭ માલ ઉંચો છે. ખૂબ જ મ્હોટો અને પૂર્વકાળના રાજા-મહારાજાઓના રાજકુલ જેવો જ છે. અમે એ નજરે જોયો છે. અમને પણ લાગ્યું છે કે, ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલ મહારાજના સમયનો આ રાજમહેલ હોવો સંભવિત છે. અહિં જૈન કન્યાશાળા, જૈન દવાખાનું, પાઠશાળા, પાંજરાપોળ, આદિ છે. અહિંનાં જૈનો વ્યાપાર માટે મ્હોટે ભાગે પરદેશમાં મુખર્ષિ, -કલકતા તથા એડન રહેનારા છે. ગામમાં એક જ મસ્જીદ છે. જે કુમારપાલ રાજના સમયમાં મંદિર કે ઉપાશ્રય હોવાનો સંભવ છે. અહિંથી દરિયો એ માઈલ દૂર છે. આવી રીતે ઘણા સ્થળોએ મસ્જીદો બનેલ છે. જે પૂર્વકાળમાં લવ્ય જૈન મંદિરો હતાં. ખંભાત (ગૂજરાત)માં મકાઈ દરવાજા આગળ મોટી મસ્જીદ જે કુમારપાલના સમયમાં જૈન મંદિર હતું. આજે પણ મસ્જીદ પર મંગલકુંભો, સ્વસ્તિકા, આદિ નજરે પડે છે.

કંચન તળવો સહેલ છે, સહજ ત્રિયા કો સ્નેહ; ૧૩૭
માન બડાઇ ઈર્ષી, દુર્લભ તળની એહ.

બારેજ પાર્શ્વનાથજી—માંગરોલથી પોરબંદર જતાં ૨૫ માઇલ પર બારેજ-બલેજ ગામ આવે છે. અહિં શ્રી બારેજ પાર્શ્વનાથજીનું સુંદર મંદિર છે. આ મંદિર તીર્થ ગણાય છે. પૂર્વકાલમાં આ રસ્તેથી દરિયા માર્ગે કેટલાક વ્યાપારીઓના વહાણો દૂર દેશોમાં જતા હતા. આટલામાં તેઓના વહાણ ચંબ્યાં. અને સમુદ્રમાંથી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનાં ચમત્કારિક બિંબ પ્રગટ થયાં. એટલે આ ગામમાં તેઓએ મંદિર બંધાવીને પ્રભુજીને ગિરાજમાન કર્યાં. પ્રતિમાજી પ્રાચીન તથા પ્રભાવશાલી છે. ધર્મશાળા છે. વિશાલ ચોક છે. ગામમાં શ્રાવકોની વસતી નથી. પોરબંદરનો સંઘ તથા માંગરોલનો સંઘ, આ બાજુ આવનાર સાધુ-સાધ્વી આદિની વિહાર માટે વ્યવસ્થા કરે છે.

પોરબંદર—અહિંથી ૨૫ માઇલ છે. ત્યાં ત્રણ દેરાસરો, ઉપાશ્રય તથા પાંજરાપોળ છે. અહિંથી માણીવદર ૫ માઇલ છે. અહિં ૨ દેરાસરો તથા ઉપાશ્રય છે. સાધુ-સાધ્વીના ચાતુર્માસ અવારનવાર થાય છે. અહિંથી જામનગર ૬૦ માઇલ થાય છે. વચમાં લાલપર, ણાસંગ, રાસંગપર વગેરે જૈનોની વસતી તથા દેરાસરો પણ છે.

ચૌરવાડ—સૌરાષ્ટ્રનો નાથેર પ્રદેશ બહુ જ ફળદ્રુપ ગણાય છે. ચૌરવાડ એ નાથેરનો મધ્ય ભાગ છે. અહીં ચોમેર, પાન, કેળા, નારીયેલી, પપૈયા, કેરી આદિની વાડીઓ સંખ્યાબંધ આપણને જોવા મળે છે. ગામમાં ચારે બાજુ કોટ છે. કોટની અંદર મધ્યભાગમાં બિન મંદિર છે. મંદિર નાનું પણ પ્રાચીન છે. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન છે. મંદિરમાં.વિ. ના ૧૬ મા સૈકાના સમયનો દેરાસરની પ્રતિષ્ઠાનો શિલાલેખ છે. દેરાસરની બાજુમાં ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળા છે. હાલ શ્રાવકોની વસતી ખાસ નથી, ગામ બહાર સડક છે. 'હરખુવન' નામની જૈન સેનેટરી છે, જે વેરાવલના શેઠ માણેકચંદ હરખચંદે બંધાવેલી છે. દેરાસરની વ્યવસ્થા માંગરોલનો જૈનસંઘ કરે છે.

વેરાવલ—ચોરવાડથી વેરવલ જતાં રસ્તામાં આદરી ગામમાં સુંદર દેરાસર તથા ધર્મશાળા છે. પહેલાં અહિં જૈનોની સારી વસતિ હતી. આજે જૈનનું એકય ઘર રહ્યું નથી. આદરીથી ૭ માઈલ પર વેરાવલ શહેર આવેલું છે. ચોરવાડથી વેરાવલ ૧૫ માઈલ પગ રસ્તે થાય. વેરાવલ દરિયા કિનારે આવેલું છે. અહિંના અંદરેથી મુંબઈ, એડન, કરાંચી, અરબસ્તાન, મદ્રાસ, મેંગલોર આદિ દેશ-પરદેશમાં માલ લઈ જવા-લાવવાનું કામ વહાણો દ્વારા ચાલુ છે. સ્ટીમરો પણ નજીકમાં ઊભી રહે છે, આ શહેર પ્રાચીન છે. આગમોને પુસ્તકાર્ક કરનાર શ્રી દેવદિગ્ણિ ક્ષમાશ્રવણ, વેરાવલ અંદરના હતા, એમ કર્ણો-પક્ષ્ણ પ્રધોષ આજે પણ પ્રચલિત છે. અહિં એ સુંદર જિનમંદિરો છે, બહાર કોટમાં શ્રી ચિંતામણિપાર્શ્વનાથજીનું વિશાલ મંદિર છે. જે પ્રાચીન છે. બાજુમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીનું નાનું દેરાસર છે. માંચલાકોટમાં શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનું રમણીય દેરાસર છે. આ દેરાસરને જીર્ણોદ્ધાર વિ. સ. ૧૯૮૮ની સાલમાં થયો. અને પૂ. પાદ પરમશાસન પ્રભાવક ગુરુદેવઆચાર્ય ભ. શ્રી વિજયરામચંદ્ર-સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના વરંદ હસ્તે પ્રભુજીની પ્રતીકા થઈ છે દેરાસરના ચોકમાં પૂ. પાદ શ્રી દેવદિગ્ણિ ક્ષમાશ્રવણની મૂર્તિ તથા દેવી છે. અહિં ઉપાશ્રયો તથા ધર્મશાળા આદિ છે. ભોજનશાળા તેમજ આયખીલ ખાતું પણ ચાલે છે, માંચલાકોટ જ્ઞાનશાળામાં સંઘની પેઠી છે, માંચલાકોટના ઉપાશ્રયમાં પૂ. પાદ આચાર્ય દેવાદિ સાધુ મહારાજજ્યોના ચાતુર્માસ નિયમીત થતા રહે છે. પાઠશાળા, જૈન-દવાખાનું, પાંજરાપોળઆદિ અહિં છે.

પ્રભાસપાટણ—સમસ્ત ભારતવર્ષના જે કેટલાક પ્રાચીન તીર્થો આવેલાં છે તેમાં 'શ્રી ચંદ્રપ્રભાસપાટણ'નું નામ મોખરે છે. ભ. શ્રી ઋષભ-દેવસ્વામીનાં શાસનમાં આસ્થાને ચંદ્રપ્રભાસપાટણ નામનું નગર શ્રી ભરત વસાવ્યું હતું. ભાવિમાં શ્રી ચંદ્રપ્રસ્તાવસ્વામી અહિં પધારી સંસાર

પાપ છીપાયા ન છીપે, છીપે તો મોટા ભાગ્ય;
દાખી દુખી ના રહે, રૂઈ લપેટી આગ.

૧૩૯

પર ઉપકાર કરનાર છે. આમ જાણી ભરત મહારાજાએ, અહિં ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. આ પહેલાં આ સ્થાન ચંદ્રપ્રભસ્વામી છદ્મસ્થ અવસ્થામાં દરિયા કનારે કાર્યોત્સર્ગધ્યાનો પધાર્યા ત્યારે તેઓ સમવસરણ અહિં રચાયેલું હતું. તેઓનાં શાસનમાં ચંદ્રયજ્ઞારાજાએ ભ. શ્રીચંદ્રપ્રભસ્વામીનાં ચંદ્રકાંતમણિય મિંબ ભરાવી. અહિં વિશાલ ગગનચુખી જિનમંદિર તેમણે બંધાવ્યું હતું. આદિ શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીનાં તીર્થમાં શ્રીરામચંદ્રજી, શ્રીસીતાદેવી આદિ અહિં આવ્યા હતા. તેમણે અહિં સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું.

આકાશ માર્ગે પ્રભુજીનું આગમન-ભ. શ્રી મહાવીરદેવનાં શાસનમાં પણ આ તીર્થનો મહિમા વધતો જ રહ્યો છે. આજે જે મૂલયનાક તીર્થાધિપતિ શ્રીચંદ્રપ્રસ્વામી અહિં ખીરાજમાન છે તે વિ. સં. ૮૪૫ માં જ્યારે વલ્લભીપુરની ભંગ થયો. ત્યારે દૈવી સહાયથી આ પ્રભુજી ત્યાંથી અહિં પધાર્યા છે. મહારાજા કુમારપાલે અહિં યાત્રા કરીને કુમારવિહાર તથા અષ્ટપદાવતાર મંદિર પર સુવર્ણકંશલ ચઢાવ્યા હતા. વસ્તુપાલ-તેજપાલે સંઘ સહિત અહિં આવીને અષ્ટાપદ ચૈત્ય, પૌષધશાલા બંધાવ્યાં હતાં. મહુવાના જગદુશાહે સવા કોડના મૂલ્યનો હાર પ્રભુજીનાં ચરણે ધર્યો હતો. વિ.ના ૧૭ મા સૈકામાં જગદ્ગુરુ આ. મ. શ્રીવિજયહીરસૂરજીના પદ્ધર પૂ. આ. મ. શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરજીનાં શુભ હસ્તે અનેક અંજનશકલા તથા પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો અહિં ઉજવાયા હતા. વિના ૧૩ મા સૈકામાં આ. શ્રીદેવેન્દ્રસૂરજીએ ‘શ્રીચંદ્રપ્રભચરિત્ર’ નામના લગભગ ૫૩૦૦ શ્લોક પ્રમાણુ ગ્રંથની રચના અહિં કરી છે. વિ.ના ૧૮ મા સૈકા સુધી આ તીર્થ ભૂમિની જાહોજલાલિ અદ્વિતીય હતી. આ ભૂમિ પર સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો નજીકના ભૂતકાલમાં હતા. છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર અહિં વિ. સં. ૧૮૭૭ ના મહા સુદિઆઠમના થયો. તે સમયથી અત્યાર સુધી નવ મંદિરો હતા. કાઠારી શેરીમાં શ્રી નેમિનાથ ભાઈ દેરાસર તેમજ દેરાસરની ખડકીમાં અન્ય આઠ દેરાસર હતા.

શ્રી ગજેન્દ્ર પુર્ણ પ્રાસાદનું નવનિર્માણ—આ આઠ દેરા-
સરોમાં તીર્થાધિપતિ શ્રી ચંદ્રપ્રભાસ્વામીજીનું શ્રી સુવિધિનાથ લગ્નું,
શ્રીશાંતિનાથ લગ્નું, તથા મહાપ્રભાવિક શ્રી દાદા પાર્શ્વનાથનું આમ-
ચાર દેરાસરો અતિશય જીર્ણ થતાં શ્રીસંઘે નૂતન જિનમંદિર બંધા-
વવાનો નિશ્ચય કર્યો. અને સુપ્રસિદ્ધિ શિલ્પ શાસ્ત્રી લાઈ પ્રભાશંકરના
હસ્તકે ગજેન્દ્રપુર્ણપ્રાસાદનું કાર્ય શરૂ કર્યું. બે વર્ષના ગાળામાં
સુંદર વિશાલ જિનમંદિર તૈયાર થઈ ગયું. આ મંદિરમાં નવગભારા
છે. વિશાલ રંગમંડપ, નૃત્ય મંડપ તથા ત્રણ શિખરો છે. ત્રણ
ઘૂમટો બે સિંહ નિષપયા શિખરો. તથા આજુબાજુ શણગાર ચોકી,
પ્રવેશદ્વાર પર શણગાર ચોકી ઈત્યાદિથી આ દેરાસર રમણીય બન્યું
છે. નૃત્ય મંડપમાં આરસના ફારણીયુક્ત રથચોની શ્રેણી શોભે છે.
મંદિર દેવવિમાન જેવું અલૌકિક સૌંદર્યયુક્ત બન્યું છે. પાંચેક વર્ષ
પહેલા માહ સુદિ. ૬ના પુણ્ય દિવસે આ ચાર્ય મ.શ્રી ચંદ્રસાગરસૂરિશ્વરના
શુભહસ્તે તીર્થાધિપતિ શ્રીચંદ્રપ્રભાસ્વામીજીને ગાદી પર બિરાજમાન
કરવામાં આવ્યા છે. લગભગ ૩૦૦૦ ફૂટની ઉંચાઈવાળા આ પ્રતિમાજી,
ખરેખર અદ્ભુત પ્રભાવપૂર્ણ અને પ્રસન્ન મધુર તથા રમણીય લાગે
છે. મૂલનાયકની જમણી બાજુ શ્રી શીતલનાથ, શ્રી સુવિધિનાથ, તથા
શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ પ્રભુજી બિરાજમાન છે. તેમજ મૂલનાયકજીની
ડાબી બાજુએ શ્રી મલિનાથજી, શ્રી ચંદ્રપ્રભાસ્વામીજી, તથા શ્રી દાદા-
પાર્શ્વનાથજી કે જેઓ દોકડીયા પાર્શ્વનાથના નામે પ્રસિદ્ધ છે. વર્ષો
પહેલાં આ પ્રભુજીની પલાંડીમાંથી દોકડીયાનું નાણું દરરોજ નીકળતું
હતું. આજે પણ પ્રભુજીની પલાંડીમાં દોકડીયા દેખાય છે. આ પ્રભુ-
જીની બાજુમાં શ્રી આદીશ્વર લ૦ બિરાજમાન છે. મંદિરના ઉપરના
આજી પર પાંચ ગભારા છે. વચલા ગભારામાં શ્રીશાંતિનાથ લ૦ આદિ
પ્રભુજી બિરાજમાન છે.

હિંડૂભરમાં અદ્વિતીય જિનમંદિર—શહેરના મધ્ય બજારના

લેવલથી ૮૫ કુટ ઉંચું ત્રણ મજલાનું, ત્રણ લવ્ય શિખરો તથા નવ ગભારાવાળું ૧૦૦+૭૦ કુટની લંબાઈ પહોળાઈવાળી જગ્યામાં પથરાયેલું આવું ગગનચુંબી વિશાળ જિનમંદિર, સમસ્ત ભારતમાં આ એક અને અદ્વીતીય છે. એમ જોતાં સહેજે જણાઈ આવે છે. આજે હજારો યાત્રિકો આવાં મહાપ્રભાવક જિનમંદિરને જોઈ આશ્ચર્યચકિત બને છે. આ દેરાસરને તૈયકર કરવામાં અત્યાર સુધી લગભગ ૩ આઠલાખનું ખર્ચ થયું છે. હવે દેરાસરમાં પાકા પ્લાસ્ટરનું કાર્ય, રૂપકામ, શિલ્પકામ તથા નૃત્ય મંડપમાં આરસ પાથરવાનું કામ—આ બધાં કામો ચાલે છે. જેમાં અંદાજ મુજબ ૩. બેથી અઢીલાખ તો ખરચ થાય. હાલ શ્રી સંઘ પાસે લંડોળ નથી. હવે જે પ્રભાસપાટણ સંઘના આગેવાનો, મહેનત લે, અને લાગણીપૂર્વક સેવાભાવે, મુંબઈ, અમદાવાદ, ખંભાત, પાટણ, કલકત્તા, મદ્રાસ, બેંગલોર, જમનગર, રાજકોટ, ભાવનગર આદિનાં સંઘોનો સહકાર પ્રાપ્ત કરે તો છેવટે દેરાસરજીના લંડારમાંથી પણ સહાય અવશ્ય મળી રહે. આજે સમદૃત હિંદના જૈન સંઘોની પહેલી ફરજ છે કે, આવા અનુંપમ તીર્થસ્થાનમાં અદ્વિતીય એનમૂન જિનમંદિરના અધૂરાં કાર્ય માટે પોતાની શક્તિ સંપત્તિ તથા લાગવગનો ઉપયોગ કરી આ મહાન તીર્થના જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય સંપૂર્ણ પાર પડે તે માટે લગીરથ પુરૂષાર્થ તેઓ કરે !

અન્ય જિનમંદિરો તથા ધર્મસ્થાનો—એક જ લક્ષ્યાંક આ સુંદર જિનમંદિરની સાથે અન્ય ચાર જિનમંદિરો આવેલાં છે. શ્રી મહિલાનાથ લ.નું શ્રીમહાવીર સ્વામીનું, તથા શ્રીઋષદેવ લ.નું આમ ચાર મંદિરો છે. સાથે ત્યાં શ્રીસંઘની દેરાસરો તથા ઉપાશ્રયનો વહિવટ કરનારી પેઠી છે. આજુમાં શ્રીતપાગચ્છ જૈન ઉપાશ્રય છે. જ્ઞાનશાળા, લાયબ્રેરી, જૈનદવાખાનું. ધર્મશાળા, ભોજનશાળા તથા

૧૪૨ સત્ય સંતાડ્યું ના રહે, ખરો જીઓ એ ખેલ;
જેમ ઉપર આવી તરે, જળ તળિએથી તેલ.

આયંબીલખાતું છે. અહિં શ્રાવકોની વસતિ લગભગ ૧૨૫ ધરની ગણાય, પણ મહોટે ભાગે તેઓ મુખર્ષ તથા એડનમાં વ્યાપારાર્થે વસાવટ કરીને રહે છે. સંઘની લાલબાગ નામની વાડી ઉપાશ્રયની પાછલ છે, તથા પાંજરાપોળ એ રીતે એક જ લત્તામાં સર્વ આવી રહ્યાં છે.

સોમનાથનું ઐતિહાસિક સ્થાન—સૌરાષ્ટ્રના પશ્ચિમ-દક્ષિણ સમુદ્ર કિનારા પર આવેલાં આ શહેરમાં હિંદુલરના હિંદુઓના યાત્રાધામ સોમનાથ મહાદેવનું લગ્ન મંદિર દરિયા કિનારે ઉભું છે. આ મંદિરનો ઇતિહાસ હજારો વર્ષ જૂનો છે. દેશ-પરદેશના લાખખો માણસો સોમનાથ મહાદેવનાં દર્શને પૂર્વકાળથી અહિં ઉતરી પડ્યા હતા. આ સ્થાનનો અપાર હતો. આ યાત્રાધામની જાહેરાતલાલીથી આકર્ષાઈને વિ. સ. ૧૦૨૪માં ઠેક ગીજની મહમદ ગીજની અહિં દો આવ્યો હતો. તેને આ પ્રભાસપાટણ લુટાડ્યું હતું, આ મંદિરને તોડી પાડ્યું હતું. બાદ મંદિરમાં અનેક જીજોદાર થાય છેવટે હમણાં હિંદી સરકારના પરાતત્વ ખાતા દ્વારા સોમનાથનાં મંદિરનો જીજોદાર મહોત્સવપૂર્વક થયો છે. નવા શિવલિંગની અહિં સ્થાપના કરવામાં આવી છે. દરિયાની એ બાજુએ મોટો બંધ બાંધીને પથ્થરની દિવાલ લાખખોનાં ખર્ચે કરાવી છે. દેશ-પરદેશથી હજારો યાત્રિકા સોમનાથની યાત્રાએ આવતા રહે છે. આ બંધાયે જૈનેતર પ્રવાસીઓ જ્યારે આપણા લગ્ન વિશાલ ગગનચુંબી ચંદ્રપ્રભસ્વામીના જિનમંદિરને જુએ છે. ત્યારે તેઓ ખરેખર જૈનોની લકિત, લાવના, શ્રદ્ધા તથા ઉદારતાને હંદના ભાવપૂર્વક અંજલિ આપે છે. પાટણ શહેરમાં આજે પણ અનેક ઐતિહાસિક આવશ્યે, પુરાતત્ત્વો. શિલ્પ સ્થાપત્યો સૂક્ષ્મદષ્ટિયે જોનાર શોધકને મળી રહે છે. શહેરની મધ્યમાં મુસ્લીમ સમયની જે મસ્જિદ હતી, અને આજે હિંદુ સરકારે જેમાં પુરાતત્ત્વ ખાતાની સંનશોધન શાખાનું સ્થાપન કર્યું છે એ આખુંએ મકાન પૂર્વકાળે જૈનોનું લગ્ન જિનમંદિર હતું. તેમ તેનાં દર્શનીય સ્થાનો, શિલ્પો તથા કોતરણી વગેરે પરથી તરત જ કહી

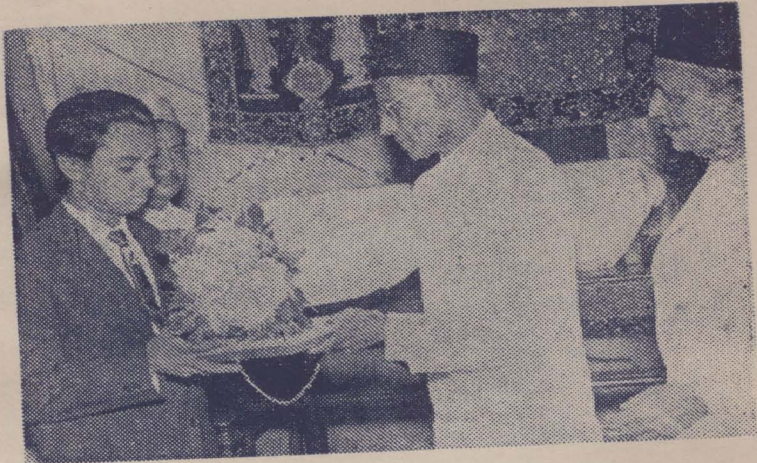
શકાય તેમ છે. આ ચતુર્ભાસમાં ધણીયે વેળાયે આ બધાં સ્થાનો જોયાં છે. પ્રભાસપાટણનાં નૂતન જિનમંદિરને જોઈ, અમારો આત્મા અપૂર્વ આનંદ પામ્યો છે. ખરેખર આવા હિંદલરમાં હિંદુઓના મહાન યાત્રાધામમાં આવું બેનમૂત ઉત્કૃષ્ટ શિલ્પ સ્થાપત્યવાળું જિનમંદિર હોવું જોઈએ તો જ જેના ધર્મના પ્રભાવના દેશ-પરદેશના વધુ વિસ્તૂપણે ફેલાશે એ નિશ્ચય છે. આવાં સુંદર, અલૌકિક જિન મંદિરને જ્યારે અનુપમ શિલ્પકામ, તથા રૂપકામથી ઓપ આપીને સમૃદ્ધ બનાવવામાં આવશે ત્યારે તો આ જિન મંદિરની શોભા ઓર જ દીપી ઉડશે. એમાં કહેવાપણું શું હોઈ શકે ?

ઉના-પ્રભાસપાટણથી સડક રસ્તે ૫૦ માઈલ પર અને રેલ્વે ધાર્મનમાં વેરાવળથી ૬૦ માઈલ પર ઉના શહેર આવ્યું છે. સૌરાષ્ટ્રના દક્ષિણ ભાગ પર ગિરનારના નાકા પર આ શહેર વસેલું છે. મસેન્દ્રી નદી ઉનાના પાદરમાં વહી જાય છે. જૈન ઈતિહાસમાં ઉના પ્રસિદ્ધ છે. એનું પ્રાચીન નામ 'ઉન્નતપુર' હતું. વિ. ના ૧૫માં સૈકામાં ઉનાની જાહોજલ્લાલિ અદ્વિતિય હતી. જગદ્ગુરૂ મોગલ સમ્રાટ પ્રતિભોધક તપાગચ્છાધિપતિ આચાર્ય લગવાન શ્રી વિજયહીરસુરીશ્વરજી મહારાજશ્રી પોતાના વિશાલ શિષ્ય-પ્રશિષ્યના પરિવારની સાથે વિ. સં. ૧૬૫૧ તથા પર, આ બંને ચાતુર્ભાસમાં અહિં બિરાજમાન હતા. આ સમયે અહિં જૈનોની વરતિ સારી હતી. ૧૬૫૨ ના ભાદ્ર-પદ સુદિ ૧૧ ના દિવસે છેઓશ્રી અહિં કાળધર્મ પામ્યા હતા. જ્યારે તેઓશ્રી માંદગીમાં હતા અને ઔષધોપચાર કરવાનો તેમણે નિષેધ મૂક્યો હતો, ત્યારે આ ઉનાનાં સંઘના એકએક શ્રાવક, શ્રાવિકાએ પોતે માવા-પીવાનું બંધ કર્યું હતું. તેમ જ પોતાનાં ધાવણાં બાળકોને ધપાન કરાવવાનું પણ તેમણે બંધ રાખ્યું હતું. છેવટે પૂ. પાદ સુરિજી મહારાજે સંઘના આગ્રહથી ઔષધોપચાર કરવાની હા પાડી હતી.

આજે અહિં એક જ વિશાળ વંડામાં પાંચ દેરાસરો છે. મુખ્ય દેરા-
સરજીમાં શ્રી આદીશ્વર ભ. મૂલનાયક છે. મોટું સુંદર ભોયરું છે,
ભોયરામાં અમીઝરાં પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાજી બહુ જ સુંદર, પ્રસન્ન
તથા તેજસ્વી છે. આ દેરાસરની લાઠિનીમાં ખીજ બે દેરાસરોમાં શ્રી
શાંતિનાથજી ભ. તથા શ્રી સંભવનાથજી ભ. મૂલનાયક છે, તેમ જ
વંડામાં પેસતાં જમણી બાજુએ જાંચાણુમાં બે દેરાસરો છે. તેમાં શ્રી
પાર્શ્વનાથ ભ. તથા શ્રી નમીનાથ ભ. મૂલનાયક તરીકે ધિરાજમાન
છે. આ પાંચે દેરાસરો હાલ તો ગામના મધ્યભાગથી છેક છેવાડે અને
શ્રાવકોની વસતિથી દૂર છે, પણ પહેલાં ત્યાં આપણી વસતિ વિશેષ
હોવી જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે. બજારની મધ્યમાં ઉપાશ્રય,
ધર્મશાળા તથા લાયબ્રેરી અદિ છે. પૂ. પાદ આચાર્ય મહારાજ
હીરસૂરીશ્વરજી મ. ના સમયનો ઉપાશ્રય છે. ત્યાં તેઓની મૂર્તિ છે.
ગામ બહાર આગરા બાજુ જવાના રસ્તે નદીના નાકા પર આચાર્ય
મહારાજશ્રીના અગ્નિસંસ્કારની ભૂમિ જે ‘આંખાવાડિયા’ ના નામે
જાણખાય છે, તે વિશાળ વાડી બાદશાહે શ્રી સંઘને ભેટ આપેલી
છે. અત્યારે પણ આનો કબજો શ્રી સંઘ હસ્તક છે. આ વાડીમાં
હાલ પૂ. સૂરિવરશ્રીની પાદુકા છે. આ પાદુકાની પ્રતિષ્ઠા પૂ. આ. શ્રી
વિજયસેનસૂરિજી મ. ઉપા. વિમલહર્ષગણિ. ઉપા. કલ્યાણવિજયગણિગણિ,
ઉપ. સોમવિજયગણિ આદિએ કરાવવાનો પાદુકામાં ઉલ્લેખ છે. આ
પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૬૫૩ ના કાર્તિક સુદ ૫ બુધવારે અહિં થઈ છે.
આજે તો આ દેરીની પછી અનેક દેરીઓ અહિં થયેલી છે. આ
રીતે પૂર્વકાળમાં ઉનાની કેટકેટલો વૈભવ હતો તેની આ હકીકતો સાક્ષી
છે ઉનાનો બધો ઈતિહાસ સાંભળતાં-જાણતાં થાય છે કે ખરેખર
કાળની ગતિ નિયત્ર છે. આજે ઉનામાં ૨૦-૨૫ ઘરો છે. બજાર
દીવ તથા દેલવાડાનો અને અહિંના જિનમંદિરોનો વહિવટ અહિંના
સંઘમાંથી અમુક ગૃહસ્થો કરે છે. મહુવાથી પણ રાજુલાં થઈ ઉના
આચાર્ય છે. ઉના સ્ટેશનથી ગામ ૦૧ માઈલ લગભગ થાય છે.

પીતાશ્રીના પુનીત પગલે ચાલી—

જૈન શાશન દીપાવળે—

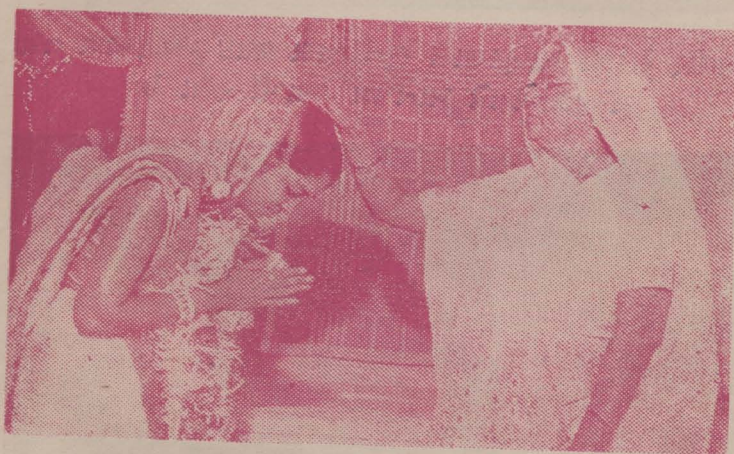
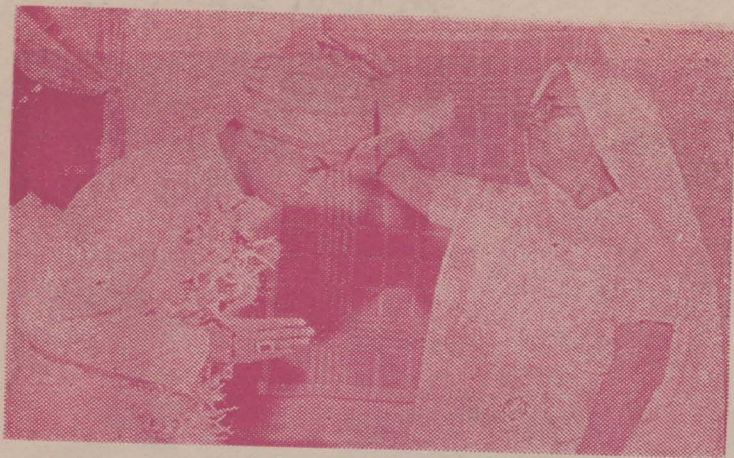

દાનવીર શેઠશ્રી માણેકલાલ ચુનીલાલ ભાઈ કુમારપાળ તથા
મંજુલાબેનને માનપત્ર આપી રહ્યા છે

પરમતારક ભાગવતી પ્રવળ્યા અંગીકાર કરવા તૈયાર થયેલ ભાઈ બેનને
મારા ધન્યવાદ હો ! (લાલબાગના ઉપાશ્રયમાં માનપત્ર આપતાં)

સંયમ માર્ગે પ્રયાણ-

બી. સી. માર્ક ધીવાળા બાબુભાઈના નાનાભાઈ કુમારપાળ
(ઉ. વ. ૧૯) તથા કુમારીકા બહેન મંજુલા (ઉ. વ. ૨૨) અસાર
સંસારનો ત્યાગ કરી પુણ્ય માતૃશ્રીના આશીર્વાદ લઈ પીતાશ્રી
ના પગલે ચાલી શ્રી જીનેશ્વર ભગવંતોએ અતાવેલ સંયમ
માર્ગે પ્રયાણ કરતા—

સાકર તજે ન ગણપણુ, સોમલ તજે નહિ ઝેર; ૧૪૫
સજ્જન તજે ન સહનતા, દુર્જન તજે ન વેર.

અજ્જરા ઉનાથી અજ્જરા લગલગ ૨ માઈલ થાય છે. અજ્જરા ગામ અત્યારે તદ્દન નાનું ૨૦૦-૩૦૦ ઘરોની વસ્તીવાળું ગામકું છે. ગામની બહાર શ્રી અજ્જરા પાર્શ્વનાથનું લઘુ મંદિર તથા વિશાળ ધર્મશાળાઓ છે. સ્થાન ખૂબ જ રમણીય તથા એકાંતમાં છે. હવા પાણી પણ નિર્દોષ તથા સ્વચ્છ છે. વાતાવરણ આરોગ્ય પ્રદ છે. આત્માના આરોગ્ય તથા શારીરિક, માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે આવાં સ્થાનો ખૂબ જ ઉપકારી છે. અજ્જરા પાર્શ્વનાથનાં પ્રતિમાજી અતિ-શ્ચય પ્રાચીન છે. લ. શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના શાસનમાં અયોધ્યા નગરીમાં ઈક્ષ્વાકુ વંશમાં આજીરણ્ય રાજ્ય થઈ ગયા છે. જેમનું ખીજુ નામ અજ્જયપાલ હતું. આં રાજ્યને એક વેળા પૂર્વના આશાતાના ઉદયથી શરીરમાં કોઠ આદિ અનેક રોગો થયા હતા. આથી રાજ્ય છોડી તે રાજ્ય, શ્રી સિદ્ધગિરિજીની યાત્રાથે નીકળ્યા ત્યાંથી ફરતાં તેઓ અહિં દ્વિપપત્તન-દીવખંદરે આવ્યા. અને રાજ્ય વસાવી અહિં જ તેઓએ વસવાટ કર્યો. એટલામાં રત્નસાર નામનો વ્યપારી આ રસ્તે થઈ દરિયા માર્ગે વહાણો હંકારી પરદેશ જઈ ટલ્યો છે. દ્વીપ ખંદર આવતાં વહાણુતે ઉપદ્રવો આવવા લાગ્યા. રત્નસાર મૂંઝાયો. ત્યાં અધિષ્ઠાયક દેવીએ કહ્યું: 'અહિં કલ્પવૃક્ષના સંપુટમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ લ. લવ્યનું બિંબ છે. તે અજ્જયપાલ રાજ્યને આપ જેથી તેના રોગો ટળી જશે. રત્નસારે દ્વીપપત્તનમાં પ્રભુજીના સમાચાર રાજ્યને કહ્યા. અજ્જયપાલ ત્યાં આવ્યો. પ્રભુજીનાં દર્શન કરી તે આનંદ પામ્યો. પ્રભુજીનાં સ્નાત્ર જલથી તેનો રોગ ગયો. રાજ્યએ આ સ્થાને શ્રભુજીનું લઘુ મંદિર બંધાવ્યું, અને તેની વ્યવસ્થા માટે તેણે દશ ગામ આપ્યા. ત્યારબાદ આ અજ્જયપાલ-અજીરણ્ય રાજ્યએ પોતાના પુત્ર અનંત-રથની સાથે દીક્ષા લીધી. અજ્જયપાલ રાજ્યના ખીજુ પુત્ર દશરથ મહારાજ જેઓ રામચંદ્રજી આદિના પિતા થાય છે. આ પ્રતિમા-જીને આ પૂર્વે ધરણેદ્ર પોતાના આવાસમાં ૭ લાખ વર્ષે પૂજ્યા હતા.

ત્યાંથી કુબેર પાસે રહ્યા હતા. બાદ વરુણદેવ પાસે રહ્યા હતા. આજે પ્રતિમાજીને લાલ લેપ કરેલો છે. દેરાસરનો રંગમંડપ તથા પ્રભુજીનો ગભારો આ બધું ત્યાંનું વાતાવરણ ખૂબ જ શાંત અથા આત્માને આલ્હાદક છે. ગામમાં ઐતિહાસિક પ્રાચીન અવશેષો ઘણા મળી રહે છે. અત્યારસુધીમાં આ તીર્થના ચૌદ ઉદ્ધારો થયા છે. ધર્મશાળાની બહાર અજ્યપાલનો ચોનરો જુનો કહેવાય છે. અહિં અમૂક ઝાડના પાલાઓ થાય છે. જે ગમે તેવા ઘા પર બાંધવાથી તરત રૂઝ આવે છે. જે અજ્યપાલના પાન કહેવાય છે. આજુબાજુ વાવો ઘણી છેાં દેરાસરમાં જુના સમયનો ઘંટ વગેરે અવશેષો છે.

દેલવાડા—અખરાથી દોઢ માઈલ પર દેલવાડા ગામ છે. અહિં બ્રાહ્મણો કપોળો આદિની વસતિ છે. આ બધા પહેલા જૈનો હતા આ કપોળોના પૂર્વજોએ બંધાવેલું. સુંદર જિનમંદિર અહિં છે. મુળનાયક શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથજી છે. કીર્ત્તિમાં ધર્મશાળા છે. ગામમાં જૈનોનું ચર એકે ય નથી.

દીવ બંદર : હિંદમરમાં પોટુગીઝોની માલિકીના ૩ બંદરો ગણાતું હતું. દીવ, દમણ અને ગોવા તેમાં દીવ તે આજ દીવ બંદર જે અખરાથી ૬ માઈલ થાય છે. આ નગર પ્રાચીન છે. અહિં જૈનોની વસતિ ઘણી હતી. જૈન સંઘનો વૈભવ અહિં ખૂબ જ હતો. દીવના સંઘે શ્રી સિદ્ધાયલજીની યાત્રાનો સંઘ કાઢ્યો હતો. અને વિં સં ૧૬૫૨ માં પૂં પાદ હીરસૂરીશ્વરજી મં ને ચાતુર્માસની વિનંતિ કરી હતી. આજે મૂર્તિપૂજક જૈનનું ઘર એકય નથી. સ્થાનકવાસીઓના ૧૨-૧૫ ઘરો છે. કપોળોની તથા, સોરઠ વાણીયાની વસતિ છે. પણ આ બધા એડન, આદિકા, તેમજ મુંબઈ વગેરે સ્થાનોમાં છે. અહિં તો માનવ વસતિ બહુ જ ઓછી છે. દીવ આવવા માટે દેલવાડાથી ધોધલા સુધી સડક, બાદ દરિયાની ખાડી નાવ દ્વારા લંઘીને દીવમાં

જવાય છે. દીવમાં નવલખા પાર્શ્વનાથજીનું સુંદર જિનમંદિર છે. બાજુમાં શ્રી નેમિનાથજી અને શાંતિનાથજીનાં બે દેરાસરા છે. મુલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજીના પ્રતિમાજી લવ્ય તથા રમણીય છે. શ્રી નવલખા પાર્શ્વનાથજીને નવલખો હાર તથા નવલખો મુગટ ચઢતો હતો. એવો પ્રધોષ ચાલ્યો આવે છે. ચોકમાં ધર્મશાળા તથા ઉપાશ્રય છે. ચોમેર દરિયો છે. અને વચ્ચે દ્વીપની જેમ આ શહેર વસેલું હોવાથી આનું પ્રાચીન નામ દ્વીપ કહેવાતું. આજે દીવ તરીકે આ ગામ ઓળખાય છે. પોર્ટુગીઝોનાં મકાનો, કિલ્લાઓ તથા તેની સરકારી કચેરીઓ વગેરે અહિં વિશેષ જોવા મળે છે. (આજે તે ભારત સરકારનું રાજ્ય છે.)

અહિંથી પાછા ઉના સીધા જવાય છે. ઉનાથી કોડીનાર ૨૨ માઈલ છે. જ્યાં પહેલાં શ્રી નેમિનાથ લ.નું મંદિર હતું. શ્રી નેમિનાથ લ. ના અધિષ્ઠાયક દેવી અંબિકા પૂર્વલવમાં અહિંના હતા. આજે આ તીર્થ વ્યુચ્છેદ પામ્યું છે.

જામનગર—મધ્ય સૌરાષ્ટ્રના કેંદ્ર રાજકોટથી ૫૦ માઈલ પર દરિયાના પ્રદેશથી નજીકમાં જામનગર શહેર આવેલું છે. સૌરાષ્ટ્રના મ્હોટા મ્હોટા શહેરોમાં જામનગરની ગણના થાય છે. નવાનગર સ્ટેટનું મુખ્ય રાજધાનીનું શહેર ગણાય છે. અહિં સુંદર સંખ્યામધ જિનમંદિરો એવા રમણીય લાગે છે કે, ઘડીસર થઈ જાય કે, જાણે આપણે શ્રી શત્રુંજય ગિરિરાજની ટુંકમાં ઉભા છીએ. એમાં શાંતિનાથજીનું મંદિર બહુ જ લવ્ય તથા વિશાલ રંગમંડપવાળું છે. તેમજ ચોરીવાળું દેરાસર પણ વિશાલ છે. આ બંને દેરાસરો આવન જિનાલયવાળા છે. આ દેરાસરો પ્રાચીન છે. રાયશી તથા વર્ધમાન શેઠે આ દેરાસરો બંધાવેલાં છે. તેના શિખરો ગગનચુખી છે. મંદિરો આલિશાન છે. વચ્ચે જૈન શાળા છે. લાલખામ છે. સ્હામે જૈન પાઠશાળાને

ઉપાશ્રય છે. તેમજ દેવયાગ લક્ષ્મી જૈન આશ્રમ, શાંતિભુવન આદિ ઉપાશ્રયો, તેમજ જ્ઞાનમંદિરોથી જામનગર ખરેખર તીર્થભૂમિ જેવું રળીયામણું લાગે છે, આયંબીલ ખાતુ, ભોજનશાળા આદિની વ્યવસ્થા છે. શહેર બહાર પ્લોટમાં બોર્ડિંગમાં દેરાસર છે. શેઠ પોપટલાલ ધારશી સંઘવીની જૈન બોર્ડિંગમાં પણ દેરાસર છે. બેડીબંદર રોડપર શેઠ કુલચંદલાઈના બંગલામાં, પણ સુંદર દેરાસર છે. તેમજ બજારમાં વીસાશ્રીમાની પાઠશાળાની બેડે વીસાશ્રીમાલીનું શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું વિશાલ જિનમંદિર છે. એક મંદિરમાં અનેક મંદિરો છે. શ્રી શાંતિભુવનમાં પણ હમણાં પાંચ વર્ષ પહેલાં તૈયાર થયેલું સુંદર ધર દેરાસર છે. જામનગરની આગુબાગુ જામવલુથલી, ઝોખા, જામકડોરણા વગેરે ગામોમાં સુંદર દેરાસરો છે. રાજકોટ, ગોંડલ, ધોરાજી તથા મોરબીમાં પણ ભવ્ય દેરાસરો ઉપાશ્રયે તેમજ શ્રાવકાની વસતી સારી છે. જામનગરથી બેડીબંદર ૩ માઈલ થાય. સૌરાષ્ટ્રનું મ્હોટું બંદર આ ગણાય છે. આ સિવાય અમરેલી, ચીતલ, જેતપર, વાંકનેર વગેરે બીજા જૈનોની વસતી તથા જૈનમંદિર ઉપાશ્રયવાળા ગામો છે. રાજકોટથી વઢવાણ જતાં પણ ચોટીલા વગેરે વસતિવાળા અને ઉપાશ્રય જૈનમંદિરો વગેરેથી શોભીત સ્થલો આવી રહ્યાં છે.

વઢવાણ—ઝલાવાડની ભૂમિના નાકા રૂપ વઢવાણ શહેરમાં આપણું પ્રાચીન જિન મંદિર છે. મંદિર રમણીય તથા આલિશાન છે. રંગમંડપ વિશાલ છે. મૂલનાયક શ્રી આદીશ્વર ભગવાન છે. આવન જિનાલયવાળું આ દેરાસર છે. પાછળ પ્રદક્ષિણામાં શ્રી શાંતિનાથ ભ.નું સુંદર બિંબ જે સંપ્રતિ મહારાજના સમયનું છે. તે પહેલાં મૂલનાયક હતા. આજે નવું વિશાલ મંદિર બંધાવી શ્રી સ્વધે તેમાં પ્રભુજીને ધિરાજમાન કર્યાં છે. આ સિવાય ત્રીજું મંદિર

પ્રમાદ તુમ કરો નહિ, નથી કાળની જાણ;
ક્યારે આવી લુંટશે, કરશે મુક્તિ હાણ.

૧૪૯

છે, ગામ વચ્ચે 'ખાખવસહિ'નું નામનું સુંદર પૂર્વકાળમાં હતું. જે મુસલમાન રાજ્યમાં મસ્જિદ બની ગયેલ છે. આજે પણ શહેરના ચોકમાં હયાત છે. એક-એ ધર દેરાસરો અહિં છે. સંવેગીનો ઉપાશ્રય તેમજ અન્યાન્ય ઉપાશ્રયો, તથા જ્ઞાનભંડારો આયંબીલખાતું વગેરેથી શહેર રળીયામણું લાગે છે. ગામ બહાર ભોગવાના નાકે શ્રી વીરપ્રભુનું શુભપાણિ યજ્ઞનું ઉપસર્ગનું સ્થાપના તીર્થ છે. લ. મહાવીર દેવને શુભપાણિ યજ્ઞે ઉપદ્રવ કર્યો હતો, તે વર્દમાનપુર તો હાલ બિહાર પ્રદેશમાં છે. ગામના નામની સામ્યતાથી ઘણાને ભ્રમ થઈ જવાનું સંભવિત છે. રા'ખેંગારની સ્ત્રી રાણકદેવીએ અહીં અગ્ની પ્રવેશ કર્યો હતો. અહીંથી નજીકમાં સીયાણી ગામ છે. જ્યાં સંપ્રતિ મહારાજના સમયનું ઐતિહાસિક પ્રાચીન મંદિર છે. પ્રભુજીની મૂર્તિ લગ્ન છે. હાલ આ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય ચાલુ થયું છે. વઢવાણથી ૩ માઈલ પર સુરેન્દ્રનગર શહેર છે. જે વઢવાણ કેંપ તરીકે ઓળખાતું હતું. અહીં બગ્ગર વચ્ચે વિશાલ વંડામાં દેરાસર તથા ઉપાશ્રય છે. તેમજ આયંબીલખાતું છે. હમણાં દેરાસરજીમાં નવી દેરીઓ થઈ છે. અને તેનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ ઉજવાયો હતો. અહીંથી આજુબાજુ જોરાવરનગર, ધ્રાંગધ્રા, હલવદ, રાજસીતાપર લખતર આ ગામોમાં દેરાસરો ઉપાશ્રયો વગેરે છે. અહિંથી ૧૫ માઈલ દૂર લીંબડી શહેરમાં સુંદર જિન મંદિર તથા પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતોનો બીશાલ જ્ઞાનભંડાર છે. જે સમસ્ત સૌરાષ્ટ્રમાં અદ્વિતીય છે. લીંબડીથી ૨૦ માઈલ કોઠ શહેર છે. જેમાં સુંદર મંદિર ઉપાશ્રય તેમજ વસ્તી સારા પ્રમાણમાં છે.

કિરણ ૧૯ મું

કચ્છના પ્રસિદ્ધ જૈન તીર્થો

શ્રી ભદ્રેશ્વરજી-(કચ્છ)

કચ્છદેશ ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રની સાથે સંકળાઈને જોડાયેલો પ્રદેશ છે. એ દ્વીપકલ્પ જેવો મનોહર પ્રદેશ છે. જૈનોની વસતિ ત્યાં સારા પ્રમાણમાં છે. કચ્છના ગામડે-ગામડે ભવ્ય આલિશાન તથા રમણીય જૈન મંદિરો છે. લોકો ભદ્રિક, સરળ તેમજ ખેતીઆદિના વ્યવસાય કરનારા છે. આજે તો હજારો કચ્છી ભાઈઓ મુંબઈ, મદ્રાસ, કોચીન કલકત્તા આદિ દેશ-પ્રદેશમાં વ્યાપાર-વ્યવસાય માટે જઈ વસ્યા છે. **ભદ્રેશ્વરતીર્થ** : કચ્છનું પ્રાચીન તથા ઐતિહાસિક જૈન તીર્થ છે. અંજનથી દશેક ગાઉ દૂર વસઈ ગામ છે. ત્યાં પ્રાચીન વદ્રેશ્વરનું સ્થાન છે. આજથી લગભગ ૨૪૦૦ વર્ષ પહેલાં અહિં ભદ્રાવતી નામની ઐતિહાસિક નગરી હતી. વિજયશેઠ તથા વિજયાશેઠાણી જે જૈન ઇતિહાસમાં પોતાના તલવારની ધાર જેવી નિર્મળ ઉચ્ચ બ્રહ્મચારી વૃત્તની સાધનાથી પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ નગરીના રહેવાસી ભ.શ્રી મહાવીર દેવના નિર્વાણ બાદ ૨૩મા વર્ષે શ્રી દેવચંદ નામના ધનાઢ્ય શ્રાવકે અહિં ભવ્ય જિનમંદિર અંધાબ્યું હતું. અને મણુધર ભગવાન શ્રી સુધર્માસ્વામીએ તેની અંજન શલાકા પ્રતિષ્ઠા કરાવેલા હતા. મુલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના પ્રતિમાજી ત્યાં સ્થાપિત કર્યા હતા. બાદ આ મંદિરનો ઇતિહાસ મળતો નથી. પણ કુમારપાલ મહારાજએ અહિંના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. અને વિ. સં. ૧૩૧૫માં દાનવીર જગડશાહે આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. આ હકીકતનો લેખ આજે પણ ત્યાંના મંદિરના સ્તંભે કાતરેલો

આજે વિદ્યમાન છે. મહાશ્રાવક જગદુશાહ આ જ ભદ્રાવતી નગરીના નિવાસી હતા. સં. ૧૩૧૫ ના દુષ્કાલમાં એમણે જે સખાવતો કરી છે. તે ઇતિહાસના પાનાંઓ પર અમર થઈ ચૂકી છે. ત્યારબાદ આ નગરીનો ભંગ થયો. મંદિરનો નાશ થયો. અને મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભ. ની પ્રતિમાજી કેટલાક સમય સુધી સંઘને ન મળ્યા. એટલે વિ. સં. ૧૬૨૨ માં શ્રીસંઘે મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી, મૂલનાયક તરોકે શ્રી મહાવીર સ્વામીજીને ધિરાજમાન કર્યાં. આ પ્રતિમાજી પણ પ્રાચીન છે. અને વિ. ના ૭ મા સૈકામાં અંજન શત્રુઘ્ના થયેલા છે. પાછળથી પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પ્રાચીન નિષ્પ સંઘને પ્રાપ્ત થયા. દેરાસરની બાજુમાં દેરીમાં તેમને ધિરાજમાન ત્યાદબાદ નગરનો ધીરે ધીરે વ્યાપાર ઘટતા જૈનોની વસતિ ઘટતી ગઈ. હાલ જે મંદિર છે, તેનો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૧૯૩૯ના મહા સુદિ ૧૦ ના થયો છે. મંદિર બાવન જિનાલયનું અતિશય અદ્ભુત તથા ભવ્ય છે. ૪૫૦ ફુટ લાંબા-પહોળા ચોકની વચ્ચે એક મંદિર આપેલું છે. મંદિર લગભગ ૪૦ ફુટ ઉંચું છે. ૧૫+૮૦ ફુટ લંબાઈ-પહોળાઈવાળું આ દેરાસર રમણીય લાગે છે. મંદિરનો રંગમંડપ વિશાલ છે. આ દેરાસરજીમાં ૨૧૮ સ્તંભો છે. મંદિરને બંને બાજુ અમાશી છે. પ્રવેશદ્વાર સુંદર કારીગરી વાળું છે. મંદિરમાં સુંદર ચિત્રકામ છે. આ દેરાસરમાં સેંકડો જિનપ્રતિમાજી છે. જે સંપ્રતિ મહારાજ તથા કુમારપાલ રાજના સમયના છે. અહિં દરવર્ષે ફાગણ સુદિ ૩-૪-૫ નો મેળો ભરાય છે. અને ધજા ચઢાવવામાં આવે છે. ધર્મશાળા ચારે બાજુએ વિશાલ છે. વિ. સં. ૧૯૩૮ માં પાટણ નિવાસી સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદે ભદ્રેશ્વરનો જે અતિહાસિક કાંડયો ત્યારતી આ તિર્થ વધુ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. હાલ જૈન ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા અહિં છે. મંદિરનો વહિવટ શેઠ વર્ધમાન કલ્યાણજીના નામથી કચ્છના પ્રતિષ્ઠિત સદ્ગૃહસ્થો કરે છે. ગામમાં

૧૫૨ મનમાં મરડાઈને તું, મુરખ શીદ મલકાય છે;
પ્રખલ સત્તા દેવની ત્યાં, ધાયું કાનું થાય છે.

જગદુશાના સમયની વાવ, તેમનો મહેલતેમજ અન્યાન્ય પ્રાચીન
અવશેષો નજરે પડે છે.

કચ્છના અન્ય જૈન તીર્થો : કચ્છ પ્રદેશમાં અન્ય સુંદર
જૈન મંદિરો આજે પ્રસિદ્ધ છે. અંજારમાં ત્રણ દેરાસરો છે. મુદ્દા
કે જે કચ્છનું પેરીસ કહેવાય છે. અહિં ચાર જિનમંદિરો છે.

ભુજ : કચ્છનું પાટનગર ગણાય છે. અહિં ત્રણ દેરાસરો છે.
શાન્તીનાથ ભ. નું ભવ્ય જીનાલય છે. આ સિવાય શ્રાવૃત કલ્પોલ
પાર્શ્વનાથજીના ચમત્કારી મુર્તિનું મંદિર છે. આખા કચ્છ પ્રદેશમાં
આ કર્ણમુર્તિનું મહત્ત્વ ધણું છે. આપણે મુર્તિના પ્રતિષ્ઠા સમયે
સ્વામી વાત્સલ્ય કરતા ઘીના એક કુંડલામાંથી ઘી નીકળે જ મયું
કુંડલામાં જોતા તેમાં કેદશી શાહવાળી ચમત્કારીક મુર્તિના દર્શન થયા
આ સુંદર જીનમંદિર ઠેઠ મંદિર પરના કળશથી પ્રારંભી જમીન પર્યંત
એક સરખા રંગથી શુશોભિત બનાવવામાં આવે છે.

કોઠારમાં બાર શિખરોવાળું મોટું મંદિર છે. જે આખાયે
કચ્છ પ્રદેશમાં નથી. આ મંદિરની ઉંચાઈ ૭૪ ફીટ છે. લંબાઈ-
પહોળાઈ ૭૮×૫૪ ફીટની છે.

જખૌમાં આઠ સુંદર દેરાસરો છે. તેમાં વિ. સં. ૧૯૫૦માં
શેઠ જીવરાજ રતશીએ બંધાવેલું રત્નકુટુંબ મંદિર મુખ્ય છે.

નળીયામાં ચાર સુંદર મંદિરો છે. દાનવીર શેઠ નરશી
નાથાનું આ મુલ વતન છે. તેમણે અહિં વિશાલ મંદિર બંધાવ્યું
છે. તેમાં બે સુંદર જિન મંદિરો છે. મોટા મંદિરને નવ શિખરો
વાગડ પ્રદેશમાં કંટારીયા તીર્થ પ્રસિદ્ધ છે. ગામ ન્હાનું છે પણ
સ્થાન ગમી જાય તેવું છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીજીનું મનોહર દેરાસર

શહેર વન કે પહાડમાં, નહિ ગુફા કે ધર;
સુતો હોય કે જગતો, નહિ કાળ કરેગા મહેર.

૧૫૩

અહિં છે. પ્રતિમાજી નેત્રને આનંદ આપે તેવા આલ્હાદક છે. અહિં
જૈન ઝોડીંગ પણ વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે. કટારીઆ પૂર્વકાળમાં
અહુજ વિશાલ શહેર હતું. ભદ્રેશ્વરથી નજીકમાં માંડવી બંદર છે.
ત્યાં પણ સુંદર મંદિર તેમજ જૈનોની વસતિ સારા પ્રમાણમાં છે.
ભુજ જે કચ્છનું મુખ્ય શહેર ગણાય ત્યાં પણ સુંદર મંદિરો છે.
શહેર રમણીય છે.

કચ્છના ઉદ્ધાર માટે પૂજ્યશ્રી શુભવિજયજી મહારાજને ઘણા જ
કાર્યો કર્યાં છે તે માટે ધન્યવાદ ઘટે છે.

સંઘ સેવક

ચંદુલાલ ખંભાતવાળા

કિરણ ૨૦ મું

અમદાવાદ

ગુજરાતની ગૌરવવંતી ભૂમિ પર પણ આવાં અનેક તીર્થ આવેલાં છે. એ બધાં તીર્થ આજે પણ ગુજરાતનાં ગૌરવ તથા પ્રતિષ્ઠાને શોભાવી રહ્યાં છે. ગુજરાતની ભૂમિ પરમ પૂજ્યશાલી છે. પુણ્યાનુબંધી પુણ્યાર્ધને મેળવીને આવેલા ભાગ્યવાન આત્માઓ આ ભૂમિમાં રહેજે નજરે પડે છે. ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રનાં ઉત્થાનમાં ગુજરાતનો ફાળો મહત્વનો ગણાય છે. વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં ગુજરાતીઓનું સ્થાન ઓખરે રહ્યાં છે. સંસ્કૃત, કળા, પરોપકાર, કે સહસિકતા આદિમાં ગુજરાત આગળ પડતો દેશ છે.

ગુજરાતમાં અનેક ઐતહાસિક તીર્થ આવેલાં છે. પ્રાચીન તથા અર્વાચીન ભવ્ય મંદિરો ગુજરાતના શહેર-શહેરે અને ગામડે-ગામડે નજરે પડે છે. ગુજરાતમાં કેટલાક તીર્થ ઐતિહાસિક છે. કેટલાંક અર્વાચીન છે. આ બધાં તીર્થ, જિનમંદિરોનો રાખલાબદ્ધ ઇતિહાસ રજુ કરવા બેસીએ તો પાનાંઓનાં પાનાંઓ ભરવા છતાં તે અધુરો જ રહે તો પણ ગુજરાતનાં તીર્થ અને જિનમંદિરો તેમજ તીર્થસ્થળ ગણાતા ગામો સહેરો વગેરેનો ટૂંક પરિચય, તેની રજુ કરવા આહું પ્રયત્ન કર્યો છે.

ગૂજરાતના પાટનગર તરીકે અમદાવાદ આજે સુપ્રસિદ્ધ છે. રાજનગર અથવા જૈનપુરીના નામથી પણ આ શહેર આજે ઓળખાય

મનમાં મરડાઈને તું, મુરખ શીદ મલકાય છે; ૧૫૫
પ્રખલ સત્તા દેવની ત્યાં, ધાયુ' કોતું થાય છે.

છે. ઈ. સ. ૧૪૧૧માં અહમદશાહ આદશાહે અમદાવાદ શહેરનો પાયો-
નાંખ્યો હતો. ઈ તિહાસ કહે છે કે, બધા મુસ્લીમ આદશાહોમાં અહ-
મદશાહ આદશાહ ભલો, ન્યાયી તથા મવિત્ર હતો. આદશાહના સમયમાં
રાજધાની અમદાવાદનો પ્રદેશ ખૂબ વિસ્તૃત હતો. ઉત્તરે મારવાડ-
નાગોર, પૂર્વમાં ભોપાલ, દક્ષિણમાં મુઅઈની પેલી બાજુ અને પશ્ચિ-
મમાં સૌરાષ્ટ્ર. આ રીતે ચોમેર અમદાવાદના આદશાહની સત્તા ફેલા-
યેલી હતી. દક્ષિણનાં પાંચે રાજ્યો અમદાવાદને ખંડણી ભરતાં હતાં.

ઈ તિહાસ

અમદાવાદના સ્થાને પહેલાં ઘણી વસતિવાલું આશાવલ (અસા-
રવા તરીકે આજે ઝોળખાતું) શહેર હતું. સિદ્ધરાજના પિતા કર્ણુ-
દેવે તેને વસાવી કર્ણુવતી નામ આપ્યું હતું. વિ. ના ૧૨ માં સૈ.માં
કર્ણુવતીની જાહોજલાલી ચોમેર ફેલાયેલી હતી. પરંતુ અમદાવાદ
વસવા સુધી એનું નામ આશાવલ રહ્યું. અને અમદાવાદ વસ્યા પછી
તે એના પરા તરીકે ગણાયું. અમદાવાદનો વૈભવ સમગ્ર એગી-
યામાં ફેલાયેલો હતો. અમદાવાદની હુંડી દુનિયાના બધા
બજારોમાં સ્વીકારાતી. અમદાવાદના વ્યાપારી મહાજનોનો
પ્રભાવ એટલો સખ્ત પડતો કે, એના અવાજને દીલ્હીના
આદશાહો માન આપતા હતા.

અમદાવાદની જાહોજલાલીને પણ કાળબળની અસર પહોંચી,
મુસલમાનો અને મરાઠાઓના વિગ્રહકાળમાં અમદાવાદે ધણું-ધણું
સહન કર્યું છે. એ કાળમાં અમદાવાદનો વૈભવ ચૂંથાઈ ગયો, હાલ
આપણે જે અમદાવાદ જોઈએ છીએ, તે અસલતું આદશાહી અમદા-
વાદ નથી. આજથી ભસો વર્ષ પહેલાં અમદાવાદ જુદું જ હતું. એની
ચારે બાજુ ફરતાં લીલાંછમ બગીચાઓ હતાં. અનેક ધનપતિઓ

અને અમીરોના મહેલો હતા, હજારો સુંદર મંદિરો, મસ્જિદો તથા આગ-મગીયાઓથી અમદાવાદ સહર તે વખતે કેવું શોભતું હશે તેની આજે તો કેવળ કમ્પના જ કરવાની રહે છે.

અમદાવાદના જૈન મહાજનોનો તાપ તે કાલમાં લગ્ના બાદ-શાહોની ઉપર પણ કડકપણે પડતો હતો. તેને અંગેની ઐતિહાસિક હકીકત આ રીતની છે. વિ. સં. ૧૬૯૪માં શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું આવન જિવાલયવાળું લવ્ય મંદિર શ્રી શાંતિદાસ શેઠે લાખ્યો શ, ખરચી સરસપુરમાં બંધાવ્યું તેતું. એ વખતે ગુજરાતના સૂબા ઔરંગઝેમે અંધાધૂંધીનો લાલ લઈ, તે મંદિર તોડી પાડ્યું હતું. પણ આ અત્યારી વાન દીઠીના બાદશાહ શાહજહાંને કાને પહોંચી.

શાહજહાંએ તરત જ શાંતિદાસ શેઠને ફરમાન કાઢી આપ્યું, જેમાં અમદાવાદના સુખાને આદેશ કર્યો હતો કે, 'મંદિરમાં જે કાંઈ તોડ ફાડ થઈ છે, તે બધું સમરાવી જે કાંઈ લઈ ગયા હોય તે લાવી, આખું એ મકાન શાંતિદાસ શેઠને સોપી દેવું. તે મકાન તેમના કબજામાં સોપવું.'

શાંતિદાસ શેઠના આ લવ્ય જિનમંદિરના અવશેષો આજે તો કાળની કુશલ કરામાતના ભોગ થઈ પડ્યા છે. છતાં તે દેરાસરના બધાં પ્રતિમાજી આજે પણ શહેરનાં જુદાંજુદાં દેરાસરોમાં મોજુદ છે. એમ કહેવાય છે. મોગલાઈના કાળમાં મુસલમાન બાદશાહોના જુઓથી પ્રતિમાજીનું રક્ષણ કરવા શાંતિદાસ શેઠે આ દેરાસરમાં લાંબી સુરગ બોદાવી રાખી હતી. સુરંગ એટલી પહોળી હતી કે તેમાં ગાડું ચાલી શકતું. સૂયાના તોફાન વખતે આ સુરંગ દ્વારા તે દેરાસરમાંના ચૌમુખજીના ૪ પ્રતિમાજી ઝવરીવાડામાં લાવવામાં આવ્યા હતા. તેમાંના ત્રણ આજે વાકળ પોળમાં આદીશ્વરજીના ભોંયરામાં છે, અને ચોથા પ્રતિમાજી નીશાપોળમાં જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથના ભોંય-

કાયા મનોહર ખંગલી, લુંટાશે તારી માનવી;
સંધા સમયના રંગ જેવી. જિંદગીઆ જાણવી.

૧૫૭

રામાં છે. શાંતિદાસશેઠના દેરાસરના મૂલનાયક શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વ-
નાથના શામળાપ્રતિમાજી વાઘજીપોળમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના દેરા-
સરમાં મૂલનાયક તરીકે આજે બિરાજમાન છે.

અમદાવ શહેરમાં લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત જિનમંદિરો
આજે વિદ્યમાન છે, લગભગ ૫૦ હજારની સંખ્યામાં જૈનોની
સસતી છે. આજુ-માજુના ન્હાના ન્હાના ગામડાઓ ભાંગી પાડ-
વાના કારણે વ્યપાર-વ્યવસાય નિમિત્તે ચોમેરથી જૈનો આજે શહેરમાં
આવીને વસવા લાગ્યા છે. દિન-પ્રતિદિન અમદાવાદ વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં
વધતું જાય છે. આમાં જૈનોનો હિસ્સો મહત્વનો છે. ભૂતકાળનો ઇતિ-
હાસ કહે છે કે, અમદાવાદના જૈનોએ ધર્મ, સમાજ, રાષ્ટ્ર, તથા
સંસ્કૃતિના ઉત્થાનમાં ઘણો ભોગ આપ્યો છે. નગરશેઠ કુટુંબના
પૂર્વજો શ્રી શાંતિદાસશેઠ, ખુશાલદાસ શેઠ આ બધા ઉદાર દિલ જૈન
શ્રીમંતોની તીર્થસેવા, દેશસેતા તથા સમાજ સેવા સુપ્રસિદ્ધ છે. આજે પણ
શેઠ રાજેન્દ્રકુમાર તથા કસ્તુરભાઈ લાલભાઈ તેમજ શેઠ
માણુકલાલ ચુનીલાલ પોતાના ટાઇમનો ભોગ અનેક શાશનના
કાર્યો કરી રહ્યા છે.

જૈન દેરાસરો

શહેરની ઉત્તરે દીલ્હી દરવાજા બહાર શેઠ હડીભાઈનું દેરાસર
કે જે આજે બહારની વાડીનું દેરાસર કહેવાય છે તે તીર્થ જેવું
રમણીય છે. આ મંદિરના વિશાલ ચોકમાં આવેલ જિનાલય છે.
મંદિર સુંદર, ગગનચુખી તથા ભવ્ય છે. ગુજરાતના સલાટોનું કલા-
કૌશલ્ય આ મંદિરમાં આપાદ દેખાઈ આવે છે. મંદિરના બહારના
દ્વાર તથા રંગ મંડપની રચના અદ્ભૂત છે. મંદિરમાં મૂલનાયક
તરીકે શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનની મનોહર મૂર્તિ બિરાજમાન છે. મંદિરનો
ઘાટ દેવવિમાન જેવો છે. રંગમંડપ, નૃત્યમંડપ, ચોકીઓ, બહારનો

વિલાસ ચોક આ બધું ખરેખર મંદિરની અલૌકિક શોભામાં વધારો કરી રહ્યું છે. આજે લાખો ખરચવા છતાં આટ-આટલા છેલ્લા સાધનોના યુગમાં પણ આવું વિશાલકાય ભવ્ય દેવમંદિર બની શકે કેમ? એ જ્યારે કલ્પનાનો વિષય છે, ત્યારે તે કાળમાં ધર્મોત્તમ ઉદારચરિત શેકશ્રી હડીભાઈ આવું સુંદર મંદિર તૈયાર કરાવ્યું. એ ખરેખર ભક્તિ, ભાવના તથા ઉદારતાનો ત્રિવેણી સંયોગ હોય તો જ બની શકે, આ દેરાસર હડીભાઈ એ વિ. સં. ૧૮૪૮માં બંધાવ્યું છે.

અમદાવાદ શહેરમાં પોળની પોળો એવી છે કે જેને જેતાં એમ જ લાગે કે જાણે શત્રુજય ગિરિરાજની ટૂંકોની ટૂંકો અહિં ઉભી છે. જ્યાં જશો ત્યાં જિન મંદિરો આપણી નજરે પડે છે. ઝવેરીવાડનો આખો લતો જિન મંદિરોથી ભરચક છે. એ કહી આપે છે કે, તે કાલે એટલે કે આજથી: લગભગ ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં અહિં વસનારા શ્રી વીશા એશવાલ જૈન ગ્રહસ્થો કેટ-કેટલા ભક્તિ-ભાવિત તથા ઉદાર દિલ તેમજ ધર્મશીલ હતા!

ઝવેરીવાડ-વાઘણ પોળમાં નાકા પર શ્રી અજિતનાથ ભગવાનનું દેરાસર બાવન જિનાલયનું છે. આ મંદિર શેક હેમાભાઈ વખતયદે બંધાવ્યું છે. પાલીતાણા શત્રુજય પર નવ ટુંકમાં હેમાભાઈ શેકની જે ટુંક ગણાય છે, તે ટુંક બંધાવનાર અમદાવાદના નગર શેક કુટુંબ નખીરા, શેક હેમાભાઈ એ ૧૮૯૨ માં ટુંક બંધાવી અને ૧૮૯૬ માં મૂળનાયક શ્રી અજિતનાથ ભગવાનની પ્રતિદા શ્રી સિદ્ધગિરિજી પર કરાવી, એ અરસામાં આ દેરાસર બંધાવ્યું છે, એમ જણાય છે.

વાઘણપોળનું આ દેરાસર ભરચક વસતિમાં આવેલું છે. બાવન જિનાલયની અપેક્ષાએ જગ્યા સાંકડી હોવા છતાં દેરાસર રમણીય લાગે છે. મૂળનાયકની અજિતનાથ ભગવાનનાં પતિમાજી ભવ્ય મનોહર તથા

જયસી કરણી વયસી ભરણી, આજ કીયાફળ આવે; ૧૫૯
ધોકા દગા દુસરોં કો તો, આપહી ધોકા ખાયેગા.

આલ્હાદક છે; તદુપરાંત પ્રદક્ષિણા કરતાં, અને મંદિરમાં પેસતાં ડાબી
બાજુએ ધાતુના કાઉસગીયાની મૂર્તિઓ પણ નયનમનોહર છે,

સહસ્રદ્શ્યા પાર્શ્વનાથ

આ સિવાય શ્રી આદિશ્વર ભગવાનનાં ભાંયરામાં શ્રી આદિશ્વર
ભગવાનની ત્રણ મહોદી મુર્તિઓ, શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું દેરાસર
શ્રી મહાવીરસ્વામીનું દેરાસર જે શેઠના મહાવીર તરીકે ઓળખાય છે
આ બધા દેરાસરો ભવ્ય તથા રમણીય છે. શ્રી સંભવનાથની ખડકીમાં
શ્રી સંભવનાથનું દેરાસર પણ વિશાલ છે, ઉપર ત્રણ દેરાસરો તેમાં
નહાનું પણ સુંદર કસોટીનું ચૌમુખજીનું મંદિર છે. ભોંયરાના જે
દેરાસરોમાં મહોત શ્વેતપાપાણ્યમાં શ્રી સંભવનાથજીનાં અદ્ભુત પ્રતિ-
માજી છે.

ચૌમુખજીની ખડકીમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન ચૌમુખ ત્રિરાજ-
માન છે. નિશાપોળમાં શ્રી જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથનું દેરાસર પણ
દર્શનીય છે, ભોંયરામાં શ્રી પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં પ્રભુનાં દર્શન કરવા
માટે એક સોનામહોર આપવી પડતી, એમ કહેવાય છે. ભોંયરામાં
બીજી બાજુ પણ ભવ્ય વિશાલ મુર્તિ છે. ભોંયરાની ઉપરના દેરાસરમાં
શ્રી સહસ્રદ્શ્યા પાર્શ્વનાથજીનાં અસાધારણ ભવ્ય પ્રતિમાજી ત્રિરાજ-
માન છે.

આમ ઝવેરીવાડમાં દેવસાનો પાડો, શેખનો પાડો, નિશાપોળ
ઝવેરી પોળ, લહેરીઆ પોળ, કોઠારી પે.ગ, વાઘણ પોળ—આ
પોળોમાં સુંદર, મનોહર તથા ભવ્ય દેરાસરો આવેલાં છે, તેમ જ
સોદાગરની પોળ તથા નગીના પોળમાં પણ એકેક દેરાસર આવેલાં
છે. એકંદરે આ બધી પોળોમાં થઈને ૩૦ દેરાસરો છે.

૧૬૦ પોથી પઢપઢ મર ગયે, પંડિત લયે ન કોય;
અઢાઈ અક્ષર શ્રેમકા, પઢે સો પંડિત હોય.

મોરીઆ પાર્શ્વનાથ

રતનપોળના નાકે રીલીકરોડ ઉલંઘીને મોરીઆ પાર્શ્વનાથની ખડકીમાં બે દેરાસરો છે. તેમાં પહેલું દેરાસર મોરીઆ પાર્શ્વનાથનું કહેવાય છે, તેમાં મુલનાયકની યાત્રુમાં મોરીઆ પાર્શ્વનાથ ભગવાન અવિશ્ય પ્રભાવંત તથા ચમત્કારિક છે. શહેરમાં વસતાં હજારો ભાવિક સહવારથી માંડી સાંજ સુધી આ દેરાસરમાં પ્રભુજનાં દર્શન કરવા દરરોજ આવે છે તે રીતે પાંજરા પોળ, દાદાસાહેબની પોળ પણ ૬ સુદ દેરાસરો છે. પાંજરા; પોળની પાછળ ઘીકાંટા પર શેક જેસીંગ-ભાઈની વાડીના વિશાલ ચોકમાં નાજુક જિનમંદિર છે. જેમાં આદિ-શ્વર ભગવાન બિરાજમાન છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં પંચભાઈની પોળ, કીકાલટની પોળ, લુણુસાવાડો, મહાજનનો વાડો આ બધેય પણ ભવ્ય જિનમંદિરો છે.

શહેરનો મધ્યલત્તો શ્રી ડોશીવાડાનીપોળના નાકા પરનો ભાગ મળ્યાય છે. જૈનો માટે આ લતો યાત્રાધામ જેવો છે. સમસ્ત અમદાવાદ શહેરના ખૂણે-ખાંચરે રહેલા ભાવિક શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ટોળે ટોળા મળીને સર્વ દિવસોમાં આ યાત્રુ દેવ-દર્શને તથા ગુરૂવંદને આવતાં નજરે પડે છે. આ લત્તામાં મુખ્ય મંદિર શ્રી મહાવીર સ્વામીનું ગણાય છે. રીચીરોડના નાકા પર આ દેરાસર આવેલું છે. શાસનનાયક ભગવાન શ્રી મહાવીરદેવની મનોહર પ્રસન્ન, તેજસ્વી મૂર્તિમંદિરમાં મૂળનાયક તરીકે વિરાજમાન છે.

લાલા પાર્શ્વનાથ

શ્રી મહાવીર ભગવંતની મૂર્તિ શાંત-વૈરાગરસમાં તરબોળ બનેલી હોય તેવી લાગે છે. અહીં બિરાજમાન પ્રભુની આલ્હાદમય અદ્ભુત પ્રતિમાજી જેઈ હૃદય ઠરી જાય છે. રોમ-રાજી વિકસિત થાય છે. સારાયે શહેરના ભાવિકો સહવાર સાંજ આ દેરાસરના દર્શન કરવાને

ધન મેળવતાં દુઃખ છે, સાચવતાં પણ દુઃખઃ ૧૬૧
જે આવેલું જાય તે, જાય સમુદ્ધું સુખ.

નિરંતર આવતા રહે છે. ત્યાંથી સડકનો ઢાળ ઉતરી ડોશીવાડાની પોળમાં પેસીએ ત્યારે ડાબી બાજુએ આબ્ટાપદ્મનું દેરાસર છે. પાછળના ભાગમાં નંદીશ્વર દ્વીપની આરસના પથર પર રચના છે. તેમાં આવન દેરીઓમાં પ્રભુજી બિરાજમાન છે. દેરાસરની બાજુમાં વિદ્યાશાળામાં ઉપર શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું ન્હાતું દેરાસર છે. કસુબાવાડામાં હમણાં જે મંદિરનો નવેસરથી જીર્ણોદ્ધાર થયો. તે શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું સુંદર દેરાસર છે. દોશીવાડો-ગોસાંઈજીની પોળમાં શ્રી સીમંધર સ્વામીનું દેરાસર રમણીય છે. તેમજ લાલા પાર્શ્વનાથનું દેરાસર પણ સુંદર છે.

ફતાસાની પોળ, ભટ્ટીની બારી, આ બધે કુલ ૫ મનોહર જિન-મંદિરો આવેલાં છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં ખેતરપાળની પોળ, ધાંચીની પોળ, મુદ્દત્ પોળ દાર્ઠની ખડકી, રૂપા સુરચંદની પોળ, લુવારની પોળ, ગુસાપારેખની પોળ, શામળાની પોળ, વાઘેશ્વરની પોળ, કામેશ્વરની પોળ, ઢાલની પોળ, ધનપીપલીની ખડકી, આ બધેય જૈનોની મ્હોટી વસ્તી તથા સુંદર દેરાસરો આવેલાં છે. આટલામાં લગભગ ૧૫ દેરાસરો આવ્યાં છે.

શહેરની મ્હોટામાં મ્હોટી પોળ જે માંડવીની પોળ કહેવાય છે. આ પોળમાં દેરાસરો સારી સંખ્યામાં છે. આમાં મોટી પોળ નાગજી ભુધરની પોળ ગણાય છે. આ પોળમાં બે દેરાસરો છે. આમાં મ્હોટું દેરાસર ત્રણ માળનું છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં લાલાભાઈની પોળ, સુરદાસશેઠની પોળ, કાકાબળીયાની પોળ આ બધે એકેક દેરાસર છે. શ્રી સમેતશિખરજીની પોળમાંનું દેરાસર કે જેનો હમણાં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

આ દેરાસર સારાથે શહેર માટે તીર્થ તરિકે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રી પર્વાધિરાજ પર્યુષણ મહાપર્વના છેલ્લા સંવત્સરીપર્વના

૧૬૨ વિવેક વિનાનો માનવી, સમજે પણ સમાન;
વાનરને પણ છે જુઓ, હાથ પગ મુખ કાન.

પવિત્ર દિવસે જૈનમાત્ર આ દેરાસરની યાત્રાએ આવે છે. તપસ્વીઓ મેના, પાલખીઓમાં બેસીને દાન દેતાં દેતાં શ્રી શિખરજીની પોળનાં દેરાસરે દર્શન કરવા આવે છે. પૂ. આચાર્યદેવ આદિમુનિરાજે શ્રી ચતુર્વિંદ સંઘની સાથે વાજતે-ગાજતે આ સ્થાનની યાત્રા કરવા આવે છે.

આ દેરાસરમાં મૂળનાયક શ્રી સહસ્ત્રકણા પાશ્વનાથનાં ભવ્ય પ્રતિમાજી છે. દેરાસરના રંગ મંડપમાં શ્રી સમેતશિખરજીની કાષ્ટની ભવ્ય રચના છે. લાકડાં ઉપર આખોય શિખરનો પહાડ, વિવિધ વનસ્પતિઓ, સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકા, દેવ, દેવીઓ વગેરેની કથા સુંદર દેરીઓની નાનાવિધિ રંગમાં રચનાઓ કરેલી છે. આ રચનાની ખૂબી એ છે કે, આમાં યાંત્રિક કામ કરેલું છે જેથી યંત્રથી ચાવી ફેરવતાં આખીએ રચના ગોળ ચક્કર ચક્કદ ફરી શકે છે. આજે તો રચના પરનું ચિત્રકામ જુનું થયું છે. જે કુશલ કલાકારનાં હાથે જીજ્ઞાસુ માર્ગે છે. અધાએ અમદાવાદ શહેરનાં અધા મંદિરો કરતાં આ દેરાસરમાં આજ એક વિશિષ્ટતા સહુ કાષ્ટનું ધ્યાન ખેંચે છે.

કાણુપુરનાં દહેરાં

શહેરનો કાણુપુર રોડનો લતો જૈનોની વસતિ, દેરાસરો તથા ઉપાશ્રયોથી ભરચક ભરેલો છે. તેમાંયે હાજપટેલની પોળની અધીયે મોટી પોળો વીશાશ્રીમાળી જૈનોની હજારો ઘરની વસ્તિથી ભરભૂર છે, એ એક પોળમાં સુંદર નયન મનોહર જિન મંદિરો આવેલાં છે. શહેરની સેવાભાવી જૈન સંસ્થા શ્રી શાંતિચંદ્ર સેવા-સમાજનું જન્મસ્થાન, તથા સંસ્થાનું નામ જે તારક જિને-શ્વર ભગવાંતોનાં પુણ્યલિધાનથી સંકળાયેલું છે. તે શ્રી શાંતિ-નાથ ભગવાંતનું સુંદર દેરાસર, તથા શ્રી ચંદ્રપ્રભવસ્વામીનું દેરાસર હાજપટેલની પોળમાં શ્રી શાંતિનાથજીની પોળમાં આવેલાં છે. આ

સમકીત વંતા પ્રાણીઆ, કરે કુટુંબ પ્રતિપાળ; ૧૬૩
અંતર ઘટ ન્યારા રહે, જેમ ધાવ ખીલાવે બાળ.

આ બન્ને દેરાસરો સુંદર તથા ભોંયરાવાળા છે. રામજીમંદિરની પોળ, ખારાકુવાની પોળ, લાંબેસર આ બધીયે પોળમાં બબ્બે ચાર-ચાર સુંદર દેરાસરો આવેલાં છે. રામજીમંદિરની પોળના નાકાથી તથા ગલામંજીની પોળના સ્લામેથી ટંકશાળમાં જવાય છે. આ ટંકશાળમાં પદરમાં તીર્થપતિ શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનનું નાજુક શિખબંધી દેરાસર છે. અમદાવાદ શહેરમાં આ એક જુતું શિખરબંધી દેરાસર છે. દેરાસર રમણીય તથા વિશાલ રંગમંડપવાલું છે,

ઝાંપડાની પોળમાં

કાણુપુર રોડ પર આગળ વધતાં મનસુનીભાઈ શેકની પોળમાં શ્રી નેમિનાથનું ન્હાનું પણ રમણીય દેરાસર છે. ભોંયરામાં તથા માળ-પર પણ પ્રતિમાજી બિરાજમાન છે. હાલ આ દેરાસરજીનો જીર્ણોદ્ધર ચાલે છે. રાજમહેતાની પોળમાં પેસતાં ડાબી બાજુએ તોડાની પોળમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર છે, રાજમહેતાની પોળમાં લક્ષ્મી-નારાયણની પોળમાં સુંદર દેરાસર છે. કાણુપુરની પોળમાં શ્રી વિજય ચિતામણિ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું દેરાસર ભવ્ય આકર્ષક છે. દેરાસમાં ઉપર નીચે પણ પ્રભુ બિરાજમાન છે. પોળના રસ્તા પર નીચેના ભાગમાં ભોંયર આવેલું છે, એ ભોંયરામાંથી ઉપર જતાં શ્રી અન્વિ-નાથ ભગવાનનું દેરાસર છે. ભોંયરામાં પાર્શ્વનાથ ભગવાનનાં શ્યામ પાષાણુના ભવ્ય તથા ચમત્કારિક પ્રતિમાજી છે. મંદિરના ઉપરના ભાગમાં શ્રી સંભવનાથજી ભગવાન છે. પોળમાં ત્રીજું શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનું ન્હાનું દેરાસર છે.

ઝાંપડાની પોળમાં એક દેરાસર છે. જેનું જીર્ણોદ્ધારનું કાર્ય ચાલુ છે. ધનાસુતારની પોળમાં હાંલાવોળમાં દેરાસર વિશાળ છે. ઉપર ત્રણ જગ્યાએ મૂળનાયક બિરાજમાન છે. ભોંયરામાં પણ પ્રતિમાજી છે. આ સિવાય લાવરીની પોળમાં સદાસોમજીની પોળ તથા લ'ડેરી

૧૬૪ વાણી પાણી એ સદા, પવિત્રતા કરનાર;
લલના લાલચ એ સદા, આપદના દાતાર.

પોળમાં દેરાસરો છે. સદાસોમજીની પોળનું દેરાસર શેઠ સદા-સોમજીએ બંધાવેલું છે. આ દેરાસરમાં ભોંયરામાં ઉપર તથા આજુમાં પ્રભુજી ખિરાજમાન છે. શ્રી સિદ્ધગિરિપર નવ ટૂંકમાં મહોટી ટૂંક જે ચૌમુખજી ટૂંકના નામે ઓસખાય છે, તે ટૂંક બંધાવનાર તથા ચૌમુખજીની મૂલનાયકની પ્રતિષ્ઠા-અંજનશલાકા કરાવનાર સાદા-સોમજી શેઠ અમદાવાદ શહેરમાં આ પોળમાં રહેતા હતા. વિ. સ. ૧૬૭૫ની સાલમાં તેમણે ચૌમુખજીની ટૂંક બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. ત્યાંથી ધનાસુતારની પોળ ખંડાર નીકળતાં કાલુપુર દરવાજે જતાં રસ્તામાં ભંડેરી પોળમાં વાણિયા શેરીમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દેરાસર છે.

શહેરના મુખ્ય રસ્તા રીચીરોડ પર શ્રી મહાવીર સ્વામીના દેરાસરથી આગળ વધતાં ચાર રસ્તા પહેલાં પાડાપોળ આવે છે. આ પોળમાં ચારસપહાણુના પત્થરોથી બંધાવેલું શ્રી નેમિનાથ ભગવાનનું સુંદર દેરાસર છે. દેરાસરમાં વિશાલ રંગમંડપ છે. ભોંયરામાં પણ પ્રભુજી છે. ચાર રસ્તાના નાકે જમણી આજુ પર ઉપરના મળ્લે નહાતું પણ મળ્લે નહાતું પણ રમણીય શ્રી સંભવનાથ ભગવાનનું દેરાસર છે. ત્યાંથી આગળ વધતાં ખાડીયામાં સદાવ્રતની પોળમાં એક દેરાસર છે.

પરાના મંદિર

શહેરના મધ્ય ભાગમાં આવેલા આ બધા સંખ્યાબંધ જૈન મંદિરો તેની ભવ્યતા, સ્વચ્છતા તથા રમણીયતાથી શહેરની શોભા તથા ગૌરવને ઓપ આપી રહ્યા છે. તદ્દુપરાંત, શહેરના પરાઈપ ગણાતા શહેરના લતાઓમાં પણ સંખ્યાબંધ જૈન મંદિરો આવેલાં છે. પરાઓમાં શાહપુર અને સારંગપુરમાં જૈનોની વસતિ સારી સંખ્યામાં છે. શાહપુરમાં મંગળપારેખના ખાંચામાં નાકાપર શ્રી સંભવનાથ તથા શ્રી પાર્શ્વનાથના સ્હામરહામા એ દેરાસરો છે. યુના-

તરવર કદી ન રૂળ ચખે, નદી ન સંચે નીર; ૧૬૫
પર ઉપકાર કે કારણે, સંતે ધર્મા શરીર.

રાના ખાંચામાં, દરવાજાના ખાંચામાં અને કુવાવાળી પોળમાં આમ કુલ ૭ દેરાસરો છે. તેમજ સારંગપુર તળીયાની પોળમાં એ દેરાસરો છે.

તદુપરાંત શહેરના દક્ષિણ ભાગમાં જમાલપુરમાં ટોકરશાની પોળમાં શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું લઘુ દેરાસર છે. આ દેરાસરમાં ભોંયરામાં તથા ઉપર પણ દેરાસરો છે. દીવાળીના દિવસોમાં તેમજ કાર્તિક સુદિ બીજાના દિવસે શહેરના જૈનો અહિં યાત્રા કરવાને આવે છે, ને આ પોળમાં તથા જમાલપુરના લતામાં મ્હોટો મેજો ભરાયો હોય તેવું વાતાવરણ થાય છે. હજારો જૈનોનાં ટોળે-ટોળાં સવારથી માંડી સાંજ સુધી આ દેરાસરમાં દર્શન કરવા ઉતરી પડે છે.

જમાલપુરમાં મેજો

કાર્તિક સુદિ પૂર્ણિમા તથા ચૈત્ર સુદિ પૂર્ણિમા-આ બન્ને પવિત્ર દિવસોમાં જમાલપુર દરવાજા બહાર શેઠ આ-ણુંદણ કલ્યાણજીની પેઠીના ચોકમાં તથા ખુલ્લા મેદાનમાં શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થના પટો ઘણી સંખ્યામાં ઠેર-ઠેર અંધાય છે. તે વખતે શ્રી ગિરિરાજની યાત્રા કરવાની ભાવનાથી હજારો શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ અહિં આવે છે. આ દિવસોમાં આ સ્થાને શહેરના જૈનોનો મોટો ભાગ જુદી જુદી યાત્રિનો, જુદી જુદી પોળોનો અહિં એકત્ર થયેલો આપણને જોવા મળે છે.

શહેરમાં આ બધા જિન મંદિરો સિવાય જુદા જુદા લતાઓમાં સંખ્યાબંધ ઘર દેરાસરો છે જેમાં મુખ્યપણે ગોલવાડમાં ધર્મશાળાની આજુમાં જૈન દેરાસર છે. તે રસ્તેથી આગળ જતાં શેઠ કસ્તુરભાઈ લાલભાઈના વંડામાં તેઓનું ઘર દેરાસર છે. એ રીતે નગરશેઠના વંડામાં એ ઘર દેરાસરો છે. ઘીકાંટા પર શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈના બંગલામાં ઘર દેરાસર છે.

એલીસપ્રીજની પાર

શહેર બહાર એલીસપ્રીજનો પુલ ઉતર્યા બાદ સોસાયટીના અંગલાચોમાં જૈનોની આજે હજારોની સંખ્યામાં છે. તેજ રીતે જૈન દેરાસરો પણ સંખ્યાબંધ છે. તેમાં મોટા દેરાસરોમાં શેઠ લલ્લુભાઈ રાયજીની ઝોડીંગના વિશાલ ચોકમાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું નાણુક મંદિર છે. જૈન સોસાયટીમાં દશાપોરવાડ સોસાયટીમાં, તથા મર્યાંટ સોસાયટીમાં આ રીતે ત્રણ દેરાસરો મોટા છે. તદુપરાંત હમણું ૨૦૦૮ ના માહ મહિનામાં પ્રતિષ્ઠા થઇ તે અરણ્ય સોસાયટીનું દેરાસર પણ રમણીય છે. મર્યાંટ સોસાયટીના નાકા પર શેઠ છગનલાલ લખમીચંદના અંગદાના ચોકમાં નાણુક, રમણીય જિન મંદિર તેઓએ બંધાવેલું છે. શાંતિસદન, સુતરીયા બિલ્ડીંગ, શ્રીમાળી સોસાયટી, શાંતિ નગર સોસાયટી, સી. એન. વિદ્યાવિહાર, તથા કલ્યાણ સોસાયટી આદિ સ્થળોમાં ધર દેરાસરો આવેલા છે.

શહેરના પૂર્વ ભાગમાં હરિપરામાં શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીનું દેરાસર છે. તેમજ સરસપરમાં સુમતિનાથ ભગવાનનું દેરાસર છે. તદુપરાંત રાયપુર દરવાજા બહાર રાજપરામાં શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય દેરાસર છે, ભોંયરામાં શ્યામપાષાણના ચમત્કારિક તથા પ્રભાવશાલી પ્રતિમાજી છે. દેરાસરની બહાર વિશાલ ચોક તથા ધર્મશાળા છે. શહેરના ભાવિક લોકો દર રવિવારે સેંકડોની સંખ્યામાં આ દેરાસરમાં પ્રભુજીનાં દર્શન કરવા આવે છે. આ પ્રતિમાજી બહુ જ પ્રભાવશાળી તથા સંપ્રતિ મહારાજના સમયના પ્રાચીન છે.

કાણુપુર બહાર

કાણુપુર દરવાજા બહારના સ્ટેશનની રહામે ધર્મશાલામાં ધર-દેરાસર છે. શાહીબાગમાં શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈના અંગલામાં પણ

પલપલ છીને, આયખું, અંજળી જળ જ્યું એહ; ૧૬૭
ચલને સાથે સંબલો, લેઈ શકે તો લેહ.

ઉપરના ભાગમાં ધરદેરાસર છે. તેમ જ ગિરધરનગરમાં પણ દેરાસર આવેલું છે. શહેર ખહારના ભાગમાં શાહીખાગથી આગળ કેમ્પના લત્તામાં જૈન ભાઈએની વસ્તી છે. ત્યાં પણ ન્હાતું જિનમંદિર છે.

આ રીતે શહેરમાં સેંકડો જિનમંદિરો આવેલાં છે. જેની પવિત્રતા, નિર્મલતા તથા રમણીયતા હજારો ભાવિકોના આત્માને ધર્મ-ભાવનાનો ભવ્ય સંદેશ આપી રહી છે. પંચમકાલના વિષમ વાતાવરણમાં ભવ્ય જીવોને આત્મકલ્યાણ માટે આલંબન રૂપ આવાં કલ્યાણકારી જિનમંદિરો ખરેખર સંસારના પવિત્ર તીર્થધામો છે.

કિરણ ૨૧ મું જૈન ઉપાશ્રય

અમદાવાદ શહેર હિંદલરમાં જૈન ધર્મનું કેન્દ્ર ગણાય છે. પોળે-પોળો ઉપાશ્રયો તથા જ્ઞાનભંડારો આવેલાં છે. જે પૂર્વકાલીન જૈન પ્રજ્ઞની ધર્મ ભાવનાની સાક્ષી પૂરે છે. અનેક ઉપાશ્રયો, જ્ઞાન-ભંડારો તથા ધર્મ તેમજ સમાજની સેવા કરનારી જૈન સંસ્થાઓ અમદાવાદ શહેરમાં સારી સંખ્યામાં છે. સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક તથા શ્રાવિકા વર્ગને ધર્મક્રિયાઓ કરવા માટે વિશાલ ઉપાશ્રયો-પૌષ્ઠ-શાળાઓ શહેરમાં અનેક છે. જેમાં પાંજરાપોળનો ઉપાશ્રય, ડોશી-વાડાની પોળના નાકે વિદ્યાશાળા, ડહેલાનો ઉપાશ્રય, લુહારની પોળનો ઉપાશ્રય, હાજી પટેલની પોળમાં રામજી મંદિરની પોળના નાકા પરનો પગથીઆપરનો ઉપાશ્રય, કાલુપુર રોડ ઉપર આં શ્રી વિજયદાનસૂરિજી જૈન જ્ઞાન મંદિર પૌષ્ઠશાળા, ઝવેરીવાડમાં સંભવનાથની ખડકીની સ્થાપ્ત સાગરનો ઉપાશ્રય, દેવશાળા પાડાનો વિમલગચ્છનો ઉપાશ્રય, ઉજ્જવલની ધર્મશાળા આ બધા ઉપાશ્રયો મુખ્ય ગણાય છે. આમાં કેટલાક જુના તથા કેટલાક નવા છે. આ બધા ઉપાશ્રયોમાં પુ. આચાર્યોદિ સાધુ ભગવંતોની નિશામાં જૈન સંઘ વ્યાખ્યાન શ્રવણ. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌષ્ઠ, તથા સ્વાધ્યાય-ધ્યાન આદિ ધર્મનુ-ષ્ઠાનોની નિરંતર ધર્મરાધના કરે છે.

તદુપરાંત શામળાની પોળ, કાળુશીથી પોળ, શાહપુર, સારંગપુર, તળીયાની પોળ, લુણસાવાડો, કીકાભટ્ટની પોળ, આ બધા સ્થાનોમાં પણ ઉપાશ્રયો છે. જેમાં મહોટે ભાગે પૂ. મુનિરાજેની નિશામાં શ્રીસંઘ

જીવડો ગર્ભવાસમાં, પ્રતિજ્ઞા કરે અપાર; ૧૬૯
જન્મ્યા પછી ભૂલી ગયો, હા હા મૂઠ મમાર.

ધર્મારાધના કરે છે. આ સિવાય શહેરમાં લગભગ દરેક પોળમાં કે
જ્યાં શ્રાવક-શ્રાવિકા વર્ગની વસતી છે. ત્યાં ઉપાશ્રયો આવેલાં છે.
જેમાં પૂ. સાધ્વીજી મહારાજની નિશ્રામાં શ્રાવિકા વર્ગ સામુદાયિકપણે
ધર્મ ક્રિયાઓ આચરે છે. શહેર બહાર પરાઓમાં પણ સરસપર,
હરિપર, રાજપરમાં પણ ઉપાશ્રયો છે. શહેરથી પશ્ચિમ દિશામાં સાબ-
રમતી નદી ઉતરીને સોસાયટીઓમાં પણ ઉપાશ્રયો છે. જેમાં જૈન
સોસાયટીનો ઉપાશ્રય, ખુશાલ જીવન ઉપાશ્રય તથા મરચંટ સોસાયટી-
નો ઉપાશ્રય આ બધા પ્રસિદ્ધ છે.

કિરણ ૨૨ મું જ્ઞાન-ભંડાર

ભગવાન શ્રી મહાવીર દેવનો શ્રુતજ્ઞાનનો વારસો ગણુધરદેવ શ્રી સુધર્મા સ્વામી દ્વારા ચતુર્વિધ સંધને વર્તમાન શાસનમાં પ્રાપ્ત થયો છે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમની મંદતાથી શ્રુતજ્ઞાન કાલબલે પુસ્તકારૂઠ થયું. તે શ્રુતજ્ઞાનને શ્રી ચતુર્વિધ સંધે તન, મન, તથા ધનના ભોગે અઘાવધિ સુરક્ષિત રાખ્યું છે. મોગલયુગમાં તેવા પ્રકારના અનેકવિધ ઉપદ્રવોના કારણે જે કે આજે ધણુએ સાહિત્ય લુપ્ત થયું છે છતાંયે જે બાકી રહ્યું તેને જ્ઞાનભંડારમાં સાધુ-સાધવી તથા શ્રાવક-શ્રાવિકા વર્ગે પ્રયત્નપૂર્વક લાગણીથી સાચવી રાખ્યું છે. આવા જ્ઞાનભંડારો ભારતમાં ચોમેર આવેલાં છે. જેમાં જેસલમેર, પાટણ, અમદાવાદ, વડોદરા તથા સુરત મુખ્ય ગણાય છે. તેમજ સૌરાષ્ટ્રમાં લીંબડી, ભાવનગર, વળા, બોટાદ, મહુવા, પાલીતાણા, જામનગર, તથા કદંબગિરિ આદી સ્થળોએ પ્રાચીન તથા અર્વાચીન જ્ઞાન-ભંડારો છે.

ભંડારોનો ઉપયોગ કરો

અમદાવાદ શહેરમાં ડેલાનો ઉપાશ્રય, દેવસાના પાડામાં વિમલનો ઉપાશ્રય, પાંજરાપોળમાં પૂ. આ. શ્રીવિજયનેસુરિજી મ.ની જ્ઞાનશાળા, વિદ્યાશાળા-ડોશીવાળાની પોળ, તેમજ આ શ્રીવિજયદાનસુરિ જૈન જ્ઞાનમંદિર, આ બધાં સ્થળોમાં વિશાલ જ્ઞાનભંડારો છે. જેમાં આગમ, સિદ્ધાંત, પ્રકરણ, કાવ્ય, સાહિત્ય, વ્યાકરણ, હંદ અલંકાર ન્યાય અનેકવિધ સાહિત્યના જુદી-જુદી ભાષાના પ્રાચીન-અર્વાચીન હજારો

ચતુરથી છાની ન રહે, કોઈ બુદ્ધિની વાત; ૧૭૨
વૈદ્ય પારખે કર ગ્રહી, જેમ રોગની જાત.

અન્યે પુસ્તકાકારે તથા પ્રતાકારે વ્યવસ્થિતપણે સંગ્રહીત થયેલાં છે. ડહેલાના ઉપાશ્રયના તથા વિમલમા ઉપાશ્રયના જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાચીન હસ્તલિખિત પ્રતો તથા તાડપત્રીય પ્રતોનો સંગ્રહ સારો છે.

તેમ જ જૈન વિદ્યાશાળા તથા પાંજરાપોળના જ્ઞાનભંડારો પણ વ્યવસ્થિત છે. આ બધાં જ્ઞાનભંડારોની વ્યવસ્થા કરતાં મકાન, વ્યવસ્થા તથા યોજનાની દૃષ્ટિએ કાઠુપુર રોડ પર આવેલું આ શ્રી વિજયદાન સૂરિ જ્ઞાનમંદિર અદ્યતન ગણાય તેવું છે. શહેરના બધા મકાનો કરતાં જિંચાઈમાં આ મકાન વધે તેવું છે. ૭ માલ જિંચા આ મકાનમાં કેટલાયે પગથીયા નીચે ઉતરીયે ત્યારે ભોંયરામાં ચોમેર ગોદરેજના ગેલેરીઓવાળા લોખંડના સંખ્યાબંધ કુખાટોમાં હજારો હસ્તલિખિત-પ્રતો, તથા હજારો મુદ્રિત પ્રત પુસ્તકો વ્યવસ્થિત રીતે છેલ્લી ઢાંચે ગોઠવાયેલાં છે. જ્ઞાનમંદિરના ઉપરના મજલાઓ પૌષ્ઠશાલા, વ્યાખ્યાનહોલ આદિ તરીકે વપરાય છે. વ્યાખ્યાનહોલ ખીજા મજલે છે. ત્રીજા મજલે ગેલેરી છે. સારાંચે અમદાવાદ શહેરમાં જ્ઞાનમંદિર તથા ઉપાશ્રયનું આ મકાન અદ્યતન ઢાંચું છે.

લોકોએ લાલ લેવો જોઈએ

શહેરમાં ખીજા પણ નહાના-નહાના જ્ઞાનભંડારો, જૈન વાંચના-લયો-લાયગ્રેરીઓ સંખ્યાબંધ છે. શહેર ખહાર એલીસખીજના ભાગમાં જૈન સોસાયટીમાં શ્રી ચારિત્રવિજયજી જૈન જ્ઞાનમંદિરમાં પણ પ્રાચીન સાહિત્યનો સંગ્રહ છે. તદુપરાંત શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠીમાં પણ સુંદર જ્ઞાનભંડારો છે. આમ શહેરમાં પ્રાચીન-અર્વાચીન સાહિત્યના સંગ્રહસ્થાનો સારા પ્રમાણમાં છે. છતાં આ બધા સાહિત્યનો અભ્યાસ શહેરની ઉગતી પ્રજાના જીવનમાંથી ઓછો થતો જાય છે. માટે આ બધાં જ્ઞાનભંડારોમાંના પ્રત-પુસ્તકોનો જે રીતે લાલ લેવાવો જોઈએ તે રીતે લેવાતો નથી.

કિરણ ૨૩ મું

જૈન સંસ્થાઓ

હિંદલરમાં ધર્મ, સમાજ કે શાસનને ઉપયોગી પ્રવૃત્તિઓનો પ્રારંભ અમદાવાદ શહેરમાંથી જ થાય છે. આ દૃષ્ટિએ સમાજ તથા ધર્મની સેવા કરવા માટેની અનેક સેવાલાવી સંસ્થાઓ, સમાજો તથા મંડળો આ શહેરમાં આજે પણ અસ્તિત્વ ધરાવે છે. અખીલ ભારતના શ્વેતાંબર તીર્થોનો વહિવટ કરનારી, સકલ સંઘની માન્ય શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી અહિં છે. ઝવેરીવાડમાં પદ્મણીની ખડકીમાં પેઢીનાં મકાનો છે. પેઢીનો વહિવટ રાજ્ય વહિવટની જેમ ત્યાં ચાલે છે. શ્રી શત્રુઙ્ગયગિરિરાજ, શ્રી ગિરનારજી, શ્રી સમ્મે-તશિખરજી, શ્રી તારંગાજી, શ્રીશેરીસા, વામજી આદિ અનેક તીર્થોનો વહિવટ પેઢી કરે છે. તીર્થોની આખતમાં પેઢીનો આદેશ શ્રી સંકલસંઘને આજે પણ માન્ય ગણાય છે. પેઢીના પ્રમુખ તરીકે શહેર તથા સંઘના અગ્રગણ્ય તેમજ હિંદના નામાંકિત ઉદ્યોગપતિ શાહ સોદાગર શેઠ શ્રીયુત કરતુરભાઈ લાલભાઈ છે. જેઓની દોરવણી નીચે દેશ-દેશના સંઘોના પ્રતિનીધિઓ તથા સ્થાનિક પ્રતિ-નીધિઓની ઠનેલી કમિટી પેઢીનો વહિવટ સાંભળે છે.

આ ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં પ્રથમ સ્થાન પર દાનવીરશેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ પણ અત્રેના જ વતની છે. તેમજ વર્તમાન કાળમાં મોટામાં મોટો સંઘ શેઠ માણેકલાલ મનસુખલાલે અત્રેથી જ કાઢેલ હતા.

બહોત ગઈ થોડી રહી, મન આતુર મત હોય; ૧૭૩
ધીરજ સખકા મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત ખોય.

આ સિવાય અન્યાન્ય તીર્થોનો વહિવટ કરનારી જૈન તીર્થ પેઢીઓ પણ શહેરમાં છે. શ્રી શંખેશ્વરજી તીર્થ તથા શ્રી ભોયણીજી તીર્થનો વહિવટ કરનારી પેઢી કાલુપુર રોડ પર શેઠ મનસુખભાઈની પોળમાં આવેલી છે. શ્રી પાનસર તીર્થની પેઢી, શ્રી ઉપરીયાળાજી તીર્થની પેઢી, તેમજ માતરતીર્થની વહિવટી પેઢી આ બધી તીર્થના વહિવટ કરનારી પેઢીઓ તેની શાખાઓ અમદાવાદમાં છે.

તદુપરાંત, ‘અમદાવાદ જીર્ણોદ્ધાર કમિટિ’ નામની સંસ્થા છેલ્લા કેટલાયે વર્ષોથી અમદાવાદ શહેરમાં કાર્ય કરી રહી છે. શહેરના જુદા-જુદા ઉપાશ્રયોમાં પર્વપણ્યપર્વમાં સ્વપ્નાની જે આવક થાય, તે બધી એકત્ર કરી, આ કમિટિ દ્વારા ભારતભરમાં જીર્ણ-મંદિરોના ઉદ્ધાર માટે વ્યવસ્થિત રીતે ખરચાય છે. આ કમિટિ મારફત અત્યાર સુધીમાં સૌરાષ્ટ્ર, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, આદિ દેશોમાં અનેક જિન-મંદિરોના ઉદ્ધરનું પૂણ્ય કાર્ય થયું છે. શહેરના પ્રતિષ્ઠિત જૈન આગેવાનો આ કમિટિમાં જોડાયેલા છે. કમિટિનું કાર્ય વ્યવસ્થિતપણે આજે વર્ષોથી ચાલે છે. એની ઓફીસ ડોશીવાડાની પોળમાં જૈન વિદ્યાશાળાના મકાનમાં છે.

લગભગ ૨૫ વર્ષથી જૈન સમાજના ધાર્મિક, સામાજિક તથા જીવદયા માનવ સેવાના ક્ષેત્રમાં પ્રશંસનીય સેવા આપી રહેલી સમાજની લોકપ્રિય સંસ્થા ‘શ્રી શાંતિચંદ્ર સેવા સમાજ’ શહેરની અગ્રગણ્ય જૈન સંસ્થાઓમાંની એક સંસ્થા છે. સંસ્થામાં અનેક ઉત્કૃષ્ટ જૈન યુવાનો સેવાભાવે કાર્ય કરી રહ્યા છે. ધાર્મિક મહોત્સવોના પ્રસંગોમાં સંસ્થાના સભ્યો વ્યવસ્થા જાળવવા ખડેપગે ઉભા રહે છે. અનુકંપના તેમજ જીવદયાના કાર્યોમાં ગરીબોને અન્નદાન વસ્ત્રદાન વગેરે રાહતકાર્યો સંસ્થા તરફથી શહેર કે શહેરની બહાર ગામડાઓમાં પણ ચાલ્યા કરે છે. સંસ્થા માંદાની માવજત માટેના દરેક સાધનો રાખે છે.

૧૭૪ તીલક કરતાં ત્રેપન થયાં, જપ માળાના નાકા ગયા.
કથા સુણીને કુટ્યા કાન, તેા એ ન આવ્યું અલજ્ઞાન.

સમાજ તરફથી જાહેર વાંચનાલય વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે. સાધાર્મિક ભક્તિ આદિ માટે પણ સંસ્થા પોતાની શક્તિ મુજબ લાગણીપૂર્વક કાર્ય કરે છે. પૂ. આચાર્યદેવ આદિ મુનિવરોનાં જાહેર પ્રવચનો ગૌડવી સમાજમાં સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવામાં પણ સંસ્થાના સેવાલાવી યુવકોને રસ છે.

આ સિવાય ધી. યંગમેન્સ જૈન સેવાસમાજ, આદિ અનેક સંસ્થાઓ દ્વારા શહેરમાં ધર્મ, સમાજ, તથા સેવાની લોકપયોગી પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. તેમજ પૂજાઓ, તથા સ્નાત્ર મહોત્સવોમાં પ્રભુભક્તિથી પ્રેરાઈને ભાવપૂર્ક સંગીતનો પ્રવાહ વહેતો મૂકનારા મંડળો પણ તાજેતરમાં અમદાવાદ શહેરમાં સ્થપાયાં છે. જે મંડળના સભ્યો પૂજામાં આમંત્રણ મળે ત્યાં જઈ હૃદયના ભાવ-ભક્તિપૂર્વક સાજ સાથે પૂજાઓ ભણાવી વાતાવરણમાં પ્રભુભક્તિની ધૂન જગાવે છે. આવા મંડળો સ્થપાતાં, પૂજા તથા સ્નાત્ર મહોત્સવના પ્રસંગોમાં દેરાસરો ભરત્યક રહે છે. પૂજામાં લોકોને રસ પડે છે. પરિણામે કલાકોના કલાકો સુધી ભક્તિનું વાતાવરણ જામે છે. આ મંડળોમાં શ્રી જૈન ધર્મ આરાધક મંડળ જૈન જ્ઞાનમંદિર, નવપદ આરાધક મંડળ-પતાસાની પોળ તેમજ જૈન સ્નાત્ર મંડળનાગજીભૂધરની પોળ, આ મંડળો પ્રસિદ્ધ છે. તેમણે જ્ઞાનમંદિરના આરાધક મંડળમાં સભ્યોની સંખ્યા સાથે છે, તેમજ થોડા વર્ષોમાં મંડળે ઠીક-ઠીક પ્રગતિ સાધી છે. મંડળના કાર્યકરો સેવાલાવી તથા ઉત્સાહી છે.

તદુપરાંત, સ્થાનિક કે બહારગામ પ્રતિષ્ઠા, શાંતિસ્નાત્રાદિ ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે શહેરના અનેક ક્રિયાકારકો હિંદુભરમાં આ બધી માંગલિક ક્રિયાઓ કરાવવા જાય છે. જૈન વિદ્યાશાળામાં શેઠ સુખાજી રવચંદની ટોળીના ધર્મનિષ્ઠ ક્રિયાકારકો હિંદુમાં બધેય જાય છે. તે રીતે ઉલ્લાના ઉપાશ્રય, લુહારની પોળનો ઉપાશ્રય, જૈન

ધર છોડી બાવા બન્યા, મનમાં રાખે કુડ; ૧૭૫
દોનું બગાડે બાપડા, પડી મુખમે ધુળ.

જ્ઞાનમંદિર તેમજ પાંજરાપોળનો ઉપાશ્રય-આ બધાંયે સ્થાનોના ક્રિયા કરનારાઓ પણ દેશ-પરદેશમાં શાન્તિસ્નાત્રાદિ ક્રિયાઓ માટે જાય છે.

અમદાવાદ શહેરમાં ખોડાદોર તથા મૂંગાજીવોનું દયાનું કાર્ય કરનારી પાંજરાપોળની સંસ્થા વિશાળ વહિવટ ધરાવનારી સંસ્થા છે. આ સંસ્થા હસ્તક હજારો જીવોને અભયદાન મળે છે. અમદાવાદ શહેરની નજીકનાં જંગલોમાં પાંજરાપોળ હસ્તક દોરના ઘાસ માટેના ખીડા વગેરે છે.

આ શહેરના મધ્યલતા ઝવેરીવાડ વાઘજીવોળમાં શ્રી આયંબીલ તપની આરાધના માટે વર્ધમાન તપ આયંબીલ ખાતાની સંસ્થા સુંદર કાર્ય કરી રહી છે. દરરોજ સંખ્યાબંધ ધર્માત્માઓ આયંબીલતપની આરાધના કરે છે. તેમજ પર્વદિવસોમાં હજારો આયંબીલો અહિં

આ રીતે શહેરમાં અનેક ધાર્મિક, સામાજિક તથા જીવદયાના કાર્યો કરનારી સંસ્થાઓ આવેલી છે. ઉપરાંત, સંખ્યાબંધ જૈન પાઠ-શાળાઓ, જૈન કન્યાશાળાઓ, તથા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, તેમજ પ્રકરણ આદિ ભણવા માટેની સિદ્ધાંત શાળાઓ પણ શહેરમાં વિદ્યમાન છે.

કિરણ ૨૪ મું

વર્તમાન પરિસ્થિતિ

અમદાવાદ શહેરની આ બધી જાહોજલાલી, તેના ભૂતકાલીન પૂર્વ પુરુષોની સેવા, શ્રદ્ધા, તથા ધર્મભાવનાનો વારસો છે. આ કારણે સમસ્ત ભારતમાં અમદાવાદ મોખરે રહેલું છે. અમદાવાદના જૈનોનો આવજ દેશમાં કોઈપણ ધાર્મિક, કે સામાજિક પ્રશ્નમાં મહત્વનો ગણાય છે. લગભગ છેલ્લા ચારસો વર્ષથી અમદાવાદે 'જૈનપુરી' તરીકે પોતાનો પ્રભાવ રાખ્યો છે. પણ આજે અમદાવાદની એ ભૂતકાલીન જાહોજલાલી પૂરમાં થોડી ઓટ આવવા માંડી છે. પ્રભુભક્તિ ગુરૂસેવા, ધર્મોદ્ધન આદિ ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મક્રિયાઓમાં અમદાવાદની ઉગતી પ્રજા શિથિલ થવા લાગી છે. શ્રદ્ધા, સંસ્કાર જૈનત્વના રીત-રીવાજોમાં દિન-પ્રતિદિન ધસારા આવતો જાય છે. પરિણામે મંદિરો તથા ઉપાશ્રયોમાં જે જૈન પ્રજા ભરચક સંખ્યામાં આડા દિવસે; માં દેખાતી પૂજ્યાઈના કારણે માનવદેહ, શ્રાવકકુલ, તેમજ ધર્મોદ્ધન માટેની ઉત્તમ સામગ્રીઓ આજે પ્રાપ્ત થઈ છે. એનો ખૂબજ વિવેક પૂર્વક સદુપયોગ કરવો તે માટે આજે દાનવીર તરીકે શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલનું નામ અગ્રગણ્ય છે.

યાત્રાધામ જેવાં રમણીય સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો, અને ઉપાશ્રયો પૂજ્ય આમાર્યાદિ સાધુ લાગવંતો, પૂ. સાધ્વીજી મહારાજ, આ બધા સુંદર પરમપવિત્ર તારક આલંબનો અમદાવાદની જૈન પ્રજાને મળ્યા છે. લાગ્યવાનો ! આ બધી ઉત્તમ સામગ્રીઓનો સદુપયોગ નિરંતર કરતા રહેો સંસારમાં વૈભવ, ધન, માન, કુટુંબ સંયોગ આ સઘળુંજે અસાર છે. પાણીના પરપોટાની જેમ

પરનારી કે ચાર કો, જરા ન હોવે એન; ૧૭૭
ખાના પીના છોડ કે, કીરે પુઠે દીન રેન.

ક્ષણવારમાં ચાલ્યું જશે, જેટલું સુકૃત પોતાનાં હાથે થયું
એટલું લેખે લાગશે. એ રખે ભૂલતા !

ધર્મશાળાનો અભાવ

અમદાવાદ શહેરની આ બધી શોભામાં એક મહત્વની ખામી તેની પ્રતિષ્ઠાન રહેજી ઝાંખપ લગાડે છે. સાધર્મિક ભાઈ, બહેનો જેઓ દૂર દૂર દેશ-પરદેશથી યાત્રા માટે, શહેરના સ્થાનોમાં આવે ત્યારે તેમને રહેવા માટે સુંદર, સ્વચ્છ, આલીશાન તથા ભવ્ય ધર્મશાળા સારાથે શહેરમાં નથી. આટઆટલા શ્રીમંત ધનસમૃદ્ધ જૈનોની વસતિ હોવા છતાં સાધર્મિક ભાઈ-બહેનો માટે, ધર્મશાળા જેવું સ્થાન ન હોય, એ અમદાવાદ શહેરના ગૌરવને તથા પ્રતિષ્ઠાને માટે કાંઈક નહાનમ જરૂર ગણાય. એ જ રીતે શહેરમાં સાધર્મિક ભાઈઓ માટે ભક્તિ-ભાવપૂર્વક તેની સેવા, સહાય માટે વ્યવસ્થિત યોજના અમદાવાદ શહેરના જૈનોએ આજના સમયમાં અવસ્ય કરવા જેવી છે.

રતનપોળ-મરચીપોળમાં શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈની ધર્મશાળા છે, પણ આજે એ ધર્મશાળા રીપેર કરવાનું કામ ચાલે છે ને તે સારી સગવડતાવાળી થશે તેમ લાગે છે. તેમજ સ્ટેશન ઉપર જૈન ધર્મશાળા છે, પણ અમદાવાદ જેવી જૈનપુરીની પ્રતિષ્ઠા તથા શોભાને સુસંગત અને તેવી સુંદર અદ્યતન ઢાળની જૈન યાત્રિકો માટેની ધર્મશાળા, ધર્મશાળાના જ કંપાઉન્ડમાં સુંદર જિન મંદિર તથા નહાનો ઉપાશ્રય આટલું શહેર બહાર સ્ટેશનની આજુબાજુ અથવા શહેરના સારા લતામાં હોવા જરૂરી છે.

કિરણ ૨૫ મું

ઐતિહાસિક સ્થળો

અમદાવાદ જેમ જૈનપુરી છે, તેમ ઉદ્યોગો તથા વ્યાપાર વ્યવસાયના મથક તરીકે પણ અમદાવાદ શહેર ગણાય છે. કાપડની સો લગભગ ન્હાની-મોટી મીત્રો આજે અમદાવાદમાં શહેરના પૂર્વ ભાગના લતામાં તથા જમાલપુર, રાયખડ વગેરે સ્થળોમાં છે. સમગ્ર ભારતમાં આખા એશીયાભરમાં કાપડ ઉદ્યોગમાં અમદાવાદનો નંબર પહેલો આવે છે. આ બધા ઉદ્યોગો, વ્યાપાર, આદિના કારણે દિન-પ્રતિદિન અમદાવાદની વસતી વધતી જ જાય છે. ગઈકાલ સુધી ૨ લાખની વસતીવાળા ગણાતાં આ શહેરની આજે લગભગ ૮ લાખની માનવવસ્તી ગણાય છે—ઠેક રામનગર, સાયરમતીથી માંડી મણિનગર સુધી ઉત્તર—દક્ષિણ તેમજ પશ્ચિમમાં વાડજ—સરખેજ સુધી આજે અમદાવાદની હદ ગણાય છે. આ હદમાં માદલપુર, કાયરખ, પાલડી નવરંગપુરા, આદિ કેટલાયે ગામડા હાલ અમદાવાદમાં સમાઈ ગયા છે.

જોવાલાયક સ્થળો

ઈતિહાસ તથા કારીગરીની દૃષ્ટિએ આજે અમદાવાદ શહેરમાં ઘણી પ્રાચીન ઇમારતો જેવા મળે છે. દાખલા તરીકે ત્રણદરવાજા, ભદ્રનો કીલ્લો, આઝમખાનો મહેલ—જે ભદ્રની પોશ્ટ ઓફીસ છે, લાલ દરવાજા આગળ સીદીસૈયદની મસ્જીદની જળીઓ, રાણીરૂપમતીની મસ્જીદ, મીરઝાગુર, આદશાહનો હજીરો, માણેકચોક, શાહઆલમનો રોજો આરટોડીઆ, સ્વામીનારાયણનું મંદિર, સરખેજની મસ્જીદો, અમદાવાદથી ઉત્તરે આઠ ગાઉ ઉપર અડાલજ ગામના નાકા પરની પ્રસિદ્ધ વાવ, પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ માટે અનેક કોલેજો અમદાવાદની પશ્ચિમ

સાબુ હોય શરીર તો, સઘળી વાતે સુખ; ૧૭૯
 નહિ તો નાણું બહુ છતાં, દિન દિન પ્રત્યે દુઃખ.

આબુએ આવેલી છે, જેમાં કોમર્સ કોલેજ, મેડિકલ કોલેજ, પ્રે, રા, ટ્રેનીંગ કોલેજ, તેમજ એલ. આર. જૈન બોર્ડીંગ, સી. એન. વિદ્યા-વિહાર, દવાખાના, હોસ્પિટલો પણ શહેરમાં અદ્યતન સામગ્રી સહિત આજે હયાત છે; જેમાં શેઠ વાડીલાલ સારાભાઈ હોસ્પિટલ. શહેરના મધ્ય ભાગમાં સીનીલ હોસ્પિટલ, વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. સાર્વ-જનિક વ્યાખ્યાન હોલોમાં, ટાઉનહોલ, પ્રેમાભાઈ હોલ, તથા હંસરાજ પ્રાગળ હોલ, આદિ છે. જાહેર લાયબ્રેરીઓમાં શેઠ માણેકલાલ જેઠા-લાલ લાયબ્રેરી, દાદાભાઈ નવરોળ લાયબ્રેરીમાં છેલ્લામાં છેલ્લાં પ્રકા-શનો વાંચવા મળે છે.

તદુપરાંત, ગાંધી પુલની નજીક શાંતિનગર સોસાયટી તરફ જતાં ગુજરાત વિદ્યાપીઠનું પ્રસિદ્ધ મકાન આવેલું છે. ત્યાં આજે છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબથી લાખખોના ખર્ચે તૈયાર થયેલું નવજીવન પ્રેસ, અને તેના પ્રકાશનો પુસ્તકો વગેરે માટેના કાર્યાલયની જગ્યાજગ્યા ધમરતો આવેલી છે. તેમજ શહેરમાં ગુજરાત વિદ્યાસભા, તેનું કાર્યાલય, ગુજરાત સમાચાર દૈનિક પત્રનું બિલ્ડીંગ, સંદેશ પત્રનું બિલ્ડીંગ, પાવરહાઉસનું લાલદરવાજા પરનું મકાન, આ બધા અદ્યતન ઢબનાં મકાનો શહેરનાં દર્શનીય સ્થળો છે.

એકંદરે ધર્મ, સંસ્કાર, વિદ્યા કલા, વ્યાપાર, ઉદ્યોગ, ઇત્યાદિ અનેક અંગોથી સમૃદ્ધ રાજનગર-અમદાવાદ શહેર હિંદના ભારતવર્ષના સુપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન, ઐતિહાસિક શહેરોમાં અગ્રસ્થાન ધરાવે છે.

*

*

*

નરોડા—અમદાવાદ શહેરથી ઉત્તર-પૂર્વમાં ૫ માઈલ દૂર નરોડા ગામ આવેલું છે. ગામમાં હાલ તો ૨૦—૨૫ શ્રાવકોના ઘરો છે. પહેલાં ઘરો વિશેષ હતાં, ધંધો—વ્યાપાર હાલ નહિ હોવાથી

૧૮૦ ભુંડા માણસથી દુર ભાગીએ, ન ઈઈ એ દીલની વાત;
કાં તે છેતરી શર પડે, કાં ધરમાં આણે ધાત.

આવકોના ધરો ઓછા થતા જાય છે. પણ અમદાવાદના વ્યાપારના કારણે તથા વાહન—વ્યવહારની સગવડ હોવાથી હાલ વસતિ વધી રહી છે. ગામની મધ્યમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું રમણીય જિનમંદિર છે, પ્રતિભાજી ભવ્ય છે. મંદિરમાં શ્રી પદ્માવતી દેવીનું સ્થાનક છે. ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળાઓ વિશાળ છે, અમદાવાદ શહેરના કેટલાએ સંઘો એ દશકા પહેલાં અહીં આવતા. હજારો માણસો દિવસભર રહેતાં, સાંઘર્મિક વાત્સલ્યો—સંઘ જન્મણો થતાં. પૂજા ભાવના આદિ થતું, એ સમયે નરોડા ન્હાના શહેર રૂપે પલટાઈ જતું. પણ આજે તો કાળખળની અસરથી લગભગ ભૂંસાઈ ગયું છે. ગામ બહાર પ્રાચીન જિનમંદિરના અવશેષો નજરે પડે છે. પોષ વદી—માગશર વદી ૧૦ નો મેળો અહીં ભરાય છે.

ઈડર—અમદાવાદથી પૂર્વમાં ૬૦ માઈલ દૂર ઈડર શહેર આવેલું છે. અમદાવાદ—પ્રાંતીજ રેલ્વેમાં ઈડર સ્ટેશન છે. પૂર્વે ઈડર રાજધાનીનું શહેર હતું. આજે હિમ્મતનગર રાજધાનીનું શહેર થયું છે. તેમજ હિંદી સરકાર આવતાં, સ્ટેટો ચાલ્યા જતાં આ વિભાગ સામરકાંઠા જિલ્લામાં ગણાય છે. ઈડર શહેર પ્રાચીન છે. મહારાજા સંપ્રતિના કાલનું જિનમંદિર અહીં હતું. એવો ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ આવે છે. આવકોના ધરો અહીં સારી સંખ્યામાં છે. ગામમાં પાંચ દેરાસરો છે. ધર્મશાળાઓ, ઉપાશ્રયો તથા પાંજરાપોળ પણ અહીં છે. ગઢ ઉપર શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દેરાસર આવન જિનાલયનું છે. દેરાસર પ્રાચીન તથા ભવ્ય છે. પૂ. સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ વિજયકમલસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના સદુપદેશથી દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર થયેલો છે. દેરાસર વિશાલ તથા યાત્રાએ આવનારનાં ચિત્ત ઠારે તેવું રમણીય છે. ક્રિયાઉદ્ધારક આ. દેવ શ્રી આનંદવિમલસૂરિજી વિ. સં. ૧૫૪૭ માં આ શહેરમાં જન્મ પામ્યા હતાં. પૂ. વિજયદેવસૂરિજીની જન્મભૂમિ ઈડર ગણાય છે. ઈડરનું પ્રાચીન નામ ‘ઈલાહુર્ગ’

કહેવાય છે. ઇડરના રાખઓ સીસોદીયા ગણાય છે. ઇડરના ધર્મ-સ્થાનોનો વહીવટ ત્યાંનો જૈન સંઘ શેઠ આણંદજી મંગલજીની પેઠીના નામથી કરે છે. એકંદરે ઇડર યાત્રાનું ધામ છે. સુંદર જિનમંદિરો, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો, આદિ ઇડરમાં યાત્રા કરવા યોગ્ય છે. યુ. આચાર્યાદિનાં ચાતુર્માસો અહીં અવારનવાર થાય છે. જૈન સંઘના ભાવ—ભક્તિ સારા છે.

પોશીના—ઇડરથી ૬ ગાઉ દૂર, કેસરીયાજી તીર્થ બાજુ રસ્તે પોશીનાજી તીર્થ આવેલું છે, અહીં પ્રાચીન જિનમંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનનાં ડાા ફૂટ ઊંચા ભવ્ય પ્રતિમાજી છે. પ્રતિમાજી સંપ્રતિ મહારાજના સમયના છે. આ પ્રતિમાજી માટે એમ કહેવાય છે કે, લગભગ ૧૨૦૦ વર્ષ પહેલાં આ પ્રતિમાજી જંગલમાં એક ઝાડ નીચેથી મળ્યા હતાં, મૂળમંદિરની બાજુમાં એ શિખરબંધી દેરાસરો છે. સ્કામે પણ એ દેરાસરો છે. અહીં શ્રાવકના ઘર એકેય નથી, તીર્થની વ્યવસ્થા ઇડરનો સંઘ કરે છે. અહીંનું સ્થાન રમણીય છે. ઔષધિઓ, વનસ્પતિઓ ધણી થાય છે.

મોટાપોશીના—ઇડરથી વડાલી, ખેડબ્રહ્મા થઈ મારવાડના રસ્તે ઉત્તર-પૂર્વ બાજુ જતાં ગુજરાતના છેક છેલ્લા ખૂણામાં આ ગામ આવ્યું છે. ચાર બાજુ ગિરિમાળાઓ વીંટળાઈને રહી છે. આ ગામમાં સંપ્રતિ મહારાજના સમયના પ્રાચીન જિનમંદિરો છે. જે ભવ્ય તથા વિશાલ છે. ગામમાં શ્રાવકોના ૩—૪ ઘરો છે. મંદિરમાં બિરાજમાન પ્રતિમાજી બધાં સુંદર છે. આ તીર્થનો વહીવટ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી કરે છે.

શેરીસા—અમદાવાદથી ઉત્તર બાજુ વિહાર રસ્તે એમણુજીથી શેરીસા જવાય છે રેલ્વેરસ્તે કલોલ સ્ટેશનથી ૪ માઈલ શેરીસા આવેલું છે. આ તીર્થ ઐતિહાસિક છે. પૂર્વકાલમાં અહીં મોટું નગર હતું.

૧૮૨ વિદ્યા ધન સુખ સાહિબી, સદ્ગુણનો સમુદાય;
નેકાસે સખ આત હે, ઔર બદીસે સખ જય.

સુંદર જિનમંદિરો તથા શ્રાવકોના સેંકડો ધરો હતાં. વિ. ના ૧૮ માં સૈકા સુધી આ સ્થળ જૈન ઇતિહાસમાં તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એવા ઉલ્લેખો મળે છે. પણ મેગલોના કાલમાં તથા રાજ્યસંક્રાંતિના સમયે જેમ અન્ય ઐતિહાસિક સ્થળો માટે બન્યું છે, તેમ સંભવિત છે કે, શેરીસા માટે પણ બન્યું હોય. એટલે ત્યાર પછીના કાળમાં આ તીર્થ લુપ્તપ્રાય: બન્યું. છેલ્લે થોડા વર્ષો પૂર્વે શેરીસા ગામમાંથી પ્રભુ પાર્શ્વનાથજીનાં શ્યામ ક્રાંતિવાળા પ્રભાવિક ૩ અદ્ભૂત પ્રતિમાજી નીકળ્યાં. આ પ્રતિમાજીને પપરાવવા માટે ત્યારબાદ સુંદર જિનમંદિર શેઠ સારાભાઈ ઝાલાભાઈએ તૈયાર કરાવવા માંડ્યું. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરિશ્વરજી મહારાજની પ્રેરણાથી શેઠ સારાભાઈની ભાવના જિનાલયનું મનહુર મંદિર તૈયાર કરવાની હતી. પોતાના હાથે પ્રભુજીને પધરાવવાની પણ એમને અભિલાષા હતી. આ તીર્થ પ્રત્યે તેમને સારી આસ્થા હતી, પણ કાળબળે તેઓનું અવસાન થતાં, શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી હસ્તક દેરાસરનું બાંધીનું કાર્ય પૂર્ણ થયું અને વિ. સં. ૨૦૦૨ ના વૈશાખ સુદિ ૧૦ ના પૂ. આ. મ. શ્રી વિજયનેમિસૂરિશ્વરજી મ.ના વરદ હસ્તે પ્રતિષ્ઠા થઈ.

દિનપ્રતિદિન આ તીર્થની જાળોજલાલી વધતી આવે છે. દેરાસરની જમણી બાજુએ સુંદર ધર્મશાળા બંધાયેલી છે. ચોમેર પથરનું કંપાઉન્ડ વિશાલ ચોક છે. તીર્થની વ્યવસ્થા માટે પેઢીની ઓફિસ છે. યાત્રાળુઓને ભાતું અપાય છે. છેલ્લા ૧૪ મહિનાથી ભોજનશાળા શરૂ થઈ છે. ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા અમદાવાદની કમિટી કરે છે. કમિટી તરફથી કલોલથી શેરીસાની મોટર સર્વીસ ચાલુ છે. આ તીર્થસ્થાન એકાંતમાં છે. દુનિયાની બધી ઉપાધિઓથી મુક્ત થઈ શાંતચિત્તે દિવસો પસાર કરવાની ભાવનાવાળા માટે આ સ્થાન અનુકૂલ છે. અહીં શ્રાવકની વસતિ નથી. મંદિરમાં જતાં ચિત્ત ઠરે તેવું છે. શ્રી

ભોજન ખીચ પાણી ભલું, ભોજન અંતે છાશ; ૧૮૩
મધ્યાહ્ને ભોજન કરે, સર્વ રોગનો નાશ.

પાર્શ્વનાથ ભગવાનના પ્રતિમાણ ખૂબ જ રમણીય પ્રસન્ન તથા મોહક છે. બહાર એ ઉભા કાઉરસગીયા પણ લવ્ય છે. શ્રી અંબિકદેવીથી મૂર્તિ પણ અનુપમ છે.

વામજ શેરીસાથી ૩ ગાઉ ઉપર વામજ ગામ આવેલું છે. પાટીદારોની ખેડૂતોની વસ્તીવાળું આ ગામ છે. અહિં વિ. સં. ૧૯૭૯ના માગશર વદ પના દિવસે ગામના કણુખી ત્રિભોવનના ધર પાસેથી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના પ્રતિમાણ નીકળ્યાં હતાં, પ્રતિમાણ સંપ્રતિ મહારાજના સમયના છે. પ્રતિમાણ સુંદર છે. આ પ્રતિમાણ ગામ બહાર ધર્મશાળામાં ૨૩ વર્ષ સુધી રહ્યા. ગામવાળાઓએ પ્રતિમાણને બહાર ગામ લઈ જવા ન દીધા, એટલે ત્યાં નજીકમાં સુંદર દેરાસર તૈયાર કરાવીને વિ. સં. ૨૦૦૨ના વૈ. સુદિ ૧૩ ના આણુંદળ કલ્યાણુજની પેઠી હસ્તક પૂ. આ. શ્રી વિજય ઉદયસૂરિ-ધરનાં શુભ હસ્તે મહુજને ગાદી પર બિરાજમાન કરવામાં આવ્યા છે. દેરાસરજનો વહીવટ શેઠ આ. ક. પેઠી હસ્તક છે.

કડી : વામજ કંડ થઈ કડી જવાય છે, કંડમાં દેરાસર છે. ત્યાંથી ૨ ગાઉ કડી છે. ગામમાં શ્રાવણોની વસનિ સારી છે. ચાર દેરાસરો છે. હમણાં મોટા દેરાસરનો નવવેસરથી જીર્ણોદ્ધાર થઈ રહ્યો છે. ત્રણ ઉપાશ્રયો ધર્મશાળા તથા આયંબીલખાતુ ગામમાં છે. ગામ બહાર જૈન ઘોડીંગ છે, ત્યાં નાતું દેરાસર છે. જે પહેલા કલોલથી ઠેઠ ભોંયણી સુધીની રેલ્વે ન હતી, ત્યારે ભોંયણીના યાત્રાળુઓ રાત અહિં રહી રહવારે ભોંયણી જતા હતા, ગામ બહાર કપડવણુજના માણેકબાઈની ધર્મશાળા છે.

ભોંયણીજ ઉત્તર ગુજરાતના જૂના તીર્થોમાં ભોંયણીજનો ઉલ્લેખ થાય છે. અમદાવાદથી મહેસાણા જતી ટ્રેનમાં કલોલથી ભોંયણીની લાઈન નીકળે છે. જે બહુચરાજની લાઈન કહેવાય છે.

૧૮૪ ચાર ઘડી રાત્રી પછી, સૂર્ય ઉદય પર્યંત;
પ્રાણ મુહૂર્ત તે જાણવું, ભજન ધ્યાન બલવંત.

એમાં કડીથી ૮ માઈલ દુર ભોંયણી ગામ આવેલું છે. પહેલા સ્ટેશન ન હતું પણ તીર્થનો મહિમા દિનપ્રતિદિન વધવાથી અહિં સ્ટેશન થયું છે. સ્ટેશનથી ૫ મિનિટનો રસ્તો કાપતાં રહામે વિશાલ ધર્મ-શાળાઓ દેખાય છે. ધર્મશાળાના દરવાજામાં પેઠાં, એટલે પીળા પાષાણનું શિખરખંધી રમણીય મંદિર નજર રહામે દેખાય છે. મંદિરમાં મૂળનાયક ભ. શ્રી મલ્લિનાથ સ્વામીજીના પ્રતિમાજી અદ્ભુત ચમત્કારીક છે. વિ. સં. ૧૯૩૦ ના મહા સુદિ ૧૩ના શુભ દિવસે કેવલ પટેલના ખેતરમાં કૂવો ખોદતાં મુંદર વાજિંત્રોનો અવાજ સંભળાયો, અને પ્રતિમાજી પ્રગટ થયાં. કડી તથા કુકવાવના શ્રાવકોની ઈચ્છા પોતપોતાના ગામમાં ભગવાનને પધરાવવાની હતી. પણ ભગવાનને ગાડામાં પધરાવ્યા, એટલે ગાહુ ભોંયણી આવીને અટક્યું.

અહિં ત્યારબાદ ભવ્ય દેરાસર શ્રી સંઘે તૈયાર કર્યું અને ૧૯૪૩ ના મહા સુદિ ૧૦ના દિવસે પ્રભુજીને ગાદી પર બિરાજમાન કર્યાં. મંદિર દેવવિમાન જેવું અલૌકિક છે. હજારો યાત્રાળુઓ આ તીર્થની યાત્રાએ આવે છે. તીર્થનો મહિમા અતિશય છે. અનેક શ્રદ્ધાળુ ભાવિકો શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની યાત્રાએ આવી ભાવ-ભક્તિથી પ્રભુજીની સેવા કરે છે. ધર્મશાલાઓ વિશાલ છે. સ્થાન પણ રમણીય છે. મહા સુદિ ૧૦ના દર વર્ષે મોટા મેળો અહિં ભરાય છે. તેમાં ઉત્તર ગુજરાતના ઠેઠ દૂર-દૂર પ્રદેશના હજારો યાત્રિકો અહિં પ્રભુજીની યાત્રાએ આવે છે. આ સમયે અમદાવાદ નિવાસી શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ તરફથી નવકારશી થાય છે. હાલ લગભગ છેલ્લા ૫-૭ વર્ષથી સંઘ જમણ ખંધ થયાનું સંભળાય છે.

તીર્થનો વહીવટ શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ તરફથી કમિટી દ્વારા વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે. આ પેઠી હસ્તક ભોંયણીજી કારખાનામાં

ઝોડી દાતણ જે કરે, નરણે હરડે ખાય; ૧૮૫
દુધે વાળું જે કરે, તસ ઘેર વૈઘ ન જાય.

દેરાસર માટે આરસ અપાય છે. દેશો-દેશના જિન મંદિરોમાં ભોંયણીજના કારખાનાનો આરસ અત્યાર સુધીમાં હજારો રૂ.નો ગયો છે. આ રીતે જે તીર્થના કે દેરાસરોના વહીવટદારો; દેરાસરોની મીલકતમાંથી અન્યાન્ય દેરાસરોની શક્ય રીતે એકયા અન્ય પ્રકારે મદદ કરતા હોય તો આજે કેટ-કેટલાએ જીર્ણ મંદિરોનો કે તીર્થોનો ઉદ્ધાર થઈ શક્યો હોત !

ભોંયણીમાં છેલ્લા લગભગ ૧૧ વર્ષથી ભોજનશાળા ચાલે છે. જેનો વહીવટ આજુબાજુના ગામના શ્રાવક ભાઈઓ કમિટી નીમી કાળજીથી કરે છે.

કુકાવાવ : ભોંયણીથી લગભગ ૩ માઈલ પર રાનપરામાં જતાં આ ગામ આવે છે. ૫-૬ ધરો છે. મંદિર સુંદર છે. વડિમાં દેરાસર આવેલું છે. યાત્રા કરવા જેવી છે.

રાંતેજ : ભોંયણીથી કટોસણ થઈ બહુચરાજી જતી લાઈનમા રાંતેજ સ્ટેશન આવે છે. સ્ટેશનથી ગામ થોડું દુર છે. રાંતેજમાં હાલ શ્રાવકોના ૭ થી ૮ ધર છે. સ્થિતિ સાધારણ છે. પૂર્વકાલમાં અહીં રતનાવતી નામની નગરી હતી, આવન જિનાલયનું સુંદર જિનમંદિર હતું. ખીજ પણ ત્રણ દેરાસરો હતાં. ૩૦૦ ઉપરાંત જિનપ્રતિમાજી હતાં, દેરાસરમાં મોટાં ભોંયરાઓ હતાં. કાળખજે શહેર પર પડતી આવી, અને બધું વેર વિખેર થયું. વિ. ૧૫મા સૈકા સુધી ચઢતીની ટોંચ પર રહેલું આ શહેર ભાંગી પડ્યું. દેરાસરો પણ નામ શેષો બની ગયા. ફરી વિ. ના ૧૬ મી સદીમાં આ શહેર નવેસરથી વસ્યું તેનું નામ રાંતેજ પાડ્યું. આજે નાનકડા ગામરૂપે તે પોતાની પુરાણી ભવ્યતાને જાળવી રહ્યું છે. ફિ. સં. ૧૮૧૫ સુધી અહીં જિનમંદિરોનાં અવશેષો હતાં, પણ કટોસણના એક શ્રાવક ભાઈ ને

૧૮૬ રાજા જોગી અગન જળ, ઉનકી ઉલટી રીત;
ડરતે રહેના ફરસરામ, થોડી પાળો પ્રીત.

સ્વપ્નમાં જમીન નીચેના મંદિરોની હકીકત અધિષ્ઠાયક દેવે કહી, એ પ્રમાણે ખોદકામ શરૂ થયું. ત્યારે બાવન જિનાલય મંદિર જમીનમાંથી પ્રગટ થયું. સાથે સુંદર પ્રભાવશાળી શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના પ્રતિમાણ તથા ખીજા ૧૨ પ્રતિમાણ પ્રગટ થયાં.

ત્યારબાદ સંઘે દેરાસર બંધાવ્યું, અને ૧૮૨૫માં પ્રેલુજને તેમાં પધરાવ્યાં, દેરાસરનું કામ ચાલુ હતું હતું. ૧૯૯૨માં પં. શ્રી રૂપવિજયજી મ. શ્રી રાજનગરના સંઘની સાથે શંખેશ્વરની યાત્રા કર્યા બાદ અહીં પધાર્યા હતા, અને અને આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર કરવાનો તેઓએ અમદાવાદના શ્રીસંઘને ઉપદેશ આપ્યો હતો. વિ. સં. ૧૮૯૫ માં તેઓશ્રીના શુભ હસ્તે મુળનાયક શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી અમદાવાદના શેઠ હેમાલાઈએ અહીં ધર્મશાળા બંધાવી છે આજે પણ આ દેરાસર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયક શ્રી નેમિનાથ પ્રભુના પ્રતિમાણ ભવ્ય તથા આહ્લાદક છે—સંપ્રતિ મહારાજના સમયના છે. રાંતેજ તીર્થની યાત્રા કરવા જેવી છે. વિશાળ ચોકમાં બાવન જિનાલયના દેરાસરની રમણીયતા કોઈ અપૂર્વ છે. ભોંયણીજીની યાત્રાએ આવનારે રાંતેજની યાત્રા કરવા જેવી છે. ભોંયણીથી રાંતે જ ૮ માઈલ થાય. આ તીર્થને વધુ પ્રસિદ્ધિમાં લાવી સહુ કોઈ ભાવિકા યાત્રા કરવા આવતા રહે એ રીતે કરવાની જરૂર છે.

દેથલી (દધિસ્થલી) રાંતેજથી ૩ માઈલ પર દેથલી છે. આ દેથલી મહારાજ કુમારપાલના સમયમાં ' દધિસ્થલી ' તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું. પરમાર્હત મહારાજ કુમારપાલના પિતા ત્રિભોવનપાલ મંડેશ્વરની રાજધાની અહીં હતી. વિ. ના ૧૧ મા સૈકામાં દધિસ્થલીની જાહોજલાલી અવર્ણનીય હતી, આજે તો એક મંદિર છે તથા શ્રાવકોના આઠ ઘર છે. ભાવના—લકિત સારી છે.

શંખલપુર—દેથલીથી બહુચરાણ સ્ટેશનથી જમણી બાજુએ

નમન નમનમેં ભેદ હે, બહોત નમે નાદાન; ૧૮૭
દગલબાજ દુના નમે, જ્યું ચિતા ચોર કમાન.

એક માઇલ પર શંખલપુર ગામ છે. ગામ જૂનું છે. એક દેરાસર સુંદર છે. દેરાસરમાં ભોંયરૂ છે પ્રતિમાજી ધણા છે. પૂર્વકાળમાં અનેક દેરાસરો હોય, અને તે બધા જીર્ણ થતાં પ્રતિમાજીને અહીં પધરાવ્યાં હોય, એ અને. શ્રાવકોના ૩૦ ધરો અહીં છે.

શંખેશ્વરજી—ઉત્તર ગુજરાતનું પ્રભાવશાલી પ્રાચીનતમ તીર્થ શ્રી શંખેશ્વરજી મહામહામાવંતુ તીર્થ છે. હારિજથી, ૧૫ માઇલ તથા રાધનપુરથી ૩૦ માઇલ દૂર શંખેશ્વરજી તીર્થ આવેલું છે. ભ. શ્રી. નેમિનાથસ્વામિના શાસનમાં શ્રી કૃષ્ણ-વાસુદેવ અને જરાસંઘના યુદ્ધમાં જરાના ઉપદ્રવથી કૃષ્ણ મહારાજનું સમગ્ર સૈન્ય જ્યારે વિહવલ બન્યું હતું ત્યારે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ ભગવાંતના સ્નાનજલથી સૈન્યનો રોગ ચાલ્યો ગયો. આજ સ્થાને પ્રભુજીને ધરજેન્દ્રે પ્રગટ કર્યા હતા. એટલે ત્યારબાદ આ સ્થાનમાં, પ્રભુજીને કૃષ્ણ-વાસુદેવે મંદિર બનાવીને બિરાજમાન કર્યાં. હાલ વિદ્યમાન પ્રભુજી અતિશય પ્રાચીન તથા પ્રભાવક છે. ગઈ ચોવીસીનઠ નવમા તીર્થકર શ્રી દામોદરસ્વામીનાં શાસનમાં અષાઠી શ્રાવક આ પ્રતિમાજીને ભરાવ્યા છે. ત્યારબાદ સૌધર્મદેવલોકમાં સ્પર્ધાવિમાનમાં, આમ ઉત્તરોત્તર પહેલાં, ખીજા, દશમા, બારમા, દેવલોકમાં, લવણ સાગરમાં, ભવનપતિ, વ્યંતરોના આવાસમાં આ રીતે પૂજવા બાદ ધરજેન્દ્રના આવાસમાં હતાં. ધરજેન્દ્રે નભિવિનમિને આપ્યા હતા. તેમણે યાવજીવ પૂજ્યા બાદ ચંદ્રપ્રભસ્વામિના શાસનમાં ગિરનારની ૭મી ટૂંકમાં સૌધર્મેન્દ્ર સ્થાપન કર્યાં, ત્યાંથી ધરજેન્દ્ર પદ્માવતી પોતાના નિવાસમાં લઈ જઈને પૂજવા લાગ્યા. ભ. શ્રી નેમિનાથસ્વામિના શાસનમાં જરાના નિવારણ માટે શ્રીકૃષ્ણ મહારાજને આરાધના કરી, અહીં સ્થાપન કર્યાં, ત્યારથી આ પ્રભાવશાલી પ્રતિમાજી અહીં બિરાજમાન છે. ત્રણ ખંડના સ્વામિ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવે અહીં વિશાળ

દેવમંદિર અધાવ્યું હતું, અને શંખ શબ્દના શ્રવણથી અહિં ઉપદ્રવ શમ્યો, એટલે આ સ્થાનનું નામ શંખપુર સ્થાપ્યું, બાદ આ દેરાસરના અનેક જીર્ણોદ્ધારો થયા છે. વિ. ના ૧૨ માં સૈકામાં ગુજરાતના મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહના દંડનાયક સજ્જન મહેતાએ આ તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો. એમ ઉલ્લેખ છે. આ પછી અનેક ઉદ્ધારો થયા છે. છેલ્લે વિ. સં. ના ૧૭ માં સૈકામાં વિજયસેનસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપદેશથી આવન જિનાલયનું સુંદર મંદિર શ્રી સંઘે સંઘે અધાવેલ હતું. આ મંદિર લવ્ય, વિશાલ તથા રમણીય હતું. પણ મોગલોના જુદમથી આ મંદિરનો પણ નાશ થયો. હાલ એના અવશેષો, નવા મંદિરની સ્થાને છે. શ્રી સંઘે પ્રભુજીને ભોંયરામાં પધરાવ્યા હતા. બાદ પૂ. જગદ્ગુરૂ આ. મ. શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજીની પદ પરંપરામાં થયેલાં આ. શ્રી. વિજયસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી નવું આવન જિનાલયનું મંદિર શ્રી. સંઘે તૈયાર કર્યું. તેમાં પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા, આ. મ. શ્રી. વિજયરત્નસૂરિજીના શુભ હસ્તે થઈ. હાલ આ મંદિર વિદ્યમાન છે.

દિનપ્રતિદિન મંદિરમાં અનેક સુધારા વધારા થતાં રહ્યાં. આજે આ દેરાસર દેવ વિમાન જેવું રમણીય લાગે છે, તેની સ્વચ્છતા, પવિત્રતા તથા શાંત વાતાવરણ સહુના દિલને ઠારે છે. શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું ઊંચ અતિશય શાંત, પ્રસન્ન તથા લવ્ય છે. દેરાસરની આજુબાજુ સ્થાને પાછલ દેરીઓ છે. દેરાસર એકી આંધણીનું સુંદર તથા વિશાલ છે. તેનું પ્રવેશદ્વાર લવ્ય છે. અંદર પેઠાં એટલે સલામંડપ, જુનો રક્ષા મંડપ, ગૂઢ મંડલ ગર્ભાધાર આ રીતે જતાં ઠેક મૂલનાયકની સ્થાને આવીને ઉભા રહેવાય છે. આ તીર્થનું માહાત્મ્ય અઘાવધિ અતિશય છે. કા. સુ. પૂર્ણિમા, પોષ દશમ, ચૈત્રી પૂર્ણિમા-આ અધા દિવસોમાં અહિં મોટા મેળો ભરાય છે.

વણ પરણેલો પરણવા, પરણ્યો તજવા જાય;
લક્ષ્મણ લાડુ ખાય તે, ન ખાય તે પસ્તાય.

૧૮૯

દેરાસરની સહામે શંખેશ્વરજીની તીર્થની વ્યવસ્થા કરનારી શેઠ જીવણદાસ ગોડીદાસની પેઢી છે. આ પેઢીનો વહીવટ અમદાવાદના શેઠ જમનાભાઈ ભગુભાઈ હસ્તક ત્યાંના ગૃહસ્થોની કમિટિ કરે છે. પેઢીથી આગળ જતાં જમણી બાબુ ઉપાશ્રય આવે છે. જે રાધનપુરના ધર્મપ્રેમી ભાઈ હરગોવન મણિયાર અને તેમના ભાઈઓએ બંધાવ્યો છે. તે કમ્પાઉન્ડમાં મોટી ધર્મશાળા છે. અહિં છ ધર્મશાળાઓ છે. યાત્રિકો માટે ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા છે. ભોજનશાળાનો વહીવટ રાધનપુરના ગૃહસ્થો એક કમિટિ દ્વારા કરે છે. હમણાં નવું મકાન ભોજનશાળા માટે બંધાયું છે. તીર્થનો વહીવટ આજે વ્યવસ્થિત ચાલે છે. સાધનોની અગવડ હોવા છતાં યાત્રાગુઓ ભાવપૂર્વક આ તીર્થની યાત્રા માટે દરરોજ આવતા જ રહે છે.

એકંદરે આ સ્થાન શાંત, રમણીય, તથા ગમી જાય તેવું છે. જીવનમાં એકવાર તો અવશ્ય આ તીર્થની યાત્રા કરવા જેવી છે. તીર્થનો પ્રભાવ, માહાત્મ્ય તથા અતિશય કોઈ અપૂર્વ છે.

રાધનપુર-શંખેશ્વરજીથી ૩૦ માઈલ દૂર રાધનપુર શહેર આવેલું છે. ઉત્તર ગૂજરાતના ઠેકં છેડે વસેલું આ શહેર જૈનોની સારી વસતિ ધરાવે છે. હાલ જૈનોના ૭૦૦ ઘરો છે. ૨૬ દેરાસરો છે. રાધનપુર શ્રદ્ધાળુ જૈનોની વસ્તીવાળું રમણીય શહેર છે. ક્રિયાચ્ચિ ધરાવનાર શ્રાવક-શ્રાવિકા સમુદાય અહિં સારી સંખ્યામાં છે. બજારની મધ્યમાં શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું બાવન જિનાલયનું સુંદર દેરાસર આવેલું છે. આ ઉપરાંત આદીશ્વરજીનું મોટું દેરાસર, કમળશીલાઈનું કલ્યાણ પાર્શ્વનાથનું દેરાસર, ભોંયરાવાળું શ્રી શાંતિનાથનું દેરાસર વગેરે મુખ્ય મુખ્ય છે, શહેરમાં શ્રી વર્ધમાન તપ આચંબીલ ખાતું, ઉપાશ્રયો જ્ઞાનશાળા, શિક્ષણ સંસ્થા, બોર્ડિંગ ઇત્યાદિ ધર્મસ્થાનો તથા શિક્ષણસ્થાનો રળીયામણાં છે. શહેરની જૈન વસતિનો મોટો

લાગ વ્યાપારાર્થે મુંબઈ શહેરમાં વસતો હોવાથી, ખાસ પ્રસંગ સિવાય જૈનોની બધી વસતિ રાધનપુરમાં જવલ્લે જ જોવા મળે છે. મુંબઈના ધનાઢય જૈનો શેઠ જીવતલાલ પ્રતાપસીંહ શેઠ હીરાલાલ ગીરધરલાલ ત્રીકમલાલ વીગેરે અત્યારે જૈન સમાજના આગેવાનો તરીકે ગણાય છે, તેમાં રાધનપુર નિવાસીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. એકંદરે રાધનપુર ગુજરાતની ઉત્તર દિશાના ખૂણે આવેલું. જૈનોની સારી વસતિવાળું રણીયામણું જૈન શહેર છે આજે પણ ત્યાં ધર્મશ્રદ્ધા, લકિત તથા ક્રિયાકાંડ કરનારા લાગ્યવાનો સારા પ્રમાણમાં છે.

ગામ ખંહાર 'વરખડી' તરીકે પ્રખ્યાત સ્થાનમાં શ્રી ગોડી-પાર્શ્વનાથજીનાં પગલાં છે. આ પગલાં ઐતિહાસિક છે. સ્થાન પ્રાચીન છે.

પાલનપુર : અમદાવાદથી દીલ્હી જતી મીટરગેઈજ લાઈનના મથક ઉપર આવેલું, ગુજરાતનું બીજું પ્રવેશ દ્વાર ગણાતું, પાલનપુર શહેર જૈનોની વિશાલ વસતી ધરાવતું શહેર છે. મોગલ સમ્રાટ અકબર નરેશ પ્રનિબોધક જગદ્ગુરૂ આ. મ. શ્રી વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મ. શ્રીની જન્મભૂમિ આ પ્રહલાદનપુર—પાલણપુર છે. સં. ૧૫૯૩ની સાલમાં આચાર્ય મહારાજ આ શહેરમાં ઝોશવાલ જ્ઞાતિનાં કૂરાશા શેઠને ત્યાં જન્મ્યા હતા. તપોગચ્છના આચાર્ય મ. શ્રી સોમ-સુંદરસૂરિજીનો જન્મ પણ આ શહેરમાં થયો હતો. આ શહેરની જહો-જલાલી ભૂતકાળમાં અદ્વિતીય હતી, તપાદિરૂદ્ધારક મહાતપસ્વી શ્રી જગચંદ્રસૂરિજીના કાળમાં પાલણપુર શહેરમાં શ્રાવક સમાજની ધર્મશ્રદ્ધા, સંપત્તિ તથા વૈભવ કોઈ અપૂર્વ હતો.

શહેરના મુખ્ય મંદિર શ્રી પ્રહલાદના પાર્શ્વનાથના દેરાસરમાં શ્રી જગચંદ્રસૂરિજીના કાળમાં રાજ ૧૬ મણુ સોપારી અને એક

મૂડો-ઊર મણુ ચોખા લંડારમાં આવતા હતા. આ મંદિર ચંદ્રાવતીના પરમાર ધારાવર્ષીય સુવરાજ પ્રહલાદન દેવે અધ્યાવ્યું હતું. આ નગર પણ તેમણે વસાવ્યું છે. આ દેરાસર આજે પલ્લાવીયા પાર્શ્વનાથના દેરાસર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ ત્રણ માલતું છે, મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ ભ. ની દોઢ ફૂટ ઉંચી સુંદર શ્વેત પાપાણુના ભવ્ય પ્રતિમાણ છે. પ્રદક્ષિણા-ભમતીમાં ગોડી પાર્શ્વનાથણ ભ. છે. માળાપર શાંતિનાથ તથા શીતલનાથ ભ. છે.

આ પલ્લાવીઆ પાર્શ્વનાથની પ્રતિષ્ઠા કોરંટગચ્છીયા આ. શ્રી કડકસૂરિણના વરદ હરતે વિ. સં. ૧૨૭૪ના ફાગણ સુદિ પના થયાનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ મંદિર ભવ્ય વિશાલ તથા રમણીય છે. આ ઉપરાંત શહેરમાં અન્ય ત્રણ સુંદર દેરાસરો છે. દેરાસરો ભવ્ય તથા દર્શનીય છે. શહેરમાં ૫-૬ ઉપાશ્રયો પાઠશાળા, બોડીંગ, લાયબ્રેરી, તથા આયંબીલ ખાતું. જ્ઞાન લંડાર આદિ છે. શહેર બહાર દાદાવાડી છે. શ્વે. મૂ. જૈનોનાં ૫૦૦ ઘરો છે. સ્થાનકવાસીઓનાં ૩૦૦ ઘરો છે.

ભીલડીયાણ—પાલણુપુરથી ડીસા નાની લાઇન જય છે. ડીસાથી હમણાં કંડલા લાઇન નીકલી છે. વચ્ચે આપણું ઉત્તર ગુજરાત પ્રાચીન તીર્થ ભીલડીયાણ આવેલું છે. ડીસાથી લગભગ ૧૦ ગાઉ દૂર ભીલડીયાણ છે. ગામ ન્હાતું છે. ગામની બહાર વિશાલ ધર્મશાળા છે. ધર્મશાળાનો ચોક છોડી આગળ જતાં દેરાસરનો મોટો દરવાજો આવે છે. દેરાસરમાં જતાં ભોંયડું છે. ભોંયરામાં પગથીઆ ઉતરીને જતાં મૂલનાયક શ્રી નેમિનાથ ભગવાનનાં દર્શન થાય છે. મૂલનાયકની ડાબી બાજુ ભારવટીઆ નીચે શ્રી ભીલડીઆણ પાર્શ્વનાથના પ્રતિમાણ બિરાજમાન છે. પ્રતિમાણ ન્હાના તેમજ સુંદર પરિકચુક્ત શ્યામ પાપાણુના છે. પ્રતિમાણ ચમકારિક તથા પ્રાચીન છે. તીર્થ ઐતિહાસિક છે. વિ.ના ૧૪ સૌકામાં અહિં વીર

મંદિર સુપ્રસિદ્ધ હતું. આદ કાળખળના કારણે એ મંદિરનો નાશ થયો કહેવાય છે. આજે ભોંયરાની ઉપર દેરાસરજીમાં મૂલનાયક શ્રી મહાવીર સ્વામીજી છે. તેમની ઝખી આજુ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન છે. પહેલાં શાંતિનાથ ભં મૂલનાયક હોવા બ્નેઈએ, એમ ત્યાં ખિરાજમાન ધાતુના પ્રતિમાજી પરના લેખ પરથી સૂચિત થાય છે. હાલ ખિરાજમાન મૂલનાયકજી આદિ પ્રતિમાજી પાલનપુરથી આવ્યા છે. આ જીજ્ઞોદ્ધાર વિ. સં. ૧૯૮૨માં થયો છે, મૂલનાયકની તેમજ આજુ-આજુના ત્રણે પ્રતિમાજી નવા ખિરાજમાન કર્યા છે.

ભીલડીયાજી પૂર્વકાળમાં ત્રંબાવતી નગરી તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું એમ દંતકથા કહે છે. આ નગરી ૧૨ કોશના ઘેરાવામાં હતી, આ નગરીમાં ૧૨૫ જિનમંદિરો હતા. સેંકડો કૂવા તથા વાવો હતી. દેવી કોપના કારણે નગરી ખળીને આખ થઈ, આજે પણ આ સ્થાનમાં ત્રણ-ચાર હાથ જમીન ઉંડે ખોદતાં રાખ, કોલસા અને ઇંટોના ખજેલા થર દેખાય છે. મંદિરની નજીક આજુ-આજુ ખોદાવતાં ઇંટો, પત્થરો, ચૂનો નીકળે છે. ઇંટો કુટ-દોઢ કુટ, લાંબી-પહોળી અને વજનમાં આશરે પંદર શેરની હોય છે.

મૂળ નગરીનો નાશ થયા પછી, આ સ્થાને 'ભીમપલ્લી' નામનું નગર વસ્યું હોય એ કલ્પના સંભવિત છે. ત્યારબાદ આ નાના નગરનો પણ અનેક ઉપદ્રવોના કારણે નાશ થતાં નવું ભીમપલ્લી વિં સં. ૧૮૭૨માં વસ્યું છે. આમાં ડીસાના શ્રી ધરમચંદ કામદારની પ્રેરણા મુખ્ય છે. આ વર્ષોમાં જ નવું જિનમંદિર અધ્યાવ્યું લાગે છે. કારણ કે, વિં સં. ૧૮૯૨માં અહિં પ્રતિષ્ઠાના ઉલ્લેખો મલી આવે છે. વર્તમાનકાળે પં. શ્રી ઉમેદવિજયજી મહારાજના સદ્ગુપદેશથી વિ. સં. ૧૯૩૬ આદ તીર્થનો મહિમા વધુ વિસ્તારતો ગયો. હાલ આવકોર્ના ચાર ધર છે. ધર્મશાળામાં યાત્રાજીએને દરેક સગવડ છે. ડીસાને

धर्मप्रेमी कान्तीलाल प्रतापसींह [स्व.]
ना धर्मपत्नी स्व. श्रीमती सुलद्रायेन

बेभ्योऽग्नीये श्रीगुनेऽवर लगवतोऽग्ने अतावेऽल धर्मं
भाग्नुं आराधन करी अमन्तं वल्लु पुन्य उपाब्जिन
करी नैन शाशन दीपाव्युं छे.

સ્વ. સુભદ્રાબેનનું [સંક્ષેપ જીવન ઝરમર]

સુભદ્રાબેન (જસી બેન) નો જન્મ મહુવા મુકામે ૧૯૬૩ ના મહા સુદી ૩ ના રોજ ઉચ્ચ ખાનદાન ધર્મનીષ્ઠ કુટુંબમાં થયો હતો. પિતાશ્રીનું નામ દુર્લભદાસ ખોડીદાસ માતાનું નામ મીડી બેન, કુટુંબ સાધારણ અચપણ મોંગ પીતાશ્રીની ઝાયા ગુમાવી. માતાના સારા સંસ્કાર ઉછરેલ. ધાર્મિક અભ્યાસમાં સારો રસ અચપણથીજ હતો, ગુજરાતી ચાર ચોપડીનું શીક્ષણ લીધું. ઝોગણીસ વર્ષની ઉંમરે રાધનપુરના ધર્મ- નિષ્ઠ કુટુંબ શેઠશ્રી જીવતલાલ પ્રતાપસીંહના લઘુ બંધુ કાંતીલાલ વેરે તેમનાં લગ્ન થયા. એ પુત્રો તથા એ પુત્રી થયા. જ્યેષ્ઠ પુત્ર તે ઈંદ્રવદન દાસ જેમનું નામ પુણ્ય મુનિ શ્રી ચંદ્રશેખર વિગ્નજીતથા પુત્રી બેન મંજૂલા તે દાસ શ્રી મહાનંદાશ્રીજી બન્ને આત્માઓ અત્યારે સારી રીતે સંયમ પાળે છે. જેમા પણ દીક્ષા અપાવવાનીસુભદ્રા બહેનની પ્રેરણા હતી. શેઠશ્રી જીવતલાલ પ્રતાપસીંહ એ ૧૯૮૫ માં રાધનપુરથીપાલીતાણાનો કરીપાળ તો સંઘ કાઢ્યો તેમા પણ નાની સંઘવણુ તદીકે તેઓએ સંઘની સારી સેવા અગતવી હતી. શેઠશ્રી જીવતલાલ પ્રતાપસીંહ એ પાલીતાણામાં નવ ત્રાખ નવકાર ગણ્યા ત્યારે પણ તેમણે નવ ત્રાખ નવકાર ગણ્યા પણ અચાનક ત્યાંજ એક વિદ્ય આગ્યું કે તેમના પતી શેઠ કાંતીલાલ નું હાર્ટફેલથી મુંઝઈમાં સ્વર્ગવાસ થયો પણ તેમણે તે સમતા ભાવે સહન કર્યું જન્મ મરણનો આ ગતીનો ફેરો છે તેમ સમજી મનને મનાવ્યું. પછી પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ભાઈ ઈંદ્રવદન તે દીક્ષા લેવાની ભાવના જન્મી તેમણે તે દીક્ષાથી સ્વીકારી તેમને દીક્ષા અપાવી મન ઉપરનો કાબૂ એવો રાખ્યો કે આંખમાંથી આંસુ પણ આવવા દીધા નથી. અચાનક તેમને કેન્સરનું દરદ થયું ચાર મહીના બીમાર રહ્યા પણ હોસ્પીટલમાં પણ નીરંતર ચરી- હંતનું ધ્યાન તેમજ નવકાર મંત્રનો જાપ તેમણા ભાણેજ સીમનલાલ પૂનમચંદે ચારે મહીના એવી સરસ આરાધના કરાવી. સાધુ સાધવી પ્રત્યે ખુબજ અનહદ રાગ હતો શ્રીમંત જતાં જરાયે અભીમાન નહી રાખતા મળેલ માનવ ભવનું ભાથું ગાંધી પુન્ય ઉપાજન કરી નવકાર મંત્રનું આરાધન કરતાં સં. ૨૦૧૧ ના ભાદરવા વદ ૨ ના દિવસે સ્વર્ગરથ થયા.

કુમાંત કદામહ મુક તુ, શ્રત ચારત્ર વચાર; ૧૬૬
ભવ બલ તારણ જૈનધર્મ, તે તુ મનમાં ધાર.

સંઘ તીર્થનો વહિવટ કરે છે. દર મહિનાની સુદિ પૂર્ણિમાએ યાત્રાળુઓને ભાથું અપાય છે. પોષદશમ-માગશર વદિ ૧૦ નો મોટો મેળો ભરાય છે. ત્રણ દિવસ નવકારશીતુ જમણ થાય છે અને રથયાત્રા નીકળે છે.

રામ સૈન્ય

બીલડીયાળથી ઉતર ધિશામાં બાર ગાઉ અને ટીસા કેમ્પથી વાયવ્યમાં દશ ગાઉ રામ તીર્થ આવેલું છે

વિક્રમ સં. ૧૦૧૦ માં રામસેન નગરમાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનાં ચૈત્યનમાં શ્રી સર્વદેવસૂરિએ આઠમા તીર્થ કર શ્રી ચંદ્રપ્રભુજીની મૂર્તિની વિવિધપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી આથી પણ પ્રાચીનતાના પૂરવા મળે છે. વિ. સં. ૮૦૭માં સુપ્રસિદ્ધ આમરાજ્ય પ્રબોધક શ્રી અપ્પભટ્ટસૂરિજીના ગુરૂ શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજીએ આમરાજ્યને રામસેનમાં ઉપદેશ આપ્યો હતો.

રામ સૈન્યથી એક માઇલ દૂર ખેતરમાં એક ટીંબા નીચેથી એક સર્વ ધાતુની પ્રતિમાતું સુંદર પરિકર નીકળ્યું છે.

અગ્યારમી સદીમાં રામ સૈન્યમાં રઘુસેન રાજ્ય હશે અને અનેક પ્રભાવિક આચાર્યદેવો અહીં પધારતાં અને તેમનાં ઉપદેશથી અનેક શુભ કાર્યો થતાં હશે.

રામસેનમાં નદીના કિનારા પર એક પ્રાચીન મંદિર છે. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધર થયો છે, નીચે લોંચરું છે. જેમાં સફેદ અને ત્રણ ત્રણ ફૂટ મોટી શ્રી ઋષભદેવ ભગવાન આદિ ૪ પ્રતિમાઓ છે. ત્રણ કાઉસગીયા છે અને શ્રી ચક્રેશ્વરીદેવીની મૂર્તિ છે.

ગામ બહાર ખોદતાં ટીંબાઓમાંથી પ્રાચીન મૂર્તિઓ. ખંડિયેશ, મન્દિરેના પથરો. વાવો, સક્રિઓ વગેરે નીકળે છે.

૧૯૪ સાધુ તે જે સાધે કાય, દમડી એક ન રાખે કાય;
લેણા એક ને દેણા દાય, એસા પંથ સાધુકો હોય.

અહીંના જૈન મંદિર માટે જૈનેતરોને પણ ખૂબ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ છે. મંદિરો ચમત્કારોથી તેઓની શ્રદ્ધા વધી છે.

એક વાર જૈન મન્દિરનો પત્થર એક ખેડુતે વાપરવા લીધો ને કુવા પાસે મૂક્યો—પણ કૂવે રાત્રે પડી ગયો તેથી તે પત્થર મંદિર પાસે મૂકી આવ્યો.

અહીંના ઠાકોરે મંદિરની શિલા પોતાની એકકમાં મૂકાવી. રાત્રીએ ઠાકોરની પીડા એવી વધી કે તે મરવા પડ્યા. સવારમાં શીલા પાછી મૂકાવી ત્યારે ઠાકોરને સારું થઈ ગયું.

ધાન્ધરનું આ પ્રાચીન તીર્થ જ. કવિ શ્રી શીલવિજયજી કહે છે કે—

રામચંદ્રનું તીર્થ એહ, આજ અપૂરવ અવિચળ જેહ.

વળી કહેવાય છે કે પિતલમય શ્રી ઋષદેવની મૂર્તિ સુવર્ણમય હતી તે પિત્તળના પરિકરમાં પહેલાં હશે પણ આજે તે માત્ર પરિકર જ છે.

મુહરી પાસ

સુપ્રસિદ્ધ જગત્સિંતા મણીના ચૈત્યવંદનમાં વર્ણવાયેલું આ મુહરી પાસ તીર્થ ડુંગરપુરા રાજ્યમાં આવેલું છે. ઈડરથી કેશરિયાજી જતાં આ સ્થાન આવે છે. પહેલાં મુહરીનગર તરીકે પ્રસિદ્ધ હતું. તે પ્યાર ગાઉ લાંબું—પહોળું હતું. મુસલમાની આદ્શાહોનાં ધાડાં આવતાં હતાં મુહરી ગામના શ્રાવકને સ્વપ્ન આવ્યું કે નગરનો નાશ થશે. મૂર્તિઓ ઉઠાવી લ્યો સવારનાં મૂર્તિ ઉઠાવી ટીટોઈ ગામમાં લઈ જવામાં આવી.

ટીટોઈના ઠાકોરો સોનામહોર લઈ દર્શન કરવા દેતા, પછી તે મૂર્તિ મેળવી ટીટોઈમાં પધરાવી.

દોલત બેટી સુખકી, ખરવી કલુ ન જ્ય; ૧૯૫
પાળી પોષી મોટી કરે, પરધર ચાલી જ્ય.

દીટોઈમાં મુહરીપાર્શ્વની મૂર્તિ સફેદ-વર્ણની ૨૭ ઇંચની સુંદર છે. આ મૂર્તિ સાથે ચોવીશવટો પણ લાવવામા આવ્યો હતો. દીટોઈ પાસે કુંગર છે.

ભોરોલ (ભેરોલ)

ડીસાથી ૫૬ માઈલ, સાચોટથી ૨૦ માઈલ દૂર થરાદથી ૧૪ માઈલ દૂર ભેરોલમાં મહાચમત્કારી શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની પ્રતિમાજી છે. આ મૂર્તિ ગામ ગણેશપુર ગામના ખેતરમાંથી એક ખેડૂતને મળ્યાં. ખીજપણુ ત્રણ-ચાર મૂર્તિઓ નીકળી પણ ખંડિત હોવાથી ધનગોચર નામના તળાવમાં મૂર્તિઓ પધરાવી દીધી. ૧૯૬૨માં ફરીથી મૂર્તિઓ દેખાઈ. ભોરોલના ઠાકોરસાહેબને સમાચાર મળતા પોતાના જૈન કામદાર સંઘને કહેવરાવ્યું કે જૈનો કબજે લ્યે નહિ તો રાજ્ય સંભાળશે. જૈનોએ મૂર્તિઓ કાઢવી ને મંદિરમાં પધરાવી. અનેક જાતના ચમત્કારો સંભળાય છે. ધર્મશાળા તથા પાઠશાળા છે.

બાબુના પ્રદેશમાં ખંડિયરો નીકળે છે. આ સ્થાને ૮૦૦ વર્ષ પહેલાં પીપીળપુર નગર હતું. ૧૧૦૦ જેટલા શ્વેતાંબરોના ધર હતાં. ગામ બહાર મોટા મેદાનમાં શ્રી પુંજશાહે ૧૪૪૪ થાંભલાવાળું ૭૨ દેરીવાળું પ્રાચીન મંદિર બંધાવ્યું હતું.

અંચળગજની વલ્લભીશાખાના આચાર્ય શ્રી પુણુ:તિલકસૂરિજીના ઉપદેશથી સં. ૧૩૦૨ માં શેઠ પુંજશાહે મોટું મંદિર બંધાવ્યું હતું પુંજશાહે આ મંદિરમાં સવા કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ કર્યો હતો.

નાગફૂળી પાંચનાથ

ઈરથી કેશરીયાજી પગરસ્તે જતાં મેવાડની હદમાં એ કુંગર વચ્ચે તીર્થસ્થાન આવેલું છે. ચારે તરફ મેવાડના કુંગરો ફેલાયેલા છે.

૧૯૬ રાગદ્વેષ મળ ગાળવા, ઉપસમ રસ ઝીલો;
આતમ પરિણતિ આદરી, પર પરિણતિ પીલો.

પહાડની ખીણમાં એ ફ્લાંગ દૂર આ સુંદર પ્રાચીન તીર્થ આવેલું છે. અહીં પાંચ તો ઝરણાં વહે છે. નાતું સુંદર જનાલય છે. મંદિરમાં વિશાળ એ હાથ યક્ષરાજ ધરેણુંદ્રની કણાવાળી શ્યામા મૂર્તિ છે. તેના ઉપર છ ઇંચની સુંદર મનોહર શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રાચીન મૂર્તિ છે.

વસ્તુપાળ તેજપાળે અહીં ૧૭૦ દેરીઓવાળું વિશાળ ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું હતું.

માંડવગઢના મહામંત્રી પેથકુમારે સંવત ૧૩૨૦માં દર્ભાવતીમાં મંદિર બંધાવ્યું હતું.

દંતકથા તો એવી છે કે સાગરદત્ત નામે સાર્થવાહ ફરતો ફરતો દર્ભાવતી આવ્યો. તેને રાજ પૂજનો નિયમ હતો પણ પ્રતિમાજી સાથે લાવવાની ભૂલી ગયો હતો. પછી તેણે વેળુના સુંદર પ્રતિમાજી બનાવ્યા અને તેનું ભાવથી પૂજન કર્યું. તે પ્રતિમાજી કુવામાં પધરાવ્યા પણ તે અખંડ રહ્યા. ફરતો ફરતો પાછો આવ્યો ત્યારે સ્વપ્ન લીધું અને મૂર્તિન કુવામાંથી બહાર કાઢ્યા. સાર્થવાહે અહીં મંદિર બંધાવ્યું તે મૂર્તિની સ્થાપના કરી. લોઢાની માફક દઢ અને વજ્ર સમાન મજબૂત હોવાથી પ્રતિમાજીનું નામ 'લોઢણ પાર્શ્વનાથ' પ્રસિદ્ધ છે.

આ ચમત્કારી પ્રતિમાજી ટભોઈમાં વિદ્યામાન છે. એ માળનું દહેરાસર છે. મૂળનાયક શ્રી લોઢણ પાર્શ્વનાથ છે. ઉપરના માળમાં મૂળનાયક શ્રી શીતલનાથ છે. આ સિવાય ખીજાં પણ જ્ઞાન મંદિરો છે. બધા મંદિરો દર્શનીય છે.

શ્રી શામળાજીના મંદિરમાં ગભારા બહાર શ્રી યશોવિજયજી મહારાજની મૂર્તિ છે. ચોકમાં જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરીજીની પાદુકા છે. શ્રી સિદ્ધચળ અને સમેતશિખરના પદ સુંદર છે.

અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ સન્નન અભ્યાસ; ૧૯૭
જે સુખડ સળગાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.

મંદિરની નીચેથી ત્રણ ઝરણાં નળ છે. આ ઝરણાં દિવસ-રાત વહે છે.

તીર્થ ચમત્કારી છે. ધ્યાન સાધન માટે સુપસિદ્ધ છે. અહીં શ્રી ગુણદેવાચાર્યે ઓસવાળા વીરમશાહને ધરણેંદ્ર મંત્રની સાધના કરાવી હતી. ધરણેંદ્રની મૂર્તિ ઉપર પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ બનાવી સુંદર જિનાલયમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવવાથી તેની મનોકામના પૂર્ણ થઈ હતી.

કહેવાય છે કે વખતે રાણા પ્રતાપ હારીને નિરાશ થઈ ગયા હતા તે વખતે શ્રી લક્ષ્મીસાગરસૂરીએ તેને ધરણેંદ્રપાર્શ્વનાથનું ધ્યાન ધરવા પ્રેરણા કરી. શ્રદ્ધાથી પ્રતાપે સાધના કરી. થોડાજ વખતમાં દાનવીર ભામાશાહે અનર્ગલ ધન આપ્યું અને પ્રતાપ બાવન કિલ્લા તથા ઉદેપુર છૂટ્યા. તેણે પણ જિનાલયનો જીજ્ઞાસુ કરાવ્યો.

આજે પણ આ તીર્થ અને મૂર્તિ ચમત્કારી ગણાય છે.

ડભોઇ-દર્ભાવતી

પંચાસરા ગુજરાતના અતિ પ્રાચીન મહાતીર્થ શ્રી શંખેશ્વરજીની આજુબાજુ અનેક પ્રાચીન તીર્થસ્થાપના આવેલાં છે. જેમાં પંચાસરા મુખ્ય ગણાય છે. ગુજરાતના પ્રાચીન શહેર પાટણને વસાવનાર વનરાજ ચાવડાનો જન્મ આ પ્રદેશમાં થયો હતો. જૈનચાર્ય શીલગુણસુરિજીના સદ્ગુણદેશથી વનરાજે પાટણ શહેરમાં પંચાસરા પાર્શ્વનાથના ભવ્ય પ્રતિમાજી પધરાવ્યા હતા. તે સમીપનું આ ઐતિહાસિક સ્થાન છે આજુબાજુમાં પ્રાચીન અવશેષો મળી આવે છે. આજે અહિં સુંદર નાનકડું જિનમંદિર છે. જે ઉષાશ્રય છે. અને શ્રાવકના લગભગ ૧૫-૨૦ ઘરા છે. શંખેશ્વર અહિંથી ૫ ગાઉ થાય છે.

વડગામ પંચાસરાથી ૩ ગાઉ દૂર અને દસાડાથી ૨૧ ગાઉ દુર ટેકરા પર વડગામ આવેલું છે. આ ગાયમાં શ્રી આદીશ્વર બ.

૧૯૮ ઉભરો દુધનો જે ચડે, ઉછળી ઉછળી જાય;
પણ તે પાછો ખેસતાં, ઓછું મુળથી થાય.

નાં સુંદર પ્રતિમાજી છે, પરંપરાની ચાલી આવતી હંતકથા પ્રમાણે
લગભગ એક હજાર વર્ષથી અહીં અખંડ દીવો જોવા છે.
છેલ્લા જીજ્ઞાસુકાર વિ. સં. ૧૯૦૦માં અહિં થયો છે. સ્થાન દર્શનીય
છે. શ્રાવણનાં ૩-૪ ધરો છે. ધર્મશાળા છે.

ઉપરીયાળા-ગુજરાતના રેલ્વેજંકશન વીરમગામથી ૧૩ માઇલ
દૂર ઉપરીયાળાજી તીર્થ આવેલું છે. અહિં ગામના નાકા પર શ્રી
ઋષભદેવ પ્રભુનું સુંદર મંદિર આવેલું છે. વિ. સ. ૧૯૧૯માં લગભગમાં
શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની તથા અન્યાન્ય ૪ પ્રતિમાજી જમીનમાંથી નીકળેલા
હતા. ત્યારબાદ અહિં એક જિનમંદિર બંધાવ્યું અને તેમાં આ બધા
પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી આ તીર્થ આમ લગભગ બે
સૈકા પૂર્વનું છે. કારણ કે, ૧૮મી શતાબ્દમાં રચાયેલી તીર્થમાળામાં
ઉચરીવાયજી તીર્થનો ઉલ્લેખન આવે છે. મંદિર રમણીય તથા ભવ્ય
છે. હાલ ઉચરીવાળા તીર્થ દરેક રીતે અદ્યતન સાધન સામગ્રીથી
અનેક અનુકૂલતાઓવાળું છે.

પ્રારંભમાં આ તીર્થને પ્રજ્ઞાશમાં લાવવા આ.મ.શ્રી વિજયધર્મ
સુરીશ્વરજી તથા તેઓના શિષ્ય આ. મ. શ્રી વિજયભક્તિસુરીશ્વરજીએ
પ્રશંસનીય પ્રયત્નો કરેલા. તેઓની જ શુભ પ્રેરણાથી કા. સુદિ ૮ના
અહિં મોટો મેળો ભરાય છે. દિન-પ્રતિદિન તીર્થસ્થાનને વધુ સર્વાંગ-
સુંદર કરવા મંદિરના જીજ્ઞાસુકારનું કાર્ય શરૂ થયું. અત્યારસુધી વીરમગામના
શ્રી સંઘદ્વારા નીમાયેલી કમિટિ આ સ્થાનનો વહિવટ કરતી હતી.

ત્યારબાદ અમદાવાદના ધર્મપ્રેમી સેવાભાવી કાર્યકર શ્રીયુત
ચીમનલાલ કેશવલાલ કડિઆ વ્યવસ્થાપક કમિટિમાં જોડાતા
ઉપરીયાળા તીર્થની વ્યવસ્થા આદિમાં સુંદર સુધારો થયો. મંદિર
જે નહાતું હતું તેની ખંદારનો ચોક વિશાલ બન્યો, મંદિરની અંદર
અચતું કામ તથા ચિત્રો, પદ્મ આદિનું સુંદર ચિત્રકામ થયું. દેરાસરની

રાખી ધરણું શેકડું, આપે નાણું જેઠઃ ૧૯૯
સો મણુ કરે ગાદલે, સુખે ઉંધશે તેઠ.

પાછળ લ. શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીના પૂર્વભવો, પંચકલ્યાણુ આદિના પ્રસંગોનું લઘુ ચિત્રકામ તૈયાર થયું તથા શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ-મનોમોહન પાર્શ્વનાથ, શ્રી મલ્લિનાથ લગવાન, શ્રી મહાવીર સ્વામી લ. આદિ લઘુ મૂર્તિઓ પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવ્યાં છે. જે દ્વારા જે શ્રી શંખેશ્વર, ભોયણી, પાનસર, તેમજ કંબોધ તીર્થની સ્થાપના અહિં કરવામાં આવી છે,

ગામના નાકા પર દેસસરની જેડે લઘુ આલિશાને રાજમહેલ જેવી મનોહર ધર્મશાળા લગલગ સવાલાખના ખર્ચે તૈયાર કરવામાં આવી છે. ધર્મશાળામાં દરેક પ્રકારની સગવડ છે. ધર્મશાળાની બાજુની જગ્યા પણ યાત્રાળુઓના ઉપયોગ માટે લેવાયેલી છે.

એકંદર ઉપરીયાળાજી તીર્થ વર્તમાનકાળમાં સુંદર સાધનોથી સજ્જ થતાં યાંત્રિક પ્રવાસિયો માટે અનેક સુવિધાવાળુ છે. ભોજનશાળા પણ ચાલુ છે. તીર્થની વ્યવસ્થા કરનારી વહિવટદાર કમિટી શેઠ આણુંદણ કલ્યાણજીની પેઢીના નામે વહિવટ કરે છે. એની મુખ્ય ઓફીસ અમદાવાદમાં શ્રી વિજયદાનસુરિ જૈનજ્ઞાન મંદિરના મકાનમાં છે.

ઉપરીયાળા જવા માટે મોટરનું સાધન સગવડવાળુ છે. સ્ટેશન પર પણ પેઢી તરફથી યાત્રિકોન લેવા-મૂકવા માટે ગાડીની વ્યવસ્થા છે. સ્ટેશનથી ગામ સુધી સડક છે. સ્ટેશન ઉપર ચલુ યાત્રિકોને બેસવા-ઉઠવા માટે પ્લેટફોર્મ તથા ઓરડી છે.

વીરમગામ ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રના સંધિ ભાગમાં આવેલું આ શહેર રેલ્વેનું મથક ગયાય છે. સૌરાષ્ટ્ર જતી રેલ્વે લાઈનો અહિંથી જ પસાર થાય છે. સૌરાષ્ટ્રના પ્રવાસીને હિંદને કાઈ પણ ખૂણામાં જવું હોય ત્યારે વીરમગામ સ્ટેશનને ઉત્તંધવું પડે છે. જે કે ધધુકા

૨૦૦ અધો પણ સાંભળાને, રસ્તે ચાલે ચાલ; લોભે જે અધો થયો, દેખે શું કંગાલ.

લાઈનથી અમદાવાદ જનારને વીરમગામ નથી આવતું છતાં મારવાડ, મેવાડ, તથા દીલ્હી બાજુ જવા માટે સૌરાષ્ટ્રનું નાકું વીરમગામ ગણાય છે. શહેરમાં ૪૦૦ લગભગ જેનોનાં ધરો. ૭ થી ૮ ઉપાશ્રયો છે. પાઠશાળાઓ તથા જ્ઞાનભંડારો પણ અહિં ૩-૪ લગભગ છે. ૭ ભવ્ય દેરાસરો છે. તેમાં મહોટા ઉપાશ્રયની પાસે આવેલું શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું દેરાસર મોટું છે. દેરાસરમા ભોંયરામાં પણ પ્રભુજી બિરાજમાન છે. યાત્રિકો માટે ભોજનશાળાની પણ વ્યવસ્થા છે. આય-બીલ ખાતું પણ અહિં છે. ગુજરાતની ઉત્તર બાજુની તીર્થ ભૂમિઓની સ્પર્શના-યાત્રા કરવા જનારને માટે વીરમગામ મહત્વનું કેન્દ્ર ગણાય છે. શ્રી શંખેશ્વરજી, રાધનપુર, પાટડી, દસાડા, માંડલ, વડગામ, પંચાસરા. ઝીંઝૂવાડા, આદ્રીયાણા, ધામા આ બધાએ સ્થાનો કે જ્યાં જેનોની વસતિ સારા પ્રમાણમાં છે, સુદર જિનમંદિરો, ભવ્ય જ્ઞાનભંડારો, ઉપાશ્રયો આદિ પણ જ્યાં આવેલાં છે. આ સ્થાનોની બાજુ યાત્રાર્થે જવા માટે વીરમગામથી મોટર માર્ગે જવાય છે.

પાટડી-વીરમગામથી લગભગ ૯ ગાઉ દૂર આ શહેર આવેલું છે. શ્રાવકોનાં લગભગ ૭૫ ધરો છે. બજારની વચ્ચે ઉંચી બાંધણીનું ભવ્ય જિનમંદિર શોભી વહું છે. ત્રણ ઉપાશ્રયો તથા પાઠશાળા, કન્યાશાળા, આદિ શિક્ષણ સંસ્થાઓ અહિં છે. મોટા દેરાસરજીની બાજુમાં પ્ર. પાદ સકલાગમરહસ્યવેદી સ્વર્ગીય આચાર્યદેવ શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજનું સમાધિ મંદિર છે. તેઓ શ્રી વિં. સં. ૧૯૯૨ના મહા સુદિ ૨ શુક્રવારના રાત્રિના સમયે અહિં સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા હતા. શહેર બહાર તેઓશ્રીના આગ્નસંસ્કારની ભૂમિપર પાકુકા મંદિર છે. અહિંથી માંડલ જવાય સ, માંડલમાં ૩૦૦ શ્રાવકોના ધરો છે. ૭ ઉપાશ્રયો છે. પાંજરાપોળ ધર્મશાલા આદિ બધી સગવડ છે.

હારિજ-ગુજરાતના ઉત્તર ખૂણે આપેલું વ્યાપાર કેન્દ્ર ગણાતું

સમજે તેનો ધર્મ છે, રાખે તેની લાજ; ૨૦૧
સંધરે તેનું ધન છે, ઉદ્યોગીને આજ.

હારિજી છેલ્લા લગભગ ૨૫ વર્ષથી ઉત્તરોક્તિ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. જ્ઞે કે હાલમાં પાંચ વર્ષથી એની ભરતીને ઓટ આવી રહ્યો છે એ કહેવું આવશ્યક છે. શ્રી શંખેશ્વરજીથી ૧૫ માઈલ પર હારિજી રેલ્વે સ્ટેશન પર આ ગામ હાલ વસેલું છે. એ બાજુ લાઇનખંધ વ્યપારી-ઓની દુકાનો આવેલી છે. આ જુના ગામડાઓમાંથી જૈનો વ્યાપારાર્થે અહિં આવીને વસેલા છે. તદુપરાંત ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાંથી પણ ધણાં જૈનો અહિં આવીને વસ્યા છે. જૈનોનાં હાલ ૫૦ ઉપર ધરો છે. બજાર વચ્ચે સુંદર દેરાસર છે. દેરાસરમાં મૂલનાયક ભ. શ્રી નેમિનાથ પ્રભુની ભવ્ય મૂર્તિ છે. વિ. સં. ૧૯૯૨ ની સાલમાં પૂ-પાદ સકલ આગમરહસ્યવેદી સાધુચરિત આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયદા-નસુરીશ્વર મહારાજ શ્રીનાં વરદ હસ્ત પ્રભુની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે.

દેરાસર રમણીય છે. કાચનું સુંદર ચિત્રકામ દેરાસરમાં થયેલું છે. દેરાસરમાં વિશાળ ચોક છે. ચોકમાં સ્લામે ઉપાશ્રય, પાઠશાળા આવેલાં છે. યાત્રિકો માટે ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા પણ છે. શ્રી શંખેશ્વરજી, સમી, મુંજપુર, તથા રાધનપુર આદિ બાજુ જવા માટે યાત્રિકોને અહિંથી સરળતા રહે છે. અહિંથી શંખેશ્વરજી ૧૫ માઈલ થાય છે. રસ્તામાં મુંજપુર આવે છે. હારિજીમાં જે સ્થાને હાલ દેરાસર ઉપાશ્રય આદિ છે. આ સ્થાને નવું હારિજી વસેલું છે. જુનું હારિજી મુંજપુર જતાં નવા હારિજીના નાકે જ હાલ ટીપ્પાણે છે. વિ. સં. ના ૧૨માં સૈકામાં આ સ્થાને સુંદર જિનમંદિર હતું. તથા શ્રાવકોની સારી વસતિ હતી. આજે પણ બહાર તેના અવશેષો મળી રહે છે. હારિજીના નામથી હરિગચ્છની ઉત્પત્તિ અહિં થયેલી એમ પ્રાચીન ઉલ્લેખો પરથી જાણવા મળે છે. હરિગચ્છના આચાર્યોએ ત્રણ ત્રણ સૈકાઓ સુધી જન સાશનને દીપાવ્યું છે.

મુંજપુર-હારિજીથી શંખેશ્વરજી જતાં રસ્તામાં ૫ ગાઉ બિહાર

૨૦૨ અન્નદેવ સમસે બડા, સખ દેવન કા દેવ;
દેવ-દેવતા માનવી, કરે અન્નકી સેવ.

મુંજપુર ગામ આવેલું છે. ગામ પ્રાચીન છે. વિ. સં. ૧૩૧૦માં મુંજરાજે આ નગર વસાવ્યું હતું ગામને ફરતો મજબૂત કિલ્લો છે. હમ્મીરસિંહના સમયમાં અમદાવાદના પાદશાહ સાથે યુદ્ધ અહિં ખેલાયું. વિ. સં. ૧૬માં સૈકામાં શ્રી જોટીગો પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય મંદિર અહિં હતું. હાલ બે દેરાસરો છે. એમાં એક મંદિર વિશાલ બે માળનું છે. શ્રાવકના ૧૫-૨૦ ધરો છે. ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળા છે.

ચંદુર-શ્રી શંખેશ્વરજીથી ઉત્તરમાં ૬ માઇલ દૂર ચંદુર ગામ આવેલું છે. આ ઐતિહાસિક છે. વનરાજ ચાવડાના જન્મ તથા બાલ્યકાલનો સમય, આ બધા પ્રદેશોમાં જ વીતેલો. ગુજરાતના મંત્રી-શ્વર તથા જૈન શાસનના મહાપ્રભાવક શ્રી વસ્તુપાલનો સ્વર્ગવાસ આ સ્થળે થયેલું છે. તેમણે અહિં સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું, પૂર્વ. કાળમાં 'ચંદ્રો-માન' પુર તરીકે આ સ્થળ પ્રસિદ્ધ હતું. હાલ અહિં વિશાળ ધુમ્મટવાળું ભવ્ય જિનમંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી ચંદ્રપ્રભા. સ્વામીની પ્રતિમાજી ભવ્ય તથા રમણીય છે. આ મંદિરને બન્યે આજે ૨૦૦ વર્ષ ઉપરાંત સમય થયો છે, તે કાળે અહિં શ્રાવકના ૬૦ લગભગ ધરો હતા. આજે અહિં બે ધર છે ઉપાશ્રય તથા ધર્મશાળા છે. મંદિરની બાંધણી જાંચી હોવાથી દૂર-દૂરથી દેખાય છે. સમી અહિંથી લગભગ ૯ માઇલ છે. સમીમાં એક દેરાસર છે. મૂળનાયક શ્રી મહાવીર પ્રભુના પ્રતિમાજી પ્રભાવિક તથા સુંદર છે. શ્રાવકના ૮૦ લગભગ ધરો છે. ઉપાશ્રય, પાઠશાળા, તથા જ્ઞાનમંદિર છે. રાધનપુરથી શંખેશ્વર જતા સમી વચ્ચે આવે છે.

પાટણ-ગુજરાત-મહાગુજરાતનો પ્રાચીન નગરોમાં અલુહિલ્લ. પુર પાટણનું સ્થાન અદ્વિતીય છે. ગુજરાત-મહાગુજરાત, સૌરાષ્ટ્રના પાટનગર તરીકે પાટણની પ્રખ્યાતિ સમગ્ર ભારતમાં દૂર-દૂર સુધી

વિનાશી પુદ્ગલ દશા, અવિનાશી તું આપ; ૨૦૩.
આપોઆપ વિચારતાં, મીટિ પુણ્ય અરૂં પાપ.

દેલાયેલી હતી. હિંદનો વૈભવ, ગુજરાતની પ્રતિષ્ઠા, તથા ગૂર્જરાની અસ્મિતા પણ પાટણ શહેરમાં વસેલાં હતાં. પાટણના લક્ષ્મીનંદનોની કીર્તિ ભારતમાં તેમજ પરદેશોમાં પ્રસરેલી હતી. વિ. સં. ૮૦૨ની સાલમાં વનરાજ આવડાના હાથે પાટણ શહેરની સ્થાપના થઈ છે. જૈનાચાર્ય શીલગુણસુરિજીના ઉપદેશથી ગૂર્જરેશ્વર વનરાજ અહિં નગર સ્થાપનાની સાથે પંચાસરા પાર્શ્વનાથાં ભવ્ય જિનમંદિરની સ્થાપના કરાઈ હતી. પાટણે જૈન ધર્મની જાળવણી, પ્રભાવના તથા ગૌરવ અનુભવ્યાં છે. વનરાજથી માડી પાટણની ગાદી પર આવેલાં દરેક ગૂર્જર રાજવીઓનાં રાજ્ય શાસનમાં સમર્થ જૈનાચાર્યોએ જૈનધર્મની અદ્ભૂત પ્રભાવનાથી અહિં કરી છે.

વનરાજના આવડાના વંશ પછી, મૂળરાજ સોલંકીનો વંશ પાટણના પાયતખ્ત સત્તાના સિંહાસને અવ્યો. સોલંકી રાજવીઓ દુર્લભરાજ, ભીમદેવ, કણ્ડરાજ, આદિના કાલમાં શ્રી સુરાચાર્ય, થલધારી હેમચંદ્રસુરિજી, નવાંગીવૃત્તિકાર શ્રી અભયદેવસુરિજી આદિ મહાન પ્રભાવક આચાર્ય મહારાજોએ અહિં જૈન શાસનની અનુપમ પ્રભાવના કરી છે. ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહ તથા ગરમાર્હત રાજર્ષિ કુમારપાલના રાજ્યકાલમાં કલિકાલ સર્વાંજ આ. ભ. શ્રી હેમચંદ્રસુરિજીએ જૈન શાસનને દીપાવ્યું છે. સાહિત્યની પણ તેઓશ્રીએ સુંદર પ્રભાવના કરી છે, વ્યાકરણ, ન્યાય, કાવ્ય, સાહિત્ય, અલંકાર, છંદ, ચરિત્રકથા ઇતિહાસ આદિ અનેકવિધ સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં તેઓશ્રીએ પોતાના શક્તિથી યશસ્વી સેવા કરીને ઉજ્જવલ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે.

મહારાજ સિદ્ધરાજે આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસુરિજી મહારાજના સદુપદેશથી પાટણમાં રાજવિહાર નામનું ભવ્ય જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. મવધારી અભયદેવ સુરિજીના સદુપદેશથી સિદ્ધરાજે પાટણ શહેર તથા રાજ્યમાં પર્યુષણના આઠ દિવસોમાં

૨૦૪ પાંચ ઈદ્રિય વશ કરે, પાળે પંચાચાર;
પાંચ સમિતિ એ સમિતા રહે, વંદુ તે અણુગાર.

અમારીનું પ્રવર્તન કરાવ્યું હતું. વનરાજના મંત્રી ચાંપાદેવ તથા શ્રીદેવીની સહાયથી વનરાજે પાટણને સ્થાપન કર્યું હતું. એ ચાંપા મંત્રી જૈનધર્મી હતો, એના નામથી વસેલું શહેર આજે પાવાગઢની તળેટીમાં ચાંપાનેર તરીકે ઓળખાય છે. ભીમદેવના સમયમાં વિમળ-શાહે પાટણના રાજ્યનું મંત્રીપદ તથા સેનાનાયકપદ સંભાળ્યું હતું. આ વિમલમંત્રીએ આણુના જગપ્રસિદ્ધ મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં. કુભારીયાજીમાં પણ સુંદર જિનમંદિરો તેમણે બંધાવ્યાં હતાં. ચંદ્રાવતીના પરમારોને વિમલમંત્રીએ વશમાં લઈને ગુજરાતી સત્તા ઉત્તરમાં ઠેક ચંદ્રાવતી સુધી ફેલાવી હતી. માલવદેશના રાજવીઓને પણ તેણે જીતી લીધા હતા. સજ્જન, ઉદાયન, વાગભદ્ર, આમ્રભદ્ર, શાંતુ મહેતા—આ બધા પાટણ નિવાસી જૈન મંત્રીશ્રેણીએ ગુર્જરભૂમિની સેવા કરવા સઘળું સર્મપણુ કર્યું હતું. આમ વનરાજથી પ્રગતિના શિખરે ચઢેલા પાટણનો વૈભવ, ઠેક પરમાર્હત મહારાજ શ્રી કુમારપાલ સુધી ઉતરોઉતર વધતો ચાલ્યો.

પણ મહારાજ કુમારપાલના મૃત્યુ પછી અજ્યપાલે ન્યાં પાટણની રાજસત્તાનાં સુત્રો હાથમાં લીધાં ત્યારથી પાટણની પડતી શરૂ થઈ. અજ્યપાલ લાંબો કાળ રાજ્ય ભોગવી ન શક્યો. અજ્યપાલે જૈનધર્મ પર પોતાનો દ્વેષ ખૂબ ઠાલવ્યો, મહારાજ કુમારપાલનાં બંધાવેલાં ત્રિભુવનપાલવિહાર, કુમારવિહાર, આદિ સેંકડો જિનમંદિરો તોડી પાડ્યા હતા. અજ્યપાલના મૃત્યુ પછી ભીમદેવ ખીજો પાટણની ગાદીપર આવ્યો, તે બેળાભીમ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો, તેવાં રાજ્ય-કાળમાં મુસલમાન સુલ્તાઓનું જોર વધતાં પાટણની રાજ્યસલાતું તેજ આથમતું ગયું. ભીમદેવના શૂરાસમંત લવણપ્રસાદે ધોળકામાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. અને ગુજરાતની સત્તા આમ વેર-વિખેર થવા માંડી.

મિત્ર એસા કીજ્યે, ઠાલ સરિખા હોય; ૨૦૫૪
સુખમાં પીછે પડ રહે, દુઃખમે આગે હોય.

ધોળકામાં ગુજરાતનું રાજશાસન લવણપ્રસાદના વારસ, મહારાણા વીરધવલે ચલાવ્યું. તેને જૈનમંત્રીશ્વર શ્રી વસ્તુપાલ તથા સેનાધિપતિ તેજપાલની સહાય મળી.

આ બાબુ પાટણ વધુ નબળું પડતું ગયું ભીમદેવ બીજા પછી તેનો પુત્ર કણુરદેવ રાજ્યસિંહાસને આવ્યો. એ ઘેલો નીકળ્યો. તેણે પોતાના નાગર પ્રધાન માધવના ધરની સ્ત્રી પર દષ્ટિ બગડી, પરિણામે મુસલમાન સત્તાએ પગપેસારો કર્યો. અને કરણુધેલાને ગુજરાત છોડીને ભાગી જવું પડ્યું. વીરવનરાજ વંશજને આ રીતે પોતાની પતિ-ભૂમિને ત્યજી રાજ્ય વૈભવોને છોડી, અંધારી રાતે એકલા ભાગી છૂટવું પડે છે. ખરેખર ક્યાં કર્મ સહુને ભોગવવાં પડે છે. વિ. સં. ૧૩૫૩ ના વર્ષમાં આ રીતે પાટણની રાજશાહી પરાધીન બની. નાગરબ્રાહ્મણ માધવમંત્રીએ પોતાના અપમાનનો બદલો લેવા ઠેઠ દીકરી પહોંચી અલ્લાઉદ્દીન ખૂનીને ઉરકેરી કરણુદેવની સામે યુદ્ધ ઉભુ કર્યું. પરિણામે પાટણનું પતન થયું. પાટણની વિભૂતિ, અશ્વર્ય તથા સત્તા ત્યારથી એસરતા થયા.

આજે પાટણ પોતાના પુરાણા ગૌરવને જાળવીને મૂકતપણે પોતાની પ્રથિદાને સ્થાપીને રહ્યું છે. પ્રાચીન શિલ્પ સ્થાપત્યો. તથા ઐતિહાસિક લઘ્ય અવશેષો આજે પણ પાટણની પ્રાચીનતાની સાક્ષી પૂરી રહ્યા છે. નિર્મલ, પવિત્ર સ્વચ્છ સરસ્વતી નદીના ઉજળતા તરંગો તેના આંગણામાં કૂદા-કૂદ કરી આવનાર સહુ કોઈ પ્રવાસીને પાટણની લઘ્યતાનું, એક કાળે ભાન કરાવતા હતા, તે પવિત્ર સરસ્વતીમૈયા પણ જાણે આજે પાટણથી રીસાઈ ગયાં હોય તે રીતે માનવ જઈ બેઠેલ છે. પાટણ શહેરમાં આજે જૈનોના હજારો ઘરો છે. જૈનમંદિરો છે. ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો તથા ધર્મશાળાઓ પણ પાટણની શોભામાં આજે અનેરો વધારો વધારો કરી રહેલ છે. પુરાણું પાટણ વિ.નહ

૨૦૬: ગૌધન ગજધન બાજધન, ઓર રત્નધન ખાણ;
જ્ય આવે સંતોષ ધન, સખ ધન ધુળ સમાન.

૧૪મા સૈકામાં અલ્લાઉદ્દીન ખીલજના હાથે ન;શ પામ્યું ત્યારમાદ વિ. સં. ૧૪૨૫માં લગલગ પાટણુ ફરી વસ્યું. પહેલાં જે સ્થાને હતું ત્યાંથી થોડું દક્ષિણ-પશ્ચિમ બાજુ પાછું આવ્યું. પરિણામે વનરાજના હાથે સ્થાપિત થયેલ પંચાસરા પાશ્વર્નાથનું પ્રાચીન દેરાસર ગામથી ઉત્તર બાજુ બહાર રહ્યું. જે મંદિર પૂઠ ગામમાં પડતી હોવાના કારણે આજે લગલગ છેલ્લા દશવર્ષથી જૂનાં મંદિરના સ્થાને પૂર્વાભિમુખ નવું ભવ્ય મંદિર બંધાઈ ગયું ને પ્રતિષ્ઠા સં. ૨૧૬ના વૈશાખ સુદ ૬ને સોમવાર મંગળ પ્રભાતે થઈ ગઈ છે. આ પ્રસંગે ભવ્ય રથયાત્રાનો વરધોડો નીકળ્યો હતો ને દશ ગામના રથ આયા હતા. નવું મંદિર ભવ્ય આલિશાન તથા આવત જિનાલયવાળું બનાવાયું છે. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે, જ્યાં આવત જિનાલય કરાવવાનો સંકલ્પ શ્રી સંઘે કર્યો, અને મૂળનાયકજીને ખીજે બિરાજમાન કર્યો, એ અરસામાં પાટણુથી એક ગાઈ દૂર જમીનમાંથી લગલગ પ્રાચીન ભવ્ય પ્રાચીન ભવ્ય પ્રતિમાજી નીકળ્યાં જે આજે પંચાસરાના ચોકમાં ઉપાશ્રયમાં પરાણુ તરીકે પધરાવેલા હતા.

સગરામ સોની-કે જેમણે ગિરનારજીપર મંદિરો બંધાવ્યાં છે. ને મહાપ્રભાવક શ્રાવક આ પાટણુ શહેરના હતા. ભગવતીસૂત્રમાં પ્રત્યેક પ્રશ્ને જેમણે સોના મહોરો ચઢાવી હતી, અનેક શાસ્ત્રગ્રંથો સોનાની શાહીથી લખાવ્યા હતા. તે સગરામ સોનાની ધર્મશાળા અદ્વિતીય હતી, શત્રુજયોદ્ધારક સપ્રરોશા પણ આ પાટણુની જ વતની હતા. પાટણુમાં આજે લગલગ ૧૦૦ દેરાસરો છે. તેમાં શ્રી નગીનદાસ મંડપની સ્હામે ભવ્ય ચોકમાં પંચાસરા પાશ્વર્નાથનું મંદિર પ્રાચીન તેમજ ભવ્ય છે. પાટણુના પ્રત્યેક જૈનને માટે તે યાત્રાધમ્મ તથાચ છે. એ ચોકમાં ખીજાં એ મંદિરો છે. બાજુમાં જ હમણીં લગલગ ૧૨ વર્ષ થયાં જેની સ્થાપના થઈ છે. તે 'આ. મ. શ્રી હેમચંદ્રસુરીશ્વરજી જૈન જ્ઞાન મંદિર' પણ દર્શનીય છે. વિશાલ મકામનમાં લોખંડના સંખ્યાબંધ કપાટોમાં પ્રાચીન

જો સુખમાં ફીર દુખ વસે, સુખ નહિ દુખ રૂપ; ૨૦૭
જો ઉતંગ ફીર ગીર પડે, સો ઉતંગ હિન ભવરૂપ.

જ્ઞાનઅથોને વ્યવસ્થિત રીતે ત્યાં સાચવી રાખવાનો સ્તુય પ્રયત્ન થયો છે. આ જ્ઞાનમંદિરની પાછળ પ્રેરણા, પ્રોત્સાહન તથા સંયોજન શક્તિદ્વારા મહત્વનો ભગીરથ પુરૂષાર્થ ખેડી, શૂન્યામાંથી સુષ્ટિ ઉભી કરનાર અતાબ્યાસી વિદ્વદ્વર્ય મુનિધુંગવ શ્રી પુણ્યવિજયજીની સાહિત્યસેવા અવશ્ય પ્રશંસનીય છે.

પાટણમાં અષ્ટપદજીની ધર્મશાળા, કાટાવાસાની ધર્મશાળા, ઈત્ય દિ યાત્રાજીઓને અનુકૂળગાવાળી ધર્મશાળાઓ છે. ભોજનશાળા, આયબીલ ખાતું વિગેરે સાધનો સગવડ ભર્યાં અને વ્યવસ્થિત છે. શ્રી હેમાચંદ્રાચાર્ય જૈન લાયબ્રેરી આદિ સાહિત્ય સંસ્થાઓ છે. તદુપરાંત પ્રત્યેક જૈન લતાઓમાં ઉપાશ્રયોમાં પ્રાચીન તાડપત્રીય, હસ્તલિખિત પ્રતોનો સારો સંગ્રહ છે. જે જૈન શાસનમાં સાહિત્યનો પરંપરાગત વારસો આઘાવધિ જૈન સંઘના હાથે જળવાઈ રહ્યો છે. તે વારસોજ વર્તમાનકાળના આત્માઓ માટે જૈન શાસનની આરાધના માટે પ્રખળ આલંબન છે. પંચાસરા દેરાસરજીની સ્થાને નગીનદાસ હોલમાં શ્રી કેસરચાઈ જૈન જ્ઞાનમંદિર નામની સંસ્થા દ્વારા અનેકવિધ સાહિત્ય પ્રકાશનો પ્રસિદ્ધ થઈ રહ્યાં છે. તેમજ પાઠશાળાઓ, શ્રાવિશાળાઓ કન્યાશાળાઓ આદિ પણ પાટણ શહેરમાં આજે સંખ્યાબંધ છે. જોગીવાડામાં શામળા પાર્શ્વનાથનું દેરાસર પણ પ્રાચીન તથા ભવ્ય છે. મૂળનાયકજી ચમત્કારિક છે.

પાટણ શહેરમાં આજે જે સંખ્યાબંધ દેરાસરોજિનમંદિરો ઠેર ઠેર દેખાઈ રહ્યો છે. તે બધાં ભવ્ય, વિશાળ તથા રમણીય છે. પાટણ શહેર ખરેખર ગુજરાત-મહાગુજરાતું પ્રાચીન ઐતિહાસિક તથા પવિત્ર યાત્રાધામ ગણાય.

ગાંભૂ-પાટણની નજીકમાં લગભગ બાર ગાઉ ઉપર આ ગાંભૂ ગામ આવેલું છે. આ સ્થાન પૂર્વકાલમાં ગંભીરા કે ગંભૂતા તરીકે

૨૦૮ મધુ સંયમ કરી મરી રહી, જમર કેવલ અજાણ
ના દીધું ના ભોગવ્યું, નાહક જોયો પ્રાણ.

સુપ્રસિદ્ધ હતું. અહીં લવ્ય તથા ચમત્કારિક શ્રી ગંબીરા પાર્શ્વનાથનાં પ્રાચીન પ્રતિમાજી મૂલનાયક તરીકે મંદિરમાં ધિરાજમાન છે. પૂર્વ-કાળમાં આ પ્રતિમાજીના હાથમાંથી દરરોજ રૂપાનાણું મળતું હતું. આ ગામ અતિશય પ્રાચીન છે. પાટણ શહેર વસાવ્યા પહેલાં પણ આ સ્થાનમાં રહીને ટીકા રચ્યાનો ઉલ્લેખ આચારાંગ-ટીકાની પ્રશસ્તિમાંથી મળે છે. મહામંત્રીશ્વર શ્રી વિમલજ્ઞાના પૂર્વજ નીના શેઠ, મારવાડમાંથી અહિં ગાંભૂ આવીને વસ્યા હતા. તે કાળમાં ગાંભૂની જાહોજલાલી અતિશય હતી. ગાંભૂ ભાગીને પાટણ વસ્યું હોય એમ કલ્પના થાય છે. પાટણને વસાવ્યા પછી ગૂર્જરેશ્વર યનરાજે ગાંભૂના રહીશ નીના શેઠના પુત્ર લાહીરાને પાટણ ખેલાવી, તેમને દંડનાયક-સેનાપતિ તરીકે નીમ્યા હતા. આજે અહિં શ્રાવકોના ૧૫ લગભગ છે. દેરાસરજીમાં પ્રતિમાજી સુંદર તથા રમણીય છે. મુ'બઈ લાલબાગ-માધવબાગમાં જે સુંદરજીનમંદિર જામનગરના શેઠ લાલજીભાઈએ બંધાવ્યું છે. તેમાં જે મૂલનાયક શ્રી મહાવીર સ્વામીનાં ચમત્કારિક લવ્ય પ્રતિષ્ઠિત ધિરાજમાન હતા. અને મોતીશાટેમ્પલ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટી ધર્મપ્રેમી શ્રી જીવાભાઈ પ્રતાપશીની મહેનત તથા સંઘની ભલી લાગણીના કારણે મુ'બઈ માટે પ્રતિમાજી મમ્યા હતા. હજુ પણ મંદિરમાં અનેક લવ્ય પ્રાચીન તથા પ્રવાવિક પ્રભુ ધિ'એ ધિરાજમાન છે, કે જેઓના દર્શનશ્ચથી ચિત્ત ઠરે છે.

卐 सुंअध आंगण्णे उणवायेल अपूर्व दीक्षा महोत्सव 卐

जैन रत्न कविद्वजकुटीर व्याख्यान वाचस्पती (स्व) पू. व्याख्यान लगवत श्री मह विजय लब्धी सुरिधरल महाराजना विनित शीश्यो परम शान्त, भूति पू. उपाध्याय श्री जयंत विजयल गणिवर पू. अध्यात्म भूति पं. नवीन विजयल गणिवर तथा विद्धवय पू. पन्यास विक्रम विजयल गणिवर आदी विशाण भूतिसमुदाय नीनीश्रामां भागसर सुद प रवीवारना दीने कुमारीका छन्दिरा जहेन ताराचंद्र महेता तथा कुमारीका प्रविष्ठा धेलाभार्ध शाहनेा भागवती दीक्षा महोत्सव थयो हतो ते पहेला दीक्षार्थी जेतोना मानपत्र, कठोर मुकामे शा. वज्रचंद्र युनीबालना प्रमुष्पदे सुरत मुकामे शा. युनीबाल नेमचंद्र या वाला प्रमुष्पदे, घाटकापर शा. अंणालाल नरसीदासना प्रमुष्पदे. शान्ता कुण्मां सकलसंध मुंअध (सुरजवाडीमां) पुलचंद्र शामल कठरडीयाना प्रमुष्पदे, तथा शीवनारायण नेमाणीनी वाडीमां शा. चंद्रलाल भोगीलालना प्रमुष्पदे तेमण् लाव आगना अन्य उपाश्रामां परीअ चंद्रलाल हलसुष्पभार्धना प्रमुष्पदे समारंको थया हता, तेमां मानव भेदनी हाजरी सारी संध्यामां हती भागसर सुद प रवीवारे वरसीदानना अन्य वरधोडो प्रभुजना रथ साथे सुंअधना मुष्प लताओमां करी बालआग उपाश्रामां उतर्यो हतो, व्याख्यान होल आर्कषक रीते शण्णार्यो हतो, दशलज्जरनी असंध्य मानव भेदनी वज्र्ये दीक्षार्थी जहेतोओ. रणेहुरण्णु लध नृत्य क्युं त्यारे प्रभु वीरना जयनाद पोडार्या हता. वेश परीधान थया आद सर्व वीरती सामायिक तथा नाम करण्णु वीधी थया हता सुमुक्षु श्री छन्दिरा जहेननुं नाम पू. साध्वी अहंत पदमाश्री तथा सुमुक्षु श्री प्रविष्ठा जेनुं नाम, पू. साध्वी परम पदमाश्री राभवामां आन्युं हतु तेओ अन्ने साध्वी पू. वाचयभाश्रीजना शीष्य जण्णेर थया हता तोओ सौ आ जवन पू. सर्वोदयाश्रीज नीनीश्रामां रहेशे स्वजन स्नेहीओ तरक्की कामणाओनी वर्षा धर्ध हती पू. प्रन्यासत्रा विक्रम विजयल महाराजनी देशना सांभणी प्रभावना लर्ध सहर्ष जेर वीअराया हता.

卐 दीक्षी तोना जवन भंगणभय अनेा ओ शुभेच्छा 卐

संध सेवक चंद्रलाल पंजातवाला

વંથલી નિવાસી શ્રી તારાચંદ પ્રેમજી મહેતાની સુપુત્રી કુમારી ધર
 ચી. અહેન પ્રવિણા એકવીસ વર્ષની બાલ્ય વયમાં અસા
 卐 શ્રી પરમ ભગવતી પ્રવજ્યા આંગી

સુસુ શ્રી પ્રવિણા

卐

। तथा कडोर (सुरत) नीवारी शाह नवलचंद्र घेलाबाधनी
संसारना त्याग करी संवत २०१६ भागसर सुद्ध पं रवीवार
करवा प्रयाणुकरे छे ते वणतनुं दश्य ॥

सुसुक्ष्मा श्री धन्वीरा

परम पवित्र भागवती प्रवक्त्या अंगीकार
करनारने कोटी कोटी बंधनाहो

पू. परम पदमाश्रील

पू. अर्जुनपदमाश्रील

परम पूज्य आचार्य' भगवंत श्री लक्ष्मी सूरिधरल ना
संघाडाना साध्वील सर्वोदयाश्रील ना शिष्य वाचयमाश्रील
ना शिष्य थया हुता.

卐 धन्य हो संयम मार्ग प्रयाणु करनार आत्मामाने 卐

કિરણ ૨૬ મું

ઉત્તર ગુજરાતના યાત્રા સ્થળો

મોઢેરા—ગુજરાતના પ્રાચીન ઐતિહાસિક તીર્થસ્થાનોમાં મોઢેરા પણ સુપ્રસિદ્ધ છે. શ્રી અપ્પલદ્વીસુરિજી મોઢેરામાં શ્રી વીરભવાનને હુ મેશા વંદન કરવા આકાશ માર્ગે આવતા હતા. તે પ્રકારનો તીર્થકલ્પનામાં ઉલ્લેખ આવે છે, અપ્પદ્વીસુરિજીની દીક્ષા તથા સુરિપદ્વી પણ આ સ્થાને થઈ છે. આ સ્થળ આજે પાટણથી આર ગાઉ લગભગ છે. ગામ ખ્હાર ફલાંગ દૂર જૈન મંદિરના અવશેષો સારા પ્રમાણમાં મળી આવે છે. આ મંદિરની સામે વિશાલ કુંડ છે. આ મંદિરની રચના જીવાલિગમ સુત્રમાં વિજયદેવનાં વર્ણનમાં આવતાં જૈન સાહિત્યને બરાબર મળતી આવે છે. આ વિશાલ મંદિર હાલ તે ભાંગીવૂટી સ્થિતિમાં છે. હજુ કુંડની દેરીઓમાં પદ્માનાસ્થમાં પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક વર્ષ પહેલાં સમારકામ કરતાં જૈન તીર્થકરદેવની ૧૬ મૂર્તિઓ મલી હતી. પણ સત્તાવાળાઓની બેદરકારીથી એ વિષે બધું ઠાંકી દેવામાં આવ્યું હાલ શ્રી ભીડભંજન પાર્શ્વનાથજીનું એક દેરાસર છે. શ્રાવકોના ઘરો છે. ઉપાશ્રય છે, ભોયણીજીથી પાટણ જતાં રસ્તામાં આવે છે. રાંતેજીથી પાંચ ગાઉ પર આ ગામ આવેલું છે. અને રાંતેજીથી ભોયણીજી છ ગાઉ થાય છે.

કંબોઈ—મહેસાણાથી પાટણ જતી રેલ્વે લાઈનમાં મહુદેરાડથી ચારસ્મા થઈને હારિજ જતાં, ચાણુસ્માથી લગભગ પાંચ ગાઉ દૂર 'કંબોઈ' ગામ આવેલું છે. આ સ્થાન ઐતિહાસિક હોવાની સંભવના છે. ગામના પાદરે જૂનાં ખંડીયેરો, જમીનમાં દટાયેલા પાયા, ઈટે

૨૧૦ પંથી સહુ ભવપંથમાં, બેળા થયા ભાગ્યે કરી;
કાઈ આજે કાઈ કાલે, એમ જશે સહુ વિખરી.

વગેરે આજે પણ જોવા મળે છે. કંબોઈ ગામ સ્ટેશનથી ૦૧ માઈલ દૂર છે. ગામમાં દેવવિમાન જેવું સુંદર જિનમંદિર છે. ન્હાની પણ વ્યવસ્થાવાળી ધર્મશાળા છે. વાતાવરણ શાંત તથા. અસ્લાહદપ્રદ છે. મૂળનાયક શ્રી મનમોહન પાર્શ્વનાથના પ્રતિમાજી પ્રભાવક તથા અદ્ભુત છે. પૂ. મુનિરાજ શ્રી દર્શનવિજયજી (ત્રિપુટી) મહારાજની શુભ પ્રેરણાથી અમદાવાદ નિવાસીભાઈ લાલભાઈ લઠા આદિ ગ્રહસ્થાના પ્રયાસોથી આ તીર્થ આજે ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્રમાં સુપ્રસિદ્ધ બન્યું છે. મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. ભોજનશાળા, દવાખાનું, તથા જૈન લાયબ્રેરી આદિની વ્યવસ્થા યાત્રિક વર્ગને અત્યંત કૃતજ્ઞતા કરી આપે છે. શ્રી શંખેશ્વરજી જનારને હારિજના રસ્તે કંબોઈ તીર્થની યાત્રા માટે સુગમ રસ્તા રહે છે.

ચારૂપ—પાટણ શહેરથી સરસ્વતી નદી બાજુના રસ્તે થઈ જતાં ત્રણ ગાઉ દૂર ચારૂપ તીર્થ આવેલું છે. ગામ ન્હાનું છે, ગામની મધ્યમાં વિશાલ ગઢની અંદર વચ્ચે ભવ્ય જિનમંદિર આવેલું છે. ધર્મશાળાની વચ્ચે મંદિર હોવાથી સ્થાન રમણીય લાગે છે. મંદિરમાં મુલનાયક શ્રી શામળા પાર્શ્વનાથજીના પ્રતિમાજી અતિશય પ્રાચીન તથા મહાપ્રભાવક છે, ‘ભ. શ્રી મુનિસુવસ્વામીનાં શાસનમાં શ્રીકાંતા-નગરીના ધનેશ શ્રાવકે આ પ્રતિમાજી અહિં પધરાવ્યા છે.’ આ પ્રતિમાજીને અંગે અન્યાય પ્રમાણે તથા હકીકતો પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં એટલું તો નિર્વિવાદ છે કે, મૂલનાયકજી પ્રાચીન છે. આ તીર્થનો મહિમા કેટલાયે સૈકાઓથી ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં જૈનાચાર્ય વીરાચાર્ય અહિં યાત્રાર્થે પધાર્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. વસ્તુપાત્ર તેજપાલે આ સ્થાને જિનમંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. એજ રીતે માંડવગઢના મંત્રી શ્રી પેથડશાએ પણ અહિં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું સુંદર મંદિર બંધાવ્યું હતું.

તરવર સરોવર સંતબ્જન, ચોથા વરસત મેહ; ૨૧૧
પરમારથ કે કારણે, ચારો ધાર્યો દેહ.

આજે તો વિશાલ ચોકમાં દેરાસર તથા આજુબાજુ ધર્મશાળા છે. આ તીર્થની વ્યવસ્થા પાટણુ શ્રી સંઘ કરે છે. રેલ્વે રસ્તે પાટણુથી કાકોસી જતી રેલવે લાઈનમાં ચારૂપ પહેલું સ્ટેશન છે. સ્ટેશનથી ગામ એક માઈલ દૂર છે. યાત્રિકોને પાટણુથી વાહન દ્વારા જવું અનુકૂળતાવાળું છે. ચારૂપ તીર્થમાં એકાંત સાઈ છે. અઠવાડિયાની સ્થિરતાપૂર્વક સાધન હોય અને રહેવા લાવના હોય તો હવાપાણી તંદુરસ્ત છે. આત્મઆરોગ્ય સાથે ચિત્તશાંતિ તથા શરીર સ્વસ્થતા મેળવવા માટે પણ આવાં તીર્થસ્થાનો ખૂબ ઉપકારક છે.

મેત્રાણા—પાટણુથી કાકોસી-મેત્રાણા બાજુ જતી રેલ્વે લાઈનમાં છેલ્લા મેત્રાણા સ્ટેશનથી ગામ એક ગાઉ દૂર છે. યાત્રિકોને લેવા માટે પેઢી તરફથી માણસ સ્ટેશન ઉપર દરરોજ હાજર હોય છે. મેત્રાણામાં વિશાલ રંગમંડપવાળું ભવ્ય જિનમંદિર છે. સુંદર બે ધર્મશાળાઓ તથા ઉપાશ્રય છે. દેરાસરમાં મૂલનાયક શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનાં રમણીય પ્રતિમાજી છે. વિ. સં. ૧૮૯૯ના શ્રાવણ વદિ ૧૧ ના દિવસે, આ ગામના લુહરની કાઠમાંથી ચાર પ્રતિમાજી શ્રી ઋષભદેવ, શ્રી શાંતિનાથજી, શ્રી મન્નપ્રભપ્રભુજી, શ્રી કુંથુનાથજી, નામે નીકળ્યા હતા. આ બધાં પ્રતિમાજી પ્રાચીન તથા ભવ્ય છે. દેરાસરજીમાં પધરાવ્યા છે. દેરાસરજીની વ્યવસ્થા સારી છે. દેરાસરમાં નીચે ભોંયડું છે. હાલ ખંડિત પ્રતિમાજી ત્યાં ધિરાજમાન છે. દેરાસરજીના પાછલા ભાગમાં ત્રણ દેરીઓ છે. સ્થાન સુંદર યાત્રિકોને વાસણુ ગોઠડા વગેરેની સગવડ સારી છે. પેઢી તરફથી નહાની પાંજરાપોળ ચાલે છે. તીર્થને વહિવટ પાટણુ, સિદ્ધપુર, પાલણુપુર વગેરે સંઘના ગૃહસ્થોની કમિટિદ્વારા હાલ ચાલે છે. આ તીર્થને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાની જરૂર છે. અહિંથી સિદ્ધપુર પાંચ ગાઉ થાય. રસ્તો રેતીવાળો છે. સિદ્ધપુરમાં આપણા દેરાસરો ઉપાશ્રય તથા શ્રાવકોની વસતિ છે. શહેર સરસ્વતી નદીના કિનારે આવેલું છે. જૈનોતર હિંદુઓ માટેનું યાત્રાધામ અહિં

ગણાય છે. સિદ્ધપુરનો રૂદ્રમહાલ ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ હતો. આજે તે એના અવશેષો જ કેવલ રહ્યા છે. શહેરમાં વહોરા કોમની વસ્તી ધણી છે. જેઓ પરદેશમાં મ્હોટા વહેપાર ખેડનારા સાહસિહ વ્યાપારીઓ ગણાય છે, અમદાવાદથી દીલ્હી જતી મીટર ગેઈજ રેલ્વે લાઈનમાં સિદ્ધપુર સ્ટેશન આવેલું છે. સ્ટેશનથી જ ગામ તથા તેના રસ્તાઓ શરૂ થાય છે. એકંદરે ગામ રળીયામણું છે.

ચાણુસ્મા—ગુજરાતના અણહીલપુર પાટણથી ૬ ગાઉ દૂર ચાણુસ્મા ગામ આવેલું છે. ગામમાં શ્રાવકોના લગભગ ૩૦૦ ઘરો છે. શ્રાવક ધર્મની રચિવાળા તથા ભાવિક છે. શ્રાવિકોની વસતિ વચ્ચે ગંગનયુખી ભવ્ય જિનમંદિર આવેલું છે. મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી ભટેવા પાર્શ્વનાથજીના વેણુમય ન્હાના પ્રતિમાજી પ્રાચીન તથા પ્રભાવિક છે. આ પ્રતિમાજીની પ્રાચીનતા માંટે એક ઉલ્લેખ એ મુજબનો પ્રાપ્ત થાય છે કે, ‘અહિં ચાણુસ્મામાં રહેતા રવિચંદ નામના દરિદ્ર શ્રાવકને સ્વપ્નમાં પ્રભુજીના આધ્યાયક દેવે પોતાનું સ્થાન કહ્યું. રહવારે શ્રાવકે ભડીયાર ગામની પાસેના ખેતરમાંથી આ પ્રતિમાજીને લાવીને અહિં પધરાવ્યા, અને વિ. સં. ૧૫૩૫માં પ્રભુજીની મંદિરમાં તેણે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પહેલાં પણ આ સ્થાને ભટેવા પાર્શ્વનાથજી હતા. તેવા લેખ પણ મળી રહે છે. જેમાં લખાણુ છે કે, ‘જ્યંત નામના શ્રાવકે સસરાના ગામ ચાણુસ્મામાં વાસ કરી વિ. સં. ૧૩૩૫માં શ્રી અચલગચ્છીય અજિતસિંહ સૂરિના ઉપદેશથી અહિં ભટેવા પાર્શ્વનાથજી મંદિર બંધાવ્યું, અને પ્રતિમાજીને પ્રતિષ્ઠિત કર્યા.’ આ રીતે ચાણુસ્મા ગામ ઐતિહાસિક છે. દેરાસર વિશાલ છે, બાજુમાં ઉપાશ્રય છે. જ્ઞાનમંદિર, ધર્મશાળા ભોજનશાળા તથા આયથીલ ખાતુ આદિ ધર્મસ્થાનો અહિં આવેલાં છે. દેરાસરજીમાં ૧૩ મી સદીનું પ્રાચીન ચરિકર દર્શનીય છે. સ્ટેશન પર ધર્મશાળા તથા ગુરૂમંદિર છે. મહે-

પશુકી હોત પનીઆ, નરકા કષ્ટુ નહિ હોત; ૨૧૩
 નર જો કરણી કરે તો, નરકા નારાયણ હોત.

સાણાથી મહાદેશ યઈ હારિજ જતી રેલ્વે લાઈનમાં ચાણુસ્મા
 સ્ટેશન આવેલું છે.

મહેસાણા—અમદાવાદથી દીલ્હી જતી મેઈન રેલ્વે લાઈનમાં
 મહેસાણા ગૂજરાતનું કેન્દ્ર ગણાતું જંકશન સ્ટેશન છે. પાટણ બાજુ,
 વીરમગામ બાજુ જતી બે લાઈનો તથા તારંગા, વડનગર જતી રેલ્વે
 લાઈન અહિંથી નીકળે છે. સ્ટેશનથી ગામનું બજાર શરૂ થાય છે.
 સ્ટેશનપર પણ જૈન ધર્મશાળા, જૈન પ્રવાસીઓ માટે ઉતરવાને સાડ
 વિ. સં. ૧૯૯૯ની સાલમાં તૈયાર થયેલી છે. શહેરમાં જતાં બજાર
 વચ્ચે ડાબા હાથે વિશાલ જિનમંદિર આવેલું છે. તે દરવાજાની અંદર
 ચોક ઉત્તરથી જતાં પૂર્વાભિમુખ દેરાદર છે. દેરાસરની બહાર પણ
 વિશાલ ચોક છે. મંદિર બે માળનું તથા ભોંયરાવાળું ભવ્ય અને
 રમણીય છે. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથ તથા શ્રી સુમતિનાથજી છે. આ
 સિવાય ન્હાના મોટા મળી બીજા ૮ દેરાસરો અહિં છે. દેરાસરોનો
 વહિવટ શ્રી સંઘ તરફથી સુધારા ખાતાની પેઢીના નામે ચાલે છે.
 બજારની મધ્યમાં આલિશાન ઉપાશ્રય છે. ત્રણ માળનો આ ઉપાશ્રય
 બરાબર શહેરની વચ્ચે બજારના ચોકમાં છે. ગામમાં યાત્રાળુઓ માટે
 ધર્મશાળા, સેનેટેરીયમ, ભોજનશાળા આદિની વ્યવસ્થા છે. ધર્મશાલ
 પરમ શ્રદ્ધાળુ શેઠ વેણીચંદ હસ્તક સ્થપાયેલી શ્રી યશોચિંજયજી
 જૈન પાઠશાળાનું મકાન, બજારમાં સ્ટેશન રોડ પર આવેલું
 છે. આ પાઠશાળામાં ધાર્મિક જ્ઞાન, શિક્ષણ તથા સંસ્કારોનું
 સિંચન થાય છે. સંસ્કૃત, વ્યાકરણ, પ્રકરણ, આદિ તત્ત્વ-
 જ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવાપૂર્વક, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો પ્રત્યે
 વિદ્યાર્થી માનસમાં શ્રદ્ધા તથા સુરચિ ઉત્પન્ન થાય તેવું
 વાતાવરણ જગાડનારી આ સંસ્થા હિંદલરમાં એક જ છે.
 અત્યારસુધી સંસ્થામાંથી શિક્ષણ લઈને વિદ્યાર્થીઓમાંથી કેટલાકોએ
 સંયમ માર્ગ સ્વીકાર્યો છે. કેટલાકો ધાર્મિક શિક્ષકો, પરીક્ષકો આદિ

૨૧૪ જ્ઞાન ગર્વ મતિ મંદતા, નિષ્કુર વચન ઉદ્દગાર;
 રૂ લાવ આલસ દશા, નાશ પંચ પ્રકાર.

થયા છે. કેટલાકો સ્વતંત્ર ધંધાદારી બન્યા છે, છતાં તે લોકોનાં જીવનમાં સંસ્થાના વસવાટકાળ દરમ્યાન પડેલા સંસ્કારોની અસર પ્રાયઃ ભૂંસાઈ નથી. જૈન ધર્મ તથા જૈન વિદ્યાર્થીઓમાં ટકી રહેલી આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આજે તો પાઠશાળાનું પૂર્વકાલીન ગૌરવ પ્રતિષ્ઠા, તથા તેજ ધટવા લાગ્યાં છે. આપણે ઈચ્છશું કે સંસ્થા ફરી પાછું પોતાનું ભૂતકાલીન ગૌરવ પ્રાપ્ત કરે !

સંસ્થાના વ્યવસ્થાપકો દ્વારા 'જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ' ના નામે પુસ્તક પ્રકાશન વિભાગ ચાલુ છે, જૈન ધર્મના ક્રિયાકાંડો, પ્રકરણો આદિનું સાહિત્ય, શુદ્ધ, વ્યવસ્થિત સરળ તથા સોંધું, જૈન સમાજમાં પ્રચારવા માટે અત્યારસુધી આ સંસ્થાએ ખૂબ જ મહેનત પરિશ્રમ તથા કાળજી લીધી છે. જૈન સમાજની જે અમુક સાહિત્ય પ્રચારક સંસ્થાઓ સુપ્રસિદ્ધ ગણાય છે, તેમાં જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણાનું નામ પણ મોખરે આવે છે. કેવળ ધનોપાર્જન કરવા માટે ગમે તે રીતે ધાર્મિક પુસ્તકો છાપી મારીને પ્રકાશક બની બેઠેલા જૈન જુકસેલરોએ, આજે આવી સંસ્થાઓના ભૂતકાળમાંથી કંઈકે ધડો જરૂર લેવા જેવો છે. આ અવસરે સમાજના જૈન જુકસેલરોને મારે કહેવું જોઈએ કે, 'બેશક તમારે પેટ છે. ધર છે. કુટુંબ પરિવાર છે, ધનપ્રાપ્તિ તમને થવી જોઈએ એ વાત સાચી, પણ જૈન સાહિત્યના પ્રકાશમાં જે કાળજી જૈન તરીકે તમારે રાખવી જોઈએ. એમાં તદ્દન બેદરકાર બનીને, પ્રતિક્રમણના પુસ્તકો, પૂજાઓના તથા પ્રકરણોનાં પુસ્તકો રફી કાગળો પર, અશુદ્ધ ઢંગધડા વગરના છાપી નાંખો એ તો ન જ ચાલે. તમે કિંમત બરાબર લો, મહેનતાણું તમને બરાબર મલવું જ જોઈએ. પણ તમારી મહેનત પ્રમાણિક હોવી જોઈએ.'

આ સ્થિતિમાં શ્રેયસ્કર મંડળ જેવી સંસ્થાઓએ આજે ફરી નવજીવન મેળવી, વિધિ વિધાનનાં, ક્રિયાકાંડનાં તથા પ્રકરણો, પૂજાઓ

કહા ભયો ધર છંડ કે, તજ્યો ન માયા સંગ; ૨૧૫
 સર્પ તજે જેમ કાંચળી, વિષ નહિ તજ્યો અંગ.

આદિનાં ગ્રંથો, શુદ્ધ, સુંદર તથા વ્યવસ્થિતપણે સંપાદિત કરી પડતર કિંમતે સમાજમાં પ્રચારવાની પહેલી જરૂર છે. મહેસાણા આ દષ્ટિએ વિદ્યાનું પણ કેંદ્ર છે. આયંબીલખાતું પણ સંઘ તરફથી અહિં ચાલે છે. શ્રાવકોના ૧૫૦ થી ૨૦૦ ધર અહિં ગણાય છે. મહેસાણાથી ૫ ગાઉ દૂર લીંચ ગામ પણ શ્રાવકોની વસતિવાળું છે. રમણીય દેરાસર તથા ભવ્ય ઉપાશ્રય ત્યાં છે, મહેસાણાથી પાટણ જતાં ધીણોળ, પાંચોટ આદિસ્થાનો પણ સુંદર મંદિર ઉપાશ્રયો આદિથી રમણીય છે. મહેસાણાથી સિદ્ધપુર લાઇનમાં ઉંઝા પણ શ્રાવકોની વસતિવાળું ભવ્ય મંદિર તથા ઉપાશ્રયવાળું શહેર આવેલું છે.

વડવગર—પૂર્વકાળમાં આનંદપુર તરીકે જૈન ઇતિહાસમાં સુપ્રસિદ્ધ સ્થાન આજે વડનગરના નામે ઓળખાય છે. આ નગરમાં દ્યુવસેન રાજાનાં પુત્ર મરણના શોકનું નિવારણ કરવા શ્રીસંઘ સમક્ષ સર્વપ્રથમ કલ્પસૂત્રનું વાચન શરૂ થયેલું. આ પ્રસંગ ભ૦ શ્રીમહાવીરે દેવના નિર્વાણ બાદ ૯૯૩ માં વર્ષમાં બન્યો છે. એટલે કે વિ. સં. ના ૬ ઠા સૈકાની શરૂઆતમાં વડનગરમાં આ ઐતિહાસિક પ્રસંગ બન્યો છે. આ સમયે વડનગર ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ હતું. એ પ્રતીત થાય છે. વર્તમાન અવસર્પિણીકાળમાં પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભદેવ સ્વામીનાં શાસનમાં શ્રીશત્રુંજય મહાતીર્થની તલાટી આ વડનગરમાં હતી. એમ વિ. સં. ૧૫૨૫ માં રચાયેલા એક સ્તવનના આધારે કહી શકાય છે આજે આ ઐતિહાસિક સ્થળે સુંદર આઠ જૈન મંદિરો છે. આમાંનાં કેટલાંક તેા વિશાળ ચોકવાળા ભવ્ય અને રમણીય છે. ભગવાન શ્રીઋષભદેવ સ્વામીનું હાથીવાળું દેરાસર અતિશય પ્રાચીન, વિશાળ તથા અદ્ભૂત છે. શ્રાવકોનાં ઘરો અહિં છે. ઉપાશ્રય પણ છે. આયંબીલખાતું ભોજનશાળા અહિં છે; વડનગરનાગરોની ઉત્પત્તિનું આદિસ્થાન આ મનાય છે. આ બધા નાગરો

૨૧૬ બ્રહ્મચર્ય સંપન્ને બડા, સખ્ય રત્નોક્તી ખાણુ;
તીમ લોકકી સંપદા, બ્રહ્મચર્યમેં આન.

એક કાળે જૈન ધર્મ પાળનારા જૈનો હતા. ગામ ઉંચા ટેકરા પર આળે વસ્યું છે. ગામની બહાર બિંદુ વિશાળ તળાવ છે. મહેસાણાથી વડનગર આવતાં રસ્તામાં વીસનગર શહેર આવેલું છે. અહિં જૈનોની વસતિ સારી છે. દેરાસરો રમણીય છે. ગામ બહાર શ્રીકૃત્યાણુપાર્શ્વનાથનું મંદિર લવ્ય વિશાળ તથા દર્શનીય છે. ગામમાં ઉપાશ્રયો, આયથીલ ખાતું તથા ભોજનશાળાની વ્યવસ્થા છે.

તારંગાણ—મહેસાણાથી ૩૫ માઈલ પર આવેલા તારંગાહીલ સ્ટેશનથી તારંગાણ જવાય છે. મહેસાણાથી વીસનગર, વડનગર થઈને જતી રેલ્વે લાઈનમાં આ છેલ્લું સ્ટેશન છે. ગૂજરાતનું પહેલું નાકું આ ગણાય છે. ચોમેર ડુંગરાઓ, ખીણો તથા ગિરિમાળા આ સ્થાનની આસપાસ પથરાયેલી છે, સ્ટેશન પર યાત્રિકોને સૂવા-એસવા, તથા સરસામાન મૂકવા માટે, ધર્મશાળા છે. ધર્મશાળામાં પાથરણાની વ્યવસ્થા રહે છે. અહિંથી તારંગાણના પહાડ પર જવા માટે ગાડા-માર્ગ પણ છે, અને પગપાળા માર્ગ પણ છે. તારંગાણના પહાડની ઉંચાઈ સામાન્ય છે, વચ્ચે દોઢ ગાઉ પર તલાટીનો મુકામ આવે છે. અહિંથી ચઢાણ શરૂ થાય છે, ચઢાણ પુરૂં થયા બાદ પશ્ચિમ દરવાજામાં થઈને સીધા રસ્તે ચાલતાં ચોમેર પહાડોની વચ્ચે ગગનની સાથે વાતો કરતું લવ્ય ગગનચુખી મંદિર આપણી નજર સામે આવે છે. રસ્તો સગભગ અર્ધા-પોણા કલાકનો ગણાય. ચોમેર ધર્મશાળા, ચોક અને ઓફીસો વટાવી, દેરાસરના ચોકમાં દાખલ થવાનું આવે છે. દેરાસરનો ચોક ખૂબ જ વિશાળ છે. આ જિન મંદિર એટલું સુંદર તથા લવ્ય બાંધણીવાળું છે કે, જોનારને ધડિત્તર એમ થઈ જાય કે તે કાલમાં કઈ રીતે તૈયાર થઈ શક્યું હશે !

ખરેખર ન્યારે માનવી શ્રદ્ધા, પ્રભુમક્તિ તથા લવ્ય ભાવનાના તાણાવાણાથી જોડાય છે, ત્યારે તેનામાં અલૌકિક સામર્થ્ય જન્મે છે,

તનકો જોગી સખ કરે, મનકો વીરલા હોય; ૨૧૭
સહેજે સિદ્ધિ પાઈએ, જે મન જોગી હોય.

મંદિરને જોનાર પ્રત્યેકના હૃદયમાંથી ધન્ય શ્રદ્ધા તથા ધન્ય પ્રભુભક્તિના ઉદ્ભાવે તેનાં નિર્માતાઓ માટે પ્રગટયા વિના રહેતા નથી. ૨૪ ગજ પ્રમાણની ઉંચાઈવાળું ૩૨ માળનું આણું સર્વાંગ સુંદર દેવ મંદિર મહારાજા કુમારપાલે બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ પ્રાચીન ઇતિહાસ-માંથી આપણને મળે છે. શ્રીઅન્જિતનાથ લગવાન પ્રત્યે મહારાજા કુમારપાલને અપ્રતિમ શ્રદ્ધા હતી. એ શ્રદ્ધાથી પ્રેરાઈને આ મંદિરમાં તેમણે ૧૦૧ આંગળની ઉંચાઈવાળા શ્રીઅન્જિતનાથ પ્રભુને પ્રતિષ્ઠિત કરી બિરાજમાન કર્યા હતા. પણ પાછળથી સંભવિત છે કે, પરમાર્હત કુમારપાલ મહારાજાના ભત્રીજા અજયપાલના રાજ્યમાં કે અલ્લાઉદ્દીન ખીલજના કાળમાં આ મંદિરનો નાશ થયો હોય, મૂલનાયક પ્રતિમા-જીને ખંડિત કર્યા હોય, જેથી વિ. સં. ૧૪૬૬માં આ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારની સાથે મૂલનાયક શ્રી અન્જિતનાથ લગવાનનાં નવાં બિંબ અહિં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં છે.

આ જીર્ણોદ્ધાર તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર ઇરના ગોવિંદ સંઘવી નામના સુશ્રાવક છે. તેઓ ઇર રાજ્યના રાણા પુંજીના ખાસ માન્ય અને સંઘના અગ્રેસર વત્સરાજ સંઘવીના પુત્ર હતા. તે કાળમાં વિદ્યમાન તપાગચ્છીય આચાર્ય મ. શ્રી સોમસુંદરસૂરિના અનન્ય ભક્ત હતા. એટલે હાલ જે પ્રતિમાજી મૂલનાયકજી તરીકે બિરાજમાન છે તે વિ. ના ૧૫ મા સૈકામાં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા છે. મંદિર મહારાજા કુમાર-પાલના સમયનું હોવું સંભવિત છે. જેનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવી ગોવિંદ-સંઘે પ્રભુજીને બિરાજમાન કર્યાં હોય એમ લાગે છે. આ તીર્થ વસ્તુપાલ—તેજપાલના સમયમાં પણ પ્રસિદ્ધ હતું. અને તે સમયે પણ મૂલનાયક શ્રીઅન્જિતનાથ લગવાન હતા. એમ વિ. સં. ૧૨૮૪-૮૫ ની સાલમાં વસ્તુપાલ—તેજપાલ ભાઈઓના હાથે અહિં પ્રતિષ્ઠિત થયેલા અનેક પ્રતિમાજી પરના શિલાલેખો પરથી જણાય છે.

જ્યારે સિદ્ધગિરિજીની તલાટી, વડનગર-આણંદપુર હતી, ત્યારે તારંગાણ પણ શ્રી શેત્રુંજયગિરિજીની ૧૦૮ ટુંકમાં 'તારગિરિ'ના નામથી પ્રસિદ્ધ હતું. આવું વિશાલકાય જિનમંદિર અધાવવામાં અગણિત દ્રવ્યનો વ્યય થાય એ સંભવિત છે. મંદિર એટલું બધું જિંચું છે કે નીચેથી જોનારને શિખર પરના ધ્વજદંડની ખાટલા જેટલી લાંબી-પહોળી પાટલી તદ્દન નહાની હાથપ્રમાણ જેટલી જણે લાગે છે. શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનાં પ્રતિમાણ બહુ જ ભવ્ય, નયન મનોહર તથા સુપ્રસિદ્ધ આકૃતિવાળા છે. પ્રભુની મૂર્તિ લગભગ ૧૦૦ આંગળ કરતાં મોટી છે. પ્રભુજીને નવે અંગે પૂજન કરવા માટે બાજુમાં નિસરણી રાખવામાં આવી છે. મંદિરનો રંગમંડપ રમણીય છે. મંદિરના થાંભલાઓ સુંદર વિશાળ છે. મંદિરની બહાર શિખરો પર સુંદર કિડાની શિલ્પશાસ્ત્ર મુજબની મૂર્તિઓ પથ્થર પર કંડારેલી છે. આ મંદિરના ઉપર માળ ઉપર માળ એવા ૩૨ માળ છે. એમ કહેવાય છે ઉપર જે લાકડું વપરાયું છે તે કેગર નામનું મજબૂત લાકડું છે. અગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ વચ્ચે પણ આ લાકડું બળતું નથી. પરંતુ અગ્નિ લાગતાં પાણી ઝરે છે, એમ વૃદ્ધો કહેવું છે. આ મંદિરની આગળના ભાગમાં ૩-૪ ન્હાનાં દેરાસરો છે, તેમાં નંદીશ્વર દ્વિપતું એક દેરાસર છે. બીજામાં સમવસરણતું દેરાસર છે. તેને ફરતા અષ્ટાપદ, સમેતશિખર, સહસ્રકૂડ આદિ ન્હાનાં ચૈત્યો છે. તેની બાજુમાં ચૌમુખજીનું મંદિર છે. મૂલ મંદિરની ઉત્તર દિશા તરફ એક ટેકરી છે. જે સિદ્ધશિલા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સિદ્ધશિલામાં ચૌમુખ તથા પગલાં છે. મૂલ મંદિરની દક્ષીણ દિશામાં કેટિશિલા છે. તેમાં પણ ચૌમુખજી ભગવાન તથા પગલાં છે. આ બધા પ્રતિમાણ તથા દેવકુલિકાઓ પ્રાચીન, તથા શ્વેતાંબર સંઘ હસ્તકમાં છે. જે તેને તે સ્થાનો પરના શિલાલેખો પરથી સ્પષ્ટ પ્રતીત થાય છે. મૂલ મંદિરની પૂર્વ દિશા બાજુ એક ન્હાની ટેકરી પર પૂણ્ય-પાપની ખારીના નામથી

ઓળખાતી દેરી છે. આમાં પ્રતિમાળ પ્રાચીન છે. પરિકર પર વિ. સં. ૧૨૪૫ વૈશાખ સુદિ ૩ નો લેખ છે. આ રીતે મૂલ મંદિરની ત્રણે દિશાઓમાં ન્હાનાં-ન્હાનાં ચૈત્યો આવેલાં છે. આખા ચે પહાડમાં અનેક પ્રકારની વનસ્પતિ, ઝાડો, ફલ-ફૂલો ઇત્યાદિથી વનશ્રી શોભી રહી છે. વાતાવરણ શાંત, મધુર તથા આનંદપ્રદ છે. ઉનાળામાં મહા-બલેશ્વર, દાહલિંગ કે મસૂરી જનારાઓ, જે રીતે પૈસાનો દુવ્યય કરી જીવનને વિલાસની જાડી ખીણમાં ત્યાં જઈને ધકેલી દે છે. તેના કરતાં આવા મહાપવિત્ર, એકાંત સ્થાનમાં દિવસોના દિવસો ગાળે, તે ખરેખર શરીર, મન તથા આત્માનો ભાર હળવો થાય. પૈસાનો દુવ્યય રોકાય અને સંયમ તેમજ સ્વસ્થતાનો પદાર્થપાઠ શિખવા મળે એ નિઃસંદેહ છે. હાલ તીર્થનો વહીવટ શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી-અમદાવાદ કરે છે. તીર્થની યાત્રાએ આવનારને ભાથું અપાય છે. ભોજનશાળાની પણ વ્યવસ્થા સારી છે તેની વ્યવસ્થા વડનગર, ખેરાળ, સીપોર આદિના સહજુહસ્થાની કમિટિ કરે છે. એકંદરે આ તીર્થ ગૂજરાતનાં બધાં પ્રાચીન તીર્થોમાં એકાંત વાતાવરણવાળું તેમજ નિર્સર્ગના ખોળામાં મહાલનારું રમણીય તેમજ મન તથા તનને આલ્હાદ આપનારું કહી શકાય.

વાલમ : મહેસાણા તારંગા લાઈનમાં રગોળા સ્ટેશન વીસનગર જતાં આવે છે. આ સ્ટેશનેથી ત્રણ ગાઉ પશ્ચિમ બાજુ આ લાઈન પર મહેસાણાથી ખીજું સ્ટેશન ભાંડૂથી ચાર ગાઉ પૂર્વમાં વાલમ ગામ છે. નાગરોની મ્હોટી વસતીવાળા આ ગામમાં શ્રાવકોનાં બે ત્રણ ઘરો છે. અહિં પ્રાચીન જિનમંદિર છે. પૂર્વકાળે આ સ્થાન મહિમાવંતુ ગણાતું હતું. પણ કાલના પ્રભાવે આ સ્થાન અપ્રસિદ્ધ બનતું ગયું. મંદિરના મૂલનાયક શ્રી તેમિનાથ ભગવાનનાં ખૂબજ લવ્ય દર્શનીય શ્યામ પાષાણનાં પ્રભાવિક પ્રતિમાળની પ્રાચીનતાનો ઇતિહાસ

૨૨૦ કટુ વાણી સૂણે જો તું, મીઠી વાણી સદા કહેજે;
પરાઈ મુખતા કાજે, મુખે ના ઝેર તું લેજો.

છે. અવસર્પિણી કાળમાં ૨૦ મા શ્રી મુનિસુવતસ્વામીના શાસનમાં તેઓના નિર્વાણ બાદ ૨૨૨ વર્ષ અપાઠી શ્રાવકે ત્રણ પ્રતિમાજી ભરાવ્યા હતા. તેમાંના એક પ્રતિમાજી આ છે, આ વાતને લાખ્ખો વર્ષો વહી ગયા છે. આ સ્થાનની પ્રાચીનતા માટે અન્ય ઐતિહાસિક સાધનો હાલ ઉપલબ્ધ થતાં નથી. છતાં વાલમ ગામની આજુબાજુના ઐતિહાસિક ખંડેરા, અવશેષો તેની ઐતિહાસિકતા કહી જાય છે. મંદિરની બાજુમાં ધર્મશાળા છે. આ સ્થાન અપ્રસિદ્ધ હોવાથી યાત્રિકાનું આવાગમન અહિં થતું નથી. નાગરોની વસતિ અને તે લોકોનું પ્રભુત્વ અહિં વિશેષ છે. વાલમ તીર્થને અગે રસ લેનારા વિશેષ પ્રકાશ પાડે, અને આ સ્થાનને પ્રસિદ્ધિમાં લાવે, એમ આપણે ઈચ્છીએ. મહેસાણા અને તારંગાની વચ્ચે વડનગર નજીકમાં ખેરાજી તથા સીપોર પણ શ્રાવકોની વસતિ તેમજ જિન મંદિર, ઉપાશ્રય આદિ સાધનોવાળાં ગામો છે. જે યાત્રા કરવા યોગ્ય સ્થળો છે.

પાનસર : અમદાવાદથી મહેસાણા જતાં કલોલ પછી ખીજું સ્ટેશન પાનસરનું છે. અમદાવાદથી પાનસર લગભગ ૨૧-૨૨ માઈલ થાય છે. સ્ટેશન પર હાલ પ્લેટફોર્મ થયું છે. સ્ટેશનથી ગામ ૧૧ માઈલ પર જમણી બાજુ વિશાળ દરવાજામાં થઈને આપણા તીર્થ-સ્થાનમાં જઈ શકાય છે પાનસર ગામ અહિંથી લગભગ ૧૧ માઈલ દુર ગણાય. ચોમેર વિશાળ ગઢની વચ્ચે ગગનચુંબી લવ્ય જિન-મંદિર છે. ચારે બાજુ ધર્મશાળાઓ છે. દેરાસર સુંદર બાંધણીનું અને ચઢ-ઉત્તર ક્રમે લવ્ય પગથીઆનું આલિશાન છે. મૂલનયક શ્રી મહા-વીર ભગવંતના પ્રતિમાજી અદ્ભૂત અતિપ્રાચીન તથા પ્રભા-વિક છે. વિ. સ. ૧૯૬૬ ની સાલમાં રાવળ જળા તેજના ધરની દીવાલમાંથી આ પ્રતિમાજી પ્રગટ થયેલા છે. આ મંદિરમાં પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૯૭૪ ના વૈશાખ સુદી ૬ ના મંગળ દિવસે થઈ

નીરખીને નવયૌવના, લેશન વિષય નિદાન; ૨૨૧
ગણે કાષ્ટની પુતળી, તે જગવાન સમાન.

છે. દિનપ્રતિદિન તીર્થનો મહિમા વધતો જ ચાલ્યો છે. આજે તો દેરાસરના વિશાલ ચોકમાં ચારે બાજુએ ન્હાનાં મનોહર મંદિર દેવ-કુલિકાઓ છે. જેમાં સુંદર પ્રભુ પ્રતિમાઓ ધિરાજમાન છે. થોડા પૂર્વોપૂર્વે જે પ્રાચીન પ્રતિમાજી ગાયમાંથી નવા પ્રગટ થયેલાં હતા તે પણ અહિં ધિરાજમાન કરવામાં આવ્યા છે. મંદિર દેવવિમાન જેવું અદ્ભૂત છે. મંદિરની પાછળ હમણાં હજીરોના ખર્ચે અનદાવાદ નિવાસી ધર્માનુરાગી ભાઈ ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઈ તરફથી ભવ્ય જલ-મંદિર આરસના પાષાણનું તૈયાર કરાવાયું છે. મૂલ મંદિરમાં મૂલનાયક નજીકનાં પ્રતિમાજી દર્શનીય તથા ચિત્તને આલ્હાદ આપનારા પ્રસન્ન ગંભીર છે. મંદિરની બહાર વિશાલ ચોક મંદિરની પ્રતિષ્ઠામાં પ્રાણુ પૂરે છે. ધર્મશાળાઓની વચ્ચે ટાવર તથા ભાઈએરી છે. ચોમેર વિવિધ વૃક્ષો, ફૂલના કાચરાઓ તથા છૂટી છવાઈ વનરાજી વાતાવરણમાં મધુરતા આપે છે. મુખ્યત્વે એક એક ઓરડીવાળી ધર્મશાળાઓ અને ઓરડી બહાર મ્હોટી ઓશરી યાત્રાળુઓને માટે અનેક સુવિધાવાળી છે આ ઉપરાંત પાટણવાળી ધર્મશાળા પણ ઉપર-નીચે ઓરડીવાળી છે. વિહાર દરમ્યાન યાત્રા માટે અહિં પધારતા સાધુ-સાધ્વીજી આદિને આ ધર્મશાળા અનુકૂળતાવાળી છે.

ધર્મશાળાની તથા મંદિરની વ્યવસ્થા, અમદાવાદ નિવાસી સદગૃહસ્થોની કમિટિ દ્વારા હાલ થાય છે. વ્યવસ્થા સારી છે. યાત્રિકો માટે ભોજનશાળા વ્યવસ્થિત રીતે ચાલે છે. જેની વ્યવસ્થા રાજપર, બોર, અમદાવાદ, કડી આદિના ધર્માનુરાગી ગૃહસ્થો સેવા બાવે કાળજીપૂર્વક કરે છે.

એકંદરે ગૂજરાતભરતું અદ્યતન સાધન સગવડ આદિથી સજ્જ, પાનસર તીર્થ-સાહુ કોઈ પ્રવાસીનાં ચિત્તને ઠારનારૂં તથા શાંતિપૂર્વક લાંબો વસવાટ કરવા પ્રેરણા કરનારૂં અભિભૂતું

૨૨૨ કાને સુણી ન માનીએ, નજરે દીઠો સો સચ્ચ;
 નજરે દીઠી ન માનીએ, નિર્યાણ કરી સો સચ્ચ.

સ્થાન છે. રેલ્વે લાઈન પર હોવારી વાહન વ્યવહાર પણ અનુકૂલતા વાળો છે. છતાં મોજ-શોખ અને આરામ પ્રિય આજના યુગે, તીર્થસ્થાન જેવાં સંયમ, તપ, ત્યાગ તેમજ સાદાઈના આદર્શ પ્રતીક રૂપ આવાં સ્થળોમાં પણ વૈભવ-વિલાસ, -મોજશોખનું વાતાવરણ ઉભું કરી દીધું છે. એ ખરેખર કમનસીખી કહેવાય. હા, શારીરિક કે માનસિક સ્વસ્થતા માટે, ઈતર સ્થળોએ હવા ખાવા જેવું એનાં કરતાં આવા તીર્થસ્થળોમાં જઈને રહેવાથી એ લાભ છે, એમ માનીને હવા ખાવા લક્ષે આ સ્થળોએ જૈનો આવે. એની સ્લામે આપણે કાંઈ કહેવાનું ન જ હોય. એ ખહાને હમેશાં પ્રભુજીનાં દર્શન થાય, સેવા પૂજામાં સમય વીતે, સાધર્મિકલાઈ-ખહેનોનો પરિચય થાય, સાધુ-સાધ્વીનાં દર્શનનો લાભ મળે, અને સુપાત્રલક્ષિત પણ થાય. તનને શાતા મળે, મનને સમાધિ રહે, એટલે શારીરિક કારણે પણ તીર્થસ્થાનોમાં જઈ વસનારાઓને આ રીતે અનેક લાભો સમાયેલા છે. પણ તીર્થસ્થાનોની મર્યાદા, પવિત્રતા જળવાવી જોઈ એ. એ સહુ કોઈએ ખ્યાલમાં રાખવાનું છે. કંદમૂલાદિ અલક્ષ્ય વસ્તુઓનું લક્ષણ તેમ જ પાનાંનો જુગાર કે એવાં અનિષ્ટો આ પવિત્ર ધર્મસ્થાનોમાં તો નજ હોવા જોઈ એ. આ માટે યાત્રિકોએ, પ્રવાસીઓએ તેમજ ધર્મસ્થાનોના વહિવટદારોએ ખૂબ જ જાગૃત રહેવું ઘટે છે. આપણાં તીર્થસ્થાનોની પવિત્રતા મહત્તા તથા પ્રતિષ્ઠા જે રીતે અત્યાર સુધી જળવાઈ રહી છે. તે સ્થિતિ અખંડ રહેવી જોઈ એ. વહિવટદારોએ પણ તીર્થના સ્થળોમાં મોજ-શોખ કે ગૈભવો વધે તેવી સગવડો નહિ જ ઉભી કરવી જોઈ એ. પાનસર તીર્થસ્થળમાં ઈલેક્ટ્રીક લાઈનો ગોઠવી, યાત્રિકોની સગવડ વધાર્યાનું જો વહિવટદારો ગૌરવ લેતા હોય તો આ તેઓની ગંભીર ભૂલ છે. પાનસર તીર્થ રળીયામણું અને યાત્રિક પ્રવાસીઓને ગોઠી જાય તેવું આલ્હાદક છે. પેઢીની વ્યવસ્થા પ્રશંસા માંગી લે છે. ગામમાં પણ

નશા નરકો ન ચાહીએ, દ્રવ્ય બુધ્ધિ હરી લેત; રરઠ
નીચ નશાને કારણે, સખ જન ગાલી દેત

એક નહાતું દેરાસર છે. જે યાત્રિકો માટે દર્શનીય છે. ગામમાં શ્રાવકનાં ઘરો છે.

કલોલ—અમદાવાદથી ૧૬ માઈલ પર રેલ્વેનું જંકશન સ્ટેશન કલોલ છે. સ્ટેશનથી કલોલ ગામનું દેરાસર એક માઈલ લગભગ છે. સ્ટેશનથી જ વસતિ શરૂ થાય છે. કલોલમાં શેઠ મનસુખલાઈના હસ્તકનું 'અધાવેલુ' ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું નહાતું પણ સુંદર દેરાસર છે. ધર્મશાળા પણ સારી છે. શ્રાવકોની વસ્તી લગભગ ૪૦-૫૦ ઘરની છે. પહેલાં અહિં સ્થાનકવાસીઓની વસ્તી હતી. પણ દિન-પ્રતિદિન પરિચય વધતો ગયો તેમજ પૂ. પાદ સ્વ૦ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય નેમિસૂરીચંદ્રજી મહારાજશ્રીની શુભ પ્રેરણાથી સ્થાનકવાસી લાઈઓ સદ્ધર્મના સંગથી રંગાતા ગયા. ત્યારબાદ દેરાસર, ઉપાશ્રય આદિ ધર્મસ્થાનો અહિં થયા. કલોલથી શેરીસા તીર્થની યાત્રાએ જવા મોટર અહિં મલે છે. શેરીસા અહિંથી ૨ ગાઉ છે. કલોલથી પશ્ચિમ-ઉત્તરબાજુ કડી, ભોયણીની રેલ્વે જાય છે. આ લાઈનમાં કડી ભોયણી, રાંતેજ બહુચરાજી શંખલપુર આદિ તીર્થસ્થળો આવેલાં છે. વચ્ચે કટોસણુ આવે છે. આ ગામમાં એક નહાતું મંદિર છે. શ્રાવકોના ઘરો છે. કલોલથી પૂર્વ-દક્ષિણ બાજુ વિજ્ઞપુર તરફની રેલ્વે લાઈન જાય છે. આ રસ્તેથી રાંધેજથી પેથાપુર જવાય છે. આ ગામમાં પણ બાવન જિનાલયનું સુંદર મંદિર તથા શ્રાવકોની વસ્તી છે. ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનશાળા આદિ ધર્મસ્થાનો છે. આ લાઈનમાં માણસા, વિજ્ઞપુર, મહુડી આદિ સ્થળોમાં વિશાલ મંદિરો, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનમંદિરો, ગુરૂમંદિરો અનેક સંખ્યામાં આવેલાં છે. જ્ઞાનલંકારો વિદ્યાશાળાઓ, તથા પાઠશાળાઓ, તથા પાઠશાળાઓ પણ અનેક છે. શ્રાવકોની વસ્તી આ બધાં સ્થળોમાં સારી છે યાત્રા કરવા જેવા આ બધા ગામો છે.

૨૨૪ પચ્ચીસ ખીડી રાજની, સો વરસે નવ લાખ;
ધર્મ ધાતુ ધન હણે, છાતી થાયે ખાખ.

ટીટોઈ—અમદાવાદથી ઈડર થઈ, પગરસ્તે કેસરીયાળ જતાં ટીટોઈ ગામ આવે છે. એ. વી. રેલ્વે લાઈનમાં મોડાસાથી પણ ટીટોઈ જવાય છે. ટીટોઈમાં સુંદર દેરાસર છે. મૂલનાયક શ્રી મુહરી-પાર્શ્વનાથ લગવાનના પ્રાચીન તથા પ્રભાવસંપન્ન પ્રતિમાળ છે. આ પ્રતિમાળ મહિમાવંત છે. ‘જગચિંતામણિ’નાં ચૈત્યવંદન સૂત્રમાં ‘મુહરીપાસ દુહ્દુરિય ખંડણુ’ પદથી લગવાન શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ આ મુહરીપાર્શ્વનાથ લગવાનની સ્તવના કરી છે. આ સ્થળે પહેલાં મુહરી-નગર હતું. પણ મુસલમાન રાજ્યકાળમાં મુસ્લીમોના અત્યાચારોથી આ નગરનો ધ્વંસ થતાં આ પ્રતિમાળ ટીટોઈમાં પધરાવવામાં આવ્યાં. વચલા કાળમાં તે મોગલોના ધર્માધ સૈન્યોથી પ્રભુજીને રક્ષણ કરવા ટીટોઈથી શામળાળના પહાડમાં કેટલોક સમય સુરક્ષિત-પણે પ્રભુજીને રાખવા પડ્યા હતા. છેલ્લે વિ. સં. ૧૯૨૮ ની સાલમાં ટીટોઈમાં ફરી પ્રભુજીને પધરાવવામાં આવ્યા, તે સમયે ત્યાંના ઠાકોરો સોનામહેર લઈને પ્રભુજીને દર્શન કરવા દેતા, પણ ત્યારબાદ સમય અનુકૂલ થતાં ટીટોઈના શ્રીસંઘે પ્રભુજીને મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કર્યાં છે. પ્રભુજી સફેદ પાષાણના લગભગ ૨૭ ઈંચ ઊંચાઈવાળાં અને લવ્ય છે. ગામમાં શ્રાવકોના ધરો છે. ઉપાશ્રય તથા જ્ઞાનભંડાર પણ છે. યાત્રક કરવા જેવું આ સ્થાન છે.

કિરણ ૨૬ મું

દક્ષિણ ગુજરાતના યાત્રા સ્થાનો

[ગુજરાત-મહાગુજરાતના કેન્દ્ર સમા રાજનગર-અમદાવાદને મધ્યમાં રાખીને ગુજરાતના દક્ષિણ-ઉત્તર બે ભાગ પડે છે. ઉત્તર ગુજરાતમાં ઠેક આબુના પહાડોની ગિરિમાલ તેનું છેલ્લુ નાકું હાલ ગણાય છે. દક્ષિણમાં ઠેક દમણ ગંગાનો કિનારો એટલે સુરતથી લગભગ ૫૦-૬૦ માઈલ મુંબઈ બાજુનો પ્રદેશ ગણાય છે. જેમાં છેલ્લું રેલ્વે સ્ટેશન દમણ રોડ-વાપી આવે છે. આ બધી સીમા આજના પ્રાદેશિક તથા ભૌગોલિક વ્યવહારથી જે રીતે નિયત છે, તેને અનુલક્ષીને કહેવાય છે બાકી પૂર્વકાળમાં તે ગુજરાતનો પ્રદેશ ખૂબ જ વિસ્તૃત હતો. દક્ષિણ ગુજરાતના યાત્રા-સ્થળો આ વિભાગમાં રજૂ કરવા ઇચ્છા છે. જેમાં ગુજરાતી સમાજની વિશેષ વસતિ છે. તે તે પ્રદેશોના પણ યાત્રા-સ્થળોનો આમાં સમાવેશ કર્યો છે.]

માતર:-રાજનગરથી લગભગ ૨૫ માઈલ પર ખેડા જિલ્લામાં આ માતર તીર્થ આવેલું છે. ખેડાથી ૨ માઈલ દૂર છે. વાહનોમાં મોટર વ્યવહારનું સાધન અહિં અનુકૂળતાવાળું છે. પાકી સડક પર આ ગામ છે. ગામમાં બરાબર બજાર વચ્ચે સુંદર બાવન જિનાલયનું ભવ્ય મંદિર છે. સ્થાને ધર્મશાળા છે. બાજુમાં પણ બીજી ઠાની ધર્મશાળા છે. મંદિરમાં મૂલનાયક શ્રીસુભતિનાથ ભગવાન-જે સાચા દેવ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ છે-તે બિરાજમાન છે. પ્રતિમાજી પ્રાચીન ભવ્ય તથા મનોહર છે. લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પહેલાનું આ પ્રાચીન તીર્થ છે. પ્રાંતીજની બાજુના મહુધા ગામની પાસે સહુજ

૨૨૬ વ્યસન તળ્યાથી સંપત્તિ પામે, કલ્યાણ કમળા વરશે;
સમજી થઈશું લલો છો, સંગ તમાકુ પરિહરશે.

ગામના આરોટની વંડીમાંથી આ પ્રભુજી પ્રગટ થયા હતા. અને માતરવા શ્રાવકોને રાત્રે તે વિષે સ્વપ્ન આવવાથી તેઓ ભક્તિ-પૂર્વક પ્રભુજીને ગાડામાં બેસાડીને અહિં લાવ્યાં, રસ્તામાં નદીમાં પાણીમાં ખૂબ જ હતું, છતાં પ્રભુજીના પ્રભાવે ગાડું આગળ થયું. સ્વે માતરમાં પ્રભુજીનો પ્રવેશ કરાવ્યો. વિ. સં. ૧૮૫૨માં મંદિર બંધાવી, પ્રભુજીને બિરાજમાન કર્યાં. ત્યારબાદ ૧૮૬૭માં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો. અને હમણાં લગભગ ૩૦ વર્ષ અગાઉ અમદાવાદ નિવાસી ઉદાર ચરિત દાનશીલ શેઠ શ્રી જમનાભાઈ ભગુભાઈએ આ દેરાસરને સુંદર જીર્ણોદ્ધાર કરાવી બાવન જિનાલયનું ગગનચુંબી જિનાલય અહિં તૈયાર કરાવ્યું. ગૂજરાતના પ્રાચીન તીર્થમાં આ તીર્થ ગણાય છે. આજુ-બાજુના ગામડાઓમાંથી, ઠેક અમદાવાદથી પણ સેંકડો યાત્રાળુઓ શ્રીસાચાદેવનાં દર્શન માટે આવે છે. અત્યાર સુધી આ તીર્થની વ્યવસ્થા માતરના સંઘ દ્વારા સદ્ગૃહસ્થોની કમિટિ હસ્તક હતી. પણ હમણાં પૂ. વયોવૃદ્ધ શાંત તપોમૂર્તિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજની શુભનિશ્રામાં મૂલનાયકજીને ફરીથી પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવતા, અને દેરાસરમાં ગભારાની નીચે આશાતના જણાતા, તેનો જીર્ણોદ્ધાર થયાં પછી આ તીર્થની વ્યવસ્થા અમદાવાદના સદ્ગૃહસ્થો તથા માતરનો સંઘ-બંનેના સંયુક્ત વહીવટ હેઠળ ચાલે છે.

આ છેલ્લો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૨૦૦૭ ના વૈશાખ મહિનામાં થયો. આ જીર્ણોદ્ધારમાં લગભગ સવાલાખનું ખર્ચ થયાનો અંદાજ છે. પ્રતિષ્ઠાના સમયે આવક પણ સારી થઈ હતી. હાલ ભોજન-શાળાની વ્યવસ્થા યાત્રિકો માટે અહિં છે. દર મહિનાની પૂર્ણિમાએ આ તીર્થની યાત્રા કરવા ધણા યાત્રાળુઓ આવે છે. યાત્રિકોને અહિં ભાથું અપાય છે. મહેમદાવાદ રોડનેથી ઉતરી ખેડાથઈને માતર આવાય છે. શ્રાવકોના ઘરો ૧૫ લગભગ છે.

ખેડા—ખેટકપુર તરીકે સુપ્રસિદ્ધ આજનું ખેડા, પૂર્વકાલમાં ખૂબ જ જાહોજલાલીવાળું શહેર હતું. આજે રેલ્વે વ્યવહારથી દૂર પડતાં, ખેડા ગામ વ્યાપાર વ્યવસાયમાં પાછું પડી ગયું છે. એનો પુરાણો વૈભવ, સમૃદ્ધિ અને વસતિ હાલ ઘટી રહ્યાં છે. શેઠી, મેશ્વો અને વાત્રક આ ત્રણે નદીઓનો અહિં સંગમ થાય છે. શ્રાવકોની વસતિ અહીં પહેલાં સેંકડો ધરોની હતી. આજે આ બધી વસતિ ઘટતી ગઈ છે. જ્યાં જૂઓ ત્યાં ઉકરડાઓના ઢગલા અને પડી ગયેલા મકાનો, ઉજ્જડ ઘરો, શ્રાવકોના મહેલ્લાઓમાં નજરે ચઢે છે. આજે આ શહેરમાં આપણાં નવ જિનમંદિરો છે. હાલ શ્રાવકો ૧૫૦ ધરો ગણાય છે. મુખ્ય મંદિર શ્રી લીડલંજન પાર્શ્વનાથનું ગણાય છે. આ મંદિર બહુ જ વિશાલ તથા ભોંયરાવાળું તેમ જ માળ પર દેરાસરો છે. મૂલનાયનું દેરાસર મોટા દેરાસરજીની ડાબી બાજુ છે. આ પ્રતિમાજી પ્રભાવશાળી ગણાય છે વિ સં. ૧૫૧૬ માં ખેડા શહેરની પશ્ચિમ બાજુ નદી કિનારે હરીયાવાળા ગામ પાસેના વડનીચેથી આ પ્રભુજી પ્રગટ થયા છે. પંચતીર્થોના સ્તવનમાં તેના રચયિતા શ્રીઉદયવાચકે આ પ્રભુજીની સ્તવના કરતાં કહ્યું છે:—‘આજ ખોટકપુરે, કાજ શિદ્ધાંસવે, લીડલંજન પ્રભુ જે કહાયા.’ એ જ આ લીડલંજન પાર્શ્વનાથ મહામહિમાવંતા છે. આ દેરાસરમાં જૂનાં ચિત્રો તથા અષ્ટાપદ આદિની રચના, પ્રાચીન તથા ભવ્ય છે. મહાકવિ શ્રી ઉદયરત્નજી આ શહેરમાં સ્થિરતાથી રહ્યા હતા. જેઓના પ્રભાવથી અહિં ઘણાં અજૈન જૈનો બન્યા હતા. શહેરમાં જૈનશાળાનો ઉપાશ્રય તથા અન્ય ઉપાશ્રયો છે. આયબીલ ખાતું, પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તેમ જ જૈન લાયબ્રેરી વગેરે છે. ધીપાઓની વસતિ પણ ઠીક છે. જેઓ જૈનધર્મ પાળે છે. ખેડા ગામમાં શેઠ તરીકે ઓળખાતું કુટુંબ, પૂર્વકાલમાં હરિયાળા ગામના ચાવડા રજપૂતો હતા, વિ. ના ૧૬ માં સૈકાની શરૂઆતમાં તપાગચ્છીય આ. મ. શ્રીવિજયરાજસુરિજીના

ઉપદેશથી આ લોકો જૈન બન્યા હતા, આજે જિલ્લાનું મથક ખેડ ગણાય છે. છતાં સરકારી કચેરીઓ અને મથક ફેરવવાની વાતો તાવરણમાં ફેલાતી થઈ છે, આમ થશે તો ખેડાની જાહોજલાલી જે થોડીધણી ટકી રહી છે તેને અવશ્ય ફટકો પડશે. ખેડાથી મહેમદાવાદ ગામ ૫ માઈલ થાય, ગામમાં શ્રાવકોનાં ૧૦ ઘરો છે. સાંથી રેલ્વે રસ્તે ૧૧ માઈલ નડીયાદ આવેલું છે. અહિં ૩ દેરાસરો તેમજ શ્રાવકોની વસતિ સારી છે. સુતરીયા પાટીદારભાઈઓ પણ જૈનધર્મ પાળે છે. એમાં ફેટલાંક કુંડુઓ તો દેરાસરજીના સુવ્યસ્થિત વહિવટ કરે છે. નડીયાદ શહેરના સ્ટેશન પર મીશન હોસ્પિટલ આવેલી છે જે વાઢકાપ વગેરે માટે પ્રસિદ્ધ છે. નડીયાદથી ૬૫૦-૧૦૦૦ લગભગ ૨૪ માઈલ પર આવેલું જૈનોની વિશાલ વસતિવાળું સુંદર શહેર છે. ત્યાં અનેક દેરાસરો, ઉપાશ્રયો તથા જ્ઞાનભંડારો આવેલાં છે. શહેર યાત્રા કરવા જેવું છે. આગમોદ્ધારક સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ સાગરાનંદસૂરિધરજી મ.ની જન્મભૂમિનું આ ગામ છે.

ખંભાત—ગુજરાતના દક્ષિણ-પશ્ચિમ સમુદ્ર કિનારા પર આવેલું ગુજરાતનું પ્રાચીન મહાતીર્થ સ્થંભનતીર્થ—ખંભાત, ઈતિહાસના પાનાઓ પર ખરેખર ગૌરવપૂર્વક આલેખાયેલું છે. સેંકડો જીનમંદિરો હજારો લક્ષાધિપતિ જૈન શ્રીમંત, તથા જ્ઞાનશાળા. જ્ઞાનભંડારો તેમજ સમૃદ્ધ પૌષધશાળાઓથી એક વેળા ખંભાત સમગ્ર ભારતવર્ષની સમૃદ્ધ જૈનપુરી ગણાતી હતી આજે ખંભાતમાં ૬૦ દેરાસરો છે. ઉપાશ્રયો, પૌષધશાળાઓ લગભગ ૧૦-૧૨ છે. ધર્મશાળાઓ પણ છે, પાંચ મોટા જ્ઞાનમંદિરો છે. શ્રાવકોના લગભગ ૮૦૦ ઘરો છે. એક કાળે ખંભાતની નામના એનો વ્યાપાર તેમજ એનો વૈભવ છેલ્લી ટોચ હતા. ખંભાતને ખંભાતનો આ ભૂતકાલન વૈભવ, ૧૭મા સૈકામાં થઈ ગયેલા મહાક્રિક

ઋષભદાસજીએ આ શબ્દોમાં આલેખાયો છે. ‘ખંભાત શહેરમાં ૧૮ વર્ણન વ્યાપાર સોળ કળાએ ખીલ્યો હતો. ત્યાંના ધનિકો સાધુપુરૂષોનાં ચરણો પૂજતાં, વિવેક અને સુવિચારથી ત્યાં અદારે વર્ણના લોકો રહેતા. ધનવાન લોકોના ધરની સ્ત્રીઓ પટોળાં પહેરતી હતી. જ્યારે ધનિકો આંગળ પહોળા સોનાના કંદોરા, હીરાના કંદોરા અને સોનાનાં સાંકળાં પહેરતાં હતાં.’ કવિ ઋષભદાસ આગળ વધતાં કહે છે:—

‘પંચ્યાશી જિનના પ્રાસાદ, ધ્વજ તોરણુ તિહા ઘટાનાદ પિસ્તા-
 લીશ જ્યાં પૌષ્ઠશાલ, કરઈ વખાણુ મુનિવાચાલ પડિક્કમણુ, પૌષ્ઠ
 પૂજાય, પુણ્ય કરતાં દા’ડા જાય, પ્રભાવના વ્યાખ્યાન જ્યાંહિ, સાહમ્મિ
 વસ્ત્રા હોઈ ત્યાંહિ ઉપસારો દહેઈ જિહાંય અત્યંત નહિ તે હોય,
 ઠંડિલ ગોચરી સોહિલ્યાં અહિ. મુનિ પણુ રહેવા હિ’ડે આહિ.

આ સ્થિતિ વિક્રમના ૧૭મા સૈકામા ખંભાત શહેરની હતી. બિન્ના ઠેક ૧૧ ના શતકથી માંડી. ૧૭ સૈકા ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરતાં ખંભાતે પોતાનો યશસ્વીધ્વજ દિગંતોમાં ફેલાવ્યો હતો.

જૈન દેરાસરો : સ્થંભન પાર્શ્વનાથજી

આ શહેરમાં આજે મુખ્ય મંદિર શ્રી સ્થંભન પાર્શ્વનાથજીનું છે. શહેરમાં શ્રાવકોની ભરચક વસતિવાળા ગણુતા ખારવાડમાં આ રમણીય દેરાસર આવેલું છે આ પ્રતિમાજી ખૂબજ ઐતિહાસિક તથા પ્રભાવશાલી છે. ૨૦મા તીર્થંકર શ્રી મુનિવ્રત સ્વામીના શાશનમાં શ્રી રામચંદ્રજીઆદિને આ પ્રભુજીના પ્રભાવે સમુદ્રનું સ્થંભન થયું હતું. શ્રી નેમિનાથ ભ.ના નાળમાં કૃષ્ણ વાસુદેવ નાગકુમારદેવના પ્રભાવથી આ પ્રભુજીને દ્વારીકામાં લાવ્યા હતા.

૨૩૦ નામ જપતાં સો દુખ હરે, તપ દુખ હરે હનર;
સદ્ગુર કૃપા લખ દુખ હરે, સખ દુખ હરે વિચાર.

દારિકાના દાહ સમયે કૃષ્ણે આ પ્રભુજીને સમુદ્રમાં પધરાવ્યા હતા. આદે કાતિનગરીના ધનદત શેઠના વહાણ સમુદ્રમાં સ્થિર થઇ ગયેલાં. ત્યારે તે સ્થલેથી શ્રી સ્થંભનપાર્વનાથજીના પ્રતિમાજી પ્રગટ થયાં. તે કાતિનગરીમાં શેઠે સુંદર મંદિર બંધાવી બિરાજમાન કર્યો. ભ. શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજીના કાળમાં આ પ્રતિમાજીનાં સાનિધ્યથી નાગા-જીને, અનેક વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી હતી. તેણે આ પ્રતિમાજીને શેઠે નદીના કિનારે ખાખરાના વૃક્ષ નીચે ભંડારી દીધા હતા.

નવાંગીવૃત્તિકાર શ્રી અલયદેવસૂરિજી મહારાજશ્રીને આ મહા-મહિમાવંત સ્નાત્રજલથી કોઠ રોગ દૂર થયો હતો જે ખાખરાના ઝાડ નીચે આચાર્ય લગવંત પ્રભુજીને સંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યો. ત્યાંજ શ્રી સંઘે સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યું. આજે પણ આ મહાત્મત્કારિક પ્રભુજી, ખંભાત તીર્થમાં તીર્થધિપતિતરીકે બિરાજમાન છે. વર્તમાન જિનમંદિરનો છેલ્લો જીજ્ઞોદ્ધાર વિ. સં. ૧૯૮૪માં થયો છે. ધર્મશીલ શ્રેષ્ઠિવર્થ શ્રીયુત કરતુરભાઈ અમરચંદ આદિ સુશ્રાવકાની મહેનતથી આ મંદિર નવું તૈયાર થયું છે. અને કાગણ સુદિ ત્રીજીના દિવસે પૂ. શાસનસમ્રાટ સ્વ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજયનેમિસૂરીશ્વર મ. શ્રીનાં વરદ હસ્તે પ્રભુજીની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. આ પ્રભુજી મૂલ નીલમરતના છે. તેના પર સુંદર લેપ કરેલો છે. ખારવાડામાં ખીજ પણ :સીમંધરસ્વામી, અનંતનાથજી અભિનંદન સ્વામી આદી પ્રભુજીનાં દેરાસરો છે. નાગરવાડામાં પણ દેરાસરો છે. સંઘવીપોળ તથા બેલપીપળામાં પણ સંખ્યાબંધ ભવ્ય દેરાસરો છે. માણેકચોકમાં શ્રી આદીશ્વર પ્રભુજીનાં ભવ્ય પ્રતિમાજી ભોંયરામાં છે. જીરાવલાપાડામાં લગભગ ૨૦ દેરાસરોનો જીજ્ઞોદ્ધાર કરીને ત્રણ મજલાનું ગગનચુખી પાંચ શિખરયુક્ત પાંચ જિનમંદિર તૈયાર કરેલું છે. જેમાં ધર્મશીલ ઉદાર ચરિત શ્રેષ્ઠિવર્થ શ્રીયુત શેઠ પોપટભાઈ

વ્યસન તમાકુનું વર્જનું; તાણે નાક મોઝાર; ૨૩૨
વસ્ત્ર તણી શોભા હરે, નાક ઝરે બહુવાર.

અમરચંદ તથા શેઠ પોપટભાઈ મુળચંદનો પરિશ્રમ, ખંત તથા ધર્મ-
નિષ્ઠા પ્રશંસનીય હતો. બગ્ગરમાં ચિંતામણિ પાશ્વનાથજીનું ભોયરાવાળું
ભવ્ય મંદિર પણ રમણીય છે. ભોયરામાં પાશ્વનાથજીના પ્રતિમાજી
એટલા સ્વચ્છ કુંદોન્વલ તેમજ જાણે હમણાં જ આરસ-સંગેમરમરના
પાષણમાંથી કંડારીને તૈયાર કર્યા હોય તેવા તેમસ્વી છે. આ બધા
પ્રતિમાજીઓ જગદ્ગુરૂ તપાગચ્છાધિપતિ સૂરિસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રી
વિજયહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રી તથા તેઓશ્રીના શિષ્ય પરિવારના હાથે
અંજનશલાકાપ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે.

ગુજરાતના ત્રણ મોટાં શહેરો પાટણ, અમદાવાદ તથા ખંભાતમાં
એવા સંખ્યાબંધ જિનમંદિરો છે. ને જેમાં બિરાજમાન પ્રભુજીની
પ્રતિષ્ઠા-અંજનશલાકા પૂજ્યપાદ જગદ્ગુરૂઆ. મ. શ્રીવિજયહીરસૂરીશ્વરજી
મ. તથા તેઓના શિષ્ય-પ્રશિષ્યોના શુભહસ્તે થઈ છે. પૂ.પાદ હીર-
સૂરીશ્વરજીનો કાળ ખરેખર જૈનશાસનમાં દર્શન પ્રભાવનો અનુપમકાળ
હતો. તે કાળમાં સેંકડો પ્રતિષ્ઠાઓ, ધર્મમહોત્સવો, સેંકડો સંઘયાત્રાઓ
આદિથી. ધર્મ ઉદ્યોત અપ્રતિમ થઈ રહ્યો હતો, ખંભાતમાં પણ એ
કેટલાય મંદિરોમાં તેઓશ્રીના કાળમાં પ્રભુ પ્રતિષ્ઠાઓ થયેલી છે.
ગીમટીમાં કાચ કામનું દેરાસર આજથી ૩૦ વર્ષ પહેલાં પ્રખ્યાત
હતું, આજે તો આવા કામો સેંકડો સ્થાનોએ થઈ ચૂક્યા છે. પણ તે
વેળા આ મંદિરનાં સુંદર કાચ કામથી ભલ્લભલા ચકિત થયા હતા.
વર્તમાન જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૨૦૧૮માં થયો છે ને
પ્રતિષ્ઠા આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ રામચંદ્ર સૂરિશ્વરજી કરાવેલ છે. ખારવાડમાં
શ્રી સીમંધર સ્વામીના દેરાસરમાં જુના સમયનું લાકડા પરનું નક્શી
કામ આજે પણ જોનારને આશ્ચર્ય ચકિત કરે છે.

એકંદરે ખંભાત તીર્થમાં સંખ્યાબંધ ભવ્ય જિનમંદિરો જૈનના
પ્રત્યેક ભક્તઓમાં રહેલા છે. જે જૈન સમાજની ભકિત ભાવના.

૨૩૨ ઉપજી વધે સો જગત હે, ઉપજે સમે તે અંત;
જિહું ઉપજે નિપજે નહિ, સો કહીએ ભગવંત.

તથા ધર્મ શ્રદ્ધાના મૂક સાક્ષીરૂપ છે. જૈનોની પ્રાચીન સમૃદ્ધિ, તથા તેના વૈભવના આ બધા આદર્શ પ્રતીકો ઉજ્જવલ ઈ તિહાસ રૂપે આજે પણ આપણને આમળી ચીંધી રહ્યા છે. વ્યાપાર આદિની પડતિના કારણે આજે ખંભાતના જૈનો મુંબઈ અમદાવાદ આદિ સ્થળોમા વસવાંટ કરી રહ્યા છે. છતાં પોળે-પોળે કે પાડે, પાડે કે વાડે વાડે જિનમંદિરો છે. એ બધા સ્વચ્છ, સુંદર, તેમજ બે વર્ષે, ચાર, વર્ષે. રંગ-રંગના આદિથી મનોહર, રમણીય તથા દેવ વિમાન જેવા આલ્લહાદક છે. પાટણ તથા ખંભાતના જિનમંદિરો માટે આમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. તદુપરાંત આ બધાં દેરાસરોના કામકાજ કરવા પૂજા આદિ માટે શ્રાવકોના વારા હોય છે, વારા પ્રમાણે દેરાસરનું કામકાજ સૌ ભકિતભાવ પૂર્વક કરે છે. આ હકીકત એક કે બે મંદિરો, સો બસો ધરની વસતિવાળા શહેરમાં હોવા છતાં પૂજારી કે નોકરિયાત માણસો આદિથી જ કામ લેનારાઓને બોધ આપી જાય છે.

ઉપાશ્રય : જ્ઞાનભંડાર : શહેરના મધ્ય ભાગે આરવાડામાં આવેલો જૈનશાળાનો ઉપાશ્રય વિશાલ તેમજ સુંદર છે. અનેકાનેક આચાર્ય દેવોના ચાતુર્માસ આ સ્થાને થયેલા છે. શેઠ શ્રી પોપટભાઈ અમરચંદ તથા તેઓના લઘુબંધુ ધર્મિષ્ઠ શેઠ શ્રી કસ્તુરભાઈ આદિના તન, મન, તેમજ ધનના ભોગે આ જૈનશાળાની જાહોજલાલી અઘાવધિ અખંડિત રહી છે. ખંભાતમાં કે દેશ-પરદેશમાં, શેઠ અમરચંદ પ્રેમચંદના કુટુંબની ભકિત, ભાવના તેમજ ધર્મશ્રદ્ધા આજે છે શ્રીચુત રમણભાઈ શેઠની ધર્મભકિત પ્રસંશનીય છે સુપ્રસિદ્ધ છે. જૈનશાળાનો વ્યાખ્યાન હોલ પણ વિશાલ છે, અહિં જૈનશાળા હસ્તકના સંખ્યાબંધ દેરાસરોનો વહિવટ થાય છે. અનેક પ્રાચીન-અર્વાચીન જ્ઞાન ભંડારો જૈનશાળાના હસ્તક રહે છે. જેમાં પૂ. શ્રી જ્ઞાનવિમલ સુરિજી મંનો હસ્ત લિખિત જ્ઞાનભંડાર, ગણી શકાય. સેંકડો હસ્ત-

વહતા પાણી નિર્મલા, બંધ્યા ગંદીલા હોય; ૨૩૩
સાધુ જન ભમતા ભલા, દાગ ન લાગે કોય.

લિખિત પ્રતો અહિં છે. જેમાં કેટલી તો આઘાવધિ અપ્રસિદ્ધ છે. વિ. સં. ૨૦૦૪ ની ચાતુર્માસી પૂ. પાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમ સુરિશ્વરજી મહારાજશ્રીની શુભ નિત્રામાં આ જ્ઞાન ભંડાર વ્યવસ્થિત રીતે તૈયાર કરાવાયો છે. તે તે પ્રતોના નામ, ભાંષાં, રચનાકાલ, લેખનકાલ, ઇત્યાદિ બધું સુવ્યવસ્થિત લીજ્ઞ તૈયાર થયું છે. આ ભંડાર શેઠ અમરચંદ્ર પ્રેમચંદની ન્હાની જૈનશાળામાં છે. આ ઉપરાંત પૂં પાદ આચાર્યદેવ શ્રી વિજયનેમિસુરિશ્વરજી મં શ્રીની જ્ઞાનશાળા, જેમાં પ્રાચીન-અર્વાચીન મુદ્રિત તથા લિખિત પ્રતો તથા પુસ્તકોનો સારો સંગ્રહ છે. જે ખારવાડામાં આવેલો છે. ભોયરાપાડામાં હસ્તલિખિત તાડપત્રીય પ્રાચીન જ્ઞાનભંડાર છે. જે બહુજ પ્રાચીન તથા રમણીય છે. આ ભંડારને વ્યવસ્થિત કરવામાં પૂં પાદ આં મં શ્રી વિજય વલ્લભસુરીજી મં તથા પૂં પાદ આં મં શ્રી વિજયકુમુદસુરીજી મંતો પરિશ્રમ પ્રશંસનીય છે. જૈનશાળામાં શ્રી નીતિ વિજયજી જ્ઞાન ભંડાર પણ સુંદર છે. બજારમાં શ્રી આત્મકમળ જૈન લાયબ્રેરી; તેમજ મહાવીર જૈન સભા આદિ તેમજ ખંભાતી પ્રગતીમંડળ સ્નાત્રમંડળ જેવી આદિ સંસ્થાઓ છે. જીરાલાપાડામાં જૈન ધર્મશાળા છે. જેમાં હાલ ભોજનશાળા ચાલે છે. ખીજી પણ અંબાલાલ પાનાચંદની ધર્મશાળા બજારમાં આવેલી છે, નાના ચોળાવાડામાં શેઠ બુલાખીદાસ નાનચંદનો જૈન ઉપાશ્રય આવેલો છે. જેમાં પૂં પાદ આચાર્ય દિમ્બુનિવરોના ચાતુર્માસો થાય છે. બાજુમાં આચંબીલ ખાતું છે, માણેકચોકની પાછલ લાડવાડામાં હમણાં એક નવો ઉપાશ્રય તૈયાર થયો છે. આ ઉપરાંત પાયચંદગચ્છનો ઉપાશ્રય, ખતરગચ્છનો ઉપાશ્રય, કીર્તિ બ્રહ્મપુરીનો ઉપાશ્રય આદિ ઉપાશ્રયો અહિં સંખ્યાબંધ છે. તેમજ ચંદનબાઇ કન્યાશાળા છે. તેમજ શ્રીચુત રમણભાઈ શેઠની ધાર્મિકતા પ્રશંસનીય છે.

પ્રાચીન ખંભાતનો ઇતિહાસ : વિ. ના ૧૨મા શતકથી

૨૩૪ નજતમ ગુણુ, રમણતા, ઈંદ્રીય તણ વિકર
થીર સમાધિ સંતોષમે, ભવદુઃખ ભંજનહાર.

ખંભાતના ગૌરવનો ઇતિહાસ સળંગપણે આપણને મળી રહે છે. ખંભાતના બંદર પરથી દેશ-પરદે માલ ચઢતો ઉતરતો. જવા, સુમાત્રા, ઈરાન, ઈજીપ્ત, ચીન, જાપાન, એડન, અફ્રિકા આદિ દૂર દૂર દેશોમાં ખંભાતનો વ્યાપાર વ્યવસાય ધમધોકાર ચાલતો હતો. કલિકાલ સર્વજ્ઞ આમ શ્રી હેમચંદ્રસુરિજી મહારાજના સમયમાં અહિં સો કરોડપતિએ વસતા હતા. મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહ તથા કુમારપાલ મહારાજના રાજ્યકાળમાં ખંભાત બંદર મુખ્ય વ્યપાર કેન્દ્ર ગણાતું. ગુજરાતના કોઈ પણ ખૂણેથી દેશ-પરદેશ જવા માટે આ શહેર બંદર ગણાતું. જૈન શાસનમાં અમર નામના પ્રાપ્ત કરી ગયેલા, મહામંત્રીશ્વર ઉદ્યાપત અહિં જ મહોટેભાગે રહેતા. તેમના જ હસ્તક પૂ. આ. મ. શ્રી હેમચંદ્રસુરીશ્વરજી મ. શ્રીની દીક્ષા અહિં ખંભાત શહેરમાં થયેલી. આજે બ્રહ્મપુરીનો ઉપાશ્રય એ આ. મ. શ્રી હેમચંદ્રસુરીજી મ. ના ઉપાશ્રય તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ખંભાતના દાનવીર સુશ્રવકોમાં રાજયા વાજયા, તેજપાલ સંઘવી, ઉદયકરણ સંઘવી તેમજ મહાકવિ શ્રીઋષભદાસજી આદિ ઘઈ ગયા છે. શ્રી સોમસુંદરસુરીજી. શ્રી હીરસુરીજી મ, શ્રી સેનસુરીજી મા. આદિ. પુણ્યપ્રભાવક સમર્થ આચાર્યદેવોની શુભનિશ્રામાં પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવો, દીક્ષા મહોત્સવો તથા સંઘ યાત્રાઓના મહોત્સવો અહિં થયેલા છે. વસ્તુપાલ-તેજપાલના સમયમાં પણ આ શહેર જહોજલાલિના શિખર પર હતું. દાનવીર શ્રીધર શેઠ જેમણે સમ્યક્સ્વપ્રત તથા ચતુર્થપ્રત સ્વીકારના ઉદ્યાપન નિમિત્તે ગામે-ગામના સંઘોમાં સોનામહોરોની પ્રભાવના કરી હતી, તે અહિંના હતા.

તેમજ વર્તમાન માળમાં પ્રખર જ્યોતીધર આચાર્ય ભગવંત શ્રી વિજયોદય સૂરીશ્વરજી પણ ખંભાતના છે.

તેમજ તારાયંદ સંઘવી પણ ખંભાતના જ હતા તેમજ આ પ્રસ્તકના પ્રકાશક ચંદુલાલ પણ ખંભાતના જ છે. તેમજ સમેત

માતા કે પીતાં, રડે, રડે વહુ કે આળ; રડખ
ચાકર કે શેઠ રડે, તોય ન છોડે કાળ.

શીખરજીની સ્પેશીયલ કાઠી હમોને સેવા ભાવે લઈ જનાર શ્રી શેઠ મુળચંદ્ર બુલાખીદાસ પણ ખંભાતના જ હતા.

તેમજ ખંભાતના વતની તે તેમજ રેશનના (કંટ્રોલ) ના વખતમાં પણ અપૂર્વ સંઘ કાઠનાર સંઘવી કેશવલાલ વજ્રચંદ્ર ખંભાત હતા.

આવું પ્રાચીન, લઘ્ય તથા તવારીખના પાને તેજસ્વી અનેલું ખંભાત શહેર, આજે દરિયો દૂર થતાં ખાડી ભરાઈ જતાં અંદર તરીકે નામશેષ બનતું ગયું. સાથે સાથે વ્યાપાર-ઉદ્યોગમાં પાછું પડતું ગયું. વર્તમાનના વાહનવ્યવહારના ઝડપી સાધનોનો આધુનિકતા કાલબલે એની પરિસ્થિતિમાં પલટો આવ્યો. ને આજે તેલના કુવા ખંભાતમાંથી નીકળ્યા છે તો જે તેની ચડતીનાં કારણ છે ને દિનપ્રતિ દિન તેધના કુવા નીકળવાથી તેમજ પાવર હાઉસ તેમજ ઊદ્યોગો તેમજ કારખાનાઓ થવાથી ભાવી ઉજવણ દેખાય છે.

અનેક મંદિરો, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો, તથા દેવ, ગુરૂ ભક્તિ તેમજ ધર્મશ્રદ્ધા આદિના ગૌરવથી આજે પણ ખંભાત શહેર ઐતિહાસિક તીર્થભૂમિ તરીકેનું પોતાનું પુરાણું તેજ જળવી રહ્યું છે.

ખંભાત શહેર, અમદાવાદથી પગપાળા રસ્તે લગભગ ૬૬ માઈલ જેટલું દૂર છે. રેલ્વે અમદાવાદથી મુંબઈ જતી મેઈલ લાઈન આણંદથી રેલ્વે રસ્તે ખંભાત ૩૫ માઈલ છે. અને અમદાવાદથી લગભગ ૪૦ માઈલ થાય. આણંદમાં અમેરિકન મીશન દ્વારા સંચાલિત વાઠ કાપ માટે હિંદભરના પ્રખ્યાત ડો. કુકની હોસ્પિટલ આવી છે. શ્રાવકોના ૭-૮ ઘરો છે. જૈન ધર્મશાળા છે. દેરાસર હમણાં તૈયાર થયું તે. આણંદથી ખંભાતના રસ્તે પેટલાદ નાર તારાપેર આદિ સ્થળોએ દેરાસર ઉપાશ્રય તથા શ્રાવકોની વસતિ વગેરે છે. ખંભાતની આજુ-બાજુ ધણા ગામ તથા ગામડાઓમાં દેરાસરો છે. જેમાં ખંભાતથી

૨૩૬ : અનિત્યાનિ શરીરાણિ, ઠૈલવો નૈવ શાશ્વતઃ
નિત્યં સન્નિહિતો મૃત્યુ, કર્તાવ્યો ધર્મસંગ્રહ

૨ માઈલ પર શકરપરાનો સમાવેશ થાય છે. ત્યાં સુંદર શ્રી ચિંતા-
મણિ પાર્શ્વનાથલે દેરાસર છે તથા વિશાળ ચોકમાં બીજું મંદિર છે.
ધર્મશાળા પણ સારી છે. ખંભાતથી ૭ માઈલપર રાજજ ગામમાં
પણ દેરાસર છે. આ દેરાસરોનો વહિવટ જૈન શાળા હસ્તક છે.
ખંભાતથી પૂર્વ દિશામાં બાર ગાઉ પર ખોરસદ જૈનોની સારી
વસ્તિવાળું ગામ છે દેરાસરો ઉપશ્રયો સુંદર છે.

કાવી—ખંભાત ખંદરના સામા કાંઠા પર, ટેકરાઓ તથા
વનરાજીની વચ્ચે આકાશના વાદલોની સાથે રમત કરતા લવ્ય શિખરો
ધ્યાનથી જોનારને તરતજ દેખાઈ આવે છે. આ શિખરો તે કાવી
ખંદરના જિનમંદિરો છે. ખંભાતથી મહીસાગર લંઘીને કાવી જનાર
ગા કલાકમાં કાવી પહોંચી શકે, તેમ કહેવાતું હતું. તેમજ ખંભાત
ની ભાગે ભસતા કૂતરાઓનો અવાજ, કાવીમાં સંભળાય છે. ખંભા-
તમાં રાત્રીએ થતી રોશની કાવીમાં દેખાય છે અને લગભગ ૨૫-૩૦
વર્ષ પહેલાં આ રીતે ખંભાત અને કાવી વચ્ચેનો વહેવાર હતો પણ
આજે દરિયો વમળ તથા તોફાનોવાળો થતાં આજે આ માર્ગ જોખ-
વાળો બન્યો છે.

કાવી ખંદર જૈનતીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. અમદાવાદ-મુંબઈ રેલ્વે
લાઈનમાં, વિશ્વામિત્રી સ્ટેશનેથી નાની નેરોગેજ લાઈનમાં જંબૂસર
જંકશનેથી રેલ્વે રસ્તે ૧૬ માઈલ પર કાવી સ્ટેશન છે. સ્ટેશનથી
ગામ માઈલ લગભગ ગણાય. ગામ સામાન્ય રીતે મોટું છે ઊંઠારાઓની
વસતી વધારે છે. ગામ વચ્ચે ચોમેર કિલ્લાવાળા કંપાઉડમાં આપણા
જૈન મંદિરો તથા ધર્મશાળાઓ આવેલી છે. છેલ્લા લગભગ ૨૦-૨૨
વર્ષમાં આ તીર્થભૂમિમાં ઘણા-ઘણા સુધારાઓ થવા લાગ્યા છે.
તીર્થસ્થાન રમણીય બનતું જાય છે. આજુબાજુ વિશાલ એક પથરની
નવી ધર્મશાળાઓ તથા લાયબ્રેરી, પેટીની ઓફીસ વગેરેથી તીર્થસ્થાનમાં

ન પાપ અંધારે રહે, છાનું કરો કે ચોકમાં; ૨૩૭
અંતે પુકારી ઉઠશે, આ લોક કે પરલોકમાં.

ગમી જ્ય તેવું છે. વિશાલ આવનજિનાલયના એ ગમનચુંબી લવ્ય મંદિરો અહિં છે. એમાં સાસુના દહેરાસર તરીકે ઝોળખાતા મ્હોટા દેરાસરજીમાં મૂલનાયક શ્રી ઋષભદેવ લગવાન છે. અને વહુના રત્ન-તિર્થંકર મંદિરમાં ભ. શ્રી ધર્મનાથ મૂલનાયક છે. આ બંને મંદિરો ખંભાત નિવાસીલાડકા ગાંધીના પુત્રવહુએ ગાંધીની હીરાબાઈએ તથા તેના પુત્ર કુંવરજીની સ્ત્રી વીરાબાઈએ-સાસુ વહુએ અંધાવ્યા છે. વિ. સં. ૧૬૪૯ થી ૫૫ ના ગાળામાં આ બંને મંદિરો તૈયાર થયેલાં છે અને તેની પ્રતિષ્ઠા જગદ્ગુર આ. મ. શ્રી વિજયહીર-સૂશ્વરજી મ. શ્રીના પદ્ધર આ. મ. શ્રી વિજયસેન સૂરીશ્વરજી મં ના વરદ હસ્તે થયેલી છે. પ્રારંભમાં આ સ્થાન પર હીરાબાઈએ આવન જિનાલયનું સુંદર જિન મંદિર અંધાવ્યું હતું તેની પ્રતિષ્ઠા વિં સં. ૧૬૪૯ માં થઈ હતી. બાદ આ મંદિરનું આરણ્ય ન્હાનું જોઈ, વહુ વીરાબાઈએ પોતાના સાસુજી હીરાબાઈને કહ્યું કે 'સાસુજી મંદિરની શિખર તો ઉંચું અને લવ્ય છે પણ આરણ્ય બહુ નીચું છે? આ સાંભળી સાસુથી રહેવાયું નહિ તેમણે જવાબમાં કહ્યું. 'વહુજી તમને હોંશ રહેતી હોય તો પીયરથી દ્રવ્ય મંગાવી બરાબર માપસર દેરાસર અંધાવજો' આ સાંભળી વીરાબાઈએ પીયરથી દ્રવ્ય મંગાવી, ૧૬૫૦ ની સાલમાં ત્યાં નવાં મંદિરના ખાત મૂહૂર્તનો પાયો નાખ્યો અને ૧૬૫૫ માં તે મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આ બંને મંદિરો આજે દેવ વિમાન જેવા રમણીય, આલિશાન તથા લવ્ય રૂપે સાસુ-વહુના ભાવ-ભક્તિને તેમજ ભૂતકાલીન ધર્મશીલ આત્માઓની ગૌરવકથાને ગાથા જિભાં છે. દેરાસરો ગમી જ્ય તેવાં છે. યાત્રાળુઓને અનેક પ્રકારની અનુકૂળતા છે. હવા-પાણી સુવિધા-વાળા છે. છેલ્લા લગભગ ૨૦ વર્ષથી માળવા-માહેદ્ગુરના સેવાભાવી

૨૩૮ ભૂલ થઈ કે ચેતવું, એજ ખરો ઉપાય;
ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો, જેથી ભૂલ જણાય.

સુશ્રાવક કિશનલાલજી અહિંની પેઢીની વ્યવસ્થા ખૂબ જ ખંત તથા લાગણીથી કરી રહ્યાં છે. જેથી આ તીર્થ વધુ પ્રસિદ્ધિમાં આવતું જાય છે. આ પેઢીનો વહિવટ જંબૂસરનો સંઘ કરે છે. વિ. સં. ૧૮૮૬ ની સાલમાં કવિરાજ શ્રીદીપવિજયજી આ તીર્થની યાત્રાએ આવેલા અને આનો મહિમા-ઘટિહાસ ઇત્યાદિ હકીકતો તેઓશ્રીએ ‘કાવીતીર્થવર્ણન’ નામના પોતાના બનાવેલા સ્તવનમાં ગૂંથી છે. પં. શ્રીદીપવિજયજી કવિરાજ વિ. ના ૧૯ માં સૈકામાં થઈ ગયેલા સમર્થ કવિ હતા. પર્યુષણ પર્વમાં ગવાતું લ. મહાવીરદેવનું હાલરહું તથા અષ્ટાપદજીની પૂજા તેઓશ્રીની સુપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ છે. તેઓના સમયમાં પણ કાવી તીર્થનો વહિવટ જંબૂસરનો સંઘ કરતો હતો. એ એમનાં સ્તવન પરથી જણાઈ આવે છે. વિ. સં. ૧૯૮૨ની સાલમાં સુરત નિવાસી શેઠ કલ્યાણચંદ ઘેલાભાઈ ઝવેરીએ કાવી-ગંધારનો સંઘ કાઢ્યો. આ સંઘ રેલ્વેસ્તે તથા ગાડામાર્ગે નીકળ્યો હતો. સંઘનીએ ઉદારતાપૂર્વક આ સંઘમાં પૈસો ખચ્યો હતો. સંસારી અવસ્થામાં લગભગ ૧૦ વર્ષની વયે હું પણ આ સંઘમાં હતો. એનાં સુખદસંસ્મરણો આજે પણ સ્મૃતિપટ પર તાજાં થતાં, એ ભવ્ય ભૂતકાલ નજર સામે ખડો થાય છે.

ગંધાર—એક કાળે પોતાનાં તેજસ્વી ગૌરવથી ઇતિહાસના પાનાઓ પર અમર થઈ ગયેલું ગંધાર શહેર. આજે કાળની કરાલ કરામતનું ભોગ બની, ગુજરાતના દક્ષિણ-પશ્ચિમ છેડા પર ખંભાતના આખાતની, સપાટી પર જીલું જીલું પોતાના પ્રભાવની ગૌરવ-ગાથાઓનું આજે આપણને સ્મરણ કરાવે છે. ગંધાર પૂર્વકાલમાં મોટું બંદર હતું. વ્યાપાર તથા વ્યવસાયો અહિં ધમધાકાર ચાલુ હતા. વિ. ની ૧૭ મી સદીમાં સેંકડો ધનસમૃદ્ધ શ્રાવકોના ઘરો અઃ શહેરમાં હતા. જગદ્ગુરુ આ. મ. શ્રીહીરસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના

પરદારા છે પાપીણી, સાપીણી ઝેરી એહ; ૨૩૯
કરે આપણી, કાપણી નાગણી દુખની એહ.

આવાગમનના શુભ સમાચાર લાવનાર ખેપીયાને હજારોનું દાન દેનારા ધનસંપન્ન ગુરૂલક્ષ્મી દાનત્રીરો આ ગંધાર શહેરમાં સેંકડોની સંખ્યામાં રહેતા હતા. પૂ. પાદ આચાર્ય મહારાજશ્રી સેંકડોના સાધુ પરિવાર સાથે અહિં ચાતુર્ભ સાથે બિરાજમાન હતા અહિંથી જ તેઓશ્રીએ મોગલ સમ્રાટ અકબર આદેશાહનાં આમંત્રણના કારણે ક્ષેત્રપુર સિક્કી આજુ વિહાર લંબાવ્યો હતો. વિ. સં. ૧૬૪૨ ના માગશર વદ ૭ ના શુભ દિવસે ગંધારથી વિહાર કરી જેઠ વદિ ૧૩ ના તેઓશ્રી ક્ષેત્રપુર-સિક્કી પહોંચ્યા હતા.

આ ગંધારની જાહોજલાલી આજે રહી નથી. અત્યારે સામાન્ય ગામડાં જેવું આ સ્થાન છે. ભરૂચથી જંબુસર જતી ન્હાની રેલ્વે લાઇનમાં સમનીથી દહેજ જતાં ફાટામાં પખાજણુ અથવા સ્ટેશનથી ૭ ગાઉ દૂર આજે ગંધાર તીર્થ આવ્યું છે, પગપાળા અથવા ગાડા દ્વારા જનારને આમોદથી જવું અનુકૂલતાવાળું છે. ગંધારની આજુ આજુ લુખ્ખો પાદ હોવાથી માઇલોના માઇલો દૂરથી ગંધારના જિન મંદિરો દેખાય છે. ગંધારમાં આજે એક જ મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથનાં મહોટાં ભવ્ય પ્રતિમાજી છે. પાછલ પ્રદક્ષિણામાં વચ્ચે શ્રીમહાવીરસ્વામી ભગવાન બિરાજમાન છે. શ્રી મહાવીર સ્વામીનું મંદિર પ્રાચીન હોવું જોઈએ એમ સંભવના છે. જે આજે ગંધારથી અર્ધો માઇલ પર તેના અવશેષો ઉભા છે. વિ. સં. ૧૫૦૦ લગભગમાં ભ. શ્રી મહાવીરસ્વામી અહિં મૂળનાયક હતા. જ્યારે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભ. ની પ્રતિષ્ઠા ૧૬૫૯ માં શ્રી વિજયસેનસૂરિજીના શુભ હસ્તે થઈ છે.

વિશાલ ચોકમાં ધર્મશાળા, પેઠી, તથા મંદિર જંગલમાં મંગલ રૂપે આજે ઉભાં છે. યાત્રિકોને સાધન-સગવડની સુવિધા ઓછી

૨૪૦ કરે કષ્ટમાં પાડવા, દુર્ગને કોટી ઉપાય-
પુણ્યવંતને એ સહુ, સુખના કારણ થાય.

હોવાથી આ બાબુ યાત્રા માટે લોકો ઓછા આવે એ સંભવિત છે. યાત્રિકો જે થોડું કષ્ટ વેડે તો આ સ્થાનની તીર્થભૂમિની સ્પર્શનાને તેઓને અમૂલ્ય લાભ મળે. અત્રે પેઢીમાં વ્યવસ્થા સારી છે. આ બાબુના પ્રદેશમાં પાણીની તંગી અવાર-નવાર પડતી રહે છે. પેઢી તરફથી યાત્રિકોને સગવડ અપાય છે. પેઢીની વ્યવસ્થા તથા ભરચનક સુશ્રાવક ધર્મતિષ્ઠ યુનીભાઈ રાયચંદ આદિ લાગણીપૂર્વક કરે છે. કાવી તથા ગંધારની બાબુબાબુ જંબૂસર, આમોદ પાદરા આદિ શહેરો છે. જ્યાં શ્રાવકોની વસતિ, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા તથા સુંદર જિનમંદિરો છે. જે યાત્રા કરવા જેવાં છે.

વડોદરા:—ગુજરાતમાં રંગીલા શહેર તરીકે એક દાયકા પહેલાં સુપ્રસિદ્ધ વડોદરા શહેર, મહારાજ સયાજીરાવની રાજધાનીનું શહેર ગણાતું હતું. આજે તે હિંદ ભરમાં ૭૦૦ દેશી રોટો જે નકશામાં પીળા રંગથી ઓળખાતા હતા તે બધાં રોટો વિલીન થઈ ગયા છે. મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ અને તેમનાં પૌત્ર પ્રતાપસિંહરાવ ગાયકવાડ મહારાજ તરીકેના સ્થાનેથી ગયા. વર્તમાનમાં મહારાજ કૃતેહસિંહરાવ ગાયકવાડ તરીકે સંબોધાય છે. વડોદરા શહેર આમ પ્રાચીન છે. વટપ્રદ તરીકે ઇતિહાસમાં આ સ્થાન ઓળખાતું હતું. લગભગ ૫૯ વર્ષ પહેલાં જૈન સમાજની, જૈન સંઘની જાહો-જલાલી અહિં ખૂબ જ ઉન્નતિના શિખર પર હતી. અહિં આજે ૧૮ સુંદર જિનમંદિરો છે. શહેરમાં નરસિંહજીની પોળમાં દાદાપાર્શ્વનાથજીનું દેરાસર બહુ જ વિશાળ, ભવ્ય તથા બે માળ ઉંચું છે. આ પ્રાચીન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર વિ. સં. ૧૯૭૩ ની સાલમાં થયેલો છે. મહારાજ કુમારપાલના સમયનું આ મંદિર ગુજરાતના પ્રાચીન તીર્થોમાં તીર્થરૂપ છે. રસ્તામાં સડક પર હમણાં શ્રી ‘શત્રુંજ્યાવતાર’ નામનું ભવ્ય જિન મંદિરથયું છે. જેની પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૨૦૦૭ના

દુર્ગન કૃત નિંદા થકી, સન્નન નવ નિંદાય; ૨૪૧
રવી લણી રજ નાખતાં, આપે અધો થાય.

મહા સુદિ ૬ ના દિવસે થઈ છે. આ મંદિર સુંદર તથા દર્શનીય છે. પાવાગઢ તીર્થમાં બિરાજમાન શ્રી બીડલજન પાર્શ્વનાથજીન્દ્ર મંદિરમાં બિરાજમાન કર્યાં છે. શહેરમાં જૈનોની વસ્તી સારી છે. શહેર બહાર કોડીપોળ, મામાનીપોળ, ઘીકાંટા આદિ સ્થળોએ પણ જૈનોની વસ્તી, સુંદર મંદિરો, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો વગેરે છે. શહેરમા જની શેરીની આજુ-બાજુનો પ્રદેશ જૈન સમુદાયની વસ્તીનો ભરચક લત્તો ગણાય ઉપાશ્રયો, ભોજનશાળા, આયબીલખાતું આદિ વધું એટલામાં છે. તેમજ વધોવધ પ્રવર્તક શ્રી કાંતિવિજયજી મહારાજ શ્રી સંગૃહિત જ્ઞાનભંડાર વિશાલ તથા દર્શનીય છે. તેમજ કોડીપોળનાં નાકા પર 'શ્રી મુક્તિવિમલ જૈન જ્ઞાનમંદિરો' ભંડાર પણ સુંદર છે. તેમજ મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડના સમયથી સ્ટેટ લાઈબ્રેરી, તેના પ્રકાશનો આ વધું સુંદર છે. રાજમહેલ, કોલેજો, ન્યાયમંદિર, કલાભુવન, ખૂલતો પુલ, કમાટીબાગ આદિ સ્ટેટના સમયનાં સ્થાનો વડોદરામાં આવનારને જોવા માટેનાં આકર્ષણો ગણાય છે. આજે પણ વડોદરા, સ્ટેટ તરીકે વિકીન થયા પછી મુખ્ય પ્રાંતના વડોદરા જિલ્લાનું ધુખ્ય શહેર ગણાય છે. બી. બી. સી. આઈ વેસ્ટર્ન રેલ્વેનું દક્ષિણ, ઉત્તર, પૂર્વની રેલ્વે લાઈનોને જોડતું મુખ્ય જંકશન વડોદરા-અરોડ ગણાય છે. રતલામ, દીલ્હી બાજુ અહિંથી લાઈન જાય છે. તેમજ ડોલોઈ-જંબુસર, છોટાઉદેપુર બાજુની ન્હાની રેલ્વે લાઈનો અહિંથી જાય છે. વડોદરાની ઉત્તર-પૂર્વ બાજુ ન્હાનું પણ રળીયામણું છાણી ગામ ૬ માઈલ છે. આવકોની વસ્તી સારી છે. ગામ ભાવિક છે, શ્રી સાંતિનાથ ભગવાનનું સુંદર દેરાસર તથા ઉપાશ્રય છે. શ્રી વીરવિજયજી શાસ્ત્રભંડારો અહિં સુંદર છે- યાત્રા કરવા જોવી છે.

ડોલોઈ: વડોદરાથી દક્ષિણ-પૂર્વમાં ૧૮ માઈલ ડોલોઈ-પ્રાચીન દેહાવતી શહેર આવેલું છે. ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહના સમયમાં

૨૪૨ પરલોકે સુખ પામવા, કરો સારો સંકેત;
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત.

આ શહેરની સ્થાપના થયેલી છે. તેમના સમયનો કિલ્લો અહિં છે. 'સ્યાદાદ રત્નાકર' નામના સુપ્રદિ જૈન ન્યાય ગ્રંથના રચયિતા વાઠી દેવસુરીજીના ગુરૂ મહારાજશ્રી મુનિચંદ્રસુરીજીનો જન્મ આ નગરીમાં થયેલો. મહાન પ્રલાવક તાર્કિક શિરોમણિ મહોપાધ્યાય શ્રી યશો-વિજય મ. સ્વર્ગવાસ આ શહેરમાં થયો હતો. મંત્રીશ્વર વસ્તુપાલે અહિં ૧૭૦ દેરીઓવાળું સુંદર જિનમંદિર બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ 'વસ્તુપાલ ચરિત્ર'માં આવે છે. તેમજ માંડવગઠના મંત્રી-શ્વર શ્રી પેથડશાએ પણ અહિં જિનમંદિર બંધાવ્યું હતું. આજે ડભોઈમાં ૭ મંદિરો છે. એમાં શ્રી લોઠણપાર્શ્વનાથજીનું મંદિર મુખ્ય અને તીર્થરૂપ ગણાય છે. એ માળનું આ દેરાસર છે. ઉપરના ભાગમાં શ્રી શીતલનાથ ભગવાન છે. અને નીચે ભોંયરામાં લોઠણ પાર્શ્વનાથજીના ભવ્ય તથા ચમત્કારિક સ્યામ પાષાણના પ્રતિ-માજી બિરાહમાન છે. આ ઉપરાંત શ્રી મુતિસુન્દર સ્વામીજી, શ્રી શામ-ળાપાર્શ્વનાથજીના આદિના દેરાસરો છે. હમણાં શ્રી આદીશ્વર ભગવાનના સુંદર મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થઈ રહ્યો છે. આ બધા દેરાસરો શ્રાવકોની વસતીની વચ્ચે છે. ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનમંદિર તથા પાઠશાળા આદિ બધાં ધર્મસ્થાનો આટલામાં જ આવ્યાં છે. જ્ઞાનભંડારમાં પ્રાચીન-અર્વાચીન પુસ્તક પ્રતસંગ્રહ સારો છે. કન્યાશાળા તથા ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી જૈન સેવાસદન આદિ શિક્ષણ તથા સેવાની સંસ્થાઓએ અહિં સારી પ્રવૃત્તિ કરી છે. ગામની દક્ષિણે ૦૧ માઈલે દૂર ન્યાયા-ચાર્ય સ્વ. ઉપાધ્યાયજી મ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીનું સમાધિ મંદિર છે. જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર તેઓશ્રીનો થયેલો એ સ્થાને, તેઓશ્રીની પાદુકા તથા સ્તૂપ છે. તે સ્થાને અન્યાન્ય પાદુકા પણ અહિં છે. ઉપાધ્યાયજી મ,ની દેરીમાં તેઓશ્રીની પાદુકા વિ. સં. ૧૭૪૫માં પ્રતિષ્ઠિત કરેલ છે. આજે સમાધિ મંદિરને વધુ ભવ્ય તથા વિશાલ બનાવવાની યોજના તૈયાર થઈ છે. જેમાં મુબઈના સંઘનો સ્થાનિક

અદેખા ફરી આંખમાં, કમળા ફેરો રોગ; ૨૪૩
 પીળું દેખે પરવશે, રોગ તણો સંયોગ.

સંઘને સહકાર મલ્યો છે. જૈન શાસનના આદિતીય શાસન પ્રભાવક સમર્થ બહુશ્રુત પૂ. પાદ ન્યાયાચાર્ય શ્રી. ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીનો આપણા પર અપાર ઉપકાર છે, નેઓશ્રી માટે આપણે જેટલું ફરીએ એટલું ઓછું છે. ડભોઈમાં શ્રાવકોના ૩૦૦ લગભગ ઘરો છે. જાહેર સ્થાનોમાં હીરા ભાગોળ, તેજતલાવ, જૂનોકિલ્લો, પુરાણી વાવ, ઇત્યાદિ ઐતિહાસિક અવશેષો દર્શનીય છે.

ભરૂચ-પ્રાચીન લાટ દેશની પ્રસિદ્ધ રાજધાની ભરૂચ શહેર આજે તો કાળખસે પલટાઈ ગયું છે, મ. શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીનાં શાસનમાં આ સ્થાન ઐતિહાસિક તીર્થભૂમિ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ હતું. મ. શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી કેવલજ્ઞાન પામ્યા પછી અર્ધને યોધ આપવા, એક રાતમાં ૬૦ ગાઉનો વિહાર કરી પ્રતિખાપુરથી અહિં પધાર્યા હતા. ત્યારથી આ તીર્થ અશ્વાવમોધ મહાતીર્થના નામે પ્રખ્યાત થયું. આ રીતે શિંહલ દેશની રાજકુમારી સુદર્શના પૂર્વભવમાં અહીં સમળી હતી. અને નવકાર મંત્રના પ્રભાવે રાજકુમારી થઈ. તેમ અહિં આવીને મ. શ્રી. મુનિસુવ્રતસ્વામી ભવ્ય જિનમંદિર અંધાબ્યું જે 'શકુનિવિહાર' તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. ભરૂચ શહેરનું જુનું નામ 'ભરુકન્થ' પણ કહેવાય છે. જૈન ઇતિહાસમાં તો 'ભરૂઅન્ય' તરીકે આ ઝોળખાય છે. સમસ્ત ભારતવર્ષમાં પુરાણું બંદર ભરૂચ છે. શ્રીપાલ મહારાજના સમયમાં આજ શહેરમાં શ્રીપાલ મહારાજને ધવલસેક મળ્યા હતા. તે તેમના વાંહણોને આ અંદરથી જ શ્રીપાલ મહારાજએ નવપદના પ્રભાવે સમુદ્ર માર્ગે હંકરાવ્યા હતા. ચીન, જાપાન, જાવા, સુમાત્રા, એડન. અફ્રિકા, ઇત્યાદિ દૂર-દૂરના પ્રદેશોને સાથે આ બંદરનો વ્યાપાર વ્યવસાય ધમધોકાર ચાલતો હતો.

એક પરદેશી લેખક મી. હયુઈટ, ભરૂચના વ્યાપાર વાણિજ્ય

૨૪૪ વિદ્યાર્થી ધન તાણું અતિ આશ્ચર્ય જાણાય;
પરચ્યા વિણે ખુટી પડે, વધે જેમ વપરાય.

તથા સમૃદ્ધિનો ભવ્ય ભૂનકાલ રજુ કરતાં લખે છે કે: 'ભરૂચના અંદરેથી પરદેશના ઇસ્પત, અરબસ્તાન, ઈરાન અંદરે માલ જતો. મીસર અને અરબસ્તાનથી સોનું, રૂપું, પિત્તલ, પોખરાજ, પરવાળા, દારૂ, પારો, સુરમો, સીસું, અને કાપડ આવતાં. અને ઈરાનનાં અંદરેથી સોનું, મોંતી આયાત થતાં. ભરૂચથી મીસર અને અરબસ્તાન વગેરે દેશોમાં ચોખ્ખા, તેલ, ખાંડ. કાપડ વગેરે નિકાશ થતું. આ ઉલ્લેખથી જાણી શકાય છે કે અરૂચ તે કાળે ગુજરાતનું કેટ-કેટલું સમૃદ્ધ અંદર હતું.

વિ. ના ૧૧ મા તથા ૧૨ મા સેકામાં ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહ તેમજ પરમાહર્ન; કુમારપાલ મહારાજના રાજ્યકાળમાં આ શહેર ગુજરાતનું સુરક્ષિત નાકું ગણાતું વતું. ગુજરાતના મહા-માત્ય શ્રી ઉદાયનના પુત્ર અંબડે અહિં પ્રાચીન શકુનિકા વિહાર-જિન-મંદિરનો શુભોદ્ધાર કરાવ્યો હતો. કુમારપાલ રાજના સમયે વાગ્લદ અહિં દંડનાયક હતા. ત્યારબાદ મુરિલમ રાજ્યકાળમાં પુરાણા ભરૂચ શહેરનો ભંગ થતો ગયો. તે અવસરે પૂર્વકાલના ભવ્ય જિનમંદિરનો મવનોના હાથે અહિં નાશ થયો હતો. છતાં શ્રી જૈન સંઘનું ગૌરવ ધર્મભાવના તેમજ શ્રદ્ધા અણુનમ રહ્યા. પરિણામે આજે પણ ભલે ભરૂચનો વૈભવ, સમૃદ્ધિ તથા વ્યાપારો પડી ભાંગ્યા, પણ તેની ભવ્યતા, તેજ તથા ધર્મસમૃદ્ધિના ભૂક સાક્ષીરૂપે નવ નવ સુંદર જિન-મંદિરો અહિં ઊભાં છે. જે કાલની કરામતને જાણે હસી રહ્યા હોય તે રીતે ગગનની સાથે વાનો કરતા શિખરોથી સોહામણાં લાગે છે.

ભરૂચમાં મુખ્ય જિનમંદિર ભ. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીજીનું છે. આ દેરાસર ખૂબ જ સુંદર તથા વિશાળ છે. મૂળનાયક શ્રીમુનિસુવ્રત-સ્વામીના પ્રતિમાજીની પ્રાચીન તથા મહાપ્રાભાવિક છે. આ પ્રતિમાજી ભ. મુનિસુવ્રતસ્વામીના વિદ્યામાન કાળમાં ભરાયેલા છે. એમ. પ્રાચીન.

વિદ્યા ને ધન જિહાં હશે, ત્યાં છે લીલા લહેર; ૨૪૫
વિદ્યા વિણ ધન શું કરે, અંતે ઝાઝા વર.

ઈતિહાસનાં પ્રમાણે મળે છે. ભ. શ્રીગૌતમસ્વામીજીએ અષ્ટાપદ મહા-
તીર્થ પર 'જગચિંતામણિ' દ્વારા જે જે પ્રભાવીક તીર્થોની સ્તવના કરી
છે. તેમાં 'ભૃગ્ચન્દ્રહિમુણ સુવ્યંથી ભૃગ્ચથી બિરાજમાન ભગવાન
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીની સ્તુતિ કરી છે. ભૃગ્ ચહેર તેમજ આ મહાતી-
ર્થાધિપતિ ભ. શ્રીમુનિસુવ્રતસ્વામીના પ્રતિમાજીની ઐતિહાસિકા, આથી
શિદ્ધ થાય છે. આ ઉપરાંત અન્ય મંદિરો પણ સુંદર તથા રમણીય
છે. બધા દેરાસરો શ્રીમાળીપોળના લતામાં આવેલાં છે. શ્રાવકોની
વસ્તી આ બાણુનાલતામાં છે. મુનિસુવ્રતસ્વામીનાં દેરાસરોમાં ભોંયરામાં
સહસ્ત્રશ્યા પાશ્વનાથજીના પ્રતિમાજી રમણીય છે. આ લતાથી દૂર
પશ્ચિમ બાણુ વેજલપર નામના પરામાં પણ લાડવા શ્રીમાલી શ્રાવક
ભાઈઓની વસ્તી સારી છે. એક દેરાસર છે, જેના જીર્ણોદ્ધારતું કાર્ય
હમણાં ચાલે છે. ભૃગ્ સ્ટેશનથી ગામમાં આવતાં કપીરપરામાં પણ
એક દેરાસર છે. આ રીતે ભૃગ્ ચહેરમાં સુંદર દેરાસરો, ઉપાશ્રયો.
આદિ ધર્મસ્થાનો આજે પણ તેના પૂર્વકાલીન ગૌરવમાં વધારો કરી
રહ્યાં છે. શહેરમાં અન્યાન્ય દર્શનીય ઐતિહાસિક સ્થાનોમાં જુમ્મા-
મસ્જિદ ગણાય છે. જે મસ્જિદ પૂર્વકાળમાં જૈન મંદિર હોવા પ્રબલ
પૂરાવા રજૂ કરે છે કુમારપાલ મહારાજનેના સમયમાં જે શકુનિકારિહાર
મંદિર તૈયાર બની ગયાની સંભવના છે. આને અંગે પુરાતત્ત્વના
વિદ્વાનો પણ એક મતે કબૂલે છે, તેઓ કહે છે 'ઈ સ. ૧૨૯૭માં
અલ્લાહદીન ખીલજીએ ગુજરાત સર કયું', એ સમયે ભૃગ્ પણ
મુશ્લમાનોનાં હાથમાં ગયું. તેઓએ ગુજરાતમાં ઘણે સ્થલે હિન્દુ
અને જૈન દેવાલયોને મસ્જિદમાં ફેરવી નાખ્યાં, એ કાળમાં ભૃગ્ચની
જુમ્મામસ્જિદ પણ જૈન મંદિરોમાંથી પરિવર્તિત બનેલી લાગે છે.
અત્યારે પણ ત્યાંનાં અવશેષો ખંડિત થયેલા પુરાતન જૈન વિહાર
કે મંદિરનો ભાગ છે, એમ જણાય છે. આ સ્થળની પ્રાચીન કારીગીરી
આકૃતિઓની કોતરણી, રસિકતા, સ્થાપત્ય, શિલ્પની કળાનું રૂપ, અને
લાવણ્ય અજોડ છે.'

આ મસ્જદ આજે ભરૂચ શહેરના બજાર વચ્ચે ઉભી છે. શહેર નર્મદાના કિનારા પર પથડી પનાના વિસ્તારમાં ઉચા-નીચા ટેકરાઓ પણ લાંબુ પથરાયેલું છે. મુંબઈ અમદાવાદ વચ્ચેની રેલ્વે લાઇન પર ભરૂચ સ્ટેશન આવેલું છે. રેલ્વે લાઇન પર નર્મદા નદી પર હમણાં નવો પુલ તૈયાર થયો છે. જુના પુલ પર મુંબઈ અમદાવાદ રોડની સડકનો રસ્તો આવેલો છે. ભરૂચ અને વડોદરાની પાલેજ, મીયાયામ, સીનેર ઝણોર, કછીયાવર આદિ ગામો શ્રાવકોની વસતિવાળાં છે. સુંદર જિનમંદિરો ઉપાશ્રયો તથા ધર્મશાળા. જ્ઞાનભંડોરો આદિથી આ બધાં ગામો દર્શન સ્પર્શના કરવા યોગ્ય છે.

લક્ષમણીજી—મધ્ય ગુજરાતથી પૂર્વદિશામાં માલવાની સરહદ પર તીર્થ આવેલું છે. આજુઠ્ઠથી ગોધરા થઈ ને દાહોદ જતી રેલ્વે લાઇનમાં દાહોદથી અલીરાજપુર જવાય છે. અલીરાજપુરની નજીકમાં આ લક્ષમણીતીર્થ આવેલું છે. પૂર્વકાલમાં આ તીર્થ ખુબ જ પ્રસિદ્ધ તથા મહિમાવંતું ગણાતું હતું. વિ. સં. ૧૩૪૦માં ખેડશાહના પુત્ર ઝાંઝણકુમારે માંડવગઢથી સંઘ કાઢેલો ત્યારે તે લક્ષમણપુર આવ્યો હતો. સંઘમાં રાા લાખ યાત્રાળુઓ હતા. શ્રી સિદ્ધાયજીની યાત્રા કરી પાછા ફરતાં આ સંઘની ગ્રહિના સંઘે ભક્તિ કરી હતી. વિ. ના સૈકામાં અહિં ૧૦૧ જૈનમંદિરો હતા. અને શ્રાવકોના જે હજાર ઘરો હતા. આવી સમૃદ્ધ જૈન નગરીનો વિ. ના ૧૫-૧૭મા સૈકામાં નાશ થયો. અને આખુએ શહેર ધ્વસ્તવિધ્વસ્ત થયું. હમણાં વિ. સં. ૧૯૮૯ની સાલમાં જમીન ખેડતાં જમીનમાંથી ૧૧ સુંદર પ્રતિમાજી પ્રગટ થયા. આજુબાજુ જમીન ખોદવતાં બીજા પણ પ્રતિમાજી પ્રગટ થયા. અલીરાજપુર નરેશે આ પ્રતિમાજીઓનો કબજો જૈન સંઘને સોંપ્યો. અને મંદિર બંધાવવા જમીન પણ સમર્પણ કરી. ત્યારબાદ શ્રીસંઘે ત્યાં ત્રણ શિખરોતું ભવ્ય જિનમંદિર બંધાવ્યું.

ન્યાં ન્યાં જે જે યોગ્ય છે, તિહાં સમજવું તેહ; ૨૪૭
ત્યાં ત્યાં નેને આચરો, આત્માથી જન એહ.

આજે આજુબાજુ લબ્ય બગિચો તથા તથા ધર્મશાળા આદિ આ
તીર્થભૂમિમાં રમણીય છે. મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામી બિરા-
જમાન છે. મૂળનાયકની આજુબાજુ શ્રી નેમિનાથ તથા શ્રી મલ્હિનાથ
પ્રભુ છે ખીજી દેરીઓમાં જુદા જુદા પ્રભુજી બિરાજમાન છે. આ
દેરાસરમાં પ્રતિષ્ઠા વિ. સં. ૧૬૪૪ની શાલમાં થઈ છે. સ્થાન સુંદર
તથા આલ્હાદક છે. આ તીર્થનો વહિવટ અલીરાજપુરનો સંઘ કરે છે.
આજુદથી ગોધરા લાઈનમાં ગોધરા, વેજલપુર તેમજ લુણાવાડા આદિ
ગામોમાં શ્રાવકોની વસતિ જૈન દેરાસરો તથા ઉપાશ્રયો અને જ્ઞાન-
લંડારો આવેલાં છે. હમણાં ગોધરામાં અગ્નિના ઊપદ્રવથી જૈનોની
વસતિને તથા ઉપાશ્રય, તેમ જ જ્ઞાનલંડારને નુકશાન થયું છે. જૈન
દેરાસર શાશનના પુણ્ય પ્રમાણે બચી જવા પામ્યું છે.

પરોલી—વડોદરા—ગોધરા લાઈનમાં ખરસાલીયા સ્ટેશનથી વેજલપુ-
રમાં શ્રાવકોની વસતિ સારી છે. દેરાસર, ઉપાશ્રય આદિ છે. આ
વેજલપુરની નજીકમાં પારોલી તીર્થ આવેલું છે. આ તીર્થમાં શેત્રુંજી
ઉપરના દાદાના મંદિર જેવું સુંદર મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી ઋષ-
ભદેવસ્વામીજી છે. પ્રતિમાજી બહુ જ પ્રભાવશાલી છે. વર્ષો પૂર્વે કરંડ
નદીની ભેખડમાંથી આ પ્રતિમાજી નીકળ્યા હતા. આજુબાજુના
લોકોને આ પ્રભુજી પર ખૂબ શ્રદ્ધા છે. ‘સાચા દેવ’ તરીકે આ
પ્રભુજીને લોકો માને છે. આજુમાં સુંદર ધર્મશાળા છે. વેજલપુરથી
અહિં આવવા માટે વાહન વમેરેની સગવડ મળી રહે છે. વેજલપુરથી
પારોલીતીર્થ ૬-૭ ગાઉ લગભગ ગણાય છે. સ્થાન યાત્રા કરવા
યોગ્ય છે.

પાવગઢ—ચાંપાનેર વનરાજના મંત્રી ચાંપાના નામથી વનરાજે
વસાવ્યું હતું. ચાંપાનેરમાં અનેક જૈન મંદિરો હતાં. અહીં આવતા

૨૪૮ એક દિન મરના જરૂર છે, ચલના પાંચ પસાર;
ફિર ચોરાસી યોનીમાં, જન્મ મરણ બહુવાર.

જીનાલયનું લવ્ય મંદિર સંઘે બંધાવી વિ. સં. ૧૧૧૨માં આચાર્ય શ્રી ગુણસાગરસૂરિજીના હાથે પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરાવ્યો હતો.

ચોથા શ્રી અભિનંદન પ્રભુની શાસન અધિષ્ઠાયિકા 'કાલિકાદેવી' મહા પ્રભાવીક અને ચમત્કારીક ગણાય છે. રાજ્યો પણુ આ કાલિકાને રાજ્ય રક્ષણુકર્તા માનતા.

પંદરમી સદીમાં બંધાતના ધર્મનિષ્ઠ શ્રી મેઘાંશાહે શ્રી સંભવ-નાથજીના મંદિરમાં આઠ દેવકુલિકાઓ કરાવી હતી. તેની પ્રતિષ્ઠા શ્રી સોમસુંદરસૂરિજીએ કરી હતી.

પાવાગઢ ઉપર નવ જિનમંદિરો હતાં. મહામંત્રી વસ્તુપાળના ભાઈ તેજપાળે સર્વતોલદનું સુંદર જીનમંદિર બનાવી શ્રી મહાવીર સ્વીમીની મૂર્તિ ખીરાજમાન કરી હતી.

પાવાગઢ અને જૂનાગઢ મહમદે જીત્યો તેથી તેનું નામ બેગડો ખડ્યું હતું.

પાવાગઢની ઉપર પાટણના સંઘવી ખીમસિંહે સુંદર લવ્ય જીનમંદિર બંધાવ્યાનો ૧૫૨૦ નો ઉલ્લેખ રાજે છે.

વિદ્વાન શેકાલર બર્નેસે લખ્યું છે કે પાવાગઢના શિખર ઉપર રહેલા કાલિમાતાના મંદિર નીચેના ભાગમાં અતિ પ્રાચીન જૈન મંદિરનો જથ્થો છે.

જગડીયાજી—લગ્ન જીવનમાં અંકલેશ્વર રાજપીપળા-નાંદોદ બાબુમાં જતી રહેવામાં જગડીયાજી તીર્થ છે. ગામના બજાર વચ્ચે દરવાજાની અંદર વિશાળ ધમશાળાઓની મધ્યમાં શ્રી આદીશ્વરજી ભગવાનનું લવ્ય જિનમંદિર છે. પ્રતિમાજી લવ્ય તથા રમણીય છે. ધર્મશાળા આલિશ્ચાન છે. પ્રભુજી આ સ્થાનમાંથી જ

પ્રભુ ચરણુ પ્રભુ ભજન બિન ફિર જન્મે સંસાર; ૨૪૯
એક દિન મરના એસા મરો, સમરે સહુ સંસાર.

પ્રગટ થયેલા છે. તીર્થસ્થળ સુંદર છે. અહિંની હવા અનુકૂળ છે. સ્થાન એકાંત છે, વૈશાખ સુદિ ત્રીજનો અહીં મોટો મેળો ભરાય છે. અહીંની પેઢીની વ્યવસ્થા સારી છે. અંકલેશ્વર. સીનોર ભરૂચ, આદિ સદગૃહસ્થો દ્વારા પેઢીનો વહીવટ ચાલે છે. અહીંથી અંકલેશ્વર ૧૪ માઈલ થાય. અંકલેશ્વરમાં શ્રાવકોની વસતિ તથા દેરાસર અહિં છે.

સુરત—મહાગુજરાતનું પ્રાચીન શહેર સુરત જૈન ઇતિહાસમાં ધનસમૃદ્ધ તરીકે સુપ્રસિદ્ધ ગણાતું હતું. સુરતનું સુર્યપુર છે. વિ. ના ૧૫મા સૈકામાં આ શહેર વસ્યું ત્યારથી જૈન શ્રીમંતોએ અને જૈન ઝવેરીઓએ આ શહેરને દરેક રીતે વિકસાવ્યું છે. ગોપીપરં એ સુરત જ્ઞાનામા જુનું પરં ગણાતું હતું. આ વિભાગમાં શહેરના જૈન નાણાં વટીઓની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી, આ સુરતે યડતી-પડતીના ધણા રંગો અનુભવ્યાં છે. એ સમૃદ્ધ પણ ખન્યું છે, અને પાપમાલ પણ થયું છે છતાં પોતાના બંધથી પાછું આ શહેર ઉભું થયું છે, રાજકીય, વ્યાપારીય તથા અધ્યાત્મિકના સમયની અનેક ક્રાંતિઓમાંથી પણ તે ખસાર થયું છે.

સુરતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ :—વિ. ના પંદરમાં સૈકામાં સુરત ફરીથી સ્થપાયું. તે પહેલાં સુરત ઐતિહાસિક શહેર હતું. મહારાજ સંપ્રતિના કાળમાં સુરતની બાજુમાં રાંદેર ગામમાં દેરાસરો અધ્યાયાના ઉલ્લેખો પરથી આ સ્થાન કેટકેટલું પ્રાચીન હશે એ કલ્પી શકાય છે. વસ્તુપાલ-તેજપાલના સમયનો તેમણે અધ્યાવેલા જિનમંદિરો અહિં વિદ્યમાન છે. શીવાજીના વખતે સુરતની સમૃદ્ધિથી આકર્ષાઈ મરાઠા સૈન્યોએ સુરત પર આક્રમણ કર્યું હતું. એમ ઇતિહાસ કહે છે. હિંદમાં વાલંદાની પહેલ-વહેલી વ્યાપારી કોઠી સુરતમાં નાખાયેલી હતી. સુરતનાં જૈન મંદિરો, ઉપાશ્રયો, જ્ઞાનભંડારો, એ અરેખર સુરતની જૈન પ્રજાની ધર્મ સમૃદ્ધિ, શ્રદ્ધા તેમજ ભક્તિને

૨૫૦ સંપદમાં આપદ વસે, સુખમાંહિ દુખવાસ;
રોગ વસે નિજ ભોગમાં, દેહ મરણુ આવાસ.

ગૌરવ આપનારાં છે. મુસલમાની રાજસત્તાના અત્યાચારોની આગમાં સુરતના જૈનોનું ધણું ભરખીભૂત થઈ ગયેલું એમ ઇતિહાસ કહે છે. જૈન મંદિરો મરજીદ રૂપે ખનીગયાના ઉલ્લેખો, ઇતિહાસના પ્રમાણિક પુસ્તકોમાંથી મળે છે. અહિં શાહપુરમાં ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું જે ભવ્યમંદિર આજે વિદ્યમાન છે, એ પ્રતિમાજી અત્યારે જે મેરઝી રહામેની મરજીદ, કે જે પહેલાં જૈન મંદિર હતું તેમાં બિરાજમાન હતા. જ્યારે મુસલમાનોએ એકાએક આ મંદિર પર આક્રમણ કર્યું તે સમયે આ પ્રતિમાજી ચમત્કારિક રીતે એકદમ અદ્રશ્ય થયા, ખીજે દિવસે ત્યાં વસતા એક ભાવિક શ્રાવકને રાત્રે સ્વપ્નમાં અધિષ્ઠાયક દેવે પ્રગટ થઈને કહ્યું: ‘ પ્રભુના પ્રતિમાજી, પાસેના કુવામાં છે, ત્યાંથી બહાર કાઢીને બાજુમાં સુંદર મંદિર તારે બંધરાવું છે.’ જે કે તે શ્રાવકની સ્થિતિ સાંધારણ હતી. પણ અધિષ્ઠાયક દેવના પ્રભાવે નવું મંદિર તૈયાર થયું, અને પ્રભુજીને ત્યાં બિરાજમાન કર્યાં.

સુરત શહેર ગુજરાતભરના સર્વ શહેરોમાં આદ્યશાહી શહેર તરીકે ઓળખાતું હતું. એનો વૈભવ, કાઠ તથા સુખસમૃદ્ધિ દેવલોના દેવો જેવી હતી. એમાં જે જૈનપ્રજનો વૈભવ તેા ઉડીને આંખે વળગે તેવો હતો. ધર્મના કે વ્યવહારના મહેત્સવોમાં વરધોડાઓમાં કે સારા પ્રસંગોમાં સુરત શહેરના જૈનોની જાહોજલાલી કાંઈ અતેરી હતી. પૂ. આચાર્ય દેવાદિના પ્રવેશમહોત્સવોના અવસરે સુરતનો સંઘ જે અપૂર્વ સ્વાગત કરતો હતો, તે પ્રસંગનું વર્ણન શબ્દોમાં આવી શકે તેમ નથી. છેલ્લા લગભગ ત્રણ દશકાથી સુરતના ઝવેરીઓની જાહોજલાલી કાળબળના કારણે વ્યાપારમાં મંદી આવતાં ધસાતી ગઈ છે. નહિતર સુરતના જૈન ઝવેરીઓનો વ્યાપાર ઈંગ્લેંડ, અમેરિકા, અરબસ્તાન, શાસ, ચીન, જાપાન આદિ દૂર દૂરના દેશોમાં ફેલાયેલો હતો. સુરતે અનેક તાકા-છાંચડા જોયા છે.

આયો એકલો જાસી એકલો, છોડીને ધરખાર; રપજ
શુભાશુભ ફળ સાથે આવે, નિશ્ચયે એ નિરધાર.

જૈનમંદિરો, ઉપાશ્રયો અને જ્ઞાનભંડારો-સુરતનો વૈલવ પહેલો ગોપીપુરામાં હતો. એની સાક્ષી પૂરનારા સંખ્યાબંધ ભવ્ય, ગગનચુંબી જિનમંદિરો આજે અહિં-ગોપીપુરામાં વિદ્યમાન છે. ગોપીપુરામાં ઓશવાલ કાચ મહોલ્લો, મોટી પોળ, માળી ફળિયુ, મોટા રસ્તો આદિ લતાઓમાં લગભગ ૨૨ જિન મંદિરો શોભી રહ્યાં છે. આમાં માળી ફળીયામાંના બે દેરાસરોનાં શ્રી આદીશ્વરનું દેરાસર મહારાજા કુમારપાલના સમયનું છે. આ સિવાય મોટી પોળમાંનું શાંતિનાથ ભ તું દેરાસર ખૂબ જ મોટું અને વિશાળ તથા પ્રાચીન છે. ગોપીપુરામાં મોહનલાલજીના ઉપાશ્રયની સામે વકીલના ખાંચામાં ધર્મનાથના દેરાસરના ભોંયરામાં શ્રી સુરજમંડન પાર્શ્વનાથ લાની અલૌકિક પ્રતિમાજી પિરાજમાન ૧. વડાચૌટામાં છે. નાણાવટમાં બે, દેસાઈ પોળમાં ત્રણ, છાપરીઆ શેરીમાં બે, ગોળ શેરીમાં બે, તેમજ શાહપુર, સૈયદપુર, સોનીફળિયા, નાનપરા, સગરામપરા, હરિપરા વગેરે લતાઓમાં સુંદર જિનમંદિરો છે. આ રીતે ૪૫ જિનમંદિરો તેમજ અન્યાન્ય ધર દેરાસરો સુરતમાં આવેલાં છે. સુરત શહેરની બહાર અહવા લાઈન્સમાં ભવ્ય, ગગનચુંબી શિખરબંધી શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું દેરાસર વિશાલ ચોક તથા બાગની મધ્યમાં આવેલું છે. સામે સેનેટેરીયમ છે, તેમજ રસ્તાઓ પર સુરતના જૈન ઝવેરીઓ વિશાળ બંગલાઓ આવેલાં છે. કતાર ગામમાં પણ બે સુંદર જિનમંદિરો છે. આમાં એક તો વિશાળ અને રમણિય છે. તથા ભવ્ય ધર્મશાળાઓ પણ છે. કતારમમાં સુરતથી લગભગ ૨ માઈલ થાય. કાર્તિકી તથા ચૈત્રી પૂર્ણિમાએ સંઘ સહિત વાજતે-ગાજતે અહિં શેત્રુંજય તીથના પરદર્શન માટે બધા જૈનો આવે છે. એ વેળા સુરતના જૈનોનો મોટો મેળો અહિં ભરાય છે. આ બધાં જિનમંદિરો ઉપરાંત ઉપાશ્રયો પણ સુરતમાં સંખ્યાબંધ છે. જેમાં મુખ્યત્વે ઓશવાલા મહોલ્લામાં નેમુઆઈની વાડીનો ઉપાશ્રય, વડાચૌટાનો ઉપાશ્રય, શુભારા-

૨૫૨ દુર્જન કી કૃપા યુરી, ભરી સન્નન કી ત્રાસઃ
જ્ય બાદલ ગરમી કરે, ત્ય વરસન કી આશ.

મપરા, નવાપરા, ઊપરીઆ શેરી, હરિપરા, આદિ લતાઓમાં અનેક ઉપાશ્રયો છે. જ્ઞાનભંડારો, પુસ્તકાલયો પણ અહિં સારી સંખ્યામાં છે. ગોપીપુરાના નાકા પર 'શ્રી જૈનાનંદ પુસ્તકાલય' નો જ્ઞાનભંડાર સમૃદ્ધ તેમજ વ્યવસ્થિત છે: પ્રાચીન, અર્વાચીન દરેક દરેક વિષયના હસ્તલિખિત, મુદ્રિત હામરો પ્રત-પુસ્તકો અહિં સંગ્રહ છે. તેમજ આ. શ્રી. વિજયકમલસૂરિજી હસ્તલિખિત પ્રતોનો સંગ્રહ પણ આ મકાવમાં છે. ગોપીપુરામાં મોટા રતા પર શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાનભંડાર પણ સુંદર છે. તેમજ વડાયૌટામાં પણ સારો જ્ઞાનભંડાર છે.

જન તામ્રપત્રાગમંદિર-આ બધા પ્રાચીન જિનમંદિરો, જ્ઞાનભંડારો જેમાં સુરત સહેરની શોભાસ્પ છે, તે રીતે શહેરની શોભામાં વિશેષ વધારો કરનાર હમણાં જ નવું બંધાયેલ શ્રી વર્ધમાન તામ્રપત્રાગમમંદિર ઓર દીપી ઉઠે છે. સમસ્ત હિંદમાં આવું સુંદર શ્રતજ્ઞાના તથા દર્શનાચારતું પ્રભાવક ભવ્ય મંદિર આ એકજ છે. પૂ. પાદ આગમોદ્ધારક સ્વ. આચાર્ય મહારાજશ્રી સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની અવિરત જ્ઞાન સાધનાતું મૂર્તિમંત પ્રતિક અહિં જાણે ખડું હોય તેવું રમણિય મંદિર આ શહેરોમાં તેના પ્રભાવને દીપાવતુ ઉભું છે. ગોપીપુરામાં ઓસવાલા મહોલ્લાના પાછલા નાકા પર, વિશાલયોકમાં ભોંયરા તેમજ ઉપર મજલાવાળું ગગનચુંબી રમણીય દેવવિમાન જેવું આ દેરાસર ખૂબ જ મનોહર છે. મૂલનાયક શ્રી મહાવીર ભગવંતની મૂર્તિ પણ તેજસ્વી તથા સુપ્રસન્ન છે. ત્રાંબાના પતરાઓ પર સ્વચ્છ અક્ષરોથી મરોડદાર લિપિઓમાં ૪૫ આગમો મૂલ અહિ અંકિત થયેલાં જેમ શત્રુજયની તલાટી પર આગમ મંદિરમાં આરસના પત્થરો પર ૪૫ આગમો ઉઠીર્ણ કરેલાં છે તે રીતે અહિ તામ્રપત્ર પર છે, ૧૨ મહિનાના ટુકડા માળામાં આવું, ત્રણ મજલાતું ભવ્ય જિનમંદિર તૈયાર થયેલું જેઈ જાણીને ખરેખર આશ્ચર્ય સાથે શ્રદ્ધા, ભક્તિ, તથા

અધર્મસે દુઃખ હોત હે, અધર્મ સે અપમાન; રપક
અધર્મ માર્ગ છોડ્યા વિના પાવે નહિ જગ માન.

સાધનાનો ત્રિવેણી સંગમ સગળું કરી શકે જ એમ પ્રતાપિ થાય છે, સ્હાસે પૂ. સ્વર્ગીય આચાર્યદેવશ્રીના અભિસંસ્કાર સ્થાને સુંદર સમાધિ મંદિર તૈયાર થયેલું જોઈ શકાય છે.

જૈન સંસ્થાઓ—શહેરમાં શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર કુંડ, શ્રી જૈન આગમોદય સમિતિના સંસ્થાઓમાં આવેલી છે: છેલ્લા લગભગ ૩૦-૩૫ શ્રી જૈન સાહિત્યની સર્વાંગ સુંદર સેવા કરનાર આ સંસ્થા, ખરેખર જૈન સમાજમાં એક અને અદ્વિતીય હતી, આજે એની પ્રકાશન પ્રવૃત્તિ કાંઈ મંદ પડી છે. અને વર્તમાન કાળમાં પ્રેસકામ તથા કાગળોની ચીવટ મોઘવરીના સમયમાં એ સંભવીત છે. છતાં આ સંસ્થાએ ભૂતકામાં જૈન આગમ-સિદ્ધાંતો તથા સાહિત્યના પ્રકાશમાં ખરેખર શકવર્તી ઇતિહાસ રચ્યો છે. એમાં એ મત નથીજ આ ઉપરાંત પૂજ્યપાદ પરમચુરદેવ સકલાગનસ્હસ્ત્રવદી સ્વર્ગીય આચાર્ય મુ. શ્રીવિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના પુણ્યાભિધાનથી સંકલિત જૈન ગ્રંથમાલા દ્વારા અનેકવિધિ સાહિત્યનાં આગમ તથા સિદ્ધાંતના પ્રકાશનો અહિંથી પ્રસિદ્ધ થાય છે. તેની વ્યવસ્થા ગુરુભક્ત મુશ્રાવક હીરાલાલ માસ્તૈર નિઃસ્વાર્થભાવે કરે છે. તે ઉપરાંત દરેક જગ્યાએ ધાર્મિક કાર્ય કરાવવા શેઠ બાબુભાઈ અત્રેથી જાય છે. આ બધી સંસ્થાઓ ઉપરાંત શ્રી નગીનચંદ જૈન હાઈસ્કુલ, નગીનચંદ હોલ શ્રી રત્નસાગર જૈન બેડિંગ, આદિ દ્વારા જૈનોની શિક્ષણુ તેમજ જાહેર સેવા માટેની સખાવતો પ્રસિદ્ધ છે. શહેરમાં જરી તથા ચાંદીના તારનો ઉદ્યોગ હિંદભરમાં પ્રખ્યાત છે. હેન્ડલુમ અને પાવરલુમના કાપડની પેદાસ અહિં સારી છે. ઘોપીપુરા, વડાયૌટાં, હરિપુરા, છાપહીઆરોચી. ગોળરોચી, નવાં-પરા વગેરે સ્થાનોમાં જૈનોની ભરચક વસતી છે. જૈનોની લગભગ સાતહજારથી વસતિ ગણાય છે. અહિંથી ૧૨માઈલ પર દરિયા કિનારે તાપીના મૂળ પર કુમસે ગામ છે અને એક દેરાસર સેતેટેરીયમ તથા

૨૨૫૪ પૂર્ણ ત્યાગકી સાધના, કરતી ક્ષીમલ ચૂર્ણ;
હો જતા પામર મનુજ, પરમાત્મ પ્રતિ પૂર્ણ.

જૈનોના સંખ્યાબંધ અંગલાઓ છે. હવાખાવાનું આ સ્થળ ગણાય છે. સુરત શહેર પહેલાં હિંદુનું એક પ્રસિદ્ધ અંદર હતું, પણ હમણાં તાપી નદી પૂરાતાં તેમજ મુંબઈ જેવા અંદરો છેડેલી ઢાળના સાધન સમૃદ્ધ બનતાં અંદર તરીકેનું મહત્ત્વ સુરતનું રહ્યું નથી. સુરત શહેરમાં રત્નસાગરજી જૈન બોડિંગ-તથા કન્યાશાળાઓ તથા આંખીલખાતા તેમજ ધર્મશાળાઓ તથા કન્યાશાલા વનિનાવિશ્રામ શીવપુરામાં આવેલું છે.

રાંદેર—સુરતથી પશ્ચિમ બાજુ તાપી નદી ઉતરીને ઉત્તર બાજુ જતાં દેરાસર શહેર આવે છે. રાંદેર સુરતથી ૨ માઈલ થાય. સુરત કરતાં આ શહેર પ્રાચીન ગણાય છે. દશ જિનમંદિરો અહિં છે. જે ભલ્લવ્ય, મનોહર તથા પ્રાચીન છે. વિ. ના ૧૮મા સૈકાના પ્રારંભમાં થઈ ગયેલા સમર્થ વિદ્વાન તથા કલ્પસૂત્ર પર સુબોધિકા નામની ટીકાના રચયિતા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ મહાન વૈયાકરણી મહા મહોપાધ્યાય શ્રી. વિનયવિજયજી મહારાજ અહિં કાળધર્મ પામ્યા છે. આજે તેઓશ્રી જે સ્થાને ચાતુર્માસ રહ્યા હતા, તે ઉપાશ્રય વિદ્યુમાન છે શ્રીપાલરાજને રાશ આ શહેરમાં રચતાં-રચાંત અધૂરો રહ્યો. અને તેઓથી સ્વર્ગવાસ પામ્યા. વિ. સં. ૧૭૨૭ ના ચાતુર્માસમાં અહિં રહીને તેઓશ્રીએ પુણ્ય પ્રકાશનું સ્તવન. આસો સુદિ ૧૦ ના દિવસે પૂર્ણ કરેલું છે. આજે વ્યાપાર-વ્યવસાય મંદ્દ હોવાના કારણે જૈનોની વસતિ દિન-પ્રતિ-દિન અહિં ઘટતી રહી છે. અહિના બધા દેરાસરો પ્રાચીન છે. શ્રીનેમિનાથ ભગવાનનું વિશાલ છે. મુસ્લીમકાળમાં થતા અત્યાચારોના કારણે દેરાસરોના ગમારા તથા દેરાસરોની રચના બહારથી, જોનાર અજ્ઞાણને ગુપ્ત જેવી લાગે તેવા પ્રકારની છે. રાંદેરથી ૯ માઈલ દૂર ચોરપાડામાં સુંદર દેરાસર છે. વરિયાવ વથા કઠોરમાં પણ દેરાસરો સુંદર છે.

જવંતા યશ નહિ, યશ બિન કિહું જવંત; ૨૫૫
જે યશ લહી આથમ્યા, તે રવી પહેલાં ઉગંત.

સુરતથી મુંબઈ જતાં રસ્તામાં વાંઝ, નવસારી, જલાલપુર. બીલીમોરા, ગણદેવી, વલસાડ આદિ સ્થલોએ શ્રાવકોની વસતિ તેમજ ઉપાશ્રયો આદિ છે. પારડી બગવાડા તથા દમણરોડ સ્ટેશન પર વાપી ગામ આ બધાય સ્થલે દર્શન પાત્ર કરવાં જેવાં ભવ્ય જિનમંદિરો છે. અમદાવાદ-મોરબેરોડની સડક પર આ ગામો આવેલાં છે. બગવાડામાં સુદર ટેકરી પર શ્રીઅજિતનાથ ભગવાનનું બે માલનું ગગનચુંબી ભવ્ય જિનમંદિર છે. જૈન યોડીંગ પણ અહિં છે. દમણ શહેર જે સ્ટેશનથી ૭ માઈલ દૂર દરિયા કિનારે છે. ત્યાં પણ પ્રાચીન જિનમંદિર છે. શ્રાવકોના ૧૨ લગભગ ઘરો છે. દેરાસર પ્રાચીન છે.

કિરણ રરમું મારવાડના તીર્થો

મરૂભૂમિ મારવાડ વીરતા-શૂરતા અને બલિદાનની ભૂમિ છે. દાનવીરતા પણ એવી જ સુપ્રસિદ્ધ છે. મારવાડમાં અનેક કળામય ભવ્ય જિનમંદિરો છે. જગતના કલામંદિરોમાં આથી અને રાણકપુરના જ્વેન-મૂન ભવ્ય મંદિરોનું ધ્યાન અદ્વિતીય ગણાય છે. શ્રદ્ધેય જૈન દાનવીરોએ કરોડો રૂપિયા ખર્ચી આત્માશુદ્ધિ, આત્મશાંતિ અથે આત્માકલ્યાણનું દિવ્ય સંદેશ આપતા ભવ્ય મંદિરો બંધાવી પોતાની લક્ષ્મી અને જીવનનું સાર્થક કુરુ છે.

ચંદ્રાવતી—ખરેડીથી દક્ષિણ દિશામાં ચાર માઈલ અને સાંતપુરથી અઠી માઈલ પર ચંદ્રાવતી ગામ આવેલું છે.

આબુના પરમારોની આ રાજધાની હતી. મહામંત્રી વિમળશાહ અને વસ્તુપાળ અને તેજપાળના વખતમાં આ નગરીની જહોજલાલી અપૂર્વ હતી. હજારો શ્રાવકના ઘરો અને ૧૮૦૦ જીનમંદિરો હોવાનો ઉલ્લેખ મળે છે. અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીના અને ખીજા મુશલમાન બાદશાહોના હુમલામાં ચંદ્રાવતીનો નાશ થયો છે.

મહામંત્રી વસ્તુપાળના લઘુમંધુ તેજપાળની પત્ની અનુપમાદેવી, ચંદ્રાવતીના પોરવાડ ગાંગાના પુત્ર ધરણ્ણીગની પુત્રી હતી.

આજે તો ચંદ્રાવતીમાં ખંડિયરો ને કલાના નમૂનારૂપ મંદિરો તથા મૂર્તિઓના અવશેષો માત્ર મળે છે.

જ્ય લગ તેરા પુન્યકા, પહોંચ્યા નહિ કરાર; રપંજ
ત્ય લગ પાપો દ્ય રહે, ગુન્હા કરો હગર.

આયુ—આયુ પહાડ અરવલ્લીની ગિરિમાળાઓનો એડ લાગ
છે. આયુ પહાડ ૧૨ માઈલ લાંબો અને ચાર માઈલ પહોળો છે.
જમીનની સપાટીથી ૩૦૦૦ ફૂટ અને સમુદ્રની સપાટીથી ૪૦૦૦ ફૂટ
હોયો છે. આયુનો લઘવ ૧૮ માઈલનો છે.

આયુ-દેલવાડાના મંદિરોની સ્થાપત્યકલા તથા કારીગરી એવી
તો એનમૂત છે કે તેની જોડ જગતભરમાં ક્યાંયે નથી; તેનું નક્શીકામ
એવું તો જગવિખ્યાત છે કે છેક યુરોપ, એમેરિકાથી પ્રવાસીઓ તે
જેવાને આવે છે. આરસમાં કોતરેલાં વિવિધ ફુલો, વિવિધ કળામય
આકૃતિઓ, શ્રી નેમનાથના જીવનની વિવિધ ઘટનાઓના પ્રસંગો એવાં
તો કળાપૂર્ણ અને અપ્રતિમ છે કે આજે તેરી દૂબલુ કોતરણી થવી
જ દુર્ઘટ છે.

વિમળશાહતું મંદિર આયુ આરસતું બનેલું છે. ૧૫૦૦ કારી-
ગરો અને ૨૦૦૦ હગર મજૂરોએ ત્રણ વર્ષ કામ કર્યું હતું. મંદિરની
લંબાઈ ૧૪૦ ફૂટ અને પહોળાઈ ૯૦ ફૂટ છે. આ મંદિરમાં સં.
૧૦૮૮ માં અઢાર કરોડ અને ત્રેપનલાખના ખર્ચે બંધાયું હતું.

રંગમંડપમાં અને ખંભાઓમાં એવાં અદ્ભુત ચિત્રણો આલેખ્યા
છે જેથી ચક્રિત થઈ જવાય છે એ વેલખુદા, હાથી, ઘોડા, પુતળીઓ
એવી અદ્ભુત છે. કે પ્રાણીજ ખામી છે. પૂતળીઓ હમણાં નાચી
હાશે ગાવા લાગશે તેવી આલેખી છે.

મંદિરની પ્રદક્ષિણામાં બાવન જિનાલય મંદિર બનેલાં છે.
મુખ્ય મંદિરના રંગમંડપમાં ૪૮ સ્થંભો છે. પથર ઉપર ઢાંકણાથી
જે કારીગરી કરી છે તે અદ્ભુત છે. યુરોપીયન વિદ્વાનો તો સુતા સુતા
આ કારીગરોને નિહાળે ને અને જગતમાં અદ્વિતી-અસૌકિક કળાધામ
માને છે.

૨૫૮ ખાના ચલના સોવના, મિલના વચન વિલાસ;
જ્યું જ્યુ પાંચ ઘટાઈ એ, ત્યાં ત્યા ધ્યાન પ્રકાશ.

તીર્થંકર દેવના સમવસરણો, બાર પર્ષદા, સાધુ-સાધ્વીની બેઠકા, વ્યાખ્યાન સમયનાં દ્રશ્યો ભરત બાહુબલી યુદ્ધ, ઋષભદેવજીનું પારણું, તક્ષશિલા, અયોધ્યા, દીક્ષા મહોત્સવ, મહા ભારતના યુદ્ધ પ્રસંગો વગેરે અનેકવિધિ દ્રશ્યો જોતાં આંખો થાકતી નથી.

મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની મનોહર તેજનેજના અંબારસમી પ્રશાંત અઝૌકિક મૂર્તિ છે. સામે દરવાજા પર એક ઘોડા ઉપર વિમળશાહની મૂર્તિ છે. બાજુમાં દશ હાથી છે. તેમાં પોતાના કુંડુખીઓની મૂર્તિઓ છે.

વસ્તુપાળ-તેજપાળનું મંદિર

વિમળશાહના મંદિરની પાસે વસ્તુપાળ-તેજપાળના વિશાળ ભવ્ય મંદિર છે. એજ સુંદર કારણી, એજ ભવ્યતા અને એજ મહત્તા આ મંદિરમાં છે. મૂળનાયક શ્રી નેમિનાથ ભગવાનની ત્રણ હાથ મોટી સુંદર મૂર્તિ છે. મંદિરનું નામ લુણિગવસહિ છે તે વસ્તુપાળના મોટા ભાઈ લુણીગની સ્મૃતિમાં બંધાવેલ છે. મંદિરના પાછડના ભાગમાં દશ હાથી ને તેના ઉપર વસ્તુપાળ તેજપાળ અને તેમના કુંડુખીઓની મૂર્તિઓ છે.

દેરાણી જેઠાણીના ગોખ

મંદિરના રંગમંડપમાં ડાખી બાણુએ અને જમણી બાણુ આરસના બે મોટા ગોખ છે. આ દેરાણી જેઠાણીના ગોખ કહેવાય છે. આ નાના ગોખલા નથી પણ અહ્મૂત કારોગરીવાળા કળામય નાના મંદિર જેવાં છે. આ અને કળામય ગોખ તૈયાર કરાવતાં અદ્ધાર લાખના ખર્ચે થયો હતો.

આજી દેલવાડાનું વિમલશાહનું મહા મંદિર સમસ્ત ભારતવર્ષમાં

પુણ્યે સવિ સંપદ્મ મીલે, પુણ્યે લીલ વિલાસ; ૨૫૯
 ઋદ્ધિ વૃદ્ધિ પ્રન્યે ધણી, પુન્યે પહેંચે આશ.

શિલ્પકળાનો અપૂર્વ નમૂનો છે. સમસ્ત ગુજરાતના અપૂર્વ ગૌરવની પ્રતિભાસ્વરૂપ આ કળામક મંદિરો છે.

લુણીગવસહીમાં પણ અપૂર્વ કારીગરીનો ખળનો ભયો છે. દેશણી જેઠાણીના કળામય ગોખ સિવાય નવ ચોકીના મધ્યનો ગુંબજ રંગમંડપનો વગરો ગુંબજ, ભલતીના ગુંબજમાં કૃષ્ણગુન્મ તથા કૃષ્ણ કીડાના દ્રશ્યો, નવમી દેરીના ગુંબજમાં નેમનાથ ભગવાનનું સમવસરણ અગ્યારમી દહેરમાં નેમનાથ ભગવાનની જનનું દ્રશ્ય પાશ્વનાથ, સુપાશ્વનાથ તથા શાંતિનાથ વગેરેના કલ્યાણોના દ્રશ્યો જેવા લાયક છે. આ મંદિર ૧૨૩૨ માં રૂપિયા બાર રોકડ ને ત્રેપત લાખના ખર્ચે હતું. પાસે જ ભીમાશાહનું મંદિર છે. આ મંદિરમાં પિત્તળ વગેરે ધાતુની મૂર્તિઓ હોવાથી પિત્તળહર મંદિર કહેવાય છે.

ચોથું મંદિર શ્રી પાશ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. આ મંદિર ત્રણ માળનું વિશાળ છે. ત્રણે માળમાં ચૌમુખી છે. ત્રીજા માળ ઉપરથી આબુનું પ્રાકૃતિક દ્રશ્ય સુંદર દેખાય છે. ગભારાની બહાર ચારે બાજુ સુંદર નકશી છે.

વિમળવસહીની બહાર હસ્તિશાલીની પાસે સુ શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર છે. આ મંદિર નાનું તથા સાદું છે.

આબુના પ્રસિદ્ધ તીર્થસ્થળો :-આબુના પહાડ ઉપર વનસ્પતીઓ વૃક્ષો તથા કીમતી ઔષધીઓ રહેલી છે આબુ કેંપમાં તથા આબૂ-બાગુ જૈનો ના ધર્મસ્થાનો તેમજ જાહેર સ્થાનો આવેલા છે. જેમાં નખીતળાવ, સનસેટપોઇન્ટ પાલનપુર પોષ્ટ, અર્જુદાદેવી, ગૌમુખ, દેવતળાવ, તેમજ હોસ્પીટલ સ્ટેટના બંગલાઓ, રજપુતાના કલ્પ હાઈસ્કુલ ઇત્યાદિ જાહેર સ્થળો ગણાય છે. ઉત્તર આબુ અંજમરા જવાનો રસ્તો છે જે પગ રસ્તા જેવો છે આર્જુતાની વ્યવસ્થા શ્રી કલ્યાણી પરમાનંદની પેઢીના નામે સીરાહીનો સંધ કરે છે.

૨૬૦ કામ ક્રોધ મદ્દ લોભકી, જપ્પ લગ મનમેં ખાલુ;
કહા મૂર્ખ કહા પંડિતા, દોનો એક સમાન.

અચળગઢ

દેલવાડથી સીધી સડકે અચળગઢ જવાય છે. અચળગઢ ગામ જિંચી ટેકરી ઉપર છે. આ પર્વત ઉપર અચળગઢ નામનો કિલ્લો છે.

અહીં ગુર્જરેશ્વર કુમારપાલનું અંધાવેલું મંદિર છે. આ મંદિરમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની સુંદર પરિકરવાળી મૂર્તિ છે. પહેલાં અરિષ્ટનેમિ બિરાજમાન હતા-પછી મહાવીરસ્વામી હતા ત્યારપછી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા થઈ છે. મંદિરનો રંગમંડપ અહુજ સુંદર અને વિશાલ છે. મંદિરની બહાર ભમતીની દિવાળમાં અનેક દ્રશ્યો દર્શનીય છે.

શાંતિનાથ ભગવાનના મંદિરની સામે અચલેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. તેના દરવાજા ઉપર મંગળ મૂર્તિના સ્થાનમાં તીર્થંકર ભગવાનની ખોદેલી મૂર્તિ છે. પહેલાં આ જૈન મંદિર હશે તેમ લાગે છે.

કારખાનાથી ઉપર જતાં શ્રી આદિનાથ ભગવાનનું નાનું મંદિર આવે છે. મંદિરની પ્રદક્ષિણામા ૨૪ દેરીઓ તથા ચક્રેશ્વરીની દેરી છે. એક દેરીમાં પરિકરવાળ શ્રી કુન્થુનાથ ભગવાનની પંચતીર્થીની મૂર્તિ છે.

અચલગઢના જિંચા શિખર ઉપર શ્રી આદિનાથ ભગવાનું એ માળનું ગગનચુખી વિશાળ મંદિર છે. આ મંદિર રાણકપુરના બેન-મૂન મંદિર અંધાવનાર ધરણાશાહના મોટા ભાઈ રતનશાહના પૌત્ર સહસાએ સં. ૧૫૬૬ માં અંધાવી પ્રતિષ્ઠા કરાવેલ છે.

ખીજા માળમાં ખૌમુખજી છે. નીચેના માળથી ઉપર જવાના રસ્તામાં આરસની સુંદર દેરી છે તેમાં શ્રી જ'બુસ્વામી, વિજયદેવસુદ્ધિ,

સત્તા કે અભિમાન કરે, હોતા જ્યા અતિરેક; ૨૬૧
હો જતા હૈ નષ્ટ સખ, બુદ્ધિ વિચાર વિવેક.

વિજયસિંહસૂરિ, પં. સત્યવિજય ગણી, પં. કપૂરવિજય ગણી, પં.
જનવિજયજી ગણી, પં, ઉત્તમવિજયજી ગણી, પં. પદ્મવિજયજી ગણીની
ચરણપાદુકાઓ છે.

અહીં ધતુની મૂર્તિઓ ૧૪૪૪ મણુની કહેવાય છે. મૂર્તિઓ
ધણી જ મનોહર ભગ્ય અને આકર્ષક છે.

આયુ-અચળગઢનાં જોવા લાયક સ્થળો નીચે પ્રમાણે છે.

નખી તળાવ, ટોડ રોક-નન રોક, રઘુનાથજીવુ, મંદિર, રામ-
કુંડ, અનાદરા, પોષ્ટ, સનસેટપોષ્ટન્ટ, એશીજ એક, અર્જુદાદેવી,
ગોમુજ, ગૌતમ આશ્રમ, વ્યાસ તીર્થ, ટ્રેવર તલાવ.

કિરણ ૨૩ મું

આરાસણ-કુંભારીયાળ

આણુ પાસે આવેલા અંબાળના પ્રસિદ્ધ દેવસ્થાનથી દોઢ માઈલ દૂર કુંભારીયા ગામ તે જ આરાસણ તીર્થ. અહીં જૈનોના પાંચ ભવ્ય સુંદર મંદિરો છે. આ મંદિરની કારીગરી તથા બાંધણી આણુના મંદિરોને મળતી છે. અહીં આરઠ્ઠની મોટી ખાણ હશે અને તેનાથી આણુ-ચંદ્રાવતી-કુંભારીયાના મંદિરો બંધાવ્યા હશે.

કહેવાય છે કે વિમળશાહે ૩૬૦ મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં પણ અંબાળ માતાના શ્રાપથી કે જ્વાળામુખીથી તેનો નાશ થયો છે.

શ્રી નેમીનાથનું મંદિર મોટું અને વિશાળ છે. તેને ત્રણ માળ છે. મંદિરનું શિખર તરંગા મંદિર જેવું છે. તોરણો તે કમાનો વિમલશાહના મંદિરો જેવી કોતરણીવાળી છે.

શ્રી નેમિનાથના મંદિરથી પૂર્વમાં શ્રી મહાવીર ભગવાનનું મંદિર છે. મંદિર ઘણું જ મજબૂત ને સુંદર છે. રંગમંડપની છતમાં બહુ જ સુંદર બારીક કોરણી છે. તીર્થંકરના સમસવરણુના દેખાવો, શ્રી નેમનાથજીની જ્ઞાનનું દશ્ય, સાધુઓની દેશના, ભરતચક્રી અને બાહુબળીનું યુદ્ધ વગેરે મનોહર દશ્યો હુબહુ આંતરેલા છે.

શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું પણ મંદિર પણ વિશાળ અને ભવ્ય છે. અંદર છતમાં સુંદર મનોહર કારીગરી કોરેલી છે. શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિમા ઘણું જ પ્રાચીન અને સંપ્રતિરાજના સમયના હોય તેમ જણાય છે.

જામે જિતકી બુધ હે, ઈતના કહ યતાય; ૨૬૩
વાકો બુરા ન માનીએ, જ્યાદ કહાસે લાય.

૧ શાંતિનાથ ભગવાનું પણ વિશાળ અને ભવ્ય છે. અંદર છતમાં સુરર મનોહર કારીગરી કારોડી છે. શ્રી શાંતિનાથની પ્રતિમા થણાજ પ્રાચીન અને સંપ્રતિરાગ્નના સમયના હોય તેમ જણાય છે.

શ્રી પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ વિશાળ અને મનોરમ છે. છતમાં અદ્ભુત કારણી. વિવિધ આકૃતિઓ, ખંભા, કમાનો, તોરણ વગેરે જેવા જેવાં છે.

શ્રી નેમિનાથ ભગવાનના મંદિરની પશ્ચિમ બાજુએ શ્રી સંભવનાથ ભગવાનનું મંદિર છે. મુખ્યદ્વાર કોતરકામવાળું છે.

અંબામાતાનું મંદિર પણ જૈનમંદિર હશે તેમ લાગે છે. શ્રી નેમનાથ ભગવાનની અધિષ્ઠાયાિકા દેવી અંબાજીમાના છે. આજુ ઉપર વિમશાહે અંબાજીનું મંદિર બંધાવ્યું છે તેથી આ અંબાજીનું મંદિર જૈનમંદિર હોવાની શક્યતા છે.

મોટા પોસીનાજી

અત્ર પ્રાચીન તીર્થ ઇડરની ઉત્તરે અને મેવાડ-મારવાડની સરહદ પર આવેલું છે. અહીં પ્રાચીન સુંદર મંદિરો છે. શ્રી મહાવીર સ્વામી, શ્રી નેમીનાથ તથા શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી શાંતિનાથના મંદિરો મુખ્ય છે. શ્રી મહાવીર સ્વામી સિવાયના ત્રણ મંદિરો એકજ કમ્પાઉન્ડમાં આવેલાં છે.

આચાર્ય વિજય દેવસૂરીજી સંઘ સાથે કુંભારીયાજીની યાત્રા કરી પોસીનાજી પધાર્યા હતા અને ત્યાંના પ્રાચીન પાચ મંદિરોનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યો હતો.

મહાતીર્થ મુંડસ્થળ

છન્નાવસ્થામાં ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતાં આજુ તલારીમાં

૨૬૪ હોન પદારથ હોત હે, વિસરી જય સખ શુદ્ધ;
જેસી લખી નસીબમે, તેસી ઉપજે શુદ્ધ.

રહેલા અને કુંડસ્થળમાં પધાર્યા હતા. તેમની સ્મૃતિરૂપે આ તીર્થ સ્થાપિત થયું હતું. શ્રી મહાવીર સ્વામી પધાર્યા તેજ સાલમાં અહીં મંદિર બન્યું અને શ્રી કેશીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી તેવો ઉલ્લેખ છે. તેરમી શતાબ્દીમાં આ સ્થળ મહાતીર્થરૂપે પૂરેપૂરી ખ્યાતિ પામ્યું હતું. અહીંના આવકો મહા ધનાઢય, ધર્મપ્રેમી અને શાસનતીર્થના અનુરાગી હતા.

આ પ્રદેશમાં ભગવાન મહાવીરદેવનું ઘણું મહાત્મ્ય છે.

શ્રી જીરાવલા પાર્શ્વનાથ

આજી રૌડથી મોટર રસ્તે અણાદરાથી જીરાવલા જવાય છે.

ગામ બહાર સુંદર બાવન જીનાલયનું મંદિર વિશાળ એક અને ધર્મ-શાળા છે. આ ગામની ચારે તરફ પહાડી છે. પહાડના ઝરણાંથી આ પ્રદેશ લીલમ લીલો રહે છે,

મૂળ મંદિરમાં તીર્થંકર નેમીનાથજીની મૂર્તિ છે. અને આજી શ્રી સહસ્ત્રરૂપા પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિઓ પ્રાચીન અને ભવ્ય છે.

મારવાડમાં બ્રાહ્મણપુર નામનું મોટું શહેર હતું. આ નગરમાં ધાન્ધલ નામના શ્રેષ્ઠીની ગાય હંમેશા સેહીલી નદીની પાસે રહેલા પહાડની ગુફામાં જઈને દુધ ઝરતી હતી. શેઠને સમાચાર મળતાં આશ્ચર્ય થયું. શેઠને સ્પર્શન આવ્યું. ગાય દુધ ઝરે છે ત્યાં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ છે. દેવાધિદેવની પ્રભાવના થાય તેમ તું કર. સવારના શેઠ ત્યાં જઈ જમીન ખોદાવી તો મૂર્તિ નીકળ્યાં. જીરાવલ્લી ગામના માણસો આવી પહોંચ્યા. અને ગામના લોકો વિષે વિવાદ થયો. ડાહ્યા માણસોએ રસ્તો કાઢ્યો. રથને એક બળદ બ્રાહ્મણપુરનો જોડો અને એક જીરાવલાનો જોડો. એ બે બળદ જ્યાં જાય ત્યાં પ્રભુજી પધરાવવા. બળદ રથને જીરાવલ્લી તરફ લઈ ચાલ્યા. જીરાવલાના મહાજને આનંદપૂર્વક પ્રભુજીને નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

એકવાર મુસલમાનોની સેના ચડી આવી. અધિષ્ઠાયક દેવની

લણ્ણતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહીઓ થાય; ૨૬૫
ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાખો પંથ કપાય.

કૃપાથી સેનાને હરાવી પણ મોલવીઓ ગુપ્ત વેશે મંદિરમાં રહ્યા અને લોહી છાંટી મંદિર અપવિત્ર કર્યું. મૂર્તિઓ ખંડિત કરી. સવારમાં તો તે પકડાઈ ગયા અને તેને રાજ્યએ મારી નાંખાવ્યા.

ખંડિત મૂર્તિને માટે ધાન્ધલ શેઠ વગેરેને પારાગર દુઃખ થયું. અન્તે ઉપવાસ કર્યાં. દેવે સ્વપ્ન આપ્યું કે મૂર્તિને નવશેર લાપશીમાં નવ ટુકડા સાંધીનો મૂકો. નવમે દિવસે દરવાજા ઉઘાડ્યો પણ સાતમે દિવસે કોઈ સંઘ દર્શને આવ્યા તેના આગ્રહથી બારણું ઉઘાડ્યું. ટુકડા જોડાઈ ગયા હતા પણ રેખાઓ દેખાતી હતી.

મુસલમાન સેનામાં ઉપદ્રવ થયો. દીવાન જીરાવલ અવ્યો, તેને સ્વપ્ન આવ્યું કે તમારા રાજા અહીં આવી માથું મુંડાવે તો રાજા-પ્રજાને શાંતિ થશે. પાદશાહે માથું મુંડાવ્યું અને ઉત્સવ કર્યો.

તીર્થનું મહાત્મ્ય ખૂબ છે. જીર્ણોદ્ધારમાં મૂળનાયક શ્રી નેમીનાથજી ભગવાનની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી છે. મહામંત્રી પેથડકુમાર, અંજલુ, ચાહડ વગેરેએ જીરાવલાની યાત્રાઓ કરી છે.

બ્રાહ્મણ-વરમાણ

જીરાવલા પાર્શ્વનાથ જે સ્થાનેથી નીકળ્યા તે બ્રાહ્મણપુર એ જ અત્યારનું વરમાણ. આ બ્રાહ્મણગરજની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે.

અહીં સુંદર કોરણીદાર મળખૂત પત્થરોનું લગ્ન જીનમંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી મહાવીર સ્વામીની સાડાત્રણ હાથની વિશાળ સુંદર મૂર્તિ છે. આ મંદિર મોઢેરાના ગામ બહારના પ્રાચીન મંદિરનું સ્મરણ કરાવે છે. મે મોઢેરાનું મંદિર પણ જૈન મંદિર હતું.

મૂળ મંદિરના પ્રવેશદ્વારમાં બંને તરફ શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રણ ત્રણ હાથ મોટી સુંદર મૂર્તિઓ છે. મૂળનાયકની બદામી રંગની મૂર્તિ પરમ દર્શનીય છે.

૨૬૬ માન મળે છે ગુણ વડે, ગુણ વિના માન ન હોય;
પોપટ પાળે પ્રીતથી, કાગ ન પાળે કોય.

આ સિવાય મહાવીર જન્મોત્સવ, નેમનાથ ભગવાનની જ્ઞાન, માતા પ્રભુને જોળામાં લઈ એકા છે વગેરે ભાવો જ્ઞાનમાં કોતરેલા છે. આશુની કોતરણીનું સ્મરણ કરવે તેવા કમળદ્વલોની રચના આકર્ષણ છે. ચાલલા તથા ધુમટની કોરણી પણ સુંદર છે.

સાચોર

મારવાડના જ્ઞેધપુર રાજ્યના દક્ષિણ ભાગમાં સાચોર કરીને એક ગામ છે. અસલ નામ સત્યપુર છે.

મહોરરના રાજાને મારી નાખ્યો ત્યારે તેની રાણી ગર્ભવતી હતી. તે ખંભાણપુર નાસી આવી. અહીં પુત્રનો જન્મ થયો. શ્રી જ્ઞજ્જવસૂરીએ આ કુમારના લક્ષણ જ્ઞેષ્ટને બાળક મહાપુરુષ થશે તેમ ભવિષ્ય ભાષ્યું.

બાળક ગુરૂની પ્રેરણાથી પરાક્રમી થયો. પિતાનું રાજ્ય મેળવ્યું. સૂરીજના ઉપદેશથી ચોવીસ જનાલયો બંધાવ્યાં. આ નાહડ રાજ્યએ સત્યપુર-સાચોરમાં શ્રી વીર ભગવાનના નિર્વાણ પછી છસો વર્ષે ગગન-ચુમ્બી શિખરવાળું વિશાળ જિનમંદિર બંધાવ્યું. તેમાં મહાવીર સ્વામીની પિત્તળમય પ્રતિમા સ્થાપના કરી.

ગીઝનીપતિ મહાદેવ રાજ્યએ આ મંદિર તોડવા ઘણા પ્રયત્નો કર્યા પણ તે ફાળ્યા નહિ. મૂર્તિ હટાવવા હાથી જ્ઞેડયા પણ મૂર્તિ નહી. તોડવાના પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ ગયા. આ ચમત્કારથી સંઘ ખુશી થયો. વીરચૈત્યમાં ઉત્સવો યોજાયા.

સાચોરમાં હાલ પાંચ જિનમંદિરો છે.

૧ જીવિત સ્વામીનું મંદિર છે. તેમાં શ્રી મહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ છે. મંદિર વિશાળ, ભવ્ય અને મનોહર છે.

૨ તપગચ્છના મંદિરમાં પણ શ્રી મહાવીર ભગવાનની મૂર્તિ છે.

અહુ કોડો વરસે ખપે કર્મ અગ્નને જ્ઠે; ૨૬૭
ગ્નની શ્વાસોશ્વાસમાં, કર્મ ખપાવે તેહ.

૩ ખતરગચ્છના મંદિરમાં શ્રી ધર્મનાથજીની પ્રતિમા છે.

૪ ચૌદસીઆગચ્છના મંદિરમાં શ્રી શીતળનાથજી છે.

૫ ગામખહાર ગોડીજી પ્રાર્થનાશ્રુતું મંદિર ખાવન જિનાલય છે.

જ્ઠેધપુર રેલ્વેમાં સમદડી જંકશનથી દક્ષિણમાં જલોરલિનનમાલ
ચઈ સાચોર જવાય છે.

રાણીવાગ સ્ટેશનથી મોટર જાય છે. તીર્થ ખાસ દર્શનીય છે.

ખેનમૂન કંજામય મંદિર શ્રી રાણકપુર તીર્થ

નાંદિયા ગામના રહેવાશી શેઠ ધનાશા અને રત્નાશા ખે ભાઈ જ્ઠે
હતા. દિલ્હીના ખાદશાહનો પુત્ર રીસાઈને જતો હતો તેને આ ખે
ભાઈજ્ઠેએ સમગ્રવી દિલ્હી મોકલ્યો તેથી ખાદશાહ અહુ રાજી થયો.
ખંને ભાઈજ્ઠેને સન્માનપૂર્વક ખોલાવ્યા. દિલ્હીમાં રાખ્યા પણ
રાજ્યના કાવાદાવાથી કંટાળી તેજ્ઠે પાછા આવ્યા. રાણકપુરમાં
આવો વર્યા. અહીં પુણ્યપસાએ લક્ષ્મીથી તુષ્ટમાન થયાં. નલિની
ગુહમ વિમાનતું સ્વપ્ન લાધ્યું અને જ્ઠેવું મંદિર અંધાવવાની ભાવના
જાગી દેપાક મિસ્ત્રીએ નકશે ખનાવ્યો અને કામ શરૂ કર્યું. પાયામાં
કેસર, કસ્તુરી અને સાંત જાતની ઉત્તમ ધાતુજ્ઠે નાખી. ખાસઠ
ખાસઠ વર્ષ કામ ચાલ્યું=સાત માળતું ગગનચુમ્બી મંદિર અંધાવવા
ભાવના હતી પણ ચાર માળ તૈયાર થયા પછી ધારજ ખૂદી-આયુષ્ય
અદ્ય જાણી શ્રી સોમસુંદરજીના હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં આવી. આ
મંદિરમાં ૧૫ કરોડ રૂપીયાનો ખર્ચ થયાનો ઉલ્લેખ છે,

કાલના અને રાણીથી રાણપુર જવાય છે.

પચીસ પગથીયાં ચડતાં મુખ દ્વાર આવે છે. પ્રવેશ માટે ચાર
દરવાજા છે. આ મંદિરમાં ૧૪૪૪ થાંભલાજ્ઠે છે. કેટલાક થાંભલાની
ઉંચાઈ ૪૦ થી ૪૫ ફૂટથી વધારે છે. આવા કોતરણીવાળા થાંભલા
દશ દશ હજારથી પણ ખનાવા મુશ્કેલ છે. ૮૪ શિખરઅંધ દેરીજ્ઠે છે.

૨૬૮ મરવાથી કરવું નહિ, કરવું ઉત્તમ કામ;
ઉજ્જવલ જ્ઞેથી વિશ્વમાં, રહે નિરંતર નામ.

મૂળનાયક ચૌમુખજીની ચાર મૂર્તિઓ છે. ગમે ત્યાં ઉભા રહીને પ્રતિમાજીના દર્શન થઈ શકે છે. ૧૪૪૪ થાંભલાવાળું ભવ્ય કળામય હિંદુભરમાં ખીજી એક પણ નથી. ૪૮૦૦૦ ચોરસ ફૂટમાં આ વિશાળ મંદિર આવેલું છે.

ખીજા માળની ખૂખી તો ચાર મહત્વની છે. હુમહુ દેવવિમાન જ જ્ઞેષ્ઠયો. અહીં પણ મૂળનાયક ચૌમુખજી છે. ત્રીજા માળની ખૂખી એથી વધી જાય છે, અહીં પણ ચૌમુખજી છે. મંદિરજી ૮૪ દેરીઓની ધુમરીઓનાં શિખરો અહીં ભવ્ય દેખાય છે.

પ્રદક્ષિણામાં ૮૪ દેરીઓ છે. આ સિવાય સમેતશિખર, મેરુપર્વત અષ્ટાપદ, નંદીશ્વર આદિના સુંદર આકારોની ટચના છે.

મૂળ મંદિરમાં પ્રભુજીની સામેજ શેઠ ધરણાશાહ અને શિલ્પી દેપાકની ઊભી મૂર્તિઓ છે. ખીજા ખલાઓમાં ધરણાશાહ અને રતનાશાહની મૂર્તિઓ છે.

ધરણાશાહે આ ત્રૈલોક્યદીપિકા મંદિર નલિનીગુહ્ય વિમાન આકારનું બંધાવ્યું. અગ્રી પીડવાડા સાલેર આદિ સ્થળોએ પણ દેવાલયો બંધાવ્યા હતા. જીર્ણોદ્ધાર પણ કરાવેલા, રાણકપુરમાં ૮૪ સ્થંભોની વિશાળ પૌષ્પશાળા બંધાવી હતી, ૧૪૮૪ના ભયંકર દુષ્કાળ વખતે જગદુશાહની માફક દાનશાળા ખોલી, તળાવ, વાવ, વગેરે લોકોપયોગી સાધનો કરાવ્યા હતાં.

મંદિરમાં ૮૪ ભોંયરાં હતાં. આજે પણ કેટલાંક ભોંયરાં તથા જૂની મૂર્તિઓ જોવા મળે છે.

આ મુખ્ય મંદિર ઉપરાંત ખીજા બે મંદિરો છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું અને ખીજું શ્રી નેમિનાથજીનું.

ધર્મશાળાની સામે શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રભુની મૂર્તિ ભવ્ય અને મનોહર છે, આ મંદિરની કોતરણી

લેખણ કહે લઈ હાથમાં લખજો સારા કામ; ૨૬૯
નહિ તો પ્રભુની પાસમાં મારા મુખ સુખ સ્યામ.

સુંદર અને આરીક છે. પુતળીઓની ગોઠવણી, અંગમરોડ, હાવભાવ, ભારતની વૃત્યકળાનો આમેદૂબ ચિતાર ખડો કરે છે.

મુખ્ય મંદિરનો છુલ્લોદ્ધાર કલામય રીતે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી તરફથી લાખો રૂપિઆના ખર્ચે થયો છે તેનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ સં. ૨૦૧૦ માં આચાર્ય શ્રી વિજય ઉદયસૂરીશ્વરજીના હસ્તે ખુબ આનંદપૂર્વક થયો હતો.

વરકાણા

રાણી સ્ટેસનથી ત્રણમાઈલ દૂર વરકાણાજી તીર્થ છે. અહીં શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું પ્રાચીન બાવન જનાલયનુ ભવ્ય મંદિર છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ પ્રાચીન અને ભવ્ય છે. આ મૂર્તિ મહાર જ્ઞાપ્રતિના સમયની છે. તેનું પરિકર પિત્તળનું છે જે પાછળથી બનેલું છે.

મેવાડના અધિપતિ મહારાણા જગતસિંહજીએ તપાગચ્છાચાર્ય શ્રી વિજયદેવસૂરીજીના ઉપદેશથી વરકાણા તીર્થમાં પોષ વદિ ૮-૯-૧૦ ના ભરાતા મેળાના દિવસોમાં લેવાતું મહેસુલ માફ કર્યું હતું,

યુગવીર આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીજીના ઉપદેશથી તથા આચાર્ય શ્રી વિજય લલિતસૂરીજીના પ્રયાસોથી વરકાણામાં શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય ગુરૂકુળ તથા હર્ષિકૂલ ચાલે છે.

નાડોલ

વરકાણાથી ત્રણમાઈલ દૂર નાડોલ તીર્થ છે. અહીં સુંદર પ્રાચીન ચાર જિનમંદિરો છે. શ્રી પદ્મપ્રભુનું મંદિર પ્રાચીન છે, મોટા મંદિરની ભમતીમાં એક દેરીમાં ચોતરા ઉપર કસોટીના પત્થરમાં બનાવેલ ચોમુખનું અખંડ દેરાસર છે તેનું કોતરકામ સુંદર છે. સુપ્રસિદ્ધ મહાપ્રભાવીક શ્રી માનદેવસૂરીજીએ લઘુશાન્તિ સ્તોત્રના રચના અહીં જ કરી હતી, ગામમા જે ધર્મશાળા અને ત્રણ ઉપાશ્રય છે,

નાડુલાઈ

નાડોલથી નાડુલાઈ ત્રણ માઈલ દૂર છે. અહીં નાના-મોટા મળી

૨૭૦ માંગણુ ગયે સો મર ગયે, મરે સો માંગણુ જ્યઃ
ઉસકે પહલે વો મરે, સો હોતે હી નટ જ્યઃ.

અગીયાર દહેરાસરો છે. આ શહેર બહુ પ્રાચીન છે. તેનું પુરાણું નામ નારદપુરી છે. એ મંદિર ગાનબહાર છે અને મંદિરો ગામમાં છે. ગામબહારના મંદિરો ટેકરીઓ ઉપર છે તેને શત્રુંજય-ગિરનાર કહે છે,

દંતકથા કહે છે કે યતિ અને શૈવ ગોંસાઈ વચ્ચે મંત્રબળની કસોટીની હરીફાઈ થઈ. દક્ષીણ મારવાડના મસ્લાણીના ખેડમાંથી બંનેએ મંત્રબળથી પોતપોતાના મંદિર ઉડાડ્યાં અને પ્રાતઃકાળ પહેલાં નાડલાઈ પહોંચવાનું હતું. ગોંસાઈ આવી પહોંચ્યા એટલે યતિ કુકડો ખેલાવ્યો તેથી ગોંસાઈ વિચારમાં પડ્યા. ત્યાં યતિનું મંદિર આવી પહોંચ્યું. સૂર્યોદય થઈ જવાથી બંને મંદિર ટેકરીની નીચે જ સ્થપાયાં. કહેવાય છે કે:—

સંવત દશહોતરો વદિયા ચોરાસીવાદ
ખેડનગરથી લાવીયા નાડલાઈ પ્રાસાદ
સાદી ૧

૯૦૦ ઘર જૈનોનાં છે. પાંચ સુંદર જિનમંદિરો છે. શ્રી ચિતામણી પાર્શ્વનાથનું મંદિર સૌથી મોટું, ભગ્ય અને વિશાળ છે આત્માનંદ જૈન સ્કૂલ, આત્માનંદ જૈન પુસ્તકાલય, કન્યાશાળા વગેરે ચાલે છે. ચાર-પાંચ કિપાશ્રયો છે. રાણકપુર તીર્થની પેઠી સાદીમાં છે. શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઠી તે સાંભળે છે.

ઘણેરાવ

નાડલાઈથી ઘણેરાવ ૩ કોશ દૂર છે. દશ મંદિરો છે, શ્રી આદીશ્વર ભગવાનનું મંદિર પરમ દર્શનીય છે. શ્રાવણની વસ્તી સારી છે. વિશાળ ધર્મશાળા છે. મંદિરોમાં શ્રી કુંથુનાથજી, જીરાવાલા પાર્શ્વનાથ ગોડીપાર્શ્વનાથ, શાન્તિનાથ, આદિનાથ, ઋષભદેવ, અભિનંદન પ્રભુ, ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ અને ધર્મનાથ વગેરેના છે.

કિરણ ૨૪ મું

મૂછાળા મહાવીર

ધાણેરાવથી ૧૧૧ ગાઉ દૂર જંગલમાં શ્રી મૂછાળા મહાવીરનું સુંદર મંદિર છે. ચૌનીશ જિતાજયના આ મંદિરમાં ૫૪ જિનમૂર્તિઓ છે, બેહજાર વર્ષ પહેલાનું આ પ્રાચીન મંદિર છે, શ્રી મહાવીર પ્રભુ ની મૂર્તિ ૨૧૧ હાથ જાંચી સફેદ પ્રતિમા છે. પરિકર સુંદર છે. આ પ્રતિમાજી નંદીવર્ધન રામએ ભરાવેલી છે તેમ કહેવાય છે, અહીંના અધિષ્ઠાયક દેવ જગતી જયોત જેવા છે. જૈન-જૈનેતર દરેક પૂજે છે. મૂળનાયક ખંડિત થતાં ખીન્ન પ્રતિમાજી લાવ્યા પણ મૂળનાયકના જૂના ખિંબ ગાદી પરથી ઉઠાવી શકાયા નહિ.

દંતકથા એવી છે કે એકવાર ઉદ્દેપુરના મહારાણા શિકારે નીકળ્યા ફરતા ફરતા ધર્મશાળાના ઓટલે વિશ્રામ કરવા બેઠા. પૂજારીએ કેશરની વાટકી તિલક કરવા આપી. કેશરની વાટકીમાં અચાનક વાળ નીકળ્યો બાલ જોઈને હસતાં હસતાં કહ્યું તમારા દેવને દાઢી-મૂછ જણાય છે, પૂજારીએ નીડરતાથી કહ્યું, અમારા દેવ તો દાઢી-મૂછ શું પણ અનેક રૂપ કરી શકે છે. રાણાએ હક લીધી કે મને દાઢી-મૂછવાળા દેવના દર્શન કરાવ. પૂજારીએ અન્ન-જળનો ત્યાગ કર્યો. અધિષ્ઠાય કે સ્વપ્ન આપ્યું. કાલે રાણાજીને દર્શન કરાવજો. રાણાજીએ મૂર્તિને દાઢી-મૂછ જોઈ આશ્ચર્ય થયું. ભકિતથી નમી પડ્યો. કોઈ દરબારીએ પૂજારીનું કારસ્થાન હશે તેમ જાણી બાલ ખેંચ્યો તો દુધની ધાર થઈ, પૂજારી એ શ્રાપ આપ્યો કે તારા કળમાં કોઈને દાઢી-મૂછ નહિ ઉગે. અહીં પહેલા ધણી વસ્તી હતી. આ સ્થાન ચમત્કારી ગણાય છે.

મારવાડની નાની પંચતીથી

પીંડવાડા શ્રાવકોની વસ્તી ૨૦૦ ઘરની છે, સુંદર બે ધર્મ-

૨૭૨ રાત્રી ગમાઈ સોવતો, દિવસ ગમાયા ખાય;
હીરા જૈસા મનુષ્યભવ, કોડી બદલે જાય.

શાળાઓ છે. બાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામી છે. વસંતગઢના કિલ્લામાંથી નીકળેલી કેટલીક પ્રાચીન મુર્તિઓ અહીં છે. એક સુંદર ચોવીસી છે. ધાતુની બે પ્રતિમાઓ જાળી છે, તેની રચના અદ્ભુત એને અનુપમ છે. તેમાંયે વસ્ત્રની રચના તો અત્યુત્તમ છે.

બામણવાડાજી

પીંડવાડાથી ઠા માઈલ દૂર આ તીર્થસ્થાન છે.

અહીં બાવનજિનાલયનું સુંદર પ્રાચીન લઘ્યમંદિર છે, મુળનાયક શ્રી વીરપ્રભુની મુર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે. મુળનાયકની મુર્તિ વેલુંકા રેતીની બનેલી છે. ઉપર સાચા મોતીનો લેપ છે. મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાં બહારનાં ભાગમાં જમણી અને ડાબી બાજુએ તીર્થોના સુંદર આલેશાન પટા કેતરેલા છે. બહાર વીશાળ ધર્મશાળા છે. આ ભાગમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને ખીલા ઠોકયાના દશ્યની દેરી છે. આ પણ પ્રાચીન સ્થાપના તીર્થ છે—મંદિરમાં કાચની પેટીમાં. મહાવીર પ્રભુના ઉપસર્ગનું અને કાનમાં ખીલા ઠોકયાનું સૂચન કરનાર દશ્યો સુંદર છે.

ધર્મશાળાની પાછળ ટેકરા ઉપર યોગીરાજ શ્રી શાંતીસૂરીશ્વરજીની યુક્ષ છે. ત્રણ માળનો મોટો બંગલો છે.

મીરપુર

શિરોહીથી અણાદરા જતા મીરપુર આવે છે અત્યારે પહાડની નીચે ચાર સુંદર મંદિરો છે આબુની કેતરણીનું કામ આખેહુબ અનુકરણ આ મંદિરમાં કરેલું છે વિશાળ શાળા છે.

સગજનરોડ સ્ટેશનથી નજીકમા પીંડવાડા છે બાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે, વિ. સં. ૧૨મા સૈકામાં ભરાયલી ધાતુની પ્રાચીન મુર્તિઓ આ દેરાસરમાં છે. ધાતુના બે કાઉસગીઆ બહુ જ સુંદર

— = સ્ત-જી વ શ ર દ્ : = —
 દાનવીર શેઠ શ્રી માણિકલાલ ચુનીલાલ જે. પી.

વિક્રમ તેરતા સૈકામાં
 દાનવીર જગદુશાથયા
 ૧૯૦૫, માર્ચની ૨૦ તારીખ
 ખીજ દાનવીર તે થયા
 સેવા જેનું જીવન છે
 ધન્ય બન્યો જે નામથી
 આયુ હોં શત શરદના
 સધમે રમતા રહો

જગતનો પાલનહાર
 ધન્ય ભદ્રાવતી ગામ
 જનમ્યા માણિકલાલ
 હાર્યા જ્યા કલી કાળ
 સેવા પ્રીય અવાજ
 જૈન ધર્મ ધૃતીલાસ
 મંગલ જીવનકાળ
 કુસુમ માણિકલાલ

સંઘ સેવક ચંદ્ર ખંભાતી

卐 पाटणु निवासी 卐

आर. लल्लुभाई वाणा

— शैठ श्री अयुभाई —

વિદ્યા વનિતા વેલ નૃપ, એ નહિ જાત ગણુંત; ૨૭૩
જે જ્યું કે પાસ વસે, તે ત્યું સે લપટંત.

તથા અદ્ભુત છે. તેમાં એ વસ્ત્રની રચના અનુપમ છે આ પ્રતિમાજી પર વિ. સ. ૭૪૪ સાલનો લેખ છે શ્રાવકના ૨૦૦ ધર છે એ ધર્મ-શાળા છે. બાણુમાં ઝારોલી ગામમાં સુંદર દેરાસર છે.

નાંદીયા

બામણવાડાથી ચાર માઈલ દૂર નાંદીયા આવ્યું છે. ગામ પહાડની વચ્ચે આવેલું છે. નદી કિનારે એક સુંદર મંદિર છે. મંદિર પ્રાચીન અને દર્શનીય છે, પ્રતિમાજી સુંદર છે. નાંદીયામાં એ મંદિરો છે, ઉપાશ્રય-ધર્મશાળા પણ છે. શ્રાવકાના ૫૦ ધર છે.

ગામથી ફર્લાંગ દૂર પહાડની નીચે ભગવાન મહાવીર પ્રભુનું બાવનજીનાલય છે આ પ્રાચીન મંદિર છે. આ મંદિરમાં શ્રી નંદી-વર્ધને ભરાવેલી અદ્ભુત, વિશાળકાય, મનોહર, શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ દર્શનીય છે. આખા રાજપૂતાનાભરમાં આવી અદ્ભુત કલામય અને સુંદર મૂર્તિ ખીજી નથી. એનું પરિકર એટલું જ ભવ્ય અને કલાપૂર્ણ તથા મનોહર છે. સાચો સિંહ એસાર્યો હોય તેવા પત્થરના સિંહનું જ સુંદર આસન છે. પ્રભુજીની બન્ને પડખે એ ઇંદ્રરાજ બિલા છે. નીચે એક ધર્મચક્ર છે.

આ મંદિરમાં ૬૮ લગભગ પ્રભુ પ્રતિમાઓ છે. ભગવાન મહાવીરસ્વામીની અદ્ભુત મૂર્તિ તેજસ્વી અને વૃદ્ધાવસ્થામાં સાક્ષાત્ વીર પરમાત્મા ખીરાજમાન હોય એવી અદ્ભુત આ મૂર્તિ છે.

મોટા મંદિર પાસે જ ચંડકોશીઓ નાગ ઉસે છે તે દર્શાવતા પ્રસંગની દેરી ઉંચી ટેકરી ઉપર છે.

રાણકપુરનું પ્રસિદ્ધ મંદિર બધાવનાર દાનવીર શેઠ ધનાશા રતનશા આ નાંદીયાના નિવાસી હતા.

૨૭૪ ઉદ્યમ કરતાં માનવી, શું નવી સીજે કાળ;
રામે રચણાયર તરી, લીધું લંકા રાજ.

લોટાણા

નાંદીયાથી દક્ષિણે ચાર માઈલ દૂર લોટાણા છે. પહાડની તળેટીમાં આ સુંદર પ્રાચીન મંદિર આવ્યું છે. મૂળ ગભારામાં શ્રી આદિનાથ પ્રભુજીની પરિકર સહિતની અદ્ભુત મનોરમ મૂર્તિ પ્રાચીન અને પરમ સાન્નિધ્ય છે. પરિકરમાં ઈદ્ર, ઈદ્રાણી કિન્નર વગેરેની અદ્ભુત રચના છે. નીચેના ભાગમાં સિંહ, હાથો અને ધર્મચક્ર પાસેનાં હરિણ યુગલ સુંદર છે. મૂળનાયકની મૂર્તિ અદ્ભૂત ત્રણ હાથ મોટી અને લવ્ય છે.

બહાર રંગમંડપમાં બે પ્રાચીન કાઉસ્સગ્ગીયા છે. આ બંને કાઉસ્સગ્ગીયા પાર્શ્વનાથજીના છે. આમાં ખાસ તો લંગોટ પછી કાઉસ્સગ્ગીયામાં ઘોતીની રેખાઓ ઉતારી છે તેનું શિલ્પ અદ્ભુત છે. ઘોતીની કાર પણ સુંદર છે. શ્રાવક-શ્રાવિકા કિન્નર યુગલ વગેરે પણ સુંદર છે.

દીયાણાજી તીર્થ

લોટાણાથી દીયાણા ચાર માઈલ છે. દીયાણાજીમાં શ્રી જીવિત-સ્વામીની મૂર્તિ પ્રસિદ્ધ છે. જંગલમાં મંગલ કરાવે તેવું આ સુંદર સ્થાન છે. ધર્મશાળાઓ પણ છે. આવનગિનાલયનું આ મંદિર પ્રાચીન, લવ્ય અને પરમ દર્શનીય છે. મૂળનાયક શ્રી મહાવીરસ્વામીની મૂર્તિ હૃદયંગમ પ્રાચીન છે. પરમ વૈરાગ્ય રસથી ભરેલી અમૃત રસને વર્ષાવતી આ મૂર્તિ જીવિત સ્વામીની મૂર્તિની ઊપમાને યોગ્ય છે. પરિકર પણ સુંદર અને મનોહર છે.

મૂળ ગભારામાં અદ્ભૂત ત્રણ હાથની વિશાળ પરિકરવાળી શ્રી વર્ધમાનસ્વામીની મૂર્તિ છે, આ સ્થાન ધ્યાન કરવા લાયક છે. કોઈ જાપ કે ધ્યાન કે યોગને માટે પરમ શાન્ત વાતાવરણ ઇચ્છતા મુમુક્ષુઓ -યોગીઓને જરૂર પ્રાણપ્રેરક પ્રશાંત સ્થાન છે.

વિષુ ઉઘમ કેમ નીકળે, તીલમાંહિથી તેલ; ૨૭૫
ઉઘમથી ઉંચે ચડે, જુઓ એકેન્દ્રિય વેલ.

નીતોડા

દીપાણથી નીતોડા છ માઈલ દૂર છે. અહીં બાવનજિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી ચિંતામણિપાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રાચીન અને મનોહર છે.

અહીં શ્રાવકોના ૪૦ ઘર છે. ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય છે.

નીતોડાથી ચાર માઈલ દૂર સ્વરૂપગંજ છે. અહીં સુંદર ધાતુની મૂર્તિનું ઘરમંદિર છે. મહાવીર જૈન ગુરૂકુળ ચાલે છે. ધર્મશાળા છે.

સ્વરૂપગંજથી ચાર માઈલ દૂર રોહીડા ગામ છે અહીં ત્રણ મંદિર શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ, શ્રી આદિનાથ અને શ્રી મહાવીર સ્વામીના છે. શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના મોટાં મંદિરના પાછળના ભાગમાં શત્રુગંજ, ગિરનાર, આણુ, પાવાપુરી, સમેતશિખર, અષ્ટા-પદ્મ વગેરેના સુંદર પટો છે. શ્રી સિદ્ધચક્રનું સુંદર મંદિર છે.

અજરી

પીંડવાથી ત્રણ માઈલ દૂર અજરી છે. અહીં ગામખહાર બાવન જિનાલયનું પ્રાચીન મંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી વીરપ્રભુની સુંદર પ્રતિમા છે. મૂળગભારા ખહાર નાણાકીય ગચ્છના આચાર્ય શ્રી મહેન્દ્રસૂરી અને શ્રી શાન્તિસૂરિની પ્રતિમા છે. પ્રદક્ષિણાના પાછળના ભાગમાં સરસ્વતીદેવીની મૂર્તિ પ્રાચીન અને સુંદર છે. મંદિરથી ૧૧-૨ માઈલ દૂર એક પહાડમાં સરસ્વતીની દેરી છે. પ્રતિમાજી પ્રાચીન છે. કલિકાલ સર્વેશ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી સરસ્વતીની સાધના કરવા અહીં આવ્યા હતા. બારમી શતાબ્દીપૂર્વથી આ સ્થાન સરસ્વતીના તીર્થરૂપે પ્રાચીન પ્રસિદ્ધ છે.

નાણા

પીંડવાડાથી નાણા છ કોસ-ગાઉ દૂર છે. નાણા સ્ટેશનથી નાણા

૨૭૬ દોલત મેં હે દો લતા, માને સાચી વાત;
આવત તો ચિંતા કરે, જવત મારે લાત.

ગામ એક માઈલ દૂર છે. રસ્તો જંગલનો પહાડી છે. ભોમીઓ લઈને જવું જોઈએ. ઉપાશ્રય-ધર્મશાળા તથા આવકોના ધર થાડાં છે.

સુપ્રસિદ્ધ નાણાકીય ગચ્છની ઉત્પત્તિ આ નાણા ગામથી થયેલી છે.

અહીં એક મંદિરની પોળ હતી. હાલ આવન જિનાલયનું લવ્ય મંદિર છે. મંદિર પ્રાચીન પણ અધૂરું છે. ઓસવાળ તથા બ્રાહ્મણોમાં વિખવાદ થવાથી ઓસવાળો ગામ ખાલી કરી ગયા. એક ગધેડાના આકારનો પથર બનાવી તેમાં લખ્યું છે કે કોઈ ઓસવાળ ન રહે.

બ્રાહ્મણોએ મંદિર કબજે કરી શિવાલય બંધાવ્યું જૈનોએ જ્ઞેધપુર રાજ્યમાં કાયદેસર લડત ચલાવી અને મંદિરનો કબજો મેળવ્યો.

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી મહાવીરપ્રભુની બદામી રંગની ૨૫૫ હાથની મોટી સુંદર પ્રતિમા છે. પ્રતિમાજીની ચારે તરફ સુંદર પરિકર સહિત તોરણ બન્યું છે તેમાં સુંદર કારીગરી છે. નાણા એકવાર મોટું સમૃદ્ધશાળી પ્રસિદ્ધ શહેર હતું.

બેડા

બેડા નાણાથી ત્રણેક ગાઉ દૂર છે. અહીંના લોકો ભાવિક અને ધર્મપ્રેમી છે. સુંદર આવનજિનાલય છે. ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય અને લાઈબ્રેરી પણ છે.

કિરણ ૨૫ મું રાતા મહાવીર

એરણપુરા સ્ટેશનથી ૧૪ માઈલ દૂર વિકટ પહાડીઓની વચ્ચે આ તીર્થસ્થાન આવ્યું છે. અહીં સુંદર પ્રાચીન જિનાલયનું લવ્ય મંદિર છે. ભગવાન મહાવીર દેવની સુંદર લાલ રંગની ૨૫ હાથ ઉંચી લવ્ય મૂર્તિ મૂળનાયકજીની છે.

વિદ્યધરાજની ગુરૂ શ્રી બલિભદ્રજીની આચાર્યપદવી આ મહાન નગરીમાં થઈ હતી. ત્યાર પછી તેઓ વસુદેવસૂરિના નામથી પ્રસિદ્ધ મહાવીર પ્રભુના મંદિરમાં હસ્તિકુંડી ગચ્છના આચાર્યની મૂર્તિ ધિરાજમાન છે.

હસ્તિકુંડીમાં પોતાના ગુરૂના ઉપદેશથી વિદ્યધરાજે પોતાની ઉન્નવળ કીર્તિને જીતનાર એવું ગગનચુમ્બી મંદિર બનાવ્યું હતું.

હાલ આ પ્રાચીન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થાય છે, એકવાર આ પ્રદેશમાં સેંકડો મંદિરોના ઘંટ વાગતા હતા.

આ નાની પંચતીર્થીમાં સ્વરૂપગંજ, નીતોડા, દીયાણા, લોટાણા, નાંદીયા, આમણવાડા, પીડવાડા, અમરી, પુના, પીંડવાડા આવી નાણા એકા થઈ મોટી પંચતીર્થીની યાત્રા કરવા જવું જોઈએ. એમાં ફાલના સ્ટેશનથી વરકાણા, નાડોલ નાડલાઈ, ઘાણેરાવ, મૂજાળા મહાવીર, સાદડી થઈ રાણકપુર થઈ પુનઃ સાદડી આવવું. ત્યાંથી વિજ્ઞપુર પાસે રાતામહાવીર તીર્થની યાત્રા કરવી.

સુવર્ણગિરિ

એરણપુરા સ્ટેશનથી ૩૮ માઈલ દૂર જલોર પાસે જ સુવર્ણગિરિ

૨૭૮ કહા કરે કિરતારકું, ભૂલ કરે પરવીત;
મુરખ કુ સંપત્તિ દીઈ, પંડિત સંપત્તિ હીન.

પહાડ છે. જલોર સુવર્ણગિરિની તલાટીમાં વસેલું કિલ્લેબંધ સુંદર શહેર છે.

જલોરમાં કુલ ૧૧ ભવ્ય જીનમંદિરો છે. શ્રી આદિનાથ, શાન્તિનાથ, નેમિનાથ અને મહાવીરસ્વામી આ ચાર મંદિરો તપા વાસમાં આવેલા છે. ખરતર વાસમાં પાર્શ્વનાથજીનું, ખાનપુરા વાસમાં મુનિસુવંત સ્વામીનું, ફાલાવાસમાં શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનનું, કાંકરી વાસમાં શ્રી પાર્શ્વનાથજીનું અને માણેકચોક પાસેથી લઘુ પોશાલમાં જીરાવલા પાર્શ્વનાથનું એમ કુલ નવ મંદિરો શહેરમાં છે. એક સૂરજ પોળની બહાર શ્રી ઋષભદેવનું અને શહેરથી પશ્ચિમ તરફ પોણા માઈલ ઉપર શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથજીનું એક મંદિર છે, બધાં મળી ૧૧ જિન મંદિર છે. અસત્રી નામ જવાલીપુર હતું.

સુવર્ણગિરિને સોવનગઢ અને જલોરનો ગઢ કહે છે. આ સુવર્ણગિરિ ઉપર વિક્રમાદિત્યની એથી પેઢીએ થયેલ નાહડ રાજ્યના સમયમાં શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મનોહર મંદિર બન્યું હતું, તેને 'યક્ષવસિક' કહેતા હતા.

કહેવાય છે અહીં કોડપતિ સિવાય કોઈ શ્રેડી રહી શકતા નહિ. બધા કોડપતિઓ જ હતા.

વળી મહારાજા કુમારપાળે કુમાર વિહાર યા પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું ચૈત્ય બાવનજિનાલય બંધાવ્યું હતું. તેની પાસે અષ્ટાપદનું મંદિર હતું. પણ મુસલમાનોના વખતમાં સુવર્ણગિરિના મંદિરો ખંડિત કર્યાં. છેવટે જોધપુરના રહેવાસી જલોર રાજ્યના મહામંત્રી જયમલજી મુણે તે સં. ૧૬૮૧ માં અંજનશલાકાઓ કરાવી સુવર્ણગિરિ ઉપર પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

નૈઋત્ય તરફના છેડાથી ગઢ ઉપર જવાનો રસ્તો છે. ચાર મોટા દરવાજાની અંદર પગ મૂકતાં ચીટ્ટી આપવી પડે છે—તે ચીટ્ટી

નિયત વસે હળુ કરમો થઈને નિગોદ થકી નીકળીઓ; ૨૭૯
પુન્યે મનુજ લવાદિક પામી સદ્ગુણે જઈ મળીઓ.

નીચેથી મળે છે. આગળ જતાં જમણી તરફ ગગનચુમ્બી શિખરવાળું ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ભવ્ય મંદિર દેખાય છે. ડાબી તરફ અષ્ટા-પદાવતાર ચૌમુખજીનું અપૂર્વ મંદિર છે. ચૌમુખજીથી પૂર્વમાં શ્રી પાશ્વનાથ ભગવાનનું ચૈત્ય નગરે છે. શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર બે માળનું અને વિશાળ છે. તારંગાના ભવ્ય ઉચ્ચ મંદિરનું સ્મરણ કરાવે છે. ચૌમુખજીનું મંદિર કોરણીમાં સુંદર છે. પાશ્વનાથજીનું મંદિર પ્રાચીનતાનું ભાન કરાવે છે.

ગદમાં જૈન મંદિરો ઉપરાંત રાજમહેલો, કેટલાંક સરકારી મકાનો, શિવમંદિર, બે ધર્મશાળાઓ, બે વાવડીઓ, ટાંકા, વીરમદેવની ચોકી, મસીદ વગેરે છે.

કિરણ ૨૬ મું કારટા તીર્થ

ઝેરણુપુરા છાવણીથી ત્રણ કોશ દૂર કારટા ગામ છે. આ પ્રાચીન નગર હતું, આ કારટાના પ્રાચીન નામો કણુપાપુર, કનકાપુર, કોલાપુર, કોરંટ નગર, કોરંટપુર, કોરંટી વગેરે પ્રસિદ્ધ હતા. કારટાની ૧૪ કકારની વસ્તુ વખણાતી:—કણુયાપુર, કનકધર રાગ, કનકાવતી રાણી, કનૈયા કુંવર, કનકેશ્વર મૂતા, કાલિકામાતા, કેદારીયા બ્રહ્મણ, કનકાવલી વેશ્યા, કેશ્વરીયાનાથ અને કૃષ્ણમંદિર તેમાંથી ૭ તો આજે પણ છે. આ નગરની આખાદી ઘણી હતી. વિ. સં. ૧૨૫ માં શ્રી વૃદ્ધદેવસૂરીજીએ ત્રીસ હજાર અને પાંચસો જૈનેતર કુટુંબોને પ્રતિબોધ આપી જૈન ધર્મી બનાવ્યા હતા. આ કોરંટ નગરમાંથી કોરંટક ગચ્છ નીકળ્યો છે આજે એ નાનું ગામ છે, ૬૦-૬૫ જૈનોના ધર છે. ઉપાશ્રય ધર્મશાળા છે. ચાર શિખરબંધ સુંદર ત્રિનમંદિરો છે.

સૌથી પ્રાચીન અને ભવ્ય મંદિર શ્રી મહાવીરપ્રભુનું છે. આ મંદિરની સ્થાપના વીર નિર્વાણ પછી ૭૦ વર્ષે શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીના હાથે થઈ છે. પછી તેનો જીર્ણોદ્ધાર પણ થયો છે.

બીજું તેરમી સદીનું બનેલું શ્રી આદિનાથનું મંદિર છે. બાહ્યમાં શ્રી આદિનાથ તથા શ્રી શાંતિનાથની મૂર્તિઓ છે.

એક મોટું મંદિર ગામમાં છે. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજી છે. બંને બાજુ શ્રી શાંતિનાથજી ધિરાજમાન છે.

ચોથું મંદિર ગામના પૂર્વના કિનારા તરફ આવેલું છે. અહીં મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવજી છે. બંને બાજુ શ્રી સંભવનાથ અને શાન્તિનાથના સુંદર ચિંત્ર છે. મંદિર વિશાળ, સુંદર અને ભવ્ય છે.

જાની ધ્યાની ચતુર નર, તીનો રહેત ઉદાસ; ૨૮૧
ખર ધ્રુવડ મુરખ પશુ, સદા સુખી પ્રતિરાજ.

કોરટાજી પ્રાચીન તીર્થ છે. ધારા નગરીના સુપ્રસિદ્ધ મહાકવિ ધનપાળે સત્યપુરીય મહાવીર નામના અપ્સ્રિંશ પ્રાકૃત ભાષાના મહાન ગ્રંથમાં કોરંટ તીર્થનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. શ્રી જ્ઞાનવિમળસૂરજી પોતાની તીર્થભાષામાં 'કોરંઠઈ જીવિત સામી વીર' લખે છે.

નાકોડાજી

મારવાડમાં ખાલોતરા રેલવે સ્ટેશનથી ૩ ગાઉ દૂર નાકોડાજી આવેલ છે. આનું પ્રાચીન નામ વીરમપુર નગર અથવા મેવા નગર હતું. ગામની ચારે તરફ નાની નાની ટેકરીઓ આવેલી છે. કોઈ રાજના વીરમસેન અને નાકોરસન એ પુત્રો પોતાની રાજધાનીમાંથી નીકળ્યા અને પોતાના નામ પરથી વીરમપુર અને નક્કોરનગર વસાવ્યું. અને ભાઈઓએ જૈનધર્મ સ્વીકારી પોતાના નગરમાં આવન જનાલયનાં એ ભવ્ય મંદિરો બંધાવ્યા; એકમાં શ્રી ચંદ્રપ્રભુ ભગવાન અને બીજામાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમાની શ્રી સ્થૂલીભદ્ર સ્વામીના હાથે પ્રતિષ્ઠા કરાવી; આ નાકોર નગર એ જ વર્તમાનનું નાકોડા અને વીરમપુર. નાકોડાથી ૨૦ માઈલ દૂર ગામડું છે જ્યાંના ખડેરો જ જોવા મળે છે.

વીરમપુરમાં ૨૭૦૦ જૈનોના ઘર હતાં. વિ. સં. ૧૨૮૦ માં આલમશાહે આ નગર પર હલ્લો કર્યો અને નગર લુંટ્યું, અને મંદિરો તોડ્યાં. બાદશાહ નાકોડા તરફ ધસ્યો. સંઘને તેની જાણ થતાં નાકોરા જનાલયની ૧૨૦ મૂર્તિઓ એ ગાઉ દૂર કાલિદ્રહમાં સંતાડી દીધી. મંદિર ખાલી જોઈ બાદશાહ ચાલ્યો ગયો. મંદિર ફરીથી કરાવ્યું પણ મૂર્તિઓ મળતી નહોતી. નાકોડાના જૈનને સ્વપ્ન આપ્યું કે મૂર્તિઓ કાલીદ્રહમાં છે, ત્યાંથી મૂર્તિઓ કાઢીને સંઘે ૧૪૨૯ મા પ્રતિષ્ઠા કરાવી. મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજીની સ્થાપના કરવામાં આવી આ નાકોડા-નાકોડા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

હાલ નાકોડાજીમાં સુંદર કારીગરીવાળા વિશાળ લવ્ય અને ઉન્નત ત્રણ મંદિરો છે.

૧ શ્રી નાકોડા પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર મોટું, લવ્ય અને કલાના નમૂનારૂપ છે. મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા લગભગ બે ફૂટની છે. પ્રતિમાઓ પ્રાચીન, દર્શનીય અને મનોહર છે.

મંદિરના દક્ષિણ ભાગ તરફ બે ભોંયરાં છે. તેમાં જીની મૂર્તિઓ મળે છે.

૨ ખીજી મંદિર શ્રી ઋષભદેવજીનું છે. આ મંદિર લક્ષ્મીબાઇએ બંધાવેલું હોવાથી લક્ષ્મી-લચ્છીબાઇનું મંદિર કહેવાય છે. શ્રી આદિનાથની મૂર્તિ લગભગ ત્રણ ફૂટ ઊંચી લવ્ય મૂર્તિ છે. બંને બાજુએ બે ફૂટની બદામી રંગની સુંદર પ્રતિમાજીઓ છે.

આ મંદિરની બે દંતકથાઓ છે. લક્ષ્મીબાઇની પાસે અઢળક લક્ષ્મી હતી. પુત્ર હતો નહિ. તેણે સુંદર કલામય મંદિર બંધાવ્યું અને ૧૫૬૮ માં તપાગચ્છીય આચાર્ય શ્રી હેમવિમળસૂરિજીના હાથે શ્રી ઋષભદેવજીની સુંદર પ્રતિમાજીની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

ખીજી દંતકથા એવી છે કે નણુંદ ભોગ્નઈ પાણી ભરવા ગયાં હતાં. નણુંદે જલ્દી જલ્દી પાણી ભરવા માંડ્યું; ભાભીએ મશ્કરી કરી કે બહેનજીને તો મંદિર બંધાવવા હશે કે જલ્દી જલ્દી પાણી ભરી ચાલ્યા; બસ નણુંદીને તો લગની લાગી ચોવિહારો અટક કર્યો. અધિષ્ઠાયકે સ્વપ્ન આપ્યું અને ઉત્તમ શિલ્પકારોને બોલાવી મંદિર બંધાવ્યું.

૩ ત્રીજી મંદિર શ્રી શાંતિનાથજીનું છે. આ મંદિર ઉંચક ભાગમાં બન્યું હોવાથી દૂર દૂરથી દર્શન થાય છે. આ મંદિર શેઠ માત્રાશાહે બંધાવ્યું છે.

દહપકારી હત્યા કરી, કાયા પાપ થયા અનંત: ૨૮૩
ઉદ્ધમથી ખટ માસમાં ચાપ થયા અરિહંત.

માલાશાહના પત્ની ચૈત્યવંદન કરતા હતા. આગળની બહેનોને તેમણે કહ્યું, કે તમે જરા પાછા બેસો, મારે જલ્દી ચૈત્યવંદન કરી જવું છે. બીજી સ્ત્રીઓએ કહ્યું, કે ઉતાવળ હોય તો બીજું મોટું ભંડુ મંદિર બંધાવો અને તેમાં તમેજ આમળ બેસી ચૈત્યવંદન કરજો. માલાશાહને વાત કરી, બંનેએ આહારપાણીનો ત્યાગ કરી ચક્રેશ્વરી દેવીની આરાધના કરી; દેવીએ સ્વપ્ન આપ્યું. ટાંકા ઉપર જે ચીજ મળે તેનાથી મંદિર બંધાવજો. ટાંકા ઉપરથી પારસમણિ મળ્યો અને તેનાથી ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું.

સુંદર ધર્મશાળા છે. તીર્થ એકાન્ત સ્થાનમાં આત્મધ્યાનને માટે શાંતિનું છે.

કિરણ ૨૬ મું

કાપરડાજી

જોધપુર ખીકાનેર રેલ્વે લાઇનના પીપાડ રોડ જંકશનથી ખીલાડા જતી રેલ્વેના શલારી સ્ટેશનથી ચાર માઇલ દૂર કાપરડા નામનું ગામ છે. એક વખત આ સારી આબાદીવાળું શહેર હતું. આજે તો અહીં મામુલી વસ્તી છે.

અહીં શ્રી સ્વયંભૂપાર્શ્વનાથજીનું ચાર માળનું વિશાળ ગગનચુમ્બી લવ્ય મંદિર છે. આ મંદિર ૧૬૭૫ માં જૈતારણવાસી એસવાલ ભાણુજી ભંડારીએ બંધાવ્યું હતું.

આ મંદિરની ચમત્કાર પૂર્ણ કથા જાણવા જેવી છે.

શ્રી ભાણુજી ભંડારી જોધપુર રાજ્યના જૈતારણના રાજકર્મચારી હતા. વ્યવસ્થા સુંદર ચાલતી હતી, પણ કોઈ ઈર્ષ્યાજીએ રાજના કાન ભંભેર્યાં. જોધપુરથી રાજનો હુકમ આવ્યો કે ભંડારીજીને તુરત હાજર કરો. ભંડારીજી કાપરડાજી આવ્યા. જમવાનો સમય થયો. રસોઈ તૈયાર કરાવી. પણ ભંડારીજી જમવા ઉઠ્યા નહિ. તેમને દર્શન-પૂજનનો નિયમ હતો. તપાસ કરતાં એક યતિજીને ત્યાં પ્રતિમા હતી. ભંડારીજીએ દર્શન-પૂજન કર્યાં. યતિ ભંડારીજીની ઉદાસીનતા જોઈ ગયા. ભંડારીજીને કારણ પૂછ્યું. ભંડારીજીએ જોધપુરનો હુકમ જણાવ્યો. યતિજીએ કહ્યું તમે નિર્દોષ પાછા આવશો. એવું જ બન્યું. રાજ્યએ તો ભંડારીજીને જોઈને તેમને સન્માન આપ્યું. પાછા વળતાં યતિના દર્શને ભંડારીજી આવ્યા. યતિએ. કહ્યું, અહીં એક મંદિર મંદિર બંધવું છે અને તમારે એ કામ કરવાનું. ભંડારીજી તો આ સાંભળી આનંદ પામ્યા પણ પોતાની આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હોવા

રાજ્ય ભોગ સંપત્તિ સુકુલ, વિદ્યારૂપ વિજ્ઞાન; રટફ
અધિક આયુ આરોગ્યતા, પ્રગટ ધર્મ કૃણ જાણ.

જાણાવ્યું. યતિએ કહ્યું કેટલા રૂપિયા ખર્ચાં શકશે! ભંડારીજીએ
પાંચસો કલા; યતિજીએ પાંચસો રૂપિયા એક વાસણમાં રાખી ઢાંકીને
તેમાંથી વાપરવા સૂચના કરી. પણ તેમાં જોવાની મનાઈ કરી. મંદિરની
શરૂઆત થઈ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા પણ થઈ. મંદિર-ભોંયડું ઉપરનો માળ,
પાંચ ખંડ, ચાર મંડપ વગેરે બન્યું. એકવાર ભંડારીજીએ રૂપિયાવાણું
વાસણ ઉંધું કરી જોયું, તેમાંથી રૂપિયા ૫૦૦ નીકળ્યા. પછી શેરને
પત્રાત્તાપ થયો. પણ પછી શું થાય! ચારે માળમાં ચૌમુખજી છે.
પરમ દર્શનીય અને ભવ્ય સ્થાન છે.

સૂરિસમ્રાટ આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરિજીના ભગીરથ પ્રયત્નથી
આ તીર્થનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે.

અહીં મોટી ધર્મશાળા બંધાઈ છે. દર વર્ષે અહીં મેળો ભરાય છે.

ચારે માળમાં મનોહર સુંદર પ્રતિમાજીઓ દર્શનીય છે. પરમ
શાંતિનું ધામ છે.

પીપાડ રોડ સ્ટેશનથી વાહન મળી રહે છે.

ફલોધી પાર્શ્વનાથ

મારવાડ જંકશનથી નીકળતી જોધપુરથી મેરટા (મેડતા) રોડ
લાઈનમાં મેડતારોડ જંકશન છે. સ્ટેશનથી બે ફર્લાંગ દૂર આ ફલોધી
તીર્થ આવેલું છે.

ફલોધી પાર્શ્વનાથનું પ્રાચીન મંદિર વિદ્યમાન છે. મૂળનાયકની
શ્યામવર્ણી સુંદર પ્રાચીન પ્રતિમા પરમ દર્શનીય છે. અંદર સુંદર
મીનાકારી કામ પણ જોવા લાયક છે. અષ્ટાપદજી તથા નંદીશ્વર દ્વીપના
પટ બહુ જ આકર્ષક છે. ચારે બાજુ સુંદર ચોવીશ દેરીઓ છે.

બીજું દહેરાસર શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુનું છે. આમાં પણ પંચ-
કલ્યાણકના ભાવ સારા છે.

૨૮૬ કાળે દુધ થકી દહિં થયો, કાળે ફળ પરિપાક;
વિવિધ પદારથ કાળ ઉપભવે, કાળે સહુ થાય ખાખ.

અહીં દરવર્ષે આસો શુદ્ધિ દશમે મોટો મેળો ભરાય છે. તેમજ પોષ દશમે પણ આઠમ-નોમ દશમનો મેળો ભરાય છે. એકપણુ જૈનનું ધર નથી. બન્ને મંદિરોને ફરતા કિલ્લા છે. વિશાળ ધર્મશાળા છે.

પાછા ફરતાં મેરટા સીટી જોવા જેવું છે. મેરટામાં ૧૪ જીન-મંદિરો છે. અહીં એક પ્રાચીન જ્ઞાનભંડાર છે. મોટો ઉપાશ્રય છે. મહાત્મા આનંદધનજી મહારાજનો ઉપાશ્રય છે. અહીં તેમનું સ્વર્ગ-ગમન થયું હતું. ગામ બહાર બગીચો છે.

ઝોશીયાજી

જોધપુર રેલ્વેના ઝોશીયા સ્ટેશનથી ઝોશીયા જવાય છે.

ભીન્નમાલ નગરમાં ભીમસેન નામે પ્રતાપી રાજા હતો. તેને શ્રીપુંજ અને ઉપલદેવ બે પુત્રો હતા. બે ભાઈઓ મતભેદના કારણે જુદા પડ્યા. ઉપલદેવે મંડોવરની પાસે ઉપક્રશ અથવા ઝોશીયા નગરી વસાવી. એક વખત શ્રી રત્નપ્રભસૂરિ પાંચસો શિષ્યો સાથે અત્રે પધાર્યાં. લુણાદ્રિની પહાડીમાં ધ્યાન ધરવા લાગ્યા. સૂરિજી મહારાજનું તપ-ધ્યાન-જ્ઞાન અને ઊજ્જવલ ચારિત્ર જોઈને રાજા-પ્રજા સૂરિજીના અનુરાગી બન્યા. એકવાર રાજપુત્રને સર્પ ડસ્યો. સૂરિજીએ શાસન પ્રભાવનાનું નિમિત્ત બાણી રાજપુત્રનું ઝેર ઉતાર્યું. આથી ચક્રિત થઈ રાજાએ અને પ્રજાએ જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો. આચાર્યશ્રીના ઉપદેશથી ત્રણ લાખ ચોરાશીહજાર રાજપૂતોએ જૈન ધર્મ ગ્રહણ કર્યો. રાજમંત્રી ઉહડે શ્રી વીરપ્રભુનું ભવ્ય ગગનચુમ્બી જિનમંદિર બંધાવ્યું શ્રી વીર-પ્રભુની વેળુની સુંદર પ્રતિમાની. શ્રી રત્નપ્રભસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

આવી રીતે ૨૪૦૦ વર્ષ પૂર્વેનું આ મંદિર છે વારંવાર જીર્ણોદ્ધાર પણ થયા છે.

મંદિર ભવ્ય અને દર્શનીય છે. શ્રી મહાવીર ભગવાનની પ્રતિમા ૨૧૧ ફૂટની છે. રંગમંડપમાં શ્રી ઋષભદેવજી ભગવાનની બે પ્રતિમા ૩૧૧

કર્મે રામ વસ્ય વનવાસે, સીતા પામે આજ; ૨૮૭
કર્મે લંકાપતિ રાવણનું, રાજ્ય થયું વિસરાણ.

ફૂટ ઊંચી બન્ને બાજુના ગોખમાં છે. મુખ્ય મંદિરના સામેના ઝરખામાં શ્રી ગૌતમસ્વામીની સુંદર આરસની મૂર્તિ છે. મુખ્ય મંદિરની બહારની ભમતીમાં બન્ને બાજુ ચાર ચાર દેરીઓ છે જેમાં એકમાં આચાર્યની પ્રતિમા, એકમાં અધિષ્ઠાયિકા દેવી, એકમાં નાગદેવની મૂર્તિ અને બાકીની દેરીઓમાં જિનેશ્વર પ્રભુની મૂર્તિઓ છે.

ઓશીયાજીના પૂર્વોત્તર ખૂણામાં એક નાની ટેકરી ઉપર શ્રી 'સચ્ચાઈયા' માતાનું મંદિર છે. ઓસવાલોની ઉત્પત્તિનું મૂળસ્થાન આ ઓશીયા નગરી છે, અને આ તેની કુળદેવી છે.

ઓશીયામાં જૈનોના એ-ત્રણ ધર જ છે.

ગામમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુનું મંદિર તથા મોટી ધર્મશાળા છે. ઉપરાંત કારખાનું, લાઈબ્રેરી, રત્નાશ્રમ જ્ઞાન ભંડાર વગેરે છે.

અહીં શ્રી વર્ધમાન જૈન વિદ્યાલય-શિક્ષણ સંસ્થા છે. જેમાં ૧૨૫ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ છે મરુધર દેશમાં આ સંસ્થા પ્રસિદ્ધ છે. સુંદર કાર્ય કરે છે.

કિરણ ૨૮ નું

જેધપુર

જેધપુર મારવાડ જંકશનથી પાલી થઈને જતી રેલ્વે લાઈનમાં જેધપુર જવાય છે.

જેનોના ઘર ૨૦૦૦ છે. પણ તેમાં જુદા જુદા પંથના લોકો શ્વે. મૂર્તિપૂજકના ૫૦૦ ઘર છે.

જેધપુરમાં ૧૦ જિનમંદિરો છે

૧ શ્રી આદિનાથજી ૨ શ્રી શાંતિનાથજી ૩ શ્રી સંભવનાથજી
૪ શ્રી પાર્શ્વનાથજી ૫ શ્રી મુનિસુવત સ્વામી જેમાં સ્કટિકની સુંદર
સફેદ મૂર્તિ છે. ૬ ગોડીપાર્શ્વનાથ ૭ શ્રી કુંથુનાથ ૮ શ્રી શાંતિનાથનું
મંદિર જેને રાણીસાગરનું મંદિર કહે છે. ૯ શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વ-
નાથજી જેમાં શાંતિનાથજી અને સફેદ રત્નની સ્કટિકની પ્રતિમાજી
દર્શનીય છે. આ મંદિર સૌથી મોટું અને દર્શનીય છે. ૧૦ મેર્યાગમાં
પાર્શ્વનાથજીનું મંદિર છે. શહેરથી ત્રણ માઈલ દૂર ગુરાંજીનું મંદિર
છે. જેમાં મૂળનાયક ભગવાન પાર્શ્વનાથજીની સુંદર મૂર્તિ છે. એ મોટી
ધર્મશાળા તથા ઘણા ઉપાશ્રયો છે.

જેસરમેર

મારવાડના લૂણી જંકશનથી સિંધ-હેડ્રાબાદ જતી ટ્રેઈનમાં
બાડમેર સ્ટેશન આવે છે. બાડમેરથી જેસલમેર જવા માટે મોટર
હમેશાં નિયમિત મળે છે.

ખીજે રરતો મારવાડ રાજ્યની જેધપુર સ્ટેટ રેલ્વેના પોકરણ
સ્ટેશનથી પણ મોટર જાય છે.

અર્જિણે ભોજન તળે, અને ઉણાદરી થાય; ૨૮૬
સરીર સુખકારી રહે, વિકાર ધ્યાય વિદાય.

જેઘપુર રેલ્વે સ્ટેશનથી પણ મોટર સરવીસ મળે છે.

જેસલમેર એક પ્રાચીન શહેર છે. રાવળરાજા દુસાણના મોટા પુત્ર જેસલરાજે પોતાના નામથી જેસલમેર શહેર વસાવ્યું. અહીં પહેલાં ૨૭૦૦ ધર ઓસવાલોના હતાં. આજે તો ૨૦૦ લગભગ છે. અહીં ૧૮ ઉપાશ્રયો છે. સાત મોટા જ્ઞાનભંડારો છે, દસ જૈન મંદિરો છે. અહીંના જ્ઞાનભંડારોમાં જૈન ધર્મના અદ્વિતીય હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકોનો મોટો સંગ્રહ છે.

જ્ઞાનભંડારો

૧ બૃહત્ ભંડાર ૨ તપાગચ્છીય ભંડાર ૩ આચાર્યગચ્છીય ભંડાર ૪ બૃહત્ ખરતરગચ્છીય ભંડાર ૫ લોકાગચ્છીય ભંડાર ૬ કુંગરશીજ્ઞાન ભંડાર ૭ થીરશાહ શેકનો જ્ઞાનભંડાર.

જેસલમેરનો કિલ્લો બહુ મજબૂત છે. ચાર પોળો છે. હાથીપોળ, સૂરજપોળ, હવેલીપોળ અને ભૂતાપોળ, કિલ્લામાં એ કાટ છે.

૧ શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથનું મંદિર

રાવ જેસલજીના હાથે આ નગરનો પાયો નાંખાયો ત્યારે લોદ્રવાના જૈનો પોતાની સાથે આ પ્રાચીન શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ લાવ્યા હતા. મૂર્તિ વેળુની છે. મોતીસમાન વર્ણવાળી છે. બાવન જીનાલયનું ભવ્ય મંદિર છે આ મંદિરનું બીજું નામ લક્ષ્મણ વિકાર છે.

૨ શ્રી સંભવનાથનું મંદિર

આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા ૧૪૯૭ માં શ્રી જિનભદ્રસરિજીના હાથે થઈ હતી. મંદિરના ભોંયરામાં તાડપત્રીય પુસ્તકભંડાર છે.

૩. ૪ શ્રી સાંતિનાથજી અને અષ્ટાપદજીનું મંદિર

આ બંને મંદિરો ઉપર નીચે છે. નીચે શ્રી અષ્ટાપદજીનું મંદિર

૨૯૦ આવ નહિ આદર નહિ, નહિ નેન મેં નેહ;
ઉસ ધર કબુ ન ગઈએ, કંચન વરસે મેહ.

અને ઉપર શ્રી શાન્તિનાથજીનું મંદિર. આની પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર શ્રી જ્ઞાનસમુદ્રસૂરિજી તથા જ્ઞાનમાણિક્યસૂરિજી છે.

૫ શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીનું મંદિર

આ મંદિર ત્રણ ખંડનું ઉત્તમ કારીગરીવાળું વિશાળ છે. આ અતુર્મુખ વિહાર કહેવાય છે. ત્રણે ખંડમાં દરેક દિશામાં શ્રી ચંદ્રપ્રભસ્વામીની એક એક મૂર્તિ છે.

૬ શીતળનાથજીનું મંદિર

આ મંદિરમાં મૂળનાયક શ્રી શાન્તિનાથજી છે. અહીં પહેલાં ૬૨૪ પ્રક્રિમાઓ હતી. આ મંદિર બહુ જ રોનકદાર અને દર્શનીય છે.

૭ શ્રી ઋષભદેવજીનું મંદિર

ચોપડા ગોત્રીય શેઠ ધન્નાશાહ ઓસવાળે આ મંદિર બંધાવ્યું છે. આ મંદિરનું ખીલું નામ 'ગણધર વસહી' પણ છે.

૮ શ્રી મહાવીરસ્વામીનું મંદિર

આ મંદિર રાજમહેલની પાસે છે. બરહીયા ગોત્રીય ઓસવાળ શેઠ દીપાએ આ મંદિર બનાવરાવ્યું છે.

શહેરમાં શ્રી સુપાર્શ્વનાથજી અને શ્રી વિમળનાથજીનાં એમ બે મંદિરો છે.

શહેરમાં છ ધર-મંદિરો છે. ત્રણ ઉપાશ્રય છે. બહાર દાદાવાડી છે.

આ મંદિરમાં કુલ ૭૨૮૧ મૂર્તિઓ છે.

જેસલમેરમાં મહાન તપસ્વી શ્રી આણંદવિમળસૂરિજીના વિદ્વાન શિષ્ય બાલબ્રહ્મચારી, આજીવન છટ્ટની તપસ્યા કરી પારણે આયંબિલ તપ કરનાર મહાતપસ્વી મહોપાધ્યાય શ્રી વિદ્યાસાગરજી પધાર્યા હતા.

મુસલમાની હુમલાઓથી શાસ્ત્રરૂપી રત્નગ્રંથોને બચાવી લેવા

અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ સજ્જન અભ્યાસ; ૨૯૧
સુખડ જે સળગાવીએ, આપે સરસ સુવાસ.

ષાટણથી પચાસ ગાર્ડા ભરી શાસ્ત્રો-તાડપત્રો વગેરે અહીં જેસલમેર મોકલાયાં હતાં. આ શ્રી જિનભદ્રસૂરિએ બધા અંથરતોની સારી વ્યવસ્થા કરી હતી. હમણાં આગમન પ્રભાકર વિદ્વાન મુનિરત્ન શ્રી પુણ્યવિજયજી મહારાજશ્રીએ ભારે પરિશ્રમ લઈને જેસલમેરના અંથરતોનું 'ઝીણવટથી નિરીક્ષણ કર્યું' છે. અને તેમના અનુપમ-પ્રાચીન અંથરતોના ફાટાઓ માઈકા પદ્ધતિ લેવાવ્યા છે.

અમરસાગર

જેસલમેરથી એક કોસ દૂર અમરસાગર છે. અહીં અનેક બગીચાઓ આરામના સ્થાનો અને ધર્મશાળાઓ તેમજ ત્રણ સુંદર જૈન મંદિરો છે.

૧ બાકળા ગોત્રીય શેઠ હિરમત રાયજીએ બંધાવ્યું છે. મૂળનાયક શ્રી આદીનાથ ભગવાન છે.

૨ બાકળા સવાઈરામે બંધાવ્યું છે તેમાં મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવની પ્રતિમા છે.

૩ આ મંદિર પંચો તરફથી બન્યું છે. આમાં પણ મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવની પ્રતિમા બહુ જ સુંદર તથા મનોહર છે.

અમર સાગરમાં પીળા પથ્થરની મોટી ખાણો છે. આ પથ્થરની ખુબી એ છે કે જેમ જેમ ખાણી પડે તેમ તેમ આ પથ્થર મજબૂત બને છે.

કિરણ સ્ટ મુ' લોદ્રવા તીર્થ

જેસલમેર પાંચ કોસ લોદ્રવા છે. જેસલમેર પહેલાં લોદ્રવા મોટું નગર હતું. શ્રી ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથનું લઘુ મંદિર અહીં હતું પણ લડાઈમાં તેને ખૂબ હાનિ પહોંચી ૧૬૭૫ માં લણુશાલી થીરશાહે આ મંદિર જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. અહીં અનુત્તર વિમાન આકારના પાંચ મંદિર બનાવ્યાં. વચ્ચે એક પાર્શ્વનાથજીનું મોટું મંદિર છે. મુખ્ય મંદિરની બાજુમાં એક સમવસરણી ઉપર અષ્ટાપદ અને તેની ઉપર કલ્પવૃક્ષની રચના બહુ જ સુંદર છે.

મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથની સ્યામ મૂર્તિ સહસ્ત્રલ્ખાવાળી કહેવાય છે. થીરશાહે સિદ્ધાચળનો સંઘ કાઢ્યો હતો- વળતા પાટણથી ભારોભાર સોનું આપીને એ મૂર્તિઓ લાવ્યા હતા, એક મૂળનાયક તરીકે સ્થાપી. બીજી ઉત્તર પૂર્વના નાના મંદિરમાં સ્થાપી છે. થીરશાહ જે રથ સંઘમાં લઈને ગયા હતા તે રથ હજી પણ સંભાળી રાખેલ છે.

અહીં ત્રણ ઉપાસ્ય તથા ધર્મશાળા છે.

બીકાનેર

મારવાડ જંકશનથી ફુલેરા જંકશન અને મેડતા જંકશન થઈ બીકાનેર જવાય છે.

પંદરમી સદીમાં રાવ વિકાજીએ આ નગર વસાવ્યું છે, અહીં ૧૦૦૦ ધર જૈન મૂર્તિપૂજકના છે. લગભગ ૩૦ જૈન મંદિરો તેમજ પાંચ જ્ઞાનમંડારો છે યતિઓ અને યતિણીઓ પણ રહે છે. અહીંની સૂતર રેશમની ગુંથવણીવાળી નવકારવાળી પ્રસિદ્ધ છે. વિદ્વાન યતિઓ શ્રી પૂજ્યો અહીં રહે છે. દાદવાડી પણ દર્શનીય છે.

અંધા આગળ અરિસો, બહેરાં આગળ ગીત; ૨૬૩
મુરખ આગસ રસ કથા, ત્રણે ને એકજ રીત.

શ્રી અન્નિતનાથ ભગવાનનું મંદિર પ્રાચીન છે. શ્રી હીરવિજય-
સૂરિજી મહારાજના સમયનું છે.

શ્રી કુંથુનાથજીના મંદિરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની રત્નની પ્રતિમા
છે. શ્રી સુમતિનાથ સ્વામીનું મંદિર વિશાળ અને ત્રણ માળનું છે.
આ ઉપરાંત ખીખ ૨૭ મંદિરો દર્શનીય છે.

અહીં ઘણા ઉપાશ્રયો છે. જ્ઞાનભંડારો પણ દર્શનીય છે. જૈન
હાઈસ્કૂલ ચાલે છે. ખીકાનેરમાં કરોડપતિઓ અને દાનવીરો ઘણા છે.

કિરણ ૩૦ મું

ઉદયપુર

મેવાડમાં ઉદયપુર જેવું બીજું સુંદર કોઈ શહેર નથી મહારાણા ઉદયસિંહજીએ ૧૬૬૪માં ઉદયપુર વસાવ્યું, તે જ સાલમાં ઉદયપુરમાં સુપ્રસિદ્ધ શ્રી શીતળનાથના મંદિરનું ખાતમુહૂર્ત થયું હતું.

શ્રી જગત્પદ્મસૂરિએ મેવાડના મહારાણા સમક્ષ ૩૨ દિગંબર વાદીઓને જીત્યા હતા.

સૂરિજીની બાર વર્ષ સુધીની મહાન તપશ્ચર્યા જોઈ મેવાડના રાણા જૈત્રસિંહે 'મહાતાપ' નું બીરૂદ સં. ૧૨૮૫માં આપ્યું ત્યારથી વડગચ્છનું તપગચ્છ નામ પડ્યું છે.

ઉદયપુરમાં જૈન મંદિરથી તેમજ મહારાણા પ્રતાપ અને સમયથી ઉત્તરોત્તર આ દેશમાં જૈન ધર્મની જ્વલંત જાહોજલાલી રહી છે.

મહારાણા સર કૃત્તેસિંહરાવે શ્રી કેશરીઆજી ભગવાનને સવા લાખની આંગી અર્પણ કર્યાના સમાચાર તાજ જ છે.

વિદ્વાન જૈનાચાર્યોનું રાજ્ય તરફથી સારું સન્માન થાય છે.

ઉદયપુરમાં કુલ ૩૫-૩૬ જૈન મંદિરો છે. શીતળનાથજીનું મંદિર સૌથી પ્રાચીન છે. આ મંદિરનું બીનાકારી કામ દર્શનીય તેમજ વાસુપૂજ્ય ભગવાનનું કાચનું મંદિર પણ સુંદર છે. યોગાનનું મંદિર, વાડીનું, શેકનું અને કેશરીયાનાથજીનું પણ બહુ વિશાળ અને દર્શનીય છે.

યોગાનના મંદિરમાં આવતી યોવીશીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી પદ્મનાથ પ્રભુની ખેડેલી પરિકર સહિત ૧૩૫ ઇંચ જાંચી મોટી પ્રતિમા છે.

આ મંદિરો ઉપરાંત રાજમહેલ, વિશાળ તળાવ, મધ્યમાં રહેલો

કપડીના મન એહવા, જેવા પાકા ખોર; રહ્ય
બાંહીર સુંદર પેખીએ, માંહિ કહીન કઠોર.

રાજમહેલ, હાથીખાનું, કોર્ટ, કોલેજ આદિ ઘણું જેવા જેવું છે. ગામ
બહાર હાથીપોગ પાસે મોટી ધર્મશાળા છે.

અહીંથી કેશરીઆજી દક્ષિણમાં ૪૦ માઈલ દૂર છે. ઉપાશ્રયો ધર્મ-
શાળા, લાઈબ્રેરી, પુસ્તક ભંડાર વગેરે દર્શનીય છે,

અઘાટપુરા

ઉદયપુરથી દોઢ માઈલ દૂર એક પ્રાચીન તીર્થ અઘાટપુરા છે.
મેવાડની રાજધાની હતી. મેવાડપતિ રાણા શ્રી જગત્યંદ્રસૂરિના દર્શને
આવ્યા, બાર-બાર વર્ષોનાઅંબેલના તપથી તેજસ્વી કાંતિમાન ચારિ-
ત્રતને જેતા રાણા સૂરિજીના ચરણમાં નમી પડ્યાં. પછી રાણા જૈત્ર-
સિંહે વિ સં. ૧૨૮૫માં શ્રી હીરતિજ્યસૂરીશ્વરજીને જૈનોના મહાન
તીર્થોની રક્ષાના પરવાના આપ્યા હતા તેમાં શ્રી કેશરીયાંજી તીર્થનો
પણ સમાવેશ કર્યો હતો.

આ અઘાટપુરમાં જૈત્રસંહિના રાજ્યકાળમાં હેમચંદ્ર નામના
શ્રેષ્ઠીએ બધાં આગમો તાડપત્ર ઉપર લખાવ્યાં હતાં. તેમાંથી દશવૈ-
કલિક-પાક્ષિક સૂત્ર-ઓધનિયુકિતની તાડપત્રીય પ્રતો ખંભાતના શ્રી
શાંતિનાથના ભંડારમાં છે.

અઘાટપુરમાં પ્રાચીન ચાર જિનમંદિરો છે. એક તો મહારાજ
સંપ્રતિના સમયનું છે, આ મંદિરોમાં શ્રી ઋષભદેવ, શ્રી શાંતિનાથ,
શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથ તથા સુપાર્શ્વનાથની ભવ્ય પ્રતિમાજીઓ છે.

કિસ્મ ૩૧ મું

કેસરીયાળ

ઉદયપુરથી લગભગ ૪૦ માઈલ દૂર ધૂલેવા ગામમાં કેસરીયાળ તીર્થ આવેલું છે. કેસરીયાળ આવવા માટે અમદાવાદથી ૫૬૨ થઈને મોટર રસ્તે જવાય છે. ઉદયપુરથી પણ મોટર જાય છે.

ધૂલેવામાં શ્વેતાંબર જૈનોની ૪ વિશાળ ધર્મશાળાઓ છે. અહીં શ્રી કેસરીયાનાથનું મંદિર છે.

મૂળનાયક શ્રી આદિશ્વરદાદાની ૩ ફૂટ ઊંચી પ્રાચીન પ્રતિમાળ છે, પ્રતિમાળ પ્રભાવશાળી અને અમત્કારી હોવાથી આ પ્રદેશના બીલો 'કાળીયાપાપા' તરીકે પૂજે છે. આહાણુ, રજપૂત, વાણીયા બધા ભેદભાવ વિના અહીં આવે છે.

સ્વર્ગસ્થ મહારાણા કૃતેસિંહજીએ સવાલાખ રૂપિયાની આંગી પ્રભુજીને ચઢાવી હતી. મોગલસમ્રાટ અકબરે જંગદુર શ્રી હીરવિજય-સુરિશ્વરજીને જૈનોના મહાન તીર્થોની રક્ષાના પરવાના આપ્યા હતા તેમાં શ્રી કેસરીયાળ તીર્થનો પણ સમાવેશ કર્યો હતો.

આં મૂર્તિ ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલા ધૂલેવા ગામથી દૂર જંગલમાંથી નીકળી હતી. આ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૪૩૧ માં થયાનો ઉલ્લેખ છે.

મેવાડના ઉધ્ધારક મહારાણા પ્રતાપના સહાયક દાનવીર કર્મવીર ભામાશાહે કેસરીયાળના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યાનો પણ ઉલ્લેખ મળે છે.

મૂળનાયકની મૂર્તિ પ્રાચીન ગણાય છે. લકેશ રાવજીના સમયે

કડવો હોયે લીંબડો, પણ તસ મીઠી જાય; ૨૯૭
બંધવ તોય અખોલડા, તોય પોતાની બાય.

આ મૂર્તિ સ્થાપિત થઇ. લગવાન રામચંદ્ર લંકા જીત્યા પછી મૂર્તિ અયોધ્યા લાવ્યા ત્યાંથી ઉજ્જૈનીમાં સ્થાપી. મયલુસુંદરીની પૂજા-લકિતથી તેના પતિ શ્રીપાલ રાજાને ક્રોધ ગયો ત્યાંથી પ્રતિમાજી ધુલેલ આવ્યા અને ધુલેલમાં પ્રગટ થયા.

બાવન જીનાલયની દેરીઓ તથા બહારનું જગવલ્લ પાર્શ્વનાથનું મંદિર પણ દર્શનીય છે.

દેલવાડા-દેવકુળપાટક

એકલિંગજીથી ૩-૪ માઈલ દૂર દેલવાડા ગામ છે. દેલવાડામાં અનેક પ્રાચીન જૈન મંદિરો હતાં. હાલમાં ત્રણ મંદિરો વિદ્યમાન છે.

આ દેવકુળ પાયક પ્રાચીન સમયમાં લવ્ય વિશાળ નગર હતું. પંદરમી સોળમી શતાબ્દી સુધી આ શહેરની જાહોજલાલી ધણી હતી અહીં ધણા મંદિરો હતા. કહેવાય છે ત્રણસો ઘટોના નાદ સંભળીતાં.

આચાર્ય સોમસુંદરસુરિ અહીં ધણી વખત પધાર્યા હતા અને અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. આ ઉપરાંત શ્રી જિનવર્ધનસુરિ, જિન સાગરસુરિ, સર્વાનંદસુરિ વગેરે પણ પધાર્યા હતા અને પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી.

હાલમાં જે ત્રણ મંદિરો છે તે પણ ધણા વિશાળ અને બાવન જિનાલયના છે. તેમાં ભોંયરા પણ છે, વિશાળ જિનમૂર્તિઓ ઉપરાંત ધુરુમૂર્તિઓ પણ છે. જીર્ણોદ્ધાર વખતે ૧૨૪ મુર્તિઓ જમીનમાંથી નીકળી હતી. ત્રણ મંદિરોમાંથી જેમા શ્રી આદીશ્વર લગવાન અને એકમાં શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાન છે એક ચોથું મંદિર યતિજનું છે.

અહીં શત્રુંજય ગિરનારની સ્થાપનાનો ઉલ્લેખ છે, આ સ્થાન તીર્થરૂપ ગણાય છે.

કરૈડા

ઉદયપુર ચિતોડ રેલ્વેનું કરૈડા સ્ટેશનથી પોણોમાઈલ દૂર સફેદ ખણાણું શ્રી પાર્શ્વનાથ લગવાનનું વિશાળ મંદિર છે.

૨૯૮ કરમ વિનાના કરસનીયા, કોની જાને જાય;
કરમમાં લખી રાખી તો, લાડુ ક્યાંથી ખાય.

મહામંત્રી પેથડના પુત્ર ઝાંઝણુકુમાર મોટા સંઘ સહિત અહીં આવ્યા હતા ત્યારે શ્રી ધર્મધોષસૂરિજીએ અહીં મંદિર બંધાવવા ઉપદેશ આપ્યો. મંદિર બંધાવવું શરૂ કર્યું.

પરંતું દિવસે કામ થાય તેટલું રાતે પડી જતું. એ-ત્રણ જગ્યા બદલતાં એમજ થવાથી દેવતાને પૂજા સત્કારથી પ્રસન્ન કર્યા પછી મંદિર શરૂ કર્યું અને સાત માળનું મંદિર બંધાવ્યું,

આ મંદિરમાં એ વિશેષતા છે, એકનો રંગમંડપના ઉપરના ભાગમાં મરજીદનો આકાર છે. તે મુસલમાન બાદશાહની ખીકે કદાચ કર્યો હોય. ખીજી વિશેષતા એ છે કે શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની મૂર્તિ એવી રીતે બીરાજમાન છે કે પોષ વદી દશમે સૂર્યના કિરણો બરાબર પ્રભુ પર પડે; પાછળથી જીર્ણોદ્ધાર સમયે દિવાલ બાંધી કરવાથી હવે કિરણો આવતાં નથી.

દયાળશાહનો કિલ્લો

કરોડા સ્ટેશનથી અઢી માર્ગ દૂર દયાળશાહનો કિલ્લો આવેલો છે, દંતકથા એવી છે કે રાણા રાજસિંહે રાજસાગર તળાવની પાળ બંધાવવી શરૂ કરી પણ તે ટકતી ન હતી. સતી સ્ત્રીના હાથે પાયો નાખવામાં આવે તો ટકે એમ જ્યોતિષીઓના કહેવાથી દયાળશાહની પુત્રવધૂએ પાયો નાખ્યો અને કામ આગળ ચાલ્યું. આના બદલામાં દયાળશાહને પહાડ પર મંદિર બંધાવવા મંજૂરી મળી.

દયાળશાહ રાજસિંહના મહામંત્રી હતા. બાદશાહ ઔરંગઝેબની સેના સામે લડીને દયાળશાહે વિજય-પતાકા મેળવી હતી.

આ મંદિર નવમાળનું હતું પણ બાદશાહે કિલ્લો સમજી મંદિર તોડાવ્યું. અત્યારે મંદિર એ માળનું છે.

પહાડ ઉપર એક કરોડનો ખર્ચ કરી નવ માળનું વિશાળ મંદિર

વરસાદે વનરાય જે, સૌ નવપલ્લવ થાય; રહલ
જય જવાસાતું કીશું, જે ઉભો સૂકાય.

અંધાવ્યું હતું. તેની ધ્વજની છાયા આર માઈલ ઉપર પડતી હતી.
મંદિરની પાસેની નવચોકીની કારીગરી આજુ દેલવાડા મંદિરોની કારી-
ગરીના નમૂનારૂપ છે.

કહેવાય છે કે—

નવ ચોકી નવ લાખકી, કોડ રૂપિયાં રો કામ,
રાણા અંધાયા રાજસિંહ, રાજનગર હે ગામ;
વોહી રાણા રાજસિંહ, વોહી શાહ દયાળ,
વણે અંધાચો દેહરો, વણે અંધાર્થ પાળ.

કિરણ ૩૨ મું

ચિત્તોડ ગઢ

ચિત્તોડગઢ ચિત્તોડ જંકશનથી એ માઈલ દૂર છે. મેવાડની પ્રાચીન રાજધાની વીરપ્રસૂ ચિત્તોડથી લાગ્યે જ કોઈ અનભિદ્ય હશે. ગઢ ઉપર જતાં સાત દરવાજા આવે છે. ગઢ ધણો પ્રાચીન છે.

ચિત્તોડ પ્રાચીન જૈન તીર્થ છે. સંવત ૯૭૨ વર્ષે ચિત્તોડ ગઢ અમરસિંહ રાણાએ વસાવ્યો ને કિલ્લો અંધાર્યો.

સુપ્રસિદ્ધ ૧૪૪૪ ત્રથેના પ્રણેતા આચાર્ય શ્રી હરિભદ્રસરિજીનું જન્મ સ્થાન ચિત્તોડ હતું. શ્રી સિદ્ધસેન દીવાકર પણ અહીં વિદ્યા સિદ્ધ કરવા પધારેલા.

હાલ શંગાર ચેરી, શતવીશ દેવરી, ગૌમુખ, મહાવીરસ્વામીનું મંદિર, કીર્તિસ્તંભ આદિ ૨૭ જિનમંદિરો છે, ૭ માળનો વિશાળ કીર્તિસ્તંભ દર્શનીય છે.

ચિત્તોડગઢના સુપ્રસિદ્ધ કીર્તિસ્તંભના ખનાવનાર શ્વેતાંબર જૈન શ્રાવક હતા. માંદવગઢનાં મહામંત્રી પેથડકુમારે ચિત્તોડમાં મંદિર અંધાર્યું હતું.

શત્રુજયના ઉદ્ધારક કર્મશાહ ચિત્તોડના જ નિવાસી હતા, આગળ જતાં કૃષ્ણલકત મીરાંબાઈનું મંદિર ભવ્ય અને વિશાળ જોવા લાયક છે.

અહીંથી આગળ જતાં મોકલરાણાનું મંદિર છે. આ મંદિરની ડાબી બાજુની દીવાલમાં એ સુંદર જિનમૂર્તિઓ અભિષેક સમયની છે. એ જ દિવાલમાં આગળ જૈન સાધુની સુંદર જિનમૂર્તિઓ

ગાંજે પીતા જગતમાં. લાજ ઘટે બહુવાર; ૩૦૬
ગાંજેરી કેડી કહે, નિંદે લોક અપાર.

અભિષેક સમયની છે, એ જ દિવાલમાં આગળ જૈન સાધુની સુંદર મૂર્તિ દર્શનીય છે. ધર્મોપદેશ સાંભળતાં શ્રાવક-શ્રાવિકા હાથ જોડી બેઠા છે. આ દ્રશ્ય સુંદર છે તીર્થંકરના પાંચ કલ્યાણકો નજરે પડે છે. કીર્તિસ્તંભ સાત માળનો છે.

શ્રી મહાવીર સ્વામીનું મંદિર, બીજું જૈન મંદિર છે જેમાં સુકોશલ મુનિરાજ વગેરેના ઉપસર્ગની મુર્તિ છે, સતાવીશ દેવળ બીડીપાળ પાસે છે; શંગાર ચોકી જૂના રાજમહેલ પાસે છે.

હમણાં આચાર્ય શ્રી કલ્યાણસૂરીશ્વરજીના ઉપદેશથી શ્રી ચિતોડ ગઢ જૈન ગુરૂકુલ સ્થાપ્યું છે,

અજમેર

અમદાવાદથી દિલ્હી જતી રેલ્વે લાઇનમાં મારવાડ જંકશનથી અજમેર જવાય છે. રાજપૂતાનાના મધ્ય ભાગમાં વસેલું જુનું શહેર ગણાય છે.

અજમેર પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનું જન્મસ્થાન છે

લાખણકોટડીમાં સંભવનાથનું મોટું મંદિર છે, બીજું મંદિર શ્રી ગોડીજીપાર્શ્વનાથજીનું છે. ત્રીજું કોડીનું મંદિર છે તેમાં શ્રી ઋષભ દેવ ભગવાનની મુર્તિ છે. શેઠ બુદ્ધકરજીજી મતાનું ગૃહમંદિર જેવા જેવું છે. તેમાં ચંદ્રપ્રભુની સ્ફટિકની મૂર્તિ છે ગામ બહાર મોટી વિશાળ દાદાવાડી છે. ખરતર ગચ્છના મહાન આચાર્ય શ્રી જિનચંદ્રસૂરિજીની સ્વર્ગભૂમિ છે. સ્થાન ચમત્કારી છે; અહીં શ્રી ભાગચંદ્રજી સોનીનું સુંદર કારીગરીવાળું દિગંબર ભય મંદિર પણ જોરાસાચક છે.

અજમેરમાં એક મ્યુઝીયમ છે તેમાં અનેક પ્રાચીન જૈન મૂર્તિઓ છે. અહીં ભગવાન મહાવીર પછી ૮૪ વર્ષ વીત્યા બાદ જે મંદિર બન્યું હતું, તેનો જૂનો શીલાલેખ છે.

ઝોસવાલ જૈન હાઈસ્કૂલ પણ ચાલે છે. મુસલમાનોની ખ્વાબ-ધીરની દરગાહ પ્રસિદ્ધ સ્થાન છે. સમ્રાટ અકબરે આ તીર્થની પગ ચાલતાં યાત્રા કરી હતી.

કિરણ ૩૩ મું

જયપુર

ભારતનું પેરીસ શહેર જયપુર સુપ્રસિદ્ધ શહેર છે. અહીં બજાર, રાજમહેલ, બગીચો, અજ્ઞયબ ઘર, વેધશાળા વગેરે સુપ્રસિદ્ધ ને નેવાલાયક છે.

૩૦૦ જૈનોના ઘર છે તથા નવ મંદિરો છે. આમાં શ્રી ઋષભદેવજી કેસરીઆજીનું, સુમતિનાથજીનું સુપાર્શ્વનાથજીનું તથા ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું પ્રસિદ્ધ છે. શેઠ ગુલાબચંદ્રજીનું શ્રી ઋષભદેવજીનું ભવ્ય મંદિર પુરાણ ઘાટમાં છે.

માંડવગઢ

‘માંડવગઢનો રાજ્યો નામે દેવ સુપાસ,’

પેથડકુમાર પાસે પારસમણી, ચિત્રાવેલી હતાં. પરમાર રાજ જયસિંહ દેવે આ વિશાળ કિલ્લો બંધાવ્યો તેમાં પેથડકુમારનો જબ્બર ફાળો હતો.

અહીં એકવાર ભર્તૃહરિ અને વિક્રમરાજની સલા હતી. માલવ-પતિ મુંજ અને વિદ્યાવિલાસી રાજભોજ આ નગરીના અમલમાં ગૌરવ માનતા હતા.

માંડવગઢ ચૌદમી સદીમાં ઉન્નતિના શિખરે હતું. આ નગરમાં ધનકુખેરો રહેતા અને તેઓએ સેંકડો જૈન મંદિરો બંધાવ્યા હતાં.

આ માંડવગઢમાં પેથડકુમારે ૧૮ લાખના ખર્ચે સુંદર ભવ્ય જિનાલયો બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. પોતાના ગુરૂ પાસે ભગવતી સૂત્ર સાંભળી તેમાં આવતા ગાયમ શબ્દે સોનામહોર મૂકી છત્રીશ હજાર

સોનામહોર વાપરી હતી. પેથડકુમારે ભરૂચમાં સાત જ્ઞાનભંડાર તથા ખીજે જ્ઞાનભંડારો કરાવ્યાં હતા. મંત્રીશ્વરે માંડવગઢથી સિદ્ધાચળ-ગિરનારનો મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો.

જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરવિજયસૂરીશ્વરજીના પ્રશિષ્ય રત્ન શ્રી વિશ્વય-દેવસૂરિ, સમ્રાટ જહાગીરની વિનતિથી અહીં પધાર્યા હતા અને સૂરિજીને 'મહાતપા 'નુ' ણિરૂદ્ધ આપ્યું હતું.

આ શહેરમાં એક વખત ત્રણ લાખ જૈનો વસતા હતા અને સેંકડો જિનમંદિરો હતા. સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રાચીન પ્રતિમા આજે નથી. માંડવગઢમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું મંદિર છે.

ઔરંગઝેમના સમયમાં આ માંડવગઢની પૂરી પડતી થઈ છતાં આજે પણ વિવિધ ચમત્કારો દેખાય છે. ૧૯૯૨ માં અહીં મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજીની પ્રતિમા છે ત્યાં એક કાળો નાગ આવ્યો અને ત્રણ દિવસ રહ્યા. પૂજારીએ પ્રાર્થના કરી કે 'દેવતા પધારો ! અમને મૂંઝ માટે સ્થાન આપો' ત્યારે નાગદેવ ચાલ્યા ગયા. આસપાસ અંડેરો તથા મૂર્તિઓ નીકળે છે.

કિસ્મ ૩૪ મું લક્ષમણી તીર્થ

માળવા પ્રાંતમાં લક્ષમણી તીર્થ પ્રાચીન છે. બી. બી સી. આઈ. લાઈનમાં ઝોધરાથી રતલામ, જતી લાઈનમાં દાહોદ સ્ટેશને ઉતરી અલીરાજપુર સુધી મોટરમાં જઈ વાહનમાં લક્ષમણી તીર્થ જવાય છે.

અહીં ખોદકામ કરતાં ૧૪ જૈન મૂર્તિઓ નીકળી હતી. તેમાં શ્રી મહાવીર પ્રભુના પ્રતિમા સંપ્રતિરાજના સમયની જણાય છે. સૌથી પ્રાચીન અને ભવ્ય શ્રી મહાવીર સ્વામીની મૂર્તિ ૩૨ ઇંચની છે. આમાં ત્રણ મૂર્તિઓ તો ૧૦૯૩ માં પ્રતિષ્ઠા થયાનો ઉલ્લેખ છે. આ સિવાય તોરણ પરિકર, પખાસન પણ ઘણાં મળે છે. પાંચ મંદિરો અને એક ભવ્ય બાવન જનાલયનું મંદિર પણ દેખાય છે. ચૌદમી સદીમાં લક્ષમણપુર ઉન્નત અને ગૌરવશાળી હતું.

મંત્રીશ્વર પેથડકુમારે શ્રી સિદ્ધાચળ-ગિરનારનો માંડવગઢથી સંઘ કાઢ્યો ત્યારે સંઘ વળતી વખતે લક્ષમણપુર આવ્યો હતો. ત્યાંના સંઘે શ્રી મંત્રીશ્વરના સંઘનું ભાવભર્યું સ્વાગત કર્યું હતું તેવા સુકૃતસાગરમાં ઉલ્લેખ છે.

અલીરાજપુરના મહારાજાએ જૈન સ્વેતાંબર સંઘને મોટી જમીન આપી છે. જેમાં વિશાળ ધર્મશાળા, ઉપાશ્રય, કુવા, બગીચાઓની વ્યવસ્થા છે. પ્રાચીન જિનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. સુંદર ત્રિશિખરી ભવ્ય મંદિર છે.

ધાર

પ્રાચીન ધારાનગરી એજ ધાર. મહાકવ્ય તિલકમંજરીના રચ

જાન્યુરી ૨૦૧૨

૫

શ્રી ગોધારી જૈન મિત્ર મંડળ, દેશાન્યથી

卐 २०१६ 卐

नूतन वर्षना - अभिनंदन

★

ALWAYS RELY ON

TALWAR BRAND

STAINLESS STEEL UTENSILS

★

तलवार छाप.

वासणो वापरवानोञ्च आग्रह राणो

मेसर्स नानालाल शान्तिलाल

स्टेनलेस स्टीलना वासणोना वेपारी.

६५, मारवाडी जलर, मुंजध २.

टेलीफोन : २७७५६

टेलीग्राम : NAITIK

જ્ય લગી જોગી જગગુર, જ્ય લગ રહે ઉદાસ; ૩૦૫
જ્ય જોગી આશા કરે, ત્ય જોગી જગદાસ.

યિતા મહાકવિ ધનપાળ અને તેમના ભાઈ શોભનસ્તુતિના રચયિતા શ્રી શોભનમુનિ અહીંના હતાં. સિંધુપ, ભોજ, મુજ, યશોવર્મા વગેરે પ્રસિદ્ધ રાજાઓ પણ અહીં થયા છે. કવિ બાલુભદ્ર, મયૂર અને કાળીદાસ વગેરે પંડિતો પણ આ ભૂમિના રત્નો હતા.

ધાર ઇદારથી ૪૦ માઇલ અને માંડવગઢથી ૧૨ ગાઉ દૂર છે.

અહીં એક પ્રાચીન જિનમંદિર છે. મૂળનાયક શ્રી ઋષભદેવજી છે. સુંદર ધર્મશાળા છે.

કિરણ ૩૫ મું મંદિરો

માળવા પ્રાંતમાં મંદિરો પ્રાચીન નગર છે. વીતલયપત્તનના પરમ આહીતપાસક રાજા ઉદાયી ઉજ્જૈનીના ચંડ પ્રઘોતને હરાવી પાછા વળતાં દશ રાજ્યો સાથે અહીં ચાતુર્ભૂસ રહ્યા હતા. સંવત્સરીના દિવસે ઉપવાસ કરી ઉદાયીરાજ્યે પોતાના સ્વધર્મી બંધુ અનેલા ચંડપ્રઘોતને સાચી ક્ષમાપના આપી હતી. અહીં દશપુરનગર વસાવ્યું જે તીર્થરૂપે ગણાયું; પાછળથી દશપુર-મંદિરો બન્યું.

અહીં સુંદર દશ મંદિરો છે. ઉપાશ્રય, પુસ્તકાલય વગેરે છે. ગામબહાર ટીખાઓમાંથી પ્રાચીન અવશેષો મળે છે.

અમીઝરા તીર્થ

નગરનું નામ કુન્દપુર હતું. અહીં શ્રી કૃષ્ણજીએ રૂકમણીનું અપહરણ કરી બહારગામ રહેલા અમકાઝમકા દેવીના સ્થાને જઈ લગ્ન હતું. આ નગર પ્રાચીન છે.

પરંતુ અહીંના મંદિરમાં ખીરાજમાન શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથની પ્રત્નિક ચમત્કારી મૂર્તિના નામ ઉપરથી અમીઝરા ગામને અમીઝરા નામનેા જીલ્લો રાખ્યો છે.

શહેરની મધ્યમાં લવ્ય સુંદર જિનમંદિર છે, મૂળનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથજીની ત્રણહાથ મોટી વિશાળ મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાં ભગવાન ઉપરથી એકવાર ખૂબ જ અમી ઝર્યું. કહે છે કે ડ્યાનાડ્યા ભરીને અમી ઝરવા માંડ્યું અને ત્રણ દિવસ લગલગાટ આવી રીતે અમી ઝર્યું હતું. અહીં ૩૬ હાથનું સુંદર ભોંયરું છે. આ અમીઝરા પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ અલૌકિક અને લવ્ય છે.

કિરણ ૩૬ મું

માલવાના જૈન તીર્થો

ઉજ્જૈન—માલવ દેશ પૂર્વકાળના ઇતિહાસમાં ઉજ્જૈન નગરી ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. મહારાજ શ્રીપાલના કાળથી માલવદેશનો વૈભવ આપણે સાંભળીએ છીએ. શ્રી મયનાસુંદરી માલવ દેશના હતા, ભ. શ્રી મહાવીર દેવના કાળમાં ચંડપ્રહોત આ દેશનો સ્વામી હતો. મહારાજ વિક્રમાદિત્યે આ ભૂમિ પરથી આ સંસારમાં પોતાનું નામ અમર કર્યું છે. રાજભોજની સલાના મહાં કવિ ધનપાલ તથા જૈનશાસતના જ્યોતિર્ધર શ્રી શોભનમુનિ માલવદેશમાં ઉજ્જૈન નગરીનાં જ નિવાસી હતા. માલવદેશની મુખ્ય રાજધાની ઉજ્જૈન નગરી ગણાતી હતી. આ પ્રદેશ અવંતિ દેશનો ગણાતો હતો, ક્ષિપ્રા નદીના કાંઠે આ નગરી વસેલી છે. મહારાજ સંપ્રતિએ આજ નગરમાં રાજ્ય કર્યું હતું. જૈન ધર્મની જાહેરાત તે વેળા આઈ અપાર હતી. આર્યસુહસ્તી મના સમયમાં અવંતિસુક્રમાલે તેમની પાસે દીક્ષા સ્વીકારી હતી. તેઓ ક્ષિપ્રાના કિનારે સ્વર્ગવાસી થયેલા. તેમનાં સ્મરણાર્થે શ્રી અવંતિપાર્શ્વનાથનું રમણીય જિનમંદિર આહી તેમના પુત્રે અધાવ્યું હતું. ત્યારબાદ આ મંદિર આહીણોના હાથમાં ગયું. શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરસૂરિએ કલ્યાનમંદિરના સ્તોત્ર દ્વારા પ્રભુજીને પ્રગટ કર્યો આજે ક્ષિપ્રાકાંઠાની નજીકમાં અનંતપેઠમાં શ્રી અવંતિપાર્શ્વનાથજીનું મંદિર છે. પાસે જૈન ધર્મશાળા છે. શહેરમાં શરાફમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું મંદિરમાં વાસુપૂજ્યસ્વામીનું આરાકુવામાં શ્રી ચિતામણિ પાર્શ્વનાથજીનું, તેમજ દેરાખડકીમાં, નયાપુરીમાં મંદિરો છે. કુલ ૧૫-૧૭ દેરાસરો છે. શહેરથી ૪

૩૦૮ હોકામાં હિંસા ધણી, પાપ તણો સો પુર;
જો સુખ ચાહે જીવડા, તો હોકા કર દુર.

માઈલ દૂર હૈસેગઢમાં પાર્શ્વનાથનું દેરાસર છે, તેમજ જ્યસિંહ પરામાં તથા આઠ માઈલ દૂર હસામપરામાં પણ દેરાસર છે. શ્રાવકોની વસ્તી શહેરમાં સારી છે. વિ. ના તેરમાં સૈકામાં આ શહેર મુસલમાનોની સત્તામાં હતું. આઠ સીંધીયા સરકારના હાથમાં આવ્યું. હાલ તો મધ્યભારત પ્રાંતમાં આનો સમાવેશ થતાં હિંદી સરકારના કબ્જામાં છે. અહિં ભતૂંદરીની ગુફા, સિદ્ધવડ તથા મહારાજા સવર્ધ જ્યસિંહના વખતની વેધશાળા તેમજ નદીની મધ્યમાં રહેલો મહેલ આ અર્ધા જોવાલાયક સ્થળો છે. હિંદનું ગ્રીનીચ આ શહેર ગણાય છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ લગ્ન કુંડલીનો ટાઈમ ઉજ્જૈનને મધ્યમાં રાખીને જ ગણાય છે.

મક્કીજી—ઉજ્જૈનથી ૨૪ માઈલ દૂર જી. આઈ. પી. રેલ્વેનું સ્ટેશન મક્કીજી છે. સ્ટેશનથી ગામ ૦૧ માઈલ દૂર છે. અહિં મક્કીજી પાર્શ્વનાથનું વિશાલ ગગનચુંબી મંદિર છે, મૂલનાયક પ્રભુના પ્રતિમાજી, શ્યામ રંગના સવા એ હાથના છે. મંદિર નીચેના ભોંયરામાંથી આ પ્રતિમાજી નીકળ્યા હતા. મંદિરની ચોમેર દેરીઓ છે. વર્ષો અગાઉ દિગંબરોએ અહિં પણ વિક્ષેપ કર્યો હતો. મંદિર શ્વે. જૈનસંઘે લાખખોના અર્ચે અંધાવેલું છે. આ તીર્થનો વહિવટ શેઠ આ. ક. પેઠી કરે છે. વિશાલ ધર્મશાળા અહિં છે.

રતલામ—માલવા દેશનું મોટું શહેર રતલામ ગણાય છે. અહિં સુંદર દશ મંદિરો છે. જેમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું તપાગચ્છનું મંદિર ભવ્ય તથા પ્રાચીન છે. પ્રતિમાજી સંપ્રતિ મહારાજાના સમયના છે. મંદિરો તીર્થ જેવાં છે. જૈનોની વસતિ સારી છે. જૈન ધર્મશાળા છે.

સૈબાલીયા—રતલામથી ૬ કોશ પર અને નીમલી સ્ટેશનથી નજીકમાં સૈબાલીયા આવેલું છે. અહિં શાંતિનાથજીનું પ્રાચીન મંદિર છે. પ્રતિમાજી ભવ્ય તથા ચમત્કારિક છે.

જે ઘેર જિનપૂજા નહિ, જે ઘર નહિ મુની દાન; ૩૦૯
જે ઘર ધર્મ કથા નહિ, તે નહિ પુન્યતું સ્થાન.

સાવલીજી : રતલામથી આગળ જતા નીમલી સ્ટેશનથી ૪ માઇલ પર સાવલીયાજીમાં પાર્શ્વનાથ ભ.તું સુંદર મંદિર આવેલું છે.

માંડવગઢ : ભારતની પ્રાચીન વૈભવશાલી નગરોમાં માંડવગઢ પ્રાચીન નગરી છે. ઝંડુ ગામ અહીં પહેલાં હતું. બાદ મંડન નામના લુહાર પારસમણિના સાનિધ્યથી અહીં કિલ્લો બનાવ્યો હતો આ કિલ્લો ૨૪ માઇલના ઘેરાવામાં હતો. પેથડશા અહીંના મંત્રી હત. વિ. ની સોલમી સદી સુધીનો અહીંનો ભવ્ય ઇતિહાસ મળી રહે છે. ત્રણસો જિનમંદિરો તે સમયે અહીં હતા. શ્રી સુપાર્શ્વનાથનું મંદિર અહીં તીર્થરૂપ મનાતુ હતું. પેથડશાએ ૧૮ લાખ રૂ. ખર્ચી ૭૨ દેવકુલિકાઓવાળું જિનમંદિર અહીં બંધાવ્યું હતું. ૧૬મા શક બાદ મુસ્લીમ સત્તાઓના આક્રમણથી આ તીર્થભૂમિના પ્રભાવ વૈભવ ઘટતા ગયા. તે વેળા ૩ લાખ જૈનોની અહીં વસતિ હતી અત્યાર શ્રી શાંતિનાથ ભ.તું મંદિર છે. અહીં ઐતિહાસિક અવશેષો પુષ્કળ પ્રમાણમાં મળી રહે છે. યાત્રા કરવા જેવું સ્થળ છે.

માલવાના અન્યાન્ય તીર્થો : ધારમાં સુંદર દેરાસર તથા ધર્મશાળા છે. શ્રાવકોનાં ઘરો છે. અહિંથી ઇંદોર ૪૦ ગાઉ છે. મંદ સોરમાં સુંદર દશ મંદિરો છે. ઉદાયીરાજ્યએ ચંડપ્રહોતને ક્ષમા આપી હતી તે આ સ્થાન જે દશપુર હતું, તે મંદસોરના નામથી આજે પ્રસિદ્ધ છે. શ્રાવકોના ઘર છે.

ભોપાવર : રાજમઢથી પાંચમાઇલ દૂર ભોપાવર તીર્થ છે, મહીનદી અહિં નજીકમાં છે. પ્રાચીન ભોજકુટ નગર અહિં હતું. શ્રી શાંતિનાથ ભ.ના ઊભા કાર્યોત્સર્ગધ્યાનમાં રહેલા સુંદર પ્રતિમાજી જિનમંદિરમાં છે. હમણાં જીર્ણોદ્ધાર થયો છે. પંચતીર્થોના રંગીન પટો દર્શનીય છે. બે શ્વેતાંબર ધર્મશાળાઓ છે. બાગ તથા જલકુંડ છે. આ તીર્થનો વહિવટ મુ'બઈની ગોડોજની પેઢી હસ્તક છે.

અમીઝરા : જ્વાલીયર સ્ટેટના એક જીલ્લાના ગામપરથી અમીઝરા પડયું છે અહિં જિનમંદિરમાં શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથના સુંદર પ્રતિમાજી છે આ પ્રાંતમાજી પ્રાચીન તથા પ્રલાવીક છે.

કુંભોજ તીર્થ

એમ. એસ. એમ. M. S. M. રેલ્વેની એમ. સી. M. C. લાઈનમાં મીરજથી ૧૭ અને કોલ્હાપુરથી ૧૩ માઈલ કલંગડા સ્ટેશનથી એ માઈલ કુંભોજ છે.

એક નાની ટેકરી પર શ્રી જગવલ્લભ પાર્શ્વનાથનું ભવ્ય જિનાલય છે. ત્રણ માળનું ભવ્ય મંદિર છે. નીચે ભોંયરામાં શ્રી અજીતનાથ પ્રભુજી છે. ઉપર ત્રીજે માળ શ્રી ચંદ્રપ્રભુજી છે. આ ડુંગર ઉપર ચઢવાનો પાકો અને કાચો રસ્તો છે.

હેલ્લા જીર્ણોદ્ધારની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૯૨૬ માં શ્રી વિજ્યાનંદ-સૂરીજીએ કરાવી છે.

પંજળમાં તીર્થસ્થાનો

પંજળમાં જૈન ધર્મ પ્રાચીનકાળથી પ્રચલિત છે. શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ તક્ષશિલા, હસ્તિનાપુર પધાર્યા હતા અને ત્યાં તીર્થો સ્થપાયાં છે. મથુરા-શૌરીપુર પણ તીર્થસ્થાનો ગણાય છે. ભગવાન મહાવીર પ્રભુ વીતભયપત્તન પધાર્યા હતા. સિન્ધુસૌવીરના પ્રતાપી રાજાને દીક્ષા આપી રાજર્ષિ બનાવ્યા હતા. આર્યસુહસ્તિસૂરિનો શ્રમણ સંઘ પંજળમાં વિચર્યો છે. સૂરિજીના ઉપદેશથી સમ્રાટ સંપ્રતિએ તક્ષશિલાના પ્રાચીન ધર્મચક્રરૂપ તીર્થનો ઉદ્ધાર કરી રતૂપ બનાવ્યો હતો તે આજે પણ છે.

સંવત્સરી પરિવર્તનકાર શ્રી કાલિદાસાર્યજીએ આ પ્રદેશના

જીવન જોખન રાજમદ, અવિચલ રહે ન કોય; ૩૬૨
 જો દીન જન્ય સતસંગમે, જીવનકા રૂપ સોય.

રાજમદોને જૈનધર્મી યનાવ્યા હતા. શ્રી માનદેવસૂરિએ તક્ષશિલામઃ જૈન સંઘની શાંતિ માટે લઘુશાંતિ સ્તોત્ર યનાવ્યું હતું. વાચક ઉમાસ્વાતિજી મહારાજે તક્ષશિલાના વિદ્યાપીઠ માટે તત્ત્વાર્થ સૂત્ર યનાવ્યું હતું. ચીની યાત્રી હ્યુએનસંગ લખે છે કે સિંહપુરમાં ઘણા જૈન શ્રમણો તથા જૈન મંદિરો હતાં.

આચાર્ય શ્રી હરિગુપ્તસૂરિજી અહીં પધાર્યા હતા અને રાજા તોરમાણને જૈન યનાવ્યો હતો.

શ્રી જિનદત્તસૂરિજી અહીં પધાર્યા ત્યારે પંજાબમાં જૈનધર્મની જાહોજલાલી હતી. તેમણે પાંચ નદીઓના સંગમસ્થાને પાંચ પીરોની સાધના કરી હતી.

જગદ્ગુરૂ શ્રી હીરયિજ્ઞવસૂરીશ્વરજીએ તીર્થરક્ષાના ફરમાનો અકબર પાસેથી મેળવી આગ્રા-શૌરીપુર-ફતેહપુરમાં પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હતી. ધર્મવીર યુદેરાયજી મહારાજે પંજાબ દેશનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેમના શિષ્ય મૂળચંદજી મહારાજ હતા. આ યન્ને ગુરૂ શિષ્યોએ પંજાબમાં મહાન ક્રાંતિ ફેલાવી પંજાબમાં જૈનધર્મને ગાજતો કર્યો. પાછળથી મૂળચપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયાનંદસૂરીશ્વરજી તથા તેમના વિદ્વાન પ્રશિષ્યરત્ન યુગવીર આચાર્ય શ્રી વિજયવલ્લભસૂરિશ્વરજીએ પંજાબની કાયાપલટ કરી, પંજાબમાં કોલેજ-ગુરૂકુળ-હાઈસ્કુલ-પાઠશાળા-લાયબ્રેરી-આત્માનંદ સભા તથા મંદિરો વગેરે શાસન સેવાના ઉજ્જવળ કાર્યો કરાવી પંજાબમાં જૈનધર્મની નવોત્થાપના કરી છે.

ભેરાતીર્થ

સિન્ધુ સૌથીરતા રાજા ઉદાયીનું વીતલયપત્તન એ જ ભેરા જહેલમ નદીના કિનારે આવેલું છે. પંજાબથી પેશાવર જતાં જાલા

મૂસા નામનું જ'કશન આવે છે. અહીંથી ભેરા તરફ રેલ્વે જાય છે. ભેરા સ્ટેશન છે.

અહીં પ્રાચીન મંદિર છે—આ પ્રાચીન મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર શ્રી વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્ન ઉ. શ્રી સોહનવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી શ્રી આત્માનંદ જૈન મહાસભાએ કરાવ્યો છે.

રાજા ઉદાયીએ ચેડા મહારાજની પુત્રી પ્રભાવતી સાથે લગ્ન કર્યાં અને રાણીના સંસર્ગથી જૈનધર્મનો દૃઢ રાગી બન્યો. રાણીએ દીક્ષા લીધી પણ પ્રતિમાના પૂજનનો લાભ દાસી દેવદત્તાને મળ્યો. તે કુખ્જ હતી પણ પૂજનથી સ્વરૂપવાન બની. અવનતીના ચંડપ્રહોતે દાસીનું તથા મૂર્તિનું હરણ કર્યું. ઉદાયીએ તેને હરાવ્યો અને કેદ કર્યો; પર્યુષણમાં સમાન ધર્મી જાણી મુક્તિ આપી.

તક્ષશિલા

રાવળપિંડીથી ૨૨ માઈલ તક્ષશિલા છે. પંજબનું પ્રાચીન તીર્થધામ અને જ્ઞાનવિદ્યાપીઠનું કેન્દ્રસ્થાન છે. તક્ષશિલા શ્રી આદિનાથ પ્રભુના સુપુત્ર બાહુબલીની રાજધાનીનું શહેર હતું. પ્રભુજી અહીં પધાર્યા હતા. પ્રભુજીના સ્મારક નિમિત્તે બાહુબળજીએ ધર્મચક્રની સ્થાપના કરી હતી. શત્રુજયોદ્ધારક ભાવડશાહના પુત્ર જવડશાહ તક્ષશિલામાંથી શત્રુજયગિરિપર બીરાજમાન કરવા શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનની ભવ્ય મૂર્તિ લાવ્યા હતા. શ્રી માનદેવસૂરિએ તક્ષશિલાના શ્રી સંઘની શાંતિ માટે લઘુશાન્તિ સ્તોત્ર બનાવ્યું હતું.

અહીં જૈન વિદ્યાપીઠ હતું. વાચક શ્રી ઉમાસ્વાતિજીએ તત્ત્વાર્થ-સૂત્રની રચના વિદ્યાપીઠમાં અધ્યયન કરાવવા રચ્યું હતું. હાલ તો તક્ષશિલાના ખંડેરા જોવા મળે છે.

ધર્મ ઘટતાં ધન ધટે, ધન ઘટ મન ઘટ જાય; ૩૧૩
મન ઘટતાં મનસા ધટે, ઘટત ઘટત ઘટ જાય.

કાંગડા

પંજાબના કાંગડા પણ પ્રાચીન તીર્થ છે. લાહોરથી ૧૭૦ માઇલ દૂર છે. પ્રાચીન નામ સુશર્માપુર હતું. આ નગર મહાભારત કાલના સુલતાનના રાજા સુશર્માચંદ્રે વસાવ્યું હતું.

કાંગડામાં ગિરાજમાન શ્રી આદિનાથ ભગવાનની મૂર્તિ રાજા સુશર્માે સ્થાપિત કરી હતી.

કાંગડામાં સૌથી પ્રાચીન મંદિર ઇન્દ્રેશ્વરનું છે. ઋષભદેવની સુંદર મૂર્તિ છે. દરવાજાની દિવાલમાં આ એ મૂર્તિ ચોડેલી છે.

કિલ્લામાં અંબિકાદેવીના મંદિર પાસે એ જિનમંદિરો છે. ઇન્દ્રેશ્વરના મંદિરમાં મંડપની દિવાલમાં એ જૈન મૂર્તિ છે.

કિરણ ૩૭ મું

ભારતના, જૈન, તીર્થો, પ્રવાસ

સંગ્રહ કરનાર—ચંદુલાલ ખંભાતવાલા

ભારતની ભૂમિ પર લગભગ છત્રીસહજાર જૈન પ્રાસાદ આવેલા છે, પણ તે બધા ક્યે ક્યે સ્થળે આવેલા છે. તે માલુમ પડ્યું નથી માટે સર્વે સંઘ પ્રત્યે મહારી નમ્ર વિનંતિ છે કે જે જે સ્થળોના દહેરાસરજી માહિતી મળી છે તે તે ગામ શહેર તથા તીર્થોના નામ નીચે લખેલ છે છતાં ઘણા જ ગામ રહી ગયા હશે તો હમો તે જણાવવા કૃપા કરશોજી. જેથી હવે પછીની આવૃત્તિમાં લખાય.

તા. ક.—દરેક ગામમાં દેરાસર તથા ઉતરવાની સગવડ છે તો અવશ્ય

ચતુર્વીધ સંઘને દર્શનનો લાભ લેવા વિનંતિ છે.

૧ મુંબઈ બંદર ૨ દાદર ૩ ઘાટકુપર ૪ ભાંડુપ ૫ થાણા ૬ કલ્યાણી ૭ સાહાપુર ૮ કસારા ૯ નાસીક ૧૦ માલેગામ ૧૧ લશકર (માલેગામ) ૧૨ આંદવડ ૧૩ એવલા ૧૪ ખેલાપુર ૧૫ સંગમનેર ૧૬ સીનર ૧૭ ચાલીસગામ ૧૮ ધુલીઆ ૧૯ પારોલા ૨૦ અમલનેરા ૨૧ સીરસલા ૨૨ સીરપુરવધારી ૨૩ એતરસ ૨૪ બાદરપુર ૨૫ ધરણગામ ૨૬ પાયોરા ૨૭ જલગામમેશ ૨૮ ફેજપુર ૨૯ ભુસાવલ ૩૦ મલકાપુર ૩૧ ખામગામ ૩૨ બાલાપુર ૩૩ સીરપુર ૩૪ વાશીમ ૩૫ તેલારા ૩૬ શેગામ ૩૭ આકોલા ૩૮ મૂર્તિઝાપુર ૩૯ કારળ ૪૦ ઊમરાવતી ૪૧ બખરની ચાંદુર ૪૨ એલચપુર ૪૩ મુક્તાગીરી ૪૪ ધામણગામ ૪૫ પુલગામ ૪૬ આરવી ૪૭ હીગણુઘાટ ૪૮ નાગપુર ૪૯ કામ્પટી ૫૦ ગુધીઆ ૫૧ રાજનંદ ગામ ૫૨ રાયપુર ૫૩ ઐન્દી ૫૪ વરાકા નદી ૫૫ મધુવન ૫૬ સમતસીખરજી ૫૭

ધર્મ કરતાં ધન બહે, ધન બહ મન બહ જાય; ૩૧૫
મન બહતાં મનસા બહે, બહત બહત બહ જાય.

સીતામઢી ૫૮ ભાગલપુર ૫૯ નાયનંગર ૬૦ અજમગંજ ૬૧ આલુ-
ચર ૬૨ કીરતબાગ ૬૩ કડગેલા ૬૪ કાસમબજાર ૬૫ કલકતા ૬૬
રંગુન ૬૭ કાકંદી નગરી ૬૮ લલુવાડ ગ્રામ ૬૯ ક્ષત્રીકુંડ નંગર ૭૦
ગુણાવા ૭૧ અડગાવ ૭૨ રાજગ્રહી નગરી ૭૩ વિપુલાચલ પહાડ ૭૪
રત્નાગીરી પહાડ ૭૫ ઉદયગીરી પાહાડ ૭૬ સુવલ્કુગીરી પાહાડ ૭૭
વૈભારગીરી પાહાડ ૭૮ પાવાપુરી ૭૯ વિહાર ૮૦ પટણા ૮૧ કવલ-
દ્રહ ૮૨ પાડલીપુર ૮૩ હટવરીયા ૮૪ કોસંબી નગરી ૮૫ અલાહા-
બાદ ૮૬ મુંડીગંજ ૮૭ મીરજાપૂર ૮૮ અનારસ ૮૯ ભેલપુરજી ૯૦
ભદેનીયજી ૯૧ સીંધપુરજી ૯૨ ચંદ્રવતીજી ૯૩ અયોધ્યા ૯૪ કૈળબાદ
૯૫ સાવત્થી નગરી ૯૬ નવરાહી ૯૭ લખનૌ ૯૮ કાનપુર ૯૯ ફરકા-
બાદ ૧૦૦ કપીલાનગરી.

૧૦૧ હાચરસ ૧૦૨ આગ્રા ૧૦૩ સોરીપુર ૧૦૪ હસ્તિનાપુર
૧૦૫ દીલી ૫૦૬ અંબાલા ૧૦૭ લુધીઆણા ૧૦૮ ફગવારા ૧૦૯
જલધર ૧૧૦ હુશીઆરપુર ૧૧૧ અમૃતસર ૧૧૨ લાહોર ૧૧૩
ગુજરાનવાલા ૧૧૪ પપનાબા ૧૧૫ દીદારસીંગનું ૧૧૬ રામનગર

૧૧૭ જંબુ ૧૧૮ સનખતરા ૧૧૯ નારોવાલ ૧૨૦ મુલતાન
૧૨૧ કરાંચી ૧૨૨ થરપારકર ૧૨૩ કસુર ૧૨૪ પટ્ટી ૧૨૫ જરા
૧૨૬ મહોરકોટલા ૧૨૭ અલવર ૧૨૮ ગ્વાલીઅર ૧૨૯ લશકર
૧૩૦ શોનાગીર ૧૩૧ જસી ૧૩૨ કાલપી ૧૩૩ ખીના ૧૩૪ ભીલસા
૧૩૫ સગલપુર ૧૩૬ ભોપાલ ૧૩૭ મગસીજી તીર્થ ૧૩૮ ઉજ્જન
૧૩૯ માઉ ૧૪૦ હાસલપુર ૧૪૧ નાલયા ૧૪૨ માંડવગઢ ૧૪૩
ધારનગર ૧૪૪ રાજગઢ ૧૪૫ ઈદોર ૧૪૬ સામર ૧૪૭ બડનગર
૧૪૮ ખીનાવર ૧૪૯ રતલામ ૧૫૦ ખાચરીદ

૧૫૧ સાગોહી ૧૫૨ અબરૌદગાંવ ૧૫૩ સેમલીઆગામ ૧૫૪
નીમલી ૧૫૫ જાવરા ૧૫૬ ધોધર ૧૫૭ મંદસોર ૧૫૮ પરતાગઢ

૧૫૬ નીમચ ૧૬૦ નીમચઝાવણી ૧૬૧ નીઆર ૧૬૨ ચીતોડગઢ
૧૬૩ ઉદેપુર ૧૬૪ પ્રસાદ ૧૬૫ કેશરીઆજીનિર્થ ૧૬૬ સમીનાખેડા
૧૬૭ ભીલવાસ ૧૬૮ નરશીદાબાદ ૧૬૯ અજમેર ૧૭૦ કેકડી

૧૭૧ કેકડી ૧૭૨ સદારા ૧૭૩ ધટયાલી ૧૭૪ ખવામ ૧૭૫
કાદેડા ૧૭૬ આહોડા ૧૭૭ બધેરા ૧૭૮ દેવગાંમ ૧૭૯ જૂનિયા
૧૮૦ ભિણાવ ૧૮૧ ક્ષતેગઢ ૧૮૨ કીસનગઢ ૧૮૩ જેપુર ૧૮૪
આમેર ૧૮૫ સાંગાનેર ૧૮૬ કુચામનરોડ ૧૮૭ પાલી ૧૮૮ બાલોતરા
૧૮૯ ચીનાકોડાજી ૧૯૦ આસરડા ૧૯૧ નગામેવા ૧૯૨ કારણો
૧૯૩ થોમ ૧૯૪ પાટોદી ૧૯૫ ખીડુજી ૧૯૬ કોરણા ૧૯૭ કલ્યાણ-
પુર ૧૯૮ આસોત્રા ૧૯૯ સરાણા ૨૦૦ પાડલાજી

૨૦૧ પંચભદ્રા ૨૦૨ જેસલમેર ૨૦૩ લોદરવા ૨૦૪ જોધપુર
૨૦૫ ઓસાનગરી ૨૦૬ ડેડાગામ ૨૦૭ ખેડવા ૨૦૮ અન્દલાકાગુડા
૨૦૯ રૂપાવાસ ૨૧૦ દીવાણુદી ૨૧૧ કુરણા ૨૧૨ ગુંદામ ૨૧૩
રોયઢ ૨૧૪ મોડાવસ

૨૧૫ ડીરી ૨૧૬ કુલથાણા ૨૧૭ ભાંવરી ૨૧૮ ગઢવાડા ૨૧૯
સોજત ૨૨૦ રામાસણી ૨૨૧ અગડી ૨૨૨ જાણુંદા ૨૨૩ ચતુરાજી-
કાગુડા ૨૨૪ રૂપાવાસ ૨૨૫ ખાસણા ૨૨૬ ખોખરા ૨૨૭ ધણુલા
૨૨૮ ભુરવાડા ૨૨૯ દેવલી ૨૩૦ ખીજાવાસ ૨૩૧ રડાવસ ૨૩૨
૨૩૩ ખીગેડામોટા ૨૩૪ વેલાવસ ૨૩૫ ચિરપટિયા ૨૩૬ ચોપડા
ચંડા રાણાવાસ ૨૩૮ માંડા ૨૩૯ પાંચેટિયા ૨૪૦ ભીમાલિયા ૨૪૧
ધામલી ૨૪૨ આંતા ૨૪૩ જોબનવર ૨૪૪ જાહણા ૨૪૫ જુડાગુડા
૨૪૬ સોજત ૨૪૭ ભેસાણા ૨૪૮ સરથારી ૩૪૯ મુસાલાયા ૨૫૦
૨૫૧ ખારનાથીકા ૨૫૨ ગાંગુરકા ૨૫૩ દુદોડ ૨૫૪ ચંડાવળ ૨૫૫
ધાકડી ૨૫૬ ધીનાવસ ૨૫૭ કંટાલીયા ૨૫૮ સિયાટ ૨૫૯ ફેલવાદ
૨૬૦ ખાચી ૨૬૧ મારવાડ જંકશન ૨૬૨ મેરતારોડ ૨૬૩ ફલોડી

निर्धनीयो धन धञ्छे धञ्छुं, पुन्य न क्रीडुं पूरवतञ्छुं; डाञ्
सांञ् पडे सांलाणे भेण, सांघि नव ने तूटे तेर.

तीर्थ २६४ हरसोला २६५ पाहुंअरी २६६ हरसोर २६७ डेगाण्णा-
२६८ थांलला २६९ विलिया २७० आलण्णयावास २७१ डेकीह २७२
धडवा २७३ रीयां २७४ पुन्हल्लु २७५ आउमेर २७६ भाउभा २७७
अकसा २७८ असोल २७९ भीशाला २८० सण्णधरी २८१ नगर
२८२ गाद्वी २८३ योहटन २८४ टांपरा २८५ तलवाडा २८६ गुडा
२८७ नागोर २८८ वीकानेर २८९ मालपूरा २९० पय्येवर २९१
डिरावल १९२ ओरडा २९३ साहापुरा २९४ काहीसहण्णा २९५
हीकाण्णा २९६ कनेकण्णु २९७ काहीया २९८ धटडीयां २९९ २९९
३०० धनोप ३०१ सांगरियां ३०२ रहेडे ३०३ कुलीयां-कलां ३०४
अञ्छमेडा ३०५ आसेडा ३०६ अअउ ३०७ डोरड ३०८ लुना ३०९
आलेर ३१० आहोर ३११ लेसवाडा ३१२ आलावा ३१३ हयालपुरा
३१४ भेहण्णे ३१५ अवरसा ३१६ पावटी ३१७ अडली ३१८ थांवल
३१९ हरण्ण ३२० अवरगरी ३२१ गुडाआलोतान ३२२ अवाण्णां ३२३
युडा ३२४ ओकरा ३२५ भांडवाला ३२६ सीववाली.

उरउ लुती ३२८ भांडलां ३२९ आंधण्णवाडी ३३० केशवण्णे
३३१ कवलां ३३२ अरहडे ३३३ कवेरडा ३३४ गोधण्णा ३३५ आला
३३६ नोसरा ३३७ लोटा ३३८ ओलाण्णा ३३९ रोडला ३४० मुंडवा
३४१ श्रीराध ३४२ लांहरण्णण्ण ३४३ आलवाडा ३४४ गोधहिला-
३४५ पांहरडी ३४६ भेनडा ३४७ आगरा ३४८ सायला ३४९ गोल-
३५० आकोली ३५१ साथु ३५२ कांण्णाहर ३५३ रामपुरीया ३५४ नुन
३५५ दीदाल ३५६ कुंडाकाण्णेडा ३५७ सीयाण्णा ३५८ सहरीया ३५९
संकराण्णां ३६० सुराण्णे ३६१ भेगालबा ३६२ अवरण्णणी ३६३ मीडडी
३६४ थुंआ ३६५ आकरी ३६६ सीयाण्णा ३६७ सायना ३६८ सवण्णा
३६९ अलेर ३७० देवावरा ३७१ गरी ३७२ पीपनया ३७३ सुमेर
३७४ नीआण्ण ३७५ कालुअण्णुदपुर ३७६ हरीपुर ३७७ कुडकी

૩૧૮ પુત્ર્ય પુરા જન્મ હોત હે, ઉદય હોય તમ પાપ;
સુકે વનકી લાકડી, પ્રજ્જળે આપોઆપ.

૩૭૮ ઝુઠા ૩૭૯ લાંબાયાં ૩૮૦ કુશાળપુર ૩૮૧ આગેવા
૩૮૨ ચાંવડિયા ૩૮૩ નીખેડાકાલા ૩૮૪ નીખેલ ૩૮૫ અહુંદા ૩૮૬
જેતારણા ૩૮૭ અહુલું ૩૮૮ પીપાડ ૩૮૯ સાથીણા ૩૯૦ કોશાણા
૩૯૧ નાડસર ૩૯૨ વરાણા ૩૯૩ ખરીયામદાવતાન ૩૯૪ કાલાઉના
૩૯૫ ખોયલ ૩૯૬ ખાલા ૩૯૭ ભાવી ૩૯૮ કાખરડા ૩૯૯ પીચયાક
૪૦૦ ખોડંદા ૪૦૧ ખીલાડા ૪૦૨ નાંદાણોખેધાણો ૪૦૩ જ્ઞેન્નવર
૪૦૪ ઘડોલો ૪૦૫ અહુદો ૪૦૬ યુસી ૪૦૭ દાલોવ ૪૦૮ ઈટાગડો
૪૦૯ ખારડા ૪૧૦ ખોડ ૪૧૧ નીવલ ૪૧૨ રાણીખોડા ૪૧૩ નાડોલ
૪૧૪ કોટસોલકીયારો ૪૧૫ જ્ઞેતસિદ્ધકાચુડા ૪૧૬ સાવલતા ૪૧૭
ખીવાડા ૪૧૮ જવાલો ૪૧૯ છાંછેરી ૪૨૦ સાંડેરાવ ૪૨૧ ચાણોદ
૪૨૨ આના ૪૨૩ જ્ઞેનડી ૪૨૪ દાયલાણાવડો ૪૨૫ કાનપુરા
૪૨૬ વેલસર ૪૨૭ વરકાણા તીર્થ ૪૨૮ આછા ૪૨૯ અલાણો
૪૩૦ પાવે ૪૩૧ માલહું ૪૩૨ પાલડી ૪૩૩ વિછોડા ૪૩૪ ખરામી
૪૩૫ કવલા ૪૩૬ દુન્નણો ૪૩૭ પોચાવા ૪૩૮ ડેડા.

૪૩૯ વાગોલ ૪૪૦ છોટીસાદરી ૪૪૧ મુદાડા ૪૪૨ મગરતલાવ
૪૪૩ ઘાણેરા ૪૪૪ મુછાલામહાવીર ૪૪૫ પનોતા ૪૪૬ જીવદમડી
૪૪૭ માંડલે ૪૪૮ પીલોવણી ૪૪૯ દાદાઈ :૪૫૦ આખાગામ ૪૫૧
સીદ્ધ ૪૫૨ ધુણો ૪૫૩ ખીમાડા ૪૫૪ વાંકરી ૪૫૫ ઉરણો ૪૫૬
ખીવાણુડો ૪૫૭ કવરાડો ૪૫૮ ક્ષેત્રપુરા ૪૫૯ પોટખાલીયા ૪૬૦ ખોચા
૪૬૧ વીજ્જેવા ૪૬૨ રોપલા ૪૬૩ વીસલપુર ૪૬૪ દેખલી ૪૬૫
નાણાગામ ૪૬૬ રાણીગામ ૪૬૭ ધુણી ૪૬૮ ભુતી ૪૬૯ ભુદી ૪૭૦
ભાસદઉ ૪૭૧ ખીખેલ ૪૭૨ નાંવી ૪૭૩ લુણાવા ૪૭૪ ઝુડાલા
૪૭૫ કોશીલાવ ૪૭૬ એનલારોગુદો ૪૭૭ તખ્ખનગઠ ૪૭૮ ખરદ્રડો
૪૭૯ ખેડા ૪૮૦ સેસલી ૪૮૧ વાલી ૪૮૨ દેસુરી ૩૮૩ કારેટા
૪૮૪ સાદડી ૪૮૫ રાણુકપુરતીર્થ ૪૮૬ નાદલાઈ ૪૮૭ મગરા ૪૮૮

બાર ખોલાવણુ બેસલું, ખીડું બે કર જોડ; ૩૧૯
 પાંચ બબ્બા જીજીધર હોવે, તસ ધર જોઈએ દોડ.

કીબરલી ૪૮૯ સાંતપુર ૪૯૦ પાડીવ ૪૯૧ વાટેરા ૪૯૨ ગોઈલ
 ૪૯૩ માંડરોડા ૪૯૪ બાબલ ૪૯૫ બોખ્યાવ ૪૯૬ રેવદર ૪૪૭
 વરોણુ ૪૯૮ જીરાવળ ૪૯૯ રાયપુર ૫૦૦ કિતમણુ ૫૦૧ નાનુખી
 સમાવા ૫૦૨ મોટા ખીસમાવા ૫૦૩ આંગસાણુ ૫૦૪ અઢરવાડા
 ૫૦૫ બડ્યામ ૫૦૬ કરેલ ૫૦૭ રેવાડા ૫૦૮ જોગાપુર ૫૦૯ પાલડી
 ૫૧૦ જોએલા ૫૧૧ ભેવ ૫૧૩ પોશાલીઆ ૫૧૩ દેલદર ૫૧૪
 ૫૧૫ ઉંડ ૫૧૬ મડવાડીયા ૫૧૭ મડવાડા ૫૧૮ મનાદરા ૫૧૯
 મનોરા ૫૨૦ જામોતર ૫૨૧ ભુંતગામ ૫૨૨ બરલુટ ૫૨૩ નારાદ્રા
 ૫૨૪ માડાણી ૫૨૫ પીડવાડા ૫૨૬ અબ્બરીઆ ૫૨૭ બામનવાડા
 ૫૨૮ નાદીઆ ૫૨૯ લોટાણાજી ૫૩૦ કરોજ ૫૩૧ શીરોહી ૫૩૨
 જાનોલી ૫૩૩ વીરવાડા ૫૩૪ માડવડા ૫૩૫ નાદીઆ ૫૩૬ લોટાણાજી
 ૫૩૮ દેનાજી ૫૩૮ કોજરા ૫૩૯ શાણુવાડા ૫૪૦ પેજવા ૫૪૧
 ૫૪૨ ગડ બાલદા ૪૪૪ અણુદોર ૫૪૫ મોરલી ૫૪૬ ઝોડ ૫૪૭
 વેલદર ૫૪૮ શીવગંજ ૪૫૯ સુલ્લી ૫૫૦ ભટાણા.

૫૫૧ જોતાવાડા ૫૫૨ બાંટ ૫૫૩ પાઉડી ૫૫૪ આમતરા
 ૫૫૫ અંદેરીઆ ૫૫૬ ખરેડી (આબુતિર્થ) ૫૫૭ આબુતોર્થ ૫૫૮
 મીરપુર ૫૫૯ કુભારીઆતોર્થ ૫૬૦ પાલણુપુર ૪૬૧ દીશા ૫૬૨
 આસેડા ૫૬૩ વડાવળ ૫૬૪ ભડથ ૫૬૫ ડીસાકેમ્પ ૫૬૬ રાનેર
 ૫૬૭ ખેમણા ૫૬૮ થરાદ ૫૬૯ કુવા ૫૭૦ *મોરોટા ૫૭૧ *પીલુડા
 ૫૭૨ માંગરોલ ૫૭૩ નારોલી ૫૭૪ મોરખાણુ ૫૭૫ માંડકા ૫૭૬
 તીથગામ ૫૭૭ કોરવાડા ૫૭૮ જોતદા ૫૭૯ પાથાખાડા ૫૮૦ આરલી
 ૫૮૧ ધનીઆવાડા ૫૮૨ ખીમત ૫૮૩ દિવોદર ૫૮૪ તોરવાડા ૫૮૫
 રૈયા ૫૮૬ કુવાળા ૫૮૭ વાતમ ૫૮૮ ભામર ૫૮૯ મિડીપાલડી ૫૯૦
 ભોરોલ ૫૯૧ લુવાણા ૫૯૨ સુઈગામ ૫૯૩ વાવ ૫૯૪ અસારા
 ૫૯૫ બેણુપ ૫૯૬ સણુવાલ ૫૯૭ ઢીમાં ૫૯૮ બાણતરી ૫૯૯
 સાતળપુર ૬૦૦ બહુતરા

૩૨૦ ખાત ખાત સખ એક હે, ખત લાવનમેં ફેર;
એક પવન ખાદલ મીલે, એક હિ દેત વિખેર.

૬૦૧ ઉચાસણા ૬૦૨ મુજપુર ૬૦૩ સંખેશ્વરા (તિથ) ૬૦૫
કુકરાણા ૬૦૬ ચંદુરમોટી ૬૦૬ કુખારઈ ૬૦૭ દુવડ ૬૦૮ પંચાસર
૬૦૯ વાધેલ ૬૧૦ સમી ૬૧૧ લોલાડા ૬૧૨ નાનીચંદુલ ૬૧૩
ધધણા ૬૧૪ નાયકા ૬૧૫ વારાઈ ૬૧૬ કોરડા ૬૧૭ રાધનપુર ૬૧૮
૬૧૯ કમાલપુર ૬૨૦ આણાવરપુર ૬૨૧ નવુગામ ૬૨૨ રાંકુ ૬૨૩
૬૨૪ નજુપુરા ૬૨૫ દુદખા ૬૨૬ કસરા ૬૨૭ કંખોઈ ૬૨૮ વડા
૬૨૯ કાકેર ૬૩૦ જીણુ ૬૩૧ થરા ૬૩૨ રાણુકપુર ૬૩૩ સાસમ
૬૩૪ ચાંગા ૬૩૫ ભંડાણા ૬૩૬ સલમકોટ ૬૩૭ નાંદોતરા ૬૩૮
વગદ ૬૩૯ વેડ્યાં ૬૪૦ જગોણા ૬૪૧ ભુતડી ૬૪૨ જ્ઞેસલેણી
૬૪૩ ભંડાણા ૬૪૪ સલ્લાગામ ૬૪૫ કુલાસણુ ૬૪૬ ટાકરવાડા
૬૪૭ ચંડીસર ૬૪૮ મેના ૬૪૯ પરખડી ૬૫૦ જ્ઞોત્રા ૬૫૧ પાંચડી
૬૫૨ વણુમોલ ૬૫૩ વડગામ ૬૫૪ ટેંખાચુડી ૬૫૫ સીસરાણા

૬૫૬ ચિત્રોડા ૬૫૭ ઘોડીયાલ ૬૫૮ મંમતાપુર ૬૫૯ પિલુચા
૬૬૦ કોદરામ ૬૬૧ ડાલવાણુ ૬૬૨ મગરવાઢા ૬૬૩ કોટડી ૬૬૪
પાંચોલા ૬૬૫ ધનાલી ૬૬૬ મોરીઆ ૬૬૭ મજ્જદર ૬૬૮ જસવાડા
૬૬૯ ખસુ ૬૭૦ જીખરી ૬૭૧ જમપુર ૬૭૨ સમોજી ૬૭૩ રાજપુર
૬૬૪ કડી ૬૭૫ કૈઅલ ૬૭૬ સુરજ ૬૭૭ વડુગામ ૬૭૮ આદરજ
૬૭૯ નંદાસણુ ૬૮૦ કંડગામ ૬૮૧ ડાંગરવા ૬૮૨ ધુમાસણુ ૬૮૩
એંદરાડ ૬૮૪ કરજીસણુ ૬૮૫ ધરાણા ૬૮૬ ખેરપુર ૬૮૭ પાટણુ
૬૮૮ સરીયાદ ૬૮૯ રણુજ ૬૯૦ મણુદ ૬૯૧ સંડેર ૬૯૨ કંથરાવી
૬૯૩ જિંદરા ૬૯૪ સંખારી ૬૯૫ વાયડ ૬૯૬ વાગડોદ ૬૯૭ સારૂપ
૬૯૮ સાંકરા ૬૯૯ ચાણુરમા ૭૦૦ ધીણુજ.

૭૦૧ વડાવળી ૭૦૨ સંખલપુરે ૭૦૩ મુદેરા ૭૦૪ ગાંભુ
૭૦૫ લણુવા ૭૦૬ કાલરી ૭૦૭ રાતેજ ૭૦૮ ચવેળી ૭૦૯ દેયલી
૭૧૦ આહાણુવાડા ૭૧૧ ડેડાણા ૭૧૨ રૂપુરા ૭૧૩ દેનમાલ ૭૧૪

卐 श्री वासुपूज्य स्वामी अनालय 卐

~ॐॐॐ क२छ-भापर ॐॐॐ~

क२छ अण्डासानी पंचतीर्थींछे मोटर रस्ते जतां मांडवीथी सोण
माघल पर भापर नामनुं नानककुं गाम आवे छे. त्यां लवी ज्वोना
मुक्तिधाम जेवुं उपरनुं अनालय श्री संघना तन, मन अने धनथी
नवीन अंधायेल छे तेनी प्रतिष्ठा संवत २००५ ना महा सुदी ७ ना
थर्छ छे. तो अत्रे आवनार दरेक भाग्यशाणी अंधुओने दर्शनतो लाल लेवा
विनंति छे.

आ अनालयनो डेटो शा. वेरशी जेठाभाध जगाणी, गाम
क२छ-भापर वाणा तरङ्गी दर्शनार्थे मुकावेल छे.

卐 મહાન પ્રભાવિક તીર્થના ભગવંતો 卐

શ્રી લોઢણ
પાર્શ્વનાથજી
ડભોઈ

૩ શ્રી અંતરીક
પાર્શ્વનાથજી
આકોલા

શ્રી શેરીસા
પાર્શ્વનાથજી
શેરીસા

૬ શ્રી શંખેશ્વર
પાર્શ્વનાથજી
શંકેશ્વર

શ્રી
૯ શ્રી સ્થંભણ
પાર્શ્વનાથજી
ખંભાત

૯ શ્રી મુળીયા
પાર્શ્વનાથ
અમદાવાદ

૧ શ્રી આદીશ્વર ભગવાન ૪ શ્રી સહસ્ત્રજ્ઞા પાર્શ્વનાથજી ૭ શ્રી શાંતીનાથ ભગવાન
શત્રુજય બેધપુર વઢવાણ

卐 શ્રી માંગલીક સ્તુતિ 卐

તારાથી નહિ અન્ય સમર્થ દીનનો, ઉદ્ધારનારો પ્રભુ
મહારાથી નહિ અન્ય પાત્ર જગમાં, જ્ઞેતા જડે હે વિભુ
મુક્તિ મંગલ સ્થાન તોય મુજને, ઇચ્છા ન લક્ષ્મી તણી
આપો સમગ્ર રત્ન શ્યામ જીવનને, તો તૃપ્તી થાયે ધણી.

આ ભગવંતના ફેટા શા. વેરસી જેઠાભાઈ જગાણી ગામ કચ્છ
માપરે વાળા તરફથી દર્શનાર્થે મુકેલ છે.

રાણી પાણી ને પાંદડા, ત્રણનો એક સ્વભાવ; ૩૨.૧
 ઉંચે કુલે અવતરી, નીચા ઉપર ભાવ.

ગોરાદ ૭૧૫ પીડારપુર ૭૧૬ અંબાઈ-સોલંકી ૭૧૭ બેચર ૭૧૮
 મહેસાણા ૭૧૯ લિંચ ૭૨૦ છઠીઆરડા ૭૨૧ વડસમા ૭૨૨ સાલડી
 ૭૨૩ મેજી ૭૨૪ બત્રોલ ૭૨૫ લાખણજ ૭૨૬ અંબાસણ ૭૨૭
 માકણજ ૭૨૮ જોરણજ ૭૨૯ પામેર ૭૩૦ ભુલસણા ૭૩૧ સામેત્રા
 ૭૩૨ ધાલોસણા ૭૩૩ મોટી દાગી ૭૩૪ પઢાદીઆ ૭૩૫ આખજ
 ૭૩૬ જગદુન ૭૩૭ આમોસણ ૭૩૮ પાત્રોદરા ૭૩૯ ખેરવા ૭૪૦
 વિજાપુર ૭૪૧ લોદરા કુઠર આગલોડ ૭૪૩ સમોજી ૭૪૪ ગવાડા
 ૭૪૫ પેઢામલી ૭૪૬ આંગેલ ૭૪૭ નવાસંધપુર ૭૪૮ સરદારપુર
 ૭૪૯ વિદ્રોલ ૭૫૦ ગેરીતા ૭૫૧ બોર ૭૫૨ લાડોલ ૭૫૩ પુંધરા
 ૭૫૪ ડાલલા ૭૫૫ રણાસણ ૭૫૬ મહુડી ૭૫૭ વિહાર ૭૫૮ કોલ-
 વડા ૭૫૯ કુકરવાડા ૭૬૦ ખરોડ ૭૬૧ આમણુવાડા ૭૬૨ ટેટોદણ
 ૭૬૩ વડાસણ ૭૬૪ બિત્રોદરા ૭૬૫ જંત્રાળી.

૭૬૬ પીલવાઈ ૭૬૭ દેવડા ૭૬૮ વેડા ૭૬૯ ઉચખલ ૭૭૦
 ચરાડા ૭૭૧ દગાવાડીયા ૭૭૨ ગોળરીઆ ૭૭૩ કુદેડા ૭૭૪ બિંબા
 ૭૭૫ બિનાવા ૭૭૬ સિદ્ધપુર ૭૭૭ દુડાવ ૭૭૮ એદોર ૭૭૯ દાસજ
 ૭૮૦ મહેરવાડા ૭૮૧ કલ્યાણ ૭૮૨ ડાબી ૭૮૩ આમણુવાડા
 ૭૮૪ મેત્રાણા ૭૮૫ કહોડા ૭૮૬ લિંબોદરા ૭૮૭ સોગમ ૭૮૮
 રાધિજ ૭૮૯ નારદીપુર ૭૯૦ સાંતેજ ૭૯૧ જામલા ૭૯૨ બાલવા
 ૭૯૩ મોટુંઆદરજ ૭૯૪ ખોરજ ૭૯૫ બિનાઉ ૭૯૬ પાનસર
 ૭૯૭ પરીઅત્ર ૭૯૮ સરઢવ ૭૯૯ વાંસણ ૮૦૦ દહેગામ ૮૦૧
 આંતીઆ ૮૦૨ ધારીસણા ૮૦૩ વડાસા ૮૦૪ મગોડી ૮૦૫ જલુદ્રઢ
 મોટા ૮૦૬ મોટા ઈસનપુર ૮૦૭ છાલા ૮૦૮ હાલીસા ૮૦૯ ખરીયલ
 ૮૧૦ વિસનગર ૮૧૧ ભાલક ૮૧૨ દેણુપ ૮૧૩ કડા ૮૧૪ ગુંજ
 ૮૧૫ સવાળા ૮૧૬ ખરવડા ૮૧૭ લાછડી ૮૧૮ ખરદા ૮૧૯ ભાંડુ
 ૮૨૦ કામણપુર-ગોઢવા ૮૨૧ બિદલપુર ૮૨૨ કમાણ ૮૨૩ ગોઠવા
 ૮૨૪ ખેરાણ ૮૨૫ વડનગર ૮૨૬ સિખોદર ૮૨૭ ઉમતા ૮૨૮

૩૨૨

ભર્યાં સો છત્રકે નહિ, છત્રકે સો અધા;
ધોડાં સો ભુકે નહિ, ભુકે સો ગદ્દા.

પીપરદર ૮૨૯ ચાણસોડાં ૮૩૦ લુણુવા ૮૩૧ ઉઢઈ ૮૩૨ ડલાડ
૮૩૩ વલાદ ૮૩૪ જસકા ૮૩૫ મછવા ૮૩૬ ઉણાદ ૮૩૭ મંડાલી
૮૩૮ અડીઆ ૮૩૯ દુનાવાડી ૩૪૦ વાંસા ૮૪૧ જમનાપૂર ૮૪૨
ઐરતવાડા ૮૪૩ ખાખર ૮૪૪ ધડીઆ ૮૪૫ આંતરસુઆ ૮૪૬
માંડવા ૮૪૭ ઈડર ૮૪૮ વડાલી ૮૪૯ સાખલી ૮૫૦ ટીટોઈ ૮૫૧
દાવડ ૮૫૨ સાહેઆપુર ૮૫૩ ઉંટડો ૮૫૪ ખેડખાલા ૮૫૫ જમલા
૮૫૬ દેરોળ ૮૫૭ ગરોડા ૮૫૮ સાદરા ૮૫૯ તારંગાણીતીર્થ ૮૬૦
સાઢંઆ ૮૬૧ ઈલોલ ૮૬૨ હાપા ૮૬૩ કટોસણુ ૮૬૪ મોહનપુર
૮૬૫ વખતાપૂર ૮૬૬ જોટાણુ ૮૬૭ દધાલિયા ૮૬૮ દેધરોટા
૮૬૯ અડપોદરા ૮૭૦ ઇટાદરા ૮૭૧ રણુસણુ ૮૭૨ ઈરિસોલી ૮૭૩
ડમોડા ૮૭૪ સરડોઈ ૮૭૫ હડાદ ૮૭૬ ધાનેરા ૮૭૭ તેરવાડા.

૮૭૮ માણુસા ૮૭૯ તાજપુરી ૮૮૦ ભાલુસણુ ૮૮૧ પોસી
૮૮૨ એકલારા ૮૮૩ પુંજાપરા ૮૮૪ વરસોડા ૮૮૫ ખાનપુર ૮૮૬
અમરાજીનું મુવાકુ ૮૮૭ રખીઆળ ૮૮૮ રંગજીનું યુવાકુ ૮૮૯
વડોદરા (દમોડા) ૮૯૦ પાજીંદર ૮૯૧ વડોદરા (ડમોડા) ૮૯૨
અમદાવાદ ૮૯૨ નરોડા ૮૯૩ દેહેગામ ૮૯૫ પ્રાંતીજ ૮૯૬ વાઘપુર
૮૯૭ એરાણુ ૮૯૮ હરસોલ ૮૯૯ ધડી ૯૦૦ મોડાસા ૯૦૧ ધડકણુ
૯૦૨ વળાદ ૯૦૩ ઓગણુજ ૯૦૪ વહેલાર ૯૦૫ રાએપુર ૯૦૬
ગીરમથા ૯૦૭ કોઆ ૯૦૮ પરડોલ ૯૦૯ હીરાપુર ૯૧૦ અઢાલજ
૯૧૧ એદરોડા ૯૧૨ ઊવાસદ ૯૧૩ જોતડાપુર ૯૧૪ પોર ૯૧૫
જમીએતપુરા ૯૧૬ ઝુડાળ ૯૧૭ ટેંઆ ૯૧૮ કમુંદરા ૯૧૯ ઊણાદ
૯૨૦ દાલોદ ૯૨૧ મોરઈઆ ૯૨૨ સરખેજ ૯૨૨ ભાત ૯૨૪
ગોધાવી ૯૨૫ ગોરજ ૯૨૬ સાણુંદ ૯૨૭ કુંદેરા ૯૨૮ ખસ ૯૨૯
ભડીયાદ ૯૩૦ સુંદરીયાણુ ૯૩૧ સરવાલા ૯૩૨ ધોલેરા ૯૩૩ પિંપલી
૯૩૪ ધંધુકા ૯૩૫ પીયાદરા ૯૩૬ નાનોદરા ૯૩૭ યુંદી ૯૩૮ કાવીઠા
૯૩૯ બાવલા ૯૪૦ ચલોડા ૯૪૧ અંદરખા ૯૪૨ ઉતેલીઆ ૯૪૩

વાણી પાણી એ સદા; પવિત્રતા કરનાર;
લલના લાલચ એ સદા; આપદના દાતાર.

૩૨૩

ક્રંદ ૯૪૪ ઘોલકા ૯૪૫ વીરમગામ ૯૪૬ માંડલ ૦૪૭ છનીઆર
૯૪૮ રૂપાલ ૯૫૯ સીતાપુર ૯૫૦ દેત્રોજ ૯૫૧ પનાર ૯૫૨ કુકાવા
૯૫૩ ગુજળા ૯૫૪ દશલાણા ૯૫૪ ભોયણીજીતીર્થ ૯૫૬ રામપુરા
૯૫૭ ડહાણા ૯૫૮ દાલોદ ૯૫૯ વણા ૯૬૧ વણોદ ૯૬૨ સેજકપુર
૯૬૩ પાળીઆદ ૯૬૪ ઉપરીઆળા (તીર્થ) ૯૬૫ બળાણા ૯૬૬
દસાડા ૯૬૭ વડગામ ૯૬૮ કલાડા ૯૬૯ પાટડી ૯૭૦ ચોટીલા ૯૭૧
સુરેલ ૯૭૨ ઓડુ ૯૭૩ ઝીઝુંવાડા ૯૭૪ આદરીઆણા ૯૭૫ થાન
૯૭૬ મુળી ૯૭૭ સરા ૯૭૮ નારીઆણા ૯૭૮ સાયલા ૯૮૦ ધ્રાંગધરા
૯૮૧ આંટાવદર ૯૮૨ ધુમઠ ૯૮૩ પુવા ૯૮૪ દેવચરાડી ૯૮૫ સરળા
૯૮૬ કંઠ ૯૮૭ ટીકર ૯૮૮ હાગવદ ૯૮૯ સીતાપુર.

૯૯૦ સરકળી ૯૯૧ વઠવાણક્યાંપ ૯૯૨ વઠવાણશહેર ૯૯૩
અલ્લાજી ૯૯૪ બરવાળા ૯૯૫ લીંબડી ૯૯૬ લખતર ૯૯૭ ચુડા
૯૯૮ રાણપુર ૯૯૯ વાંકનેર ૧૦૦૦ ચોકડી ૧૦૦૧ રાજપુર ૧૦૦૨
ભાનનગર ૧૦૦૩ શંખોદરા ૧૦૦૪ કચ્છમુંદા ૧૦૦૫ મોટીખાતર
૧૦૦૬ નાનીખાખર ૧૦૦૭ ટુંઢા ૧૦૦૮ ભુજપુર ૧૦૦૯ તુંબડી
૧૦૧૦ કડાગરો ૧૦૧૧ રામણીઆ ૧૦૧૨ છસરો ૧૦૧૩ આસ્ઠ
૧૦૧૪ દેશરપર ૧૦૧૫ વાંકી ૧૦૧૬ ગોએલશમા ૧૦૧૭ પત્રી
૧૦૧૮ કુંદરડી ૧૦૧૯ કપેઓ ૧૦૨૦ નવીનાર ૧૦૨૧ બેરાળ ૧૦૨૨
ભુણી ૧૦૨૩ વટાલા ૧૦૨૪ ભદ્રેશ્વર ૧૦૨૫ મોખા ૧૦૨૬ સામા-
ધોધા ૧૦૨૭ ભુવડ ૧૦૨૮ ધમડકું ૧૦૨૯ વીજસર ૧૦૩૦ વોધ
૧૦૩૧ કંથકોટ ૧૦૩૨ ચામરડી ૧૦૩૩ ચોખારી ૧૦૩૪ સુવી
૧૦૩૫ ચીતરોડ ૧૦૩૬ ગેડી ૧૦૩૭ કાજમરે ૧૦૩૮ બેસડા ૧૦૩૯
એલા ૧૦૪૦ કિડીઆનગર ૧૦૪૧ સણુવો ૧૦૪૨ ગંગોદર ૧૦૪૩
રાપરવાગડવાલી ૧૦૪૪ ફતેગઠ ૧૦૪૫ આદિશ્વર ૧૦૪૬ ભીખાસર
૧૦૪૭ પાલાશવું ૧૦૪૮ લાકડીકે ૧૦૫૯ આધોઈ ૧૦૫૦ વાંઢીયુ

૩૨૪ ભવભવ નાટક તું વળી, નાચ્યો કરી બહુ રૂપ;
નાટક એક શું નાચ્યો, જો છુટે ભવકુપ.

૧૦૫૧ ભયાઉ ૧૦૫૨ દુધઈ ૧૦૫૩ ગલઆધર ૧૦૫૪ અંગર
૧૦૫૫ ભુજ ૧૦૫૬ કોટડો ૧૦૫૭ માનકુઓ ૧૦૫૮ ડગલા ૧૦૫૯
મજલમંગવાણા ૧૦૬૦ નખત્રાણા ૧૦૬૧ અંગીઓ ૧૦૬૨ વીચોણ
૧૦૬૩ તાલા ૧૦૬૪ આંદીઓ ૧૦૬૫ સુખપુર ૧૦૬૬ વરસર ૧૦૬૭
તેરા ૧૦૬૮ નળીઓ ૧૦૬૯ જશાપુર ૧૦૭૦ જખોબંદર ૧૦૭૧
લાજા ૧૦૭૨ શીંથોડી ૧૦૭૩ પરખઉ ૧૦૭૪ વારાપદ્ધર

૧૦૭૫ વાંકુ ૧૦૭૬ અરખાણા ૧૦૭૭ રાપરગઢવાલી ૧૦૭૮
સુથરી ૧૦૭૯ શહેરા ૧૦૮૦ કોહારા ૧૦૮૧ સાધવ ૧૦૮૨ વરાડીયા
૧૦૮૩ રવા ૧૦૮૪ વિંગણુ ૧૦૮૫ નાણુપુર ૧૦૮૬ મંજલરેલડીઓ
૧૦૮૭ રાંધણુજર ૧૦૮૮ હુમરા ૧૦૮૯ દેવીપર ૧૦૯૦ ચીઓશર
૧૦૯૧ કોટડીમહાદેવપુરી ૧૦૯૨ નાનુરતડીઓ ૧૦૯૩ મોટોરતડીઓ
૧૦૯૪ ડોણુ ૧૦૯૫ શાંધાણુ ૧૦૯૬ લહેડી ૧૦૯૭ સાખરાઈ ૧૦૯૮
હાલાપુર ૧૦૯૯ આચ્છેટ ૧૧૦૦ ગોધરો ૧૧૦૧ દેદીઓ ૧૧૦૨
ગુદીઓળી

૧૧૦૩ વાંઠ ૧૧૦૪ કરાંધી ૧૧૦૫ આપંટ ૧૧૦૬ ગઢરીશા
૧૧૦૭ નાનોઓસંખીઓ ૧૧૦૮ ભીઅસરા ૧૧૦૯ વીંઠ ૧૧૧૦ તણુ-
વાણું ૧૧૧૧ અનડોઠ ૧૧૧૨ આરો ૧૧૧૩ મોટોઓશખીઓ ૧૧૧૪
પુનડી ૧૧૧૫ મોટોરાપણુ ૧૧૧૬ લાયગ ૧૧૧૭ નાનોભાડીઓ ૧૧૧૮
સેરડી ૧૧૧૯ ભોગ્ગએ ૧૧૨૦ નવોવાસ ૧૧૨૧ મેરાઉ ૧૧૨૨ નાગલ-
પુર ૧૧૨૩ માંડની બંદર ૧૧૨૪ બીદડા ૧૧૨૫ કોડાય ૧૧૨૬ જોડીય-
બંદર ૧૧૨૭ ભલસાણુ ૧૧૨૮ જમખખાડીયા ૧૧૨૯ બાલંલા ૧૧૩૦
મોટીખાવડી ૧૧૩૧ લતીપુર ૧૧૩૨ ભાણુવડ ૧૧૩૩ મોતીમેતાનુવડાણુ
૧૧૩૪ મોટાવડાલા ૧૧૩૫ ચેલા ૧૧૩૬ લાલપર ૧૧૩૭ વણુથલી
૧૧૩૮ બાણુ બાનુરાકુંદડ ૧૧૩૯ ધોળ ૧૧૪૦ રાજકોટ ૧૧૪૧ સરધાર
૧૧૪૨ ગોંડલ ૧૧૪૩ ઉપલટા ૧૧૪૪ છત્રાશા ૧૧૪૫ પાલીટાણુ

ઉત્તમ કુલ નરભવ લહી, પામી ધર્મ જિનરાજ; ૩૨૫
 પ્રમાદ મુકી કીજ્યે, ખીણુ લાખેણો જ્ય.

૧૧૪૬ મહુવાદાડા ૧૧૪૭ શીહોર ૧૧૪૮ વરતેજ ૧૧૪૯ લાવનગર
 ૧૧૫૦ ધોધા ૧૧૫૧ ખડસલીયા ૧૧૫૨ ઘેટી ૧૧૫૩ ગારીઆધાર
 ૧૧૫૪ પરવડી ૧૧૫૫ તલાજ ૧૧૫૬ ડાડા ૧૧૫૭ દાલીઆ ૧૧૫૮
 અંજમેર ૧૧૫૯ ખાલુકુડ ૧૧૬૦ જાપરીઆલી ૧૧૬૧ સંદરડા ૧૧૬૨
 મોણુપર ૧૧૬૩ ખુટવડામો ૧૧૬૪ મહુવાપંદર ૧૧૬૫ નોંદાણુવદર
 ૧૧૬૬ ઉમરાળા ૧૧૬૭ સણોસરા ૧૧૬૮ ખોટાદ ૧૧૬૯ દેવગણુ
 ૧૧૭૦ ટાણુ ૧૧૭૧ વરેલ ૧૧૭૨ કુંડલા ૧૧૭૩ જ્ઞેસર ૧૧૭૪
 દેપલા ૧૧૭૫ નિંગાળા ૧૧૭૬ ગઢડા ૧૧૭૭ પછેગામ ૧૧૭૮ વળા
 ૧૧૭૯ ત્રાપજ ૧૧૮૦ ખદરપુર ૧૧૮૧ ઝૂલાડીદર ૧૧૮૨ કોલીયાડ
 ૧૧૮૩ ગાંધકડા ૧૧૮૪ જસપુરા ૧૧૮૫ લાડી ૧૧૮૬ ચીતળ ૧૧૮૭
 જ્ઞેતપુર ૧૧૮૮ જુનાગઢ ૧૧૮૯ વેરાવળ ૧૧૯૦ પ્રભાસપાટણુ ૧૧૯૧
 આદરી ૧૧૯૨ કુંતીઆણુ ૧૧૯૩ વણુથલી ૧૧૯૪ ધોરાજી ૧૧૯૫
 મોટીમાંરડ ૧૧૯૬ દેવવાડા ૧૧૯૭ અગર ૧૧૯૮ ઉના ૧૧૯૯ ચોર-
 વાડ ૧૨૦૦ માંગરોલ ૧૨૦૧ પોરખંદર ૧૨૦૨ વરેજી ૧૨૦૩
 મતિરાળા ૧૨૦૪ અમરેલી ૧૨૦૫ મોરખી ૧૨૦૬ ખેલા ૧૨૦૭
 ગાળા ૧૨૦૮ માલીઆ ૧૨૦૯ ખાખરેચી ૧૨૧૦ ટંકારા ૧૨૧૧
 ખેડા ૧૨૧૨ માતર ૧૨૧૩ મહીજ ૧૨૧૪ ખીજી.

૧૨૧૫ વસો ૧૨૧૬ ખાંધલી ૧૨૧૭ દેવા ૧૨૧૮ આરેજ
 ૧૨૧૯ કનીજ ૧૨૨૦ જરમથા ૧૨૨૧ જ્ઞેતલપર ૧૨૨૨ મોગર
 ૧૨૨૩ સારસા ૧૨૨૪ ઓડ ૧૨૨૫ ડેડલા ૧૨૨૬ નાવલી ૧૨૨૭
 ત્રેણોલ ૧૨૨૮ ખંભાત ૧૨૨૯ કાવીગંધાર ૧૨૩૦ નડીઆદ ૧૨૩૧
 મહુધા ૧૨૩૨ મહાલેલ ૧૨૩૩ ઊંદરા ૧૨૩૪ નરસંડા ૧૨૩૫
 ૧૨૩૬ રામજ ૧૨૩૭ વત્રા ૧૨૩૮ આકલાવ ૧૨૩૯ દેહવાણી ૧૨૪૦
 ખોરસદ ૧૨૪૧ સુણાવ ૧૨૪૨ આસોદર ૧૨૪૩ ખેડાસા ૧૨૪૪
 કપડવંજ ૧૨૪૫ આંતરોલી ૧૨૪૬ કુવા ૧૨૪૭ નાયક ૧૨૪૮

૩૨૬ દોષ દીને નિજ કર્મને જિણુ નવી કીધો ધર્મ;
ધર્મ વિના સુખ નહિ મિલે, ઓ જીનશાસન મર્મ.

નવાગામ ૧૨૪૯ ધરોડા ૧૨૫૧ અણીદરા ૧૨૫૨ વડોદરા ૧૨૫૩
તરસાલી ૧૨૫૪ મકરપુરા ૧૨૫૫ સિનોર ૧૨૫૬ મિયાગામ ૧૨૫૭
પાછીઆપુર ૧૨૫૮ અણુસ્તુ ૧૨૫૯ કારેલ ૧૨૬૦ કરજળુ.

૧૨૬૧ વલણુ ૧૨૬૨ ડભોઇ ૧૨૬૩ કારવણુ ૧૨૬૪ વ્યાર
૧૨૬૫ પાદરા ૧૨૬૬ દરાપુરા ૧૨૬૭ મુંજપુરા ૧૨૬૮ કુરાલ
૧૨૬૯ સાંધીશ ૧૨૭૦ માસર ૧૨૭૧ આંતી ૧૨૭૨ ચાનસર ૧૨૭૩
મોભા ૧૨૭૪ વલુછરા ૧૨૭૫ પેટલાદ ૧૨૭૬ સોજીત્રા ૧૨૭૭ વસો
પુરા ૧૨૭૮ કાસર ૧૨૭૯ નાર ૧૨૮૦ ડેમોલ ૧૨૮૧ ડભાડિ
૧૨૮૨ સંનયા ૧૨૮૩ દેવા ૧૧૮૪ વાડવોલ ૧૨૮૫ કોસિંદર
૧૨૮૬ ચમારા ૧૨૮૭ વટાદરા ૧૨૮૮ ગંભીરા ૧૨૮૯ ભરચ ૧૨૯૦
નીકોરા ૧૨૯૧ પાદરીઆ ૧૨૯૨ અંગારેશર ૧૨૬૩ કારેલા ૧૨૯૪
પાલેજ ૧૨૯૫ જણોર ૧૨૯૬ જગડીઆ ૧૨૯૭ આમોદ ૧૨૯૮
ગમણાદ ૧૨૯૯ કેરવાડ ૧૩૦૦ સમની.

૧૩૦૧ ઈખર ૧૩૦૨ યુવા ૧૩૦૩ આજોદ ૧૩૦૪ માતર
૧૩૦૫ જંબુસર ૧૩૦૬ સારોદ ૧૩૦૭ અણુખી ૧૩૦૮ દેહેજ ૧૩૦૯
પરાજ ૧૩૧૦ અંકલેશ્વર ૧૩૧૧ હાસોટ ૧૩૧૨ નવસારી ૧૩૧૩
ડાંભેલ ૧૩૧૪ કરચલીઆ ૧૩૧૫ અનાવડ ૧૩૧૬ વ્યારા ૧૩૧૭
૧૩૧૮ કઠોર ૧૩૧૯ બરીઆ ૧૩૨૦ ગોધરા ૧૩૨૧ દાહોદ ૧૩૨૨
વેજલપુર ૧૩૨૩ વાડાશિનોર ૧૩૨૪ વીરપુર ૧૩૨૫ બિદેપુર
૧૩૨૬ ભાધરઆ ૧૩૨૭ પરોલી ૧૨૨૮ જગડીયા ૨૨૯ સુરત
૧૩૩૦ કતારગામ ૧૩૩૧ પાલ ૧૩૩૨ રાધેલ ૧૩૩૩ આપુજીરા
૧૩૩૪ કડોદ ૧૩૩૫ વાલોદ ૧૩૩૬ માંડવી ૧૩૩૭ યુહારી ૧૩૩૮
જલાલપુરા ૧૩૩૯ કરડી ૧૩૪૦ અધ્યામા ૧૩૪૧ પાનર ૧૩૪૨
જાંડામ ૧૩૪૩ અલિપોર ૧૩૪૪ બિટડી ૧૩૪૫ મલસાડ ૧૩૪૬ પારડી
૧૩૪૭ બગવાડા ૧૩૪૮ દમણુ ૧૩૪૯ પાલધર ૧૩૫૦ સોપાલ

ધન જ્યેષ્ઠ નરરૂપનો, ગર્વ કરે ગમારઃ
કૃષ્ણ અલભદ્ર દ્વારિકા, જ્ઞતાં ન લાગી વાર.

૩૨૭

૧૩૫૧ આગાશી ૧૩૫૨ વસઈ ૧૩૫૩ માહીમ ૧૩૫૪ યુરાણુપુર
૧૩૫૫ ખંડવા ૧૩૫૬ હરદા ૧૩૫૭ ઇતારશી ૧૩૫૮ ગાડરવાળા
૧૩૫૯ કરેત્રી ૧૩૬૦ નરશીંગપુર ૧૩૬૧ સાપૂરા ૧૩૬૨ જળપૂર
૧૩૬૩ અતાર ૧૩૬૪ કુમસ ૧૩૬૫ મલેકપુર ૧૩૬૬ આરડોલી
૧૩૬૭ વરાડ ૧૩૬૮ નન્દુઆર ૧૩૬૯ ઓરણુ ૧૩૭૦ અલીયાગ
૧૩૭૧ રેવદંડા ૧૩૭૨ જંજીરા ૧૩૭૩ શંજન ૧૩૭૪ તારપુર ૧૩૭૫
રતનાગીરી ૧૩૭૬ ચીપલુણુ ૧૩૭૭ લાનોલી ૧૩૭૮ દોલતાઆદ
૧૩૭૯ ઓરંગાઆદ ૧૩૮૦ જલણુ ૧૩૮૧ પેંટણુ ૧૩૮૨ હૈદરાઆદ
૧૩૮૩ કૂલપાણુતીર્થ ૧૩૮૪ અહમદનગર ૧૩૮૫ આરસી ૧૩૮૬
૧૩૮૬ ધોડનડી ૧૩૮૭ તલેગામ દમદેરા ૧૩૮૮ તલેગામ ડાભોડા
૧૩૮૯ વાક્રગામ ૧૩૯૦ ગોડા ૧૩૯૧ જીનેર ૧૩૯૨ મંજર ૧૩૯૩
ચાકણુ ૧૩૯૪ માલગામ ૧૩૯૫ પુણુ ૧૩૯૬ તલેગામ ૧૩૯૭ મસુર
૧૩૯૮ કરાડ ૧૩૯૯ તાસગામ ૧૪૦૦ ઇચ્છિકરંજી ૧૪૦૧ કુખેજ
૧૪૦૨ કોલાપુર ૧૪૦૩ નીપાણી ૧૪૦૪ મીરજ ૧૪૦૫ ખેલગામ
૧૪૦૬ હુમળી ૧૪૦૭ હોળીપદ્મ ૧૪૦૮ ગુડગીરી ૧૪૦૯ લખમેશ્વર
૧૪૧૦ ભારંગી ૧૪૧૧ મદ્રાસ ૧૪૧૨ કલીકટ ૧૪૧૩ કોચીનખંદર
૧૪૧૪ માંગલોર ૧૪૧૫ મુલભદ્રી ૧૪૧૬ કારેકલ ૧૪૧૭ હુસઅગડી
૧૪૧૮ કુમકાખંદર ૧૪૧૯ વાલગડી ૧૪૨૦ દુરગુ ૧૪૨૧ મટા ૧૪૨૨
ગરેશ્વેડ ૧૪૨૩ ભટકલ ૧૪૨૪ અનેગરી ૧૪૨૫ ગદમ ૧૪૨૬ અદામી
૧૪૨૭ ખીજપુર ૧૪૨૮ શોલાપુર ૧૪૨૯ વીગોલા ૧૪૩૦ નાંચણુગામ
૧૪૩૧ માર્ગી માલમ નહી પડેલા તીર્થો ૧૪૩૨ મોટા તીર્થોએ સીધા
જવાના માર્ગ.

ઉપર જે જે ગામ શહેરો અને પાહાડપર દેરાસરો તીર્થો અને
તીર્થક્ષેત્ર ફરસના બતાવી છે તે સિવાય નીચે લખેલા તીર્થો હિંદુ-
સ્તાનમાં અને બાહાર છે. પરંતુ ત્યાં જવાના ખરા ખરાખર રસ્તા
જણાઈ આવ્યા નથી તેથી જના કરનાર જાણુ સદગૃહસ્થોએ કોઈ

૩૨૮ કર્મે વરસ લગે રિસહેસર, ઉદક ન પામે અન્ન;
કર્મે વીરને જુઓ યોગમાં, ખીલા ઠોક્યા અન્ન.

પંડિત જાણકારથી તજવીજ કરી જાત્રાનેા અલિલાષ પૂરો કરવો.
અને જે જે તીર્થોના માર્ગો માલુમ પડે તે અમોને લખી જણાવવા
મહેરબાની કરવી કે જેથી ખીજી આવૃત્તિમાં દાખલ કરીશું એ મોટો
લાભ થશે.

(માર્ગો માલુમ નહીં પડેલાં તીર્થોની વિમત.)

- ૧ કિષ્કિંધા પર્વતમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું તીર્થ.
- ૨ લંકામાં શ્રી શાંતિનાથજીનું તીર્થ. હાલ વિચ્છેદ.
- ૩ ત્રિકુટ પર્વતમાં શ્રી શાંતિનાથજીનું તીર્થ.
- ૪ વિંધ્યાચળ પર્વતમાં ગુપ્ત પાર્શ્વનાથ તથા શ્રેયાંસનાથનું તીર્થ.
- ૫ માહેંદ્ર પર્વતમાં છાયા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૬ ત્રેંકાર પર્વતમાં સહસ્રરૂણા પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૭ પુંડર પર્વતમાં મહાવીર સ્વામીનું તીર્થ,
- ૮ સેંગમતી ગામ (નર્મદાનું-મૂળ)-અભીનંદન સ્વામીનું તીર્થ.
- ૯ ઉદંડ વિહાર નગરમાં ઋષભદેવનું તીર્થ.
- ૧૦ હેમ સરોવર-એત્તેર જીનાલયનું તીર્થ.
- ૧૧ ચાલુન્સી } પુષ્કરાવર્ત પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૧૨ દંડખાત. }
- ૧૩ કોયાદાર-સુવિધિનાથનું તીર્થ.
- ૦૪ તારણ. } અજીતનાથનું તીર્થ
- ૧૫ અંદરી. }
- ૧૬ કાશહદ-ત્રિલુવન મંગલ કલસ (આદિનાથ)નું તીર્થ.

સકલ સામગ્રીને લઈ, જિલ્લુ તરીએ સંસાર; કરલ
પ્રમાદ વશે લવ કાં ગમે, કર નિજ હૈયે વિચાર.

- ૧૭ અંગદિકાનગરી—અજીતનાથ, શાંતિનાથનું તીર્થ.
- ૧૮ ખેંગારગટ—ઉગ્રસેન પૂજિત મોદિની મુકુટ (આદિનાથ) નું તીર્થ.
- ૧૯ કરહોટક—ઉપસગહર પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૨૦ ડાકુલી ભીમેશ્વર—પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૨૧ ભાયલસ્વામીગઢ—દેવાધિદેવ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૨૨ હરિકંખીનગર—(ગુજરાત) પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૨૩ આવુરીગામ—શ્રીમતી દેવનું તીર્થ.
- ૨૪ માણિક દંડસ્થાન—મુસિત્રત સ્વામીનું તીર્થ.
- ૨૫ હિમાલય—છાયા પાર્શ્વનાથ, મંત્રાધિરાજ પાર્શ્વનાથ અને સ્કુલિંગ પાર્શ્વનાથનાં તીર્થ.
- ૨૬ હિમાલય ગંગાસરોવરમાં વિમલનાથજીનું તીર્થ.
- ૨૭ કીંગઢ—કાંઝા—શ્રી આદિશ્વરજીનું તીર્થ.
- ૨૮ પાંચાલદેશ—ખીતમયપત્તનનગર—જેલમ નદીથી દક્ષીણે ભેરાગામ (તીર્થ).
- ૨૯ જવાલામાલિની દેવતા સરમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રતિષ્ઠિત ચંદ્રપ્રભુનું તીર્થ.
- ૩૦ શ્રીપર્વત—મહિલનાથનું તીર્થ.
- ૩૧ કલીંગદેશ—ઋષભદેવનું તીર્થ.
- ૩૨ અહીજત્રા—કુંડ સરોવર પાસે — કાદંબરી અટવી — કલીકુંડ પાર્શ્વનાથનું તીર્થ.
- ૩૩ પાતાલ ગંગા—શંખ જીનાલયમાં નેમનાથનું તીર્થ.

૩૩૦ નરભવ ચિંતામણી લહી, આ લે તું મત હાર;
ધર્મ કરીને જીવડા, સફલ કરો અવતાર.

- ૩૪ રામશયન—શ્રીવર્ધમાન સ્વામીનું તીર્થ.
- ૩૫ નંદીવરધન કોટી ભૂમી—મહાવીરસ્વામીનું તીર્થ.
- ૩૬ ઢીંપુરી નગરી—ચર્મણવતી નદી કીનારે તીર્થ.
- ૩૭ કોંચદ્વીપ. } સુમતિનાથના ચરણુ.
- ૩૮ હસાદ્વીપ. } પારુકા.
- ૩૯ તામ્રલીપ્તી નગરી—તીર્થ.
- ૪૦ કુંકેણુ—શ્રીપાલ મહારાજનું સ્થાપિત તીર્થ.
- ૪૧ દર્શનપુર—ગજપંથા તીર્થ—શ્રીમહાવીરસ્વામીનું સમોવસરણુ હતું.
- ૪૨ કાણુલ તરફ તક્ષશિલા (ગીઝની) બાહુબળજીનું ધર્મચક્ર તીર્થ
(શ્રીસંઘે આની શોધ કરાવવી જોઈએ.)
- ૪૩ મલ્યાગિરિ—પાર્શ્વનાથ તથા શ્રેયાંસનાથનું તીર્થ.
- ૪૪ શ્વેતાંમિકા નગરી—પૂર્વ નામ માત્ર રહ્યું છે.
- ૪૫ અષ્ટાપદજી તીર્થ ઉત્તર દીશ્વામાં છે અપૂર્વ તીર્થ છે દેવ બળ,
વિદ્યા કે લખિંધ શિવાય એ તીર્થની ફરસના થઈ શકતી નથી.
આ તીર્થનો પહાડ ઘણો ઉંચો છે, એકેક જોજનને આતરે
આઠ પગથીયાં છે. સોનાનું શીખર બંધ ઘણું ઉંચું દેરાસર
છે. એમાં ચોવીસે તર્થકર ભગવાનની પોતાની કાયા પ્રમાણે
રત્નની મુર્તિઓ મિરાજમાન છે. ઋષભદેવ સ્વામીનું ૧ એક
મોક્ષ કલ્યાણક અટીં થયું છે.

તપાસ કરતાં જે જે સ્થળે દેરાસરો છે એવું અમારા જાણુવામાં
તથા કેટલુંક અનુભવમાં આવેલું છે તે ઉપર દર્શાવ્યા છે, બીજા ઘણા
સ્થળે હિંદુસ્તાનમાં સરવ જીલ્લાઓમાં દેરાસરો છે. હિંદુસ્તાનમાં
કુલ છત્રીસ હજારથી પણ વધારે દેરાસરો છે એવી હકીકત

જમ આઠિખા દીન ગુણી, વરસ માસ ધડી માન; ૩૩૧
ચેતી શકે તો ચેતજે, જે હોયે હૈયે જ્ઞાન.

અમારા જાણવામાં આવી છે પણ કયે સ્થળે કેટલા કેટલા તે બધું
વીગત વાર મળ્યું નથી માટે શ્રીસંઘને વિનંતિ છે કે જે જે સ્થળે
જ્યાં જ્યાં જેટલાં દેરાસરો હોય તે રસ્તે જવાના અનુક્રમ સાથે અમને
જાણાવવા મહેરબાની કરશો તો શ્રીસંઘને જાત્રા કરવા વિશેષ સાનુકુળ
થાય તેમ કરીશું.

મોટાં તીર્થોએ સીધા જાત્રાએ જવાના માર્ગ

૧ સિક્કાચલ (પાલીતાણા)

મુંબઈથી પાલીતાણા જે રસ્તે થઈ જવાય છે.

(૧) દરીઆ માર્ગે આગબોટમાં મુંબઈથી જેસી લાવનગર
હિતરી ત્યાંથી રેલમાર્ગે સોનગઢ થઈ જવું અગર બારોબાર પગરસ્તે
પણ ત્યાંથી જવાય છે.

(૨) રેલગાડીએ અમદાવાદ થઈ સોનગઢ જવું. માઈલ ૪૭૬
ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૭ જવું.

૨ ગિરનાર (જુનાગઢ)

પાલીતાણેથી ગીરનાર જવું હોય તો પગરસ્તે સોનગઢ આવી
ત્યાંથી રેલગાડીએ ઘોળા જંકશન થઈ જુનાગઢ જવું. માઈલ માઈલ
૧૧૫.

મુંબઈથી ગિરનાર જવાના રસ્તા ૩ છે.

(૧) દરીઆ માર્ગે આગબોટમાં વેરાવળ બંદર જવું ત્યાંથી
માઈલ ૫૧ જુનાગઢ રેલમાર્ગે જવું.

૩૩૨ દીઓ ઉપદેશ લાગે નહિ, જે નવિ ચિતે આપ;
આપ સ્વરૂપ વિચારતાં, છુટી જે સવિ પાપ.

(૨) રેલગાડીએ અમદાવાદ થઈ ઘોળા જંકશન થઈને જુનાગઢ જવું માઈલ ૫૬૨.

(૩) રેલગાડીએ અમદાવાદ થઈ રાજકોટ સ્ટેશન થઈને જુનાગઢ જવું માઈલ ૪૭૫.

પાલીટાણેથી સોનગઢ આવી રેલમાર્ગે વીરમગામ આવી બીજી રેલ ગાડીએ પાટડીથી ગાઉ આર પગરસ્તે છે.

જુનાગઢથી રેલમાર્ગે રાજકોટ ઉપર થઈને તથા ઘોળા જંકશન થઈને એમ બે રસ્તેથી વીરમગામ સ્ટેશન અવાય છે ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ આર છે.

મુંબઈથી રેલમાર્ગે અમદાવાદ થઈ વીરમગામ થઈ પાટડી અને ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ આર.

૧ પાલીટાણેથી તારંગાણ સીધા જવું હોય તો રેલમાર્ગે સોનગઢ થઈ ઘોળા જંકશન થઈ વીરમગામ આવી ત્યાંથી દેતરજ સ્ટેશન થઈ બે ગાઉ પર ભોયણીની જત્રા કરી કટોસણુથી મેસાણુ થઈ ખેરાણુ સ્ટેશને ઉતરી ત્યાંથી પગરસ્તે આર ગાઉ તારંગાણ તીર્થે રેલમાર્ગે જવું માઈલ ૧૯૩.

૨ ગીરનારથી તારંગે જવું હોય તો રાજકોટ આવી વીરમગામ થઈ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ભોયણી જત્રા કરી ખેરાણુ થઈ જવું. માઈલ ૧૯૨.

(૩) જુનાગઢથી જેતલસર થઈ ઘોળા જંકશન થઈ વઢવાણ કાંપથી વીરમગામ થઈ ઉપર પ્રમાણે જવું. માઈલ ૨૭૨

મુંબઈથી રેલગાડીએ અમદાવાદ થઈ બીજી રેલગાડીએ મેસાણુ

જહાં રામ ત્યાં કામ નહિ, કામ ત્યાં નહિ રામ; ૩૩૩
તુલસી દોનુ ન રહે, રામ કામ એક ઠામ.

થઈ ત્યાંથી વીસનગરની રેલગાડીએ ખેરાળુ થઈ ચાર ગાઉ તારંગે
જવું. માઈલ ૩૯૦

મુંબઈથી ભોયણી જવું હોય તો મેસાણે થઈ ખીલ આબુ રેલવે
ક્રોસણ થઈ જવું. અગર અમદાવાદથી વીરમગામ થઈ દેરતળ
થઈને જવું.

૬ આબુલ

તારંગાળથી ખેરાળુ થઈ રેલમાર્ગે મહેસાણા આવી ત્યાંથી રેલ-
ગાડીએ આબુરોડ ખરેડી સ્ટેશન થઈ કુંગરપુર જવું. માઈલ ૯૯

મુંબઈથી રેલગાડીએ અમદાવાદ થઈ ત્યાંથી ખીલ રેલગાડીએ
આબુરોડ ખરેડી સ્ટેશન જઈ ત્યાંથી કુંગરપર જવું. માઈલ ૪૨૫

૭ રાણકપુર

આબુરોડથી રાણીગામ સ્ટેશન રેલમાર્ગે જવું. માઈલ ૭૧ છે.
ત્યાંથી પગરસ્તે પંચ તીર્થી કરવા. ગાઉ ૧૧૧ વરકાણા, ગાઉ ખે-
નાદોલ, ગાઉ ખે નાદલાઈ, ગાઉ ત્રણ સાદડી જવું. ત્યાં સરસામાન-
રાખી જંગલમાં ત્રણ ગાઉ રાણકપુરજી જવું. કુલ ગાઉ સાડાપંદર આ-
આ રસ્તો છે. અને ત્યાંથી સીધા રાણીગામ ગાઉ અગીયાર પગરસ્તે
ખાજા આવવું.

મુંબઈથી અમદાવાદ થઈ રાણીગામ સીધા રેલવે આવી ઉપર-
મુજબ પગરસ્તે જવું. માઈલ ૪૯૩ પાછુ રાણી સ્ટેશન આવવું.

૮ કેસરીઆલ

રાણી સ્ટેશનેથી અજમેર-ચીતોડ અને ઉદેપુર માઈલ ૩૭૪
ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૧૬ કેસરીઆલ.

૩૩૪ તુલસી સંગત શ્વાનકી, હોય જાતિકા દુઃખ;
ખીજે તો પાઉંકું ટટે, રીઝે ચાટે મુખ.

મુ'બઘથી રસ્તો પહેલો—અમદાવાદ, આણંદ, રાણીગામ,
અજમેર, ચીતોડ, ઉદેપુર. રેલમાર્ગે માઇલ ૮૦૦. ત્યાંથી પગરસ્તે
ગાઉ ૧૬ કેસરીઆણ.

મુ'બઘથી રસ્તો બીજો—આણંદ, રતલામ, ચીતોડ અને ઉદેપુર
રેલમાર્ગે માઇલ ૬૧૯. ત્યાંથી પગરસ્તે ઉપર પ્રમાણે.

મુ'બઘથી રસ્તો ત્રીજો—જી. આઈ. પી. રેલમાર્ગે ભુસાવલ,
ખંડવા, ચીતોડ, ઉદેપુર માઇલ ૬૪૫. ત્યાંથી પગરસ્તે ઉપર પ્રમાણે.

૯ મગસીજી

મુ'બઘથી રસ્તો પહેલો—આણંદ, રતલામ, ઉજ્જન અને
મગસીજી રેલમાર્ગે ૫૨૮.

મુ'બઘથી રસ્તો બીજો—ભુસાવલ, ખંડવા, કાલાહાપાદ, ઉજ્જન
અને મગસીજી રેલમાર્ગે માઇલ ૫૦૭.

કેસરીઆણથી જવું હોય તો—પગરસ્તે ઉદેપુર ત્યાંથી રેલમાર્ગે
ચીતોડ, રતલામ, ઉજ્જન અને મગસીજી માઇલ ૩૩૧.

૧૦ સમેશીતખર

મગસીજીથી સમેતશીખર જવાના બે રસ્તા નીચે પ્રમાણે છે

- (૧) રેલમાર્ગે બીના, કટની, આલાહાપાદ, ગ્રેટી માઇલ ૧૦૯૦
ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૯ મધુવન સમેતશીખરની તલાટી.
- (૨) રેલમાર્ગે બીના, કાનપુર, ખનારસ, લખેસરાઈ અને ગ્રેટી મા. ૧૨૯૦
- (૧) મુ'બઘથી નાગપુર-સીની-આસનસોલ-મધુપુર અને ગ્રેટી

ઉંજે ત્યાં વાવે નહિ, વાવે ત્યાં જલ જય; ઠઠપ
તુલસી ઐસે સ્થાનમે, માલ મકતમે જય.

રેલમાગે માઈલ ૧૫૬૬ અને ત્યાંથી ગાઉ ૯ મધુવન સમેત-
શીખરની તલાટી પગરસ્તે છે.

- (૨) મુંબઈથી ભુસાવલ-જળવપુર-અલાહાબાદ-લખેસરાઈ-મધુપુર
અને ગ્રેટી રેલમાગે માઈલ ૧૨૫૦ ત્યાંથી ઉપર પ્રમાણે.
- (૩) મુંબઈથી અમદાવાદ-અજમેર-જેતલપુર-આત્રા-કાનપુર-લખે-
સરાઈ મધુપુર અને ગ્રેટી માઈલ ૧૬ અને લેખેસરાઈથી કલકત્તે
થઈ જવું હોય તો માઈલ ૧૮૩ ગ્રેટીથી ઉપર પ્રમાણે

અમદાવાદથી જવાના ત્રણ રસ્તા છે

- (૧) ઉપર કલમ ૩ માં બતાવ્યા પ્રમાણે અજમેર થઈ જવું.
૧૩૭૨ માઈલ,
- (૨) અમદાવાદથી આણંદ-ગોધરા-રતલામ-મગસીજીઠ્ઠીના-કતની
-અલાહાબાદ-લખેસરાઈ-મધુપુર અને ગ્રેટી રેલમાગે માઈલ
૧૦૫૮.
- (૩) અમદાવાદથી સુરત-આરડોલી-સોનગઢ-વ્યારા-અમલનેર જળ-
ગામ-મેરૂ ભુસાવલ-આકોલા (અહીંની સોળ ગાઉ અંતરીક્ષ-
જીનુ તીરથ પગરસ્તે છે.)-નાગપુર-સીની-આસનસોલ-મધુપુર
અને ગ્રેટી રેલમાગે માઈલ ૧૨૮૬ ત્યાંથી પગરસ્તે ઉપર પ્રમાણે.

૧૧ અંતરીક્ષજી

મુંબઈથી જી. આઈ. પી. રેલને રસ્તે નાશીક-ભુસાવલ અને
આકોલા માઈલ ૩૫૩ ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૧૬ સીરપુર (અંત-
રીક્ષજી તીરથ) છે.

૩૩૬ તુલસી જગમેં યુ રહો, જયું જિહવા મુખમાંહિ;
ધી બહોત લક્ષણ કરે. તો પણ ચીકની નાંહિ.

---

૧૨ કચ્છ મદ્રેસર

મુંબઈથી બે રસ્તા છે.

- (૧) આગબોટ દરીઆ મારગે મુંબઈથી કચ્છ માંડવી જવું. ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૨૦ આ ભદ્રેસર છે.
- (૨) રેલમારગે મુંબઈથી અમદાવાદ થઈ મોરબી જવું ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ બાર લવાણીઆ બંદર જવું ત્યાંથી આગબોટમાં ખારીરોડ ગાઉ બાર જવું ત્યાંથી પગરસ્તે ગાઉ ૧૧ અંબર થઈને ભદ્રેસર જવું. મોરબી પગરસ્તે જવાય છે પણ બાર ગાઉનું રણ વચમાં આવે છે.

આ પ્રમાણે દરેક વિગતોથી ભરપૂર રફ મી આવૃત્તિ
શ્રી જિનેદર ભગવંત પૂર્ણ કૃપાથી સમાપ્ત કરું છું.

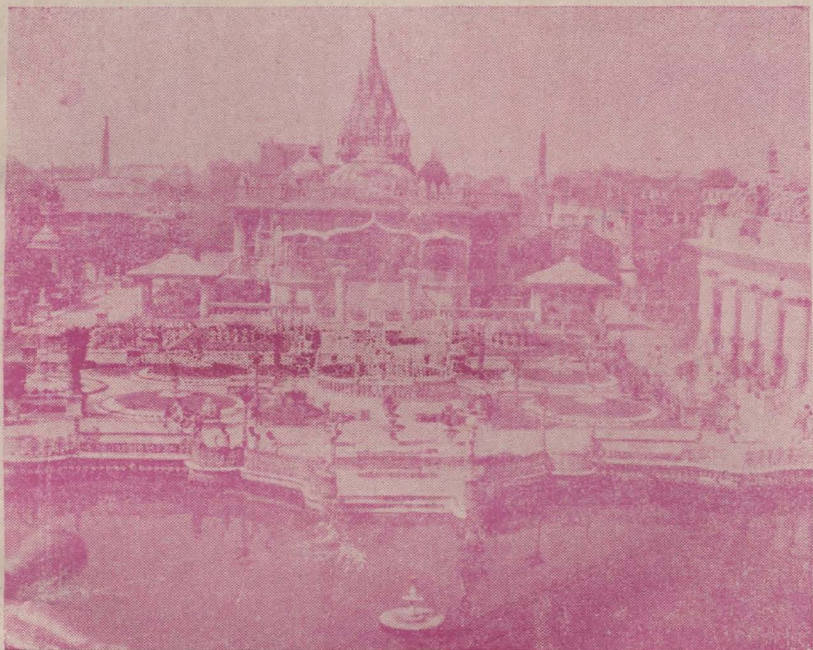
લી સંઘ સેવક ચંદુલાલ ખંભાતવાળા

સૌંદર્યતામાં સુપ્રસિદ્ધ કાચનું જૈન દેરાસર

卐

કલકતા

卐

શ્રી કોઠારી જૈન યાત્રા ટુરીસ્ટસ (૨૦૮, પાયધુની શાંતીનાથજી ચાલ, મુંબઈ-૩)ના સૌજન્યથી. જેઓ દર વર્ષે સમેતશિખરજી, પાવાપુરી, કચ્છ-ભદ્રેસર, જેસલમેર-મારવાડ, મેવાડ વિગેરે ભારતભરના જૈન તીર્થોની યાત્રાએ લઈ જાય છે.

સમુહમાં યાત્રા કે પ્રવાસે જનારી પાર્ટીઓ અગાઉથી જણાવે તો દરેક પ્રવાસની સંતોષકારક વ્યવસ્થા કરી આપે છે.

* ભગવાનના સારથી યની *
 હંસાકુમારી ચંદુલાલ રથ હાંકે છે

(મુંબઈ) શ્રી ગોડીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના દેરાસરથી નીકળી રથયાત્રાને વરઘોડો કાલબાદેવી નરનારાયણ મંદીર આગળથી જાય છે તે વખતનું દ્રશ્ય, સાથે પગે ચાલતા અશ્વિનકુમાર તથા ચંદુલાલ ખંભાતવાલા રથ સાથે ચાલે છે.

માહિતી સંગ્રહ

શ્રી જૈન જ્ઞાનભંડારો

૧ શ્રી દેવસુર જૈન સંઘ જ્ઞાનભંડાર મુંબાઈ ૨ શ્રી જીનદત્તસુર જૈન જ્ઞાન ભંડાર મુંબાઈ ૩ શ્રી આત્મકમલ લલિતસુરી જૈન જ્ઞાનભંડાર મુંબાઈ દાદર ૪ શ્રી મોહનલાલજી જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરત ૫ શ્રી જૈનાનંદ પુસ્તકાલય સુરત ૬ શ્રી ધર્મનાથજી જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરત ૭ શ્રી નેમચંદ મેલાપચંદ જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરત ૮ શ્રી સીમંધરસ્વામી જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરત ૯ શ્રી અણસુર ગચ્છ જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરત ૧૦ શ્રી જૈન જ્ઞાનભંડાર છાણી ૧૧ શ્રી મોહનસુરી જૈન જ્ઞાનભંડાર વડોદરા ૧૨ શ્રી હંસવિજયજી જ્ઞાનભંડાર વડોદરા ૧૩ શ્રી કીર્તિવિજયજી જ્ઞાન ભંડાર વડોદરા ૧૪ શ્રી મુક્તાબાઈ જૈન જ્ઞાન ભંડાર ડભોઈ ૧૫ શ્રી રંગવિજયજી જૈન જ્ઞાન ભંડાર ડભોઈ ૧૬ શ્રી સંવેગી ઉપાશ્રય જૈન જ્ઞાન ભંડાર અમદાવાદ ૧૭ શ્રી વિમળગચ્છના ઉપાશ્રય જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૧૮ શ્રી પાંજરાપોળ ઉપાશ્રય જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૧૯ શ્રી વિદ્યાશાળા જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૨૦ શ્રી વીરના ઉપાશ્રય જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૨૧ શ્રી લુહારની પોળના ઉપાશ્રય જૈન જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૨૨ શ્રી વિજયદાનસુરી જૈન ઉપાશ્રય જ્ઞાનભંડાર અમદાવાદ ૨૩ શ્રી શાન્તિનાથ તાડપત્રીય જૈન જ્ઞાનભંડાર ખંભાત. ૨૪ શ્રી લાવણ્યવિજય જૈન જ્ઞાનભંડાર રાધનપુર. ૨૫ શ્રી આચાર્ય કમલસુરી જૈન જ્ઞાનભંડાર ખંભાત. ૨૬ શ્રી વીર-

૩૩૮ અલી પતંગ મૃગી મીન ગજ, એકાએકા સંગ આંચ;
તુલસી તીનકી કેન ગતિ, જાકો વ્યાપત પંચ.

વિજયજી શાસ્ત્ર સંગ્રહ રાધનપુર. ૨૭ શ્રી કેસરબાઈ જૈન જ્ઞાનભંડાર પાટણ. ૨૮ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનભંડાર પાટણ. ૨૯ શ્રી સંઘવી પાડાનો જ્ઞાનભંડાર પાટણ. ૩૦ શ્રી ઝવેરીવાડ ખરતરગચ્છ જ્ઞાનભંડાર પાટણ ૩૧ શ્રી તપગચ્છ જ્ઞાનભંડાર પાટણ. ૩૨ શ્રી વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનભંડાર આગ્રા. ૩૩ શ્રી ક્ષમાલદ્રસૂરી જ્ઞાનભંડાર એડા (મારવાડ). ૩૪ શ્રી ઉમેદ ખાંતિ જૈન જ્ઞાનભંડાર ઝિંજુવાડા. ૩૫ શ્રી વૃદ્ધિધર્મ જૈન જ્ઞાનભંડાર વળા (વલભીપુર). ૩૬ શ્રી રત્નચંદ્ર જૈન જ્ઞાનભંડાર સુરેન્દ્રનગર. ૩૭ શ્રી વિજયદાનસૂરી જૈન જ્ઞાનભંડાર સાવરકુંડલા. ૩૮ શ્રી મોટા દેરાસર જૈન જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર. ૩૯ શ્રી આત્માનંદ જૈન સભા જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર. ૪૦ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર. ૪૧ શ્રી જૈન સાહિત્ય મંદીર જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર. ૪૨ શ્રી જૈન આગમ મંદિર જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર ૪૩ શ્રી દેવકિંગણિ ક્ષમાશ્રમણ જૈન જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર ૪૪ શ્રી વીરબાઈ જૈન જ્ઞાનભંડાર ભાવનગર ૪૫ આ. ક. ની પેઠી અંબાલાલ જૈન જ્ઞાનભંડાર પાલીતાણા ૪૬ આણુ ધનપત-સિંહજી જૈન જ્ઞાનભંડાર પાલીતાણા

ગુરુકુલો-બોડીંગ-બાલાશ્રમો-વિદ્યાલયો.

૧ શ્રી લલ્લુભાઈ રાયજી જૈન બોડીંગ અમદાવાદ ૨ શેઠ ભોળાભાઈ જે. જૈન વિદ્યાર્થીભુવન અમદાવાદ (મહાવીર જૈન વિદ્યાલય)
૩ શેઠ ચીમનલાલ નગીનદાસ વિદ્યાવિહાર અમદાવાદ ૪ શ્રી ખત્રીશી જૈન બોડીંગ અમદાવાદ ૫ શ્રી જૈન મંડળ છાત્રાલય પાટણ ૬ શ્રી ચુનીલાલ ખુખચંદ જૈન બાલાશ્રમ પાટણ ૭ શ્રી જૈન વિદ્યાલય પાલનપુર ૮ શ્રી જૈન બોડીંગ મહેસાણા ૯ શ્રી વિદ્યાર્થી ભુવન કડી ૧૦ શ્રી જૈન બોડીંગ વીસનગર.

તુલસી સ્વાર્થ કે સગે, ખીન સ્વાર્થ કોઈ નહિ; ૩૩૯
સરસ વૃક્ષ પંખી વસે, નિરસ ભયે ઉડ નાઈ.

૧૧ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન રાધનપુર ૧૨ શ્રી જૈન વિદ્યાલય
વડોદરા ૧૩ શ્રી જૈન વિદ્યાલય નવસારી ૧૪ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી
આશ્રમ સુરત ૧૫ શ્રી જૈન ઓડીંગ સુરત ૧૬ શ્રી જૈન ઓડીંગ
ભાંજા ૧૭ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ઓડીંગ આમોદ ૧૮ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી
ભુવન ખેરડી ૧૯ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ગૃહ ખગવાડા ૨૦ શ્રી રતનસી
મુળચંદ જૈન ઓડીંગ થરા ૨૧ શ્રી સત્તાવીસ કાંઠા જૈન ઓડીંગ
હિંમતનગર ૨૨ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય મુંબઈ ૨૩ શ્રી કચ્છી
વીસા એસવાલ જૈન ઓડીંગ માટુંગા ૨૪ શ્રી કચ્છી દશા એસ-
વાલ જૈન ઓડીંગ માંડવી.

૨૫ શ્રી યશોવિજયજી જૈન ગુરૂકુલ પાલીતાણા ૨૬ શ્રી સિદ્ધ-
ક્ષેત્ર જૈન આલાશ્રમ પાલીતાણા ૨૭ શ્રી જીનદત્તસુરી જૈન બ્રહ્મચર્યાશ્રમ
પાલીતાણા ૨૮ શ્રી જૈન ઓડીંગ જીનાગઢ ૨૯ શ્રી યશોવૃદ્ધિ જૈન
આલાશ્રમ મહુવા ૩૦ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન સાવરકુંડલા ૩૧ શ્રી
જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન તળાજી ૩૨ શ્રી વીસાશ્રીમાળી જૈન ઓડીંગ
અમરેલી ૩૩ શ્રી સૌરાષ્ટ્ર વીસાશ્રીમાળી જૈન ઓડીંગ ધોરાજી ૩૪
શ્રી પાનાચંદ ઠાકરસી જૈન ઓડીંગ સુરેન્દ્રનગર ૩૫ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી
ભુવન ખોટાદ ૩૬ શ્રી દાદાસાહેબ જૈન ઓડીંગ ભાવનગર ૩૭ શ્રી
જૈન આલવિદ્યાર્થી ભુવન ભાવનગર ૩૮ શ્રી પુરૂષોત્તમ સુરચંદ જૈન
વિદ્યાર્થી ભુવન ધ્રાંગધા.

૩૯ શ્રી જૈન ઓડીંગ રાજકોટ ૪૦ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન
જામનગર ૪૧ શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર ઓડીંગ લીમડી ૪૨ શ્રી દશા
શ્રીમાળી જૈન ઓડીંગ લીમડી ૪૩ શ્રી વીસા શ્રીમાળી જૈન છાત્રાલય
જામનગર ૪૪ શ્રી જૈન ઓડીંગ જેતપુર ૪૫ શ્રી વર્ધમાન જૈન
ઓડીંગ વિદ્યાલય કટારીઆ ૪૬ શ્રી કચ્છી દશા વિશા એસવાલ
જૈન ઓડીંગ માંડવી.

૩૪૦ તુલસી સુસ્વભાવને, શું કરી શકે કુસંગ;
ચંદન વિષ વ્યાપે નહિ, વલગી રહે ભુજંગ.

૪૭ શ્રી નરસી નાથ જૈન બાલાશ્રમ તળીયા ૪૮ શ્રી વર્ધમાન જૈન બોડીંગ સુમેરપુર ૪૯ શ્રી વન્કાણા જૈન વિદ્યાલય વરકાણા ૫૦ શ્રી મહાવીર જૈન છાત્રાલય સરદારપુરા ૫૧ શ્રી ઉમેદ પાર્શ્વનાથ જૈન બાલાશ્રમ ફાલના પર શ્રી વર્ધમાન જૈન વિદ્યાલય ઓસીયા પર શ્રી શ્વેતામ્બર જૈન બોડીંગ ઓસીયા ૫૪ શ્રી મહાવીર જૈન ગુરુકુલ બામણવાડા ૫૫ શ્રી જૈન વિદ્યાલય મહાવીર વિદ્યાપીઠ શીવગંજ ૫૬ શ્રી જૈન બાલાશ્રમ ઉદેપુર ૫૭ શ્રી મહાવીર જૈન ગુરુકુલ સરપગંજ ૫૮ શ્રી શાંતિનાથ જૈન વિદ્યાલય ગુન્દોપ ૫૯ શ્રી રાજેન્દ્ર જૈન ગુરુકુલ બાગરા ૬૦ શ્રી ગોદાવત જૈન ગુરુકુલ છોટી સાદડી.

૬૧ શ્રી ધર્મદાસ જૈન વિદ્યાલય પાંદલ ૬૨ શ્રી જૈન ગુરુકુલ બ્યાવર ૬૩ શ્રી જૈન બોડીંગ ઉદયપુર ૬૪ શ્રી ફેસરીઆજી જૈન ગુરુકુલ ચિતોડ ૬૫ શ્રી જૈન બોડીંગ વિદ્યાલય ઉજ્જૈન ૬૬ શ્રી મહારાષ્ટ્રીય જૈન વિદ્યાભુવન ભુન્નેર ૬૭ શ્રી નેમિનાથ અલ્પચર્ય જૈન ગુરુકુલ ચાંદવડ ૬૮ શ્રી ભારત જૈન વિદ્યાલય પુના ૬૯ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી ભુવન આરસી ૭૦ શ્રી જૈન વિદ્યાભુવન સોલાપુર ૭૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન વિદ્યાલય બિખપુર ૭૨ શ્રી જૈન ઓસવાલ બોડીંગ ધુલિયા ૭૩ શ્રી દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર શ્વે. જૈન બોડીંગ સાંગલી ૭૪ શ્રી આત્માનંદ જૈન ગુરુકુલ ગુજરાનવાલા.

૭૫ શ્રી આત્માનંદ જૈન કોલેજ અંબાલા ૭૬ શ્રી જૈન બોડીંગ મદ્રાસ ૭૭ શ્રી સરાક જૈન બોડીંગ ઝરીઆ ૭૮ શ્રી સરાક જૈન બોડીંગ ગીરડી ૭૯ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાભવન સિકંદરાબાદ ૮૦ શ્રી મહાવીર જૈન વિદ્યાલય દિલ્હી ૮૧ શ્રી મહાવીર અલ્પચર્યાશ્રમ મથુરા (સંયુક્ત પ્રાંત) ૮૩ શ્રી જૈન બોડીંગ હાઉસ આગ્રા ૮૪ શ્રી સિદ્ધક્ષેત્ર જૈન આવિકાશ્રમ પાલીતાણા ૮૫ શ્રી જૈન કન્યા આશ્રમ આટા બિહાર ૮૬ શ્રી જૈન કન્યાશાળા બોડીંગ મનાવર.

તુલસી મનકે દુઃખકો, પ્રગટ ન કરોએ રાય; ૩૪૧
ભરમ ગમાવે આપનો, યાંટી ન લહે કાય.

હાઈસ્કુલો - મીડલસ્કુલો - કન્યાશાળાઓ

૧ શ્રી બાણુ પનાલાલ હાઈસ્કુલ મુંબઈ ૨ શ્રી હીરજી ઘેલાભાઈ સાવલા હાઈસ્કુલ મુંબઈ માટુંગા ૩ શ્રી શકુંતલા કાન્તિલાલ ગલ્સ હાઈસ્કુલ મુંબઈ માટુંગા શ્રી રત્નચંદ્રજી જૈન કન્યાશાળા મુંબઈ માટુંગા ૫ શેઠ ભ. પ્રે. જૈન જ્ઞાનવર્ધક ગુ. શાળા અમદાવાદ ૬ શ્રી ગંગાબાઈ જૈન કન્યાશાળા અમદાવાદ ૭ શેઠ ભ. પ્રે. કન્યાશાળા અમદાવાદ ૮ શ્રી એમ જી. ઝવેરી કન્યાશાળા સુરત ૯ શ્રી જૈન હાઈસ્કુલ કન્યાશાળા મદ્રાસ ૧૦ શ્રી પાર્શ્વ નાથ ઉમ્મેદ જૈન હાઈસ્કુલ કાલના.

૧૧ શ્રી પી. એન. જૈન હાઈસ્કુલ પુના ૧૨ શ્રી નેમિનાથ જૈન હાઈસ્કુલ ચાંદવડ ૧૩ શ્રી વીર જૈન બાલમંદિર વડોદરા ૧૪ શ્રી ત્રીભોવન ભાણુજી જૈન કન્યાશાળા ભાવનગર.

ધાર્મિક એજ્યુકેશન બોર્ડ

૧ શ્રી રાજનગર જૈન શ્વેતામ્બર ઇનામી પરીક્ષા અમદાવાદ ૨ શ્રી શ્વતામ્બર જૈન એજ્યુકેશન બોર્ડ મુંબઈ ૩ શ્રી જૈન તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠ પુના ૪ શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ સંસ્કૃત પાઠશાળા મહેસાણા.

શ્રી શ્વેતામ્બર જૈન સમાજના જાહેર

પુસ્તકાલયો - વાંચનાલયો

૧ શ્રી જ્ઞાન્તિચંદ્ર સેવા સમાજ-લાયબ્રેરી અમદાવાદ ૨ શ્રી વિજયદાનસુરી જૈન જ્ઞાનમંદિર અમદાવાદ ૩ શ્રી નીતિવિજય સેવા સમાજ લાયબ્રેરી અમદાવાદ ૪ શ્રી મોહનલાલજી જૈન લાયબ્રેરી મુંબઈ ૫ શ્રી ભારતી ભૂષણુ જૈન લાયબ્રેરી માંડલ ૬ શ્રી જૈન પુસ્તકાલય સીનાર ૭ શ્રી યશોવિજય જૈન પુસ્તકાલય રાધનપુર ૮ શ્રી વીરવીજય જૈન પુસ્તકાલય રાધનપુર ૯ શ્રી ભક્તિવિજય જૈન પુસ્તકાલય રાધનપુર ૧૦ શ્રી ચંદ્રોદય જૈન પુસ્તકાલય મહુધા.

૧૧ શેઠ તલકચંદ માણેકચંદ જૈન લાયબ્રેરી પાલીતાણા ૧૨ શ્રી જૈન લાયબ્રેરી સાવરકુંડલા ૧૩ શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર પુસ્તકાલય ધુલીયા ૧૪ શ્રી જૈન પુસ્તકાલય-વાંચનાલય લાકડીઆ ૧૫ શ્રી જૈન લાયબ્રેરી મદ્રાસ ૧૬ શ્રી જૈન લાયબ્રેરી સુરત ૧૭ શ્રી શાન્તિચંદ્ર સેવા સમાજ લાયબ્રેરી (શાખા) બારેજ.

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર સમાજમાં પ્રગટ થતા પત્રોની યાદી

૧ જૈન સાપ્તાહિક ભાવનગર ૨ જૈન પ્રવચન સાપ્તાહિક અમદાવાદ ૩ સેવા સમાજ મુંબઈ ૪ દિવ્ય પ્રકાશ પાક્ષિક અમદાવાદ ૫ પ્રબુદ્ધ જૈન પાક્ષિક મુંબઈ ૬ દશાશ્રીમાળી પાક્ષિક મુંબઈ ૭ શ્વેતામ્બર જૈન પાક્ષિક આત્રા ૮ શાસન સુધારક પાક્ષિક ઠળીઆ ૯ કલ્યાણ માસિક વઢવાણ ૧૦ આત્માનંદ પ્રકાશ માસિક ભાવનગર ૧૧ જૈન ધર્મપ્રકાશ માસિક ભાવનગર.

૧૨ જૈન સત્યપ્રકાશ માસિક અમદાવાદ ૧૩ સિદ્ધચક્ર માસિક અમદાવાદ ૧૪ પરમાર માસિક ખોડેલી ૧૫ જૈન સેવક માસિક મુંબઈ ૧૬ સ્વધર્મસેવિકા પત્રિકા માસિક મુંબઈ ૧૭ જૈન કોન્કરન્સ પત્રિકા માસિક મુંબઈ ૧૮ જૈન જગત માસિક વર્ધા ૧૯ શ્રમણ માસિક વર્ધા ૨૦ જ્ઞાનોદય માસિક ૨૧ સુધોષા પાલીતાણા ૨૨ કથા ભારતી અમદાવાદ ૨૩ બુદ્ધિપ્રભા અમદાવાદ.

પુરૂષો માટેની શિક્ષણ સંસ્થા

૧ શ્રી વિજયનીતિસૂરી જૈન પાઠશાળા શામળાની પોળ ૨ શ્રી હડીસીંગ સરસ્વતી જૈન સભા શામળાની પોળ ૩ શ્રી લઘુજૈન ધર્મ પ્રવર્તક સભા ગુસાપારેખની પોળ ૪ શ્રી ધ્યાંચીની પોળ જૈન પાઠશાળા ધ્યાંચીની પોળ ૫ શ્રી સિદ્ધિવિજય જૈન પાઠશાળા લુવારની પોળ ૬ શ્રી વીર વિજયજી જૈન પાઠશાળા ભટ્ટીની બારી ૭ શ્રી મંગળ

જેમ રમતું મન વિષયમાં, તેમ જો આમે લીન; ૩૪૩
 કાણુમાં શીવ પસંદ વરે, ન પરે દેહ નવીન.

દિવ્યજી જૈન પાઠશાળા નાગજીભુદરની પોળ ૮ જ્ઞાનોત્તેજક જૈન પાઠ-
 શાળા વિદ્યાશાળા.

૯ શ્રી હહેલાના ઉપાશ્રય જૈન પાઠશાળા દોશીવાડાની પોળ ૧૦
 શ્રી વિશ્વજ્ઞાનસુરી જૈન પાઠશાળા મનસુખભાઈની પોળ ૧૧ શ્રી
 આદિનાથ જૈન પાઠશાળા ઝાંપડાની પોળ ૧૨ શ્રી જ્ઞાનોદય જૈન
 પાઠશાળા ધનાસુનારની પોળ ૧૩ શ્રી શાંતિસાગર જૈન પાઠશાળા દેવ-
 સ્નાને પાડો ૧૪ શ્રી બુદ્ધિસાગર જૈન પાઠશાળા આંબજી પોળ ૧૫
 શ્રી સુરીસમ્રાટ જૈન પાઠશાળા પાંજરાપોળ ૧૬ શ્રી સુમતિનાથ જૈન
 પાઠશાળા જુનો મહાજન વાડો ૧૭ શ્રી જૈન પાઠશાળા પંચભાઈની
 પોળ ૧૮ શ્રી હસવિજય જૈન પાઠશાળા લુણુસાવાડ ૧૯ શ્રી જ્ઞાનોદય
 જૈન પાઠશાળા શાહપુર, મંગળપારેખનો ખાંચો ૨૦ શ્રી શાંતિનાથ
 જૈન પાઠશાળા કુવાવાળી પોળ.

૨૧ શ્રી શાહપુર જ્ઞાનવર્ધક જૈન પાઠશાળા દોલત ખાંચો ૨૨
 શ્રી સંભવનાથ જૈન પાઠશાળા કામેશ્વરની પોળ ૨૩ મુક્તિવિમલ જૈન
 પાઠશાળા હામ્મપટેલની પોળ ૨૪ શ્રી પાર્શ્વજીન જૈન પાઠશાળા સાર-
 ગપુર, તળીયાની પોળ ૨૫ શ્રી સર્વોદય જૈન પાઠશાળા જૈન મરચન્ટ
 સોસાયટી ૨૬ શ્રી ચંદ્રોદય જૈન પાઠશાળા જૈન સોસાયટી ૨૭ શ્રી
 ગીરધરનગર જૈન પાઠશાળા ગીરધરનગર ૨૮ શ્રી સંભવનાથ જૈન
 પ્રવર્તક સભા ખાડીયા, ચારરસ્તા.

સ્ત્રી વર્ગ માટેની સંસ્થા

૧ શ્રી શ્રાવિકા ઉદ્યોગશાળા ગુસાપારેખની પોળ ૨ શ્રી ડાહી-
 એન જૈનશાળા શામળાની પોળ ૩ શેઠ આલાભાઈ ગંભીરદાસ જૈનશાળા
 સામળાની પોળ ૪ શ્રી ધાંચીની પોળ જૈનશાળા ધાંચીની પોળ ૫ શ્રી
 સિમધરસ્વામી જૈનશાળા દોસીવાડાની પોળ ૬ શ્રી મુક્તિવિમળ જૈન
 શ્રાવિકાશાળા હામ્મપટેલની પોળ ૭ શ્રી કૃતાસાપોળ જૈન શ્રાવિકાશાળા

૩૪૪ આપ આપ અનુભવ કરો, તે શુ' વાંછીન દૂર;
કેવલ જ્ઞાન પ્રમટ કરી, પામે સુખ ભરપુર.

હરકુંવર શેઠાણીની હવેલી સામે ૮ શ્રી સરસ્વતી દલપતભાઈ જૈન
આવિકાશાળા કતાસાની પોળ ૯ શ્રી નાગજીભુદર જૈન આવિકાશાળા
નાગજી ભુદરની પોળ ૧૦ શ્રી દોસીવાડાની પોળ જૈન આવિકાશાળા
દોસીવાડાની પોળ.

૧૧ શ્રી દલપતભાઈ મગનભાઈ જૈન શારદાભુવન જેસીંગભાઈની
વાડી ૧૨ શ્રી શાહપુર જૈન આવિકાશાળા મંગળ પારેખનો ખાંચો
૧૩ શ્રી જસુદ્ધાઈ જૈન આવિકાશાળા મંગળ પારેખનો ખાંચો ૧૪
શ્રી જ્ઞાનવર્ધક જૈન આવિકાશાળા કીકાભટ્ટની પોળ ૧૫ શ્રી જૈન
આવિકાશાળા ભુજસાવાડ.

પાલીતાણામાં આવેલી ધર્મશાળા

૧ ખૂશાલભુવન ૨ પુરબાઈ ૩ કંકુબાઈ ૪ ચંપાનિવાસ ૫
કલ્યાણભુવન ૬ ચાંદભુવન ૭ મોતી-સુખયાની ૮ ધોધાંવાળી ૯
જનમનગરી ૧૦ વીરબાઈ ૧૧ નરસી કેસવજીની ૧૨ રણુશી દેવરાજ
૧૩ નરસી નાથા ૧૪ મગન મોદી ૧૫ દેસી પુનસી ૧૬ બ્રહ્મચર્યા-
શ્રમ ૧૭ જીવન નિવાસ ૧૮ માધવલાલ બાબુ ૧૯ કોટાવાલાની ૨૦
પાટણવાલાની ૨૧ અરિસાભુવન ૨૨ પંજબી ૨૩ જસકુંવરની ૨૪
મહાજનનો વડો ૨૫ બાબુ પન્નાલાલ ૨૬ નારદ પીલીંગ ૨૭
ભાવસારની ૨૮ મોતીશા શેઠની ૨૯ સાત એરડા ૩૦ મસાલીઆની
૩૧ વોરા અમરચંદ જસરાજ ૩૨ હેમાભાઈની ૩૩ શેઠ હડીસીંગ
કેસરીસીંગ ૩૪ શેઠ લલુભાઈની ૩૪ શેઠ સુરજમલની

શ્રી જૈન ચૈતામ્બર સમાજની સેવા કરનારા સેવા ભાવી
સંસ્થાઓ

૧ શ્રી શાંતિચંદ્ર સેવા સમાજ અમદાવાદ ૨ ધી યંગ મેન્સ
જૈન સોસાયટી અમદાવાદ ૩ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રભાવક સમાજ અમદાવાદ
૪ શ્રી જૈન ધર્મ આરાધક મંડળ અમદાવાદ ૫ શ્રી નીતિ વિજય

જો પરલવ સકલ તથા દેખો આતમ ભાવ; ૩૪૫
કેવલ જ્ઞાન સ્વરૂપ થઈ, જલદી મોક્ષે જાવ.

જૈન સેવા સમાજ અમદાવાદ ૬ સાગરચંદ્ર સેવા સમાજ અમદાવાદ
૭ શ્રી શાન્તિચંદ્ર સેવા સમાજ (શાખા) બારેજ ૮ શ્રી જૈન શ્વેતા-
મ્બર કોન્કર-સ તુલ્કી ૯ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ મુંબઈ ૧૦ શ્રી
ખંભાત જૈન પ્રગતિ મંડળ મુંબઈ.

૧૧ શ્રી ધોધારી જૈન સેવા સમાજ મુંબઈ ૧૨ શ્રી જગદ્ગુરુ
જૈન મિત્ર મંડળ મુંબઈ ૧૩ શ્રી ખંભાત વીસા પોરવાડ જૈન યુવક
મંડળ મુંબઈ ૧૪ શ્રી ચિંતામણી દેરાસર હિત વર્ધક મંડળ મુંબઈ
૧૫ શ્રી મારવાડી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ મુંબઈ ૧૬ શ્રી હરીપુરા
જૈન સેવા મંડળ સુરત ૧૭ શ્રી ભારતય જૈન સેવા મંડળ નવસારી
૧૮ શ્રી જૈન સેવા મંડળ જમાલપુર ૧૯ શ્રી જૈન સેવા મંડળ કડોદ
૨૦ શ્રી જૈન યુવક મંડળ વાપી ૨૧ શ્રી જૈન યુવક મંડળ વલસાડ
૨૨ શ્રી જૈન સેવા મંડળ બારડોલી ૨૩ શ્રી જૈન યુવક મંડળ કરચ-
લીઆ ૨૪ શ્રી જૈન સેવા મંડળ નંદરબાર

૨૫ શ્રી જૈન યુવક મંડળ કઠોર ૨૬ શ્રી જૈન સેવા મંડળ
ખીમત ૨૭ જૈન યુવક મંડળ બોરડી ૨૮ શ્રી જૈન સેવા મંડળ બૌધાન
૨૯ શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર સેવા મંડળ અંકલેશ્વર ૩૦ શ્રી જૈન સેવા
મંડળ સીસોદર ૩૧ શ્રી જૈન યુવક મંડળ મરોલી ૩૨ શ્રી જૈન યુવક
મંડળ કોપરગામ ૩૩ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ અમલનેર ૩૪ શ્રી
જૈન યુવક મંડળ ઉમતા ૩૫ શ્રી જૈન સેવા મંડળ માસરરોડ ૩૬
શ્રી મહાવીર જૈન યુવક મંડળ સીનોર ૩૭ શ્રી કેસરસુરી જૈન સેવા
મંડળ વેંજલપુર ૩૮ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ ભણ્ય ૩૯ શ્રી જૈન
યુવક મંડળ આમોદ ૪૦ શ્રી જૈન સેવા મંડળ વલસાડ.

૪૧ શ્રી ધોધારી જૈન યુવક મંડળ વલસાડ ૪૨ શ્રી જૈન યુવક
મંડળ પેટલાદ ૪૩ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ વ્યારા ૪૪ શ્રી જૈન
સુમતિ સેવા સમાજ સાલડી ૪૫ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ માલેગામ
૪૬ શ્રી જન સેવા મંડળ વાંકાનેર ૪૭ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી મંડળ

૩૪૬ સ્ત્રી પુત્રો ન કુટુંબ મમ, વિષય ભોગ દુઃખખાણુ;
જે શાની એમ ચિંતવે, તે પામે નિરવાણુ.

બગવાડા ૪૮ શ્રી જૈન સેવા સમાજ વાસદ ૪૯ શ્રી જૈન સ્વ
મંડળ માહીમ ૫૦ શ્રી જૈન યુવક મંડળ ગોધરા

૫૧ શ્રી હીરસાગર જૈન યુવક મંડળ રાંદેર ૫૨ શ્રી
વિજય જૈન સેવાસદન ડભોઈ ૫૩ જૈન બાલમંડળ સોસાયટી
૫૪/અ શ્રી જૈન યુવક મંડળ ડભોઈ ૫૫ શ્રી જૈન પ્રગતિ સં
૫૫ શ્રી લખ્ષિસુરી જૈન સેવાસમાજ ઈડર ૫૬ શ્રી જૈન યુવક
કરમટીયા ૫૭ શ્રી જૈન સ્વયંસેવક મંડળ રાધનપુર ૫૮ શ્રી
યુવક મંડળ માંડલ.

૫૯ શ્રી શુદ્ધિસાગર જૈન યુવક મંડલ માણસા ૬૦ શ્રી
યુવક મંડલ રણજ ૬૧ શ્રી જૈન મિત્ર મંડળ દેહગામ ૬૨ શ્રી
સેવા મંડળ શંખલપુર ૬૩ શ્રી તરૂણ મંડલ કઠોર ૬૪ શ્રી
પ્રગતી સંઘ વડાલી ૬૫ શ્રી યુવક મંડળ વાંસદા ૬૬ શ્રી જૈન
મંડળ બાદરપુર ૬૭ શ્રી શાંતિજન જૈન ઓસવાલ મંડળ મુંડા
શ્રી જૈન સેવા મંડળ સીરપુર ૬૯ શ્રી નવ યુવક મંડળ વાંદ
શ્રી મહાવીર જૈન યુવક મંડળ ધુલીયા.

૭૧ શ્રી મહાવીર સ્વયંસેવક મંડળ પુના સીરી ૭૨ શ્રી
મિત્ર મંડળ પુના કેમ્પ ૭૩ શ્રી લખ્ષિસુરી જૈન સેવા સમાજ
તાણા ૭૪ શ્રી જૈન સેવા સમાજ પાલીતાણા ૭૫ શ્રી મહાવીર
યુવક મંડળ પાલીતાણા ૭૬ શ્રી જૈન પ્રગતિ મંડળ પાલીતાણા
શ્રી વિસાશ્રીમાળી યુવક મંડળ શીહોર ૭૮ શ્રી સેવામંડળ
૭૯ શ્રી જૈન વિદ્યાર્થી મંડળ બોટાદ ૮૦ શ્રી જૈન યુવક મંડળ
૮૧ શ્રી જૈન મિત્ર મંડળ ટાંકણા ૮૨ શ્રી વડવા જૈન અમ
કુમાર મંડળ ભાવનગર ૮૩ શ્રી જૈન મિત્ર મંડળ ધાંગા ૮
જૈન સ્નેહી મંડળ ભાવનગર ૮૫ શ્રી આદર્શ મંડળ જુનાગઢ
શ્રી યુવક સમાજ મહુવા ૮૭ શ્રી જૈન યુવક મંડળ લાકડીયા
૮૮ શ્રી શાંતિચંદ્ર જૈન સેવા સમાજ પલાસવા (કચ્છ)

તા. ક. માહિતી સંગ્રહ જે વિગતો મળી તે લખી છે છતાં
ન્યૂનતા થતી હોય તો ક્ષમા કરશોજી.

સંઘસેવક ચંદુલાલ ખંભાત

